

Sh. Rahmatullayev, H. Dadaboyev, Z. Xolmanova,
M. Abdurahmonova, D. Muhammadiyeva, I. O'razova

O'ZBEK TILI OMONIMLARI LUG'ATI



**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLAR MAHKAMASINING
DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**Shavkat Rahmatullayev, Hamidulla Dadaboyev,
Zulxumor Xolmanova, Muqaddas Abdurahmonova,
Dilafruz Muhammadiyeva, Iqbol O‘razova**

O‘ZBEK TILI OMONIMLARI LUG‘ATI

Toshkent – 2025

UO‘K 811.512.133’373.423(038)

KBK 81.20'zb-4

O' 16

Rahmatullayev Sh. va boshq.

O‘zbek tili omonimlari lug‘ati. Sh.Rahmatullayev, H.Dadaboyev, Z.Xolmanova, M. Abdurahmonova, D.Muhammadiyeva, I.O‘razova. – T.: “Yashil yaproq nashriyoti” 2025-y. – 764 b.

M u h a r r i r :

Shuhrat Sirojiddinov, akademik.

T a q r i z c h i l a r :

Sulton Normamatov – filologiya fanlari doktori, professor;

Durdona Xudoyberganova – filologiya fanlari doktori, professor.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6084-son farmoni 5-bandida, “2020–2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasini 2020–2022-yillarda amalga oshirish dasturi”da “O‘zbek tili omonimlari lug‘ati”ni yaratish vazifasi belgilangan.

Jahon tilshunosligi tajribasi asosida omonimlar tadqiqining innovatsion bosqichiga o‘tish muhim jarayon hisoblanadi. Omonimlar ma’nosini o‘zlashtirishning psixolingvistik hamda neyrolingvistik xususiyatlarini tadqiq qilish, erishilgan natijalardan o‘zbek tilini ona tili va chet tili sifatida o‘qitish tizimida foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

“O‘zbek tili omonimlari lug‘ati”da o‘zbek tilidagi leksik omonim, frazemalar, frazema va so‘z birikmasi, tasviriy ifodalar omonimligi, affiksial omonimlar ham qamrab olingan. Lug‘atda jami 3927ta birlik: jumladan, 3265ta leksema, 286ta frazema, 24ta tasviriy ifoda, 115ta so‘z birikmasi, 237ta affiks izohlangan. Leksik omonimlar qatori 1323ta, frazeologik omonimlar qatori 78ta, tasviriy ifodalar omonimik qatori 7ta, frazema va so‘z birikmasi omonimligi 115ta, affiksial omonimik qator 87tani tashkil qiladi. Umumiy hisobda 1610ta omonimik qator keltirilgan.

Lug‘at tadqiqotchilar, izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar hamda talabalarga mo‘ljallangan bo‘lib, undan o‘quv lug‘atlari yaratishda va tadqiqotlar olib borishda foydalanish mumkin.

Ushbu lug‘at Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti kengashining 2025-yil 27-fevraldagi majlisida muhokama qilinib, nashrga tavsiya etilgan (7-sonli bayonnoma).

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi O‘zbek tilini rivojlantirish jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan chop etildi.

ISBN 978-9910-8625-3-3

© Mualliflar jamoasi, 2025

© “Yashil yaproq nashriyoti”, 2025

JAHON TILSHUNOSLIGIDA OMONIMLAR TALQINI VA AMALIY AHAMIYATI

Tilning lugʻat sathi eng oʻzgaruvchan soha boʻlib, til taraqqiyoti davomidagi semantik jarayonlar, til tizimi doirasidagi munosabatlarni oʻz ichiga oladi. Lugʻat sathida leksemalarning shakl va maʼno munosabati, tilning ichki taraqqiyoti, boshqa tillar bilan oʻzaro taʼsiriga oid masalalar oʻz ifodasini topadi. Shakl va maʼno munosabatining bir koʻrinishi boʻlgan omonimiya shakli bir xillik va mazmunan har xillikka asoslanadi.

Turkiy tildagi ilk badiiy doston hisoblangan Yusuf Xos Hojibning “Qutadgʻu bilig” asari omonimlardan badiiy sanʼat sifatida foydalanilgan dastlabki manba hamdir. Asarda omonimlar asosidagi tuyuqning ilk namunalari keltirilgan.

Dunyo tilshunosligida leksik omonimlar tasnifi birinchi boʻlib Alisher Navoiy tomonidan amalga oshirilgan. A.Nurmonov tilshunoslikning bir qancha masalalari Yevropa olimlaridan ancha oldin Sharq mutafakkirlari, xususan, Alisher Navoiy tomonidan oʻrtaga tashlanganini taʼkidlaydi¹. Omonimlarning nazariy asoslari, tafakkurni rivojlantirishdagi belgilovchi xususiyatlari, dastavval, Alisher Navoiy tomonidan koʻrsatib berilgan. Omonim soʻzlarni tavsiflashda, ularning xususiyatini yoritishda Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lugʻatayn” ilmiy asaridagi maʼlumotlar qimmatli manba hisoblanadi.

Alisher Navoiy *tush, yon, bor, sogʻin, tuz, koʻk* soʻzlari asosidagi omonimlik hodisalarini qayd etgan. “Muhokamat ul-lugʻatayn” asarida ikkitadan oltitagacha miqdorda boʻlgan omonimik paradigmalarni uchraydi².

Oʻzbek tilidagi omonimlarning nazariy masalalari Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lugʻatayn” asarida qayd etilgan.

Omonimiyani ilmiy asosda oʻrganish XV asrning ikkinchi yarmidan boshlangan. Alisher Navoiy omonimiya nazariyasini yaratuvchi ijodkor sifatida ham eʼtirofga loyiq. “Muhokamat ul-lugʻatayn” asarida omonimlarning tafakkur janrlariga asos boʻlishi,

¹Hurmonov A. Танланган асарлар. I жилд. –Тошкент: Akademnashr, 2012. – Б. 11.

²Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lugʻatayn. – Toshkent, 2011. – B.10.

omonimlar ma'nosiga asoslanadigan tuyuq turkiy she'riyatning xos janri ekanligi ta'kidlangan: *Va bu ikki baytki, tajnisi tomdur, ham turk shuarosi xos sasidurki, sortda yo 'qtur va muni tuyug' derlar. Va muning ta'rifin "Mezonul-avzon" otlig' aruzga bitilibdur, anda qililibdur*"³.

Alisher Navoiy "Muhokamat ul-lug'atayn"da "tez fahmlilik", "baland idrok", "samimiylik", "poklik" belgilarini turkiy xalqlarga xos, "aqllilik", "ilmni fahmlash", "komillik", "fozillik" belgilarini sartlarga xos stereotip sifatida qayd etgan: *"andoq ma'lum bo'lurki, turk ...tez fahmroq va baland idrokroq va xilqati sofroq va pokroq maxluq bo'lubtur va sart turkdin taaqqul va ilmnda daqiqroq va kamol va fazl fikratida amiyroq zuhur qilibdur. Alisher Navoiy tez fahmroq va baland idrokroq belgilariga alohida e'tibor qaratgan.*

Omonimlik hodisasi fikrni ta'sirchan ifoda etishda, tinglovchining e'tiborini jalb qilishda ahamiyatlidir. O'z navbatida, omonim so'zlarning tushunilishi tinglovchidan bilim, mahorat, me'yoriy darajadagi tafakkur hamda fahmni talab etadi. Neyrolingvistik tahlillarda so'zning o'z va ko'chma ma'nosini o'zlashtirish miya faoliyati bilan bog'liqligi alohida ta'kidlangan. A.R.Luriya so'zning ko'chma ma'nosi, omonim so'zlar ma'nosini o'zlashtirishda nutq mexanizmining buzilishi, nutqiy faoliyat ko'rinishlarining me'yoriy darajada emasligi bilan bog'liq to'siqlar mavjud bo'lishi haqida so'z yuritadi. Aqliy rivojlanishida me'yoriylik buzilgan bemorlarning omonim shakllarni farqlamasliklarini ta'kidlaydi⁴. So'zning ko'chma ma'nosi, omonim so'zlar ma'nosini o'zlashtirishda nutqda nuqsoni borlar, gung, kar-soqovlarning qiynalishlari haqida ma'lumot bergan. Omonim shakllarni farqlamasliklarini ta'kidlagan. Omonimlar ma'nosini tushunish inson tafakkuri, idroki bilan bog'liqligini qayd etgan⁵.

Mumtoz adabiyotdagi so'z o'yinlari, tajnis san'ati, iyhom

³ Alisher Navoiy. Ko'rsatilgan manba. – B. 9; Abdurahmanova M., Bozorova S. Alisher Navoiy – omonimiya nazariyasi asoschisi /Alisher Navoiy va XXI asr. 8-Uluslararo konferansi materiallari. – Toshkent – Boku, 2023. – B. 327-334.

⁴ Abdurahmanova M., Bozorova S. Alisher Navoiy – omonimiya nazariyasi asoschisi /Alisher Navoiy va XXI asr. 8-Uluslararo konferansi materiallari. – Toshkent – Boku, 2023. – B. 327-334.

⁵ Лурья А.Р. Основные проблемы нейролингвистики. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – С. 152.

san'ati fikr rivojini ta'minlaydi. Tajnis aytish, shakli bir xil, ammo ma'nosi har xil so'zlardan foydalanish turkiy xalqlarning Alisher Navoiy aytgan "tez fahm, baland idroklik" xususiyatini asoslashga xizmat qiladi⁶.

Omonimiya hodisasining nazariy asoslarini yaratgan, uning tafakkurni o'stirish, fikrni rivojlantirish omili sifatidagi qiymatiga birinchilardan bo'lib e'tibor qaratgan Alisher Navoiy turkiylarning badiiy so'z san'ati, tajnis va iyyomni ko'p qo'llashlari haqida yozadi. So'z o'yinlarining turkiy tillarda sart tilidan ko'proq ekanligini qayd etgan. Tajnisga asoslangan tuyuq janrining faqat turkiy xalqlarda uchrashini ta'kidlagan⁷: "Yana she'rda barcha tab' ahli qoshida ravshan va majmu' fusaho ollida mubarhandurki, *tajnis* va *iyyom* bag'oyat kulliydur. Va bu farxunda iborat va xujasta alfoz va ishoratda forsiddin ko'proq tajnis omiz lafz va iyyom angez nukta borki, nazmg'a mujibi zeb va ziynat va boisi takalluf va san'atdur... ham turk shuarosi xos sasidurki, sartda yo'qtur va muni *tuyuq* derlar"⁸. Tuyuq janri va uning asosi bo'lgan tag ma'no, bir xil shakl botinida yashiringan turfa ma'no-mazmunlar turkiy xalqlarning zehni, aql-idroki, zukko tabiati bilan bog'liq. Turkiy xalqlar poetik ijodiga xos askiya, tuyuq janrlari, topishmoqlar, tajnis va iyyom san'atlari, so'z o'yinlari yuksak darajadagi tafakkur mahsullari hisoblanadi⁹.

Alisher Navoiy tuyuq janri va tajnis san'ati xususiyatlarini "Mezon ul-avzon" asarida ham keltiradi: Va bu ikki baytki, tajnisi tomdur, ham turk shuarosi xos sasidurki, sortda yo'qtur va muni tuyug' derlar. Va muning ta'rifin "Mezon ul-avzon" otlig' aruzga bitilibdur, anda qililibdur"¹⁰.

Alisher Navoiy birinchilardan bo'lib omonimik qator,

⁶ Abdurahmanova M., Bozorova S., Alisher Navoiy – omonimiya nazariyasi asoschisi /Alisher Navoiy va XXI asr. 8-Uluslararo konferansi materiallari. – Toshkent – Boku, 2023. – B. 327-334.

⁷ Abdurahmanova M. Omonimiya – turkiy tillarga xos semantik imkoniyat sifatida / Zahiriddin Muhammad Bobur merosining Sharq davlatchiligi va madaniyati rivojida tutgan o'rni. Uluslararo ilmiy-nazariy konferensiya. – Toshkent, 2023. – B. 249-255.

⁸ Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug'atayn. – Toshkent, 2011.

⁹ Alisher Navoiy. Ko'rsatilgan manba. – B. 9; Abdurahmanova M., Bozorova S., Alisher Navoiy – omonimiya nazariyasi asoschisi /Alisher Navoiy va XXI asr. 8-Uluslararo konferansi materiallari. – Toshkent – Boku, 2023. – B. 327-334.

¹⁰ Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug'atayn. – Toshkent, 2011. – B. 58.

omonema (omonim soʻz) masalasiga eʼtibor qaratgan. Avvalo, Alisher Navoiyning omonimiya hodisasi mohiyatini aniq yoritgani, bir xil shaklga ega boʻlgan leksik birliklarni alohida soʻz sifatida taʼkidlaganiga eʼtibor qaratish lozim.

“Muhokamat ul-lugʻatayn” asarida ikkitadan oltitagacha miqdorda boʻlgan omonimik paradigmalar qayd etilgan:

Uch soʻz omonimligi: Alisher Navoiy *tush*, *yon* omonimlarining uch xil maʼnoga ega ekanligini qayd etgan, lekin maʼnolarini keltirmagan: *Va tush lafzida ham bu navʼ uch maʼni bor. Va yana yon lafzida va yoq lafzida ham bu holdur va bu navʼ lafziki, anda uch maʼni boʻlgʻay, had va hasrdin koʻprak topilur*¹¹. Bu omonim soʻzlar hozirgi oʻzbek adabiy tilida ham ishlatiladi: *tush* I “uyquda koʻriladigan roʻyo”; *tush* II “yuqoridan pastga yoʻnalgan harakat”; *tush* III “payt”;

Yon I “tomon”; *yon* II “olovning harakati”; *yon* III “qaytmoq”. Faqat “qaytmoq” maʼnosidagi *yon* III soʻzi hozirgi oʻzbek tilida qoʻllanmaydi.

Toʻrt soʻz omonimligi. Alisher Navoiy toʻrt maʼnodagi omonim soʻzlarni keltirgan: *Va xili lafz ham topilurki, toʻrt maʼnisi boʻlgʻay, andoqki, bor lafziki, bir maʼnisi mavjudlugʻdur va bir maʼnisi amrdur boruvgʻa va bir maʼnisi yukdur va bir maʼnisi samardur*¹². Hozirgi oʻzbek adabiy tilida **bor** omonimining “mavjudlik”, “amr, buyruq” maʼnodagi koʻrinishlari ishlatiladi. “Yuk” va “samar (meva)” maʼnolaridagi *bor* omonimlari qoʻllanmaydi.

Besh soʻz omonimligi. Besh xil maʼnodagi omonim soʻzlar ham borligini qayd etgan: *Va andoq lafz ham topilurki, besh maʼnisi boʻlgʻay: sogʻin lafzidekki, bir maʼnisi yod qilmoqqa amrdur va biri sutluk qoʻy otidur va ishq masti va majnuni va bemori muqobalasida sogʻin desa, har biriga itloq qilsa*¹³ *boʻlur*¹⁴. *Sogʻin* I “qoʻmsamoq”; *sogʻin* II “sogʻiladigan jonivorga nisbatan

¹¹ Alisher Navoiy. Koʻrsatilgan manba. – B. 10.

¹² Alisher Navoiy. Koʻrsatilgan manba. – B. 10.

¹³ Abdurahmanova M., Bozorova S., Alisher Navoiy – omonimiya nazariyasi asoschisi /Alisher Navoiy va XXI asr. 8-Uluslararo konferansi materiallari. – Toshkent – Boku, 2023. – B. 327-334.

¹⁴ Alisher Navoiy. Koʻrsatilgan manba. – B. 10.

ishlatiladigan belgi bildiruvchi soʻz” omonimlari hozirgi oʻzbek tilida ishlatiladi. *Sogʻin* III “ishq masti”, *sogʻin* IV “majnunvash”, *sogʻin* V “bemor” hozirgi oʻzbek adabiy tilida qoʻllanmaydi.

Oltita soʻz omonimligi. Alisher Navoiy keltirgan *tuz* omonimi olti koʻrinishdagi shakldoshlik hodisasiga misol boʻladi:

*Yana andoqki, tuz lafziki necha maʼni iroda qilsa boʻlur. Biri tuzki, oʻq yo nayzadek nimani derlar Yana tuz hamvor dashtni derlar. Yana tuz – rost kishini derlar. Yana tuz – sozni tuzmakka amr qilmogʻni, yana tuz – ikki kishi orasida muvofaqat solmogʻni (derlar). Yana tuz – bir majlis asbobini ham desa boʻlur*¹⁵.

Alisher Navoiy keltirgan misollar omonim soʻzlarning maʼnolari, ular oʻrtasidagi munosabat masalasini yoritishga ham xizmat qiladi. Ayrim omonim soʻzlar maʼnosidagi umumiy semalar mazkur birliklarning bir asosdan yuzaga kelganini koʻrsatadi. Masalan, *tuz* omonimlari aslida bir soʻzdan shakllangan. Soʻz etimologiyasiga nazar salsak, barcha omonim shakllarda “toʻgʻrilik”, “meʼyor” semalari mavjudligi seziladi.

Qayd etilgan omonimlar orasida faqatgina *tuz* V “biriktirish, muvofiq keltirish” (uyushma tuzish) oʻzbek adabiy tilida ishlatiladi. Hozirgi oʻzbek tilida “natriy xlor, isteʼmol ashyosi” maʼnosidagi *tuz* soʻzi ham mavjudki, Alisher Navoiy bu soʻzni qayd etmaydi. Bundan shu maʼnodagi *tuz* soʻzining kam qoʻllangani, uning forscha-tojikcha muqobili *namak* faol ishlatilgani haqida xulosa qilish mumkin.

Tuz I “oʻq, nayza”, *tuz* II “dala, tekislik, dasht”, *tuz* III “toʻgʻri soʻz kishi”, *tuz* IV “sozni rostlash”; *tuz* VI “majlis asbobi” kabi omonimlar hozirgi oʻzbek adabiy tilida ishlatilmaydi.

Tuz semantikasidagi “toʻgʻrilik” semasi Alisher Navoiy ijodida koʻp kuzatiladi: ...*va bu hol turklarning sidq va safo va tuz niyatidin va sortlarning ilm va funun va hikmatidin zohir durur*”. *Tuz* niyati deganda Navoiy soʻzning “toʻgʻri” maʼnosini nazarda tutadi, *turkiy* xalqlarning tabiati toʻgʻriligi, qingʻirlikni bilmasligini taʼkidlaydi.

“Oʻzbek tilining izohli lugʻati”da uch xil *tuz* omonimi keltirilgan. *Tuz* II. Tekis yer, keng tekislik. *Tuganmas konimizdir*

¹⁵ Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lugʻatayn. – Toshkent, 2011. – B. 10.

tog' bilan tuz. Habibiy. *Yo'l yuramiz qumloq, suvsiz tuzlarga...* "Hasanxon". Bu so'z hozirgi o'zbek shevalarida qo'llanadi. Adabiy tilda kuzatilmaydi.

Tuz so'zining Alisher Navoiy ijodidan hozirgi kunga qadar bo'lgan tadrijiy taraqqiyotida ayrim semalarning, omonimik qator uzvlarining iste'moldan chiqishi kuzatiladi.

Alisher Navoiy olti xil *ko'k* omonimini keltirgan: *ko'k* I "osmon", *ko'k* II "kuy", *ko'k* III "ko'klam", *ko'k* IV "qadoq"; *ko'k* V "yashillik", *ko'k* VI "yalanglik". Undan ortiq ma'nolarda ham omonimlik hosil qilish mumkinligini aytgan:

*Va ko'k lafzin ham necha ma'ni bila iste'mol qilurlar. Biri ko'k – osmonni derlar. Yana ko'k ohangdur. Yana ko'k tegrada ko'klamdur. Yana ko'k qadog'ni ham derlar. Yana ko'k sabza va o'langni dog'i derlar. Bu nav' alfoz hamki, uch ma'ni va to'rt ma'ni va ortug'roqkim, iroda qilsa bo'lg'ay, ko'p borki, forsiy alfozda andoq yo'qtur*¹⁶.

Aksariyat tadqiqotlarda *ko'k* so'zining "Muhokamat ul-lug'atayn"dagi semantik xususiyatlari, omonimlik ma'nolari izohlangan.

Ko'k "rang" ma'nosidagi tub umumturkiy *kök* leksemasi Navoiy asarlarida keng qo'llangan. *Tiniq* osmon rangidagi; moviy, zangori (O'TIL, I, 412) sememali *kök* leksik birligi ilk bor Kultegin bitiktoshida ko'zga tashlanadi: ...*ÿzä kök tähri asra yag'ыз yer* (DTS, 312). Ilk eski turkiy til (DLT, I, 317) va XIII – XIV asr eski turkiy til (SUY, 617) obidalarida leksema ayni ma'noda qo'llangan. Bu esa Alisher Navoiy izohlagan omonim so'zlarning qadimiyligini, bir xil shakl ostida bir necha ma'noni jamlashning turkiy tillarga xos xususiyat ekanligini asoslaydi.

Ko'k so'zining "yer ustida gumbaz shaklida ko'rinib turadigan havo qatlami"; "osmon"; "o'sayotgan o't-o'simlik, o't-o'lan"; "maysa, ko'kat"; "kashnich, janbil, ukrop kabi ovqatga qo'shib yeyiladigan rezavor o'simliklar, ko'kat" ma'nolari (O'TIL, I, 412) o'zaro omonimiyani hosil qiladi.

S.Isroilova olimlarning fikriga asoslanib, rang ramzlari, xususan, *ko'k* rang ramzi to'rt asosiy freymdan iboratligini qayd

¹⁶ Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug'atayn. – Toshkent, 2011. – B. 10.

etgan: A – narsa-buyum xususiyati; B – madaniy belgilar; C – tushuncha; D – lisoniy ong bilimi¹⁷.

Alisher Navoiy turkiy tillardagi omonimlikni xos xususiyat sifatida e'tirof etgan. Psixolingvistlarning qayd etishicha, omonimiya hodisasini tushunish, omonim birliklarni farqlash ma'lum darajada taraqqiy topgan tafakkur darajasini taqozo etadi. Omonimiya hodisasining fonetik, leksik, morfologik, frazeologik, sintaktik birliklarda faol kuzatilishi turkiy xalqlarning rivojlangan tafakkur darajasini namoyon qiladi. Mumtoz adabiyotda omonimiya hodisasiga asoslangan tuyuq, askiya janrlari, iyhom, tajnis san'atlari, so'z o'yinlari turkiy xalqlarning shakl bir xilligidan unumli foydalanishgani, shakliy bir xillikning aqlni rivojlantirish, idrok etish qobiliyatini takomillashtirish vositasi bo'lgani haqida muhim ma'lumot beradi.

Alisher Navoiyning omonimiya taraqqiyotidagi xizmatlarini quyidagicha umumlashtirish mumkin.

1. Alisher Navoiy tajnis aytish, omonimlardan foydalanish, tuyuq janri shu xalq tiliga xos ekanligini ta'kidlash bilan turkiy xalqlarning tafakkur tarziga aloqador belgilardagi eng asosiy va muhim omilni – lisoniy ong, tafakkur, idrok takomilini ko'rsatib berdi.

2. Turkiy tillardagi omonimlarning miqdor jihatidan ko'rinishlarini aniq ifodaladi.

3. Omonimlar semantikasini tuyuq janri misolida yoritib berdi.

4. Semantik usul orqali shakllangan omonimlarni tahlil qildi.

“Muhokamat ul-lug'atayn”da keltirilgan omonimlar ta'rifi, tasnifi, shakllanishiga oid mulohazalar Alisher Navoiyni omonimiya nazariyasining asoschisi sifatida e'tirof etishga asos bo'ladi.

“Muhokamat ul-lug'atayn” asarida keltirilgan omonimlar ta'rifi, omonim so'zlar, omonimlar asosidagi tuyuq janri va tajnis, iyhom san'atlari tahlili o'rganilib, buyuk o'zbek mutafakkirining leksikologiya, so'zning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari, semantik paradigmalariga doir fikrlari darsliklarda, o'quv

¹⁷ Исроилова С. “Кўк” лексемаси семантикаси ва тезауруси. Филол. фан. б. фалс. док. (PhD) дисс. автореф. –Тошкент, 2022. – Б. 15.

qo'llanmalarida, lug'atlarda ilmiy tezis sifatida taqdim etilishi maqsadga muvofiq¹⁸.

Omonimlar dunyo tilshunosligida e'tibor berilayotgan lingvistik masala hisoblanadi. Omonimlarga asoslangan so'z o'yinlari, aytishuvlar, askiya janri ham fikrni rivojlantirish omili sifatida tan olingan. Askiya janrining tengsiz, nodir madaniyat belgisi sifatida YUNESKO ro'yxatiga kirgani omonimlarning dunyoqarash, tafakkurni, baholash qobiliyatini shakllantirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Afsuski, hozirda askiya tor doirada qo'llanib, tor doiradagi shaxslarning manfaatiga yo'naltirilganicha qolgan. Askiya talqinidagi subyektiv yondashuvni yo'qotib, mazmunini kengaytirish, ta'lim jarayonida keng qo'llash ahamiyatlidir¹⁹.

Dunyo tilshunosligida omonimlarning leksik-semantik yo'nalishdagi monografik tadqiqi XX asrning ikkinchi yarmidan tizimli ravishda amalga oshirila boshlagan. Omonimiya til hodisasi sifatida turlicha baholanib, bir necha belgilariga ko'ra tasniflanadi. *Omonim* grekcha so'zdan olingan bo'lib, *homos* "bir xil", *anoma* "nom" demakdir. Shakli bir xil, ma'nosi har xil lug'aviy birliklar omonimlardir. Shakli bir xil deyilganda so'zlarning aytilishi va yozilishi aynan bir xil bo'lishi nazarda tutiladi. Omonim hodisasi, yuzaga kelish omillari, tavsifi va turlari har xil talqin qilingan. Bu esa omonimiyaning ko'p qirrali murakkab hodisa ekanligini asoslaydi.

A.A.Shaykevich omonimlar termini ostida so'z va so'zshakllarni nazarda tutgan, ma'no strukturasida leksik ma'nodan tashqari grammatik ma'noni ham e'tiborga olgan²⁰.

V.V.Vinogradov rus va G'arbiy Yevropa adabiyotida "omonimiya" atamasi ba'zan keng ma'noda qo'llanishini, omofoniya so'zining sinonimi sifatida ishlatilishini qayd etadi. "Omonimiya" atamasining turli so'zlarga, barcha ko'rinishlarida bir

¹⁸ Abdurahmanova M., Bozorova S. Alisher Navoiy – omonimiya nazariyasi asoschisi /Alisher Navoiy va XXI asr. 8-Uluslararo konferansi materiallari. – Toshkent – Boku, 2023. – B. 327-334.

¹⁹ Abdurahmanova M., Bozorova S. Ko'rsatilgan maqola. – B. 327-334.

²⁰ Шайкевич А.Я. О принципах классификации омонимов // Процессы развития в языке. – М., 1959. – С. 127.

xil tovush tuzilishiga ega bo'lgan turli leksik birliklarga nisbatan qo'llanishini ma'qullaydi²¹. Mazkur tavsiflardan omonimiyaning tor va keng ma'noda tushunilgani, yondosh tushunchalar bilan aralash qo'llangani ma'lum bo'ladi.

Omonimiya hodisasi talqiniga turlicha yondashuvlar, mazkur hodisaning ijobiy yoki salbiy baholanishi, umumiy asoslari va belgilari to'liq tavsiflanmaganligi tadqiqotlardagi xilma-xil qarashlarga sabab bo'ldi.

V.V.Vinogradov omonimiya muammosini leksikografiya va umumiy semasiologiya nazariyasi muammolaridan uzoq, eng dolzarb va shu bilan birga, chalkash muammolardan biri sifatida qayd etgan. Omonim tushunchasini oydinlashtirish turli tillardagi omonimiyaning tarkibiy va semantik turlarini o'rganish hamda til leksik tarkibining o'ziga xos hodisasi sifatida omonimiyaning umumiy asoslari va xususiyatlarini ochib berish bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlagan²².

Omonimlarni omofomlardan farqli o'laroq barcha shakllarida tashqi tovush ko'rinishida mos keladigan leksik birliklar deb atash, uning yondosh va aralash turlariga nisbatan *частная омонимия* "qisman omonimiya" atamasini qo'llash mumkinligini aytib o'tgan²³. *Частная омонимия* "qisman omonimiya" deganda V.Vinogradov omofon hamda omograflarni nazarda tutgan.

Omonimiya muammosi tilshunoslik ilmi qadar qadimiydir. Ba'zi tilshunoslar omonimlarni tilning lug'at boyligi deb bilsa, boshqalari omonimlarni "tilning nuqsoni" (A.A.Reformatskiy, A.N.Gvozdev) deb baholagan. L.A.Bulaxovskiy, O.S.Axmanova, R.A.Budagov kabi tilshunoslar omonimiya hodisasini tan olishgan, hatto ba'zi hollarda nutq yoki matnni tushunishni qiyinlashtirsa-da, unga tildagi muammo sifatida qarashmagan. Omofon va omograflar omonimning turi yoki omonimga yondosh hodisa sifatida baholangan²⁴.

Tildagi omonimiya hodisasi, uning muloqotdagi o'rni,

²¹ Виноградов В.В. Об омонимии и смежных явлениях // Вопросы языкознания. – М., 1960. – №5. – С. 3.

²² Виноградов В.В. Там же. – С. 289.

²³ Виноградов В.В. Там же. – С. 289.

²⁴ Головня А. И. Омонимия как системная категория языка. – Мн.: БГУ, 2007. – 132 с.

muloqot jarayonidagi vazifasi olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan. I.S.Logacheva olimlarning omonimlar haqidagi qarama-qarshi fikr va baholarini tahlil qilgan. Omonimlarning tinglovchiga qiyinchilik tug'dirishi sabab tildagi muammo sifatida qaralgani, muloqot uchun "samarasiz" deb baholangani, matnni idrok qilish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarda retsiyentning vaqtga reaksiyasi cho'zilgani asosida muloqot jarayonini sekinlashtiradi, deb xulosa qilingani haqida ma'lumot bergan. O'z navbatida, fikr ifodasidagi o'rni nuqtayi nazaridan omonimiyaning polisemiya kabi so'zlovchi uchun samarali ekanligi, tilning ixchamligini ta'minlaydigan ijobiy hodisa sifatida baholangani, omonim, omofon, omoshaklning muloqotda qiyinchilik tug'dirmasligi, doimo nutqiy vaziyat va kontekstda neytrallashuvi haqidagi fikrlar borasida to'xtalgan²⁵. Shu o'rinda omonimlarni tildagi "samarasiz va ortiqcha" deb baholagan qarashlar til hodisalariga yuzaki yondashishning bir ko'rinishi ekanligini ta'kidlaymiz. Negaki tilshunoslar qayd etganidek, tilda ortiqcha yoki samarasiz hodisa bo'lmaydi. Har bir til hodisasi nutq jarayoni mahsuli sifatida ma'lum bir lisoniy omil va lingvistik, mantiqiy maqsad asosida shakllanadi. Dunyo tillarining aksariyatida omonimiya hodisasi mavjudligi, muayyan tilning ichki taraqqiyot omillari va boshqa tillar ta'sirida yuzaga kelishi bu hodisaning lingvistik qonuniyatlar asosida shakllanganini hamda kommunikatsiya jarayonida turli funktsiya bajarishini ko'rsatadi.

Ch.Davlyatova V.G.Gak, F.de Sossyur va S.O.Kartsevskiylarning fikriga tayangan holda, "til belgisining asimmetriyasi, ya'ni ifoda plani bilan mazmun plani o'rtasidagi umumiy tafovutlar tilning "nomukammal tuzilishi" natijasi emas, balki muqarrar va zaruriy hodisa bo'lib, ularsiz tabiiy inson tili me'yoriy holda namoyon bo'lmasligi va rivojlana olmasligini qayd etgan²⁶.

Omonimlarga oid izlanishlarda ularning o'zlashtirilishi va tildagi vazifalariga alohida e'tibor qaratilgan.

²⁵Логачева И.С. Языковая омонимия: многообразие подходов и оценок // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2009. – С. 53-55.

²⁶Давлятова Ч.А. Омонимия как системная категория (на материале таджикского языка). Автореф. дисс...канд. филол. наук. – Душанбе, 2017.

Dunyo tilshunosligida omonimlar har xil mezonlar asosida tasniflangan. Rus tilshunosligida omonim, omofon, omograf tushunchalarining farqlanishi natijasida *полные* “to‘liq” va *неполные* “to‘liq bo‘lmagan” omonimga ajratish keng yoyildi.

V.Vinogradov to‘liq leksik omonimlarni ikki turga ajratgan: 1) shakl hosil qiluvchi va so‘z o‘zgartiruvchi murakkab tizimdan xoli bo‘lgan omonimlar; 2) so‘z tarkibida grammatik shakllar va so‘z yasaliş jarayonlari tizimiga ega bo‘lgan omonimlar²⁷. V.Vinogradov ham o‘zaklarni, ham grammatik shakllar ishtirokidagi so‘zshakllarni omonim sifatida qayd etgan. Demak, birinchi navbatda, shakl bir xilligiga e‘tibor bergan.

O.A.Tabutarova ham omonimlarni ikki guruhga ajratgan: leksik omonimlar va funksional omonimlar. Omonimik qatorni tashkil qilgan har qanday so‘zni leksik omonimlar sifatida baholagan. Funksional omonimlarga sintaktik omonimlarni kiritgan²⁸. Olima omonimlar tasnifida grammatik nuqtayi nazardan yondashgan holda leksik hamda sintaktik omonimlarni ajratgan.

Ch.Davlyatova bir turkumga mansub bo‘lgan kamida ikkita so‘zdan iborat qatorlarni leksik omonim sifatida baholagan. Masalan, tojik tilida: *chang I, chang II, chang III* kabi. Leksik omonimlarni ikki turga: to‘liq (*полные*) va to‘liq bo‘lmagan (*неполные*) leksik omonimlarga ajratgan. Barcha leksik omonimlarni to‘liq, omofon, omograf, omoformadan iborat omonim so‘zlarni to‘liq bo‘lmagan omonimlarga kiritgan²⁹. Omonimlar tasnifida omofon, omograf, omoformalarda aksariyat qismning shakliy bir xillikka asoslanishi ularni omonimlar sifatida baholashga asos bo‘lgan.

Jahon tilshunosligida omonimlarning leksik-semantik xususiyatlariga bag‘ishlangan izlanishlarning bir qismini omonimiya va polisemiyaning o‘xshash hamda farqli jihatlarini ajratishga

²⁷ Виноградов В.В. Об омонимии в русской лексикографической традиции. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 294.

²⁸ Табугарова О.А. Омонимия как проявление лексических, грамматических и деривационных связей в современном бурятском языке. Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Улан-Удэ, 2004.

²⁹ Давлятова Ч. А. Омонимия как системная категория (на материале таджикского языка). Автореф. дисс...канд. филол. наук. – Душанбе, 2017.

qaratilgan ishlar tashkil etadi.

Omonimiya va polisemiya hodisasi ko‘pincha farqlanmaydi. Omonimlar semantik va ba‘zan fonomorfologik tuzilishi, shakllar tizimi o‘rtasidagi munosabatga ko‘ra keskin ajralib turadi. Ularning semantikasi o‘zaro bog‘liq ma’nolar, bir so‘zning asosiy va hosilaviy, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va ko‘chma ma’nolaridan farq qiladi. Shuningdek, omonimlar obyekt yoki hodisani nomlashning umumiy yoki birlashtirilgan ichki tuzilish belgilariga ega emas. Ana shu sifatlari bilan omonimiya polisemiya bilan farqlanadi. Omonimlarni farqlashda tilning umumiy tizimida so‘zlarning asosiy nominativ, obyektiv ma’nolarining semantik jihatdan mos kelmasligiga asoslaniladi³⁰. Omonimlar va polisemantik so‘zlar shakliyl bir xillik asosida umumiylik hosil qilsa ham, semantik aloqadorlik jihatidan farqlanadi. Omonim bir xil shaklga ega birdan ortiq so‘z, polisemantik birlik esa bir leksik birlikning o‘zaro aloqador birdan ortiq ma’nolarda kelishidir.

I.T.Shaker omonimiya va polisemiya tizim sifatida yondashilgani, bu tizimdagi leksik birlikni alohida nomlash uchun omonema va semantema terminlari qo‘llanganini qayd etgan: “Omonimiya o‘zida tilning leksik mikrotizimini namoyon etadi. Mazkur mikrotizimning birligi *omonema* bo‘lib, omonimik tizimning leksik birligi sifatida qabul qilingan. Omonema tilning leksik omonimik mikrosistemasining birligi va ikki yoki undan ortiq turli semalarning yig‘indisi hisoblanadi, faqat leksemalarning shakliyl o‘xshashligi asosida birlashadi”. Termin ilk bor 2002-yilda muloqotga kiritilgan. Ko‘p ma’nolilik mikrotizimi birligi *semantema* deb nomlangan. Vaqt o‘tishi bilan semantemaning omonemaga o‘tishi mumkinligi qayd qilingan³¹. I.T.Shaker, birinchidan, omonimiya hodisasida ham qatorlar munosabati namoyon bo‘lishini qayd etgan. Ikkinchidan, har bir qatorni tashkil etuvchi uzvlarning maxsus nomlanganiga e‘tibor qaratgan. Shakliyl bir xillikka asoslangan polisemantik so‘zlarda ham qator hosil qilinishi va uning uzvlari ham nomlanganini eslatib o‘tadi.

³⁰ Виноградов В.В. Об омонимии в русской лексикографической традиции. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 290.

³¹ Шакер И.Т. Лексические производные омонимы – существительные и их отражение в словарях. Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Воронеж, 2013. – 25 с.

I.T.Shaker qarashlari omonimiyani til hodisasi hamda mental hodisa sifatida talqin qilishda amaliy ahamiyat kasb etadi. I.T.Shaker tadqiqotlardagi “vaqt o’tishi bilan semantemaning omonemaga o’tishi” haqidagi fikrlarni keltirib, omonimlarning semantik usulda yuzaga kelishini, ko‘p ma’noli bir so‘zdan ma’no aloqadorligi sezilmay qolgan omonimlar hosil bo‘lishini e’tirof etgan³².

Semantik aloqaning mavjud bo‘lmasligi omonimlar va ko‘p ma’noli birliklarni farqlovchi asosiy mezon sifatida olingan. Rus tilining leksik tizimida bir xil tovushli, lekin butunlay boshqacha ma’nolarga ega so‘zlar bor, bunday so‘zlar leksik omonimlar deyiladi. Polisemantik so‘zlardan farqli o‘laroq, leksik omonimlar mantiqiy semantik aloqaga ega emas³³. Bu o‘rinda ko‘p ma’noli so‘zlarning omonimlarga aylanish masalasi e’tibordan chetda qolgan.

Tadqiqotlarda polisemiya va omonimiya o‘zaro aloqador hodisalar sifatida talqin qilingan. S.V.Kezina ilmiy manbalarda polisemiya va sinonimiya paradigmatic jihatdan asimmetriyaning ikki turi sifatida ajratilganini qayd etib, omonimiya polisemiya ko‘rinishlaridan biri sifatida baholanganini ta’kidlagan. Tilshunoslar omonimiyani mutlaq universaliya deb tasniflashlari, tildagi omonimiyaning majburiy va tabiiyligi, ham fiziologik (so‘zlarning tovush qobig‘i tizimida tejamkorlik tamoyili ta’sirida), ham tilning tizim sifatidagi tabiati, xususan, simmetriya va asimmetriya kategoriyalarining tilda mavjudligi bilan shartlanishini asoslab bergan³⁴.

Omonimlar tadqiqida dastlabki masala – shakliyl bir xillik, ma’no jihatidan har xillik nuqtayi nazaridan yondashilgani kuzatildi. Bu yondashuv aksariyat o‘rinlarda omonimiya va polisemiya hodisalarini farqlashga asos bo‘lgan. Omonimlarni turlarga ajratish masalasida to‘liq shakliyl muvofiqlik hamda shakl va talaffuz jihatidan farqlanishni e’tiborga olish nuqtayi nazaridan

³² Шахер И.Т. Лексические непроизводные омонимы – существительные и их отражение в словарях. Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Воронеж, 2013. – 25 с.

³³ Неумойна Н.Г., Шевченко Н.Ю., Лебедева Ю.В. Полные лексические омонимы в русском языке. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 12 (часть 4) – С. 743.

³⁴ Кезина С.В. Межъязыковая омонимия как проявление формально-содержательной языковой асимметрии // Неофилология. 2020. Т. 6. – № 24. – С. 700.

yondashilgan. To‘liq muvofiqlik omonimlar sifatida, qisman shakliyl yoki talaffuz muvofiqligi omograf (bir xil yoziladigan, lekin har xil talaffuz etiladigan so‘z), omofon (yozilishi har xil, ammo bir xil talaffuz etiladigan so‘z) sifatida tasniflangan. Omonimlar tadqiqining yana bir yo‘nalishi tillararo omonimiya masalasidir. Tadqiqotlarda tillararo omonimiya lingvistik hodisa sifatida talqin qilingan.

Tillararo omonimiya “tillararo omonimlar”, “tillararo analogizmlar”, “ohangdosh so‘zlar”, “aldoqchi so‘zlar” kabi bir qator birliklar orqali ifodalangan³⁵.

Turli tillardagi shaklan va tovush jihatidan o‘xshash bo‘lib qolgan so‘zlar ilk bor XX asrning 20-yillarida fransuz tadqiqotchilari va tarjimonlarining e‘tiborini tortgan. Bunday so‘zlar keyinchalik tadqiqotlarda “tarjimonning soxta do‘stlari” atamasi bilan nomlandi va bir xil tovush strukturasiga, har xil ma’no tizimiga ega bo‘lgan so‘zlar sifatida tavsiflandi³⁶. “Tarjimonning soxta do‘stlari” tushunchasi, dastavval, omonimlarga nisbatan qo‘llangan. Tillararo omonimlar odatda ikkala tilning tovush yoki grafik ko‘rinishida identifikatsiya darajasi bo‘yicha o‘xshash, ammo turli xil ma’nolarga ega bo‘lgan so‘zlar sifatida tavsiflangan³⁷.

Keyinchalik, tushuncha doirasi kengayib, noto‘g‘ri assotsiatsiyalarga olib kelishi mumkin bo‘lgan barcha leksik birliklarni: tillararo omonimlar, tillararo paronimlar, tillararo sinonimlarni ham qamrab olgan³⁸.

Izlanishlarda tillararo omonimiyaning yuzaga kelish omillari izohlangan. Jumladan, aholining tobora kattaroq hududda joylashishi, tilning leksik tarkibi o‘zgarib borishi, so‘zlarning oldingi ma’nolari unutilib yoki so‘zning ma’nolari va ularning yangi

³⁵ Yusuf B. O‘nso‘z // Turkcha-o‘zbekcha “aldoqchi” so‘zlar lug‘ati. – Toshkent: Voris-nashriyot, 2009. – B. 5.

³⁶ Салахова Р.Р, Гиниятуллина Л.М. Ложные друзья переводчика в татарско-русских и русско-татарских переводах // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – №3-2. 2013. – С.178.

³⁷ Elena A. Vasilyeva – Jakub Konecny. Czech-Russian Homonymy as a Didactic Problem [Чешско-русская омонимия как лингводидактическая проблема]. – Р. 58.

³⁸ Салахова Р.Р, Гиниятуллина Л.М. Ложные друзья переводчика в татарско-русских и русско-татарских переводах // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – №3-2. 2013. – С. 179.

ma'nolari o'rtasida semantik bo'shliq paydo bo'lib, tillararo omonimlar yuzaga kelishi qayd etilgan³⁹.

Omonimiyaning yuzaga kelishi insonning tushunishi, idrok darajasi, assotsiatsiyasi bilan aloqadorlikda talqin etilgan. Omonimik qatorlar o'z tabiatiga ko'ra psixologik hodisa hisoblanadi va assotsiatsiyalarga tayanadi. Bunday omonimik qator ochiq qoladi, ya'ni mazkur assotsiatsiyalar zanjiri qanday davom etishini oldindan ko'rib bo'lmaydi⁴⁰.

Tillararo omonimiyaga ma'lum bir tilning madaniy belgilarini ifodalovchi vositalar sifatida ham yondashilgan: "Omonimiya bilan ishlash madaniy lakunalar bilan ishlashga imkon beradi, o'zingizni begona, ammo yaqin madaniyat prizmasi orqali ko'rishga yordam beradi"⁴¹.

Tillararo omonimiya bir til ichidagi omonimiyaga nisbatan qarama-qarshi jarayon sifatida izohlangan. Xususan, S.V.Kezina til ichidagi va tillararo omonimiyani farqlagan. Eng keng tarqalgan tillararo omonimlar genetik bog'liqlik va tizimlarning yaqinligiga ega bo'lgan faol aloqada bo'lgan tillarda namoyon bo'lishini ko'rsatib bergan⁴². Tillararo omonimlarning genetik yaqinligi ularni ta'riflashda ikkita aniq yondashuvni keltirib chiqarishi, ayrim olimlar tillararo omonimlar deganda ifoda jihatidan butunlay bir xil va mazmun jihatidan farqli hodisalarni nazarda tutishini, aksariyat tadqiqotchilar tillararo bir xil omonimlarning shakliy o'ziga xosligi va semantik farqining namoyon bo'lishi nisbiy ekanligini ta'kidlashlari, bu esa til tizimlarining o'zaro bog'liqligi bilan belgilanishini qayd etgan. Zamonaviy tilshunoslikda omonimlar, shu jumladan, tillararo omonimlarning umumiy qabul qilingan yagona ta'rifi hali ham mavjud emasligi, bu "omonimiyaning ko'p qirraliligi va ko'p o'lchovlilik" bilan aloqadorligini ta'kidlagan⁴³. Tillararo omonimiya borasidagi xilma-xil qarashlar, avvalo, tillarning

³⁹ Elena A. Vasilyeva – Jakub Konecny. Czech-Russian Homonymy as a Didactic Problem [Чешско-русская омонимия как лингводидактическая проблема]. – P. 57.

⁴⁰ Давлятова Ч. А. Омонимия как системная категория (на материале таджикского языка). Автореф. дисс...канд.филол.наук. Душанбе, 2017.

⁴¹ Давлятова Ч. А. Там же.– С. 61.

⁴² Кезина С.В. Межъязыковая омонимия как проявление формально-содержательной языковой асимметрии // Неофилология. 2020. Т. 6. – № 24. – С. 700.

⁴³ Кезина С.В. Там же.– С. 701.

farqlanuvchi xususiyatlari bilan belgilanadi.

Tillararo omonimlarga har xil yondashuv ularni alohida guruhlashga sabab bo'ldi. S. Kezina tillararo omonimlarni ikki guruhga bo'ladi: 1) ma'no jihatdan butunlay boshqa tillararo omonimlar; 2) ma'no jihatdan qisman farq qiluvchi tillararo omonimlar⁴⁴.

Ch.Davlyatovanning ta'kidlashicha, omonimiya muammosini til belgisi sifatida faqat tavsifiy tilshunoslik nuqtayi nazaridan yoritib bo'lmaydi. Omonimiya hodisasini til egasi, uning tajribasi, individual xususiyatlaridan ayri holda talqin qilib bo'lmaydi. Shubhasiz, omonimiyani tadqiq etishning funksional vositalarini tilshunoslikning kognitiv yo'nalishi va xususan, psixolingvistika yordamida aniqlash mumkin⁴⁵.

Omonimiyani o'rganish zarurati amaliy tilshunoslik ehtiyojlari bilan bog'liq. Omonimiyani matnni avtomatik ravishda lingvistik va leksikografik jihatdan tahlil qilish, mashina tarjimasi va inson-mashina muloqoti tizimlari, avtomatik tahrirlash dasturlari, axborot qidirish tizimlari kabi ko'plab amaliy aspektlarda tadqiq qilish mumkin. Matnni avtomatik qayta ishlash masalalaridan tashqari lingvodidaktika, tarjima nazariyasi va madaniyatlararo muloqot sohalarini ham aytib o'tish kerak⁴⁶.

Izohli va tarjima lug'atlarini tuzish, matnni avtomatik qayta ishlash bo'yicha samarali dasturlar yaratish, ona tili va xorijiy tillarni o'qitish metodikasini takomillashtirishda omonimiya muammolari chuqur o'rganishni taqozo etadi.

Omonimiyani til hodisasi sifatida talqin qilish, tildagi tejamkorlikning bir ko'rinishi sifatida baholash, til sohibining idrok etish qobiliyatini rivojlantirish belgilariga e'tibor qaratish integratsion tadqiqotlarni talab qiladi. "Omonimiya polisemiya kabi muloqotga xalaqit bermaydi, aksincha: u narsalar va ular o'rtasidagi munosabatlar haqidagi tushunchalarni oydinlashtirish manbai bo'lib

⁴⁴ Кезина С.В. Межъязыковая омонимия как проявление формально-содержательной языковой асимметрии // Неофилология. 2020. Т. 6. № 24. – С. 701.

⁴⁵ Давлятова Ч. А. Омонимия как системная категория (на материале таджикского языка). Автореф. дисс...канд.филол.наук. – Душанбе, 2017.

⁴⁶ Давлятова Ч. А. Омонимия как системная категория (на материале таджикского языка). Автореф. дисс...канд.филол.наук. – Душанбе, 2017. – 22 с.

xizmat qiladi”⁴⁷.

Jahon tilshunosligida omonimlar, asosan, leksik-semantik yo‘nalishda tadqiq etilgan bo‘lib, hodisaning yuzaga kelishi, yondosh tushunchalarga munosabatini ham aks ettiradi.

Kognitiv tilshunoslikning asosiy masalalaridan biri bo‘lgan mental leksikon tushunchasi bevosita omonim va ko‘p ma’noli so‘zlar talqinida muhim o‘rin tutadi.

L.T.Kalabekovaning qayd etishicha, til o‘rganishga kognitiv yondashuv tillararo leksik omonimlarning shakllanishiga ham asos bo‘lib, ularning ma’nolari kamdan-kam hollarda mos keladi va ularning ma’no doirasi sezilarli farqlarga ega bo‘lgan vaziyat stereotipik va neytraldir. Masalan, rus tilidagi *demekmub* ot leksemasi fransuz tilidagi “qidiruv ishlari bilan shug‘ullanuvchi shaxs” ma’nosidagi *detective* so‘zi bilan shaklan muvofiqdir. Shuningdek, rus tilidagi *demekmub* ot leksemasining jinoiy qidiruvga aloqador asar yoki filmni ifoda etishi kuzatiladi⁴⁸. Olima omonim birliklarni misol sifatida keltirar ekan, polisemiyaning omonimiya uchun asos sifatidagi xususiyatlarini yoritgan. Polisemiya va omonimiyaning umumiy belgisi sifatida semantik aloqadorlik masalasiga to‘xtalgan. Omonimiya va polisemiyaning semantik aloqadorlik mavjudligi yoki mavjud emasligiga ko‘ra farqlanishi bevosita kognitiv tahlillarni taqozo etadi.

Hozirgi dunyo tilshunosligida lisoniy birliklarning til va tafakkur aloqadorligiga oid belgilari tadqiq etilmoqda. Til va tafakkur munosabatlari texnik vositalar yordamida eksperimental usulda o‘rganilmoqda. Til va miya aloqadorligining lingvistik birliklarda ifodalanishi ilg‘or, zamonaviy eksperimental va neyrovizual metodlar yordamida tahlil qilinmoqda. Leksik omonimlarni lingvokognitiv yondashuv asosida tadqiq etish til va miya faoliyati, til va tafakkur munosabatlarini ochib berishga, kishilik jamiyatida mental leksikonning doimiy ravishda mavjud bo‘lishini asoslashga xizmat qiladi.

⁴⁷ Саттарова З.М. Омонимы в современном крымско-татарском языке (на уровне лексем и словоформ). Дисс. канд. филол. наук. – Киев, 2003. – 177 с.

⁴⁸ Калабекова Л.Т. Когнитивная функция языка в роли нейтрализатора межъязыковой асимметрии. Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), Modern Research of Social Problems. – №10(54), 2015. – С. 129.

Bugungi kunda psixolingvistikada muhokama qilinayotgan mental leksika modellari (A.A.Zalevskaya subyektiv leksika, Y.N.Karaulov “assotsiativ-verbal tarmoq”) ham ogʻzaki, ham perseptual (shuningdek, affektiv, kognitiv, ijtimoiy va individual) tajribalarga asoslanadi. Mental leksika faqat lisoniy qobiliyatning lingvistik qismi bilan chegaralanmaydi⁴⁹.

Mental leksikada maʼnolarni saqlash nuqtayi nazaridan polisemiya va omonimiya oʻrtasida farq inobatga olinmaydi: soʻzning leksik-semantik variantlari ham, omonim soʻz shakllarining maʼnolari ham leksikada bir xil maqomga ega boʻlib, kerakli birlikni tanlash uning ona tili va kontekst uchun chastotasi/muvofiqligi kabi omillar bilan belgilanadi⁵⁰.

Assotsiativ materiallar boʻyicha olib borilgan tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, polisemantik soʻzning semantik tuzilishi subyektlarning ijtimoiy va yosh xususiyatlariga qarab qayta ishlash jarayonida sifat oʻzgarishlariga uchraydi. Turli kasbga mansub guruhlarda subyektlar tomonidan polisemantik stimulg berilgan assotsiatsiyalarni tahlil qilish natijasida turli guruhlardagi polisemantik soʻzning har xil maʼno iyerarxiyasi, mental leksikada maʼnoni saqlash imkoniyati koʻpligi aniq boʻladi⁵¹.

Assotsiativ materialdan foydalangan holda bir toifaga kiruvchi oʻxshash soʻzlarning kognitiv tuzilmasi sifatida inson ongidagi polisemiyaning oʻrganishga urinishlar hali amalga oshirilmagan. Neyropsixologiyadagi eksperimental tadqiqotlar natijasi shuni koʻrsatadiki, polisemantik soʻz maʼnolari oʻrtasidagi yaqinlik omili uni omonim soʻzlarga qiyoslashda tezgina qayta ishlash orqali anglash imkonini beradi. Omonimlar va koʻp maʼnoli soʻzlarning prayming-effekt asosidagi qiyosiy tahlili maʼno har xilligining ikki tipi oʻrtasidagi farqni namoyon qiladi. Omonim soʻzlarni qayta ishlashda ikkinchi maʼnoni anglash sekinlik bilan kechsa, u vaqtda dominant maʼnoning prayming-effekti qism va kontekst yordamida aniqlanadi⁵².

⁴⁹ Koʻrsatilgan manba. – B. 41.

⁵⁰ Koʻrsatilgan manba. – B. 57.

⁵¹ Koʻrsatilgan manba. – B. 43.

⁵² Кожара О.В. Репрезентация многозначного слова в моделях ментального лексикона. Вестник Томского государственного университета, 2019. – №447. – С. 44.

Inson tilidagi ma'nolarni shakllantirishda tajriba va ma'lum darajadagi bilim ko'nikmalari muhim o'rin tutadi. Til va nutq bir-biriga bog'liq, lekin bir xil hodisa emas, ularning har biri inson ongida o'z o'rniga ega. Til tizimi – bu verballashgan konsept bo'lib, bizga avvaldan berilmagan, u faqat so'zlashish va tushunish jarayonlaridan kelib chiqadigan tushunchalardir. Til tizim sifatida ma'lum bir lisoniy shaxsning orttirilgan stereotiplariga qarab individual nutqiy tizimlarida o'zini namoyon qiladi⁵³.

Antroposentrik tilshunoslik til birliklarining olam manzarasini aks ettirish xususiyatlarini, til hodisalarini shaxs omili bilan bevosita aloqadorlikda talqin qiladi. Antroposentrik yondashuv omonimlarga oid tahlillarda o'z ifodasini topgan. Dunyo tilshunosligida og'zaki omonimiya tadqiqiga bag'ishlangan izlanishlar mavjud. Tadqiqotlarda mahalliy tillarni o'rganishga bo'lgan talabning yuqori ekanligi qayd etilgan. Mahalliy tillardan biri sifatida Sumatra Utara provinsiyasi janubidagi turli hududlarda uchraydigan mandailing mintaqaviy tili qayd etilgan. Mandailing tilidagi omonimiya shakli, omonimiya munosabatlari yoritilgan. Ma'lumotlar Labuhanbatu, Sungai Kanan tumani, Batang Gogar qishlog'idagi o'troq aholi og'zaki nutqidan olingan. Ma'lumotlar turli xil adabiyotlardan havolalar berish orqali asoslangan. Mandailing tiliga oid bir xil shakldagi mustaqil morfemalar, omonimiya shaklidagi kompleks shakl, ya'ni murakkab morfemalar o'rganilgan⁵⁴. Ko'rinadiki, yozuvga ega emasligiga qaramasdan, mandailing tili omonimiyaning turli ko'rinishlariga doir xususiyatlarni o'zida aks ettirgan. Bu tildagi omonimiya hodisasining yozuv shakllanmasdan oldin ham mavjud bo'lganini asoslaydi.

A. Yurchenko yetakchiligida amalga oshirilgan tadqiqotda ko'p ma'noli va omonim so'zlar turlicha qayta ishlangani, ammo so'zlarni qayta ishlash mexanizmlari hali ham aniq emasligi asoslangan. Ushbu tadqiqotning maqsadi metonimiya, metafora va omonimlarni tushunish jarayonini o'rganishga qaratilgan. Tajriba sifatida ishtirokchilardan ikki so'zdan iborat va omonim tarkibli

⁵³ Песина С.А. Полисемия в когнитивном аспекте. – СПб.: изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2005. – 302 с.

⁵⁴ Rodiyah Harahap, Abdul Gapurb. Homonym in mandailing language. Homonym dalam Bahasa mandailing. Copyright, 2020, Genta Bantera: Jurnal Ilmiah Kesastraan. – P. 47-50.

birikmalarni o'qish so'ralgan. Natijalarda ko'p ma'noli so'zlarning metonimik va metaforik ma'nolarini tushunish o'rtasida farq kuzatilgan. Metonimik va literal sezgilar o'rtasidagi birlamchi ta'sir mental leksikada yagona ifodaga ega, degan fikr tasdiqlangan. Bundan farqli ravishda, polisemantik so'zlarning majoziy ma'nolari so'zlarning asl ma'nolariga juda cheklangan, birlamchi ta'sir ko'rsatishi, xuddi shunday natijalar omonimlar uchun ham xos ekanligi ta'kidlangan. Tadqiqotchilar metaforik ma'nolar mental leksikonda alohida ifodalarga ega bo'lishi kerak, degan xulosaga kelishgan⁵⁵.

Xorijda amalga oshirilgan tadqiqotlarda omonimiya bilan bog'liq muammolarni hal qilish usullari ishlab chiqilgan. Imlo o'zgarishlari tilni qayta ishlashda muammolarga olib kelgan til, ya'ni yapon tili misolida omonimlarni ajratib turadigan va omofonlarni birlashtirgan so'z ma'nosini klasterlash usuli taqdim etilgan. Tokenlarni alohida semantik guruhlariga klasterlash uchun kontekstli tartiblash usulidan (BERT) foydalanilgan. Bu usuldan sinonimik misollarni bitta tasviriy shaklga solish uchun ham istifoda etilgan. Mazkur me'yorlashtirishning ahamiyatini til modelida ham, transliteratsiyada ham ko'rish mumkin⁵⁶. Omonimlarni tarjima qilish, omonimlar va omograflarning mos ma'nolarini tanlash qobiliyatini rivojlantirish jarayonida nutqni aniqlash va lug'atdan foydalanish samaradorligi universitet talabalarida o'tkazilgan tajriba asosida tahlil qilingan.

Omonimiya va polisemiya o'rtasidagi farq, so'z ma'nosini aniqlash texnik imkoniyatlar va amaliy tajribalar yordamida amalga oshirilgan. So'zlarni omonim yoki ko'p ma'noli deb tasniflash, so'z semalarining grafiklarini uzvlar va ular orasidagi semantik bog'liqlikni alohida qirralar sifatida tasvirlash haqida so'z yuritilgan. Zamonaviy omonimlar bazasini yaratish, shuningdek, mavjudlarini yangilash masalasi ko'tarilgan. Ma'lumotlar bazasi

⁵⁵ Yurchenko A., Lopukhina A., Dragoy O. Meaning relatedness in polysemous and homonymous words: an erp study in Russian/Electronic copy available at: <https://ssn.com/abstract=3291173>.

⁵⁶Kevin Heffernan, Yo Sato. Homonym normalisation by word sense clustering: a case in Japanese. Proceedings of the 28th International Conference on Computational Linguistics, pages 3324-3332. Barselona, Spain (online), December 8-13, 2020.

omonimlar ro'yxati va ularning qisqacha ta'riflarini o'z ichiga olishi, ular WordNetning tegishli qidiruv tizimlarida ko'rsatilgani qayd etilgan. Omonim va ko'p ma'noli so'zlar to'plami nisbatan baholanishi va ishlab chiqilgan usullar omonimlar miqdorini aniqlashda eng samarali natijalarga olib kelishi asoslangan⁵⁷.

Omonimiyani o'rganish leksik semantikaning asosiy muammolarini hal qilish uchun juda muhimligi qayd etilgan. Omonimlarning tarjima, jonli nutq va hissiy klasterlar kontekstida o'ziga xosliklarini tavsiflovchi farazlar taklif qilingan. Gipotezalarni sinab ko'rishga imkon beruvchi yangi izohli omonimlar resursi taqdim etilgan (WSD resurslari). Bu resurslar omonimiya va polisemiyaning farqlash uchun o'ziga xos qadamdir⁵⁸.

Xorijiy tadqiqotlarda omonimlardagi dominant belgilar ajratilgan. Bu holat omonimning qo'llanish darajasi bilan bog'liq. Masalan, *Bark is found on the trunk of many trees* (*Bark* ko'p daraxtlarda topilgan). *Bark* so'zining dominant ma'nosi kuchukning "vovullashi", lekin bu gap keltirilganda, til egasi hech ikkilanmasdan uning kam ishlatiladigan ma'nosi "o'simlikning qattiq qobig'i" haqida o'ylashi, aynan ushbu kontekstda shu ma'noning dominantga aylanishi ko'rsatib berilgan.

Omonimlarda uchraydigan prayming (bir so'z ma'nosining kontekst ichida o'zgarishi) omonimlardan boshqa birliklarda ham kuzatilishi qayd etilgan⁵⁹. Bu o'rinda omonimlarga bir so'z sifatida baho berilgan. Aslida omonimlar bir xil harfiy strukturaga ega bo'lgan birdan ortiq birlik bo'lib, ularni bir so'z sifatida baholash polisemiya bilan farqlamaslik holatlariga olib keladi.

Tadqiqotlarda omonimiyaning so'zlarni o'zlashtirish jarayoniga ta'siri tahlil etilgan. Omonimlarning yangi so'zlarga qaraganda tezroq o'zlashtirilishi asoslangan. Ma'lum fonologik shakllarning so'zlarni o'rganishni osonlashtirishi qayd etilgan.

⁵⁷Amir Ahmad Habibi. Using translations to distinguish between homonymy and polysemy. Department of Computing science. University of Alberta, 2020. Saha Rohan. CMPUT 600 Project Report: Homonym Identification using BERT. Xiv:2101.02398v1 [cs.CL] 7 Jan 2021.

⁵⁸ Bradley Hauer, Grzegorz Kondrak. One Homonym per Translation. Copyright, 2020. – P. 7895-7902.

⁵⁹ Curtus, Adam J., Mak, Matthew H.C., Chen, Shuang et al. (2 more authors), 2022. Word-meaning priming beyond homonyms. Cognition. 226(2022)105175.

YU 2836
O'quvchilar shakl ma'lum ekanligini va bu, o'z navbatida, fonologik ishlov berish (shaklni o'zlashtirish) jarayonini qulaylashtirishi va natijada so'zni o'rganish ham tezlashishi aniqlangan. O'quvchilarning so'z o'rganishda omonimiyadan qochishi yoki o'xshash shakllarni mazmunan moslab ololmasligi aytilgan. So'z o'rganishning boshlanishida omonimlarni o'zlashtirish qiyinligi, lekin keyinchalik shakl bir xilligi yordamida oson o'zlashtirilishi dalillangan⁶⁰.

Shaxs nutqining individualligini asoslash va lug'atdan foydalanish qobiliyatini o'stirish, shu orqali ingliz omonimlari va omograflarini tarjima qiluvchi talabalar tomonidan ushbu omonim va omograflarni mos ravishda tanlash; qaysi omillar talabalarning bu qobiliyatini rivojlantirishi, ularning shug'ullanishga bo'lgan munosabati o'rganilgan. Omonimlarni aniqlashning uch omili asosida tajriba o'tkazilgan: 1. Lug'at boyligi. 2. Grammatik savodxonlik. 3. Oldingi bilimlarga asoslanish.

Tajriba ingliz tili ona tili hisoblangan 30 nafar talaba orasida o'tkazilgan. Tajriba materiali sifatida ingliz lug'atida eng ko'p uchraydigan 60ta omograf va omonim tanlangan. Dastlabki tajriba materialida bo'lmagan boshqa 20ta omonim va ikkita savol-javob testlari (omillarni aniqlash uchun) ham taqdim qilingan. Yangi so'zlar lug'ati omonimlarni o'zlashtirishning eng muhim omili sifatida ko'rsatilgan. Natijalar: mashg'ulotdan so'ng ularning test natijalari mashg'ulotdan oldingi natijalardan sezilarli ravishda yuqori bo'lgan. Lug'at (yangi so'zlar) eng muhim omil sifatida ko'rsatilgan⁶¹.

Omonimiya borasida olib borilayotgan tadqiqotlarning ma'lum bir qismida lingvokognitiv, psixolingvistik tahlillar kuzatiladi. Bu esa tildagi omonimiya hodisasining muloqot vositasi taraqqiyotidagi o'rnini ko'rsatish bilan bir qatorda til sohiblarining tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlashga ham xizmat

⁶⁰Holly L. Storkel and Junko M. Young. Homonymy in the Developing Mental Lexicon (Mental leksikonning rivojlanishida omonimlarning o'rne). Somerville, MA: Cascadilla Press, 2004.

⁶¹ Laongphol Jitsuda. Developing Ability to Translate Homonyms and Homographs via Training in Part of Speech Identification and Dictionary Use. Copyright of Prince of Songkla University, 2013. – P. 33.

qiladi.

Tadqiqotlardan shu xususiyat ma'lum bo'ladiki, xorij tilshunosligida omonimiya hodisasini har xil baholash holatlari mavjud. Shunga qaramay, omonimlarni til hodisasi sifatida o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan. Qiyosiy-tarixiy, sistem-struktur paradigmaga asoslangan tadqiqotlarda omonimlarning tavsifi keltirilgan, ko'rinishlari tasniflangan, yuzaga kelish omillari ko'rsatib berilgan. Antroposentrik yo'nalishdagi tadqiqotlar omonimlarni psixolingvistik, lingvokognitiv jihatdan tahlil qilishga qaratilgan. Lingvokognitiv yo'nalishdagi tadqiqotlarda omonimlarning ifoda etilishi, tushunilishi, omonimlarni o'zlashtirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

LUG'AT OMONIMLARINING TANLANISHI

1. Omonimiya, xuddi sinonimiyada va antonimiya jarayonlaridek, kamida ikki til birligi orasida yuzaga keladi. Bunday munosabatlarni belgilashda til birliklarining har ikki tomoni – ifoda plani ham, mazmun plani ham hisobga olinadi. Sinonimiyada va antonimiyada til birliklarining mazmun plani asosga olinsa, omonimiyada, aksincha, ifoda plani yetakchi hisoblanadi.

Omonimiyaning voqelanishi uchun til birliklari ifoda planiga ko'ra, bir xil, teng bo'lishi zarur. "Ifoda plani" deganda ikki hodisa nazarda tutiladi: talaffuz, aytilish (tovush ifodasi) va yozilish (harfiy ifoda). Adabiy tilda til birliklarini o'zaro omonim deyish uchun ular aynan talaffuz qilinadigan va yoziladigan fonemalar tuzumi bilan ifodalanishi kerak.

2. Omonimiya hodisasi, avvalo, bir til doirasida belgilanadi: Chunonchi, boshqa tilga mansub, hali o'zbek tiliga o'zlashmagan leksema bilan o'zbek tilidagi leksemani o'zaro omonim, deb bo'lmaydi.

Ikkinchidan, omonimiya bir til taraqqiyotining muayyan bosqichi doirasida belgilanadi. Masalan, hozirgi o'zbek tilida ishlatilmaydigan tarixiy leksema bilan hozirgi o'zbek tilida mavjud leksemani o'zaro omonim deyish o'rinli emas. Lekin hozirgi o'zbek tilida bitilgan asarlar matnida o'tmishga mansub leksemalar

anchagina uchraydi. Shuni hisobga olib, hozirgi o'zbek tilidagi leksemaning omonimi sanalgan ba'zi istorizmlar lug'atga kiritildi.

Uchinchidan, omonimiya adabiy nutq va so'zlashuv nutqiga nisbatan alohida-alohida belgilanishi kerak. Shunga ko'ra, lug'atdan asosan hozirgi o'zbek adabiy tiliga mansub leksemalar o'rin oldi, so'zlashuv nutqiga xos leksemalar cheklangan miqdorda kiritildi.

3. Boshqa lingvistik hodisalardek, omonimiyani ham til bosqichi va nutq bosqichida alohida-alohida baholash kerak. Til bosqichida omonimiya til birliklari (leksemalar, morfemalar, frazeologik birliklar) orasida mavjud bo'ladi, nutq bosqichida esa nutq birliklari (shakl, birikmalar) orasida yuz beradi.

Leksemalar orasida sodir bo'ladigan omonimiya omoleksemya, bunday leksemalar esa omoleksemalar deb yuritiladi. So'zshakllar orasida voqelanadigan omonimiya omoso'zshakl, bunday so'zshakllar esa omoso'zshakllar tarzida nomlangan.

Leksema yozuvda so'zshakldan oxiriga defis qo'yish orqali farqlanadi. Masalan, o'zbekcha *ter* omoifodasi ostiga ikkita so'zshakl birlashadi: *ter* I – “teri osti bezlari ishlab chiqaradigan rangsiz suyuqlik” ma'nosidagi ot leksemaning birlik, bosh kelishikdagi shakli, *ter* II “bittalab yig'ib ol” ma'nosidagi fe'l leksemaning aniq daraja, bo'lishli, buyruq maylining II shaxs birligidagi shakli. Demak, *ter* I bilan *ter* II o'zaro omoso'zshakllardir.

Har ikki omoso'zshakl tarkibidan nutqda qo'shiladigan grammatik shakllar olib tashlansa, *ter* I va *ter* II omoleksemalari hosil bo'ladi. Bu omoleksemalar nutqda faqat ayrim so'zshakllarda shaklan teng kelib qoladi: *ter* I – *ter* II, *tering* I – *tering* II, *teringiz* I – *teringiz* II, *terlaring* – I *terlaring* II. Boshqa so'zshakllarida esa farq yuzaga chiqadi: *ter* I ot leksema sifatida grammatik son, egalik, kelishik shakllari va ba'zi boshqa shakllarni oladi (kamida 72 so'zshakl tarzida bo'la oladi), *ter* II esa fe'l leksema sifatida daraja, bo'lishli-bo'lishsizlik, mayl, zamon, shaxs-son shakllari qatori ba'zi boshqa shakllarni oladi (1500 dan ortiq so'zshakl tarzida kela oladi). Bu leksemalarning so'zshakllari orasida shaklan bir xillik yuqorida sanalganlar bilan cheklanadi. Demak, bu omoleksemalar

omoshaklga teng (omoshakl omoleksemalar).

Agar omoleksemalar bir turkumga mansub bo'lsa, ular barcha muqobil so'zshakllarida tuzilishiga ko'ra teng keladi, demak, omonim bo'ladi. Masalan, *bog'* I "biror narsaning to'dalab bog'langan holati" va *bog'* II "tok, mevali daraxt ko'p ekilgan yer uchastkasi" ot leksemalar sifatida barcha muqobil so'zshakllarida mushtarak keladi: *bog'*lar I – *bog'*lar II, *bog'im* I – *bog'im* II, *bog'ini* I – *bog'ini* II va h.k. Bunday omoleksemalar *omonim omoleksemalar*, deb yuritiladi.

Lug'atda omonim omoleksemalar ham, omoshakl omoleksemalar ham qamrab olindi.

4. Lug'at maqolasining vokabulasi sifatida keltirilgan omoifodani asl leksemaga teng deb qarab, ter -, *bog'* - kabi shaklda (defis bilan) yozish nazariy jihatdan to'g'ri. Asl omoifodaga birlashuvchi omoleksemalarni ham defis bilan yozish maqsadga muvofiq. Lekin bunday yo'l tutish lug'atshunoslik an'anasiga xilof kelib qoladi.

Lug'atlar asl leksema asosida tuziladi, ammo vokabula sifatida leksema emas, balki uning nutqda uchraydigan bir shakli – tovush ifodasi jihatidan leksemaga teng holatdagi so'zshakli tanlanadi. Masalan, lug'atga *bog'ot* leksemasi *bog'* so'zshakli (leksema + birlik + bosh kelishik) shaklida kiritiladi.

Fe'l leksemalarni lug'atga kiritishda bu prinsip buziladi: *kech* – fe'l leksemasi *kech* so'zformasi (leksema+ aniq daraja+ bo'lishli+ II shaxs birligi) shaklida emas, balki *kechmoq* so'zformasi (leksema+ aniq daraja+bo'lishli+harakat nomi) tarzida kiritiladi.

Omoleksemalar asosida tuzilgan lug'atda ot va fe'l leksemalarni bir xil shaklda berish zaruriyati tug'iladi: bular lug'atga, masalan, *bog'-*, *kech-* kabi leksema yoki *bog'*, *kech* kabi talaffuzi jihatidan eng sodda so'zshakl holatida kiritilishi kerak. Nazariy jihatdan to'g'risi – leksema holatida kiritish. Biroq lug'atshunoslik an'ansi bilan hisoblashishni lozim hisoblab, omoleksemalar lug'atga talaffuzi eng sodda so'zshakl shaklida kiritildi.

Omoleksemalarni lug'atga bunday shaklda kiritish bilan, birinchidan, leksemalarni (aniqrog'i – so'zshakllar) lug'atda berish shakli unifikatsiya qilinadi, ikkinchidan, tildagi omoleksemalar

to'liqroq qamrab olinadi.

5. Tovush tizimi jihatidan leksemaga teng keladigan so'zshakl bilan leksemaga grammatik ma'nosini ifodalovchi qo'shimcha qo'shib tuziladigan so'zshakl orasidagi omonimiya lug'atda o'z aksini topmadi: nutq bosqichida paydo bo'ladigan bunday shakliy teng kelish til bosqichida yo'qoladi. Masalan, *olma* (*olma*-leksemasi + birlik+ bosh kelishik) so'zshakli bilan *olma* (*ol* – *fe'l* leksema + aniq daraja + bo'lishsiz + II shaxs birligi) so'zshakli asosida shaklan teng kelmaydigan leksemalar yotadi, shunga ko'ra, bunday hodisalar omoleksemalar lug'atiga kiritilmadi.

Yuqoridagi tamoyilga amal qilib, yasama leksema bilan tub leksemaga grammatik ma'no ifodalovchi affiks qo'shilganda voqelanadigan shakliy teng kelish ham qamrab olinmadi. Masalan, *terim* so'zshakli *ter-* *fe'l* leksemasiga *-(i)m* yasovchisini qo'shib hosil qilingan ot leksemaning birlik, bosh kelishik shakliga teng. Nutqda *ter* ot leksemasining *terim* so'zshakli (*ter-* leksemasi + birlik + I shaxs birlik egalik affiksi+ bosh kelishik) tuzilganda, bular orasida shaklan teng kelish sodir bo'ladi. Lekin nutq bosqichidagi bunday shaklan teng kelish til bosqichida yo'qoladi. *Ter* I ot leksema bilan *ter-* II *fe'l* leksema o'zaro omoleksemalar; leksema yasovchi *-(i)m* bilan egalik affiksi *-im* ham o'zaro omomorfemalar. Lekin bu affikslardan birinchisi – derivativ, leksemaning tarkibiga kiradi, ikkinchisi –formativ, leksemaning tarkibiga kirmaydi. Bu leksemalar shaklan teng bo'lmagani bois (*terim-*, *ter-*) omoleksemalar lug'atiga kiritilmadi.

6. Omoleksemalar asli har xil (farqli) fonemalar tarkibi (talaffuz) ga ega bo'lib, til taraqqiyotining keyingi bosqichida tovush o'zgarishiga uchrab, birday talaffuz qilinadigan bo'lib qoladi. Bunday tovush o'zgarishi yuz berganini, ayniqsa, omoleksemalar turli (oilaga) mansub tillarga oid bo'lsa, osongina anglab olish mumkin. Masalan, hozirgi o'zbek tilida tub *bo'y* I “uzunlik o'lchami” leksemasiga forsha-tojikcha *bo'y* II “is, hid”, o'zbekcha *sana* II (*son* + *a*) leksemasiga arabcha *sana* I “alohida ta'kidlanadigan sana”, arabcha *karam* I “rahmdillik” leksemasiga tojikcha *karam* II “barglari o'ram bo'lib o'sadigan sabzavot”, arabcha *alif* I “arab alifbosidagi birinchi harfning nomi”

leksemasiga rus tili orqali o'zlashgan yunoncha *alif* II "kuydirilgan zig'ir moyi" leksemasi omoleksema holatidir. Bunday omoleksemalar turli (oilaga) mansub tillarga tegishli bo'lgani sababli farqli talaffuz qilingan. Natijada, o'zbek tili manbaida talaffuzdagi farq yo'qolib, omoleksemalar yuzaga kelgan.

7. Omoleksemalar muayyan tilga taalluqli bo'lganida ham, talaffuzi (tovush tarkibi) farqlanib, til taraqqiyotining keyingi bosqichida bir xil talaffuz qilinadigan bo'lib qoladi. Masalan, *is* I "bo'y, yoqimli hid" – *is* II "tutun" omoleksemalari hozirgi o'zbek adabiy tilida aynan talaffuz qilinadi. Aslida *is* I tarkibidagi unli cho'ziq va yumshoq, *is*-II tarkibidagi unli esa qisqa va qattiq talaffuz qilingan (bunday farqli talaffuz ba'zi o'zbek shevalarida hozir ham saqlanib keladi).

Hozir bir xil talaffuz qilinadigan *jar* I "sel o'yib ketgan uzun chuqur yer" va *jar* II "farmonni yoki biror hodisani baland ovoz bilan e'lon qilish" leksemalardan birinchisi asli *yor*, ikkinchisi *chor*-kabi talaffuz qilingan va h.k.

8. Omoleksemalar boshqa-boshqa turkumga mansubligi ishonchli o'lchovlardan biridir. Bunda ikki holatni farqlash zarur: omoleksemalar biri ikkinchisidan o'sib chiqmagan yoki o'sib chiqqan bo'lishi mumkin. Birinchi holatda omoleksemalar ikki boshqa-boshqa so'zning talaffuz jihatidan teng kelib qolishi, ikkinchi holatda esa bir leksemaning ma'no taraqqiyoti natijasida yuzaga chiqadi. Masalan, *yeng* I "kiyimning qo'lni qoplab turuvchi qismi" ot leksemasi – *yeng* II "g'olib kel, ustun kel" fe'l leksemasi, *kul* I "biror narsaning yonishi natijasida hosil bo'ladigan qoramtir mineral modda" ot leksemasi – *kul* II "zavq-shavqni, xursandlikni bildiradigan tovushlar chiqar" fe'l leksemasi birinchi holatni aks ettiradi.

Quyidagi omoleksemalardan biri ikkinchisidan ma'no taraqqiyoti asosida o'sib chiqqan: *yuyq* I "oz miqdorda yopishib, iflos qilmoq" bilan *yuyq* II "biror narsaga yopishib qolgan qoldiq", *kengash* I "maslahatlashmoq" *kengash* II "maslahatlashish yig'ini", *yupqa* I "yon ko'lami nisbatan kichik" bilan *yupqa* II "xamirni yupqa yoyib, qizdirilgan qozonda har ikki tomonini ag'darib pishirib, so'ng ichiga qiymali piyozdog' solib, to'rt burchak

shaklida taxlab tayyorlanadigan ovqat” shular sirasidandir.

9. Biri ikkinchisidan o‘sib chiqqan omoleksemalar ayni turkumga mansub bo‘lsa, ular polisemem leksemadan semalar asosida farqlab olinadi: omoleksemalardan har biri, odatda, boshqa-boshqa semalar tarkibiga ega bo‘ladi. Masalan, oy I “yerning tabiiy yo‘ldoshi” leksemasi va oy II “o‘rta hisobda 30 kunlik vaqt” leksemasining semalar tarkibi bir-biridan tubdan farq qiladi (ayni vaqtda “30 kunlik vaqt” qadimdan oy I anglatgan sayyora (aslida Yerning yo‘ldoshi) bilan belgilangani ham ma’lum). Shuningdek, o‘q I “yoy o‘qi” va o‘q II “ikki uchiga g‘ildirak o‘rnatiladigan tekis, qattiq narsa-buyum”, qo‘r I “ustini kul bosib turgan cho‘g‘” va qo‘r II “ota-bobodan o‘tib kelayotgan boylik, mol-mulk zapasi” leksemalarining ma’no tarkibida ham shunday holat ko‘rinadi.

10. Ko‘p ma’noli leksemaning sememalari bir turkumga mansub bo‘lishi lozim: birlamchi va hosila ma’nolar ayni bir turkumga xos bo‘lsa, bunday semantik taraqqiyot natijasida ko‘pincha polisememiya vujudga keladi. Masalan, ot turkumiga mansub *bosh* leksemasining “organizmning bo‘yindan yuqori (old) qismi”, “miya”, “aql-idrok” kabi ma’nolari, o‘zaro polisememiya hosil qilib, bir leksemaga birlashadi. Bulardan tashqari, *bosh* leksemasining “eng oldingi, birinchi”, “rahbarlik qiluvchi”, “asosiy, muhim” kabi ma’nolari ham borki, ular sifat turkumiga mansub. Belgini anglatishi jihatidan bunday sememalar ham polisememiyani yuzaga chiqarib, bir leksemaga birlashadi. Lug‘atshunoslik amaliyotida bu singari hodisalar polisememiya sifatida tasvirlanadi.

Boshqa-boshqa turkumga xos sememalarni anglatuvchi bunday leksemalarda, masalan, belgini ifodalovchi semema narsa-buyum anglatuvchi semema asosida, va aksincha, rivojlanish natijasida yuzaga keladi, biri ikkinchisidan o‘sib chiqishiga ko‘ra, polisememiya o‘xshaydi. Lekin kategorial (turkumlik) semasiga ko‘ra farqlanib turishi jihatidan bunday sememalarni bir leksemaga birlashtirishning noto‘g‘ri ekanligini ko‘rsatadi. Ma’no taraqqiyoti doim ko‘p ma’nolikka olib kelavermay, balki o‘rni bilan bir leksema asosida boshqa bir leksemaning paydo bo‘lishiga turtki beradi. Keyingi tur taraqqiyot natijasida omonimiya hodisasi voqelanadi.

Yuqorida ta’kidlangan fikr-mulohazalarga suyanib, hozirga

qadar bir leksemaga mansub deb sanalgan narsa-predmet va belgi anglatuvchi sememalarga boshqa-boshqa leksema, ya'ni, omoleksemalar sifatida qarash o'rinli. Lug'atga ana shu tip misollardan ham kiritildi.

11. Shuni ta'kidlash joizki, otning sifatlashuvi, sifatning otlashuvi sintaktik hodisa natijasida emas, balki ot asosida sifatning, sifat asosida otning yuzaga kelishi (semantik-grammatik hodisa) natijasidagina omoleksemalar paydo bo'ladi. Masalan, *Yaxshiga yondash, yomondan qoch* gapida *yaxshi, yomon* sifat leksemalari otlashgan, lekin otga ko'chgan emas. Ot leksema bajaradigan vazifada sifat leksema kelgani sababli, sintaktik vazifaga bog'liq holda, sifat leksemaga nutqda predmetlik semasi qo'shiladi va otlashish yuz beradi. Predmetlik semasi bunday sifat leksemaning doimiy semantik komponenti bo'lmaydi.

Bir turkum sememasi asosida boshqa bir turkum sememasi yuzaga kelishi uchun turkumlik semasi ("narsa-predmet", "belgi", "harakat" va h.k) bu sememalarning semalar tarkibiga til bosqichida berkitilgan bo'lishi kerak. Aks holda, bir turkumga xos leksemaning boshqa bir turkum leksemasi kabi (o'rnida) ishlatilish hodisasi yuz beradi, bunda yangi semema ham, yangi leksema ham yuzaga kelmaydi.

Bir turkum sememasi asosida boshqa bir turkum sememasi yuzaga kelganda, kategorial (turkumlik) semasidan tashqari, sememalarning leksik semalari tarkibida ham jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. Masalan, *issiq* I sifat leksemasi asosida *issiq* II ot leksemasi yuzaga chiqqan. Bunda: 1) "belgi" kategorial semasi "narsa-predmet" kategorial semasiga almashgan; 2) sifat leksema leksik semalari tarkibidagi "me'yor (o'lchov)", "ortiq" semalari tashlangan; 3) "harorat" semasi yana ham mavjumlashish tomon siljigan, ana shu mavjum sema ot leksemaning semantik mundarijasini tashkil etgan. Demak, sifat leksema (semema) semalar tarkibidagi "harorat" predmet semasi aktuallashib, qolgan semalarning so'nish yo'li bilan ot leksema (semema) yuzaga kelgan. Lug'atda ana shu yo'l bilan voqelangan omoleksemalar ham qisman aks ettirildi.

12. Mustaqil fe'l leksema (leksik birlik) bilan uning taraqqiyoti natijasida yuzaga kelgan ko'makchi fe'l (grammatik birlik) orasidagi munosabatni polisememiya, deb qarash asli to'g'ri bo'lmaydi. Masalan, *boq-* mustaqil fe'li *boq-* ko'makchi fe'lidan, birinchidan, mazmun plani jihatidan keskin farq qiladi, ikkinchidan, so'zshakl tarkibidagi o'rni va vazifasiga ko'ra ham ajralib turadi. Mustaqil fe'l va ko'makchi fe'l o'zaro omonim deb qaralib, lug'atga kiritildi.

13. O'zbek tili so'z boyligidan o'rin olgan *ideal* I, *ideal* II singari omoleksemalar ham mavjud. Rus tilidagi sifat leksemani o'ziga xos usul bilan o'zlashtirish jarayonida, ruscha sifatning suffiksi va sifat yasovchi affiksini tashlash bilan birga, undan oldingi yumshatish belgisini ham yozmaslikka qaror qilindi, natijada, sifat leksema shaklan ot leksemaga teng kelib qoldi: «*ideal*+n + *ь*»- *ideal*-» – *ideal* kabi. Lug'atda bu tip omoleksemalar ham o'z aksini topdi.

14. Omofonlar omoleksemalarga eng yaqin turuvchi hodisa – sanaladi. Omoleksemalarda shaklan tenglik ham talaffuz, ham yozuvda ko'rinsa, omofonlar yozuvda farqlanadi, talaffuzda teng keladi. Til asli tovush tili bo'lgani bois, harfiy ifoda emas, balki talaffuz hal etuvchi omil deb qaraladi va shu asosda omofonlar ham ko'pincha omoleksemalar qatoriga qo'shiladi. Omofonlar paronim sifatida baholanib, ushbu lug'atga kiritilmadi.

15. Ko'pincha adabiy nutqning yozma ko'rinishi bilan ish yuritiladi. Shu sababli omograflarni ham nazardan qochirish mumkin emas. Omograflarda til birliklari ifoda planining boshqa tomoni – yozilish teng keladi. O'zbek tilida omograflar asosan ayrim tovushlar uchun mustaqil harf olmay, bu tovushlarni ifodalash vazifasini alifbodagi boshqa harflarga yuklash natijasida, yuzaga keladi. Masalan, bunday omograflar o harfiga ikki fonemani ifodalash vazifasini yuklash tufayli paydo bo'ladi: *kon* I “yer osti boyliklari qazib olinadigan joy va inshootlar” – *kon* II “yutuqqacha davom etadigan, bir qur o'yin”, *tok* I (“uzum o'simligi”) *tok* II “elektr quvvatining harakati” v h.k. Omograflar lug'atda ilova sifatida berildi.

16. Fonemalar tarkibiga ko'ra bir xil, lekin urg'u o'rniga ko'ra farqli leksemalar ham anchagina: *atlas* I “tovlanuvchi silliq ipak

matoning maxsus usul bilan to‘qilgan turi” – *atlas* II “ma’lum maqsad asosida tuzilgan kartalar to‘plami”, *agrotexnik* I “agrotexnika bo‘yicha mutaxassis” – *agrotexnik* II “agrotexnikaga oid, agrotexnikaga asoslangan” kabi. Bunday leksemalarda urg‘u o‘rnining har xilligi talaffuzdagi farqni keltirib chiqaradi, shu asosda bunday leksemalar omograflar qatoriga kiritiladi. Ammo aksariyat hollarda bunday so‘zlar o‘zbek tili talaffuz qonuniyatiga moslashib, bir xil talaffuz qilinadi. Bu birliklarning omograf ekanligini ayrim mutaxassislargina farqlay oladi. Bunday birliklar yozma shakl va talaffuz bir xilligiga asoslanib, leksik omonimlar sifatida kiritildi.

LUG‘AT MAQOLASINING TUZILISHI

Leksikaning muhim qatlami bo‘lgan omonimlar har doim tilshunoslar diqqat markazida bo‘lib kelgan. O‘zbek tilidagi ilk omonimlar lug‘ati (1984) mavjud an‘analarga muvofiq shakllantirilgan bo‘lib, unda 497ta omonim izohlangan. Qayd etilgan nashrda faqat leksik omonimlar berilgan. Lug‘atda berilgan 497 omoifodaning 372tasi ikki, 93tasi uch, 21tasi to‘rt, 7tasi besh, 4tasi olti omoleksema bo‘lib, 1160 dan ortiq leksemani birlashtirgan.

Taqdim etilayotgan “O‘zbek tili omonimlari lug‘ati”da frazemalar, frazema va so‘z birikmasi, tasviriy ifodalar, affiksalar omonimligi ham qamrab olindi. 1984-yil nashridagi misollar hozirgi o‘zbek tiliga mos badiiy matnlar asosida to‘liq yangilandi. Hozirgi voqelikka mos kelmaydigan ijtimoiy-siyosiy atamalar olib tashlandi. Omonimlarning nutqiy semalarini kuzatish, matndagi ma’no qirralarini aniqlash va qiyoslash imkonini yaratish maqsadida aksariyat o‘rinlarda birdan ortiq misol keltirilgan.

Lug‘at maqolasini tuzishda quyidagilarga e’tibor qaratildi.

1. Lug‘at maqolasi omoifoda bilan boshlanadi. Omoifoda talaffuzi va yozilishi mushtarak bir necha leksema borligini ko‘rsatadi. Omoifoda satr boshidan katta qora harflar bilan terildi.

2. Omoifoda ostiga birlashuvchi har bir omonim birlik rim raqamlari bo‘yicha farqlandi. Agar omoleksema boshqacha shaklda ham ishlatilsa, yonida shunday shakli keltirildi.

3. Omoleksemalarni oldin-keyin joylashda quyidagicha yo'l tutildi:

1) asli bir leksemaning taraqqiyoti natijasida paydo bo'lgan, biri ikkinchisidan o'sib chiqqan bo'lsa, ular ana shu taraqqiy etish izchilligi asosida joylandi; hosila omoleksema yonida kvadrat qavslar ichida asos omoleksema keltirildi;

2) biri ikkinchisidan o'sib chiqmagan, o'zaro bog'liq bo'lmagan leksemalarni joylashda turkumlarni belgilashdagi an'anaviy tartibga amal qilindi: avval ot leksema, keyin sifat leksema, so'ngra fe'l leksema va h.k joylandi.

4. Omoleksemalarga tarixiy-etimologik jihatdan izoh berildi (bunday izohlar kvadrat qavslar ichida keltirildi):

1) o'zbekcha leksemalarni joylashda imkon qadar quyidagilar ta'kidlandi:

a) asli fonemalar (tovushlar) tarkibida farq bo'lganligi;

b) birlik yasama bo'lsa, qaysi leksema (semema)dan qaysi affiks bilan yasalgani; omoleksemalarning yasash asosi va yasovchiga har xil ajralishi;

v) asl ma'nosi, asl asosi va h.k.

2) o'zlashtirma leksemalarda imkoni boricha quyidagilarga diqqat qilindi:

a) qaysi til leksemasi ekanligi;

b) o'sha tildagi tovush tuzumi, grafik shakli;

d) asl ma'nosi va sh.k.

5. Tarixiy-etimologik izohdan keyin omoleksemaning qaysi turkumga mansubligi, o'rni bilan nutqiy-stilistik belgisi ta'kidlandi.

6. Omoleksemaning ma'nosi tavsiflandi, o'rni bilan sinonimi keltirildi.

7. Omoleksemalarni farqlab olishga yordamlashuvchi belgi sifatida ular qatnashuvi bilan hosil qilingan leksemalar keltirildi, bunda avval sodda, keyin qo'shma, so'ngra juft, takror leksemalar sanaldi.

8. Omoleksemaning boshqa leksemalar bilan bog'lanish imkoniyatini va bunda qaysi grammatik shaklda bo'lishini aks ettiruvchi birikmalar, ba'zan gaplar berildi.

9. Omoleksemalarning nutqda ishlatilishini namoyish qiluvchi matn parchalari keltirildi, bunday matn parchalari asosan original o'zbek badiiy adabiyoti namunalaridan olindi.

10. Lug'atda polisemem leksemalarning barcha ma'nolari emas, balki omoleksemalarni farqlashda zarur ma'nolarigina keltirildi. Polisemem omoleksemalarning leksik ma'nolari, avvalo, biri ikkinchisidan o'sib chiqqan omoleksemalar maqolalarida berildi. Bundan tashqari, omoleksemalar bir leksemaning boshqa-boshqa sememasidan yasash natijasida yuzaga kelgan bo'lsa, bunday leksemalarda ham ularning zarur leksik ma'nolari keltirildi. Polisemem leksemalarning leksik ma'nolari arab raqami bilan ajratildi, ikkinchi va keyingi leksik ma'nolar izohi so'zboshidan boshlandi; bunda nutqiy-stilistik belgidan boshlab barcha izohlar har bir leksik ma'noda alohida ko'rsatildi.

11. Lug'atda omonim birliklarni keltirish va lug'at maqolalarini shakllantirish uslubi saqlab qolindi. Bu usul ilmiy jihatdan maqsadga muvofiq, kitobxonga tushunarli va foydalanish uchun qulay.

12. Xorij tajribasi asosida lug'at maqolasida omonim leksemalarning polisemantik xususiyati ham aks ettirilgan.

13. leksik omonimlarning etimologiyasiga doir ma'lumotlar berilgan.

14. Leksik omonimlarning qaysi turkumga mansubligi ko'rsatilgan.

15. Lisoniy omonimlar bilan mental omonimlar ilk marta farqlanib, ayrim omonimik qatorlarda sheva so'zlari hamda arxaik birliklar keltirilgan.

Mazkur lug'at o'zbek tilining keng semantik imkoniyatlarini, omonimiya hodisasining mohiyatini yoritishga, shakl va ma'no munosabatini ochib berishga xizmat qiladi.

Shartli qisqartmalar

<i>a.</i>	– arab tiliga mansub soʻz
<i>adab.</i>	– adabiyotga oid termin
<i>anat.</i>	– anatomiyaga oid termin
<i>arxit.</i>	– arxitekturaga oid termin
<i>ast.</i>	– astronomiyaga oid termin
<i>axb.</i>	– axborot texnologiyalariga oid termin
<i>ayn.</i>	– aynan
<i>bad.</i>	– badiiy uslub
<i>bogʻ.</i>	– bogʻlovchi
<i>biol.</i>	– biologiyaga oid termin
<i>bot.</i>	– botanikaga oid termin
<i>bux.</i>	– buxgalteriyaga oid termin
<i>deng.</i>	– dengizchilikka oid termin
<i>din.</i>	– diniy tushuncha anglatadi.
<i>dip.</i>	– diplomatiyaga oid termin
<i>esk.</i>	– eskirgan
<i>etn.</i>	– etnografiyaga oid termin
<i>f.</i>	– fors tiliga mansub soʻz
<i>fals.</i>	– falsafaga oid termin
<i>far.</i>	– farmosevtikaga oid termin
<i>feʼl.</i>	– feʼl soʻz turkumi
<i>fiz.</i>	– fizikaga oid termin
<i>folk.</i>	– folklorshunoslikka oid termin
<i>fr.</i>	– frazema
<i>fran.</i>	– fransuz tiliga mansub soʻz
<i>geog.</i>	– geografiyaga oid termin
<i>goll.</i>	– golland tiliga mansub soʻz
<i>gram.</i>	– grammatikaga oid termin
<i>har.</i>	– harbiy sohaga oid termin
<i>ijt.</i>	– ijtimoiy sohaga oid termin
<i>ingl.</i>	– ingliz tiliga mansub soʻz
<i>iqt.</i>	– iqtisodga oid termin

<i>ital.</i>	– italyan tiliga mansub so‘z
<i>isp.</i>	– ispan tiliga mansub so‘z
<i>kam.qo‘ll.</i>	– kam qo‘llanadi
<i>kim.</i>	– kimyoga oid termin
<i>kit.</i>	– kitobiy
<i>kom.</i>	– kompyuterga oid termin
<i>kosib.</i>	– kosibchilikka oid termin
<i>ko‘m.</i>	– ko‘makchi
<i>ko‘m.f.</i>	– ko‘makchi fe‘l
<i>ko‘chma.</i>	– ko‘chma ma’noda.
<i>lot.</i>	– lotin tiliga mansub so‘z
<i>maj.</i>	– majhul nisbat
<i>matem.</i>	– matematikaga oid termin
<i>max.</i>	– maxsus leksema
<i>miner.</i>	– minerologiyaga oid termin
<i>modal.</i>	– modal so‘z
<i>mus.</i>	– musiqaga oid termin
<i>nem.</i>	– nemis tiliga mansub so‘z
<i>num.</i>	– numerativ so‘z
<i>olmosh.</i>	– olmosh so‘z turkumi
<i>opt.</i>	– optikaga oid termin
<i>ot.</i>	– ot so‘z turkumi
<i>pol.</i>	– polyak tiliga mansub so‘z
<i>predikativ.</i>	– predikativ so‘z
<i>q.x.</i>	– qishloq xo‘jaligiga oid termin
<i>r.</i>	– rus tiliga mansub so‘z
<i>ravish</i>	– ravish so‘z turkumi
<i>s.b.</i>	– so‘z birikma
<i>s.u.</i>	– so‘zlashuv uslubiga oid so‘z
<i>sifat.</i>	– sifat so‘z turkumi
<i>siyos.</i>	– siyosiy termin
<i>son.</i>	– son so‘z turkumi
<i>spr.</i>	– sportga oid termin
<i>taqlid.</i>	– taqlidiy so‘z
<i>tar.</i>	– tarixiy so‘z
<i>temir.</i>	– temirchilikka oid termin

<i>tib.</i>	– tibbiyotga oid termin
<i>tipog.</i>	– tipografiyaga oid termin
<i>tlsh.</i>	– tilshunoslikka oid termin
<i>toj.</i>	– tojik tiliga mansub soʻz
<i>toʻq.</i>	– toʻqimachilikka oid termin
<i>undov</i>	– undov soʻz
<i>shv.</i>	– shevaga oid soʻz
<i>yuk.</i>	– yuklama
<i>yun.</i>	– yunon tiliga mansub soʻz
<i>zool.</i>	– zoologiyaga oid termin
<i>oʻz.</i>	– oʻzlik nisbati

LUG‘AT

A

A

A I

undov. So‘roq, taajjub ma’nolarini ifodalaydi: *Uch tomonimizdan yog‘iy bostirib kelibdimi, a? Bu ne ko‘rgulik, mulla Fazliddin? Axir bu podsholar sal murosa qilsalar bo‘lmaydimi, a?* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

A II

bog‘; s.u. Ushbu bog‘lovchi o‘zbek tiliga rus tilidan o‘zlashgan bo‘lib, zidlov bog‘lovchisi vazifasida keladi: – *Xo‘sh, va’dang qancha? – Qirq sentnerdan. – A qizlar-chi? – Yuz! Oybek, Oltin vodiya shabadalar.*

A III

yuk. Taajjub, taxmin, so‘roq kabi ma’nolarni ifodalaydi: – *Tog‘larda qancha ot-u tevalar qoldi, uchmalardan o‘tib kelgan otim endi shu balchiqda qolsinmi-a? – dedi Tohir otiga achinib.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

A- IV

[yun. *a-, an-*] So‘zlar oldidan qo‘shilib, o‘zi qo‘shilgan so‘z asosidan anglashilgan ma’noni inkor etish yoki qaysidir sifat, xususiyatning mavjud emasligini ifodalaydi: *anormal, avitaminoz, anonym.*

ABORTIV

ABORTIV I

tib. og‘riqni, kasallikni birdan to‘xtatadigan, qoldiradigan: *abortiv davolash; abortiv dori-darmonlar.*

ABORTIV II

biol. o‘smay, rivojlanmay qolgan; majmag‘il, chala: *o‘simliklarning abortiv organlari.*

ABSOLYUT

ABSOLYUT I

ot; fals. borliqning doimiy, o'zgarmas ilk asosi (ruh, g'oya – idealistik falsafada; Xudo – ilohiyotda).

ABSOLYUT II

sifat. [lot. absolutus – chegaralanmagan, shak-shubhasiz] shubhadan xoli; tamomila, butunlay: *absolyut haqiqat; absolyut miqdor; absolyut nol; absolyut ko'pchilik; absolyut chempion; absolyut sokinlik; absolyut monarxiya; absolyut o'sish; Absolyut balandlik.* – Joyning okean yuzidan bo'lgan balandligi absolyut balandlik deb ataladi. Geografiya darsligidan.

ADASH

ADASH I

ot. ismi boshqa bir kishining ismi bilan bir xil kishi: *Iye, mening amakim bilan adash ekansanda.* X.To'xtaboyev, Sariq devning o'limi.

ADASH II

fe'l. to'g'ri yo'ldan chiqib, boshqa yo'lga yurmoq: *O'zim ham, tag'in adashib ketmasin, dedim shekilli, ko'zimni lo'q qilib tikib turdim.* X.To'xtaboyev, Sariq devning o'limi.

ADASHMOQ

ADASHMOQ I

fe'l. yo'lini yo'qotib qo'ymoq: *U yorqin kunduzda yo'lga chiqib, qorong'i kechada adashgan kishiday, nima qilarini bilmay qoldi.* M.Ismoiluy, Farg'ona tong otguncha.

ADASHMOQ II *fe'l; s.u. almashib qolmoq: Qalpog'im adashibdi. So'zlashuv uslubi.*

ADEKVAT

ADEKVAT I *ot. [lot. adaequatus – tenglashtirilgan] bilish nazariyasida narsa va hodisalarning xossalari hamda aloqalarini ularning obyektiv mazmuniga to'g'ri keladigan, aniq va mos qilib bilib olish: Inson ongi obyektiv borliqni ijtimoiy amaliyot asosida adekvat aks ettira boradi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.*

ADEKVAT II *sifat. har jihatdan mos, teng keladigan; o'xshash, muvofiq: adekvat tushunchalar; adekvat tarjima.*

ADO

ADO I *ot. [a. o'tash, bajarish] 1. Ish-harakat, voqea-hodisaning oxiri, tamomi, ijrosi: Azizbekning gapini tasdiqlab, qo'llari ko'kraklarida, ta'zim ado qilishdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*
2. Tamom bo'lmoq, tugamoq, bitmoq, oxiriga yetmoq: Har bittasi chala pishgan tarvuzdek keladigan anor-u, ko'rganda og'zingiz suv ochib ketadigan oltindek sarg'ayib pishadigan behilar deysizmi – yo'q, baribir, hammasini aytib ado qilolmayman. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

ADO II *ot. ishva, jilva, noz-karashma: Noz-u ado-vu g'amzasi qasdim qilurlar dam-badam, Vah, muncha ofatmu bo'lur bir odamizod ustina. Ogahiy, Ustuna. Hayot jajji qizlarga xos ado bilan: – Voyey, sizam bir qiziqsizki, buvi, nima, meni bo'ri yeb ketarmidi? – dedi-yu, hovli*

etagiga yurib ketdi. M.Ismoiliiy, Farg'ona tong otguncha.

ADRAMKASH

ADRAMKASH I *shv. uchi ilmoqli katta juvoldiz.*

ADRAMKASH II *shv. har qanday narsaga befarq qaraydigan, loqayd odam.*

AFANDI

AFANDI I *esk. kishi nomiga qo'shilib, hurmat bildiradi yoki kishi nomining tarkibiy qismini tashkil etadi: Fosih afandi so'riga emas, izvoshga chiqdi. M.Ismoiliiy, Farg'ona tong otguncha.*

AFANDI II *esk. o'qituvchi, muallim: Elmurod... uning Sotvoldining "Muallim o'zimizniki... Afandimning tuprog'i shu yerdan olingan" deganini esladi. P.Tursun, O'qituvchi.*

AFANDI III *s.u. 1. Xalq og'zaki ijodidagi obraz.
2. Hazilkash; ishidan yanglishib, kulgili ishlar qilib yuradigan: afandi odam; Afandi ekansizku!
3. Latifa, anekdot: U [Sidiqjon] endi... askiya va afandi aytishar, ishga doir gaplarga aralashib, birovning fikrini quvvatlar yoki rad qilar, o'z fikrini aytar edi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.*

AFKOR

AFKOR I *1. Jarohat olgan, majruh;
2. Ezilgan: Qon erur bag'rim visoling istabon hajringda yor, Shul sababdan tun-u kun*

dardingda afgor aylagil. M.Ismoil, Bu dam fasli hidoyatdir.

AFKOR II

[a. fikrlar] afkor omma – butun omma: Yangi asrda afkor ommaning – muallif-u mushtariylarning bosma nashrlardan elektron olamga “buyuk ko‘chishi” yuz berdi. Mangu da’vat. Jahon afkor ommasini dahshatga solgan zilzila 1988-yil 7-dekabrda Armanistonda yuz berdi. Fan va turmush.

AFSONA

AFSONA I

ot; folk. folklor janri; avloddan avlodga, og‘izdan og‘izga o‘tib kelgan uydirma, to‘qimadan iborat, ba’zan diniy mazmundagi hikoya, rivoyat va sh.k: Oqsoyliklar o‘rtasida bu joyning nomi haqida afsona ham bor. S.Anorboyev, Oqsoy.

AFSONA II

s.u; ko‘chma. asossiz gap, yolg‘on-yashiq, uydirma: afsona to‘qimoq; “Ming bir kecha”ning Shahrizodasi afsona to‘qib, o‘limdan qutulib qolganday, Muxtorxon ham yuqoridagi singari rivoyatlar panohida omon yuribdi. H.G‘ulom, Mash’al.

AFSONAVIY

AFSONAVIY I

afsona janriga mansub bo‘lgan, fantastik: afsonaviy hikoya.

AFSONAVIY II

s.u; ko‘chma. uydirma, to‘qima: afsonaviy qahramon.

AFSUS

AFSUS I

ot. o'kinish, achinish tuyg'usi; pushaymonlik: Qo'rquvdan katta-katta ochilgan ko'zlarida afsus va mehrga o'xshash bir ifoda jonlandi. S.Zunnunova, Olov. Nadomat nimaga va afsus nechun? Olamda neki bor, o'char beshafqat. A.Oripov, Yillar armoni.

AFSUS II

modal. narsa-hodisaning xohish-istakka zidligini, so'zlovchining shunday munosabatini bildiradi: Bekor ketdi, afsus, shuncha urinish. A.Sher, Qadimgi kuy. Birodarim bilan topishdim-ku, deb o'ylagan edi, afsus, quvonchiga qor yog'di. S.Anorboyev, Hamsuhbat.

AFG'ON

AFG'ON I

ot. [f. nola, yig'i] faryod, nola, fig'on, kuchli yig'lash holati: Qoqib ovuch sanj qilib na'ra ko's, Ko'kka chekib nola-vu afg'on xurus. A.Navoiy, Hayrat ul-abror. Subh chog'ida magar chiqqanda yorim to'lg'anib, Gul yoqasin chok etar, bulbulda afg'on qo'zg'alar. Habibiy.

AFG'ON II

ot. Afg'onistonning tub aholisini tashkil etuvchi xalq (millat)ning nomi: Faqat birgalikda va yaqin hamkorlik orqali biz afg'on xalqining ezgu orzu-umidlarini ro'yobga chiqarishimiz mumkin. Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasi 75-sessiyasida so'zlagan nutqidan. Zamira afg'on rubobini qo'liga oldida, "Qari navo"ni chaldi. Gazetadan.

AGENT

AGENT I

ot. [lot. agens, agentis – harakatdagi; ish yurituvchi] 1. Biror muassasa yoki kishi

topshirig'i (vakolati) bilan ish olib boruvchi shaxs, vakil: *Urush yillari soliq agenti, keyin bug'doy yig'imida hisobchi bo'lib ishladim.* Ch.Aytmatov, Tarjimai hol. *Pokiston axborot agentligi markazining boshlig'i.* O'.Hoshimov, Yarim asr daftari.

2. Biror davlat razvedkasining maxfiy xodimi, shpion, diversant: *agentura (agentura ma'lumotlari); fashist razvedkasining agenti.*

AGENT II

ot; kim. biror voqea-hodisani ro'yobga keltiruvchi sabab: atmosfera agentlari; kimyoviy agent; biror kimyoviy reaksiyada agent(lik) rolini bajarmoq.

AGENTLIK

AGENTLIK I

ot. agent faoliyati, josuslik, ayg'oqchilik: Zuhra xolaning o'g'li uch yil chetda agentlik qilibdi, endi qaytarmish. So'zlashuv uslubi.

AGENTLIK II

ot. biror idora, muassasa yoki korxonaning joylardagi (mahalliy) bo'limi, shuningdek, axborot yig'ish va tarqatish, vositachilik qilish vazifasidagi ba'zi muassasalar nomi: Muhammad Yusuf 1992–1995-yillarda "O'zbekiston ovozi" gazetasida, O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'ZA)da xizmat qildi. O'zbek adabiyoti.

AGREGAT

AGREGAT I

ot; q.x. [lot. aggregatus – birlashtirilgan, qo'shilgan] bir umumiy ishni bajarish uchun birlashtirilgan bir necha mashina: o'rim agregati; Daladagi agregatlar suroni tingan, odamlar uy-uylariga qaytar. J.Abdullaxonov,

Oriyat.

AGREGAT II

sifat. muayyan tog‘ jinsini tashkil etuvchi minerallar yig‘indisi: agregat holat; Moddalar 3 xil agregat holatida uchraydi: qattiq, suyuq, gaz. Kimyo, 7-sinf. Litosferada ko‘p joyni egallagan bir yoki bir necha minerallar agregatidan iborat bo‘lgan tabiiy jinslarga tog‘ jinslari deyiladi. M.Bahodirov
Tuproqshunoslikdan amaliy mashg‘ulotlar.

AGROTEXNIK

AGROTEXNIK I

ot. [yunoncha — “dala” + “san’at, ustalik”] agrotexnika bo‘yicha mutaxassis: Agrotexnik fermerlar va dehqonlarga tomchilab sug‘orishning ustun jihatlarini tushuntirdi. So‘zlashuv uslubi.

AGROTEXNIK II

sifat. agrotexnikaga asoslangan: agrotexnik usullar; agrotexnik tadbirlar; yerning agrotexnik sharoitini yaxshilash; g‘o‘zani agrotexnik muddatlarda sug‘orish va kultivatsiya qilish. Kelgusidagi mavsumiy agrotexnik tadbirlarda (shudgorlash, paxta mavsumi va hokazo) faol ishtirok etgan ishchi-xodimlar munosib taqdirlanib borishi ko‘zda tutilgan. Gazetadan.

AJAB

AJAB I

[a. qiziq, taajjub.] ajablanarli, hayron qolarli: Ajab savdolar. – Ajab Hirot ekan! Halvofurushi ham shoir. Oybek, Navoiy.

AJAB II

shv. xo‘p, bo‘pti: – Polvon, Madrayim qorani chaqir... – Ajab, og‘a. J.Sharipov, Xorazm.

AJABTOVUR

AJABTOVUR I

ajab hol, holat, muomala tarzi ajablantiradigan: *Ovloq go'shalarga bosh olib ketaman, ajabtovur va betakror yozishmalarimizni ovoz chiqarib takror va takror o'qiyman. X.Do'stmuhammad, Yolg'izim.*

AJABTOVUR II

s.u. binoyiday, durustgina: Usmon shoir, yosh bo'lsang ham qo'llab yubor, Baxshiyona she'rga meni yo'llab yubor. Bu dunyoda nima ko'pdir – tashbeh ko'pdir, Ajabtovur obrazlarni mo'llab yubor. A.Oripov, Everest va ummon.

AJAM

AJAM I

esk; kt. arab xalqi va mamlakatlaridan boshqasi (xususan, forslar, eronliklar).

AJAM II

mus. shashmaqom kuylaridan birining nomi: savti ajam; ajam taronalari.

AJDAR

AJDAR I

afsonaviy katta ilon: *O'rtancha botir qarasa, g'ordan boshi xumday, uzunligi xariday ajdar chiqib kelayotgan emish. Chalpak yog'gan kun.*

AJDAR II

kaltakesakning daraxtlarda yashovchi, uchishga moslashgan, Janubiy Osiyoda tarqalgan turi.

AKADEMIK

AKADEMIK I

ot. Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi: biror akademiyaning a'ziligiga saylangan olim, adib rassom, haykaltarosh va shu kabilarning unvoni: *Yo'q. Buyog'ini endi sizlar yozasizlar. Sen yozasan. Shum bola endi akademik, laureat. G'.G'ulom, Shum bola.*

AKADEMIK II

sifat. akademiyaning ilmiy muassasasi yoki oliy hamda o'rta maxsus o'quv yurtiga oid tushunchalarga aloqadorlikni (taalluqlilikni) bildiradi: *akademik litsey; akademik qo'llanma; akademik soat (45 yoki 50 minut. Qiyoslang: astronomik soat – 60 minut).*

AKKORD

AKKORD I

ot. [ital. accord – uyg'unlik, hamohanglik] 1. Musiqada turli balandlikdagi uch va undan ortiq tovushlarning qo'shib, yaxlit holda yangrashi: *bir yo'la bir necha akkord olish.*

2. Cholg'u asboblari torlarining o'zaro hamohangligi. *Barcha akkordlarning pastki tovushi – asosiy ton, undan yuqoridagisi – tersiya toni, uchinchi – kvinta toni, to'rtinchi – septima toni, beshinchi – nona toni deb yuritiladi va ana shu intervallarga mos raqamlar bilan belgilanadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Akkordlarning aksariyati tersiya intervali bo'ylab joylashgan holda (o'zgacha holatdagilari ham ana shu tartibda joylashtirilib) tahlil etiladi. Gazetadan.*

AKKORD II

sifat. [ital. accord – kelishuv, bitim] 1. Qurulishga oid atama bo'lib, shartnoma asosida bajariladigan; ishbay.

2. Shartnoma asosida ishbay usulida bajarilgan ish uchun biryo'la to'lanadigan ish haqi: *Ishbay ish haqining ko'rinishlaridan biri – akkord ish*

haqi. Bunda jamoa yoki ayrim xodimga ish hajmi oldindan belgilab beriladi, umumiy haq summasi kelishib olinadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

AKS

AKS I

ot. biror narsaning silliq, yarqiroq sathda ko'ringan tasviri, shakli: Oyinada o'z aksi nomuborakini ko'rub olinani yerga urib, anga necha ayblar qo'yub, aytur. Gulxaniy, Zarbulmasal.

AKS II

ot; din. jin, ajina: Aks tegdi. – Jin tegdi.

AKS III

sifat. qarama-qarshi, teskari, zid: Aks munosabatlar natijasida ishi chappasiga ketdi. Gazetadan.

AKS IV

ot. ta'sir: Odamning odamga aksi uradi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

AKSINCHA

AKSINCHA I

kutilganning aksicha, unga zid holda: Hamma ish aksincha bo'lib chiqdi. So'zlashuv uslubi.

AKSINCHA II

kirish. so'z. vzf. aytilganga yoki kutilganga zid o'laroq: Aksincha, hamma narsa go'zal va yoqimli bir shakl oldi. Oybek, Tanlangan asarlar. Yo'q. Aksincha, oqaribsiz. Jindek ozib, yana ham chiroyli bo'libsiz. N.Safarov, Hayot maktabi.

AKSIYA

AKSIYA I

ot. [fr. action – qimmatbaho qog‘oz] aksiyadorlik jamiyati chiqargan qimmatbaho qog‘oz: Qoidalardan yana biri – aksiyalar savdosida uzun va qisqa pozitsiyalar bo‘ladi. Qisqa pozitsiya qilish ham mumkin emas. Chunki bunda aksiyalar qarzga olinib, keyin narxi tushgan vaqtda birovga sotib yuboriladi. Gazetadan.

AKSIYA II

ot. [lot. actio – harakat] biror maqsadga erishish uchun qilinadigan ish, harakat: Aksiya 2021-yil 3-maydan 2021-yil 31-oktabrgacha amal qiladi, shu sababli, belgilangan muddat tugagunga qadar asosiy yoki ikkilamchi hisob raqamini ochishga shoshiling. Gazetadan.

AKSLANMOQ

AKSLANMOQ I

aks etmoq, aksi qaytmoq: Ya’ni badiiy asarda voqelik quruqqina “aks ettiril”maydi, unga muallifning g‘oyaviy-hissiy bahosi ham qo‘shiladi (hatto muallif o‘ta “obyektiv” bo‘lishga intilganida ham, uning nuqtayi nazaridan ko‘rilgan badiiy voqelikda ijodkor subyekti akslanaveradi).

AKSLANMOQ II

din. aks (jin, ajina) tegib og‘rimoq.

AKTIV

AKTIV I

ot; ijt. siy. [lot. activus – faol, harakatchan] biror jamoaning ilg‘or, yetakchi, faol qismi: Mahalla aktivlari kengashib, mahalla nomidan yaxshiroq bir to‘yxona qiladigan bo‘lishdi. A.Qahhor, To‘yda aza.

AKTIV II

ot; buxg. tashkilot balansining pul, tovar kabi material boyliklari, boshqalardan undiriladigan qarz to'lovlarini o'z ichiga oluvchi qismi: Ushbu kodeksning maqsadlari uchun shartnoma tomonlari huquq va majburiyatlarining asos aktivlarga nisbatan taqsimlanishi bo'yicha va tomonlar majburiyatlarining bajarilishiga to'g'ri keladigan sana ko'rsatilgan shartnoma muddatli bitimlarning moliyaviy vositasi deb e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi 50-moddasi.

AKTIV III

sifat. serharakat, serg'ayrat, faol: Malohatxon Jonfig'on izvoshchilikdan haydalgan yili mahalladagi aktiv ayollarning himoyasi ostida... farrosh bo'lib ishga kirgan ekan: o'qibdi, hademay savodi chiqibdi, bir yil, bir yarim yildan keyin hatto majlislarda dokladchiga: "O'rtoq, sizga savolim bor" deydigan bo'libdi. A.Qahhor, Jonfig'on. Men o'zim seysmolog olimman, bilaman. Andijon aktiv seysmik zona. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.

ALAM

ALAM I

ot. [a. og'riq, dard] azob, iztirob, og'riq: Shu'la tushub xasg'aki tortar alam, Chun oni kuydurdi, o'char o'zi ham. A.Navoiy, Hayrat ul-abror. Mulla Norqo'zi hazil bilan uning alamini bosmoqchi bo'ldi. A.Qahhor, Mayiz yemagan xotin.

ALAM II

ot; esk. aziz-avliyolar dafn qilingan mozorga sig'inuvchilar tomonidan o'sha yerga tug' sifatida bog'lanadigan latta (odatda rangli bo'ladi): Er Hubbiga borib, astoydil sig'inib, shayxlarga to'n kiygizdi, kekxa chinorlarga alam bog'ladi, bo'lmadi. S.Ahmad, Hukm.

Mehr chu Mashriq sori urdi alam, Oldi jahon mamlakatin yakqalam. A.Navoiy, Hayrat ul-abror.

ALBATTA

ALBATTA I

ravish (hol vazifasida keladi). [a. shubhasiz] hech qanday shak-shubhasiz, soʻzsiz, hech ikkilanmay, qatʼiy: Samarqandga kelganlar koʻp, Fargʻona vodiysininig taʼrifi olamga mashhur. Iloj topsalar, albatta kelurlar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ALBATTA II

modal (kirish soʻz vazifasida keladi). harakat-holatning yuz berishi ishonchli ekanini bildiradi: Yo tirik, yo oʻlik, albatta, olib kelinglar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Albatta, bu gap shu yerda qolur! Lekin siz ham mendan ozurda boʻlmang. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ALIF

ALIF I

ot. arab alifbosidagi birinchi harfning nomi: Ichini yorsam, alif ham chiqmaydi; alifni kaltak deya olmaslik; – Men-ku bunday masalada alifni tayoq deyolmayman, ammo injenerlarga ishonaman, Oʻgʻlingiz hali ham alifni tayoq demaydi. M.Behbudiy, Padarkush.

ALIF II

ot. [yun. aleipha – yogʻ] oʻsimlik, asosan zigʻir yogʻidan qizdirib tayyorlangan va boʻyoqchilikda ishlatiladigan moy: Bu boʻyoqqa koʻp alif qoʻshib boʻlmaydi. Soʻzlashuv uslubi.

ALIF III

sifat. qaddi-qomati kelishgan, xushqomat, sarvqomat: Koʻzimiz bilan koʻrdik, xudoga shukur: qoshi, koʻzi qunduzdek, burunlari

bodomdek, qizil yuz, alif qomat, suqsurdek yigit ekan. Hamza, Xolisxon.

ALLA

ALLA I

ot. go‘dakni uxlatishda yakkaxon usulida aytiladigan qo‘shiq: Xuddi shu payt hovli tomondan alla ovozi yangrab ketdi: Alla-yo, alla, jonim bolam-a, alla... O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

ALLA II

charxpalak bo‘lmoq, chirpirak bo‘lib, umbaloq oshib yiqilish holati: U kiyimlarini qoqar ekan, yigitlar atrofini o‘rashib, shovqin, kulgi bilan hazil qilishdi: – Bay-bay, zo‘r ekansiz-a! Polvonni alla qilib qo‘ydingiz-a! P.Tursun, O‘qituvchi.

ALLALAMOQ

ALLALAMOQ I

fe‘l. alla aytib uxlatmoq: Nasiba bolasini belanchakka solib allalamoqda. A.Qahhor, Og‘riq tishlar.

ALLALAMOQ II

fe‘l. ardoqlamoq, pahpahlamoq: [Jamila G‘ofirga:] Ketamiz! Mag‘orada yashasak ham, ishqimni kuylab, sizni allalay. Hamza, Boy ila xizmatchi.

ALOHA(L)

ALOHA(L) I

ravish. axiri, nihoyat: ...suvsizlikdan, madorsizlikdan o‘lar holatga kelgan karvon aloha yam-yashil daraxtzor, go‘zal bir mavzega kelib qo‘ndi. S.Zunnunova, Olov.

ALOHA(L) II

zo‘rg‘a, bazo‘r, arang: Muhiddinboy ovozi bo‘g‘ilib qolgunga qadar bahslashadi... aloha

maqsadiga erishgan mahallari esa yosh boladay yayrab ketadi. A.Yo‘ldoshev, Daryo.

ALOMAT

ALOMAT I

ot. [a. belgi] belgi, ko‘rsatkich: tenglik alomati; qo‘shuv alomati; jiddiylilik alomatlari; charchoq alomati; iztirob alomati; xursandlik alomatlari; zaiflik alomati; keksalik alomatlari; – Nafis adabiyot darsini sizlarga kim beradi? Hakimov? Ahmoq odam! O‘z ustida ishlaymaydi. Savol alomati hammavaqt “-mi” dan keyin qo‘yiladi desam, kuladi. A.Qahhor, Adabiyot muallimi.

ALOMAT II

sifat. odatdagidan o‘zgacha, tushunib bo‘lmaydigan: Mehmon konsertga qiziqmadi, mudrab o‘tirdi, alomat bir o‘yin bo‘layotganda hatto xurрак otib yubordi. A.Qahhor, Dumli odamlar.

ALVON

ALVON I

sifat. ranglar; qizil, qip-qizil, qirmizi: Quyosh ufq ortiga yashirindi. Ufq alvon rangga belandi: hozir feruza osmon fonida bu rang juda tiniq va ravshan edi. Feruza rangdan ham, alvon rangdan ham musaffolik taralardi. N.Eshonqul, Yalpiz hidi.

ALVON II

xilma-xil, turli-tuman: Bir uyadan necha alvon qush uchadi. N.Safarov, Qahramonning tug‘ilishi. Ostimda o‘ynaydi yuz alvon otim. M.Alaviya.

AMAL

AMAL I

ot. ilm, nazariya, fikr va shu kabilarning hayotiy reallashuvi: Ilm amal bilan sharofatlidir. Gʻ.Gʻulom.

AMAL II

ot. masʼul vazifa, mansab: Amalga magʻrur boʻlsang — toʻzdirar. Maqol. Kishining qadri amali va unvoni bilan emas, vatanga, xalqiga qilgan xizmati bilan oʻlchanadi. Shuhrat, Shinelli yillar.

AMAL III

ot; etn. sehr, jodu: Uning gapiga koʻra, shomonlar oʻz amallari bilan turli balo-qazolarni daf etibdi. Oybek, Tanlangan asarlar.

AMIN

AMIN I

sifat. (faqat kesim vzf.) [a. halol, ishonchli; vakil qilingan, nazoratchi] qatʼiy ishongan, astoydil inongan, imoni komil: Biz bu yil, shuncha shodlik keltirgan yangi yilda, eng yaxshi orzularimizning roʻyobga chiqishiga amin edik! O.Yoqubov, Yangi yil kechasi. Yomonlikka yaxshilik qilish mard kishining qoʻlidan kelishiga amin boʻlsin. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

AMIN II

ot. Oʻrta Osiyo xonliklarida daha boshligʻi yoki qishloq oqsoqoli: Kechqurun Qobil bobo aminning oldiga boradigan boʻldi. A.Qahhor, Oʻgʻri. — Aminlaringni mahkam ushla, ellikboshilar odamlarga koʻz-quloq boʻlsin, — dedi u [hokim]. M.Ismoiluy, Fargʻona tong otguncha.

AMIRKON

AMIRKON I

qora lok bilan ishlangan yaltiroq charm: *Sal o'tmay atlas ko'ylak, amirkon shippak bilan chiqdi. S.Ahmad, Ufq. [Tirkash] Ko'pkari chopadi, solim oladi, kadi-kadi qimiz ichadi, bir o'tirishda yarimta qo'yni etini yeb, moyli qo'llarini amirkon etigining qo'njiga artadi-yu, mo'ylovini burab ketaveradi. A.Yo'ldosh, Puankare.*

AMIRKON II

paxtaning bir vaqtlar Amerikadan keltirilgan navi: *Xorazm vodiysiga amirkon paxta ekishni kaminayi kamtariningiz joriy qilgan dedi Avazboy, qozi. N.Safarov, Olovli izlar.*

AMMO

AMMO I

bog'lovchi. Qo'shma gap qismlarini zidlash munosabati bilan bog'laydi; lekin, biroq: Roziman, ammo hammasiga emas. Bu juda qiyin ish, ammo bajaramiz. So'zlashuv uslubi. – Mayli, siz yashirdingiz. Ammo man yashirmayman. Oybek, Tanlangan asarlar.

AMMO II

yuklama. Fikrga ta'kid, kuchaytirish ma'nosini beradi; ammo-lekin: Ammo rosa vaqtida kelibmiz-da. So'zlashuv uslubi.

AMR

AMR I

ot. [a. buyruq, yo'l-yo'riq] buyruq, farmoyish, farmon: – Agar zoti oliy amr bersalar, zinapoya tarashlash imkoni bor. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Bizlar mergan, xon amrini qilamiz. Malikayi ayyor. Ahli jaf o amrni chun bildilar, Har neki hukm etti, ravon qildilar. A.Navoiy, Hayrat ul-abror.

AMR II

ot; esk; kit. ish, holat: *Aylamay amrini but, dilda xato ketmoqdasan.* I.Mahmud, Bu dam fasli hidoyatdir.

ANA

ANA I

olmosh. Ko‘z o‘ngida turgan, o‘zidan nariroqda bo‘lgan narsani yoki yuz berayotgan voqea-hodisani ko‘rsatishda ishlatiladi: – *Ahmad qani? Ana, kelyapti.*

ANA II

yuklama. ko‘rsatish, ta’kid ma’nolarini ifodalaydi: *Ana ko‘rdingmi, nima bo‘l-di? Ana bo‘lmasa, men ketdim! Ana endi, sendan keladigan ish shu-da. Ana tantana-yu, mana tantana! - Ana, endi borsang bo‘ladi.* S.Ahmad, Ufq.

ANANAS

ANANAS I

ot. [isp. ananas] ananasdoshlar oilasiga mansub o‘tlar turkumi. Shu o‘simliklardan ba’zisining yirik, cho‘zinchoq, xushbo‘y va shirali mevasi: *Havoda ananas isi aralash yong‘oq xazonlarining o‘tkir hidi gurkiradi.* O‘.Hoshimov, Bahor qaytmaydi.

ANANAS II

ot. ertapishar, to‘rlama, eti va urug‘i qizg‘ish kuvrak va xushbo‘y qovun navi: *Sap-sariq oltinday cho‘girilar, ko‘k beqasam to‘n kiyishib yotgan ananaslarni yegani ko‘zingiz qiymaydi.* O‘.Umarbekov, Qiyomat qarz.

ANBAR

ANBAR I

ot. [a. xushbo‘y modda] 1. Kashalotlar tanasidan – oshqozon yoki ichaklaridan chiqadigan

mumsimon xushbo'y modda (parfyumeriyada atir hidiga turg'unlik berish uchun ishlatiladi): *Chol cho'ntagidan anbar hidi anqigan ipak ro'molchasini olib, ko'z yoshlarini artdi. Mavlono Muhiddin ham hiqillab qolganini ko'rgan Ali Qushchi ko'zlarini olib qochdi.* O.Yoqubov, Ulug'bek xazinası.
2. Xotin-qizlar ismi.

ANBAR II

ot; etn. erkaklar tobutining to'rt burchiga tik qoqilgan tayoqlarga o'ralgan gazlama, surp; shuningdek, ayollar tobutining tepasiga ishkomi tarzida egib o'rnatilgan tol yog'ochlari ustiga yopilgan malla bo'z: *Ko'chada shoti singari yog'och anbar ustiga tobutini qo'yib to'rt kishi yelkasiga ko'taradi, qolgan kishilar tobut ortidan boradi.* Wikipedia sayti.

ANDAK

ANDAK I

ravish [kam, ozgina] ozgina vaqt, birpas: *Xo'rakdan keyin andak mizg'imoqchi bo'ldi.* S.Siyoyev, Avaz.

ANDAK II

birmuncha, bir qadar: *Kasal andak beri qaradi. Issiq andak pasaydi. Osh andak tirik bo'libdi. Saidiy xatni ik-ki-uch qayta o'qigandan so'ng, o'zini andak bosib olib, atrofga qaradi.* A.Qahhor, Sarob.

ANDI

ANDI I

s.u. boshqa joydan kelib o'rinishib qolgan, kelgindi: *Chol-u kampirning har bir o'tirishlarida so'z.... marg'ilonlik "andi" kelin ustida bo'lar... edi.* A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

ANDI II

tagi, zoti past (ayrim kishilar nazarida).

ANIQ

ANIQ I

haqiqatga mos, haqiqiy: *Buni qarangki, shunday soddagina, lekin aniq faktlarga asoslangan fikr-mulohazalar ... o'sha vaqtdagi rahbarida qahrg'azab uyg'otibdi. Gazetadan.*

ANIQ II

fikrning chinligini bildiradi; albatta, shubhasiz: *Xolmirza aka ichidan "shu g'ayrating bo'lsa, ikki yilda Xirmontepadan aniq ayrilamiz", deb o'ylaydi. A.Qodiriy, G'irvonlik Mallavoy. Endi kimga og'iz solsang, g'iring demay tegishi aniq. S.Ahmad, Yulduz.*

ANOYI

ANOYI I

o'z ishiga puxta emas, birovning so'ziga laqqa uchadigan, sodda, go'l: *Boylar, boyvachchalar anoyi emas, unga o'z mehmonxonalaridan joy berib, ziyofat qilishlari bejiz emas ekan. Oybek, Tanlangan asarlar.*

ANOYI II

oddiy, shunchaki: *Elchinni ezayotgan dard ikki piyola aroqning kuchi bilan tarqaydigan anoyi dardlardan emasdi. T.Malik, Shaytanat.*

ANTIQA

ANTIQA I

esk. [lot. antiquus – qadimgi] qadimdan qolgan, qadimga oid: U [Iskandar] endi devorg'ishtlarini buzib, antiqa belgilarini yigitlarga uzatar ekan... xumcha ochilib borgani sari yuragidagi g'ulg'ula ham ortar edi.

M.Mansurov, Yombi.

ANTIQA II

juda qoyil, hayratga soladigan: *Otamurod oddiy bodring, pomidorlarni turli usullarda qirqib, antiqa salatlar tayyorlar... Zulxumor bo'lsa, uning bu san'atiga mahliyo bo'lib o'tirar edi.* M.Mansurov, Yombi.

ANCHAYIN

ANCHAYIN I

sezilarli darajada, anchagina: *Albatta, Amir Temur timsolini yaratish jarayonining anchayin qiyin kechganini aytib o'tish joiz.* Gazetadan.

ANCHAYIN II

yo'liga, shunchaki: *O'ktam bu takliflar chinmi yo anchayin odamgarchilikmi, iljayishning ma'nosi ne ekan, deb ichida o'yladi.* Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

ARALASH

ARALASH I

fe'l. bir-biriga qo'shilib, qorishiq holat hosil qilmoq, qotishmoq: Yo'g'on tovushini baland ko'tarib, turkiy va forsiy tillarga hindcha iboralar aralashtirib dedi. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

ARALASH II

sifat. turli predmetlardan tarkib topgan, qorishiq: yig'i aralash gapirmoq; tuproq aralash o'g'it; Derazadan mo'ralasam, bir uy xotin, erkak aralash! A.Qodiriy, Jinlar bazmi. *Lekin yo'l chetlariga tikilib turgan xaloyiq Nizomga hayrat aralash zavq bilan tikildi.* P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

ARALASH III

ko'm. vzf. bilan: Bobo birdan qorni aralash ko'ragini ushlab qoldi. S.Anorboyev,

Hamsuhbatlar. *Ortiq jahl aralash chetga tupurdi. M.Mansurov, Yombi. – Ko‘p o‘rnida ko‘rasizlar-da endi, – dedi xijolat aralash. M.Mansurov, Yombi.*

AR-AR

AR-AR I

taqlid. yig‘iga nisbatan qo‘llanuvchi tovushga taqlid so‘z: Aytganini o‘tkaza olmagan bola yo‘l o‘rtasida uzala tushib ar-ar yig‘ladi. So‘zlashuv uslubi.

AR-AR II

ot. [a. archa] terak turi, piramidasimon terak; shoterak: Bog‘im so‘lganga yig‘layman, Bargi to‘lganga yig‘layman. Yigitligim asta-sekin Ado bo‘lganga yig‘layman. Meva solmas ar-ar terak, Men naylayin, kuydi yurak. Xalq ertaklari, Tohir va Zuhra.

AR-AR III

undov. tuyalarga nisbatan qo‘llanuvchi buyruq-xitob undovi: Hatto endi tom baravar tuyalar ham ko‘zimga yoqimtoy bo‘lib ko‘rinadi. “Ar-ar” deb ularga tegajaklik qila boshlayman. Oybek, Bolalik.

ARI

ARI I

ot. parda qanotli chaqadigan hasharot: Sariq ari; tukli ari; qovoq ari; – Arilar, kapalaklar o‘simliklarni changlatib, ular hosildorligini oshirishga yordam beradi. Zoologiya darsligidan.

ARI II

fe‘l. yo‘qolmoq, tugamoq, ketmoq: falokat aridi; eshigidan odam arimaydi; havodan bulut arimadi; Bahorda Muqaddamning bolasi tushgan, o‘shandan buyon ko‘zlaridan ana

shunday ma'yus bir ifoda arimaydigan, kamgap, g'amgin bo'lib qolgandi. O'.Hoshimov, Sevgi qissalari.

ARISH

ARISH I

ot. g'alla o'simliklaridan biri, qora bug'doy va uning doni, g'allasi: arish uni; arish noni; arish boshqoq chiqadi; bir tonna arish. O'zbek tilining izohli lug'ati.

ARISH II

fe'l. arimoq (fe'lning harakat nomi shakli): Ahmadning falokati arish ehtimoli borligi haqida qisqagina so'zladi. Oybek, Nur qidirib.

ARK

ARK I

ot; esk. [f. ichki qal'a] xon yoki amirning shahar ichidagi saroyi (bunday saroy peshtoqidagi ravoqlar odatda yoysimon shaklda qurilgan): Arkdagi devonxonani ko'ring! Chorbog'dagi ko'shkni ko'ring! Men ularning biror joyiga o'z nomimni yozibmenmi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Fitnachilar amir jo'nab ketgan kunning ertasi tunda arkka hujum qildi. B.Ahmedov, Ulug'bek.

ARK II

Forsiy izofa tarkibida keladi; arki namakob – o'ta darajada sho'r; Asli ark – "sug'orish kanali", shunga ko'ra arki namakob asli "namakob arig'i".

ARK III

ot. 1. arxit. Tepasi yarim doira shaklida solingan darvoza, eshik, deraza va sh.k;
2. Shunday darvoza shaklidagi hashamatli inshoot: Andijon arkida mulla Fazliddin samoviy naqshlar va koshinlar bilan bezab

qurgan devonxona tojdor Umarshayx mirzoga ma'qul bo'lgandan keyin unga to'bichoq ot va bir hamyon oltin in'om qilganini Tohir ham eshitgan. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ARKON

ARKON I

ot; esk; kt. [a. ruknning ko'pligi, ya'ni ustunlar, asoslar] ustun(lar), asoslar: Minding ilm karvoniga, chiqding funun osmoniga, Bu jahon ayvoniga arkon o'zing, vayron o'zing. E.Vohidov, Muhabbat.

ARKON II

ulug' martaba egalari, katta amaldor, mansabdor, arboblari: Supaga o'n chog'liq arkon chiqqandan so'ng, xon hudaychiga yana bir narsa deb qo'ydi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

ARNA

ARNA I

ot; shv. bosh kanal.

ARNA II

ot; shv. kichik jar (Jizzax shevasida): Arna kelsa irg'itdi, O'r kelsa o'rmalatdi, Shunday Hakim yo'l tortdi. Alpomish. So'ngra qop-qora archa soyasi bosib yotgan arnaga duch kelishdi. Sh.Xolmirzayev, Saylanma.

ARZ

ARZ I

ot. [a. bayon, izhor; taqdim etish] dard-hasrat, shikoyat tarzidagi (asosan og'zaki) gap, murojaat: Mulla Norqo'zi o'sha gapni hazillashib aytganini arz qilish uchun oldidan kelsa tishlar, ketidan kelsa tepar edi; bir kechasi gapni xotinining diyonatli, pokdomonligidan boshlagan edi, xotin ancha yumshadi. A.Qahhor,

Mayiz yemagan xotin.

ARZ II

ot; esk. [a. yer, zamin] yer shari yoki uning bir qismi: Millatim nasli bashardur, vatanim kurrayi arz. Hamza, Vatan.

ARSH

ARSH I

ot. [a. taxt; shiypon] osmonning eng yuqori qavati, yuqorisi; majoziy ma'noda: eng yuqori joy: Xudo o'zi shifo beradi, ana, arshi a'lodan uning tabarruk ovozi eshitilyapti, eshit. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

ARSH II

ot. arsh qilmoq – kayf-safo qilmoq, aysh-ishrat qilmoq: Avvalgidan ko'ra kattaroq arsh qilib yuribdi. Oybek, Tanlangan asarlar.

ASAR

ASAR I

ot; esk. [a. alomat, belgi, nishon] iz, ta'sir: Uning yuzida boyagi yalinchoq ifodadan asar ham qolmagan, ko'zi g'azabdan chaqnar edi. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

ASAR II

ot. aqliy ijod mahsuli: san'at asari; musiqa asari; badiiy asar; ilmiy asar; tanlangan asarlar; Dunyodagi hamma onalar farzandga muhabbat bobida bir-biriga juda o'xshaydi. Bas, shunday ekan, bu asar sizlarga bag'ishlanadi. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

ASORAT

ASORAT I

ot. [a. asirlik, tutqunlik] tutqunlik, qullik, erksizlik holati (shu o'zakli so'zlar: asir, asira, asirlik): asoratga solmoq; asoratga tushmoq;

asoratdan qutulmoq; asriy asorat; Samarqandda meni qutqarib o'zini asoratga soldi. Bu fidoyilik meni hamisha... shunday bo'lishga undab keldi... Sen ham endi inilaring-u... avlodlaringni mardlikka... fidoyilikka o'rgatgin. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ASORAT II

ot. bo'lib o'tganning qoldig'i, izlari (shu o'zakli so'zlar: asar – asar ham qolmadi, osor – osori atiq, ta'sir, taassurot): kasallikning asorati; o'tmish asorati; Zahar asorati hali ketmagan. Bobur asta-sekin darmonga kirib, sog'lig'ini tiklayotgan kunlarda navbatdagi hayot-mamot kurashi boshlandi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ASR

ASR I

ot. yuz yilga teng bo'lgan vaqt o'lchov birligi: XX asrning oxiri; Tosh asri; O'rta asrlar; asrlar bo'yi; asrlar osha; oltin asrimiz; Yigirmanchi asrning to so'nggi choragiga qadar hammomning vazifasi bittagina edi. T.Malik, Shaytanat.

ASR II

ot; din; esk. tushdan (peshindan) keyingi, quyosh botishidan oldingi payt; shu paytda o'qiladigan namoz, namozidigar (asli arabcha salot al-as- run birikmasi tarkibidagi salot — “namoz” so'zi tushishi natijasida uning ma'nosi “asr” so'ziga yuklangan; “payt” – “payt+namoz”): Asr namozning vaqti o'tib borg'anliqdan ul shundagi do'kondorlarning birisidan tahorat olish uchun suv so'radi... Asr vaqtlarida qaytib guzarga keldi-da, xayolat bilan Hasanali do'koniga o'lturdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

ATALA

ATALA I

ot. unni yog‘da qovurib, suv bilan qaynatib tayyorlanadigan suyuq ovqat: *Qorong‘u tushganida atala ichdik. Hech qachon bunaqa shirin ovqat ichmagandim. Atalani ichishdan ko‘ra yog‘och qoshiqni yalash mazza bo‘larkan. O‘.Hoshimov, Ikki eshik orasi.*

ATALA II

fe‘l. suyuq massani cho‘mich bilan to‘lg‘amoq, qorishtirmoq: *Chuchvarani hozir suzaman, sen qatiqni atala, chuchvaraga qo‘shib ichamiz. So‘zlashuv uslubi.*

ATLAS

ATLAS I

ot. [yun. *atlas* – mifologiyada Liviya podshosining nomida olingan bo‘lib, u osmon globusini yaratgan deb bilinadi] muayyan maqsadlarda va muayyan tizim asosida tanlab olingan kartalardan iborat bo‘lgan va tushuntirish matnlari bilan albom shaklida nashr etilgan to‘plam: *Ishni bajarishda umumta‘lim maktablari uchun mo‘ljallangan o‘quv atlaslarida berilgan xaritalardan hamda xaritalarni o‘zaro taqqoslash, qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. A.Shemayev, Geografiya darslarini o‘qitishda atlas va xaritalar bilan ishlash texnologiyalari.*

ATLAS II

ot. yorqin rangli, turli ranglar hamohangligida ishlangan, bir tomoni yaltiroq, guldor, kudunglangan mahalliy ipak gazlama: *Voqeani butun ildizi bilan tasavvur etgach, maktubni bukib, yoniga, atlas ko‘rpachaga qo‘ydi-da, podshohga qaradi. Oybek, Navoiy.*

AVRA

AVRA I

ot. ko'rpa-to'shakning, to'nning yuza tomoni: avralik (avraga ishlatiladigan); avra-astar; astar-avra; Dushanba kuni yangi banoras avra to'n va yashil baxmal do'ppimni kiyib idoraga bordim. A.Qahhor, Dumli odamlar.

AVRA II

fe'l. bosh-ko'zni aylantirib, o'z fikrini qabul qildirmoq; aldab-suldab yo'lga solmoq, bo'ysundirmoq: – O'g'lim, nima qilsang qil: alda, avra, bir yo'lini qilib qizni ko'ndir, – dedi onam. So'zlashuv uslubi. Haligi qallob jiyaningizni avrab, o'tmas molini pullab ketibdi. – Baqqol bu so'zlarni eshitmaganday avrayverdi: “Men sizning foydangizni o'ylayman”. Oybek, Qutlug' qon.

AVRAL

AVRAL I

ot; deng. kemanding barcha shaxsiy tarkibi qatnashgan holda bajariladigan umumiy ish: kemada avral e'lon qilmoq.

AVRAL II

sifat. avral yo'li bilan bajariladigan: avral ishlar.

AXIR

AXIR I

ravish. oxiri, pirovardida, nihoyat: Axir bo'lmadi; axir ko'ndi; – Axir bir kuni ering kelar, yarasharsizlar... Zuhra yarashishdan umidi bo'lmasa kerak... X.To'xtaboyev, Sariq devni minib. Axir chiqqanda jahlim yomon, Yetishsin etgim gumdon! Aka uka Grimmlar, Botir tikuvchi.

AXIR II

yuk. ma'noni kuchaytiradi, ta'kidlaydi: Kelgan arvoh nima bilan o'ynashadi? Axir, kosaga suv quyib, ustiga olma shoxi qo'yiladi. G'.G'ulom, Shum bola. Hammasini boshidan boshlay qolay. Axir ashulani o'rtasidan aytishmaydi-ku. X.To'xtaboyev, Mungli ko'zlar.

AYA

AYA I

ot; s.u. farzandni dunyoga keltirgan ayol, ona; yoshi katta ayollarga murojaat shaklida ham qo'llanadi: Ayaga bitta achchiq choy qilib bering, qizim. S.Ahmad, Yulduz.

AYA II

fe'l. avaylamoq, ehtiyot qilmoq: – Bolam, begona yurtlarda kelinni ehtiyot qil, aya, bir-biringizga qo'l-qanot bo'linglar, – dedi ota safarga chiqayotgan o'g'liga. So'zlashuv uslubi. Melivoydan hammamiz ko'rardik. U hech kimni ayamasdi. O'.Hoshimov, Sevgi qissalari. Bir parcha nonlaringizni ayamay, yetim boshini silasalaringiz, deb keldim, – dedi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

AYNI

AYNI I

sifat; ayn. ayniyat; xuddi shu, xuddi: Ayni vaqtida kelmoq; ayni savolni bermoq; Imtihon ayni qizigan kunlar edi. A.Qahhor, Sarob. Ayni choqda so'nggi qadam bo'lib qolmasmikin? T.Malik, Shaytanat.

AYNI II

fe'l. o'zgarib, ijobiy sifatini yo'qotmoq (o'ngmoq, buzilmoq): rangi aynimoq; aynigan sirka; fikridan aynimoq; Qutbiddinovga ovchi oshnasi ikkita tustovuq in'om qildi. Tustovuqlar tozalanib, tuzlanayotganda Qutbiddinovning

fe'li aynidi. A.Qahhor, O'jar.

AYOQ

AYOQ I

ot; ayn. oyoq: Oxiri tutqanoq tutganday yiqilib oyoqlari akashakday tortishdi. T.Malik, Jinoyatning uzun yo'li.

AYOQ II

ot; esk. 1. Kosa, piyola, qadah: Nasibi aning bir ayoq osh erur bas, Agar ganji Qori erur muddaosi. A.Navoiy, Xazoyin-ul maoniy. 2. May: Davr ayog'in ichmayin davrong'a solding rustaxe. A.Navoiy, Xazoyin-ul maoniy.

AYRI

AYRI I

sifat. biror joyidan ikkiga tarmoqlangan, ikkiga ajralgan: ayri yo'l; ayri yog'och; Kabutarlar qo'nadigan ayri yog'och "shaq" etib pastga uchib ketdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

AYRI II

ot. beda, pichan, poxol kabilarni ko'tarish, yoyish, to'plash uchun panshaxa o'rnida ishlatiladigan ikki shoxli, uzun sopli asbob; panshaxa: xirmonga yoyilgan paxtani ayri bilan ag'darmoq; Maydannikov ayrida bir quchoq javdar poxol olib kelayotgan edi. M.Sholoxov, Ochilgan qo'riq.

AYRI III

ot. uchi ikki butoqli tirkak: serhosil shoxlarga ayri qo'yib chiqmoq; Ba'zi g'o'zalar ayri bilan tirab qo'yilgan. I.Rahim, Hayot buloqlari.

AZALI

AZALI I

sifat; ayn. azador: Alplar kelsa, nima javob beraman, Azali taqdirga nimish qilaman, Tong otgancha muhlat olib turaman, Qalmoqlarga qizim qanday beraman?! Alpomish.

AZALI II

ravish; ayn. azaldan: Bilaman, o'zgalarga, ayniqsa, kamxarjroqlarga qittay bo'lsa ham maloli tushishidan azali parhezlanib yuradi ustoz. Buni tug'ma halollik deysizmi, beozorlik deysizmi, palagi tozalik deysizmi, uyog'i o'zingizga havola. A.Obidjon. Parpiroq chehra.

AZALI III

ot. xonaki gul turi: Tuvak gullari hamda o'simliklar xonaning chang va noxush hidlarini o'z-o'zidan bartaraf etadi. Ayniqsa, uyda bambuk, aloe va azali o'stirish ayni muddao. daryo.uz, Uydagi noxush hidlarni qanday bartaraf etish mumkin?

AZOT

AZOT I

ot. [fr. azot] Mendeleyev davriy sistemasining V guruhiga mansub, rangsiz va hidsiz kimyoviy element, o'simliklar oziqlanishida muhim ahamiyatga ega o'g'it: Azot vodorodga nisbatan elektromanfiy elementligi uchun ammiak molekulasi qutbli hisoblanadi. Kimyo darsligidan.

AZOT II

sifat. tik, tikka: azot ko'tarmoq – dast ko'tarmoq, tik ko'tarmoq: U G'apporovni azot ko'tarib mashinaning old o'rindig'iga o'tqazdi. S.Ahmad, Tut pishig'i.

ACHCHIQ

ACHCHIQ I

sifat. 1. Qalampirga o'xshab ta'sir qiladigan; shirinning aksi: achchiq-tiziq; achchiq narsa;

achchiq dori; Ovqat achchiq bo'lib qolibdi. Achchiq narsalar yegim keladi. So'zlashuv uslubi. Ko'ngli nuqul achchiq anorga sus ketardi. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

2. Me'yoridan ortiq solib damlangan, quyuq: *achchiq choy; Ha mayli, yigitlar oshni yeyishib, xizmatkorlar damlab bergan achchiq-achchiq choylarni ichishib, yarim kechasi yo'lga chiqamiz.* X.To'xtaboyev, Quyonlar saltanati.

3. Jismonan kuchli ta'sir qiladigan: *achchiq sovuq; achchiq shamol (izg'irin); achchiq tutun; Achchiq izg'irin esib qor uchqunlab turgan bu badqovoq kunda Shayboniyxon Murg'ob bo'yiga Shoh Ismoil Safaviyni ta'qib etib borib qolgan edi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar. *Dalalarda kech kuzning achchiq shamoli esa boshladi.* S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

4. Ruhan kuchli ta'sir qiladigan: *achchiq so'z; achchiq tanbeh, achchiq kulgi; achchiq haqiqat; Lekin u otlanib uyiga qaytayotganda sal hovuridan tushdi-yu, Uzun Hasan aytgan so'nggi gaplarda achchiq haqiqat borligini sezdi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ACHCHIQ II

ot. jahl, qahr, g'azab: achchig'i tez; achchig'i chiqdi; achchig'i keldi; achchig'idan tushdi; Burgaga achchiq qilib, ko'rpani yoqma. Maqol.

ACHCHIQ-CHUCHUK

ACHCHIQ-CHUCHUK I

ot. dunyoning, hayotning lazzati va g'am-tashvishlari: Sichqonning oti Ziyrak, o'zi juda aqlli va chaqqon edi, issiq-sovuqni ko'rgan, achchiq-chuchukni bilgan edi. Kalila va Dimna. *Bu ikki tengqur bir ko'rpada katta bo'lishgan, hayotning achchiq-chuchugini baravar totib ko'rishgan.* Yoshlik.

ACHCHIQ- CHUCHUK II

ot. to'g'ralgan pomidor va piyozdan tayyorlanadigan sovuq taom, salat turi: *Katta qozonda osh damlab, yana qovurma pishirib, achchiq-chuchuk, shakarob hammasini bajo qilib qo'ydim.* S.Sayhon, Bug'doy ekib arpa o'rganlar. *Chorpoyni oyoq uzatib, o'n chog'li kishi choy ichar, birovi achchiq-chuchuk tayyorlab, birovi turp maydalardi.* S.Nurov, Narvoy.

A'ZO

A'ZO I

ot. odam yoki hayvon organizmining muayyan vazifani bajaruvchi bir qismi: *Har bir a'zosi qaqshab og'rirdi.* Sharq yulduzi.

A'ZO II

ot. biror guruh, kengash, jamoa, jamiyat va shu kabilarga qo'shilgan, unga mansub shaxs: *Raisdan biron topshiriq olib kelsa a'zolariga topshiradi.* X.To'xtaboyev. Sariq devni minib.

B

BA

BA I

undov. (a tovushi qisqa) ba'zi uy hayvonlarini, asosan qo'ylarni chaqirish uchun ishlatiladigan buyruq-xitob undovi: *Ba qurray! (qo'yni chaqirish uchun).* Ba, ba, jonivor, ola qol, yesang-chi? So'zlashuv uslubi.

BA II

taqlid. (a tovushi cho'ziq) qo'ylar ma'ragandagi ovozni ifodalovchi tovushga taqlid so'z: *To'raboy akaning qo'lidagi hali terisi qurimagan qo'zichoqlar ahyon-ahyon mayingina "ba" deb qo'yadi.* S.Anorboyev, Go'zallik izlab.

BA- III

old qo'shimcha; asosan, arabcha, forschatojikcha so'zlar oldidan qo'shilib, biror sifat-belgiga egalikni bildiruvchi, -li affiksiga teng sifat yasovchi qo'shimcha: *badavlat, basavlat, baquvvat*.

BADHAVO

BADHAVO I

sifat. havosi buzuq, yoqimsiz: Badhavo joyga kelib qolibmiz, nafas olish juda qiyin. So'zlashuv uslubi.

BADHAVO II

sifat. o'zini o'zgalardan yuqori oluvchi, dimog'dor; takabbur: badhavo odam; Faqir ahlig'a nihoyatda tavozeli Muqim, Ne kerak ba'zi takabbur, badhavalarg'a salom! Muqimiy.

BADIK

BADIK I

ot. shv. duduqlanib gapiruvchi; chuchuk til.

BADIK II

ot; folk; etn. bemorni so'z yoki ashula aytish yo'li bilan davolash usuli; duoxonlik, avrash: Biz 80-yillarning boshlarida folklor ekspeditsiyasiga chiqqanimizda Yilboshi – Navro'z bilan bog'liq xalq qo'shiqlari, ro'za paytida aytiladigan "Yo ramazon" aytimlari, so'z magiyasi bilan bog'liq folklor asarlari – afsun-avrash, badik, kinna, gulafshon singari janrlarga oid matnlarni yozib olishimiz juda qiyin kechgan. Gazetadan. Xalq ijodi – boqiy qadriyat. Bunga so'zning magik qudratiga asoslanuvchi kinna, badik, avrash, burey-burey hamda mavsum-marosim qo'shiqlaridan "Sust xotin", "Choy momo" kabilar mansub. O'TA.

BAHR

BAHR I

ot; esk. [a. ulkan daryo, dengiz] dengiz, okean: Arig'larki, ul bahrdin ayrilur... A.Navoiy, Mahbubul-qulub. Terdi san'at bahrining qimmatbaho injusidan. Habibiy. Bahri ashkim ichra, ey g'avvoskim, yig'ding guhar, Buki qa'rin istading, daryoyi Ummondurmu ul? A.Navoiy, Xazoyin-ul maoniy.

BAHR II

ot. ulush, naf, manfaat: bahra olmoq; bahra topmoq; bahridan kechmoq; bahridan o'tmoq; Valixo'ja aka, boshi oltindan bo'lsa ham, shu odamning bahridan o'ting! N.Safarov, Navro'z.

BAHR III

ot; adab. aruz she'riy tizimidagi o'n to'qqizta she'riy vazn guruhlaridan har biri: Dur bo'lur bahr ichra pinhon nazmidin shah madhida, Bahr yoshurmish Navoiy har duri maknun aro. Z.M.Bobur, Boburnoma. Ruboiy, an'anaga ko'ra, aruzning hazaj bahriga mansub axrab va axram vaznlarida yoziladi. O'zbek adabiyoti.

BAHR IV

ot. qiziqish, havas, huzur-halovat: bahri dilini ochmoq; bahri dili ochildi; Buni ko'rib Komilning bahri dili ochildi. T.Malik, Charxpalak.

BAHRIN

BAHRIN I

ot; etn. 1. Turkiylashgan mo'g'ul qabilalaridan birining nomi: 1924-yil ma'lumotiga binoan O'zbekistonda 9000 ga yaqin bahrin yashagan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
2. Joy nomi: Farg'onadan Xorazmgacha qo'shtamg'ali, qo'ng'iro't, yuz, qang'li, mang'it, pichoqchi, baliqchi, ayronchi, uyrot, kenagas,

to'ja, qarapchi, chag'ali, tug'ali, qatag'on, olqor, do'rmon, ming, bahrin, saroy, qipchoq, darxon, sirg'ali, ko'kcha, uyshin, jaloyir kabi nomlar sochilib yotibdi. Gazetadan.

BAHRIN II

ot; zool. yirtqich qushlar turkumining lochinsimonlar oilasiga mansub qush: Mahalliy ovchilar uni oq yuzli lochin, shuningdek, bahrin deb ataydilar. Fan va turmush.

BALIQ

BALIQ I

ot. 1. Suzgichlari bo'lgan, oyquloqlari orqali nafas oladigan, umurtqalilar kenja tipiga mansub suv jonivori: Baliq boshidan buziladi. Pir qanday bo'lsa, murid ham shunday bo'ladi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

2. Ushbu suv jonivorining go'shti: dimlangan baliq, dudlangan baliq.

3. Muchal yil hisobidagi beshinchi yil nomi: Baliq yilida tug'ilganlar bu yil sizning yilingiz. Gazetadan. Baliqlarning savdo-sotiqda ham omadi chopadi. Gazetadan.

BALIQ II

ot; esk. shahar, qo'rg'on: Turkiy tillarda baliq, balig', baluq. Eng so'nggi ma'nosi – shahar. O'TA.

BALIQKO'Z

BALIQKO'Z I

ot; bot. sho'radoshlar oilasiga mansub, sho'rxok yerlarda o'sadigan bir yillik o't: Ilgari ana shu adirlarda butun bir qishlovga yetib, ortib qoladigan yem-xashakbop sunbul, so'zan, ro'yan, olabo'ta, baliqko'z, jingul singari yuz xil to'yimli giyohlar tizzaga urib yotardi. J.Abdullaxonov, Xonadon.

BALIQKO‘Z II

sifat. ko‘zi chaqchaygan, chaqchayma ko‘z: – Yo‘q, bir narsaga pushaymon qilyapman, – dedi alpqomat, baliqko‘z yigit. Oybek, Oltin vodiyydan shabadalar.

BALLI

BALLI I

undov. [a. ha, albatta; to‘g‘ri] 1. Ma‘qullash, tasdiqlash, maqtov, tahsin ma‘nolarini ifodalaydi: – *Balli senga, qalpoqcham, hammasi sen tufayli bo‘lyapti. Xo‘p desang, uchastkavoy amakiga aytib, senga ham bir mukofot olib bersam?* X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.
2. *s.u.* Cho‘zib talaffuz qilinganida, norozilik, kesatq ma‘nolarini ifodalaydi: *O‘tirgan joying o‘zingniki, balli senga, yordam beray dema!* So‘zlashuv uslubi.

BALLI II

sifat. [fr. balle – shar] 1. Muayyan ball kuchiga ega bo‘lgan: *Besh balli zilzila; to‘qqiz balli dovul; Kunduzi olti balli zilzila, imoratlarning qisir-qisiri vahimani kuchaytirdi. Mirmuhsin, Umid.*
2. Raqamlar sistemasi bilan ifodalangan: *Besh balli baho sistemasi.*

BALO

BALO I

ot. [a. sinov; ofat, musibat] biror voqea-hodisa, harakat tufayli yuzaga kelgan ofat, falokat: *suv balosi; o‘t balosi; boshga bitgan balo; baloyi nafs; baloyi azim; raddi balo; balo-qazodan omon bo‘lmoq; boshga balo bo‘lmoq; balo ham urmaydi; baloga uchragur; Robiya, inon, men tirik bo‘lsam, senga balo-qazoni yo‘latmasmen.*

P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BALO II

predikativ (odatda kesim, ba'zan sifatlovchi bo'lib keladi); salbiy. uddaburon, ustomon: U odam balo; balo odam; Siz ham balosiz-a? Indamay yurib-yurib... O'.Hoshimov, Shamol esaveradi.

BALQIMOQ

BALQIMOQ I

fe'l. yorqin nur sochib jilva qilmoq; nurga to'lmoq, yarqiramoq: O'tgan azobli kunlar, olis va zimiston xotiralar ichra Yodgoroy oyday porlab, quyoshday balqib Xayriniso hayotini tiniq va yorug' bir olamga olib chiqdi. Q.Norqobil, Osmon ostidagi sir. Uning tim qora ko'zlarida menga va mening taqdirimga nisbatan haqiqiy hamdardlik balqib turipti! V.Gyote, Yosh Verterning iztiroblari.

BALQIMOQ II

fe'l. yumshoq, mayin holatga kelmoq; bo'shashmoq, ko'pchimoq: Hovli xamirday balqigan, undan yengil bug' ko'tariladi. Oybek, Tanlangan asarlar.

BALXI

BALXI I

ot. 1. Mevasi yirik, oq rangli shirin tut, oq tut: Farg'onaliklar marvartak, toshkentliklar balxi tuti deb atashadi uni. Mushtum. Sherbek hovli o'rtasidagi yapasqi balxi tut tagidagi karavotga yechinmasdan chalqancha yotdi. S.Anorboyev, Oqsoy.

2. Oq jo'xorining ertapishar navi: balx(i) jo'xori.

BALXI II

ot. folk. oq rangli ro'molning bir xili: Balxi ro'moli boshidan, ko'zi to'lmasin yoshidan.

Nurali.

BALXI III

arxit. to'g'ri to'rtburchak xonalar ustiga quriladigan pastak, yassi gumbaz. "Qirg qiz"ning o'ziga xos xususiyati yana shundan iboratki, xonalarning ustini bekitishda turli-tuman konstruksiyalar, ya'ni toqi gumbaz balxi kabilar qo'llangan. Gazetadan.

BAND

BAND I

ot. [f. "bog'lamoq", "to'smoq"] 1. Tutqich: chelakning bandi; choynakning bandi. 2. Cho'p: gulning bandi; yaproq bandi; Gilosni bandi bilan terishadi. So'zlashuv uslubi. Ular shu yo'sin rohat qilib yotganda, taxtabandlik do'kon yoniga tashqaridan birov kelib to'xtadi va hamma tovushini qo'yib, baqirib yubordi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BAND II

ot. [f. bog'lam; to'siq; qamoq] 1. Ip, arqon va shu kabilarning bog'langan, tugunlangan joyi; tugun: – Nozik dilin og'ritma, qahr aylama, pand ayla, Gar bog'lar esang ilgin, soching bila band ayla. Habibiy. 2. To'siq, to'g'on, g'ov: Suv kelmay, band tashlama. Maqol. 3. ko'chma. Tutqunlik, asirlik holati: Ular bu banddan xalos bo'lganini Avaz bilib, dimog'i chog' bo'ldi. "Malikayi ayyor". Tubsiz zulumotda band bo'lgan shuur, Bir-birin qalbidan axtardi ziyo. A.Oripov.

BAND III

ot. [f. bob, qism, modda] she'ring qofiya va mazmun jihatdan yaxlitlanib turuvchi qismi: Va har kun bolalar ozod bo'lgandan keyin maxdum unga qofiyadan dars berar va "Gulistoni

Sa'diy"dan bir necha band o'qub, ma'nosi bilan yodlatar edi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BAND IV

sifat. [f. to'silgan, berkitilgan] bo'sh emas, nima bilandir egallangan: band qilmoq; qo'lim band; yer sabzavot ekinlari bilan band; telefon band; juda band odam; Shu kunlarda madrasa tarhini chizish bilan bandmen. Ruksat eting, men boray... P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BANDA

BANDA I

ot; din; esk. [f. qul, itoatkor; kamina] 1. Alloh yaratgan, taqdiri uning qo'lida bo'lgan kishi; Allohning quli: Ey, Tangrim! Shu umri azoblarda o'tgan, bariga "Sening menga atagan buyuk ne'mating" deb chidagan bandangni o'z himoyangga ol. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong. 2. Maktublarda yoki biror kishiga murojaatda o'zini kamtar olish, murojaat qilinayotgan shaxsga hurmat bildirish shakli; kamina: bandangiz; bandayi ojizingiz.

BANDA II

ot. [ital. banda – to'plam] opera va simfonik orkestrga qo'shimcha cholg'u ansambli sifatida kiritiluvchi puflama mis sozlar orkestri: Banda ijro vaqtida sahna orqasiga joylashadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BANDA III

ot. [ital. banda – to'da] bosqinchilik, o'g'rilik, zo'ravonlik, qotillik bilan shug'ullanuvchi qurollangan to'da: Odamning kallasini olib huzur topadigan bu bandalar shunchaki po'pisa qilishmaydi. T.Malik, Shaytanat.

BANDAK

BANDAK I

ot. [f. kichkina band] paranjining yelkadan yon tomonga osiltirib tikilgan ikkita yengsimon qismi, soxta yeng: Quyoshdan va changdan oqarib ketgan, bandagiga katta yamoq tushgan paranjisi bu issiq havoda uni nihoyatda qiynab qo'ygani bilinib turardi. A.Muxtor, Opa-singillar.

BANDAK II

ot. loydan yasalgan xom idishlarni kulollar charxida tekislash va silliqlash uchun ishlatiladigan charm, latta yoki kigiz.

BANDAR

BANDAR I

kam qo'll. [f. tijorat joyi] kema, savdo kemasi: Hazrati oliylari, Bahodirshoh bizga ham dushman bo'lib chiqdi. Unga Surat bandarida ispan savdogarlari to'fang sotganlar! P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

BANDAR II

ayn. bandargoh: ...butun mamlakat bo'ylab, o'tgan sultonlardan qolib kelgan va daromadi haddan tashqari ko'p bo'lgan tamg'ani, o'zi ham shariat qoidalaridan tashqari bo'lgani uchun musulmonlar ustidan olib tashlab, farmon bo'ldiki, hech shahar, qishloq, yo'l, guzar va bandarlarda tamg'a olmasinlar va undirmasinlar, ham bu hukmning qoidalariga o'zgartirish kirgizmasinlar. Z.M.Bobur, Boburnoma.

BANDAR III

ot. issiq mamlakatlarda o'sadigan xushbo'y, mevali daraxt (mango).

BANDAR IV

ot. hayvon turi, maymun: Hindustonda yana maymunlar ham bor. Hindustonliklar maymunni "bandar" deydilar. Ularning turlari juda ko'p. Z.M.Bobur, Boburnoma.

BANDLIK

BANDLIK I

biror narsa uchun tutqich, dasta qilishga mo'ljallangan material, xomashyo: *Shu yog'ochni olib qo'y, boltaga yaxshi bandlik ekan.* So'zlashuv uslubi.

BANDLIK II

ayn. bandli: Yozgan dasturxonini ko'rsang, zar o'ralgan popuklarni (konfetni) bandlik katta likoplarda qo'yibdi. Mushtum.

BANDLIK III

biror narsa bilan band ekanlik, bo'sh emaslik: *Bandlik xizmati – mamlakat miqyosida aholini ish bilan ta'minlash siyosatini amalga oshiruvchi va fuqarolarga tegishli kafolatlarni ta'minlab beruvchi davlat xizmati. Bandlik xodimni ijtimoiy mehnat taqsimotiga asoslangan aniq mehnat kooperatsiyasiga jalb etish bo'yicha kishilararo munosabatlarni ifoda etadi. Iqtisodiy bilim asoslari.*

BANK

BANK I

ot. vaqtincha bo'sh pul mablag'larini to'plash, korxonalarga kredit (qarz) berish, naqd pulsiz hisob-kitob qilish, kredit mablag'larini muomalaga chiqarish va sh.k. bilan shug'ullanuvchi kredit-moliya muassasasi: – Bu pullarga sen ham, men ham tegmaymiz. Hozir to'ppa-to'g'ri bankka borib topshiramiz. Gazetadan

BANK II

ot. qimorda, karta o'yinida o'rta qo'yilgan, tikilgan pul.

BANKA

BANKA I

ot; s.u; esk; ayn. bank: Baxtinga bo'lganda otam ham onam, Bankaning pullari kissamda mening. Qo'shiqdan. Uni ko'pincha Marg'ilon bankasining eshigida uchratish mumkin edi. U yirtiq pullarni yarim bahoga olib bankadan butunga almashtirib olardi. S.Ahmad, Ufq.

BANKA II

ot. [r. banka – idish] 1. Shisha, tunuka yoki plastmassadan yasalgan, odatda silindrik shaklga ega bo'lgan idish: Oqsoqolning deyarli har kuni omborxonadan shisha bankada mosh yo no'xat o'lchab berayotganda aytadigan gapi xotinning jon-jonidan o'tib ketardi. S.Ahmad, Ufq.

2. tib. Kishi tanasining kasal joyiga qo'yiladigan og'zi tor, cheti qalin va silliq, noksimon stakancha: tibbiyot bankalari; banka qo'ymoq.

BAQA

BAQA I

ot. qurbaqa; ham suvda, ham quruqlikda yashovchi hayvon: Fosih afandi cho'chib, oyog'ining tagiga qaradi, haqiqatan ham kerib turgan oyoqlarining orasida baqa sakrab borar edi. M.Ismoilij, Farg'ona tong otguncha.

BAQA II

tegirmon toshi o'qining ustki uchi, shu uchni ushlab turadigan taxtalar (bir-biriga ko'ndalang mixlanadi): Tegirmonga yangi baqa yasatdim. So'zlashuv uslubi.

BAQALOQ

BAQALOQ I

ot. hayvon oyog'ining to'piq bilan tuyoq orasidagi qismi: qo'yning baqalog'i; Bek Ravshanning otga solgan daviri Tushadi Jiyronning baqalog'iga. Ravshan.

BAQALOQ II

sifat. past bo'yli hamda semiz: Zum o'tmay, baqaloq shisha, fransuz konyagi bilan bir tarelka husayni uzum ko'tarib chiqdi. S.Ahmad, Jimjitlik.

BAQIR

BAQIR I

ot; esk. qizil mis: Yuzumni oltun etti sening ishqing, ey sanam, Mundoq baqirni oltun etar kimiyo qani? Sakkokiy. Noma'lum yerda oltin bor, borsang – baqir topilmas. Maqol.

BAQIR II

ot; esk; tar. misdan zarb qilingan chaqa pul.

BAQIR III

ot; shv; ayn. paqir, chelak: bir baqir suv.

BAR

BAR I

ot. [f. chekka, qirra] ust kiyimning ikki yon etagi: Bola yanayam nariroqqa, bekat yonidagi qiyshiq o'rindiqqa o'tirib to'ning bari bilan oyoqlarini yopib oldi. A.Suyun, Go'bdin tog' hikoyalari.

BAR II

ot. [ingl. bar – tamaddixona, kichik restoran] 1. Kichik restoran, mayxona: Yigit-qizlar qo'noq tunlar barlarda, Ur-to'polon, tintuv chorrahalarda. E.Oxunova, Men tongni uyg'otdim.
2. Turli xil ichimliklar saqlanadigan kichik bufet (yoki servant, javonning bir bo'lmasi, tokchasi).

BAR III

ot; fiz. [yun. bar – og'irlik, yuk] bosimning MKS birliklar tizimidan tashqari birligi; Meteorologiyada – atmosfera bosimini o'lchash uchun millibar (mbar) birligi ishlatiladi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BAR IV

ot. [ingl. bar – to'siq] dengizning qirg'oqqa yaqin qismida yoki daryolarning dengizga quyilish joylarida hosil bo'ladigan kambar qum to'siq, qumloq; sayozlik: Dengizning chekka qismini ajratib qo'yib, qo'ltiq va ko'llar hosil qiladi. Daryolar quyiladigan joydagi suvosti qum to'sig'i ham bar deyiladi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BAR- V

arabcha va forsha-tojikcha so'zlarga qo'shilib, biror sifat-belgiga egalikni, davomiylikni, yo'nalishni ifodalovchi so'z (sifat)lar yasovchi, ba- qo'shimchasi bilan deyarli bir xil bo'lgan qo'shimcha: *bardavom; barqaror; Najmi Soniy shayboniyzodalarni bartaraf qilgandan keyin Boburni ham hokimiyatdan chetlatishi va Samarqand taxtiga boshqa ishonchli odamni o'tqazib, Movarounnahrda hokimiyatni uzil-kesil barqaror qilishi kerak edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

BARABAN

BARABAN I

ot. [t. baland ovoz] gardishining bir yoki har ikkala tomoniga teri qoplangan, urma (zarbli) musiqa asbobi: Do'ppi kiygan tag'in biri dumaloq patnisga o'xshagan barabanni boshi ustida ko'targancha qarsillatib urib yotibdi. O'.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.

BARABAN II

ot; tex. turli mashina va apparatlarning silindr shaklidagi ichi kovak qismi: Tosh maydalovchi mashinaning barabani xunuk g'irchillay boshladi. A.Muxtor, Tug'ilish.

BARAK

BARAK I

ot. [ital. baracca – loy chapla] yog‘ochdan qurilgan vaqtinchalik uy, yashash joyi: Yo‘ldosh, barakning o‘rtasidagi taxta skameykada o‘tirib, lektorning salobatli ovozig a quloq soldi. H.G‘ulom, Toshkentliklar.

BARAK II

ot; shv; ayn. chuchvara: Xorazm va Qoraqalpog‘iston muhitida gumba, yumurta barak tansiq taom hisoblanadi. K.Mahmudov, O‘zbek tansiq taomlari.

BARAVARIGA

BARAVARIGA I

ravish. bir vaqtda, paytda, baravar, bir-biridan qolishmay, birday: Oyim bilan singlim baravariga o‘rinlaridan turib ketishdi. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

BARAVARIGA II

ko‘m. vzf. o‘rniga, evaziga: O‘ylay-o‘ylay bir haqiqatga tushunib yetdi: bu yurtning odamlari qallob. Chayqovchilar mevasini Smolenskka oborib o‘n baravariga pullaydi. O‘.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.

BARDOR

BARDOR I

[f. “ko‘tarmoq, olib ketmoq; yig‘ib olmoq”] qo‘lda ko‘taruvchi; yuqori tutib turuvchi; bo‘ysunuvchi; bajaruvchi: Soat to‘qqizlarga borib, o‘ttiz chog‘li odam farmonga bardor bo‘lib, o‘t o‘chirish komandasining safiga o‘xshab, choyxona oldida savlat to‘kib turishdi. Mirmuhsin, Supurgiga sajda.

BARDOR II

tar. koʻtarilgan xirmondan gʻalvir bilan oʻlchab amirlik uchun beriladigan gʻalla: – Bu arpadan biz oladigan dahyak ham “bardor”ga qoldi-da, – deb ijarador ham joʻnadi. S.Ayniy, Qullar.

BARGAK

BARGAK I

ot. 1. Tolning erta koʻklamda barg yozib, popuklar chiqargan surx novdasi: Ariq lablaridagi endigina bargak yozayotgan tollarga tabassum bilan qaraysan, charchoqlaring unutiladi. Oʻ.Umarbekov, Bahor nafasi.

2. Shunday tol novdalaridan sidirib olingan poʻstloqdan iborat sochpopuk: Chuchmoma ilmagan qizlar sochiga Bargak ulaganda, esladim seni. E.Vohidov. Erta bahor, bolalar tomida qarqaraq uchiradigan, qizlar sochlariga bargak taqadigan vaqt. Oydin, Sadagʻang boʻlay, komandir.

BARGAK II

ot. [f. danaksiz quruq meva] danagi olingan holda quritilgan oʻrik, oʻrikqoqi: Dasturxonga Hindistonning norinji va xurmosidan tashqari Turondan keltirilgan soyaki mayiz, lafzina va bargaklar ham qoʻyilgan. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

BARGAK III

ot; esk. [f. bargcha] ayollarning yupqa plastinka shaklida oltin yoki kumushdan yasalgan, peshanaga, koʻksiga taqiladigan bezak buyumi: Oyisha begim undagi xomushlikni sezib, sukut saqlab oʻtiribdi. Bobur uning yuziga botinib qaray olmay koʻkragidagi oltin bargaklariga koʻz tashladi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BAROT

BAROT I

tar. [a. oqlash; begunohlik, soddadillik] 1. Podsho tomonidan berilgan ozodlik xati; podshoh, xon tomonidan biror soliq yoki jarimadan ozod etish yoki muayyan vakolatlar, huquqlar berish haqidagi maxsus guvohnoma, yorliq: *Barotda uni oluvchining ismi va mansabi, mazkur barot qanday munosabat bilan berilgani, unga qanday vazifa yuklatilganligi ko'rsatilgan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.* 2. Biror narsa, chunonchi, unvon olganlik haqidagi yorliq, guvohnoma: *Dil siyohiga berur ul shoh nutqidin barot, To yuzun ko'rmay demam: bergan baroti rost ekan.* Uvaysiy.

BAROT II

din. 1. Qamariy yil hisobidagi sakkizinchi oy – sha'bonning 15-kuni. Bu kunda Muhammad alayhissalomga payg'ambarlik xabari nozil qilingan: *Barot keldi, bildingizmi, idish-oyoq qildingizmi?" ashulasini aytar edilar. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.* 2. Qamariy sakkizinchi oy – sha'bonning xalq orasidagi ikkinchi nomi: *Men aytamanki, yo'q, barot oyida tug'ilgan ekanman, oltmishlarda bo'lsam kerak, – dedi kampir. Mirmuhsin, Umid.* 3. Barot (erkaklar ismi).

BAS

BAS I

predikativ (kesim bo'lib keladi). yetar, kifoya: *Bas! – qichqirdi Mirzakarimboy, – Manmanlik – Xudo urganlik. Oybek, Tanlangan asarlar. Bas endi, yota berma. Sal mehnatga ham qayish. G'.G'ulom, Tirilgan murda.*

BAS II

ot. [a. muhokama, munozara] garov, musobaqa: *bas bog'lashmoq – o'zi haq ekanini da'vo qilmoq, haq ekanini isbotlashga intilmoq; bas*

kelmoq – teng, barobar kelmoq; U chaqqonlikda men bilan bas bog‘lashganday, balanddagi ingichka shoxga tarmashibdi. P.Qodirov, Qadrim. Humoyun o‘zi bor qo‘shinni boshlab bormasa boshqa hech bir bek Sherxonga bas kelolmaydi. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

BAS III

ot. [basso – past] erkaklarda eng past (yo‘g‘on) tovush; shunday tovush egasi bo‘lgan ashulachi; shunday tovush chiqaradigan musiqa asbobi: Xorda bas birinchi va ikkinchi ovozlarga bo‘linadi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BAYIR

BAYIR I

1. Qo‘lga o‘rgatilgan hayvon (asosan ot); jaydari: *Kecha oqshom yurt kattalari oldida, minglab quruvchilar oldida mehnat tantanasidan mast, qorabayir ot minib hammadan balandda ko‘ringan Azizxonga hamma havas qilgandi. S.Ahmad, Ufq. Men uning yigitlariga bir kam to‘qson bayir berganman. A.Muxtor, Qoraqalpoq qissasi.*
2. *ko‘chma. Sharoitga ko‘nikib, qadrdon bo‘lib qolgan: Taqsirim bayir xotinlarining ustiga o‘n to‘rt yashar qiz olib ishrat kamarini bog‘ladilar. Mushtum.*

BAYIR II

qumli cho‘llarda shamol oqibatida paydo bo‘lgan botiq joylar: Bayirda kichik-kichik chuqurliklar bilan birga qator qum tepaliklari ham bo‘ladi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BAYOT

BAYOT I

mus. [a. tunash, tunab qolish] 1. Shashmaqomning uchinchi – Navo maqomlariga

kiradigan kuylar guruhlaridan birining nomi: *“Gulyor”ga sol sozingni, “Bayot”ga sol bozingni. Tinchlik qo‘shig‘in boshla, Eshitay ovozingni. Xalq qo‘shiqlari. Topib baxtingni hurliqdan, tutib olam aro sur‘at, Vujudim ichra gavharsan, bayotim ichra anbarsan. I.Mahmud, Bu dam fasli hidoyatdir.*

2. *ko‘chma. Ovoz; qichqiriq: Xo‘rozlar bayotin avji tongotar, Suyimli nigohi erkalarida. M.Yusuf, Uyqudagi qiz.*

BAYOT II

ot; etn. qadimgi o‘g‘uz qabilalaridan birining nomi: Ammo xonliklar tarkibidagi ba‘zi urug‘lar bir paytning o‘zida ham o‘zbek, ham qozoq (jaloyir, qipchoq, nayman) yoki ham o‘zbek, ham turkman (bayot, qiniq) urug‘i bo‘lgan. Gazetadan.

BAYT

BAYT I

ot; adab. [a. uy, xona; bo‘lma] 1. Sharq she‘riyatida aruz vaznida yozilgan g‘azal, qasida, masnaviy kabi asarlarning bir butun ikki misrasi, bandi. Adabiyotimizda ruboiy kabi to‘rt yo‘l, bayt kabi ikki yo‘ldan iborat she‘riy shakllarning paydo bo‘lishi ham bejiz emasdir. Shukrullo, Javohirlar sandig‘i.

2. Umuman, har qanday she‘r, she‘riy parcha: *U paytlari bitta-ikkita bayt forsiyda yozardim. Bu baytni o‘shanda aytib edim. Z.M.Bobur, Boburnoma.*

3 *ko‘chma. Yoqimli ovoz, ohang: Yomg‘irjon, bir qo‘shiq aytki, tomlarni taraqlat. Yaproqlarni yuvib qayt, yo‘lkalarda bayt tarat. Otayor, Oq fasl.*

BAYT II

max. o'zbek xalq amaliy san'ati (badiiy miskarlik, kulolchilik, rixtagarlik)da qo'llanadigan naqsh va bezak turlaridan biri: Bayt buyumga o'ziga xos nafasat, badiiylik baxsh etadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BAYT III

esk; kit. istiqomat qilish, yashash uchun qurilgan uy, xona; manzil: bayti vayrona – xaroba, vayrona bo'lgan uy; bayti ma'mur – obodon uy. Uyni arab bayt der. A.Navoiy, Mezonul-avzon.

BAYT IV

axb. 8 bitga teng axborot o'lchov birligi.

BAYZO

BAYZO I

sifat. [a. oq] 1. O'ta oq, oppoq: Havoda "Ollohu akbar" degan sas yangraganda gumbazli bino tepasiga bordi-da, bir charx urib, so'ng yengil harakat bilan boyagi bayzo mashina ketgan yoqqa yeldi... U.Hamdam. Musulmon. 2. Qadimgi po'latning oq, yaltiroq bir turi: Bayzo qilichini qindan chiqarib... Gazetadan.

BAYZO II

esk. bad. quyosh, oftob: Ko'nglak o'rnig'a yelak kiyding hamono, ey quyosh Kim, yadi bayzog'a mone' bo'lmag'ay har sari yeng. A.Navoiy, Badoye ul-vasat.

BAG'IRLAMOQ

BAG'IRLAMOQ I

1. Ko'ksiga bosmoq: Bu ayolning ham orzulari osmon bo'lgandir? U ham jigarbandini bag'irlab xursandchiligining guvohi bo'lishini istagandir?! Gazetadan. 2. Yer bag'irlamoq – yerga yaqinlashmoq, yerga yopishmoq, yer bo'ylab harakatlanmoq: [Normat] cho'loqlanib yugurdi, yerni harislik va

tashnalik bilan bag'irladi, tuproqlarni ko'ziga surtdi, o'pdi. N.Eshonqul, Yalpiz hidi. Salkam yer bag'irlab xaskash tortayotgan bolaning terga botgan, terisi kuyib, archilib ketgan yalang'och yelkasida quyoshning aksi o'ynar, bola esa nimalardandir alamzada ko'rinardi. A.Suyun, Go'bdin tog' hikoyalari.

BAG'IRLAMOQ II *ayn. bag'illamoq.*

BACHKI

BACHKI I

ot. o'simlik tanasining, poyasining ostidan, yonberidan o'sib chiqqan mayda shoxchalar, nihollar: Daraxt tanasining ostida qo'shimcha bachkilar o'sib chiqib, ular daraxtni toliqtirib qo'yadi. Sharq yulduzi.

BACHKI II

ot. ko'kligida o'rib olishga mo'ljallab ekilgan makkajo'xori: bachki ekmoq; bachki o'rmoq; Bachki makkapoyalar pishib yetilganiga qaramay o'rilmayotir. Gazetadan.

BACHKI III

ot; esk. bolalar poyabzali: O'g'lim, besh bachkini pullab, ip, mum, sirach, lok olamiz, xo'pmi?! Oybek, Tanlangan asarlar.

BACHKI IV

sifat. mayda yoki arziyas: Men o'n yildan beri, allaqanday bachki sabablar bilan bir-biridan arazlashib gaplashmay kelgan ikki qo'shnini tanir edim. Gazetadan.

BANGIDEVONA

BANGIDEVONA I

ot; bot. ituzumdoshlar sinfiga mansub bir yillik zaharli o'simlik: Bangidevona, yovvoyi nasha, kampirchopon, hatto kuchala bilan isiriqning

ortiqchasi ham yosh vujudni zaharlab qo'yishi hech gapmas. Gazetadan.

BANGIDEVONA II *kam qo'll. bangilik kasaliga duchor bo'lgan shaxs, narkoman, nashavand: Isfandiyor Madrayimxon emas, bu bangidevonadan har narsa kutsa bo'ladi. S.Siyoyev, Avaz.*

BEDONA

BEDONA I

ot. [f. urug'siz, danaksiz] urug'siz qora kishmish uzum va undan tayyorlangan mayiz: bedona tut – tutsimonlar oilasiga mansub, mevasi oq, shirin, urug'siz daraxt; Sersuv va xilma-xil uzum ko'p. Qorajanjal, bedona, sohibi, dili-kaftar, buvaki – xullas, bularning navi behisob. Oybek, Bolalik.

BEDONA II

ot. bir-ikki yashar molning terisidan ishlangan charm; shu charmdan ishlangan oyoq kiyim: Bu kungi sovuq bilan qor har kimga ham g'archliq kafsh in'om qilg'an, boy va beklar oyog'idag'i bedona, sag'ri qala kafshlar bilan kambag'al kosiblar kiygan upika, aybaki kafshlarning o'zaro farqi qolmag'an va hatto ba'zilar oyog'idag'i yog'och kafshlar ham ajoyib nag'manavozliq qilar edilar. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BEGONA

BEGONA I

sifat. [f. qarindosh bo'lmagan, tanish bo'lmagan, yot] qarindoshlik yoki boshqa jihatdan bir toifadagi, guruhdagi kishilardan chetda turuvchi, ularga munosabati bo'lmagan; yot: Uyning eshigi sharaqlab ochildi. Bir lahza jimlikdan so'ng haligi begona xotinning

baqirgan tovushi eshitildi. A.Qahhor, Mayiz yemagan xotin.

BEGONA II

ravish. beklarga, beklar nasliga xos bo'lgan, dabdabali, hashamatli; beklarcha.

BEHTAR

BEHTAR I

sifat; esk; kit. [f. yaxshiroq] afzal, yaxshi; yaxshiroq: Kulli yovmin – battar”, debmishlar mashoyixlar. Bugungisidan battar bo'lsa bo'ladiki, behtar bo'lmaydi hech. Bu gapni eslab qoling, birodar! Doim shunday bo'lib kelgan! E.A'zam, Farrosh kampirning tushi.

BEHTAR II

qulupnayning yirik bir navi.

BEK

BEK I

ot; esk. turkiy xalqlarning ba'zilarida xonliklar davrida davlat arboblari, shahar yoki viloyat hokimlariga, ularning bolalariga berilgan faxriy unvon hamda shunday unvonga sazovor bo'lgan shaxs: Boshlab hudaychi ot ustidan bir kimxob to'nni olib, qo'rg'on begiga kiydirdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Atrof shahar va qishloq beklari aksar Musulmonqulning o'z odamlaridan. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Aslida bu otni, Ulug'bek Mirzo Samarqand taxtiga chiqqanda Buxoro begi tuhfa etgan edi. Mirmuhsin, Me'mor.

BEK II

sifat. yopiq, berk: Eshik bek.

BEL

BEL I

ot. 1. Orqa suyakning (umurtqa pogʻonasining) pastki qismi: Otning beliga musht ura umurtqasini sindiradigan odam oʻzini kasalga solib oʻtiribdi. S.Ahmad, Kiprikdagi tong.

2. Gavdaning koʻkrak qafasi bilan boʻksa oʻrtasidagi eng xipcha qismi; biqin: beli yoʻgʻon odam; beli xipcha qiz; “Tortishmachoq” boshlandi: qiz tomondan gupchakdek yum-yumaloq xotin belini belbogʻ bilan mahkam bogʻlab, oʻrtaga tushdi. Oybek, Tanlangan asarlar. Uning hikoyasiga qaraganda, jangovar beklar va navkarlar eplay olmagan yovning belini oddiy “yalangoyoqlar” sindirgan boʻlib chiqardi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

3. Badanda qorinning aksi tomon bir oz ichkariga kirgan boʻladi: belini koʻtarolmay qolmoq; Maʼlum boʻldiki, uni begim deguncha kishining beli sinar ekan. A.Qahhor, Oʻgʻri.

4. Oʻrtalik, oraliq: togʻning beli; gapning beliga tepmoq;

BEL II

ot. yer qazish, sochilgan narsalarni olib solish, toʻplash uchun ishlatiladigan yogʻoch sopli temir qurol; belkurak: Temiryoʻl yoqasiga arava-arava ketmon, bellar, zambillar taxlab tashlandi. S.Ahmad, Ufq.

BELA

BELA I

feʼl. yoʻrgaklamoq feʼlining buyruq shakli: – Bolani issiq oq yogʻda yogʻlab, darrov bela, tanasi sovuq tortmasin, – dedi ona qiziga. Soʻzlashuv uslubi. Anvar ohorlik yangi yoʻrgak koʻrmaganidek oʻlaridan birining eski beshigiga toʻqqizinchil kuni belandi emas, tiqildi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BELA II

fe'l. yuqadigan narsani ko'p miqdorda tegizmoq, chaplamoq, biror narsa bilan bulg'amoq: Tuproqqa belamoq; unga belamoq; qonga belamoq; Tuzlangan baliqlarni unga bela va issiq yoqda qovur! So'zlashuv uslubi. Ko'cha chetida uch yoshdagi bola yerga dumalab tajanglik bilan chinqirar, oppoq ko'ylagi tuproqqa belangan edi. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

BELLI

BELLI I

sifat. dangal, foydali, mazmunli: Ellik gapdan belli gap yaxshi. Maqol.

BELLI II

belga ega, beli bor: maral belli, qiz belli – maral (kiyik)ning, qizning beliga o'xshash, nozik; Yilqi ichinda o'zi kelgan sinlidir, To'bichoq tuyoqli, maral bellidir. Murodxon. Ostimga minganim qiz belli tulpor. Malikayi ayyor.

BENAVO

BENAVO I

sifat. ovozsiz, unsiz; xomush, sokin: Bo'lmasa so'z, ajab balo bo'lgay, Bulbuli nutq benavo bo'lgay. A.Navoiy.

BENAVO II

sifat. [f. bechora, faqir, miskin] turmushning huzur-halovati, rohat-farog'atidan bebahra qolgan, ro'shnolik ko'rmagan; g'arib, notavon, sho'rlik: Men tug'ilib ko'z ochgan dunyo Xarob edi, buzg'un, benavo. H.Olimjon.

BEOQIBAT

BEOQIBAT I

sifat. oqibatni, yaxshilikka yaxshilik qaytarishni bilmaydigan; bemehr, muruvvatsiz: Katta

do'konga kiraverishdagi maydonchada kutib turgan Muhammad Abdulloh Hamrobek chiqib o'zini tanitgach, unga "O'sha beoqibat sizmisiz?" degan ma'noda qaraganicha shumxabarni ma'lum qildi. T.Malik, Eng kichik jinoyat.

BEOQIBAT II

sifat. e'tibor berilmasdan, tekshirilmasdan, natijasiz: Balki, arizaning beoqibat qoldirishini so'rab, ariza berarlar. Cho'lpon, Kecha va kunduz. Bizni – tarqoq qavmlarning boshini birlashtirib bir butun turkiy millat qilgan, ma'naviy tiynatimizni yaratib qo'ygan tilimizga nafaqat g'amxo'r, balki unga butkul beoqibat bo'lib qoldik. Gazetadan.

BER

BER I

fe'l. qo'liga tutqizmoq, ixtiyoriga topshirmoq, ta'min qilmoq: Ikkinchi navkar beliga qistirilgan boltani Tohirga olib berdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BER II

ko'm. f. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga:
1. "Birov uchun bajarganlik" grammatik ma'nosini qo'shadi: *aytib bermoq, yozib bermoq, kuylab bermoq.*
2. "Davomlilik, takroriylik" grammatik ma'nosini qo'shadi: *–Hozir, – dedi Ra'no va qorong'ida bir narsalar qila berdi. A.Qodiriy. Mehrobdan chayan.*

BETLA

BETLAMOQ I

fe'l. yuzma-yuz uchrasha olmoq, tik qarashga jur'at qilmoq, botinmoq (odatda bo'lishsiz shaklda ishlatiladi): yuragi betlamaydi –

hadiksirash, zada bo'lish natijasida jazm qila olmaslik; Yurak betlab qadam bosganlar ham ko'p o'tmay to'satdan o'lib qolaverdilar. T.Malik, Davron.

BETLAMOQ II

fe'l. qo'lyozma sahifalariga sira raqami qo'yib chiqmoq: Redaktor qo'lyozmani qayta betlab chiqadi. Mashinkada betlaganda sira raqamini sahifaning birinchi qatori o'rtasiga yozish kerak. Gazetadan.

BEZ

BEZ I

ot; anat. kishi yoki hayvon yashashi uchun zarur moddalar ishlab chiqaruvchi organ: qalqonsimon bez; limfa bezlari; ichki sekretiya bezlari; til osti bezlari; so'lak bezlari; Bu kasallik me'da osti bezining odatdagi faoliyati buzilishiga bog'liq bo'ladi, bu bez qonga insulin garmonini kam ajratadi. Biologiya, 9-sinf. Qalqonsimon bezning rivojlanishi homilalik davrida boshlanib, bola 1 yoshga yetganda uning vazni 1-2 g ni tashkil etadi, o'sish jarayonida u kattalashib 15-20 g gacha yetadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BEZ II

ot; shv. [a. ip gazlama] Surpga qaraganda qalin va pishiq ip gazlama: To'y egasi o'n metr bezni olib chiqib qozon boshida yirtib-yirtib oshpazlar beliga bog'ladi. So'zlashuv uslubi.

BEZ III

sifat. hech narsa ta'sir qilmaydigan: Bez bo'lib turaverasanmi?! So'zlashuv uslubi. Oyoqsiz bo'lganingdan keyin yarim odamsan-da. Bag'ri toshlar bo'lsa bez bo'lib o'tiribdilar. B.Rahmonov, Oltin odamlar. Akasi Alimqul sarf-xarajatlarga aralashmay bez bo'lib turaverardi. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.

BEZ IV

fe'l. zada bo'lmoq, bezor bo'lmoq: Navoiy Husayn Boyqaroning saroyidan bezib yurganini Bobur ham eshitgan edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BESH

BESH I

son. to'rt bilan olti orasidagi butun miqdorning nomi, o'nning yarmi: besh dona; Men yana bir narsani o'ylab qoldim: besh kishi ekanmiz, beshovimiz bir quti urug' olsak nainki eplab boqolmasak? A.Qahhor, Kampirlar sim qoqdi.

BESH II

YIL2836

ravish; s.u. [f. ortiqroq, ko'proq] ortiq darajada, juda: Bu qutragan bek ertaga besh battar yomonliklar qilishi mumkin. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BESHAK

BESHAK I

ot; bot. ertapishar qovun turlaridan biri: Yozga borib, shunaqangi shirin-shakar beshak qovunlar, sergo'sht tarvuzlar yetilib berdiki, baayni tilingni yoradigan. J.Abdullaxonov, Xonadon.

BESHAK II

shaksiz, shubhasiz: Kurayi xokkim deduk beshak Ki, erur o'ylakim suv ichra kesak. A.Navoiy, Sab'ayi sayyor. Jamoling shavqida qay dil, topar ul ajrini beshak, Muhabbatsiz kishilarga hamisha kulfating bordir. I.Mahmud, Bu dam fasli hidoyatdir.

BESHURUG'

BESHURUG‘ I

ot; bot. bo‘yi kalta, tuxumsimon, sirti och yashil, serto‘r va sal tilim-tilim ko‘rinishli jaydari qovun: Hosili urug‘i unib chiqqandan so‘ng 88-95 kunda pishib yetiladi. Beshurug‘ Farg‘ona vodiysida ko‘proq ekiladi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BESHURUG‘ II

ot; bot. urug‘i kam bo‘lgan tarvuzning bir navi.

BIJIR-BIJIR

BIJIR-BIJIR I

taqlid. labi labiga tegmay gapirmoq: Gavharning bijir-bijir qilib gapirib tashlagani shunchalik kulgili ediki, u o‘zini to‘xtatolmay, nafasi yetmay, entikib qolardi. O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

BIJIR-BIJIR II

taqlid. tasvirning ko‘z ilg‘amas darajada noaniq ko‘rinishi: Poyonsiz qirlarning nihoyatsiz bijir-bijir ko‘rib to‘ymasliq ko‘k gilamlari va ularning dimog‘larg‘a majburiy iskatkan davo islari, yoqimliq hidlari har qandog‘ ishdan chiqayozg‘an hayot egasini ozg‘ina bo‘lsa ham epka ola biladirlar. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

BIJIRLAMOQ

BIJIRLAMOQ I

fe‘l. labi labiga tegmay gapirmoq; gapdonlik, mahmadonalik qilmoq: – Sen! Sen laylak! – dedi Aqida bijirlab. – Naynovcha terak, ekish kerak! Ekilmasa, tepish kerak! O‘.Hoshimov, Yarim asr daftari.

BIJIRLAMOQ II

fe‘l. bijg‘ib, g‘ujg‘on o‘ynab, qaynab yotmoq: Maysa va daraxtlar tagida bijirlab qumursqalar o‘ynayapti. Gazetadan.

BIJIRLAMOQ III *fe'l. tasvir yoki atrofni aniq va tiniq ko'ra olmaslik: Quyosh rosa tik, hech narsa ko'rmayapman, ko'z oldim bijirlab ketdi. So'zlashuv uslubi.*

BIJIRLAMOQ IV *fe'l; shv. seskanish natijasida yuzaga keladigan ruhiy holat: Videoni ko'rib tanam bijirlab ketdi-ya, shunaqa beshafqat odamlar ham bormi? So'zlashuv uslubi.*

BILJIRAMOQ

BILJIRAMOQ I *fe'l. aljiramoq, juda ezmalik qilmoq, keraksiz gapni ko'paytirmoq: Besh-olti qadam narida kayf bilan biljirayotgan yigitlarning biri kelib, unga tegajaklik qildi. S.Zunnunova. Ko'k chiroqlar.*

BILJIRAMOQ II *fe'l; ayn. bilchillamoq, bilch-bilch ovoz chiqarmoq (suyuq loy, loy aralash suv yoki qotib ulgurmagan qon haqida): Sho'rxok suv biljirab yotgan to'qay ichidan yugurib borarkanman, chap oyog'im yerga muzdek tegayotganini payqadim. O'.Hoshimov, Ikki eshik orasi.*

BINT

BINT I *[nem. vinge – bog'ich, bog'] yaralarni bog'lashga mo'ljallangan doka (bo'z, flanel, lenta va b.): Ammo qonga belangan futbolchi maydonni tark etishni istamadi va boshiga bint bog'langan holda o'yinni davom ettirdi. Gazetadan. Teskari amaki bint bilan chandilgan qo'llarimga qarab qo'yib, tag'in piching qildi. S.Siyoyev, Yorug'lik.*

BINT II

[a. qiz] xotin-qizlar ismidan keyin “qizi” ma’nosini bildirib keladigan soʻz: *Kumushbibi binti Mirzakarimboyga... Otabek Yusufbek hoji oʻgʻlidan. A.Qodiriy, Oʻtgan kunlar.*

BIQ-BIQ

BIQ-BIQ I

taqlid. quyuq yoki suyuq narsaning qaynashi, quyulishi yoki shunga oʻxshash boshqa ovozlarni ifodalovchi tovush: *Boʻtqa biq-biq qaynayapti; Xipcha bel koʻzachalardan may “biq-biq” quyilib, qadahlarni limillatdi. Oybek, Navoiy.*

BIQ-BIQ II

taqlid. juda ham toʻlishishni, yogʻ bitib, biqqiday semirishni ifodalovchi holatga taqlid: *Darvoqe, adirlarda yoyilib yurgan qoʻylar hozirning oʻzida biq-biq semiz. Gazetadan.*

BIRINJ

BIRINJ I

ot; esk. [f. bronza; sariq mis] bronza: Ushbu jomening eshigi ikki tabaqali boʻlib, xulo (birinj, mis va rux birga qoʻshilib eritilsa xulo boʻlur) quyulgan va fusunkor ustalar jomening kirar yeriga poʻlod qalam uchi bilan juda ham goʻzal tabiatlik naqshlar qilganlar ekankim, Samarqandning buzuvchilik chogʻida yoʻqolgandir. X.Davron, Bibixonim qissasi.

BIRINJ II

ot; shv. guruch: Yugurib bozorga borsa, Goʻsht, birinj olib kelsa. Boychechak.

BIRISI

BIRISI I:

son. ikkisidan biri yoki koʻp narsadan birortasi: *Yigirma sakkiz qiz baravariga oʻrnidan turdi:*

birining qo'lida pichoq, birining qo'lida qaychi, birisi qizib turgan dazmolini ushlab olgan, hammalari menga tashlanib qolishdi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

BIRISI II

ravish. ertadan keyin, indin(iga): Hali bir-ikki kunsiz yo'lg'a chiqolmasmiz, bu kun kechasi akam kelsa, erta bozorg'a chiqib yo'l hozirligini ko'rsa, har holda birisi kun kechqurun jo'nashimiz ham aniq emas. Binobarin sen oshiqmasang ham bo'ladi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BIRLIK

BIRLIK I

ot. 1. O'ngacha bo'lgan butun son: Avval birliklarni, keyin o'nliklarni qo'shamiz. 10 ta cho'pni birlashtirib 1 ta o'nlik hosil qilish mumkin. Demak, 10 ta birlik 1 ta o'nlik deyiladi. Matematika darsligidan.

2. Otlardagi son kategoriyasida grammatik ko'plikning aksi: Maktabga so'zi – birlik, jo'nalish kelishigi shaklida.

BIRLIK II

ot. birlashish, ittifoq, hamjihatlik: Kuch – birlikda. Insonni kuchli qiladigan, uni bezaydigan narsa – maqsadi, to'g'rirog'i, maqsadlar birligi. X.To'xtaboyev, Shirin qovunlar mamlakati.

BIRLIK III

ot. bir turdagi miqdorlarni o'zaro baholash uchun qabul qilingan o'lchov: uzunlik birliklari; og'irlik birliklari; Biz yorug'lik kuchini yoki tovush kuchini o'lchaymiz, lekin hid kuchini o'lchaydigan birlik yo'q. Gazetadan.

BIRLIK IV

til qurilishiga, nutqqa xos asosiy hodisalar: *Nazariy tilshunoslik sohaning nazariy masalalari, til va nutq birliklariga doir qarashlar, til birliklari o'rtasidagi munosabatlar haqida bahs yuritadi.* Z.Xolmanova, Tilshunoslik nazariyasi.

BIROV

BIROV I

son; s.u. bir, bitta: Ikki kishi suhbatlashib shu yergacha keldi, so'ng birovi o'ngga ketdi, birovi shu binoga kirdi. So'zlashuv uslubi.

BIROV II

olmosh. 1. Kimligi noma'lum, qandaydir bir noma'lum kishi, kimdir, allakim: – Bu birovning ismi emas. Bizga o'xshagan faqir kishilar e'tiqodi. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

2. Boshqa bir kishi; o'zga, begona: Otam rahmatlining ko'pkarida uloqni birovga oldirmaydigan, dumiga do'lana taqilgan epchil oti bo'lardi. S.Ahmad, Kiprikda qalqqan tong.

BIROV III

olmosh. hech kim: Shuncha kasal yotdim, ammo birov yo'qlamadi. So'zlashuv uslubi.

BIR XIL

BIR XIL I

sifat. ayn. o'xshash; baravar, teng: Og'acha oyimning taklifi unga yoqmag'ansumon edi. Darhaqiqat, og'izdag'i oshni oldirish har kim uchun ham bir xil emasdir. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BIR XIL II

ravish. allanechuk, allaqanday: Anvarni ayag'anliqmi yoki undan uyalg'anliqmi, baharhol, ko'nglida bir xil g'ashliq, chigallik bor edi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BIT

BIT I

ot. odam yoki hayvon tanasida qonini so‘rib yashovchi qanotsiz mayda parazit: o‘simlik biti (shira, kuya); tamaki biti; paxta biti; Bilmaganga bit o‘ldirish ham qiyin. Maqol.

BIT II

ot. raqamli axborotning eng kichik birligi: Kompyuter xotirasi – bu maxsus elektron yacheykalar to‘plami bo‘lib, ularning har biri nol va birlar kombinasiyasidan iborat bir bit axborotni saqlay oladi. R.Boqiyev, Informatika.

BIT III

fe‘l. bitmoq fe‘lining buyruq shakli; tugamoq, tamom bo‘lmoq: Ishim bitdi, eshagim loydan o‘tdi. Maqol. Asrorqulning o‘sha o‘g‘li Yodgorboy askarlikni bitirib kelganda, Haydar otaning jiyaniga bo‘lishamiz, deb turishgan edi, mana bu urush chiqdi-yu, to‘y keyinga qoldi. A.Qahhor, Asror bobo. Nazmining oxirg‘i ikki baytidan so‘ng bazm bitdi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BIT IV

fe‘l. unib, mo‘l hosil bermoq: Omad kelsa, daraxtda ham non bitar. Maqol.

BIT V

fe‘l; esk. yozmoq: Peshanasiga bitgan bittagina farzandi bor. Paytava kir bo‘lgani uchun unga so‘z bitib bo‘lmaydi. O‘.Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar.

BIT VI

fe‘l. tuzalib ketmoq (yara-chaqaga nisbatan): Necha kunlar g‘oz bilan suhbat qurib yotdi, g‘ozning yaralari bitdi. Alpomish.

BITIK

BITIK I

esk; kit. yozuv, xat, maktub, asar: – Qilichning o‘zida ham bitik bor, – dedi past tovush bilan Xonzoda begim. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BITIK II

sifat; shv. et bitib, tuzalib ketgan yoki birikib bekilib qolgan; bitov: Ko‘zi bitik – 1) ko‘zi ochilmagan holda tug‘ilgan (ba‘zi hayvonlarning yangi tug‘ilgan bolasi haqida); 2) et bitib, ochilmaydigan bo‘lib qolgan. O‘zbek tilining izohli lug‘ati..

BITISHMOQ

BITOV

BITOV I

ayn; shv. et bitib, tuzalib ketgan yoki birikib bekilib qolgan; bitik.

BITOV II

tib. ayol jinsiy yo‘llarining tabiiy (tug‘ma) holda berk bo‘lishi yoki bitib qolishi: Bitov ko‘pincha qiz bola balog‘atga yetib hayz ko‘rmay qolgandagina bilinadi. Salomatlik sirlari.

BIY

BIY I

ot; esk. urug‘-qabila boshlig‘i; bek: Biylarning ko‘nglini xushlamadi, otini ushlamadi, ostiga libos tashlamadi. Alpomish. Bugun qarasang, gado bo‘lgan hech kim yo‘q, barining tagi boy, bo‘lis, biy, botir, xon! D.Isabekov, Bonapartning uylanishi.

BIY II

ot. o‘rgimchakning zaharli turi: Biy eng yirik o‘rgimchak bo‘lib tuproqdagi tik inda yashaydi. Zoologiya, 7-sinf.

BIY III

ochiq, keng, yalang: *Ertaga ikkovimiz ikki otga minib, biy dalaga borib, poyga qilib qaytamiz. Nima deysan?* D.Isabekov, Bonapartning uylanishi.

BIYRON

BIYRON I

sifat. [f. o'tkir, keskir] 1. Burro-burro gapiradigan, gapga chechan; so'zamol, gapdon: – *Buvi, cholingiz sizni nega buncha yaxshi ko'radilar? Kampir biyrongina ekan.* O'.Hoshimov, Yarim asr daftari.
2. ko'chma. sayroqi.

BIYRON II

sifat. [qovurilgan; qovurilgan go'sht] tobiga yetkazib qovurilgan, pishirilgan: *Ko'rgan kishi husniga bo'lur hayron, Har kim ko'rsa, bo'lar yuragi biyron.* Erali va Sherali.

BICHILMOQ

BICHILMOQ I

fe'l; majh. tikishga mo'ljallab qirqilgan, andozaga solingan: *Keng bichilgan to'n to'zmas.* Maqol. *Ko'p vaqt ishxonasidan bo'xcha-bo'xcha yangi bichilgan kiyim ko'tarib kelib, yoqasini o'rnatar, etagini tikardi.* S.Anorboyev, Oqsoy.

BICHILMOQ II

fe'l; o'z. ishqalanib, yallig'lanib qizarmoq, yirtilmoq (teri qatlari, lab burchaklari haqida): *Chaqaloqning qo'ltig'i bichilibdi.* So'zlashuv uslubi. *Endi, o'rtoq Ismoilov, gap sotish ham evi bilan bo'lsa, lablaringiz bichilib ham ketgandir.* Mushtum. *Issiq kunlarda badanning ayrim joylari terlaydi, bichiladi.* Gazetadan.

BICHILMOQ III

fe'l; majh. axta qilinmoq: bichilgan ho'kiz; Og'ushida parilar gul-gul, Haram ichra g'ulom bichilgan. U.Qo'chqor, Hayajonga ko'milgan dunyo.

BICHMOQ

BICHMOQ I

fe'l. biror materialni undan kiyim-kechak tikish maqsadida ma'lum kattalik va shaklda kesmoq: ko'ylakni bichmoq; lozim bichmoq; to'n bichmoq; shim bichmoq; Hali o'limiga ko'p vaqt bor, bugun menga kafan bichayotganlarning o'zlari ajalim yetgunga qadar go'rda suyaklarigacha chirib ketadi. T.Malik, Shaytanat. Matoni bichish tikuvchidan alohida mahorat va aniqlikni talab qiladi. Mehnat darsligi.

BICHMOQ II

fe'l. axta qilmoq, jinsiy (odatda erkaklik) bezlarini kesib tashlamoq: Xobgohning tashqi bo'lmasida xonning haramiga qaraydigan keksa beka, ikkita bichilgan habash qul va begimga ergashib kelgan ikkita kaniz navbatchilik qilib qolishdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. O'tmishda xos haramlarda xizmat qilgan qullarni bichish odat bo'lgan. Gazetadan.

BLOK

BLOK I

ot. [ingl. block, fr. bloc – yog'och, to'sin] 1. Gardishida zanjir, arqon, tasma o'rnatiladigan novi bo'lgan, g'ildirak shaklidagi eng sodda yuk ko'tarish mexanizmi, moslamasi: qo'zg'almas blok; qo'zg'aluvchi blok; Mexanika fanida esa blok, vint, press, parma kabi sodda mexanizmlar atroflicha tahlil qilingan. Fan va turmush. 2. Biror narsaning yaxlit bir qismi: beton blok;

marmar blok; keramik blok.

3. binolar va inshootlarda ayrim bo'lma, xona; binoning ma'lum qismi: *Tunlarning birida xotinlar blokining orqa tomonidagi simlarni qirqib, bir yuz yetmish ikki kishini toqqa qochirishni mo'ljallashadi.* A.Muxtor, Davr mening taqdirimda.

4. *tex.* mexanizm, inshoot va sh.k. ning bir necha bir xil qismlarini o'ziga biriktirgan yirik qismi: *silindrlar bloki.*

5 biror narsaning bir o'rami. *Aytgan vaqtida bir blok "Rodopi" sigareti bilan yetib bordim.* S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.

BLOK II

ot. [fr. bloc – birlashma] ayrim davlatlar, partiyalar, tashkilotlar yoki kishilar guruhining biror umumiy maqsad yo'lida birgalikda harakat qilish uchun doimiy yoki vaqtinchalik tuzilgan ittifoqi; koalitsiy: *harbiy blok; siyosiy blok; Bu yerda bloklarga qo'shilmagan davlatlar koordinatsiya byurosining navbatdan tashqari majlisi tugadi.* Gazetadan.

BOD

BOD I

ot; esk. [f. havo oqimi, shamol] shamol, yel: *Arzimni aytay bodi sabog'a, Shoyad gapirgay ul gul qabog'a.* Muqimiy.

BOD II

ot. [f. shish, yallig'lanish] mushaklarning zirqirab og'rish kasalligi: *Oyog'imda bodim bor. Bod – yomon dard, hech tarqay demaydi; ... eski dardi qo'zib, belining bodi tutib qoldi.* O'.Hoshimov, Ikki eshik orasi.

BOD III

bot. daraxtning bir turi: *Bog'ning ichida yaproqlari yong'oqnikiga o'xshash, mevasi gilosni eslatadigan bod daraxti o'syapti.*

Z.Akramov, Hindiston lavhalari.

BOD IV

max. tanda (o‘rish) iplarining bir-biri bilan (mingashib) kesishgan joyi.

BODIYA

BODIYA I

ot; esk; kit. [a. sahro, cho‘l] sahro, cho‘l, biyobon: Odamlar yo‘l yurguchilar bo‘lib, Alloh taolo dargohiga safar qilguchilarga bozordur bodiya (dasht, sahro) uzra orasta qilg‘on. Abu Xolid G‘azzoliy, Kimyo – saodat. Xo‘janddakim g‘arbidur, doyim mundin yel kelur: tund yellari bor. Derlarkim, bir necha darvesh bu bodiyada tund yelga yo‘luqub, bir-birini topolmay, “Ho, darvesh”, “Ho, darvesh” de-de halok bo‘lubdurlar, andin beri bu bodiyani Hodarvesh derlar. Z.M.Bobur, Boburnoma.

BODIYA II

tagi baland, qirg‘og‘i tik, katta sopol idish (lagan): Bodiya Xorazm kulolchiligida qadimdan keng tarqalgan. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BODOMCHA

BODOMCHA I

tib. organizmni himoya qilish jarayonlarida qatnashuvchi, halqumda joylashgan, bodom shaklli limfasimon to‘qimalar majmui: Ma‘lum yoshdagi bolalarda tomoqdagi bodomcha bezlar yallig‘lanishi, quloq og‘rishi mumkin. Gazetadan.

BODOMCHA II

bot. ra‘nodoshlar (atirgullilar oilasi)ga mansub sershox va sertikan buta: Avliyobuloqqa tutashib ketgan qir-adirlarda mol yoyib yurardim. Bu yerlarda turli-tuman butalar, to‘p-to‘p

bodomchalar o'sib yotadi. A.Suyun,
Nevaralarim uchun.

BOKS

BOKS I

ot; sprt. [ingl. box – musht urish, zarb] ikki raqibning maxsus qo'lqop kiyib, ma'lum qoidalar asosida yakkama-yakka mushtlashish musobaqasi: Bu festival mini-futbol, stol tennisi, boks va shaxmat sport turlari bo'yicha tashkil etildi. Keskin va murosasiz kechgan bellashuvlar yakunida g'olib va sovrindor bo'lgan sportchilar tashkilotchilarning qimmatbaho sovg'alari bilan taqdirlanishdi. Gazetadan. Harbiyda boks sportiga qiziqib, razryad ham olibdi. Mirmuhsin, Asarlar. Boks sporti haqida ba'zan uzoq gapirib, Hafizani zeriktirgan vaqtlari ham bo'lgan edi. Mirmuhsin, Umid.

BOKS II

tib. [ingl. box – quti, xona] kasalxonalarda yuqumli kasallik bilan og'riganlikda gumon qilingan kishilarni boshqalardan alohida yotqizish uchun ajratilgan maxsus xona yoki bino.

BOKS III

[ingl.] erkaklar soch turmagi: sochini boksga oldirmoq.

BOLISH

BOLISH I

ot; shv. [f. yostiq] 1. Yostiq: Har bir ayvonning tokchasida behisob baxmal, ipak ko'rpachalar, bolishlar. J.Sharipov, Xorazm. Mamat qassob bolish chetini mahkam changallagan ko'yi o'g'liga qattiq tikilib qoldi. Yoshlik.
2. Divanning suyanishga mo'ljallangan bolish

shaklidagi suyanchig'i: *Musavvirning iltimosi bilan xonni qip-qizil kimxob ko'rpa ustiga o'tqazdilar, uning orqasiga qora baxmal bolish qo'ydilar, beliga ingichka oltin kamar bog'latdilar, oldiga oltin muqovali kichik daftar, qalam va siyohdon qo'ydilar.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BOLISH II

tar. mo'g'ullar, qisman turklar orasida XIII-XIV asrlarda muomalada bo'lgan tilla yoki kumush pul.

BOQMOQ

BOQMOQ I

fe'l. nazar solmoq, qaramoq: *Laylakning ketishiga boqma, kelishiga boq.* Maqol. *Qizning atrofga jovdirab turgan ko'zlari xomush yerga boqdi.* S.Ahmad, Mehribon. *Avval o'zingga boq, keyin nog'ora qoq.* Maqol.

BOQMOQ II

fe'l. parvarishlab yetishtirmoq, asramoq (uy hayvonlari va parranda haqida); uzoq vaqt oziq-ovqat berib parvarish qilmoq: *bola boqmoq; mol (yoki sigir, qo'y va sh.k.) boqmoq; Men yoshlikdan otamga qarashdim, poda boqdim, mashoq terdim.* Oybek, Tanlangan asarlar. *Qizilboshlarni uch oy davomida boqish va qimmatbaho sovg'alar bilan kuzatish paytida ancha bo'shab qolgan xazina o'sha shaharlardan kelgan peshkashlar bilan yana ancha to'ldi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BOQMOQ III

ko'm. f. yetakchi fe'ldan anglashilgan ish-harakatni bajarishga urinish, sinash ma'nosini bildiradi: *Mingboshi Zebi kirguncha, dutor olib chertib boqdi.* Cho'lpon, Kecha va kunduz. *"Kambag'al bo'lsang, ko'chib boq, boyvachcha bo'lsang, o'lib boq", degan gapda hikmat ko'p*

ekan. S.Ahmad, Saylanma.

BOQON

BOQON I

etn. boqon solmoq – tuhfa olish uchun yangi kelayotgan kelin yo‘liga g‘ov solmoq, kelinning yo‘lini to‘smoq: *Qozoq xalqining azaliy udumlari – xalq o‘yinlaridan “Olti boqon”, “Kelin tushiruv”, “Betochar”, “Tusov-kesuv”, “Sunnat to‘yi”, “Chillaxona” kabi an‘analar shu yerdagi tadbirlarda doimiy targ‘ib qilinadi. Gazetadan.*

BOQON II

boshliq, rahbar, vazir: *“Turkiston” jamiyatining boqoni Ahad Andijoniyning siyosiy bilimiga tan berdim. Yoshlik.*

BOR

BOR I

predikativ (kesim bo‘lib keladi). mavjud: Og‘riq qumg‘onni eslatdi. Chap qo‘lida qumg‘on bor edi, qani? A.Qahhor, Dahshat.

BOR II

[f. marta] marta, karra, qatla: Shunda ular o‘zlarini topishtirgan sevgiga ilk bor ta‘na toshi otdilar. O‘.Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar.

BOR III

fe‘l. 1. Ma‘lum maqsad bilan biror yerga yo‘nalmoq; bormoq fe‘lining buyruq shakli: Ishga bor. Maktabga bor. Qog‘ozlarda hammasi qonunga mos, silliq. Biroq amalda hamon “Otangga bor, onangga bor” qabilida ish tutilyapti. Gazetadan. Vaqti-vaqti bilan qabristonga borasiz. O‘.Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar. Ona qaddini g‘oz tutib, tez-tez yurib borar, bola esa alang-jalang qilib

atrofdagi manzaralarni tomosha qilar edi.
O‘.Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar.

2. Davom etib turmoq: *Suhbat ikkinchi smenani qanday tashkil qilish ustida bormoqda.*
Gazetadan.

BOR IV

ko‘m. f. mustaqil fe‘l anglatgan leksik ma‘noga “davomli yo‘nalish” grammatik ma‘nosini qo‘shadi: Pastdagi qabulxonaga tushib borayotganda Binoiyni taqdiriga oid murakkab voqealar xayolidan takror o‘ta boshladi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BORA

BORA I

ot. [yun. boreas – shimol shamoli] dengiz bo‘yi hududlarida qishda tog‘ bag‘ridan pastga qarab esadigan kuchli sovuq shamol: Bora esganda, havoning temperaturasi keskin pasayadi.
O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BORA II

kit. [f. marta] marta, karra: Supa ustidagi so‘ri har zamon to‘rt tomonga chayqalib tevarakka husayni uzumlarini bir-ikki bora uzib tashladi.
A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BORA III

ko‘m. o‘rin-payt kelishigi qo‘shimchasi yoki III shaxs egalik va o‘rin-payt kelishigi qo‘shimchasi bilan kelib, ko‘makchi vazifasida qo‘llanadi: Bobur bu borada o‘zi bilmaydigan ko‘p narsalarni onasi yaxshi bilishini o‘yladi-yu: – Onam rozi bo‘lsalar, bo‘ldi, – dedi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BORLAMOQ

BORLAMOQ I

fe'l. po'lat yoki boshqa metallardan tayyorlangan buyumlar sirtini borgan to'yintirmoq: Borlash natijasida buyum sirti qattiqlashadi, issiqqa va yeyilishga chidamliligi oshadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BORLAMOQ II

fe'l; shv. xabar olmoq, hol-ahvol so'ramoq.

BORLAMOQ III

fe'l; shv. ilg'amoq: G'ira-shirada ko'zim borladi. So'zlashuv uslubi. Ko'zing borlamay qoldimi? So'zlashuv uslubi.

BOS

BOS I

fe'l. ustiga oyoq qo'yimoq: Qurbaqani bossang, vaq deydi. Maqol. Muhiddin asfalt yuzidagi oq muz donachalarini bosib, telefon stansiyasi tomon yurib ketdi. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi.

BOS II

fe'l. chop qilmoq, nashr etmoq: kitob bosmoq; matnni mashinkada bosib ko'paytirmoq; suratini bosib chiqarmoq; – Bu yerda o'tgan mojaroni Qumrixonga aytib bering, hikoya qilib yozsin, albatta, bosib chiqaramiz, – dedi. A.Qahhor, Bek. Shundan keyingina gazetalarda podsho taxtidan tushganligi xabarini bosishga ruxsat tegdi. K.Yashin, Hamza.

BOS III

fe'l. kamaytirmoq, pasaytirmoq yoki to'xtatmoq; qondirmoq: – Og'riqni bosadigan yaproq topib kelaman, – dedi Majid. – Shu bilan ovunaman, Hovrimni bosaman, aka. N.Safarov, Olovli izlar. Bu uqubatli kunlarning alamini devor oshib kelgan yigitning erkalashlarigina bosa olardi. S.Ahmad, Hukm. Shaftolining sersharbat etlari yozning issiq kunlarida chanqoq bosdi bo'ladi.

BOSIM

BOSIM I

ot; fiz. biror sathga, suyuqlikka, gazga bosish kuchi: atmosfera bosimi; qon bosimi; Vodoprovodda suv bosimi ko'tarilibdi. So'zlashuv uslubi. Qon bosimi bo'lsa, ertaga puf etib dumalab ketsa shunga suyunasanmi? O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

BOSIM II

ot; esk. urg'u: Kitobni esa, ruscha tez va bosimlarini joyiga qo'yib o'qiy bilgani uchun, Saidiy o'qishi kerak edi. A.Qahhor, Sarob.

BOSIM III

sifat; shv. ustun, baland: Bizlardan [parilardan] odamning suluvi bosim keladi. Balogardon.

BOSIM IV

ravish. ketma-ket, ust-ustiga, uzluksiz: Uch kun bosim yomg'ir yog'di. Bir hafta bosim paxsa urdik. So'zlashuv uslubi. Uch kundan beri bosim chap ko'zim uchar edi. S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

BOSIRIQ

BOSIRIQ I

ot. bosinqirash holati, uyquda alg'oq-dalg'oq tushlar ko'rib qiynalish: Bir vaqtlar Boburga oqibatsizlik qilib, alam o'tkazgan yaqinlarining taqdir tomonidan bunchalik shafqatsizlarcha jazolanishi Boburni qora bosiriqday ezib, karaxt qilib qo'ydi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BOSIRIQ II

ot. issiq, sovuqdan, pashshadan saqlash uchun ot ustiga yopiladigan kigiz yopiq: Miroxo'r yuganlab G'irotni, bosiriq julini shipirib tortdi. Nigor va Zamon.

BOSIRIQ III

sifat. bosilgan, toptalgan, ezilgan, yanchilgan: Qushbegi bilan men go'yo tog' ostida bosiriq bo'lgan edik. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

BOSIRIQ IV

ravish; shv; ayn. bosim IV; ketma-ket, ust-ustiga, uzluksiz: Tizzalaringga bosiriq uch kun kartoshkani qirg'ichdan chiqarib bog'lasang, og'riq kamayadi. So'zlashuv uslubi.

BOSMA

BOSMA I

ot. balandga yuk ko'tarish uchun xizmat qiladigan posongi shaklidagi qurilma: Loyni tomga bosma bilan ko'tarib berdik. So'zlashuv uslubi.

BOSMA II

ot. bosqin, bosqinchilik: Hamma o'g'ri, kallakesar, yalangoyoqlarning boshida Akbarali o'zi turadi! Kechalari yigitlari bilan bosma qiladi! Cho'lpon, Kecha va kunduz.

BOSMA III

sifat. bosmaxonada tayyorlangan; nashrga oid: bosma asarlar; bosma harf; Ehson stol ustida yotgan bir kitobchani Saidiyning oldiga surdi: – Buni ko'rdingizmi? Ikkinchi bosmasi. A.Qahhor, Sarob.

BOSMA IV

fe'l. bosmoq fe'lining II shaxs buyruq maylidagi bo'lishsiz shakli: O'tloqni bosma! So'zlashuv uslubi.

BOSQON

BOSQON I

ot. temirchilarning katta, og'ir bolg'asi: Bir yil o'tgach, olov yonida turib, bosqon bilan qizigan temirni ura boshladi. M.Osim, O'tror. –

Yuragim temirchining bosqonidek gursullab urardi, – dedi Mehri opa. A.Eshonov, Dutor.

BOSQON II

ot. chilangarlar ko‘rasidagi ko‘raga havo haydovchi va ko‘mirning yonishini kuchaytirishga xizmat qiluvchi qurilma: bosqon bosmoq; bosqon tortmoq; Miskarning yonida o‘tirib, terlaganiga ham qaramay bosqon tortayotgan jamalak sochli olti yashar qiz – Al-Mahdiyning yetim nabirasi. Mirmuhsin, Hikoya va qissalar. Saidning ko‘z o‘ngidan yoshligida qishlog‘iga kelgan miskarlar, ularning bosqoni va shu bosqonning dami bilan yaltillagan bir hovuch olov o‘tdi. Y.Muqimov, Olov va nihollar.

BOSTIRIQ

BOSTIRIQ I

ot. ovqat, dori va shk ustidan iste’mol qilinadigan boshqa ovqat yoki ichimlik: Bostiriqqa mana buni ichib yubor, bo‘tam, – dedi bosh yilqichi Sokolovga qimiz tutib. K.Yashin, Hamza. Keyin bir ho‘plam choyni bostiriq qilib ichdi-yu, “Bolta” deb kimnidir chaqirdi. K.Yashin, Hamza.

BOSTIRIQ II

ot. 1. Yaydoq ot ustiga yopib qo‘yiladigan qalin mato: Boyning o‘ttiz besh bolorli keng sayisxonasi egarlari olinib, bostiriq bilan yopib, xo‘rakka qo‘yilgan otlar bilan to‘la edi. S.Ayniy, Qullar. Bedov otning bostirig‘i gullidir, Ot ustida o‘tirishi ballidir. Qo‘shiqlar. 2. Kiyim-kechak choki ustidan yana bir bor bostirib tikish, bostirma chok: bostiriq qilib tikmoq. 3. ko‘chma. Og‘iz bostiriq – sukut saqlash: – Yoki “og‘iz bostiriq” – sukut saqlaganim uchun haqimni berasanmi? – Lekin bizning “amaki”

yosh bola emas-ku, – dedim hech narsadan bexabar holatda. – Unday bo‘lsa, o‘zing bilasan, – dedi kulumsirab Nursulton Abishevich. Ch.Aytmatov, Cho‘qqida qolgan ovchining oh-u zori.

BOSTIRIQ III

ot. to‘y marosimlaridan biri: Bugun bostiriq, quda chaqirdi, kelin navkari, ota ko‘rdi, sep yoydi, pul sochish, tog‘ora yuborish, chorladi kabi to‘y ichidagi davomli marosimlar ham bekor qilindi. Gazetadan.

BOSTIRMA

BOSTIRMA I

ot. to‘rt tomoni yoki ikki yoni va old tomoni ochiq, usti yengilgina yopilgan qurilma, (usti yopiq uzun) yo‘lak: Qora domla borganida usta semiz, soqol qo‘ygan, to‘nkaday toshlarni chap oyog‘i bilan surib tashlaydigan anqovroq shogirdi Polvon bilan ochiq bostirma tagida ishlayotgan ekan. A.Muxtor, Insonga qulluq qiladurmen. Yomondan hayvon yaxshi, Bostirmadan – ayvon. Maqol.

BOSTIRMA II

ot. taomni ustidan mahkam bekitib, biror og‘ir narsa bostirib qo‘yib pishirish usuli va shunday usulda pishirilgan taom: Qozonda “chak-chak” yeb, muzeylarda madaniy hordiq chiqarishdi. Buryatlar qo‘yning ichagi, bostirma kabob bilan siylashdi. Gazetadan. Bostirma kabob uchun qo‘y yoki buzoq go‘shtining son yoki biqin qismlaridan olasiz. K.Mahmudov, O‘zbek tansiq taomlari.

BOT

BOT I

ot. mobil ilova (messenjer) yoki boshqa dasturlarda avtomatik javob beruvchi tizim:

Savollaringizni botga yo'llang. Ijtimoiy tarmoqdan.

BOT II

robot soʻzining qisqartmasi, sunʼiy intellekt qurilmasi.

BOT III

ravish. “tez”, “yanada” maʼnolariga teng keladi. Aksariyat hollarda takror qoʻllanadi.

BOTIL

BOTIL I

sifat; esk; kit. [a. yolgʻon, soxta; befoyda] soxta, yolgʻon, asossiz; foydasiz: Salafiylar va boshqa botil oqimlarning tasavvuf taʼlimotini ham tanqid qilishgani, raddiya kitoblar yozgani tarixiy haqiqat. Tasavvuf va tariqatlar. Aniq bilgilki, oʻlmak birla oʻz zotingdin va zotingga xos sifatlardan hech biri botil boʻlmas. Abu Homid Gʻazzoliy, Kimyoyi saodat.

BOTIL II

shv. yaroqsiz holga kelib, ishlatilmay qolgan (ariq, zovur haqida): Bu damba qachonlardir botil boʻlib qolgan Boʻzyop ariq dambasi edi. Sharq yulduzi.

BOY

BOY I

ot. badavlat odam: Ogʻzi qiyshiq boʻlsa ham, boyning oʻgʻli gapirsin. Maqol. Boy boyga boqar, suv soyga oqar. Maqol. Boy jinoyat qilsa – “shoʻxlik”. Kambagʻal shoʻxlik qilsa –jinoyat. Oʻ.Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar.

BOY II

ot. er, umr yoʻldoshi: Och kishi moy tanlamas, Qari qiz boy tanlamas. Maqol.

BOY III

boy bermoq – yutqazmoq, befoyda oʻtkazmoq: qoʻldan boy bermoq; bir minut vaqttni ham boy

bermaslik; Kamolxonov o'zidan hadiksirab, jinday qizardi, ammo sirini boy bermadi. A.Qahhor, Ikki yorti –bir butun.

BOY III

sifat. 1. Badavlat, moliyaviy imkoniyati yuqori: Uning bo'ynidagi marjonlari, sochiga taqilgan chiroyli kumush chochpopuklari, egnidagi atlas ko'ylagi – hammasi o'sha boy savdogarning puliga kelgan. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

2. Mo'l-ko'l; har xil va ko'p: boy kolleksiya; boy ko'rgazma; Mamlakatimiz yer osti qazilmalarga boy. Agar Andijon va Axbi kabi boy shaharlar bosib olinsa, jangchilarning har biri o'ljador bo'lishi shubhasiz edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BOYLAM

BOYLAM I

ot; ayn. bog'lam: – Bo'ldi! – dedi qiz. – Manovi sizga mukofot, – dedi boya unga piching qilgan juvon bir boylam gunafshani unga uzatib. S.Ahmad, Tanlangan asarlar.

BOYLAM II

ot; tib. Organizmdagi a'zolari bir-biriga ulab yoki ularni ushlab turuvchi pishiq, bukiluvchan, cho'ziluvchan hamda taranglanuvchan to'qimadan iborat tuzilma: Gonartroz – tizza bo'g'imining degenerativ-distrofik kasalligi hisoblanib, tizza bo'g'imi boylamlari shikastlanishi bilan kechadi. Gazetadan, Gonartroz qanday kasallik?

BOZ

BOZ I

ot; shv. [f. qirg'iy, lochin] lochin, qirg'iy: O'rdak o'zini g'oz sanar, Chumchuq o'zini boz sanar. Maqol.

BOZ II

ravish; esk; kit. [f. yana, tag'in] yana, tag'in; buning ustiga: Tag'in e'tibor ko'rsatmoqchi bo'lsalaring, otangizga boz rahmat, deymiz. Lekin har bir narsaning o'z o'rni, yo'rig'i, me'yor, usuli bor axir. So'zlashuv uslubi.

BOZI

BOZI I

ot. [f. o'yin; ermak, hazil] o'yin, ermak: Zo'r bozilar qilishali, Kim zo'r ekan, bilishali. Tohir va Zuhra.

BOZI II

[f. bilak, qo'l] 1. Eshik, derazalarning ust, ost va yon tomonlariga qo'yiladigan material, kesaki; 2. Uy derazasining atrofidagi devorga ganch yoki alebastrdan qavartirib ishlangan va derazaga chiroy baxsh etuvchi naqsh; 3 Beshikning ikki yoniga ustma-ust o'rnatiladigan ikkitadan to'rtta yog'och qismi.

BOZI III

ot, esk. aldov, firib, hiyla: Ko'z uchidin va'dayi vasl aylab imo oldi jon, Go'yiyo bozi berib jon oldi ul ayyor ko'z. A.Navoiy, Badoye ul-vasat. Bari dahrning sarfarozi edi, Vale dahrin barcha bozi yedi. A.Navoiy, Saddi Iskandariy.

BOG'

BOG' I

ot. biror narsaning to'dalab bog'langan holati: bir bog' beda; bir bog' piyoz; G'o'za o'tog'iga chiqqan Oyshaxon kechki payt boshiga bir bog' o't qo'yib, uylariga qaytdi. P.Qodirov, Erk.

BOG' II

ot. [f. mevazor, chamanzor, bo'ston] uzum (tok), mevali daraxt ko'p ekilgan yer uchastkasi:

Uzumini ye, bog'ini surishtirma. Maqol. Xayol uni bir zumda o'zlarining kichkina bog'lariga olib ketdi, o'rik gullagan paytlar esiga tushdi. P.Qodirov, Uch ildiz.

BOG' III

ot. bog'lash uchun xizmat qiladigan narsa va uning bog'langan joyi, tuguni; bog'ich: Chimildiqning bog'idan sichqon qochdi, yor-yor. Qo'shiqlar. Atlas kiydim, bog'in boylayman, Sizga va'da berdim, so'ngin o'ylayman. Qo'shiqlar.

BOG'LI

BOG'LI I

sifat. bog'i, bog'chasi bo'lgan, bog'-rog'li: Qirq kecha, qirq kunduz yo'l yurib, bir bog'li yerga yetdi. Bahrom va Gulandom.

BOG'LI II

sifat. bog'lanadigan, bog'ichi bo'lgan: bog'li xalat, bog'li kuylak.

BOG'LIQ

BOG'LIQ I

ot. o'rilgan o'simlikni bog'-bog' qilib bog'lashda, tok novdalarini ishkonga, so'riga ko'tarib bog'lashda ishlatiladigan po'stloq, kanop ip: Bog'liq tayyor bo'lsa, men o'rib ketaveraman, siz bog'lab ketaverasiz. Bog'liqdan uzatib yuboring, bir yo'la shu novdani ham bog'lab tusha qolay. So'zlashuv uslubi.

BOG'LIQ II

ot; max. arava g'ildiragining to'g'in uchlarini biriktirib tutib turadigan qo'shaloq kegayi.

BOG'LIQ III

biror jihatdan tobelik yoki aloqadorlik munosabati bilan uzviy ravishda bog'langan;

aloqador: *Har bir narsadan katta xulosalar chiqarish shoirning aql ufqi kengligiga bog'liq.* Shukrullo, Saylanma.

BOG'LIQ IV

sifat. bog'langan: It bog'liq. So'zlashuv uslubi. Razzoq buqachining iti yovvoyi jiydaga oyog'idan bog'liq turardi. S.Ahmad, Jimjitlik.

BOSH

BOSH I

ot. 1. Organizmning bo'yindan yuqori (old) qismi, kalla: bosh irg'itmoq; boshini olmoq; otning boshini bo'sh qo'ymoq; boshini suqmoq; boshini egmoq; Majnuntolning bosh egib sukut saqlashi donoligi va chayirligidan. O'.Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar.

2. Miya: Boshi og'riyapti. Uning isitmasi kuchli, boshi og'riri edi. A.Qahhor, Tomoshabog'.

3. Aql-idrok, fikrlash qobiliyati; inson: boshini aylantirmoq; boshini qotirmoq; boshini yo'qotmoq; Ortiqcha husn boshga bitgan balo bo'ladi, deganlari shu bo'lsa kerak. O'.Hoshimov, Daftar hoshiyasidagi bitiklar.

4. Rahbar, boshliq: Jo'raboshi, ishboshi, mingboshi (eski), yuzboshi (eski), ellikboshi (eski). Singlingning to'yiga sen bosh bo'lasan, sening to'yingga Robiya bosh bo'ladi. O'.Hoshimov, Ikki eshik orasi.

5. Dona (hayvon, sabzavot kabilarni sanashda ishlatiladigan numerativ): 20 bosh ho'kiz; 500 bosh qo'y; 300 bosh sigir; ikki bosh piyoz bilan bir bosh sarimsoq piyoz; o'n bosh ot; ikki bosh qo'y; Har bosh sigirdan ikki yarim ming litrdan sut sog'ib olindi. Gazetadan.

6. Bir bandga birlashuvchi bir qancha shingil: Bir bosh uzum.

7. Eng yuqori qism, uch, cho'qqi: terakning boshi;. tog'ning boshi; Toqatliga tog'lar egar

boshini, toqatsizning birovlar yer oshini. Maqol.
8. Boshlanish nuqtasi: *Ko‘chaning boshi; ariqning boshi; asarning boshi; boshi o‘tgan sonda; boshdan oyoq; Homidning sovchisi boshqa sovchilarning muqaddimasi, yoz boshida keladigan qaldirg‘ochlarning yo‘lboshchisi edi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.*

BOSH II

sifat. 1. Eng oldingi, birinchi: Bosh bola; bosh kelin; bosh barmoq; Qutidor bo‘lsa, ko‘z ochib ko‘rgan qudamiz, xotining bo‘lsa, bosh kelinimiz. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

2. Yetakchi, yuqori daraja: *bosh shifokor; bosh agronom; bosh injener; Bundan so‘ng ham bosh mirzolingizni emas, mirza Anvarligingizni ehtirom qilamiz. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.*

3. Asosiy, muhim: *bosh masala; bosh korpus. – Huzuringizga kelishimning bosh sababi shundadir! – dedi Hasanali. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.*

4. Katta: *bosh harf. Kimning nomiga xat yoki boshqa narsa kelsa, pochta yon adresat nomining bosh harfida yozilgan yashikka qo‘yib, yuboriladigan xat bo‘lsa, olib ketar edi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.*

BOSHLAMOQ

BOSHLAMOQ I

fe‘l. 1. Biror ishga kirishmoq: O‘sha paytlarda Amerikada atom bomba chiqibdi, yana urush boshlamoqchi bo‘lganlar paydo bo‘pqopti, degan gaplar chiqqan edi. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

2. Yo‘l ko‘rsatib, yetaklab, bosh bo‘lib bormoq; tortmoq, olib ketmoq: *Aql va vijdon qaysi yo‘lga boshlasa, o‘sha yo‘lga kiraman. Oybek, Nur qidirib.*

3. *ko‘m. f. Mustaqil fe‘l anglatgan leksik*

ma'noga "kirishish", "ilk bosqich" grammatik ma'nosini qo'shadi: *kela boshlamoq; o'qiy boshlamoq; Sulaymonov juda iyib ketdi, labidagi mamnuniyat tabassumini yashirish uchun o'ng qo'li bilan so'l mo'ylovini silay boshladi.* A.Qahhor, Ikki yorti bir butun.

BOSHLAMOQ II *fe'l; max. boshliq solmoq, yangi boshliq solib tikmoq (etik, mahsi va sh.k. ni).*

BOSHLIQ

BOSHLIQ I *ot; kosib. oyoq kiyimining taglikka birlashtiriluvchi qismi: Etigimga yangi boshliq solib bersangiz. So'zlashuv uslubi.*

BOSHLIQ II *ot. bosh bo'luvchi, rahbar, ishboshi: Sultonlar ot ustida turib ancha vaqt kengashganlaridan keyin Temur Sulton boshliq o'n mingtacha askar daraning o'ng tomoniga o'tdi-yu, Bobur turgan balandlikka orqadan aylanib kelmoqchi bo'ldi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

BOSHLIQ III *ot. 1. Yuganning yuqori (otning boshida turadigan) qismi;
2. Mokining ichida uning ikki qovurg'asini birlashtirib turgan ikkita temir qism.*

BOSHLIQ IV *ot. ba'zi Sharq mamlakatlarida sovuq, qor-yomg'ir va oftobdan saqlanish uchun boshga kiyadigan jun yoping'ich.*

BOSHOQ

BOSHOQ I *ot. bug'doy, arpa singari o'simliklarning poyasi uchidagi don hosil bo'ladigan cho'zinchoq to'pguli hamda don bo'lib yetilgan shunday*

to'pgul, bosh: *Kelesda boshq terishga chiqqanida ham to'rg'ayning ovozini berilib tinglar, jajjigina qushcha qandoq qilib dam olmay shunchalik uzoq sayray olishiga hayron qolardi.* O'.Hoshimov, Shamol esaveradi.

BOSHOQ II

ot; esk. kamon o'qining boshi, uch qismi: O'chukturma erni tilin, bil, bu til, Bashaq tursa, butmas, butar o'q boshi. A.Yugnakiy, Hibat-ul haqoyiq.

BRON

BRON I

ot. harbiy mashinalarning o'q o'tmaydigan qalin po'lat niqobi, qoplamasi; zirh: U otgan o'q tank broniga tegib, no'xotdek uqalanib ketdi. N.Safarov, Olovli izlar.

BRON II

ot. maxsus ajratilgan yoki imtiyoz berilgan narsalardan foydalanish huquqini beradigan hujjat: Poshshaxonning eri zavodga kerakli odam bo'lgani uchun ikki yilcha bron bilan yurdi. D.Nuriy. Osmon ustuni.

BRONLAMOQ

BRONLAMOQ I

bron, zirh bilan qoplamoq, zirhlamoq: Portlovchi moddalarni korxonalarda saqlash, tashish va portlatish ishlarini olib borish, maxsus bronlangan o'ralardan foydalanish muayyan tartibda ishlab chiqilgan va tasdiqlangan yo'riqnomalarga asosan ushbu qoidalar va portlatish ishlarini olib borishning qoidalari talablarini e'tiborga olgan holda olib boriladi. lex.uz sayti

BRONLAMOQ II biror kimsa yoki narsa uchun atab, band qilib qo‘ymoq: *GM Uzbekistan dilerda mavjud avtomobillarni bronlash (band qilish) muddatlari bir kungacha qisqarayotganini ma’lum qiladi. Gazetadan.*

BU

BU I *olmosh. so‘zlovchiga yaqin, uning ko‘z o‘ngidagi, oldidagi, yonidagi yoki qo‘lidagi narsani, kimsani bildirib keladi yoki o‘shanga ishora qiladi: To‘g‘ri, ularning bu saroylari mustahkam emas, tez orada buzilib ketadi. T.Malik, Odamiylik mulki.*

BU II *yuk. gapdagi ma’noni kuchaytirish, ta’kidlash uchun xizmat qiladi: Bu deyman, do‘kongayam chiqmaysan, – dedi yana ham ingichkaroq tovushda. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.*

BULBUL

BULBUL I *ot; zool. [f. bulbul] 1. Chumchuqsimonlar turkumining qorayaloqlar oilasiga mansub sayroqi qush: Gul shoxida erta-yu kech Sayrab tursin bulbullar. E.Vohidov, Qiziquvchan Matmusa.*
2. ko‘chma. Xushovoz xonanada.
3. Oshiq, xushtor: Sizda bir gul bor ekan, bizda bir bulbul bor. So‘zlashuv uslubi.

BULBUL II *ot; max. o‘zbek xalq amaliy san’atining ko‘p sohalarida qo‘llanadigan, o‘yma va quyma usullarda bajariladigan naqsh.*

BULDURUQ

BULDURUQ I

ot; zool. qora qorinli qushcha, qorabovur: Azimxon yovshan tog'laridan uchgan bulduruqlarni ko'zi bilan uzoqlarga qadar kuzatib qolar edi. A.Muxtor, Chinor.

BULDURUQ II

ot. qor tugmachalari (zarralari, uchqunlari); qirov: Qamishlar bulduruq bog'lab, oppoq bo'lib qolgan ekan. Sh.Xolmirzayev, So'nmas o't. Ertalabki tuman tarqalib, daraxt shoxlariga yopishgan bulduruq zarralari gavharday yaltiray boshladi. A.Muxtor, Chinor.

BULDURUQ III

ot. baliq tuxumi, urug'i; uvuldiriq, ikra: Dasturxon ko'ngil tusagan narsalarga to'la. Qora, qizil bulduruqlar, qovurilgan bedana-yu rang-barang uzum, olma karjlangan qovuntarvuzlar ko'zni o'ynatadi. Yoshlik.

BULUT

BULUT I

ot. osmonni butunlay qoplab olgan yoki uning u yer-bu yerida g'uj bo'lib to'plangan, quyuqlashgan suv bug'lari: Bulutlar shamolga ergashib, tog' tomon yo'l oldi. O'.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

BULUT II

ot; max. kulolchilikda ishlatiladigan bulutsimon bo'rtma yoki ilon iziga o'xshash naqsh.

BURANG

BURANG I

ot. qo'y va echkilarda uchraydigan kasallik turi: Mirzacho'l, Ohangaron, Qarshi va Yozyovon cho'llarida boqiladigan qo'zi va uloqlar ko'pincha burang deb ataluvchi kasallik bilan og'riydi. Gazetadan.

BURANG II

sifat. buralgan, egri-bugri: burang daraxt; burang yog‘och.

BURGUT

BURGUT I

ot; zool. qarchig‘aysimonlar (lochinsimonlar) oilasiga mansub katta yirtqich ovchi qush: Burgut – ancha yirik, chaqqon va kuchli qush. Fan va turmush. Xalqimizda burgutning kuchi – qanotida, odamning kuchi – do‘stligida, degan gap bor. Gazetadan.

BURGUT II

ast. osmon ekvatori atrofida Delfin, Qavs, Dalv yulduz turkumlari oralig‘ida joylashgan yulduzlar turkumi: Burgut yulduzlari bahor, yoz va kuzda ko‘rinadi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BURUN

BURUN I

ot. hidlash, hid bilish a‘zosi; shu a‘zoning tashqi qismi: qirg‘iy burun, qirra burun; Shaxmat o‘ynagandan emas, – dedi burnini artib, – kecha o‘zingiz ariqdan ko‘zoynagingizni izlatdingiz. Qutbiddinov labini burdi. A.Qahhor, Tanlangan asarlar.

BURUN II

ot; max; geog. quruqlikning suv havzasiga ko‘proq turtib kirgan cho‘zinchoq qismi: Dejnyov burni – Yevroosiyo materigining shimoli-sharqiy uchi, Chukotka yarim orolda. Eng baland joyi 741 m, yassi cho‘qqili tog‘ massividan iborat. Wikipedia sayti.

BURUN III

ravish. ilgari, ilgarigi, o'tgan vaqtlarda: Xotin-qizlarning burun zamonda ko'rgan kunini bilmaysizlar, qizlarim, aytgan bilan ishonmaysizlar! A.Qahhor, Tanlangan asarlar.

BURUN IV

ot. degrezlikda ishlatiladigan, do'kon tarnovlaridan kirgan shamolni ko'mirga yo'naltirish uchun yasalgan quyma cho'yan moslama: Shamol damdan burun orqali shovvaga, undan yon do'kondagi o'choqqa borib, o'tni puflaydi. Temirchi, taqachi, miskar, anjomsozlar uni bulul deb ham atashadi. O'z.ME.

BURCH

BURCH I

ot. ado etilishi, bajarilishi majburiy bo'lgan, o'tash lozim bo'lgan vazifa; majburiyat: Qosimbek hali ham o'zini Boburning eshik og'asidek tutar va uning obro'-izzatini himoya qilishni o'zining burchi deb bilardi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BURCH II

ot. biror narsaning ikki tomoni birlashadigan joy, muyulish, burchak: Bog'dagi arkoni davlat ko'shkning to'rt burchiga minoraga o'xshatib ishlangan va torgina yo'lak ichidan o'tgan zinapoyalar bilan yuqoriga ko'tarila boshladilar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

BUT

BUT I

ot. ikki oyoq orasi, chot: Oyim chelakni butiga qistirgancha, zirillab turgan yeliga yana qo'l cho'zdi. O'.Hoshimov, Ikki eshik orasi.

BUT II

ot. [f. sanam, go‘zal] xristian yoki boshqa dinlarda cho‘qinish simvoli: Balki u Buddani butga alishmas, Kosmos mo‘jizasin anglamas balki. A.Muxtor, Asarlar.

BUT III

sifat; predikativ. to‘liq, hech qanday kamchiligi yo‘q; bekam-u ko‘st; yetarli; ta‘min etilgan: Hamma narsa but. Kiyim-boshing but. Biroq ro‘zg‘orni but qilishdan ham ko‘ra uni asrash qiyinroq bo‘ldi: ba‘zi odamlar narsani olib vaqtida qaytarishmaydi. A.Qahhor, Mahalla.

BUYOQ

BUYOQ I

ravish. [to‘g‘risi bu yoq] yaqin bo‘lgan tomon yoki joyga nisbatan qo‘llanadi: Qani, ustoz, tuproqni buyoqqa tashlang. S.Ahmad, Ufq.

BUYOQ II

ko‘m. buyon, beri, boshlab: Uy qurilgandan buyoq bu xonimga tegishli. Sen qayoqdan kelib golding? – dedi. N.Eshonqul, Maymun yetaklagan odam.

BUYUR

BUYUR I

ot; folk. biqin (otga nisbatan), och biqin: Shu kuni jonivor G‘irko‘k suzilib buyuri buyuriga qapishib Shirvonga kirib bordi. Ravshan. Uyqular qovoqqa qotdi, Otlar buyurin tortdi. Nigor va Zamon.

BUYUR II

fe‘l. buyruq bermoq, amr qilmoq, biror ishni bajarishni qat‘iy talab qilmoq; buyurmoq fe‘lining II shaxs birlik sondagi buyruq shakli: Nima xohlasang buyur, muhayyo qilaman. So‘zlashuv uslubi. U eshik og‘aga olti oylik zaxira tayyorlatishni buyurdi. P.Qodirov,

Yulduzli tunlar.

BUYURMOQ

BUYURMOQ I

istak talabni bajarishga ko'rsatma bermoq; buyruq bermoq, amr, farmon qilmoq: *Bo'lmasa tandirning tepasiga bo'yi yetmaydi. O'sha yerdan turib buyurdi. – Do'ppingni och! Do'ppimni boshimdan yulib oldim-u tutib turdim.* O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

BUYURMOQ II

nasib bo'lmoq, nasib qilmoq: *Aytishlariga qaraganda, o'g'lini rejim bilan ovqatlantirib, rejim bilan uxlatib o'stirgan ekan. Bitta farzanddan ham buyurmadi.* O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

BUZUQ

BUZUQ I

sifat. singan, nosoz: buzuv radio, buzuv telefon.

BUZUQ II

sifat. insonning salbiy xulqi (yengil tabiatli): buzuv ayol, buzuv fe'l, og'zi buzuv.

BUG'

BUG' I

ot. suyuqlik yoki qattiq jismlarning gazsimon holati: suv bug'i; simob bug'i; quruq bug' (fiz.). bug' kuchi (fiz.); bug' qozoni (tex.); bug' dvigateli (tex.); Samovardan chiqqan bug' uyni tutdi. Oybek, Tanlangan asarlar. Avvon mehmonxonadan gupullab urilgan tutun va quyuq bug'ga to'ldi. Sh. Toshmatov, Erk qushi.

BUG' II

tar. [a. muguz, shox] ayn. burg'u: O'rta Osiyoda, ayniqsa Amir Temur va Temuriylar

davrida lashkarlarga nog‘ora, karnaylar qator muayyan xizmatlari uchun bug‘ topshirilganligi haqida ma‘lumotlar mavjud. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BO‘KA

BO‘KA I

ot; shv. sayg‘oq, antilopaning bir turi: Bo‘kalar Mongoliya, G‘arbiy Xitoyning chala cho‘llarida, Qozog‘iston, Qalmiq cho‘llari va Quyi Volga, O‘rta Osiyoning shimolida tarqalgan. Poda bo‘lib yashaydi, harakatchan, 70-80 km/soat tezlikda yuguradi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BO‘KA II

ot. hayvonlarning terisi ostida, burnida, oshqozonida yashaydigan parazit hasharot: [Sigir] men yetib borgunimcha o‘t chimdib turadi, yetib borganimdan keyin menga bir qarab qo‘yadi-da, xuddi sag‘risiga bo‘ka tushganday, yana o‘ynoqlab qochadi, – dedi Shum bola. G‘.G‘ulom, Shum bola.

BO‘KA III

turkiycha “zo‘r, kuchli” degan ma‘noni bildirib, tarixda turli an‘anaviy bayram va tantanali marosimlar chog‘ida o‘tkaziladigan pahlavonlar musobaqasida qatnashuvchi kurashchi, polvon: *Bo‘kalarning xalq orasidagi obro‘si juda baland bo‘lgan. Sug‘dda eng kuchli Bo‘ka sharafiga yiliga bir marta nishonlanadigan bayram kuni bo‘lgan. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.*

BO‘KTARGI

BO‘KTARGI I

ot. qarchig‘aysimonlar oilasiga mansub ko‘chmanchi yirtqich qush: dasht bo‘ktargisi; Bo‘ktargi har xil hasharotlar, mayda

kemiruvchilar, qushlar, kaltakesaklar, qurbaqalar va boshqa jonivorlar bilan oziqlanadi. O‘zME

BO‘KTARGI II

ot. egarning orqasiga bog‘lab qo‘yiladigan lo‘la yostiqcha: Bo‘ktargi oddiy gazlamadan eski paxta solib tikiladi va u sag‘risi kamgo‘sh t ot ustida egarning tekis, mustahkam turishi uchun xizmat qiladi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BO‘LA

BO‘LA I

ot. [bo‘l o‘zagining unlisi asli qattiq; bo‘liq ham shu o‘zakdan yasalgan sifat) yetilgan; donalari yirik, to‘q mag‘izli: bo‘lali bola; Bahorgi bug‘doy juda bo‘la bo‘ladi. Husni to‘lgan, ko‘rkam, bo‘la, Qarashimni asir ayladi. Uyg‘un, Tong qo‘shig‘i.

BO‘LA II

ot. tug‘ishgan opa-singilning bolalari (biri ikkinchisiga nisbatan): “Kim keldi?” – “Bo‘lang o‘rtog‘i bilan kelibdi”. So‘zlashuv uslubi. U bo‘lasining bugun juda ham tumshayib olganiga hayron bo‘lar, uni gapga solish, parishonligini tarqatish uchun turli savollar berar edi. M.Ismoilov, Farg‘ona tong otguncha.

BO‘LAK

BO‘LAK I

ot. 1. Bo‘lish natijasida yuzaga kelgan qism, parcha: Nihoyat, u jonliroq kesilgan go‘sh t bo‘laklari qolib, bundayroqlarini olib, uzata boshladi. M.Mansurov, Yombi.

2. gram. Biror sintaktik vazifani bajarib kelgan so‘z(lar): Ikkinchi darajali bo‘laklar bosh bo‘laklar bilan yoki o‘zaro bir-birlari bilan tobe

aloqada bo'ladi, hokim bo'lak ma'nosini aniqlab, to'ldirib, izohlab keladi hamda asosiy xususiyatlariga ko'ra aniqlovchi, to'ldiruvchi va holga bo'linadi. R.Sayfullayeva, Hozirgi o'zbek adabiy tili.

BO'LAK II

sifat; s.u. boshqa, o'zga, alohida: Imkoni bo'lsa, bolalarning har biriga alohida o'rin solib berish, qizlar bilan o'g'il bolalar xonasini bo'lak qilish lozim. Bu bolalar tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Z.Rahim, Baxtli hayot sari. Har kimning go'ri bo'lak! N.Norqobilov, To'qnashuv.

BO'LAK III

ko'm. vzf. tashqari: Karim akaning ota-onasi erta o'lib ketgan. Fazilat opadan bo'lak hech kimi yo'q, kambag'algina yigit edi. M.Hazratqulov, Jur'at.

BO'LAKCHA

BO'LAKCHA I

ot. kichkina bo'lak, bo'lakning parchasi: novvot bo'lakchalari; Yuz gektarcha keladigan katta maydon mayda-mayda bo'lakchalarga bo'lib tashlangan, har bir bo'lakchada o'zim tengi, o'zimdanda sal kattaroq bolalar, Oyshaxon singlimga o'xshash qo'ng'ir sochli qizchalar terlab-pishib ishlayotishibdi. X.To'xtaboyev, Sehrli qalpoqcha.

BO'LAKCHA II

sifat. oldingidan, kutilgandan farqli; boshqacha, o'zgacha (chog'ishtirish ma'nosini ifodalaydi): Bo'lakcha munosabat; bo'lakcha nuqtayi nazar; Yana bir masala – to'ylarni to'yxonada o'tkazish masalasi bor. Imkoni bo'lsa, to'yni xonadonda o'tkazgan afzal. Chunki buning fayzi bo'lakcha. Z.Rahim, Baxtli hayot sari.

BO‘LMOQ

BO‘LMOQ I

fe’l. 1. Mavjudlikni, borlikni anglatadi: O‘ktam aka o‘tib qopti. Tez chiq! Men o‘sha yerda bo‘laman, – O‘tkir aka burilib darvoza tomon yo‘naldi. Ulug‘bek Hamdam, Ota.

2. Ro‘y bermoq, voqe bo‘lmoq, yuz bermoq: – Nima bo‘ldi sizga, Yodgorxo‘ja? Nega yotig‘i bilan gapirmaysiz? – dedi amin. – Sen gapirma, xotintaloq! Sendan kattarog‘idan ham qo‘rqmayman men! Cho‘lpon, Kecha va kunduz.

3. Hosil bermoq, bitmoq: Bu yerga anjir ek, laganday bo‘lmasa, kallamni ol. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

BO‘LMOQ II

fe’l. 1. Butunni (sindirib, qirqib, yorib yoki biror boshqa yo‘l bilan) bo‘laklarga ajratmoq, bo‘lak-bo‘lak qilmoq; qismlarga ajratmoq: Yashirib nima qilaman, ko‘cha changitib yurgandan ko‘ra komandaga bo‘linib olib to‘p tepgan yoki xoliroq joyga, masalan, oying harchand chaqirsa ham ovozi yetmaydigan joyga borib olib, chillak o‘ynagan ming marta yaxshi. X.To‘xtaboyev, Sehrli qalpoqcha. U qarzdorlarni uch guruhga bo‘ldi. Birinchi guruhdagilar bilan savdo muomalasini avvalgicha davom ettiraveradi. Oybek, Qutlug‘qon.

2. Uzilish hosil qilmoq, oraga boshqa narsani kiritmoq: gapni bo‘lmoq; fikrni bo‘lmoq; Yigit ham og‘ir, bosiq, aqlli yigit. Qorachagina, do‘ndiqqina bola! – javob beradi Oppoqoyim, kampirning gapini bo‘lib. Oybek, Bolalik xotiralarim.

BO‘LMOQ III

fe’l. tugatmoq, tamomlamoq: Qani, bo‘l, ketamiz! Bas, qizi qurg‘urlar, bas, deymen, bo‘ldi endi... Yo‘lingdan qolasan!.. – deya

so‘zlanardi. Kampir yolvorgan sari bular avj olishar, biri qo‘yib, biri: – Shunaqa ekanmi? Cho‘lpon, Kecha va kunduz.

BO‘LMOQ IV

ko‘m. f. mustaqil fe‘l anglatgan leksik ma’noga turli grammatik ma’nolar qo‘shadi yoki zamon yasallishida qatnashadi: 1. Davomli, birin-ketin bajariladigan harakatni anglatadigan fe‘l bilan ishlatilganida “oxiriga yetib tugallanish” ma’nosini ifodalaydi: Bo‘ldi, endi Tarlonni uloqqa solmayman. Bo‘ldi, Tarlon g‘olib bo‘ldi. T.Murod, Ot kishnagan oqshom.

2. Birvarakay bajariladigan harakatni anglatuvchi fe‘l bilan ishlatilganida “oniy tugallik”, “boshqa bir harakat boshlanguncha tezda tugallanib qolish” ma’nosini ifodalaydi: Erkinjon biron yig‘inda ko‘nglini ochib gapirmadi. Hammamiz u to‘g‘rida nimaiki bilsak gapirib bo‘ldik. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.

3. Harakatning bajarilish-bajarilmasligidagi obyektiv imkoniyat, mumkinlikni ifodalaydi: Bugungi qilgan ishi uchun har qancha gunohidan o‘tsa bo‘ladi. S.Ahmad, Ufq.

BO‘RI

BO‘RI I

ot. sutemizuvchilarning itsimonlar oilasiga mansub yirtqich hayvon; qashqir: Rohat kelinoyi devlar, yalmog‘iz kampirlar, arslonlar, bo‘rilar, tasavvur etish qiyin afsonaviy qushlar haqida sira tutilmagan cho‘pchaklarni aytadi. Oybek, Bolalik xotiralarim.

BO‘RI II

ast. osmonning janubiy yarimsharida joylashgan yulduzlar turkumi: Bo‘ri – osmonning janubiy yarim sharida, Mezon, Aqrab, Burchak chizig‘i, Sirkul va Gidra yulduz turkumlari oralarida

joylashgan yulduzlar turkumi. Eng yorug' yulduzi 2,3 ko'rinma yulduz kattaligida. O'zbekistonda yoz paytlarida ko'rish mumkin. Wikipedia sayti.

BO'RITISH

BO'RITISH I

1. Bo'ri tishidan yasalgan tumor: *Avvalambor, uni bo'ritish shodasi Fuzayl qo'liga qayoqdan tushib olgani qiziqtirardi, hatto bu sir qoshida Mohina ham lol-u hayron turib qolganini ko'rgandan keyin butkul sarosimalandi. A.Dilmurod, Yortilik qonuni.*
2. Chaqaloq tug'ilganda bor bo'lgan tish yoki qoziq tishlarning boshqa tishlarga nisbatan uzunroq o'sib chiqishi.

BO'RITISH II

zool. bo'ritish ilon – jag'ida 2-6 egri tishi bo'lgan, suvilonlar oilasiga mansub ilon turi: Ular [reptiliya]ning uch turi; kulrang echkiemar, O'rta Osiyo kobrasi va ko'ndalang chiziqli bo'ritish ilonlar O'zbekiston "Qizil kitobi"ga kiritilgan. O'zbek tilining izohli lug'ati.

BO'TA

BO'TA I

- ot. 1. Tuyaning bir yoshgacha bo'lgan bolasi, bo'taloq: Sabr qilsang, tuyaning yukini bo'ta ko'tarar. Maqol.*
- 2 ko'chma. Bolalarni, yoshlarni bo'taloqqa qiyos qilib, erkalatib aytiladigan so'z: Bo'tam deb goh bo'zlab, goh o'kursam, Jafo toshin sinuq ko'ksiga ursa. A.Navoiy, Farhod va Shirin.*
3. Bo'ta (erkaklar ismi).

BO‘TA II

ot; esk. oltin, kumush, mis va shu kabilarni eritish uchun ishlatiladigan qadimiy asbob, dumaloq kosacha; idish: Tadvir bo‘talaridin sayrot siyim suv bo‘lib siymobdek oqib, arz qonig‘a yetishgay. A.Navoiy, Munshaot.

BO‘Y

BO‘Y I

ot. kishi qomatining balandligi; gavdaning boshdan oyoq ko‘rinishi; bo‘y-bast, qomat: Bo‘yi bir qarich, soqoli ikki qarich. Topishmoq. Mana bo‘lmasam, dedi-yu, narxni qopda pul olib keladigan boyvachchalarning ham bo‘yi yetmaydigan balandga ko‘tarib qo‘ydi. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong. Gulnorning bo‘yi o‘sib, ko‘kragi to‘lishib, butun gavadasi qizlik latofati bilan yashnagan choqda boyvachcha uni ko‘z tagiga olib qo‘ygan edi. Oybek, Tanlangan asarlar.

BO‘Y II

ot. [f. hid] hid, is: Qizning yuzidan o‘pdi va uning to‘zg‘igan sochlarini to‘g‘rilab, hayotbaxsh kokillarining muattar bo‘yini hidladi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BO‘YDOR

BO‘YDOR I

sifat. bo‘yi odatdagidan ortiq, bo‘ychan, novcha: bo‘ydor kishi; bo‘ydor terak; bo‘ydor yigit; Yigirma uch yoshlardagi bo‘ydor, keng yelkali, qomati kelishgan, xushro‘y bu osetin yigitning ko‘zlari ko‘k, sochlari esa qop-qora edi. T.Malik, Nomus va qasos.

BO‘YDOR II

sifat. [f. muattar hidli; sassiq hidli] hidi odatdagidan ortiq: Ariq labiga ekilgan bo‘ydor rayhonlar hovli fayziga fayz qo‘shmoqda.

Gazetadan.

BO'YIN

BO'YIN I

ot. odam va umurtqali hayvonlar gavdasining bosh bilan tanani biriktiruvchi qismi: – Yo'ldoshvoy, Buzruk eshonni mahkam ushlang. Bo'yniga kim qo'ng'iroq ossa ketaveradigan bo'taloqlardan. S.Ahmad, Ufq.

BO'YIN II

geog. suv bilan ajralib qolgan quruqlik qismlarini, hatto materiklarni bir-biriga qo'shadigan tor, uzunchoq yer bo'lagi: Panama bo'yni orqali kanal qurish bo'yicha shartnoma tuzishga harakat qiladi. Tabiiy geografiya.

BO'YIN III

q.x. haydalayotgan yer maydonining u boshidan bu boshigacha bo'lgan masofa (taxminan 120 – 150 qadam).

BO'YLASHMOQ

BO'YLASHMOQ I

fe'l. birga aylanib yurmoq, sayr qilmoq: Podsho sakkizta vaziri bilan so'ylashib, yo'q yerdagi gaplarni o'ylashib, daryolarni bo'ylashdi. Luqmoni Hakim.

BO'YLASHMOQ II

fe'l. bo'y o'lchashmoq; tortishmoq, musobaqalashmoq: Yangi Shekspir dunyoga kelmaydi. Lekin, shubhasiz, u bilan bemalol bo'ylasha oladigan daho tug'iladi. Ch.Aytmatov, Cho'qqida qolgan ovchining oh-u zori.

BO'YLI

BO'YLI I

sifat. muayyan bo'yi bo'lgan, bo'yga ega: Qiz o'n yetti-o'n sakkizga kirgan, o'rta bo'yli, bir qadar keng va qoramtir yuzli, ko'krakdor, to'lagina, lo'ppigina qiz edi, burni bir oz beo'xshovroq esa-da, lekin uning umuman yuz bichimi kelishgan edi. Oybek, Qutlug' qon.

BO'YLI II

sifat. hidli, isli, hidi bor: Yo'l chetiga ekilgan muattar bo'yli gullar mahalla faxriylari tomonidan parvarish qilinarkan. Gazetadan.

BO'Z

BO'Z I

ot. [a. gazlama, ip gazlama, bo'z] xom pishirilgan paxta ipidan qo'l dastgohida to'qilgan, oq-sarg'ish rangli dag'al ip gazlama: bo'z qop; bo'z to'qib chiqarmoq; Nigor oyim bo'z to'nni tekshirib ko'rdi... A.Qodiriy, Mehrobdan chayon. Go'sht ko'tarib yo'lakdan kirgan Solih maxdumning ko'zi Ra'noning shu holiga tushdi: – Balli Ra'no, ana jinnilik! – dedi maxdum, – atlas ko'ylak senga hayf, senga bo'zdan boshqasi, albatta, hayf! Ra'no o'rnidan turdi, dadasidan uyalib loyliq qo'llarini orqasig'a yashirdi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BO'Z II

ot. o'tsimon cho'l o'simligi; chalov: Sarihovuz betini bo'z bosgan edi. S.Siyoyev, Otlıq ayol.

BO'Z III

ot. qattiq uvvos yig'i: Unutmoq ham shunchami, Dunyo to'ldi bo'zimga. M.Yusuf, Uyqudagi qiz.

BO'Z IV

sifat. ko'kka moyil oq rang, kulrang: bo'z bo'ri; bo'z to'rg'ay; bo'z qarchig'ay; bo'z eshak; bo'z tuya. O'ktam yosh bo'z otda iljayib turarkan edi. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar. U chorbog' chetidan bo'z otni choptirib chiqdi-yu, birdan

jilovini qo'yib yubordi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Safidan adashgan bo'z turna bo'zlar. A.Suyun, Olis tonglar. Bir taraf darvoza bo'z otliq qizlar himoyasida. Qora otliqlarga ikkinchi darvoza berilgan. O'yinchilarni farq qilish oson bo'lishi uchun bo'z otliq qizlar sariq rangli cholvor va nimcha kiyishgan. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

BO'Z V

sifat. endigina kuchga to'lib kelayotgan, turmush achchiq-chuchugini totmagan, turmush tajribasiga ega bo'lmagan, xom bola, o'smir: Ko'pchiligimiz jang ko'rmagan bo'z yigit edik. B.Imomov, Hormang, quoldoshlar. Bo'z yigit emasmanmi, qon gup etib miyaga urdi. Mushtum. Suluv qizing bor bo'lsa, Bo'z bolaga yoqarsan. Sharq yulduzi. Shu kichkinagina bo'z yigit dilida so'ngsiz umidlar bor ekan. H.G'ulom, Mash'al.

BO'Z VI

sifat. ekin ekishga yaroqli, lekin uzoq vaqt ishlanmay, ekilmay yotgan yer: Bo'z yerga qadalgan chigit bag'riga bahor nafasi tegdi. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi. Bo'z yerlarga suv chiqadi, qishloq atroflari, qaqir – bo'z yerlar ko'kalamzor, ekinzor bo'ladi. M.Ismoil, Farg'ona tong otguncha. Poylab dehqon yo'lini, bo'rsillaydi bo'z tuproq. A.Suyun, Olis tonglar.

BO'ZA

ot.

BO'ZA I

ot. [f. tariqdan qilingan ichimlik] oqshoq, tariq, arpa va shu kabi donlardan tayyorlanadigan, sarxush qiladigan ichimlik: Bo'za ichib olgan, mast yigit otdan sakrab tushibdi-da, yugura kelib, cholni tarsakilab yuboribdi. O'.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.

BO‘ZA II

g‘isht terish yoki poydevor qo‘yish uchun tayyorlangan qorishma.

BO‘ZLIK

BO‘ZLIK I

ot. bo‘z yer: Qo‘ylar tunaydigan bo‘zlik qo‘tonlar qoramtir archazorlar orasida yashil orollarga o‘xshab ko‘rinadi. P.Qodirov, Qora ko‘zlar.

BO‘ZLIK II

ot. bo‘z bolalarga xos xomlik, g‘o‘rlik: Tavakkal bilan bo‘lgan ishning tagi yaxshi chiqmaydi, bolalar bo‘zlik qilyaptilar. H.Nu‘mon va A.Shorahmedov, Ota.

BO‘ZLIK III

ot. yuzdagi oq, bo‘z rang: Kechasi gul yaproqchalariga qo‘ngan oppoq qirov quyosh chiqqanda asta-sekin ko‘tarilgani singari, uning chehrasidagi vahm bo‘zligi ham tarqalib bordi. M.Ismoilov, Farg‘ona tong otguncha.

BO‘ZCHI

BO‘ZCHI I

ot; esk. bo‘z to‘quvchi kosib: Bo‘zchi belboqqa yolchimas, kulol – mo‘ndiga. Maqol. Safar bo‘zchi ko‘zida yoshi bilan Anvarni tabrik qildi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BO‘ZCHI II

ot. zubturmadoshlar oilasiga mansub katta yaproqli, mayda boshhoqsimon gulli, ko‘p yillik yovvoyi o‘t; zubturm, bargizub: Bo‘zchining bargidan tayyorlangan dorilar ichak va me‘da yaralarini davolashda ishlatiladi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

BO‘G‘IN

BO‘G‘IN I

ot; anat. gavda suyaklarining tog‘aylar, paylar bilan birikkan joylari: *barmoq bo‘g‘inlari; Bo‘g‘inlari g‘adir-budur bo‘lib ketgan barmoqlari bilan og‘zining ikki chetini artidi.* S.Nurov, Maysalarni ayoq urmaydi.

BO‘G‘IN II

ot; tlish. so‘zning bir nafas bilan aytiladigan, bir yoki bir necha tovushdan iborat bo‘lagi: *“Tosh” so‘zi bir bo‘g‘indan, bolta so‘zi esa ikki bo‘g‘indan iborat.*

BO‘G‘MA

BO‘G‘MA I

ot; tib. tomoqning yallig‘lanishi va nafas yo‘lining torayishi natijasida nafas olishning qiyinlashuvi, xirillab yo‘talish bilan kechadigan yuqumli kasallik: *Difteriya bo‘g‘masida difteriyaga qarshi zardob emlanadi.* N.Ismoilov, Kasallarni parvarish qilish. *Poliomielit, bo‘g‘ma va shilliq kabilar kasallik sifatida tugatildi.* Gazetadan.

BO‘G‘MA II

sifat. bo‘g‘ib qo‘yiladigan yoki bo‘g‘ib, burib qo‘yilgan, burmali: *Hotamova novcha kishining pochasi bo‘g‘ma shimini ko‘rib ikkilandi, shekilli, nima deyishini bilmay qoldi.* A.Qahhor, Kartina. *Hayal o‘tmay, ostonada qosh-ko‘zlarini hafsala bilan bo‘yagan, olaqarg‘a krepdeshindan kalta yengli bo‘g‘ma ko‘ylak kiygan Qirmizxon ko‘rindi.* N.Aminov, Qahqaha.

BO‘G‘OZ

BO‘G‘OZ I

ot; geog. ikki suv havzasini tutashtirib turuvchi tor suv yo‘li (Qadimgi o‘zagi bo‘g‘ – “to‘smoq”, “qismoq”): *Gibraltar bo‘g‘ozi; Kerch bo‘g‘ozi;*

Yaqinda Kaliforniya bo'g'ozida ro'y bergan bir voqea to'g'risidagi maqolani o'qib qoldim-u, o'zimni ko'pdan qiynab yurgan savolga javob topdim. Ch.Aytmatov, Cho'qqida qolgan ovchining oh-u zori.

BO'G'OZ II

sifat. homilador, ikkiqat (Qadimgi o'zagi bo'g' – “tug'moq”. Qisirning aksi; odatda hayvonlarga nisbatan ishlatiladi): bo'g'oz bo'lmoq; bo'g'oz sigir; bo'g'oz sovliq; Chunki xotin Ra'noni ko'rib qolg'an, shuning uchun bo'g'oz xotin bilan chiqib ko'rishish Ra'noga lozim bo'lg'an edi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

BO'SH

BO'SH I

sifat. ichiga hech narsa solinmagan: bo'sh qop; bo'sh chelak; Chu qo'ymay band aro bir uzvini bo'sh, Dimog'iga kelturgaylar ani xush. A.Navoiy, Farhod va Shirin.

BO'SH II

sifat. band qilinmagan, bekor: Bo'sh vaqtlarida o'zi ham she'r mashq qilgan va butun bir devon bitgan Mirzo Abdullatifga Miryusuf Xilvatiyning she'ri uncha ma'qul bo'lmadi. O.Yoqubov, Ulug'bek xazinasi.

BO'SH III

sifat. 1. Tarang tortilmagan, salqi: arqonni bo'sh tortib bog'lamoq; yuganni bo'sh qo'ymoq; ayilni bo'sh bog'lamoq; Boshidag'i hisobsiz kokillarini sanama tikilgan oq harir ro'ymol bilan ozorsizg'ina bog'lag'an, yoqa va etaklariga nafis jiyak biriktirgan xonatlas ko'ylak, buxoro kundalidan qirg'oqlarig'a oltin uqa tutulg'an yengsiz jelatka kiyib, yoqut ko'zlik oltin tugmalarni bo'shqina solg'an, husnda misli oz bu nozanin xonning suyukli xotini – mazkura Roziya xonim edi. A.Qodiriy, Mehrobdan

chayon.

2. Hujayra to‘qimalari zich joylashmagan, yumshoq: *Daraxtning bo‘shini qurt yeydi.* Maqol.

3. Yetarli asoslanmagan: *bo‘sh so‘zlar; Endi uning xayolida hamma narsa bo‘sh va ma’nosiz edi.* Oybek, Qutlug‘ qon.

BO‘SH IV

sifat. insonga nisbatan sust, jonsiz ma’nosida.

BO‘SH V

yetarli darajada talabchan bo‘lmagan, yon bosuvchan; lapashang: *bo‘sh rahbar; bo‘sh kelmoq; bo‘sh qaramoq; “Bo‘shsiz, laqmasiz!” – og‘zini ko‘pirtirdi Mastura.* Oybek, Oltin vodiya shabadalar.

BO‘SHAMOQ

BO‘SHAMOQ I

fe‘l. 1. Band etib yoki ishg‘ol qilib turgan kimsadan, narsadan xoli bo‘lmoq: *Paxtadan bo‘shab qolgan yerlar kuz suvini ichmoqda.* Gazetadan. *Inoq oilada beshik bo‘shamas.* Maqol. *Sabzavot, poliz ekinlaridan bo‘shagan yerlarni peshma-pesh haydashga kirishiladi.* Gazetadan.

2. Ishdan, amaldan, mansabdan qutulmoq, ozod bo‘lmoq: – *To “bosdi-bosdi” bo‘lguncha, ishdan bo‘shab turasizmi yo? – deb so‘radi.* N.Aminov, Qahqaha. *Qizlarxon oxiri er amriga ko‘nib, vazifasidan bo‘shadi.* Mushtum.

BO‘SHAMOQ II

fe‘l. 1. Yumshoq bo‘lib qolmoq: *Yer namiqib, bo‘shab qolibdi.* So‘zlashuv uslubi. *Qatorda norday kavshaysan, Bahorda qorday bo‘shaysan.* Nurali.

2. Tarangligini yoki mustahkamligini yo‘qotmoq, bo‘shashmoq: *Otning ayili bo‘shab*

qolibdi. So‘zlashuv uslubi. Og‘i keng ishtonining bo‘shab ketgan bog‘ichini shoshapisha qaytadan bog‘lashga urindi. O‘.Hoshimov, Ikki eshik orasi. Dokasi bo‘shab ketgan, qayta bog‘lash kerak. Oybek, Tanlangan asarlar.

BO‘SHASHMOQ

BO‘SHASHMOQ I *fe’l. bo‘shamoq I fe’lining birgalik nisbati shakli: Kuzda bolalar dala ishlaridan bo‘shashsa, maktabni ochib yuborish niyatida edi. M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha.*

BO‘SHASHMOQ II *fe’l. 1. Yumshoq bo‘lib qolmoq, yumshamoq: Yer yetilib, ancha bo‘shashib qolibdi. So‘zlashuv uslubi. 2. Tarangligini yoki mustahkamligini yo‘qotmoq, solqilanib qolmoq: Stullarning oyoqlari bo‘shashib qolibdi. Tormoz bo‘shashib qolibdi. So‘zlashuv uslubi. – Ko‘zoynak oshiqmoshig‘i ko‘pincha bo‘shashib qoladi, shunda uning boltini mahkam burab qo‘ying. Gazetadan.*

BO‘SHLIK

BO‘SHLIK I *ichida hech narsa yo‘qlik: idishning bo‘shligi; Uyni bo‘shligida remont qilib olaylik. So‘zlashuv uslubi. – Ahmad na sevinch, na qayg‘u sezadi, yuragida allaqanday bo‘shlik hukmron edi. F.Musajonov, Himmat.*

BO‘SHLIK II *pishiq-puxta, mustahkam emaslik; yumshoqlik; lapashanglik: Ip bo‘shligidan salga uzilib ketyapti. So‘zlashuv uslubi.*

D

DABBA

DABBA I

ot. [a. sekin harakatlanish, sudralish; kirib borish] kasallik turi: Ichki a'zolarining o'zi joylashib turgan bo'shliqdan shu bo'shliq devori orqali tashqariga turtib chiqishi yoki pastga – moyakdonga tushishidan iborat kasallik; churra. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

DABBA II

ot. charm xaltacha; juvozkashlarning charmdan yoki metaldan yasalgan va yog', umuman, suyuqlik quyib qo'yadigan idishi.

DAF

DAF I

ot. [a. doira, childirma] chertib chalinadigan, doira shaklidagi yog'och gardishga xom teri qoplab yasalgan musiqa asbobi; childirma, doira: Daf chalinib, bazm boshlandi. Mirmuhsin, Oyna. Bazm aro gar yo'q may bila daf, Ham yomon ermas un bila kaf. A.Navoiy, Navodir un-nihoya.

DAF II

[a. siltash; qarshilik; uzoqlashtirish] qaytarish; yo'qotish, bartaraf etish: Manga ishq aro o'lum edi chorayi hajrda, vah, bu ne ranj kim, Ani daf etarga firoq-u dard-u g'amin choraras aylading. A.Navoiy, Navodir un-nihoya. Mana u [Otabek] shu mudhish, boshga tushmog'i aniq turgan halokatning dafi uchun Marg'ilondan oshig'ich chiqib jo'nagan edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

DAGIR

DAGIR I *ot; shv. firibgar, qallob; aldoqchi: Bu dagir qachongacha chuv tushiradi hammani?! So‘zlashuv uslubi.*

DAGIR II *ot; to‘q. ochiq rangli yarim shoyi mato: Nimshoyi matolarning dagir yoki duro‘ya degan turlari mayin ipakdan o‘raladi, arqog‘i ochiq rangli ipdan bo‘ladi. Fan va turmush.*

DAHA

DAHA I *ot; esk. [f. < sug‘d. deha – qishloq] mavze: Mirzakarimboyini Toshkentning to‘rt dahasi biladi. Oybek, Qutlug‘ qon.*

DAHA II *ot. max. [tojikcha dahi – “dekada, o‘ntalik”]. o‘n kunga teng muddat, rivojlanish fazasi (ipak qurtiga nisbatan): Hozir pilla qurti dahaga kirgan, qancha barg bersang ko‘rdim demaydi. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.*

DAHA III *ot; tar. o‘tmishda Buxoro amirligida o‘nta piyoda askardan iborat bo‘lgan harbiy bo‘linmaning nomi.*

DAHA IV *din. ramazon oyida o‘tkaziladigan o‘n kunlik ibodat va u bilan bog‘liq marosim: Ramazon oyining so‘nggi o‘n kuni qolganda, eshon domlaning muridlaridan oltmish-yetmish kishi madrasaga yig‘ilib, “daha” nomidagi ibodatga o‘tirar edilar. M.Muhammadjonov, Turmush urinishlari.*

DAKANG

DAKANG I *ot. tovuq-xo‘rozlarning bo‘ydor va go‘shtdor turi: Qishloq tomondan dakang xo‘rozlarning*

uyqu aralash bo'g'iq ovozi eshitildi. Sh.Rashidov, Bo'rondan kuchli. Qichqirishga shay turgan dakang xo'rozlar, kechagina tuxumni yorib chiqib, onasining qanoti ostiga berkinmoqchi bo'lib turgan momiq-momiq jo'jachalarning hisobi yo'q. X.To'xtaboyev, Quyionlar saltanati.

DAKANG II

taqlid. childirmaning ikki zarbda chiqargan ovozi haqida: Childirmaning ovozi kulurkim, dakang-dakang! Mushtum.

DAKANG III

varrak turi: Charos deraza panjarasidan mo'ralab qarab, tol shoxlariga ipi o'ralashgancha uzun dumi likillab turgan dakang varrakni ko'rdi. O'.Hoshimov, Shamol esaveradi.

DAL

DAL I

ot. tut bargi.

DAL II

sifat; shv. xuddi o'ziga to'ppa-to'g'ri ma'nosida: dal otmoq; Ovchi-da! Dal ko'zlab otar, Qayrilar qanot. Mirtemir, Asarlar.

DAM

DAM I

ot. [f. nafas, tin] 1. Havo: To'pning dami chiqib ketibdi. So'zlashuv uslubi. Ilgari govmish sigirning yelinidek solinib turadigan bag'baqasi so'lgan, dami chiqqan pufakday shalviragan. A.Qahhor, Sarob.

2. Ichga tortiladigan va chiqariladigan havo, nafas: Damingizni rostlang, keyin gapirib berasiz. So'zlashuv uslubi. Tersak damini ichiga olib, tishini tishiga qo'yib, tikilib qoldi.

Ravshan.

3. Tovush, nutq: *Damingni chiqarma. Dami ichida qoldi. So‘zlashuv uslubi. Hammasi [polvonlar] nima qilarini bilmay, boshini qashib, birontasi ham boraman, deb dam urmadi.* Zulfizar bilan Avazxon.

4. esk. Kasalni o‘qiganda aytiladigan “kuf-suf”, kasallikni haydovchi nafas: *dam solmoq; dami o‘tkir eshon; U nimani o‘ylasa, bu o‘yning oxiri xayolga aylanar edi: issiq-issiq choy ichib, o‘ranib yotgan ko‘rpasi havoga ko‘tarilib ketardi, dam soldirgani mahalla imomini chaqirtirsa, eshikdan lapanglab tobut kirib keladi.* A.Qahhor, Tomoshabog‘.

5. Tinim, istirohat: *Har yili dam olishga borganimda onamga gilam paypoq olib kelaman.* O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

DAM II

ot; temir. o‘choqdagi olovga havo puflab beruvchi asbob: Damni bos, olov ancha so‘nib qolibdi. So‘zlashuv uslubi. Ayol qaddini rostlab o‘tirgach uzoq yo‘taldi. Har yo‘talganda ozg‘in ko‘kragi temirchining damiday bir ko‘tarilib tushar, yumuq ko‘zlaridan yosh oqardi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

DAM III

ot. [f. bir nafaslik fursat, lahza; vaqt] lahza, nafas; bir marta nafas olish va chiqarishga ketadigan vaqt: Xuddi shuningdek, farzand ham eng baxtiyor damlarida ota-ona yonida bo‘lgisi, baxtini ular bilan baham ko‘rgisi keladi. X.To‘xtaboyev, Mungli ko‘zlar.

DAM IV

ot. 1. Tig‘, o‘tkir joy, yuz: Qilichning dami; pichoqning dami; Otabek xanjarini qinidan sug‘urib oldi-da, damini oydinga solib boqdi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

2. Ta’sir: *Yeyilgan qazi-qartaning damini ko‘k*

choy kesadi. So‘zlashuv uslubi.

DAM V

chet, qirg‘oq: Ibrohimov oyog‘ini yozgani o‘rnidan turdi va ayvonning damiga borib... uzoqdagi kaptarrang tog‘larga qaradi. A.Qahhor. Qo‘shchinor chiroqlari.

DAM VI

bog‘. goh: Dam qor yog‘adi, dam do‘l. Dam kuladi, dam yig‘laydi. So‘zlashuv uslubi. Suv dam oqizib ketadi, dam chetga otadi. S.Ahmad, Ufq.

DAM VII

predikativ. 1. Havo yig‘ilib, yurishmay qolgan: Ichim dam (dim) bo‘lib ketyapti. So‘zlashuv uslubi.

2. Sernam va issiq (havo haqida): dam yemoq; dam yedirmoq; Qiyom chog‘i edi. Quyosh damini g‘ir-g‘ir esgan shamol kesar edi. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

DAMBA

DAMBA I

ot. [goll. dam – qirg‘oqlardagi ko‘tarma] daryo, soy, suv havzalari yoqalariga tosh, beton, shag‘al – shu kabi narsalardan ko‘tarilgan to‘siq; ko‘tarma: U har qatnaganda kanal dambasini teshadi. U teshgan joyni suv o‘pirib, bir tegirmon suv dalani bosaveradi. S.Ahmad, Ufq.

DAMBA II

ayn. tamba; eshikni bekitish uchun uning orqasidan tiralgan yoki tiraladigan taxta, yog‘och va shu kabilar: Keyin damba o‘rniga uzun zanjir urilgan ko‘cha eshigini qiya ochib ko‘chaga chiqdi. M.Ismoilij, Farg‘ona tong otguncha.

DAMBA III

yo‘g‘on gavnali, qo‘pol, semiz odam.

DAMLAMOQ

DAMLAMOQ I

fe‘l. hovuri chiqmaydigan qilib bekitib, past olovda o‘z bug‘ida pishirmoq, yetiltirmoq: Do‘ppiday osh damla, bolalar bilan birgalikda oilaviy nishonlaylik. So‘zlashuv uslubi.

DAMLAMOQ II

fe‘l. shaqillab qaynab turgan suvni quruq choy solingan choynakka quymoq: choy damlamoq; kofe damlamoq; Siz sovunni nima qilasiz, kelinposhsha, o‘zingiz oydaysiz. Undan ko‘ra borib choy damlab keling. O‘.Hoshimov. Uzun kechalar. So‘fi azon aytmay o‘rnidan turishga majbur, bu yog‘i yarim tungacha g‘imir-g‘imir. Hovli supur, sigir sog‘, choy damla, ovqat pishir, kir yuv... M.Hazratqulov, Eshiklar ochiq.

DAMLAMOQ III

fe‘l. bo‘g‘moq, to‘smoq: suv(ni) damlamoq; g‘o‘zaning egatidan suvni tortib, “paxtani damlab qo‘yishgan” shu kunlarda Bek akaning ayoli uyida betob yotgan Xosiyat xolaning oldida bo‘ldi. S.Nurov, Narvoy.

DAMLA IV

fe‘l. 1. Biror narsaning ichiga havo, gaz yubormoq; havo, gaz bilan to‘ldirmoq: U [Sultonqul] oriq qo‘ylarni olib, uyida yashirinch qo‘sha qo‘yning orqa oyog‘idan teshib, velosiped nasosi bilan damlab, tarang qilib, xotiniga yetaklatib borib, “bo‘rdoqi” deb sotar ekan. S.Abdulla, Soyalar.

2. Oshqozon yoki ichakda ovqat hazm bo‘lish jarayonida yel, gaz to‘planmoq: Kombaynga ilinmagan boshhoqlarni mollar yeb, suv ichib, ko‘pi damlab nobud bo‘lib ketdi. S.Nurov, Narvoy. Yo‘q, qornim unchalik damlamaydi. Ha,

gohi-gohida. N.Aminov, Qaltis harakat.

DAMLI

DAMLI I

shv. sog'-salomat, salomatligi joyida: Shukr... O'zingiz yaxshimisiz? Xatcha yangam damlimi? Nevaralaringiz katta bo'lishyaptmi? G'.Shermuhammad, Langartog' yo'lida.

DAMLI II

sifat; mus. puflab chalinadigan: Damli cholg'ular eramizdan avvalgi III-I asrlarda ham naysimon, tilli va karnaysimonlarga tavsiflangan. S.Begmatov, M.Matyoqubov, O'zbek an'anaviy cholg'ulari.

DANDANA

DANDANA I

ot. [f. tishga aloqador; tishga o'xshash] 1. Biror asbob-uskunaning tishga o'xshatib ishlangan va ulanadigan qismi: Muhammad Avaz havoza zinalaridan to'ppa-to'g'ri janubiy gumbaz uchiga ko'tarilib, ustalar bilan g'ishtkorlik qildi. So'ng peshtoq tarafga o'tdi, peshtoq gardishi uchun dandana tashladi. Yoshlik.

2. Imorat, qo'rg'on, qal'a devorlari ustiga yoki chetiga g'ishtdan yoki yog'ochdan tishga o'xshatib ishlangan qism: Minorayi Kalonning o'zagi ham, bezagi ham chorsi g'isht ganchxok loyida terilgan. Bezak g'ishti o'rniga qarab turli shaklda, sirti silliq pardoqlangan. Ustma-ust joylashgan turli xil handasaviy shakldagi bejirim bezakli halqalari g'ishtin dandanalar bilan hoshiyalangan. Asrlar yukini o'zida ko'tarib kelayotgan inshootlar.

DANDANA II

ot; q.x. [f. tishsimon qismga ega] tishlari bo'lgan mola; sixmola: Endi mening oldimda u yerga

dandana, mola bosish masalasi turardi.
S.Ayniy, Esdaliklar.

DANDON

DANDON I

ot; kam qo'll. tish; fil tishi, fil suyagidan yasalgan: Ish yurishmasa, atala dandon sindirar. Maqol. Tuyalarga oltin ko'zalar, dandon sopli po'lat pichoqlar, oltin suvi bilan gul solingan egarlar, Hindiston dorivor-ziravorlari ortilgan edi. M.Osim, Elchilar.

DANDON II

ot. shimiladigan, qattiq konfet turi (qog'ozga o'ralmagan yoki o'ralgan bo'ladi): Qizaloqlar yugurib kelishardi. Shakarxon pistali halvo, dandon sochardi. X.To'xtaboyev, Yillar va yo'llar.

DARD

DARD I

ot. [f. kasallik; ozor, alam; ruhiy azob] 1. Jismoniy azob, og'riq, kasallik: Og'ir dard; dard ko'rmoq; dardga chalinmoq. Ular bo'lsa men dard bilan olishayotganda ahvol so'ragani, ko'nglimni ko'targani kelishibdi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

2. ko'chma. Ruhiy azob, g'am-g'ussa, alam-hasrat: Nihoyat, dardim yuragimdan to'lib-toshib ba'zi gaplarni erimga ayta boshladim. Oybek, Tanlangan asarlar. Yuragimning dardlari Qizil gulday qatma-qat, alla. Boychechak.

DARD II

undov. koyish so'zi: Bahrining rangi bo'zarib, qo'lidan pichoq tushib ketdi. – Nima bo'ldi, opajon? – Dard! A.Qahhor, Xotinlar.

DAROMAD

DAROMAD I

ot. [f. kirim; foyda; boshlanish, ibtido] savdo-sotiq, mehnat, ishlab chiqarish sohalaridan davlat yoki ayrim shaxslar hisobiga kelib tushadigan sof pul va boshqa xil tushumlar; kirim: bir kunlik daromad; davlat daromadi; milliy daromad; Daromadga qarab buromad. Maqol. Unumli mehnat – katta daromad. Maqol.

DAROMAD II

ot. 1. Muqaddima, kirish: Shu orada ertakning daromadi tugab, Qosimaxon suv parisi haqida gapira boshladi. M.M.Do‘st, Galatepa qissasi.
2. Biror maqsadni anglatish uchun shu maqsad atrofida uzoqdan boshlangan gap: – Shunaqa qilib, Narzini ham yubormoqchimisiz? – dedi kampir, darrov gapning daromadini payqab. H.Nazir, Mayoq sari. Domlaning so‘z daromadiga qaraganda, sizni o‘ziga kuyov qilish fikri borga o‘xshaydi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.
3. biror joyga kiriladigan yo‘l, eshik, yo‘lak: Uylarning daromadi va derazalari ko‘chadan ko‘rinadi. A.Qodiriy, Obid ketmon. Agar hujra daromadiga eshik quriladigan bo‘lsa, qorong‘i bir qabr, yana ham to‘g‘risi, daxma holiga kiradi. A.Qodiriy, Obid ketmon.

DAROMAD QILMOQ

DAROMAD QILMOQ I

fe‘l. foyda olmoq: Bir yillik hosildan qancha daromad qilasiz? So‘zlashuv uslubi.

DAROMAD QILMOQ II

fe‘l. fikr istagini noaniq tarzda bir oz ma‘lum qilmoq: Sen avval sekin daromad qilsang, yaxshi bo‘lar edi. A.Qahhor, Sarob.

DAROYI

DAROYI I

ot. [f. zang, qo'ng'iroq; shokila] ertapishar qora rangli uzum navlaridan biri: Ishkomda qop-qora daroyi uzumlar osilib turibdi. A.Ko'chimov, Halqa.

DAROYI II

sifat; ayn. doroyi; o'rishi xom ipak, arqog'i ishqorlangan ipakdan to'qilgan serbar harir gazlama va undan tayyorlangan kiyim-kechak: daroyi ro'mol; daroyi ko'ylak; Daroyi ko'ylak kiyib tut qoqaman, Dushmanlar o'lgan kuni gul taqaman. Xalq durdonalaridan.

DASTA

DASTA I

ot. [f. sop; tutqich] 1. Sop, asboblarning qo'l bilan ushlanadigan qismi: ketmonning dastasi; belkurakning dastasi; teshaga dasta solmoq; Qurbonoy xola kurakning muzdek dastasini changallagan ko'yi uzoq turib qoldi. O'.Hoshimov. Tushda kechgan umrlar.

2. Tutqich: chelakning dastasi; qoshiqdonning dastasi; sumkaning dastasi; Gulnor bir qo'li bilan derazaning dastasini ushladi. Oybek, Qutlug' qon.

DASTA II

ot. [f. guruh, to'da] tutam, bog'lam, to'da: Bir dasta kalit; bir dasta kitob; Bir dasta dori qog'ozlar yozib, qo'limga tutqazdi. O'.Hoshimov. Tushda kechgan umrlar.

DASTA III

kelida narsa oqlashda (tuyishda) ishlatiladigan tutqichli asbob, kelisop: U dadasining qiyin-qistovidan keyin, kelini hovliga opchiqib, zarda bilan dastani to'qillatib, sholi oqlardi. S.Ahmad, Ufq.

DASTA IV

ot; shv. chillak: O'ynamagan bo'lsang "dasta", Demak, mendan zarbing past-da. A.Obidjon, Meshpolvonning sarguzashtlari.

DASTAK

DASTAK I

ot. [f. qo'lcha; dasta; hassa] 1. Turli qurilmalarning richag asosiga qurilgan qismi; richag: Vagon-sisternalarni to'kish-to'ldirish joyiga dumalatish va joyidan qo'zg'atish uchun dastak sifatida po'latli buyumlarni ishlatish man etiladi. lex.uz sayti.

2. ko'chma. Biror harakat uchun asos, tayanch qilib olingan yoki tayanch bo'lib xizmat qiluvchi narsa (dalili, hujjat, bahona kabi): Rustam akam u yoqqa borganlarini dastak qilganlaridan mening xabarim yo'q. O'.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.

DASTAK II

ot. oyoq kiyimning tovonni aylantirib olgan va boshliqqa biriktiriladigan orqa qismi: Mahkam aka botinkani qo'liga olib, dastagini kerib berdi. R.Fayziy, Sen yetim emassan.

DASTAK III

simli telefonning ovoz eshitish va so'zlashish uchun mo'ljallangan qismi: Shahnoza – uyda. Anavi qaqajon singlisi dastakni ko'tarib qolsa, yana boshni qotiradi. Xayriyat, Shahnozaning o'zi oldi. – Labbay? O'.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.

DASTALAMOQ

DASTALAMOQ I

fe'l. ketmon, tesha, bolta kabilarga sop (dasta) solmoq: Siz poyteshani dastalab qo'ying.

So‘zlashuv uslubi.

DASTALAMOQ II *fe'l. dasta-dasta qilmoq: gul dastalamoq; pulni dastalamoq; Men ularni dastalab qo'ysam, siz qo'shib yuboribsiz. So'zlashuv uslubi. Kelin, yuvib artgan piyolalarni dastalay turib, cholning gapini yaxshi anglamadi chog'i, so'zni bo'ldi. Oydin, Oltin uzukka olmos ko'z.*

DAV

DAV I *ot. [f. dev, jin] dev, jin: Tog'larda allakim yoqdi alanga, Afsona davlarning ko'zidek yonar. Oybek, Sozim.*

DAV II *ot; shv. po'pisa (Sayram shevasi): Menga bekorga do'q qilmagin, sening davingni ko'taradigan yo'q. O'zbek xalq shevalari.*

DAV III *sifat; shv. [f. juda katta, ulkan] ulkan, katta, baquvvat (odam va boshqalar; Sayram-Chimkent shevalari): dav yigit (Sayram); Ana domlaning davi keldi. O'zbek xalq shevalari.*

DAVKASH

DAVKASH I *sifat; shv. munozarani (dovlashishni) yaxshi ko'ruvchi, janjalkash (Sayram shevasi): Shu o'g'ling davkash yigit bo'lyapti. O'zbek xalq shevalari.*

DAVKASH II *shv. tuhmatchi, bo'htonchi (Chimkent shevalari): Mahmud ja davkash bo'lib ketibdi. Qachon qarasang men to'g'rimda dav qilib, bunimni yeb ketgan deb yuradi. O'zbek xalq shevalari lug'ati.*

DAVLAT

DAVLAT I

ot. [a. mamlakat] oʻz fuqarolarining ijtimoiy-siyosiy huquqlarini himoya qiluvchi, bunga qarshi turuvchi kuchlarning qarshiligini sindiruvchi hokimiyat organlari va siyosiy tashkilotlari tizimiga ega boʻlgan mustaqil mamlakat: Mirzoning ota-bobolari barpo etib ketgan davlat mana shunday baland jarlar labiga qurilgan binolarga oʻxshamasmikin? P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Biz Hindistonda katta davlat tuzish orzusini koʻnglimizga tugib kelgan edik. Yagona qudratli davlat barpo etilishidan hind eli ham manfaatdor emasmi? P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

DAVLAT II

ot. [a. boylik] boylik, mol-mulk, dunyo: Menga davlat kerak emas, davlat kerak boʻlsa borar edim, – dedi. A.Qahhor, Dahshat. – E-ha, sening bu tilagingni oʻrinlatmoq uchun men bir umr mehnat qilmogʻim kerak-ku!.. – dedi. – Mayli, “yaxshi niyat – yarim davlat” derlar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

DAVLAT III

ot. orqasida, soyasida, koʻmagida: Qarib oʻgʻil-qizlarning davlatida yeb ichib, kiyib, yayrab oʻtiradigan paytida. S.Zunnunova, Olov.

DAVLAT IV

ot. bir kelib qolgan baxt, omad, tole: Baxting bunchalik kulgan ekan, davlat qushini qoʻldan uchirish kufroni neʼmat, bolam! A.Qodiriy, Mehrobdan chayon. Davlat qoʻnsa bir chivinning boshiga, Semurgʻ qushlar salom berar qoshiga. Murodxon.

DAVLATLI

DAVLATLI I

sifat. o'z mustaqil davlatiga ega bo'lgan; har ishga qudrati yetadigan hukmron (asosan amir, xon, vazir va yuqori tabaqa amaldorlari haqida): Avval oblo, duyum nabi bo'lsa yor, Musofirmiz muna elda xor-u zor, Muhlat so'rab turgan menday gajakdor, Oltoy muhlat bering, davlatli shunqor. Alpomish. Qabul qildim, yer o'ptum, aydim: "Ey shoh, Eshiking, tuprog'i – davlatli dargoh". Xorazmiy, Muhabbatnoma.

DAVLATLI II

sifat. katta davlatga boylikka ega bo'lgan; davlatmand, badavlat: To ul ro'zafzun davlatli oston tufrog'i yuzlardin ayrilibdur. A.Navoiy, Munshaot. – U qashshoq, sen bo'lsang, Xudoga shukr, o'zingga tuzuksan! Tegirmoning yurib turipti, ekin ekkansan, baliq tutib sotasan... Xudo seni aqlli-hushli qilib yaratipti... boshqalardan baland ko'tarib, davlatli qilipti... A.Chexov, Xameleon.

DAVRA

DAVRA I

ot. [a. aylanish, aylana; davr, navbat] doira shaklida tuzilgan saf yoki doira yasab, qurshov olib o'tirgan kishilar yoki qo'r tashlab o'tirgan odamlar: Gulxan atrofida davra qurib o'tirgan lo'lilarning hammasi ota edi unga. Hazin qo'shiqlar og'ushida mudragan oqshomlar, oy nuriga g'arq bo'lgan osmon... O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari. Kapitan ikkinchi marta qichqirgan edi, davrada gur etib kulgi ko'tarildi. X.To'xtaboyev, Sariq devning o'limi.

DAVRA II

ot. doira shaklidagi naqsh: Davra – badiiy miskarlikda barkash va laganlar ustiga tushiriladigan, ma'lum tartibga ega bo'lgan, doira shaklidagi naqshlardan biri. O'zbek tilining izohli lug'ati.

DAYDI

DAYDI I

sifat. biror joyda qo‘nim topmaydigan, darbadar, qo‘nimsiz: daydi odam; daydi it; daydi shamol; daydi o‘q; – O‘simlikshunos olim bo‘lmasam ham bilaman, chechak degan yer yutkur bir joyda o‘sguchi edi. Bu daydi nimaga shataloq otib yuribdi? A.Obidjon, Kezargon Boychechak. O‘g‘liga yetib borgan ham ediki, qarshisida otilgan bir daydi o‘q bolaning biqiniga “shart” etib sanchildi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

DAYDI II

fe‘l. qo‘nim topmay, darbadar kezib, ko‘chib yurmoq, daydimoq fe‘lining II shaxs birlik sondagi buyruq shakli: Sen kun bo‘yi ko‘chada daydi, biz uyda ezilib ishlaylik, yana barcha maqtov kimga, senga! So‘zlashuv uslubi. “Sallabodroq”ning oti ham xuddi devlarning otidek bahaybat, oyoqlari shunaqangi yo‘g‘onki, naq Afrika o‘rmonlarida daydib yuradigan fillarning xartumidek keladi. X.To‘xtaboyev, Sariq devning o‘limi.

DELTA

DELTA I

ot. [yun. delta] yunon alifbosidagi to‘rtinchi harfning nomi: Deltaning nomi yunon alifbosidagi D (delta)ning bosh harfidan olingan. Nil daryosining uchburchak deltasi shaklan ana shu harfga o‘xshash bo‘lganidan qadimda shunday nom olgan. Vikepediya.

DELTA II

ot; geog. [yun. delta] daryoning uchburchaksimon tarmoqlanib, ko‘lga yoki dengizga quyiladigan joyida hosil bo‘lgan tekislik (termin Nil daryosining dengizga quyilish joyi delta harfi shakliga

o'xshatilganidan kelib chiqqan): *Yangi joyga kazaklar tezda moslashib, Amudaryo deltasida baliq ovi, ov bilan shug'ullanishadi. Hattoki hujjatlarda qayd etilishicha, kazaklar baliq ovini to'liq monopollashtirgan. Gazetadan. Amudaryoning qadimgi va hozirgi deltasi ayniqsa past yerlardir. N.Dolimov. O'zbekiston geografiyasi.*

DEPRESSIYA

DEPRESSIYA I

ot; tib. [lot. depressio – pasayish, chuqurlashish] 1. Tushkunlikka berilgan ruhiy holat; og'ir ruhiy holat: Depressiya – ruhiy kasallik bo'lib, u odamlar hayotiga bo'lgan umidsizlik, odamlarga bo'lgan ishonchsizlik, tushkunlik, yolg'izlik, stress, to'xtovsiz xavotirlanish va shu kabi yomon hissiyotlarni uyg'otishi mumkin. Gazetadan.

2. iqt. Xo'jalik tizimida, ijtimoiy faoliyat sohasida yuz beradigan turg'unlik, harakatsizlik, o'sishdan to'xtash holati: Bunga qarshi faollar, Buyuk Depressiya mamlakatni qamrab olganligini va alkogoldan olinadigan tejash va soliqlarni e'tiborsiz qoldirish juda muhimligini ta'kidladi. Gazetadan.

DEPRESSIYA II

ot; geog. quruqlikning dengiz sathidan past qismi: Depressiya (lotincha “depressio” – “ezish”) – kelib chiqishi va shaklidan qat'i nazar yer yuzasidagi har qanday pastlik joy; tor ma'noda dengiz sathidan past botiq va soylik (masalan Qoragiyo botig'i, Sariqamish botig'i); Tektonik depressiya yer po'stining egilgan va usti butunlay yoki qisman cho'kindiga to'lib qolgan joyi. Masalan, Buxoro – Xiva depressiyasi (hozir bu yerdan neft va gaz topilgan). Geografik atamalar.

DERIVATSIYA

DERIVATSIYA I

ot. [lot. derivation – yasalish] suvni daryo o‘zanidan boshqa yoqqa (qazilgan ariqqa, kanalga) solib yuborish: derivatsiya ishlari; derivatsiya inshootlari; Sidqiy derivatsiya kanali quruvchilariga rahbarlik qilardi. Mirmuhsin, Qahramonnoma. Bo‘shatilgan bosimli basseynlarga xodimlarni kiritish, faqat derivatsiyadan suv kelishi to‘liq to‘xtatilganda va bosimli uzatuvchi quvurlar bo‘shatilganda va basseyn tubidagi tambalar to‘liq ochilganidan keyin ruxsat etiladi. lex.uz sayti.

DERIVATSIYA II

ot; tlsh. Leksemalar ning yasalishini o‘rganuvchi sohasi: Ularning funksional xususiyatini faqat derivatsiya jarayoni bilan izohlash mumkin. Hozirgi o‘zbek tili.

DEVON

DEVON I

ot. [f. she‘rlar to‘plami] bir ijodkor she‘rlarining qofiya va radifga qarab alifbo tartibi asosida tuzilgan to‘plam: Navoiy devoni; Fuzuliy devoni; – Opajon, shu bugunoq, hozirning o‘zida bu xatoni tuzatamiz, kutubxonangizga “Yoshlik devoni”dan besh nusxani beraman. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.

DEVON II

ot; esk. [f. gilam to‘shalgan supa] divan (bu so‘z shu shaklida rus tilidan yangidan o‘zlashgan): Devonda yonboshlab yotgan Abbosxon Saidiyning hurmatiga qimirlab qo‘ydi. A.Qahhor, Sarob.

DEVON III

ot; esk. [f. davlat idorasi; sud mahkamasi] xon (amir) saroyi qoshidagi mahkama, shu mahkama ahli: Majididdin Abusaid Mirzo davrida devonda ishlovchi mayda vazirlardan edi. Oybek, Navoiy.

DIFFERENSIAL

DIFFERENSIAL I *ot; matem. 1. O'zgaruvchan miqdorning cheksiz kichik, ixtiyoriy ortmasi: funksiya differensial. ot; tex. 2. Avtomobil orqa g'ildiraklariga tezlik bilan aylanish imkonini beradigan mexanizm: Avtomobil differensial.*

DIFFERENSIAL II *sifat; matem. differensiyaga doir: differensial geometriya; differensial tenglama; Olimning chiziqli va yarimchiziqli differensial tenglamalar sohasining nazariy va amaliy masalalariga bag'ishlangan 500 dan ziyod ilmiy maqolalari, kitob va monografiyalari O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar olimlari va mutaxassislariga yaxshi ma'lum. Gazetadan. 2. har xil sharoitda turlicha yuz beradigan, bir xilda turmaydigan; farqli, tafovutli: differensial yondashish; differensial renta; differensial ta'rif.*

DIGIL

DIGIL I *ot, eshak kabilarning ustiga yopiladigan maxsus tayyorlangan mato, yopinchiq: Bakovullar "Halol" dedi, zotga qo'yilgan, o'rkachiga guldor baxmal digil tashlangan g'unon tuyani yetaklatishdi. H.Alp, Norkallaning uylanishi.*

DIGIL II *ot; shv. g'ildirak: Moshinaning digili yorildi, kechgacha shunga urnadik. So'zlashuv uslubi.*

DIM

DIM I

ravish. sukut, indamaslik, tovush chiqarmaslik: *dim o'ynamoq; dim bo'lib olmoq; Og'zingizni parishon qilmay sabr qilib dim tursangiz, shu hafta ichida bo'ladi-qoladi.* Hamza, Maysaraning ishi.

DIM II

ravish. juda, nihoyatda: *Bu issiq dim jonga tegdi.* So'zlashuv uslubi.

DIM III

yuklama; folk. mutlaqo, butunlay, aslo: *Dim ularga qaray ko'rma, chirog'im.* Ravshan.

DIM IV

predikativ. sernam va issiq (havo haqida): *Bugun havo ertalabdan dim. Xonaning ichi juda dim bo'lib ketibdi.* So'zlashuv uslubi. *Kun qizib borar, xona ichi dim edi.* O'.Hoshimov, Shamol esaveradi.

DIM-DIM

DIM-DIM I

dimlab, asta-asta qaynatib tayyorlanadigan ovqat: *Tovuq dim-dim tayyorlash uchun semizroq broylerdan tanlab olinadi.* K.Mahmudov, O'zbek tansiq taomlari.

DIM-DIM II

1. Indamaslik, ovozi chiqarmaslik, jimlik, bosti-bosti: *Professor uzukni Sunbulxon ayaga berib, bu gapni dim-dim qilib yuborishni tayinladi.* Mirmuhsin, Umid.
2. Bolalarning indamay, jim o'tirishdan iborat bir xil o'yini: *E-e hammasi jo'rttaga! Bir gap o'tgan, nimaligini o'zi bildirmaydi, mana shunaqa dim-dim o'ynab, joningdan to'ydiradi*

endi. X.Davron, Hali hayot bor.

DIPLOMAT

DIPLOMAT I

ot. [fr. diplomate < yun. diploma – ikki buklangan varaq, hujjat] chet mamlakatlar bilan rasmiy aloqa qilish yoki muzokaralar olib borish uchun maxsus tayyorgarlik ko‘rgan va shunday ishlar uchun o‘z hukumati tomonidan vakil qilib tayin etilgan lavozimli kishi: Barcha sohalarda dunyoning eng ilg‘or mamlakatlariga bo‘ylashish yo‘liga kirgan mamlakatimizga qanchadan qancha olim-u injenerlar, diplomat-u agronomlar kerak. G‘.G‘ulom, Bilib qo‘yki, seni vatan kutadi.

DIPLOMAT II

ot. kichik chemodan shaklida ishlangan qulflanadigan portfel: Yana bir farqi bor: u yoqqa sumka ko‘tarib ketgan edik. Bu yoqqa har bir soldat bittadan diplomat ko‘tarib kelyapti. O‘.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.

DOIRA

DOIRA I

ot; [a. aylana; doira; soha, tarmoq] 1. geom. Tekislikning aylana bilan o‘ralgan yuzasi; to‘garak: doira chizmoq; yarim doira; doirasining yuzi; Yarim doira qurib turgan bu odamlar o‘rtasida maorif mudiri turibdi. R.N.Guntekin, Choliqushi.

2. Belgili bir chegara, aniq bir hudud ichidagi joy: Adabiyotda umr bo‘yi tutab yurgan yozuvchi hech qachon o‘z mahallasi doirasidan tashqariga chiqmaydi, lekin o‘zini klassik hisoblaydi. K.Qahhorova, Chorak asr hamnafas.

3. chegara, chek, ramka: ta’sir doirasi; Kamina adab doirasidan zarracha chiqmagan bo‘lsa

kerak. Oybek, Navoiy. – Xonimlar! Kulishlaringiz tabassum doirasidan chiqib ketmasin. R.N.Guntekin, Choliqushi.

4. biror jihatdan o‘zaro bog‘lanishda bo‘lgan kishilar guruhi: *xabardor doiralar; harbiy doiralar; Gulandom bunday turmushga nafrat qilar, bu iflos doiradan, fahsh uyasidan qutulishni istar edi. Oybek, Qutlug‘ qon.*

DOIRA II

ot; mus. dumaloq gardishga tarang qilib charm qoplab tayyorlangan cholg‘u asbobi, childirma: doira chalmoq; doira chertmoq; Bir qarasangiz, bo‘g‘izlangan qo‘ydek xirillab qoladi, bir qarasangiz, buzuq karnay chalayotganga o‘xshaydi, ba‘zan eski parovozdek pishillagan ovozlari chiqaradi, tongotarga yaqin surnay, doira sadolariga o‘xshash g‘alati ovozlari yangraydi. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

DOL

DOL I

ot. bolalarning o‘yinida ganga (qubbaga) birinchi bo‘lib urish huquqini beradigan holat, soqqaning ganga yaqinroq ekanligi: “Kim dol?” – “Men dol”.

DOL II

ot; eski. arab alifbosidagi sakkizinchi harfning nomi: Bu so‘z dol bilan emas, zol bilan yoziladi. Qaddim dol bo‘ldi (bukchayib qoldi). So‘zlashuv uslubi. Otamning beli shu boyning xonadonida dol bo‘ldi. Gazetadan.

DOL III

ot; shv. kift, yelka.

DOL IV

ravish; esk; s.u. 1. Xuddi, naq, to‘ppa-to‘g‘ri: Nishonning dol o‘rtasiga tegizmoq; dol vaqtida kelmoq; Olmako‘zning dol beliga minayin,

Chiqib, sahrolarda sayr qilayin. Orzigul.

2. Tik, tikka, adl: *Oy tomosha qilar osmondan
Hovlilarni har tun dol turib. U.Qo‘chqor,
Hayajonga ko‘milgan dunyo.*

DOM

DOM I

*ot. [f. to‘r, tuzoq, qopqon] tuzoq, qopqon: ishq
domiga tushmoq; Shayboniyxon Xurosonda
turgan o‘z qo‘shining shialar ta’sirida shu
ajdahoning domiga tortilib ketishidan qo‘rqar,
“Din-u imon yo‘lida murosa yo‘q, kimki
shialarga qo‘l bersa, dindan qaytib, rofizi
bo‘lg‘ay”, degan gapni ko‘p takrorlardi.
P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

DOM II

*dom-darak (dom-darak yo‘q) – juft so‘z
tarkibida qo‘llanib, “izsiz”, “xabarsiz” degan
ma‘noni anglatadi: Otliq choparlar dom-
daraksiz ketganliklari uchun Mirzo endi qanotlik
“chopar”larini ishga solmoqchi edi. P.Qodirov,
Yulduzli tunlar.*

DOM III

(to‘g‘risi dam) dam, ich, og‘ush, quchoq.

DOM IV

*ot. [lot. domos – “uy”, “boshpana”] uy, ko‘p
qavatli uy, bino: Biz yangi qurilgan domlarda
turamiz. So‘zlashuv uslubi.*

DOMANA

DOMANA I

*shv. hech narsa, baloga ham: O‘zicha hamma
narsaga aqlim yetadi deb o‘ylaydi-yu,
domanaga ham fahmi yetmaydi. N.Qobul,
Unutilgan sohillar.*

DOMANA II

ot. har bir narsaning etagi, cheti, hoshiyasi: tog'ning domanasi. Yana bir oliy imorati Pushtayi Ko'hak domanasida rasaddurkim, Zich bitmakning odatidur. Z.M.Bobur. Boburnoma.

DON

DON I

ot. [f. urug', tuxum; dona] boshqoli va dukkakli mahsulotlarning bir donasi: Dehqon ishlab don sochar, el-yurtiga non sochar. Maqol.

DON II

ot. [isp., ital. don < lot. dominus – janob] Ispaniyada: erkak ismi oldidan qo'yib, unga hurmat bilan murojaat qilishda qo'llanadigan so'z; Italiyada esa ruhoniylar va dvoryanlarning faxriy unvoni: Migel de Servantes romanida don Kixot asosiy qahramon hisoblanadi. Darslikdan.

DOR

DOR I

ot. [f. daraxt, daraxt tanasi; to'sin, ustun] ustiga kiyim-kechak, mol tashlab qo'yish uchun ikki ustun (qoziq) orasiga ko'ndalang o'rnatilgan xodacha yoki tortilgan arqon (ip): Yoshgina bir juvon dorga kir yoyadi. S.Ahmad, Ufq. Mehri dorga yoyilgan dasturxonlardan birini Nigoraning yelkasiga tashlab qo'yadi. S.Ahmad, Kelinlar qo'zg'oloni.

DOR II

ot. milliy o'yin turi; dorbozlar tomonidan namoyish qilinadigan tamosha: dor o'ynamoq.

DOR III

ot. [a. uy, joy; makon; bino] arabcha izofali birikmalarning birinchi qismida "uy", "maskan", "makon" ma'nolarini bildiradi: dorulbaqo; dorulfano.

DOROYI

DOROYI I

ot. ertapishar jaydari uzum navlaridan biri: Daroyi, doroyi– ertapishar jaydari uzum navi. Oq va pushti (qizil) xillari bor. Wikipedia.

DOROYI II

ot. [f. yo‘l-yo‘l ipak mato; Axamoniylar sulolasining podshohi Doro nomidan] o‘rishi xom ipak, arqog‘i ishqorlangan ipakdan to‘qilgan serbar harir gazlama va undan tayyorlangan kiyim-kechak: Xosiyat bibi oq doroyi ro‘molining uchlarini ikki yelkasiga tashlab gurungga aralashmay o‘tiribdi. I.Rahim, Ixlos.

DOV

DOV I

ot. [f. o‘yinda o‘rtadagi pulni ko‘paytirish] qimorda o‘rtaga tikilgan pul yoki boshqa qimmatli narsa: – Qimorda meni dov tikmasaydi, yana birovga yutqizmasaydi, deb qo‘rqar edim, – dedi Hoji xola. M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha. Boyvachcha, o‘z navbatida, oshiq otishga botinolmay turgan kishilarga ko‘z yugurtirib chiqdi, boshqa talabgor bo‘lmaganligi uchun yonidan pul chiqarib, telpagining tagiga qo‘ydi-da, “dov” dedi. H.Nu‘mon va A.Shorahmedov, Ota. Urishsang chiqqil maydona, Dov seniki yo meniki. Go‘ro‘g‘li.

DOV II

ot. [f. < a. iddao, talab] o‘z haq-huquqini tasdiqlash yoki qondirish haqidagi talab, da‘vo, tortishuv: Yomon yo‘ldosh yov bo‘ladi. Oxir ishi dov bo‘ladi. Maqol. Botir yovda bilinar, so‘zchi – dovda. Maqol. Kambag‘alning ovi yurmas, ovi yursa ham, dovi yurmas. Maqol.

2. *folk.* urush, janjal; kurashuv, olishuv: *Yomon xotin olganning dovi uyida.* Maqol.

DOV III

ot. dov-daraxt (o'simlik); dov-dastgoh (to'quvchilik asbob-uskunalari): *Hamroqul naridan-beri dov-dastgohini yig'ishtirib jo'nadi.* A.Qahhor, Tomoshabog'.

DOV IV

sifat. qo'rqmas, jur'atli, dadil: *Atrofda hech kim yo'q. Oldinga qarab yurishga yuragim dov bermadi.* X.To'xtaboyev, Sariq devni minib. *Ammo men o'shanda uning dovyurakligiga qoyil bo'lgan edim.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

DOV V

sifat. bo'yi baland, yo'g'on va baquvvat: *Bir kun, kech kiray deganda, tugun ko'targan, dov, yelkador yigit bilan paranji yopingan ayolni ergashtirib kirdilar.* Y.Shamsharov, Toshqin. *Uning Muhammad Sayidning yag'rinli, quloch ko'krakli, butun dov jussasidan quvvat barq urardi.* Oybek, Navoiy. *Meliqo'zi piq etib kulib yubordi. Keyin o'rnidan turib, dov qaddini rostladi.* I.Shamsharov, Dovruq.

DOVON

DOVON I

ot. tog' yoki tepalikning baland, ammo oshib o'tsa bo'ladigan qulay joyi; oshuv: *Qashqar dovoni; Ko'klam quyoshi ro'parada, dovon tomonda turib bizlarga reaktiv snaryad otayotgan "dux"ning boshidan qancha mo'l-ko'l nur sochsa, dushmani tankdan o'qqa tutayotgan bizning boshimizdan ham shuncha nur sepaveradi.* O'.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.

DOVON II

ot. max. yog‘och g‘altak: Dovon – to‘quvchilarning ishxonasiga ikki ustunning tepa oralig‘iga o‘rnatilgan va ustidan uchiga tosh bog‘langan tanda oshirib qo‘shiladigan yog‘och g‘altak. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

DOVUL

DOVUL I

ot. kuchli bo‘ron: dovulda qolmoq; dovulning boshlanishi; Qirg‘oqdan topgan chig‘anoqqa quloq tutsangiz dengiz to‘lqinlarining, dovullarning guvullashini eshitasiz. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.

DOVUL II

ot; esk. qorovullikda, ovda, harbiy safarda ishlatiladigan, zarb bilan tovush chiqariladigan asbob: Turli-tuman odamlarni ko‘rding, dovul, surnay chalganlarini eshitding, o‘yinga tushgan yigitlarni, kurashgan polvonlarni ko‘rding. R.N.Guntekin, Choliqushi.

DOVUR

DOVUR I

ot; shv. tovush, ovoz: Yer tagidan bejoy otning dovuri keladir. Usmon baxshi Mamat o‘g‘li. Bo‘tako‘z.

DOVUR II

ko‘m; shv. qadar, -gacha: soat ikkiga dovur; qishga dovur; kechga dovur; U cho‘loqlanib darvozaga dovur chiqdi. Yoshlik. Yunusxon tongga dovur o‘n qayta uxlab, o‘n qayta uyg‘ondi. M.M.Do‘st, Lolazor.

DOVUR III

ot; ayn. davir, ot ustiga egardan keyin yopiladigan shokilali zarbof abzal; yopinchiq: Bismillo deb soldi otning ustiga Chochog‘i zumraddan zarli dovurdi. Murodxon.

DOVUR IV

marta, karra: *Tilovberdini o'g'ling bilan uch dovurgacha olishtiraman.* T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi.

DOG'

DOG' I

ot. [f. belgi, tamg'a; tamg'alah] biror narsa tekkanidan qolgan iz, qoldiq: Xat binafsha qalam bilan yozilgan ekan, ko'z yosh tomgan joyida dog' paydo bo'ldi. S.Ahmad, Ufq. Bu dog' Akbaralining ko'ksida umrbod qolib ketdiya. S.Ahmad, Ufq.

DOG' II

ot. [f. qayg'u, alam, hasrat; xafalik] kuydiruvchi og'riq, alam: hijron dog'i; farzand dog'i; dog'da qolmoq; yurakka dog' solmoq; Biz sho'ring qurg'urlarning Ollo taolo oldida shuncha gunohimiz bor ekanmiki, dog'i hasratda yotibmiz. S.Ahmad, Ufq.

DOG' III

sifat. [f. o'ta qizdirilgan, qaynoq] qaynash darajasida qizdirilgan: dog' suv; dog' qilmoq (yog'ni); dog' bo'ldi (yog'); Ming marta aytamanki, choy hamma vaqt dog' bo'lib tursin deb. M.Muhamedov, Yurak so'zlari.

DOG'LI

DOG'LI I

sifat. dog'i bor, dog' tekkan: dog'li yuz; Qo'ng'izcha xol-xol qora dog'li qizg'ish qanotlarini tovlantirgancha birpas jim turdi-da, keyin uchib ketdi. O'.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

DOG‘LI II

sifat. yuragida dog‘i, alami, yarasi bo‘lgan; alam chekkan, kuygan: Majnun uchun dog‘li siynam, Endi vayron kulbaxonam. Bahrom va Gulandom.

DOSH

DOSH I

ot; kam qo‘ll. [f. katta o‘choq; xumdon] katta qozon: El-ulusning qahr-g‘azabi qirq quloqli doshni yorar. Sharq yulduzi. Doshlarda qaynagan shinnining hidi Dimog‘ni shod etar, ruhni salomat. G‘.G‘ulom.

DOSH II

ot. chidam, bardosh: Qarashiga dosh berish qiyin ekan bu ayolning. Xushro‘ygina, ko‘zlari munchoqdekkina ovozi ham mayin. T.Malik, Charxpalak.

DONG

DONG I

ot. ma‘lum-mashhurlik, shon-shuhrat: dong chiqarmoq; dong taratmoq.

DONG II

ravish. kuchli darajada: dong qotib uxlamoq; Dildor to yarim kechasigacha bo‘ri ulushidan qo‘rqib uxlamaganidan o‘rniga yotdi-yu, dong qotib uxlab qoldi. S.Ahmad, Ufq.

DONG III

ot. Vetnam Respublikasining pul birligi.

DONG‘

DONG‘ I

ot; ayn. dong; shon-shuhrat, dovruc, mashhurlik: Botir o‘tsa, dong‘i qolar, Poda o‘tsa, changi qolar. Maqol. Podshoning dong‘i o‘tirganlar ichida og‘izdan og‘izga ko‘chdi. Mirmuhsin, Me‘mor. Humoyun ham ko‘hlik yigit, janglarda

botirlik ko'rsatib dong'i ketgan, uni kuyov qilish orzusida yurgan sulton-u vazirlar ko'p.
P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

DONG' II

dong' qotmoq aynan dong qotmoq – qotib uxlab qolmoq: Oyni poylab yotgan chol saharga borganda, uyqu eltib, dong' qotdi. Ertaklar.

DONG' III

taqlid. metallar bir-biriga urilganda chiqadigan tovush: *Temir dong' etib urildi.* So'zlashuv uslubi.

DUD

DUD I

ot; esk. [f. tutun, qurum; oh, nola, g'am-alam]
tutun: *dudburon* (tojikcha: *dudbaro*) – *mo'ri; Sarkash nigorimdan judo, aysh-u qarorim bebaqo, Manqalda otashdek qaro dud birla qonim boradur.* S.Sheroziy, Ey sarbon.

DUD II

taqlid. mashina signali tovushini bildiradi: *Qo'shnimizning mashinasi kelganini dud deb signal berganidan bilamiz.* So'zlashuv uslubi.

DUD III

gazlamaga gul bosishda ishlatiladigan qo'sh qolip.

DUK

DUK I

ot; esk. [f. yig, duk] charxning yigirilayotgan ip o'ralib boradigan qismi: *U [Otash dukchi] dukni g'uv-g'uv aylantiradi. Oybek, Ulug' yo'l. Har qizning oldida... ip o'ralgan semiz duklar qalanib yotibdi.* Oybek, Navoiy.

DUK II

taqlid. kichik narsaning zarb bilan urilishidan chiqadigan tovushni bildiradi: *duk-duk; duk etmoq; [Latif] Chelakdan ikkinchi shishani olib, tagiga bir urdi-da, Sultonning oldiga “duk” etkazib qo‘ydi.* O.Yoqubov, Larza.

DUKUR

DUKUR I

taqlid. dukurlagan ovoz haqida: *Qishloqi yigit supa labida boshini quyi solib o‘tirar, kambag‘al qishloqdagi chordevor uyini, mehribon onasini, sevikli ukalarini ko‘z oldiga keltirib o‘ylar ekan, ko‘chada birdan otlarning dukurini eshitdi, sakrab turib, darvozaga yugurdi.* Oybek, Qutlug‘ qon.

DUKUR II

ot. suv taqsimlagich: *Dukur shevada suv taqsim qilinadigan joy.* O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

DUMCHA

DUMCHA I

ot. “dum” so‘zining kichraytirish qo‘shimchasini olgan shakli: *Biri qora, biri oq ikki uloqcha onasining yeliniga yopishgancha oldingi oyoqlari bilan cho‘kkalab dumchalarini likillatib-likillatib emishar, echki uzun, oqish kiprikklarini yarim yumib maza qilib kavshanar edi.* O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

DUMCHA II

ot. dastasiz, xumchasimon kichkina idish: *Ko‘zani chig‘irning dumchalariga tutib to‘latdi va qizga uzatdi.* Oydin, Gulsanam.

DUNYO

DUNYO I

ot. [*a. jahon, olam*] olam, koinot: *dunyoning paydo bo‘lishi; Bog‘ ko‘rki – bodom, Dunyo ko‘rki – odam.* Maqol. Til kichik bo‘lsa ham,

dunyoni buzadi. Maqol. Dunyoda hali hech bir tovush mulla Fazliddinga bunchalik yoqimli tuyulmagan edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

DUNYO II

din. hayotning ikki ko‘rinishidan biri: ikki dunyoda ham; u dunyoga rixlat qilmoq; dunyoga kelmoq; Agar men bu foni dunyodan ko‘z yumsam, hammangiz Bobur mirzoning amrini hozirgi mening amrim kabi bajo keltirgaysiz. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

DUNYO III

ot. boylik, mol-mulk, davlat: Shoh Jamshiddek, Iskandar Zulqarnayndek tojdorlar ham orttirgan davlat-u mol-u dunyolarini tashlab, qabrga bitta kafan bilan ketgan emaslarmi? P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

DUPOYA

DUPOYA I

ot. max. [f. ikki oyoqli] uchi qayrilgan temir asbob: Dupoya – yamoqchi ustalarning uchi qayrilgan temir asbobi. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

DUPOYA II

ot. sandon(temir kunda) ning uzun, dumli turi.

DURANG

DURANG I

ot. [f. ikki rangli; ikkiyuzlama] sport o‘yinlarida ikki tomon kuchi teng kelib, o‘yinining har ikkala tomonning g‘alabasisiz tugallanishi: G‘olib tomon kurashni davom ettiradi. Lekin Portugaliyani bu uchrashuvda durang ham qanoatlantirishi mumkin. Gazetadan.

DURANG II

[f. ikki rangli] mahsi yoki etikning chokiga ko‘pincha ikki xil rangli ip yoki ipak bilan

YIL2836

tikilgan gulli hoshiya, uqa: *Hakkam durang etik, Olifta, satang, tetik, Yag‘rin tashlab, hayqirib, o‘tganlarga ko‘rsatib...* G‘.G‘ulom. Tanlangan asarlar.

DURRA

DURRA I

ot. [f. charm tasma yoki a. peshona, kokil] ayollar peshonaga tang‘iydigan kichik ro‘mol: Yigitlarning ko‘zi kuysin deb, durrani chap tomonga sal qiyshaytiribroq tang‘irdi. S.Ahmad, Jimjitlik.

DURRA II

ot; bot. bir yillik o‘simlik; donli jo‘xorining bir turi: Durra – botanika faniga oid so‘z bo‘lib g‘alladoshlar (g‘allagullilar) oilasiga mansub bir yillik o‘simlik; donli jo‘xorining bir turi. Gazetadan.

DUT

DUT I

ot; aynan dud, tutun: Dut qo‘yib yotgan yerda nima bor, o‘tinchimi, ko‘mirchimi, o‘zlari o‘t yoqib o‘tirar. Malikayi ayyor.

DUT II

taqlid; ayn. dud; mashina signali tovushini bildiradi: Bir haftaki, mashina dut etsa, eshik g‘ichirlasa ko‘chada bolalar chuvillashib qolishsa, ko‘zi to‘rt. S.Siyoyev, Rayhon.

DO‘L

DO‘L I

ot. yirik shaklda yog‘adigan muz parchalari: Kecha yoqqan do‘l ekinlarning talay qismini urib ketdi. Uning betiga do‘l aralash yomg‘ir urib berdi. H.Nazir, So‘nmas chaqmoqlar.

DO‘L II

ot. tegirmonda don solinadigan konussimon taxta idish: *tegirmon do‘li; Sahar paytlarida ikki do‘lni yangi bug‘doylar bilan to‘lg‘azgach, bir oz ko‘z ilintirib olish uchun Egamberdi aka uxlashga yotadi.* A.Qodiriy, Obid ketmon.

DO‘L III

ot. urush maydonlarida chalinadigan katta nog‘ora: *Karnay-surnay, do‘l, nog‘oralarning taka-tumi osmon yoqasini yirtib solgudek.* K.Yashin, Hamza.

DO‘LOP

DO‘LOP I

sifat; shv. Andijon shevasida qo‘pol ma‘nosini bildiradi: *Buning sal do‘loproqqa o‘xshaydi.* So‘zlashuv uslubi.

DO‘LOP II

sifat; shv. Qashqadaryo shevasida odam gavjum joy degan ma‘nolarni anglatadi: *Hozir bozorda ayni do‘lop vaqti.* O‘zbek xalq shevalari lug‘ati.

DO‘LOP III

shv. Izboskan shevasida hal xil navli donlar aralashmasi. *Guruchni do‘lopidan olibsiz.* O‘zbek xalq shevalari lug‘ati.

DO‘LTA

DO‘LTA I

ot. qaymoqdan olinadigan jizzasimon yegulik: *Do‘lta– shevada qaymoqni qizdirib, yog‘ini olgandan keyin qozonda qoladigan jizzasimon yeyishli qismi.* O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

DO‘LTA II

sifat; shv. yumaloqqina, lo‘ppi, dumaloq: *Arslonqul uning yumshoq do‘lta yulduzini barmoqlari bilan asta qisib, qal‘aga chopdi.* Oybek, Navoiy.

DO'NMOQ

DO'NMOQ I

fe'l; esk. 1. Aylanmoq, o'xshamoq: Keng-mo'l, mustahkam qishloq magazini opamning xususiy do'koniga do'ndi. L.Bo'rixon, Quyosh hali botmagan. Qiyo qaytgan davlat qayta do'nmaydi, Baxt qushi qo'lingga oson qo'nmaydi. Tohir va Zuhra.

2. Qaytmoq; tiklanmoq, o'zgarmoq: – Mard o'g'lonsan, alvon-alvon do'nmagin, Xasmingning so'ziga, bolam, ko'nmagin. Xushkeldi. Qiyo qaytgan davlat qayta do'nmaydi, Baxt qushi qo'lingga oson qo'nmaydi. Tohir va Zuhra.

DO'NMOQ II

fe'l. qo'nmoq. Oshib borib Qoratog'dan, Hindistonga do'ngin endi! Gulnor pari.

DO'NMOQ III

fe'l. qotirmoq, eplamoq: Holbuki, men akaning ishonchini qozonib, bir narsani do'ndirib ham qo'ymaganman, aksincha o'zimni hamon qarzdor deb bilar edim... S.O'nar. Odamning kuchlisi (esse).

DO'Q

DO'Q I

ot. qo'rqitish, tartibga chaqirish uchun aytilgan gap, qilingan harakat, po'pisa: Bu tangani kim berdi sizlarga? – do'q aralash so'radi semiz kishi. X.To'xtaboyev, Quyonlar saltanati.

DO'Q II

taqlid. jarangsiz narsalarning urilishidan hosil bo'lgan ovoz: Do'q etgan ovoz eshitildi. So'zlashuv uslubi. Shokir ota o'tirgan joyidan hassasini do'q etib urdi. Oybek, Tanlangan asarlar.

DO‘ST

DO‘ST I

ot. [f. shafqatli o‘rtoq, yor, oshno] do‘stlik aloqasi bilan bog‘langan kishi: Do‘st achitib gapiradi, dushman – kuldirib. Maqol. Bu shoh bilan yoshlikda ko‘rishgansiz, otasi otangiz bilan ittifoqdosh do‘st edi. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

DO‘ST II

undov. zavq olayotganini bildirish uchun aytiladigan nutqiy odat undovi (raqsdan, ashuladan): Rohatni eshitib, Tantiboyvachcha: “Ezib yubordingiz, jonidan!” – deb qichqirdi va bangilar kabi bir “do‘st!” tortdi. Oybek, Qutlug‘ qon.

E

EFEMER

EFEMER I

ot. [yun. ephemerous – bit kunlik] bahorda unib chiqib, tez (bir necha hafta davomida) ulg‘ayadigan va yozda qovjirab, qurib qoladigan o‘tlarning umumiy nomi: Bahorda ko‘karib, yozda qurib qoladigan o‘tlardan efemerlar sho‘rxo‘k yerda ko‘p uchraydi. O‘zbekiston geografiyasi.

EFEMER II

sifat; tib. uzoq vaqt davom etmaydigan, o‘tkinchi: Agar isitma bir-ikki kunga chiqsa, efemer istmalash deyiladi. N.Ismoilov, Kasallarni parvarish qilish.

EFIR

EFIR I

ot. [yun. aither – havo, efir; havoning yuqori, nurli qatlami] 1. Qadimgi yunon mifologiyasida havoning eng yuqori shaffof qatlami (olov, suv, yer, havodan tashqari, koinotni qoplab turuvchi beshinchi element – o‘ta nozik materiya).

2. Osmonning, jahonning radioto‘lqinlar tarqaladigan muhitning, fazoning umumlashma nomi: *Efirda* – “Zamon” informatsion dasturi. Gazetadan. *Sen ey, sarhad bilmas efir mavjlari, Dunyoga yoy: Bugun qutlug‘ ayyom, de. Mirtemir.*

EFIR II

ot; kim. spirt yoki fenol tarkibidagi suvni ajratib olgach hosil bo‘ladigan rangsiz, uchuvchan o‘tkir hidli suyuqlik (meditsina va parfyumeriyada foydalaniladi): efir moylari; oltingugurt efiri; Kuchli ta’sir etadigan dorilarning ko‘pi efir va alkohol bilan aralash holda tayyorlangan bo‘ladi. N.Ismoilov, Kasallarni parvarish qilish.

EGIN

EGIN I

ot. 1. Orqaning yelka va bo‘yin orasidagi ustki qismi: Endi egnimni qisib turmayin, qandoq bo‘lsa, bularga bir so‘z aytayin, deb Yodgor bir so‘z aytayotir. Yodgor

2. Kishi tanasi (gavdasi)ning kiyim kiyiladigan ust qismi: *Mana hozir Munisxon yotoqxonadan chiqib keladi. Egnida oq ko‘ylak. O‘.Umarbekov, Yoz yomg‘iri.*

EGIN II

engil, kiyim-bosh: Suvdan chiqdik, shosha-pisha egnimizni kiya boshlagandik, chorvoq tomondan birov ko‘rindi-yu, pisib oldi. M.Jo‘ra, Iztirob.

EH

EH I

undov. zavq-shavq, quvonch, shodlikni bildiradi: Yam-yashil o'tov ichra yasab bir hujra, Qo'ysang agar patefon. Eh rohatijon. X.Saloh.

EH II

undov. afsuslanish, achinish, o'kinch yoki pushaymonni bildiradi: Eh, bu dunyoning ishiya! Na xotin! Na kulba! Sh.Toshmatov, Erk qushi.

EHRM

EHRM I

ot. [a. piramida] piramidalar, dahmalar: Misrning ko'k o'par ehromlarini Qay kuch qildi kekxa Pomirga yo'ldosh. Zulfiya.

EHRM II

ot. Makkadagi haj safariga o'tlangan kishilarning ma'lum vaqt davomida ba'zi narsalardan foydalanishda (masalan, atir sepish, soqol, mo'ylov, tirnoq olish va boshqalardan) o'zini tiyishi.

EHTIMOL

EHTIMOL I

ot. ro'yobga chiqish, amalga oshish, yuz berish imkoniyati; mumkinlik: Uni eng qattiq qo'rqitgan narsa bu suratning bosqinchilar qo'liga tushib qolish ehtimoli edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

EHTIMOL II

modal. balki: Ehtimol, xon tabibni istagan paytda topish oson bo'lsin, deb shunday qilgandir. S.Siyoyev, Yorug'lik.

EKIPAJ

EKIPAJ I

ot. ot qo'shiladigan, odam tortadigan yengil arava; foytun.

EKIPAJ II

ot. kema, samolyot, tank va shu kabilarning shaxsiy tarkibi: *Qo'mondonning buyrug'i bilan uchala o'g'ildan bir ekipaj tashkil etilibdi.* I.Rahim, Chin muhabbat.

EKVATORIAL

EKVATORIAL I

ot; astr. teleskop: *Ekvatorial – ikkita bir-biriga perpendikulyar bo'lgan o'q atrofida aylanadigan va har qanday osmon jismining osmon ekvatoriga nisbatan vaziyatni aniqlashga imkon beradigan linzali yoki ko'zguli teleskop.* O'zbek tilining izohli lug'ati.

EKVATORIAL II

sifat. ekvatorga oid, ekvatorida yoki ekvatorga yaqin joylashgan: *Bir nafasda ekvatorial qorong'ulik borliqni bosdi-qoldi.* Fan va turmush.

EKVIVALENT

EKVIVALENT I

ot. [lot. aequivalens, aequivalentis – teng kuchli, teng qiymatli] biror narsaga teng yoki biror jihatdan mos keladigan va uning o'rnini bosa oladigan boshqa narsa: *issiqlikning mexanik ekvivalenti; kimyoviy ekvivalent;* – *Har bir hikoyadan so'ng shu hikoyada uchraydigan qiyin so'zlar va iboralarining o'zbekcha ekvivalenti lug'at tarzida berilgan.* Gazetadan.

EKVIVALENT II

sifat. teng, teng bo'lgan; mos keladigan, o'rnini bosa oladigan: *ekvivalent miqdorlar; ekvivalent*

soʻzlar.

ELASTIK

ELASTIK I

ot. [yun. elastikos – qayishqoq, egiluvchan] rezinka: Elastik – sintetik tolalardan maxsus tayyorlangan, choʻziluvchan, egiluvchan, qayishqoq modda choʻzib qoʻyib yuborilganda, tez oʻz holiga qaytadigan material, masalan, rezinka. Oʻzbek tilining izohli lugʻati.

ELASTIK II

sifat. qayishqoq, choʻziluvchan, egiluvchan: elastik jismlar; Elastik shinalarning maxsus turlarini ishlab chiqarish Xitoyda yaxshi yoʻlga qoʻyilgan. Gazetadan.

ELEKTRIK

ELEKTRIK I

ot; ayn. elektrotexnik, elektrotexnika mutaxassisi: Koʻpgina slesarlar, elektriklar oliy oʻquv yurtlarida sirdan bilim ola boshladilar. O.Jumanazarov, Karvon keldi.

ELEKTRIK II

sifat. elektrga aloqador, unga xos, elektr bilan harakatga keltiriladigan, elektr hosil qiladigan: elektrik taʼsir; elektrik lampa; elektrik tebranishlar. Oʻzbek tilining izohli lugʻati.

ELEKTROMEXANIK

ELEKTROMEXAN *ot. elektromexanika mutaxassisi.*

IK I

ELEKTROMEXAN *sifat. elektrik va mexanik taʼsirga asoslangan: IK II elektromexanik moslama.*

ELEKTRON

ELEKTRON I *ot. [yun. electron – kahrabo; smola, qatron] eng kichik manfiy elektrozaryadiga ega bo‘lgan elementar zarracha.*

ELEKTRON II *ot. magniyga biroz alyuminiy, rux va marganes qo‘shilishidan hosil bo‘ladigan yengil qayishqoq qotishma.*

ELEKTRON III *sifat. 1. Elektronga oid: elektron qobiq.
2. Elektronlar xususiyatidan foydalanadigan: Elektron lampa. Elektron hisoblash mashinasi.*

ELEKTRON IV *sifat. elektrondan qilingan, elektronli: elektron detal.*

ELEKTRON V *sifat. axborot texnologiyalari yordamida turli dasturlardan foydalanib tayyorlangan matn shakli: elektron darslik, elektron nusxa.*

ELLIK

ELLIK I *sifat. barmoqning kengligiga teng o‘lchov (al — “qo‘l, barmoq” + lik; sanoq son bilan ifodalangan sifatlovchi tarkibida numerativ bo‘lib keladi): ikki ellik xat; Ko‘pdan kutilgan qor to‘rt ellik yog‘ib, tomlarni oqartirgan edi. Oybek, Navoiy.*

ELLIK II *son. beshinchi o‘nlikning nomi: Elakka chiqqan xotinning ellik og‘iz gapi bor. Maqol.*

ELTMOQ

ELTMOQ I *fe‘l. biror joyga ko‘tarib yoki birga olib bormoq: Siz ketavering, yukingizni o‘zim eltib beraman. So‘zlashuv uslubi. Ilgari kanal to‘g‘risida gap borganda, Siddiqjon uni biron tegirmon suv*

eltadigan ariq deb o'ylagan edi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

ELTMOQ II

fe'l; ayn. elitmoq, uyqu tortganday, bo'shashgan holatga tushmoq: Asrorqul kelib o'tirdi. Uning chakka tomirlari chiqqan, nafas olishi bejo edi. Chilim eltgandir. A.Qahhor, Asror bobo. Issiq eltibdi, uka. Endi tuzalib qolasiz. S.Ahmad, Ta'zim. O'tirdilar bari, yonboshda parqu, Boshin qo'ysa, kishini eltar uyqu. M.Alaviya, Sevinchlarim. Shirin ham oydayin to'lgan kamoli, Aqlingni eltar husni jamoli. Bahrom va Gulandom.

ELCHILIK

ELCHILIK I

ot. xalqchilik, ko'pchilikka qarab ish tutish: Bir tomoni elchilik, mahalla-ko'ying ra'yiga qaramasa bo'lmaydi. So'zlashuv uslubi.

ELCHILIK II

ot. ikki kishi, ikki davlat yoki ikki tomon o'rtasida elchi bo'lib xizmat qilish. Elchilik – g'oyat mas'uliyatli ish. So'zlashuv uslubi.

EM

EM 1

ot. chechak va ba'zi boshqa kasalliklarning oldini olish uchun teri orqali yuboriladigan zardob va uni teri orqali yuborish: Tirsagidan yuqorida oltinga bosilgan muhrdek em izi ko'rinib turardi.

EM II

fe'l. ona sutini so'rib yutmoq, emmoq fe'lining II shaxs birlik sondagi buyruq shakli: – Bola yig'layapti, tinchitsang-chi? – Ma, ol, em, ema qol, bolajonim! So'zlashuv uslubi. Yaxshi buzoq ikki onani emadi. Maqol. Enangni iydirib emgin,

Boychibor. Alpomish.

EMISSION

EMISSION I

sifat. emissiyaga oid (q. emissiya I); qimmatli qog'ozlar, qog'oz pullar chiqaradigan va ularni ishga soladigan: *emission bank*.

EMISSION I

fiz. emissiyaga oid (q. emissiya II); emissiya hodisasi bilan bog'liq bo'lgan: *emission jarayon*.

EMISSIYA

EMISSIYA I

[*lot. emissio – chiqarish*] pul va qimmatli qog'ozlarni muomalaga chiqarish.

EMISSIYA II

ot; fiz. [*lot. emissio – nur sochish, yoyilish, tarqalish*] qizdirilgan yoki tashqi elektr va magnit maydonlar ta'siri ostidagi jismlar sirtidan zarralarning otilib chiqishi, chiqarilishi: *termoelektron emissiya*.

EMPIRIK

EMPIRIK I

ot. empirizm (hissiy idrok, tajribani anglash-bilishning birdan-bir vositasi deb biladigan falsafiy yo'nalish) tarafdori; tajribagagina suyanib ish tutadigan kishi.

EMPIRIK II

sifat. 1. Empirizmga asoslangan: *empirik falsafa*.
2. Tajribaga suyanan: *empirik yo'l bilan; empirik ravishda*.

EN

EN I

ot. yon tarafi, qalinligi: To'g'ri to'rtburchakning eni va bo'yi teng bo'lsa, kvadrat hosil bo'ladi. Matematika (darslik).

EN II

ot. belgi, tamg'a (adashtirmaslik uchun qo'y yoki qoramol qulog'ida hosil qilingan kesik).

EN III

fe'l. past (quyi) tomon yo'nalmoq; tushmoq: Tarlon pastga enayotganda, old oyoqlari bukilib, yiqilib ketayin dedi. T.Murod, Ot kishnagan oqshom. Sobir yigitcha ortidan pastga enarkan, oyog'i tortmayotganini his etdi. N.Norqobilov, Bekatdagi oq uycha.

ENDI

ENDI I

ravish. so'z borayotgan va undan keyin boshlanadigan payt: Menda endi biror farzand bo'lmadi, endi ega bo'nglar Oqtosh yurtima. Rustamxon.

ENDI II

yuklama. ma'noni kuchaytiradi, ta'kidlaydi: Nega endi ularning boshlariga tikilgan balolarni, kulfatlarni daf qilmaymiz. K.Yashin, Hamza.

ENERGETIK

ENERGETIK I

ot. energetika mutaxassisi: Yosh energetiklar ham ularga tenglashib astoydil mehnat qilmoqda. Gazetadan.

ENERGETIK II

sifat. energetikaga oid turli ko'rinishdagi energiya ishlab chiqarish va ulardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan: energetik resurslar; qishloq xo'jaligining energetik bazasi; Neft va gaz bizning asrimizda eng zaruriy energetik xom-ashyo bo'lib qoldi. Fan va turmush.

ERISH

ERISH I

sifat. nojo‘ya, to‘g‘ri kelmaydigan, yarashmaydigan: Onamning yosh boladek birovning mashinasiga tushib “kataysa” qilishi menga erish tuyuldi. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

ERISH II

fe‘l. muvaffaq bo‘lmoq, qo‘lga kiritmoq, qozonmoq, yetishmoq, erishmoq fe‘lining II shaxs birlik sondagi buyruq shakli: Omadingni bersin, yuqori natijalarga erish, bolam, – deb qizini alqadi ona. Gazetadan. Bu martabaga Zelixon erishmog‘i mumkin edi. T.Malik, Shaytanat.

ERISH III

fe‘l. erimoq fe‘lining harakat nomi shakli: erish temperaturasi; Tuz muzlagan qorning erish jarayonini tezlashtiradi. Fan va turmush.

ERMAK

ERMAK I

ot. taom nomi.

ERMAK II

ot. 1. Vaqtni ko‘ngilchog‘lik bilan yoki zerikmay o‘tkazish uchun xizmat qiladigan narsa, mashg‘ulot: Ish boshlaganda – ermak, Bitmay qolsa – emgak. Maqol. Ovqatdan keyin ermak uchun o‘zining ham o‘zga shoirlarning muammolaridan bir nechasini o‘qib, yashirilgan ismlarni topishni iltimos qildi. Oybek, Navoiy.
2. Ko‘ngilga tasalli beradigan, ovutadigan narsa, kimsa; ovunchoq, yupanchiq: Nazokatning birdan bir mashg‘uloti va ermagi dutor edi. Sh.Rashidov, Bo‘rondan kuchli. Yolg‘izlikning

dastlabki kunlarida uning ermagi faqat To'loin bilan Uchqun bo'ldi. H.G'ulom, Mash'al.

3. masxara, kulgi, mazax bo'lgan kimsa, narsa: – *Aminman, sezasan, nazar-pisand qilmaysan. Meni ermak qilish uchun atayin shunday qilasan. S.Ahmad, Ta'zim.*

ERTA

ERTA I

ot. tongdan keyingi payt, ertalab: erta bilan; Birovning g'ami erta kirib, kech chiqadi. Maqol. Nosvoy yo'q, ertadan beri xumoriman. Oybek, Qutlug' qon.

ERTA II

ot. kelasi kun, ertadan boshlanadigan kun: Bugun-erta ish bo'lmasa, yotinglar, erta vaqtliroq turib, yovonga go'ng tashiysizlar. S.Ayniy, Qullar.

ERTA III

ravish. belgilangan vaqtdan ancha oldin, barvaqt: erta boshlamoq; erta ekmoq; erta pishmoq; Hali yotmoqqa vaqt erta edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Dodxo har kecha tavoreh namozidan keyin halqaga qolar edi, bu kecha erta qaytdi. A.Qahhor, Dahshat.

ERTAGI

ERTAGI I

sifat. ertaga bo'ladigan; ertangi: ertagi majlis; ertagi ish; Ertagi savdoning dahsar og'irligi bor. Maqol.

ERTAGI II

sifat. boshqa xillarga qaraganda oldinroq yetiladigan, pishadigan; ertapishar: ... ertagi, o'rtangi va kechki sabzavot, kartoshka, poliz va rezavor ekinlarni ekish rejasi to'la bajarilgan. Gazetadan.

ERTALIK

ERTALIK I

ot. erta bilan o'tkaziladigan yig'ilish (ko'pincha bolalar uchun): Navoiyga bag'ishlangan ertalik; bayram munosabati bilan bog'chada ertalik o'tkazmoq.

ERTALIK II

sifat. ertagi kunga oid; ertaga bo'ladigan: Kunlik ishga yakun yasalib, ertalik vazifalar belgilab olindi. Gazetadan.

ERTAN

ERTAN I

ravish; shv. ertalab: Oqshom palov, ertan choy. Ravshan.

ERTAN II

ertaga: Shohim, bu mardudning tilini kesmasangiz, ertan sizga atab hajv bitmoqdan toymas. S.Siyoyev, Yorug'lik.

ERTANGI

ERTANGI I

sifat. 1. Ertaga bo'ladigan, ertasi kuni amalga oshiriladigan, ro'y beradigan: ertangi kun; ertangi majlis; Ertangi ishga bugun reja tuz. Maqol.

2. Kelasi, bo'lg'usi: U [onang] ham doim ruhimni ko'tarib, ertangi yaxshi kun bilan ovutardi. Y.Xayimov, M.Rahmon, Hayot-mamot.

ERTANGI II

sifat. ertalabki, ertalab bo'ladigan: Dasturxon yozilib, ertangi nonushta uchun damlab qo'yilgan choy olib kelindi. A.Qodiriy, O'tgan

kunlar.

ERTANGI III

sifat. ertapishar: Mayda egatlarda suv yaltirab oqar, ro‘mol tang‘igan xotinlar, chamasi, ertangi karam ekishardi. O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

ES

ES I

ot. 1. Xotira: Biroq uning suyungani behuda edi: hamma narsani olibdi-yu, eng zaruri – o‘tin esidan chiqibdi. A.Qahhor, Dahshat.

2. Aql: Es borida etakni yopish kerak. So‘zlashuv uslubi.

ES II

fe‘l. kichik tezlik bilan bir nuqtadan boshqa bir nuqtaga yo‘nalmoq, oqim hosil qilmoq (havo qatlami haqida): Kitob sahifalaridan esayotgan Oypopukning isi shu hidlarga omuxta bo‘lgandek edi. S.Ahmad, Kiprikdagi tong. Yengilgina esgan shamol dimoqqa turli o‘t-o‘lan islarini keltirib urar edi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

ESA

ESA I

bog‘lovchi. Qo‘shma gap qismlarini bog‘lash vazifasini bajaradi; bo‘lsa: Burni bir oz beo‘xshovroq esa-da, lekin uning umuman yuz bichimi kelishgan edi. Oybek, Tanlangan asarlar.

2. Shaxs, narsa, hodisalar ketma-ketligida o‘zi birikib kelgan so‘z bildirgan shaxs, narsa yoki hodisani boshqalariga nisbatlab, ajratib qayd etadi: Men esa oshig‘ing sening eng g‘arib... M.Yusuf.

ESA II	<i>shv. unday bo'lsa, u holda: Esa, Oqqiz, borib sen ham ko'rib kel-chi. Ravshan.</i>
ESIZ	
ESIZ / ESSIZ I	<i>sifat. uvol, hayf: Qo'shniga bersam — esiz oshim, uyda tursa — sasir oshim. Maqol. E, xotinchalish bo'lmay o'l, esizgina bo'y-bast! A.Muxtor, Bo'ronlarda bordek halovat.</i>
ESIZ II	<i>undov. 1. Achinish, afsuslanishni bildiradi; attang, afsus: Siz uyda ekansiz, bilsam, daftarimni olib kelar ekanman, esizgina. A.Qahhor, Adabiyot muallimi. modal. 2. Afsus(ki): Alisher! Chindanam shersiz. Buyuk sher. Faqat ko'pdir, esiz, ko'p dushmaningiz. Uyg'un va I.Sulton, Alisher Navoiy.</i>
ET	
ET I	<i>ot; esk. go'sht: qo'y eti, mol eti; Et etga, sho'rva – betga. Maqol. Siz mana shu pulga guzardan bir chorak et keltirib, sho'rva qilib bersangiz! A.Qodiriy, O'tgan kunlar.</i>
ET II	<i>yordamchi fe'l (qo'shma fe'l yasalişhida qatnashadi). qil, ayla: davom etmoq; kasb etmoq; yalt etmoq; Mardga taqlid et, Nomardni tanqid et. Maqol.</i>
ETIK	
ETIK I	<i>ot. boldirni bekitib turadigan uzun qo'ng'li poyabzal: Suv ko'rmay, etik yechma. Maqol. Yo'lchi etigi bilan uning (boyvachchaning) dumbasiga yana bir tepdi. Oybek, Qutlug' qon.</i>

ETIK II

sifat. etikaga oid; etika talablariga mos keladigan, axloq me'yorlariga javob beradigan; axloqiy ma'naviy: etik ta'limot; axloqning etik me'yorlari.

ETIKET

ETIKET I

ot. biror jamiyatda, ijtimoiy guruhda qabul qilingan o'zaro muomala, axloq-odob; marosim tartibi, qoidalar: saroy ahliga xos etiket; diplomatik etiket.

ETIKET II

ot. ayn. etiketka, yorliq: Rais engashib, buloqdan etiketi yo'q shishani oldi. E.Usmonov, Yolqin.

ESH

ESH I

ot; shv. hamroh, o'rtoq: Eshmat (Eshmuhammad). Qani, menga kim esh bo'ladi? So'zlashuv uslubi. Ko'p o'tmay yangi shahardagi boshlang'ich maktabga muallim bo'lib kirdi, bilimli rus, qozoq yigitlardan do'st – esh orttirdi. A.Muxtor, Chinor.

ESH II

fe'l. burab pishitmoq: ip eshmoq; yaxshi eshilmagan arqon; Men ham tek turmasdim: maktab mahaligacha onam yonidan jilmay, paxtani chig'iriqdan chiqarar, kalava o'rar, paxta savar, hatto pilta ham eshib berardim. Y.Shukurov, Qasos.

ESH III

fe'l. qayiqni harakatga keltirish maqsadida eshkak ishlatmoq: Labi cho'chchaygan kichkinagina sanitar qiz eshkak eshardi.

A.Muxtor, Davr mening taqdirimda.

ESH IV

fe'l; shv; ayn. yech; (yechmoq fe'lining shevada qo'llanishi): Tez egningni esh, yuvmasam bo'lmaydigan, kiriga qarab bo'lmaydi. So'zlashuv uslubi.

ESHAK

ESHAK I

ot. yakka tuyoqlilarga mansub, quloqlari uzun, sutemizuvchi, otdan kichik ish hayvoni: Eshak minganning oyog'i tinmas. Maqol. Boboqul ham yuklarini eshagiga ortib bo'lgan edi. S.Anorboyev, Oqsoy.

ESHAK II

ot; shv; evfemizm. chayon.

ESHAK III

ot; max. xarak: dutor eshagi.

F

FAN

FAN I

ot. [a. san'at, mahorat; erkin kasb, ilm, bilim, tarmoq] bilimlar tizimi, ma'lum sohaga oid bilimlarning tizimli majmui: Tarix fanidan dars bergan o'qituvchimiz Anvar aka diplomat bo'lish uchun tarix fanining muhimligini ta'kidlardi. Gazetadan.

FAN II

ot; esk. odat, rasm: Qaro ko'zum, kel-u, mardumlug' emdi fan qilg'il, Ko'zum qarosida mardum kibi vatan qilg'il. A.Navoiy.

FAQAT

FAQAT I

ravish. birgina, yagona, yolg'iz: Mehri kasalxonada uzoq, yotib qoldi. Undan faqat Niso buvi xabar olib turar edi. A.Qahhor, Boshsiz odam.

FAQAT II

bog'lovchi. cheklash ma'nosini ifodalaydi: Faqat o'jiz qalamim manim, O'zbekiston, Vatanim manim. A.Oripov, Yurtim shamoli.

FARQ

FARQ I

ot. [a. tafovut, turlichalik] bir-biridan o'zgachalik, har biridagi o'ziga xoslik: Bular orasida farq yo 'q. Keng xonalarning zindondan, gullab yotgan bog'ning taqir yerdan farqi yo 'q. H.G'ulom, Binafsha atri. Xayol bilan hayot orasidagi farq qanchalik katta bo'lishini Bobur endi bildi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

FARQ II

ot. [arabcha – ajratish, ayirish] sochlarni peshanadan orqa tomongacha to'g'ri ikkiga ajratib tarash natijasida hosil bo'ladigan yo'l: farq ochmoq; Farqini qiyshiq ochib qo'ymoq; [Soraxonning] uchli peshanasining o'rtasidan farq ochilib, jingalak sochi qoshlariga tegay-tegay deb quloqlari orqasiga o'tib ketgan. A.Qahhor, Sarob.

FASON

FASON I

ot. kiyim, poyabzal va shu kabilarning bichimi, tashqi ko'rinishi, shakli, modeli: yangi fasonda tikilgan tufli.

FASON II

s.u. bashang bo'lib yuradigan; olifta: fason yigit; fason bo'lmoq; Bu Nazo fason bizga tinchlik beradimi, yo 'qmi? S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

FEN

FEN I

ot. [ing. fan < lot. vannus – yelpig‘ich] sochni quritishga mo‘ljallangan, havoni iliq qilib haydovchi elektr asbob: Fen sochni quritishga juda qulay, boshi og‘riydiganlarga foydasi bor. Gazetadan.

FEN II

ot; bio. [yun. phaino – ko‘rsataman, namoyon qilaman + lot. ol(eum) – moy] organizmning irsiy (genlar bilan bog‘liq) belgisi, xususiyati: Fen – biologiya faniga oid termin bo‘lib, organizmning irsiy (genlar bilan bog‘liq) belgisi, xususiyati. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

FERMA

FERMA I

ot. [fr. ferme < lot. firmus – mustahkam] qishloq xo‘jalik termini; chorvachilikning biror tarmog‘i bilan shug‘ullanuvchi ixtisoslashtirilgan xo‘jalik: parrandachilik fermasi; qo‘ychilik fermasi; qorako‘lchilik fermasi; yilqichilik fermasi; Har kuni tong qorong‘isida qorining xotini To‘paniso bilan sigir soqqani fermaga borar edi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

FERMA II

ot. [lot. – mustahkam, chidamli] qurilish texnikasi termini; tom yopish, bostirmalar va ko‘prik qurishda ishlatiladigan, metall, temir-beton, yog‘ochdan bo‘lgan tayoq(cha)larni bir-biriga biriktirib yasaladigan qurilish konstruksiyasi: ko‘prikning temir-beton fermasi.

FE‘L

FE'L I

ot. [a. harakat] xulq-atvor, xarakter: fe'li yomon odam; fe'li buzuvchi kishi; fe'li tor; Har kim fe'liga yarasha olar. Maqol. Fe'li keng bobo kechga yaqin qilingan ishlarni ko'zdan kechirdi va ... chevarasining tug'ilishiga atab boqqan qo'yini bo'g'izlatish uchun qassob qidirib ketdi. H.G'ulom, Binafsha atri.

FE'L II

ot; tlsh. grammatika termini; harakat-holat ma'nosini anglatuvchi so'zlar turkumi: fe'l zamonlari; Fe'lning o'timli-o'timsizligi gap qurilishiga bevosita ta'sir qiladi. M.Mirzayev, S.Usmonov, I.Rasulov, O'zbek tili. Fe'llar lug'aviy ma'noga ega yoki ega emasligiga ko'ra 2 turga bo'linadi: mustaqil fe'llar, yordamchi fe'llar. A.Hojiyev.

FIZIK

FIZIK I

ot. fizika fani mutaxassisi: Men fizikman, fazo qonunlari haqida fikr yurita olaman. O.Mo'minov, Xiyobondagi uch uchrashuv.

FIZIK II

sifat. fizikaga doir, fizika bilan bog'langan, fizikaviy: jismlarning fizik xossalari; fizik hodisalar; Bir necha kun o'tgach, Solih o'zi ishlaydigan fizik problemalar instituti tomon yo'l oldi. O.Mo'minov, Xiyobondagi uch uchrashuv.

FOKUS

FOKUS I

ot. [lot. markaz, biror narsaning to'plangan joyi; o'choq, olov] fizika termini; nurlarning kesishgan nuqtasi (bir nuqtaga to'planish o'rni); nurlarni aks ettiruvchi predmet bilan shunday nuqtagacha bo'lgan masofa: linzaning fokusi;

ko‘zguning fokusi; Har bir planeta ellips bo‘ylab harakat qiladi va bu ellipsning fokuslaridan birida Quyosh turadi. Astronomiya darsligidan.

FOKUS II

ot. ko‘zbo‘yamachilik o‘yini; epchillik va mohirlikka asoslangan hiyla-nayrang: fokus ko‘rsatmoq; Birinchi kursliklarning nomini ko‘tarish uchun bitta fokus ko‘rsatamiz konsertda. F.Musajonov, Lofchi.

FON

FON I

ot. [fr. fond < lot. fundus – asos, tag, zamin] surat chiziladigan (solinadigan), biror narsa tasvirlanadigan, surat bo‘yoqlaridan ajralib turadigan asosiy rang: oq fonga chizilgan qizil gullar; osmon fonida olingan surat.

FON II

ot. [yun. phone – tovush, ovoz] tovushning balandlik darajasi birligi, o‘lchovi: Bu qo‘shiqning foni baland ekan.

FONETIK

FONETIK I

ot. fonetika yo‘nalishi bo‘yicha mutaxassis, olim: H.Jamolxonov mohir pedagog, mashhur fonetikdir.

FONETIK II

sifat. fonetikaga oid: fonetik hodisa; fonetik tovush; fonetik o‘zgarish.

FORMAT

FORMAT I

ot. hujjat yoki fayl shakli (pdf, doc va h.k.): Faylni pdf formatda yuboring. So‘zlashuv uslubi.

FORMAT II

ot. kompyuterni tozalash (formatlash) jarayoni: Kompyuterni format qilib yuboribdi. So‘zlashuv uslubi.

FOTIHALI

FOTIHALI I

sifat. o‘lik chiqqan, fotiha o‘qilishi lozim bo‘lgan; ta’ziyali.

FOTIHALI II

sifat. unashtirilgan.

FRAKSIYA

FRAKSIYA I

ot. [fr. fraction – qism, bo‘lak] biror-bir siyosiy partiya, qonunchilik organining siyosatini parlamentda, mahalliy o‘z-o‘zini boshqarish organlarida, jamoat tashkilotlarida ifoda etuvchi tashkiliy guruh: Fraksiya – aniq g‘oyaviy-siyosiy strategiyaga va uni amalga oshirishga qaratilgan dastur (platforma)ga ega bo‘lgan siyosiy partiyaning alohida qismi. Lug‘atdan.

FRAKSIYA II

ot. predmetning biron-bir belgisi, xossasiga ko‘ra ajratilgan qismlari: Fraksiya – suyuq aralashmaning, sochiluvchan yoki bo‘lak-bo‘lak qattiq materialning biron – bir belgisi, xossasiga ko‘ra ajratilgan qismlari. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

FREGAT

FREGAT I

ot. [fr. frigate – kichik, tez suzuvchi kema] uch yelkanli harbiy kema: Fregatning suvosti himoya tizimi atmosferadagi havodan mudofaa tizimiga o‘xshaydi va dunyoda analogi yo‘q.

Gazetadan.

FREGAT II

ot; zool. dumi uzun yirik tropik dengiz qushi: Katta fregat oziq-ovqat olishning individual strategiyasini ishlab chiqqan holda, juda o'ziga xos tarzda oziqlanadi. Gazetadan.

G

GALA

GALA I

ot. [f. to'da, poda, uyur] 1. Bir turdagi qush, hayvon-jonivorlar to'dasi: Oqqushlar galasi oqshomgi ko'l uzra uchib yurishardi, qushlar goh yuqoriga ko'tarilar, goh qanotlarini yoyib pastga suzishardi. Ch.Aytmatov, Sarvqomat dilbarim.

2. Bir to'da odam, olomon: Qizlar galasini ko'rgan Bozorov ot boshini o'sha yoqqa burdi. I.Rahim, Chin muhabbat.

GALA II

ot. [fr. gala – tantanali, bayramona] o'tmishda Yevropa podsholari saroyida bo'ladigan tantanali bayram; hozirda: ot turkumidagi so'z bilan qo'shilgan holda tantanali, yorqin, xalqni, ommani o'ziga jalb etuvchi tomosha: Kino va konsert zali 6-hududda joylashgan bo'lib, muhim ko'ngilochar tadbirlar, gala-kontsertlar, forumlar, ommaviy bayramlarni o'tkazish uchun mo'ljallangan. Wikipedia sayti.

GALDIR

GALDIR I

boshiga ishq savdosi tushgan odam; telba, devona.

GALDIR II

xalq kuylaridan birining nomi.

GALLAMOQ

GALLAMOQ I

kam.qo'l. biror ishni galma-gal, navbat bilan bajarmoq.

GALLAMOQ II

folk. aldamoq, laqillatmoq: *Boy qizjonning otasini aldanglar, Puli ko'p, deb enasini gallanglar.* Hasan batrak.

GAMMA

GAMMA I

ot; mus. [yunoncha o'rta asr musiqasida "sol" tovushini bildiruvchi belgi] parda tizmasida tovushlarning ko'tariluvchi va pasayuvchi qatori: *major gammasi; Royalda gamma chalmoq.* dastlab o'rta asr Yevropa ilmida musiqa tovush qatorining eng past tovushi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

GAMMA II

sifat. [yunon alfavitidagi uchinchi harfning nomi] nurlanish bilan aloqador bo'lgan qo'shma so'zlarning tarkibiy qismi: *gamma nurlar; gamma nurlanish; "Chigitga gamma nurlar berish viltga qarshi kurashdagi asosiy omillardan biri" degan mavzu hammani qiziqtirardi.* Mirmuhsin, Umid.

GANCHKOR

GANCHKOR I

ot. ganchdan naqsh yasovchi usta, ganchsuvoq ustasi: *Otasi usta Murod ham, bobosi usta Nosir ham Buxoroning ko'zga ko'ringan ganchkorlaridan bo'lgan.* Gazetadan.

GANCHKOR II

sifat. ganchlangan, ganch bilan ishlov berilgan: ganchkor uy; Bufetning ganchkor, oynavand zali odamga to'la edi. M.M.Do'st, Galatepaga qaytish.

GAP

GAP I

ot; [f. quruq safsata; maqtancholik; so'z] 1. Talaffuz qilingan (yoki yozilgan) so'zlar, nutq: gap sotmoq; Gap desang — qop-qop, ish desang — Samarqanddan top. Maqol. Lekin Dodxo bunday gapni sira kutmagani uchun yanglish tushundi. A.Qahhor, Dahshat.

2. Fikr-mulohaza: to'g'ri gap; quruq gap; Siz odamlarning vaqtini olayotirsiz, axir. Bo'ladigan gapni gapiring! A.Qahhor, Munofiq.

3. Ish, vazifa, masala: Nima gap bo'ldi? Tagida bir gap bor. So'zlashuv uslubi. O'z ustida ishlamaydi. Savol alomati hamma vaqt "mi"dan keyin qo'yiladi desam, kuladi. Gap bunda ham emas... A.Qahhor, Adabiyot muallimi.

4. Grammatika termini: Mazmun grammatik shakllanmay, o'z holicha mavjud bo'lmaydi. Shuning uchun gapning barcha sintaktik xususiyati gap mazmunining ifodachisi bo'lib xizmat qiladi. R.Sayfullayeva, Hozirgi o'zbek adabiy tili.

GAP II

ot; tojikcha. gap I asosida o'zbek tilida yuzaga kelgan ot; ulfatlar, qo'ni-qo'shnilar, qarindosh-urug'lar orasida galma-gal o'tkazib turiladigan ziyofat, gurung kechasi: gap-gashtak; gap bermoq; gap yemoq; Kelasi gal gap siznikida bo'ladi. So'zlashuv uslubi. Bugun juma bo'lgani uchun Hakimboyvachcha va Mirzakarimboy o'z ulfatlarinikiga — gapga ketishgan. Oybek, Tanlangan asarlar.

GAZ

GAZ I

ot; esk. [asli “sathni o‘lchash uchun ishlatiladigan tugunli ip” ma’nosini anglatgan]

1. Metrdan kichikroq, taxminan 71 sm ga teng uzunlik o‘lchovi: *Ammo o‘n uch gaz balandlikdagi devor juda vahimali, undan yiqilgan odam tirik qolmasligi aniq edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

2. Shu uzunlikdagi o‘lchov asbobi: *Zuhra kelin ikkalamizni ayvon burchagiga turg‘azib qo‘yib, gazi bilan galma-galdan bo‘y-bastimizni o‘lchay boshladi. O‘.Hoshimov, Ikki eshik orasi. Bazzoz yog‘och gazni qo‘liga oldi-yu, qizilbosh navkarlarga istehzoli ko‘z tashlab: – Avval pulingni ko‘rsat, – dedi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

GAZ II

ot. [fr. gaz. XVII asrda golland olimi Van-Gelmont tomonidan taqdim etilgan, taxminan yunoncha xaos so‘zi asosida yuzaga kelgan sun‘iy so‘z] 1. Zarralari bir-biri bilan zich bog‘lanmagan, tarqaluvchan, turgan joyini bir tekisda to‘ldirib turadigan juda yengil modda, jism: *zaharli gaz; bo‘g‘uvchi gaz; Nihoyat tramvay aylanadigan joyga keldik. Odam birdan ko‘payib ketdi. Xo‘rozqand shimgan bolalar, gabsuv do‘koni oldida navbat kutib turgan shlyapali kishilar, pista chaqqan olifta xotinlar. O‘.Hoshimov, Ikki eshik orasi.*

2. Gabsimon yonilg‘ilarning umumlashtiruvchi nomi: *isitish sistemasini ko‘mirdan gabsa o‘tkazish; gabs balloni; tabiiy gabs; Gabs yo‘q, raislarnikda bor, biznikida yo‘q. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.*

GAZ III

ot. [fr. gaze – shaffof shoyi] juda yupqa, dokaparang (shaffof) ipak mato: gaz ro‘mol; gaz sharf; bir ko‘ylaklik gaz.

GAZ IV

ot; ayn. yulg‘un.

GAZ V

ot; esk. kamonning patsiz o‘qi.

GAZAK

GAZAK I

ot; tojikcha. yaraning suv yig‘ib, yiring boylab, shish hosil qilishi: Qo‘lingni sovuq suvga urma, yarang gazak oladi. So‘zlashuv uslubi. Mashg‘ulotga berilib ketib, qo‘lim gazak olib shishib ketganini ham sezmay qolibman. Shu paytda qattiq og‘riyotganini, badanimda isitmam ham borligini payqab qoldim. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

GAZAK II

ot; tojikcha; s.u. [f. musallas, sharob ichilgandan keyin yeyiladigan yengil ovqat] ziyofat boshlanishida, may ichishda tortiladigan, ishtaha ochishga xizmat qiladigan yengil-yelpi ovqat: Qarindoshim yana bir marta muloyim jilmayib qo‘ydi. Qadahdagi konyakni ichib, limon bilan gazak qildi. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari. Bahlul zaharni qozonga solmadi – bakovullarning aroqqa qaylani gazak qilish odatlari bor, yeb ko‘rishsa, zaharlanib, bildirib qo‘yishlari mumkin. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

GAZLAMOQ

GAZLAMOQ I

fe'l; esk. gaz bilan o'lchamoq: Siz gazlayvering, pulni bu kishi sanab oladi. So'zlashuv uslubi. Har kiptining orasi gazlasangiz chiqadi o'n sakkiz gaz. Nurali.

GAZLAMOQ II

fe'l. biror suyuqlikni gaz bilan to'yintirmoq: Bemorlar achchiq choy, kofe, kola, gazlangan rangli ichimliklar, alkogolli ichimliklar ichishlari, tamaki chekishlari, shirinliklar, shokolad, o'tkir, sho'r taomlar iste'mol qilishlari mumkin emas. Z.Rahim, Baxtli hayot siri.

GAZLI

GAZLI I

sifat. gaz uzunligidagi: So'ngroq tepaning o'rtasidan katta doiraviy qaddi yetti gazli bir supa qilib, ustiga bir shiypon soladi. A.Qodiriy, Obid ketmon.

GAZLI II

sifat. ichida gazi bor, gazlangan, gaz bilan to'ldirilgan yoki to'yintirilgan: 10 foiz bola gazli ballonchalarni, 6 foizi to'pponcha yoki qirqma miltiqni, 4 foizi portlovchi biron moddani ma'qul ko'rdi. T.Malik, Jinoyatning uzun yo'li.

GENERAL

GENERAL I

ot. [lot. generalis – umumiy, bosh bo'luvchi] oliy qo'mondonlik tarkibiga beriladigan harbiy unvon va shu unvonga ega bo'lgan shaxs: armiya generali; General boshqa bir necha komandirlar bilan kombat yerto'lasiga kirdi. Oybek, Quyosh qoraymas.

GENERAL II

sifat. bosh, asosiy: Yaxshi keldingiz, Yefim Danilovich, general repetitsiya! Boshlab

beradigan xorimizni bir eshiting-a, – dedi Abdusamad. A.Muxtor, Opa-singillar.

GEOFIZIK

GEOFIZIK I

ot. geofizika (yer sharining quruqlik, suv va havo qatlamlaridagi jarayonlarni o'rganuvchi soha) bo'yicha mutaxassis.

GEOFIZIK II

sifat. geofizikaga asoslangan; geofizikaga oid: yer osti boyliklarini qidirishning geofizik metodlari; geofizik tadqiqotlar.

GEOXIMIK

GEOXIMIK I

ot. geoximiya (yer sharining ximik elementlari tarixini va ularning yer yuzida tarqalishini o'rganuvchi soha) bo'yicha mutaxassis.

GEOXIMIK II

sifat. geoximiyaga asoslangan: ruda konlarining geoximik klassifikatsiyasi.

GIDIR

GIDIR I

ot. [a. xijolat; tashvish; g'am-alam] yomon niyat, g'araz; kek: ko'nglida gidiri yo'q odam; Kek, gidirni bilmaydigan Sherali Karimga qarab kuldi. S.Karomatov, Oltin qum.

GIDIR II

ot. [yun. gidro] gidrostansiya: Gidir qurayotganimizni aytdim, bechora biram sevindi. S.Ahmad, Qadrdon dalalar. Bo'zsuv damlanib, gidir bo'larmish. A.Abduqodirov, Bo'zsuvdan Sirdaryogacha.

GIDROTEXNIK

GIDROTEXNIK I *ot. gidrotexnika (suv resurslaridan foydalanish va suv inshootlari qurish vazifalarini o'rganuvchi soha) bo'yicha mutaxassis.*

GIDROTEXNIK II *sifat. gidrotexnikaga asoslangan: gidrotexnik inshootlar; gidrotexnik qulayliklar; Murakkab qurilish ishlarida, ko'mir va ma'dan qazishda, shuningdek, gidrotexnik ishlarda tebranma harakat asqatadi. "Fan va turmush".*

GIPERBOLA

GIPERBOLA I *ot; adab. [yun. hyperbole] mubolag'a; ko'proq og'zaki va yozma adabiyotlardagi ertak, afsona, rivoyat va boshqa janrlarda, romantik, yumoristik, satirik usullarda yaratilgan asarlarda uchraydi: Giperbolaga boy asarlar g'oyat katta qiziqish, zavq-shavq bilan o'qiladi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.*

GIPERBOLA II *ot; matem. [yun. hyperballo – biror narsa orqali o'taman] doiraviy konusni uning ikki yasovchisiga paralel tekislik bilan kesganda hosil bo'ladigan egri chiziq: Giperbola tekislikdagi nuqtalarning geometrik o'rni bo'lib, bu nuqtalar bilan berilgan ikki nuqtagacha bo'lgan masofalar farqi o'zgarmasdir. Geometriya darsligidan.*

GIPERTÓNIK

GIPERTÓNIK I *ot. gipertoniya kasalligiga yo'liqqan, qon bosimi oshib ketgan kishi: Gipertoniklar iste'mol qiladigan parhez ovqatlar past kaloriyani tashkil qiluvchi tabiiy mahsulotlardan iborat bo'lishi lozim. So'zlashuv uslubi.*

GIPERTÓNİK II *sifat. gipertoniyaga oid: gipertonik kasallik. Gipertonik krizislarning ro'y berishiga meteorologik omillar, ayniqsa, atmosfera bosimining keskin o'zgarib turishi ham sabab bo'ladi. Gazetadan.*

GIRIH

GIRIH I *ot. [f. tugun; muammo] bog'lam, bog'langan joy; tugun: Har so'ngakning bandida yuz ming girih. G'.G'ulom. Girihlar hajrdin qoshig'a tushgay, Girihlik ishq ishi boshig'a tushgay. A.Navoiy, Farhod va Shirin.*

GIRIH II *ot. me'morchilikda va badiiy hunarmandchilikda keng ishlatiladigan murakkab naqsh: Shohizinda girihlarida o'z qismatin ko'radi hayot. M.Ali, Gumbazdagi nur.*

GORIZONTAL

GORIZONTAL I *ot. gorizontga parallel to'g'ri chiziq. Aerodrom hududi – gorizont va vertikal tekisliklarda belgilangan chegaralardagi aerodrom va unga tutashgan hudud ustidagi havo hududi. lex.uz sayti.*

GORIZONTAL II *sifat. gorizont chizig'iga parallel yo'nalgan: gorizont chiziq; gorizont satr; Panjara, galereya, maydoncha sifatida, turli texnologik quvuro'tkazgichlar va elektr tarmoqlariga o'rnatilgan himoya to'siqlari, ular orasidagi vertikal yoki gorizont masofani belgilashda, quvuro'tkazgichning qismi hisoblanishi lozim. lex.uz sayti.*

GRAFIK

GRAFIK I

ot. [yun. – chizilgan] 1. Turli jarayonlarning miqdoriy o'zgarishini chiziqlar yordamida ko'rsatuvchi diagramma: *atmosfera bosimi o'zgarishini ko'rsatuvchi grafik.*

2. Bajarilish vaqti va hajmi avvaldan aniq belgilangan ish rejasi: *grafik bo'yicha ishlamoq; grafikdan chiqib ketmoq; Fakultetlaring grafikni buzib malomatga qolyapti, ahvollaringga qarab bo'lmaydi.* P.Qodirov, Uch ildiz.

GRAFIK II

ot. grafika (moyli bo'yoq ishlatmay rasm chizish) bo'yicha mutaxassis: Mazkur dekadaga Ozarbayjon rassomlari, haykaltaroshlari, grafiklari, tasviriy va amaliy san'at arboblari o'zlarining 800 ga yaqin asarlarini taqdim etdilar. Sharq yulduzi.

GRAFIK III

sifat. grafikaga oid: grafik tasvir.

GRAFIKA

GRAFIKA I

ot. [yun. graphikos – chizmachilik san'ati] rassomlikning moyli bo'yoq ishlatmay rasm chizish turi: *Grafika – rassomlik san'atining eng ommaviy turlaridan biri. Haykaltaroshlik, grafika va amaliy san'at asarlari tomoshabinlarda katta qiziqish uyg'otdi.* Gazetadan.

GRAFIKA II

ot. [yun. yozaman] harfiy grafik vositalar sistemasi; tilshunoslikning harfiy grafik vositalar bilan tovushlar sistemasi orasidagi munosabatlarni o'rganuvchi, belgilovchi

bo'limi: o'zbek tili grafikasi; lotin grafikasi; Arab grafikasi asosidagi eski o'zbek yozuviga kiritilgan bu isloh o'sha vaqtda o'zbek madaniyatidagi zo'r tarixiy siljish edi. O'TA.

GRIF

GRIF I

ot. [yun. gryphus] 1. Antik mifologiyada ishlatiladigan termin; burgut qanotli va burgut boshli sher; afsonaviy maxluq.
2. Tasqara.

GRIF II

ot. [fr. griffe] biror kimsa imzosi, tashkilot, muassasa va shu kabilar nomi chekilgan muhr, shtempel va ularning hujjat ustiga bosilgan nusxasi: *Grif* – nashr etishni tasdiqlaydigan va foydalanishga ruxsat beradigan yoki o'quv, rasmiy va b. nashr sifatida tavsiya etiladigan ma'lumotlar. O'zbekiston yuridik ensiklopediyasi.

GUL

GUL I

ot; bot. [f. chechak] yopiq urug'li o'simliklarning urchishi uchun xizmat qiladigan, gulband, kosachabarglar, tojbarglar, changchilar va urug'chidan iborat qismi: *Ularning ko'pchiligi yo'l-yo'lakay gul terib, guldasta yasabgina qolmay, hatto sovg'alar tayyorlab qo'yishga ham ulgurishibdi. Bilmadim, kimning aqliga keldi ekan bu.* Ch.Aytmatov, Sarvqomat dilbarim.

GUL II

ot; tib. qizilcha, qizamiq va boshqa ba'zi bir kasalliklar bilan og'rigan vaqtda badanda paydo bo'ladigan mayda qizil toshma: *U seriltifot, muloyim, quvnoq edi va mening Tursoriyani*

unutib yuborishimga, bu shunchaki yoshlikda bo'ladigan gul kabi o'tkinchi kasallik ekanligiga, hamma narsani unutib, shu oy ichida ilmiy ishimni taxt qilib, qo'liga topshirishimga zarracha shubha qilmasdi. N.Eshonqul, Maymun yetaklagan odam.

GULA

GULA I

ot. [f. yumaloqlab o'ralgan, eshilgan ip] to'qimachilik dastgohida tanda iplarini ikkiga ajratib, ular orasidan moki o'tkazishga xizmat qiladigan moslama: Ertasi kechqurun gula to'g'rilab o'ltursam eshikni birov taqillatadi. "Ha, kelavuring". Do'konxonaga bo'z qo'ltuqlag'an bir kishi kirdi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

GULA II

ot; shv. nusxa; o'rnak, andoza: Ismatov ham xo'jayindan gula ko'tarib, atrofiga qarindosh-urug'larini to'pladi-da, yulg'ichlikni boshlab yubordi. Mushtum.

GULBAND

GULBAND I

ot; bot. gulni tutib turuvchi novdacha.

GULBAND II

ot; max. pichoqchilik termini; pichoqning dastasi bilan tig'i birikkan joyiga o'rnatilgan maxsus metall halqa; yuzi silliqланib, naqshlar yoki qimmatbaho toshlar bilan bezatiladi: Mo'ysafid dasturxon o'rniga yalpiz barglarini yayratib to'shadi-da, gulbandi yarqirab turgan dandonsop pichog'ini qinidan sug'urib, menga uzatdi. H.Nuriy, Paxtakor o'ylari.

GULBAND III

ot. ozodlik, o‘zgurlik, mustaqillik: Gulbandi tariqat ham azizam, ham abror, Mardumi sabr, azomi vafodor. A.Navoiy, Lison ut-tayr.

GULLAMOQ

GULLAMOQ I

fe‘l. gul ochmoq, gulga kirmoq: Qiyg‘os gullagan o‘rik tagiga sholcha yozilgan, hamma topganini olib chiqqan, xotinlar bir-biriga gap bermay chuvullashar, biz bolalar ham sumalak yalashdan benasib qolmaslik uchun atrofda o‘ralashar edik. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

GULLAMOQ II

fe‘l. pishayotgan non yuza qismida to‘q jigarrang qavariqlarning paydo bo‘lishi: Sutni sovuyq solibman, shekilli, nonim gulladi. So‘zlashuv uslubi.

GULLAMOQ III

fe‘l. mog‘orlamoq, po‘panak bosmoq: Keyin devorlari gullab ketgan otxona oldidan o‘tdik. Qovurg‘asi sanalib qolgan uchta ot dumi bilan pashsha qo‘rib charchoq qiyofada boshini solintirgancha mudraydi. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

GULOB

GULOB I

ot. qovunning kechpishar navi. Gulobi – sirti burish to‘rlagan. Tusi sariq, oftobga qaragan tomoni yashilroq. Po‘sti qattiq. Eti oq, qalinligi 5-5,5 sm, tig‘iz, tarkibida 8,1% qand bor. Urug‘i yirik, sariq. Asosan Buxoro viloyatida ekiladi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

GULOB II

sifat. [f. pushti] gulob rangli, pushti: Yo‘lning ikki chetida nok ko‘p – nashvati nok, tosh nok,

gulobi nok. Nok hali pishmagan. Faqat tagidan o'tayotganingizda tuproqqa to'kilgan bargi tovoningizga yopishib, g'ashni keltiradi. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

GUP

GUP I

taqlid. og'ir narsaning urilishi natijasida hosil bo'ladigan bo'g'iq ovoz haqida.

GUP II

birdan va sezilarli darajada: Eshikni ochishi bilan gup etib issiq havo yuziga urildi. O'.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

GUPPA

GUPPA I:

taqlid. tovushqa taqlidni bildiruvchi so'z; zarb bilan yiqilganda, zarb bilan o'zini otganda chiquvchi tovush: Keyin atrofdagi katta tol, qayrag'ochlarning shoxiga chiqib, guppa-guppa suvga kalla tashlandilar. Oybek, Bolalik.

GUPPA II:

taqlid. holatga taqlidni bildiruvchi so'z: guppa urmoq – gupullamoq: Palovning bug'i, shirin hidi guppa uradi. Oybek, Tanlangan asarlar.

GUPPI

GUPPI I

ot; shv. qalin paxtali chopon, to'n: Ko'mir yo'qligidan, tarasha cho'g'i tanchani birpas bozillatib, so'ngan edi, Gulnor eski chit guppisiga o'ralib, nonni ishtahasiz tishlar, miskarlar tomonidan samovar taxlitida yasalgan qumg'ondan choy quyur edi. Oybek, Qutlug' qon.

GUPPI II

sifat; shv. hovliqma, shoshma-shoshar: Ochil Kuch guppiroq odam, gapga tez uchadi. M.M.Do'st, Galatepaga qaytish.

GUPPI III

ot; shv. ayron tayyorlashda ishlatiladigan avtomat mashina; odatda sobiq sovet davrida ishlab chiqarilgan kir yuvish mashinalarini shu maqsadda ishlatishgan: Guppini aylantirib, ayronning yog'ini oldi va ayron xushta'm bo'lishi uchun rayhon soldi. Gazetadan.

GUVALAK

GUVALAK I

shv. guvala: Uning [Anzirat xolaning] hovlisi odam bo'yi kelar-kelmas guvalak devor bilan o'ralgan. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari. Guvalak uy, bostirma ayvon Shundoq ko'cha bo'yida erdi. M.Ali, Boqiy dunyo.

GUVALAK II

folk. go'balak; otpashsha: Guvalak quvgan biyaday qip, So'na chaqqan tuyaday qip, Quvib, endirib shu chopson Chimildiqni tutib, Go'ro'g'li bilan Misqolni qalliqqa soldi. Misqol pari. Yunus pari hech ketmaydi qoshidan. Darvozadan oyimlarni chiqarib, Guvalakday aylanadi boshidan. Misqol pari.

GO'YO

GO'YO I

esk. [toj. "gapiruvchi"] aytuvchi, gapiruvchi: Chiptadagi savolga "bulbuli go'yo" bo'lib javob qilayotganingizda shartta to'xtatar, "Xo'p, mulla, bu yog'ini qoyil qilarkansiz, endi ayting-chi, eng keyin o'qigan kitobingiz qaysi?.. O'.Hoshimov, Yarim asr daftari.

GO‘YO II

bog‘. [f. xuddi, misli] chog‘ishtiruv bog‘lovchisi; xuddi, kabi: Daho urush ishtirokchilariga bir-bir qarab oldi. Go‘yo majlisda so‘zlamogchiday tomog‘ini qirdi. Ovozini atayin yo‘g‘onlatdi. Tantanali suratda so‘z boshladi. T.Murod, Momo yer qo‘shig‘i.

GO‘SH

GO‘SH I

ot. [toj.] eshitish a‘zosi, quloq: Shayx solg‘ach mahvash alfozig‘a go‘sh, Ishq tug‘yon aylabon chekti xurush. A.Navoiy, Lisonut-tayr.

GO‘SH II

ot; ayn. go‘sh: Umringdan baraka top, Po‘lat, Po‘latjon, bu gap shu yerda, o‘rtamizda qolsin. Anu Erboy kelib naq go‘shimni yeydi-ya!... Har bir dam solish bir kilo go‘shshi puli, yetti kun dam solaman, hisoblen o‘ziz. U.Hamdani, Ota.

H

HA I

modal. javobda biror fikrni tasdiqlashni, rozilikni bildiradi: – Shu gaplar to‘g‘rimi? – Ha. – Shu yigit ukangizmi? – Ha. Ha, rost, bemorlarning ko‘pi har yerdan kelgan odamlar. S.Karomatov, Oltin qum.

HA II

modal. so‘roq va taxmin ma‘nolarini ta‘kidlash uchun ishlatiladi, so‘roqqa e‘tiborni jalb qiladi: Ha, nega ranging bo‘zarib ketdi? E.Raimov, Ajab qishloq.

HA III

undov. biror ish-harakatga undashni, shu ma‘noda qo‘llab-quvvatlashni bildiradi: Ha, bo‘la qolinglar, vaqt ketyapti. So‘zlashuv uslubi. “Ha” degani tuyaga mador. Maqol.

HAD

HAD I

ot. [a. daraja; chek, chegara; oxir, poyon] 1. Qo'yilgan me'yor, chegara chizig'i: Haddingni bil yigitcha degandek qarash qildi. T.Murod. Yulduzlar mangu yonadi.
2. Haq-huquq, imkoniyat darajasi: *haddidan oshmoq; haddi sig'adi.*

HAD II

ot. [a. marza, bo'ltak] matematika termini; a'zo: hadlarning ko'paytmasi; nisbatlarning hadlari; bir hadli; ko'p hadli.

HADIS

HADIS I

ot. biror ishni ustalik bilan, epchil bajarish malakasi: Sen bu ishning hadisini olib qolibsən. So'zlashuv uslubi. Yo'q edi boyqushning hadis – hunari. Alpomish.

HADIS II

ot; din. [a. so'z, suhbat; hikoya] islom dinida Qur'ondan keyingi muqaddas manba, Muhammad payg'ambarning faoliyati va ko'rsatmalari haqida rivoyatlar majmui (Rasululloh sallallohu alayhi vassallamning turli sharoitlarda shariat ahkomlariga oid aytgan so'zlari ham hadisdir): U qancha oyatlar, hadislar o'qidi. A.Qahhor, Sarob. Ahmadxo'ja o'z xatida, Madrasayi oliyada tafsir, hadis, ilmi kimyo kabi turli ilmlar o'qitilishini yozgan edi. M.Muhammadjonov, Turmush urinishlari.

HAL

HAL I

ot. [a. erish, eritish] oltin yoki kumush kukunidan yasalgan bo'yoq: Dehlidagi masjid va mezanalarning keragidan ortiqcha hallarini,

koshinlarini, naqshlarini qayerdadir ko'rgandaymiz. Z.Akramov, Hindiston lavhalari.

HAL II

predikativ so'z (odatda kesim bo'lib keladi). yechimini topgan, bir yoqli etilgan; nima qilish lozimligi aniqlangan (muammoli, chigal masala haqida): hal qilmoq; Bu masala hal. Bu – hal bo'lgan masala. So'zlashuv uslubi. Biz odamlarning taqdirini hal qilamiz. – Sultonov shunday deb, agranomning o'lim tafsiloti bitilgan "ish"ni bo'lim boshlig'iga uzatdi. T.Malik, Charxpalak.

HALIM

HALIM I

ot. [a. yopishqoq, yelimchak] suvga bug'doy yormasi va go'sht solib, uzoq (hil-hil bo'lib ketguncha) qaynatib pishiriladigan quyuq ovqat: Hazratoyimning dahalari bo'ldi. Chunonam basavlat, chunonam gavjum bo'ldiki, doshqozonda halim ulashdilar, – dedi Anzirat. A.Muxtor, Opa-singillar.

HALIM II

sifat. [a. yumshoq, yuvosh, beozor] kishiga qattiq botmaydigan, muloyim, yoqimli (tovush, muomala va shunday muomalali kishi haqida): Bir-ikki daqiqa sukutdan so'ng Saidahmadxon sun'iy tabassum, halim ovoz bilan so'z boshladi. Oybek, Ulug' yo'l.

HAM

HAM I

1. *bog'.* Teng qiymatli gap bo'laklari yoki soda gaplarni, shuningdek, to'liqsiz gap qismlarini bog'lash uchun xizmat qiladi: *Bitibdur besh ravot ham uchta hammom.* Uyg'un va I.Sulton, Alisher Navoiy.

2. *yukl.* Ta'kid, kuchaytirishni bildiradi: *Kun ham kech bo'lib qoldi. Shu ham ish bo'ldimi? Bu botinka oyog'imga sira ham sig'maydi. U opasiga hech ham o'xshamaydi. So'zlashuv uslubi.*

HAM II

taqlid. yeyish, oshash (bolalar nutqida qo'llanadi.): *Siz bergan giloslarni ham qilib oldim. Gazetadan.*

HAM- III

qo'shma so'zlarning tarkibiy qismi bo'lib, muayyan ish-faoliyat va shu kabilarda "birga bo'luvchi", "birga bajaruvchi", "teng, bir xil" degan ma'nolarni bildiradi: *hamdard, hamfikir, hamshahar, hamtovoq va boshqalar.*

HAP

HAP I

taqlid. og'izning tez ochilib yopilishini, shunda chiqadigan tovushni bildiradi: *hap etmoq; It hap etib tishlab oldi. Bo'ri hap etib tashlandi. So'zlashuv uslubi. To'rtta shap-shapdan, Bitta hap-hap yaxshi. Maqol.*

HAP II

undov; shv. jim: Aya!.. Risolat xola shoshib, Abduvaliga o'girildi. – Hap, – ko'rsatkich barmog'ini labiga bosib, Habiba xonimning uyi tomon ko'z tashlab oldi. Sh.Toshmatov, Erk qushi.

HASSA

HASSA I

ot. qo'lda tutib, yerga tirab, tayanib yurishga xizmat qiladigan maxsus tayoq; *aso: Ko'r hassasini bir yo'qotadi. Maqol. Hunarsiz odamning hassasiz ko'rdan farqi yo'q. O'.Umarbekov, Odam bo'lish qiyin.*

HASSA II

undov. raqs tushayotganlarni ragʻbatlantirish uchun aytiluvchi nutqiy odat undovi: Yosh yigitlar “hassa, hassa” degancha zavq bilan raqs tushishar, bazm yanada avj olardi. Soʻzlashuv uslubi.

HAVO

HAVO I

ot. [a. atmosfera] 1. Yer atmosferasini hosil etuvchi azot, kislorod kabi gazlar qorishmasi: toza havo; dim havo; Qorongʻu tushgandan keyin akamning ahvoli ogʻirlashdi. U endi alahlamas, havo yetishmayotgandek qisqa-qisqa nafas olar, dam-badam choʻchib tushar edi. Oʻ.Hoshimov, Dunyoning ishlari. Kulib boqqan odamdan qoʻrq, Ochilib yoqqan havodan. Maqol.

2. Yer kurrasini oʻrab turuvchi fazo: havoda uchmoq; havoga koʻtarilmoq; Havo bulut. Nafasni boʻgʻadigan, koʻzlarni koʻr qiladigan chang-toʻzon buluti havoni tutdi. Oybek, Navoiy.

HAVO II

ot. [a. intiqlik, noz; xayoliy havas, orzu] kibr, gʻurur, kattalik: kibr-havo; yoshlik havosi; Yoʻq, sal havosi balandroq chiqib qoldi bu bolaning nima boʻlsa ham, omon boʻlsin. Oʻ.Hoshimov, Koʻprik. Koʻp boʻlmaydi yaxshi odamning havosi. Oysuluv.

HAVO III

ot. [a. fantaziya, erkin shakldagi musiqa] kuy, ohang: Mashshoqlar cholg'ularini qo'lga oldilar. Endi guzarda shovqinli katta o'yin havosi emas, Shirin, mayin hujrabazm sadosi oqa ketdi. M.Ismoiluy, Farg'ona tong otguncha.

HAVO IV

ot. biror ish yoki kasbning mashqi, yo'l-yo'rig'i, usuli: Bir umr ko'nikib, havosini olgan bu ishi endi o'ziga ham vahimali ko'rinib qoldimi, "endi javob beringlar", deb turib oldi. A.Muxtor, Chinor.

HAVODOR

HAVODOR I

sifat. kibrli, dimog'dor: Uni turtar musulmon ham, Siltaydi hind havodor. E.Vohidov, Ruhlar isyoni. Haligi ikkisi havodor odam edi, bu yetimni ko'zlariga ilmay, aytayotgan so'zlari. Go'ro'g'li.

HAVODOR II

sifat. toza havoli, bahavo: havodor bino; Majididdin yangi bog'chasida daraxtlari yosh, lekin havodor yerda ziyofat berardi. Oybek, Navoiy.

HAVODOR III

ot. o'yinchi, ashulachi, sozanda kabilarga to'y, ziyofat egalari va tomoshabinlardan tushadigan pul va sovg'alar: O'yinchi cho'ntaklari, durra taglari havodorga to'lib, davradan chiqqanda odamlar uvvos tortib, chapaklar, qarsaklar bilan, oh-voylar, qichqiriqlar bilan yana so'radilar. M.Ismoiluy, Farg'ona tong otguncha.

HAYOT

HAYOT I

ot. [a. yashash, mavjud bo'lish] materiyaning o'z rivojlanishining muayyan bir davridagi

harakatlanish shakli: *Yaqin atrofimizni o'rganib, faqat sayyorangizda hayot borligini aniqlaganimizga ancha bo'ldi.* O.Mo'minov, Xiyobondagi uch uchrashuv.

HAYOT II

ot; shv. [a. devor; hovliga tutash bog'cha] xo'jalik yonidagi kichik ekin maydoni, tomorqa, bog'cha, chorvoq: *Mana shu hayotchaning orqasida tor ko'cha bor, bundan qayoqqa borishni o'zim bilmayman.* Hamza, Paranji sirlari.

HILLA

HILLA I

ot; s.u. hiyla: *Urgani yo'q moli bilan tillani, Bir ayol yurdirdi makr-u hillani.* Erali va Sherali.

HILLA II

ot; [a. sarpo, libos] ayn. hulla; nozik va nafis mato, shunday matodan tikilgan kiyim: Ro'molim bor hilladan, g'ijimlari tillada. Oq olma, qizil olma.

HILOL

HILOL I

ot; kit. [a. yangi oy] 1. Yangi chiqqan oy: *Ramzki, bir chekkasida hilol, bir chekkasida allaqanday hashamatli bino qubbasi ko'rinadi.* M.Mansur, Judolik diyori.
2. Hilol (erkaklar va xotin-qizlar ismi).

HILOL II

ot. tunda sayraydigan, kakkuga o'xshab ketadigan qush: Ular cho'qqilarga chiqib hilollarning sayrashini ham kuzatishdi. Sh.Xolmirzayev, Saylanma. – *Nima sayrayapti? – cho'chib so'radi Safo aka. – Hilol, – dedim. – Juda kamyob qush.* Sh.Xolmirzayev, O'lis yulduzlar ortida.

HILOL III

ot; bot. hiloldoshlar oilasiga mansub ildizpoyali, ko'pyillik o'simlik; "Assalomu alaykum" deb ham yuritiladi: Ko'klam issig'ida yangi unib chiqqan hilollar yalang oyoqda yugurib yurgan bolalarning oyog'ini qitiqlaydi. N.Eshonqul, Shamolni to'sib bo'lmaydi.

HIMO

HIMO I

ot. biror ish-harakatni bajarishda kimsaga beriladigan jismoniy yordam; ko'mak: Tursunboy qanorni ko'tarishib, mashinasining tumshug'iga olishdi. So'ngra himo bilan Alijonning orqasiga qo'ydi. H.Nu'mon, Fasllar. Ikkinchi darajani esa, loyga botib qolgan yengil avtomashinaning orqasidan ozgina himo qilingach, uning yurib ketganiga o'xshatish mumkin. Bola tarbiyasida nimalarga e'tibor berish lozim?

HIMO II

ot. imo: Manovi pakanagina odam bir himo bilan o'zini hurmat va qadr-qiymatning eng baland pog'onasiga ko'tarib qo'yishiga imoni komil! A.Dilmurod, Fano dashtidagi qush.

HO

HO I

undov. chaqiriq, murojaatni bildiradi; hoy, hey, ey: Bolalar, ho aldayapsiz, ko'zingizni bittasi ochiq-ku. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib. – Ho, bilag'on ekansan! – xitob qildi O'rxon bobo jilmayib. Ch.Aytmatov, Sohil yoqalab chopayotgan olapar.

HO II

undov; ayn. hov: Cho‘pon qarshi tomondagi tog‘ning osmonga tegay deb turgan cho‘qqisini ko‘rsatdi. – Ho, ko‘rdingmi, burgut qo‘nib turgan cho‘qqini? P.Tursun, O‘qituvchi.

HO III

undov. inkorni, norozilikni bildiruvchi hishayajon undovi: – Avval bitta o‘pay, keyin beraman. – Ho! – Nilufar o‘zini orqaga tashladi. – Oldin bering-da! – Mayli, yarimta o‘paman. O‘.Hoshimov, Ikki eshik orasi.

HOV

HOV I / HUV I

olmosh. uzoqdagi kimsa yoki narsaga ishorani bildiradi: Hov tepalikdagi oq toshni ko‘ryapsanmi? – Sigirlar qani? – Hov ana tepalikda o‘tlab yuripti. So‘zlashuv uslubi. Boring, hov soy bo‘yiga muzdek joy qiling! M.Ismoilov, Farg‘ona tong otguncha.

HOV II

undov; ayn. ho: Hov yigit, kechagi chopiqni bitirib qo‘ying! Oybek, Tanlangan asarlar.

HOV III

taqlid. it hurgandagi ovozni ifodalaydi; vov: Lekin kuchuk keskin bir “hov” bilan jim bo‘ldi, yalqovlanib, yana yotdi. Oybek, Tanlangan asarlar.

HOZIR

HOZIR I

sifat. [a. bor, mavjud; naqd, shay] biror ish, vazifa uchun tayyor; shay: O‘roqda yo‘q, mashoqda yo‘q – xirmonda hozir. Maqol. Mo‘min chaqqon biladigan odamiga ham biron yaxshilik qilishga tayyorligi, har kimning xizmatiga hozir-u nozirligi, hammaga sadoqatli va xushmuomalaligi tufayli shunday laqab

olgandi. Ch.Aytmatov, Oq kema.

HOZIR II

ravish. soʻzlanib turgan paytni oʻz ichiga olgan vaqt, shu on, shu payt, shu davr: Hozir chiqib ketdi. Soʻzlashuv uslubi. Bizning joylar oʻrni hozir paxtazor. I.Yusupov, Qadrdon soʻqmoqlar.

HU

HU I / HUV I

undov; ayn. hov; uzoqdagi kimsa, narsa, paytga ishorani bildiradi: Hu, qorayib koʻringan nima? Hu, daryoda choʻmilganlarimiz esingda bormi? Hu anavi kungi gap nima boʻldi? Soʻzlashuv uslubi. Huv oq yerni qirq yil ekdim dahyakka? Gʻ.Gʻulom, Soyalar.

HU II / HUV II

undov. qargʻish, soʻkishni ifodalovchi soʻz-iboralar bilan birga qoʻllanib, kuchli qahr, gʻazab, nafrat his-tuygʻusini bildiradi: Hu, yer yutsin seni! Soʻzlashuv uslubi. Devor ustida turgan oʻn ikki yoshlardagi bir qiz devordan kesak koʻchirib olib, mulla Norqoʻziga oʻqtaldi: – Hu, oʻl, turqing qursin! A.Qahhor, Mayiz yemagan xotin. Huv, koʻzingni yel yesin, bir dasta paringni Yoqut opangdan ayaysanmi, bularni men yovga olib boramanmi? Gʻ.Gʻulom, Soyalar.

HU III / HUV III

modal; din. ilohiy kuchga yordam soʻrab murojaat qilganda aytiladigan nido: Hasan “haq!” deb, “hu!” dedi, Gʻirkoʻk otini “chu” dedi. Ravshan. Bu mudhish, mashʻum bazmga haligi yalmogʻiz folbinning xasta ovoz bilan vaysashi qoʻshildi: – Yo sulton! Yo chiltan! Hu, hu, hu! Oybek, Tanlangan asarlar. Qoraxon

podsho payti sahar, huv, deb shahardan chiqib ketdi. Erali bilan Sherali.

HU IV

taqlid. qumri, g'urrak kabi qushlarning sayrashidagi tovushni bildiradi: Musicha g'urraklar g'urullab hu tortib, boqqa oroyish berib, nag'masozlik bir munosib yarashib turibdi. Ravshan.

HUH

HUH I

undov. po'pisa uchun ishlatiladigan his-hayajon undovi: –Huh, seni!.. Munchoqni suiiste'mol qilsin deb, senga kim aytdi? – dedi Mehmonov qizchasiga. S.Abdulla, Obro'yim to'kiladi.

HUH II

taqlid. O'pkadagi havo, nafasni og'izdan zarb bilan chiqarishda yuzaga keladigan tovushni bildiradi: Qosimjon yonini kovlayotganida, militsionerning qoshlari chimirilib ketdi: – Shoshmang, shoshmang, bitta huh, deb yuboring-chi. S.Ahmad, Kataysa. Nihoyat chuqur tin olib, nafasini bo'shatdi: – Huh! O'zimam it quvlaganday yuguribman, – dedi shivirlab. M.Mansur, Judolik diyori.

HUR

HUR I

ot. [a. shahlo ko'z (qizlar)] islom diniga ko'ra taqvodorlar bilan birgalikda jannatda yashaydigan jismoniy va ma'naviy kamchiliklardan xoli bo'lgan nihoyatda go'zal qiz(lar): Behishtdagi hurlar kabi, Bilmam, yorim qayga ketdi. Shirin bilan Shakar.

HUR II

sifat. [a. ozod, erkin; mustaqil] birovning izmidan xoli, erki o'zida bo'lgan; ozod, erkin:

hur o'lka; hur inson; Yuz yil qul bo'lib yashagandan, Bir kun hur bo'lib yashagan yaxshi. Maqol.

HUR III

fe'l. hurmoq fe'lining buyruq shakli; vov-vov, ak-ak kabi tovush chiqarmoq: *Qorong'u uzoq-yaqinda itlar hurar edi.* A. Anor. *It hurar, karvon o'tar.* Maqol.

HUR IV

taqlid. takror holda qo'llanib, shamolning esishini yoki olovning yonishini taqlidan ifodalaydi: *Tong yellari hur-hur esdi. Otamiz tegirmon oldidan yo'l oldi. Tegirmon ostidan shovullab otilmish suv yo'lni ko'ndalang kesib oqdi.* T.Murod. Oydinda yurgan odamlar. *Kosov bilan o'choq kovladi. Olov hur-hur yondi. Kenja onasi yoqasini tataladi. – Ena, mamma! Mamma ber! – dedi.* T.Murod. Oydinda yurgan odamlar.

HUVULLAMOQ

HUVULLAMOQ I *fe'l. mayin ovoz chiqarib esmoq* (sovuq shamol, izg'irin haqida): *Keyin huvullab, boyagidan kuchliroq shamol esib o'tdi.* M.Mansurov, Yombi.

HUVULLAMOQ II *fe'l. kimsasiz, bo'm-bo'sh holatda bo'lmoq:* *U (Samandarov) ketgandan keyin xuddi butun hovlini to'ldirib, xandon-xushon suhbat qilib bir talay o'tirgan mehmon birdan chiqib ketganday, hovli huvullab qoldi.* A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

HUZUR

HUZUR I

ot. [a. bor, mavjud bo'lish; kelish, ko'rish] biror narsadan qoniqib rohatlanish, yayrash: *huzur*

qilmoq; huzur ko‘rmoq; Huzur-huzur, betamizniki – huzur. Maqol.

HUZUR II

ot; ko‘tarinki. qabul, old: Huzuriga chaqirmoq. Huzuriga kirmoq. Azimjon ishdan qaytayotib, bugun yana onasining huzuriga kirdi. Saodat.

HO‘

HO‘ I

olmosh. ilgari bo‘lib o‘tgan ish-harakat, hodisa va shu kabilarga ishorani bildiradi: Ho‘, burnog‘i yili seryog‘, sergo‘sh t palovxonni Babuddan osongina undirgan edi. Mushtum.

HO‘ II

undov. murojaatda diqqatni jalb etish uchun ishlatiladi: –Ho‘, ishyoqmas, manglayi qora, – dedi Madrayim navkar o‘shqirib unga. J.Sharipov, Xorazm.

HO‘V

HO‘V I

olmosh; ayn. ho‘l; ilgari bo‘lib o‘tgan ish-harakat, hodisa va shu kabilarga ishorani bildiradi: O‘zimga qolsa-ku, ho‘v olis Jiyydalimga borib, ota-onamning yonida yotsam! E.A‘zam, Jannat o‘zi qaydadir.

HO‘V II

undov; ayn. hoy, buyruq-xitob undovi: – Nima deb valdiryapti bu? Tush deyapman, ho‘v pakana! E.A‘zam, Pakananing oshiq ko‘ngli.

I

IBORAT

IBORAT I

ot. [a. bayon, ifoda] tashkil topgan, tarkib topgan; tuzilgan: Yog'in-sochinli kunlarda Bobur ko'proq Agrada ishlaydi. Xilvatxona – ichma-ich qurilgan uch xonadan iborat. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

IBORAT II

ot; esk. [a. so'zlar, iboralar] ibora; so'z, so'zlar: Xat o'qildi zavq birlan sar-basar, Bir iborat chiqdi, mazmuni itob. Muqimiy.

IDEAL

IDEAL I

ot. [fr. ideal < yun. idea – g'oya, tushuncha; obraz, timsol] yuksak kamolot timsoli, olijanob maqsad va orzu: Ideal – jamiyatning yuksak va olijanob maqsadi, kelajakda ko'zlangan g'oyasi. Gazetadan. Ayol nigohidagi samimiylik va mehribonlik, latofat va go'zallik bilan uyg'unlashib, ideal go'zal inson qiyofasini gavdalantiradi. Leonardo butun umri davomida o'zi ishlagan barcha asarlarini sotgan bo'lsada, "Mona Liza" asarini katta pulga ham sotmagan. 6-sinf, Tasviriy san'at darsligi.

IDEAL II

sifat. tasavvur qilish mumkin bo'lgan darajada sifatli, benuqson: ideal gaz; ideal fikr; Ideal vaznsizlik koinotda mavjud. Ammo ungacha farazni yerda sinash kerak. Ozigina asos uchquni topilsa... keyin koinot! T.Malik, Charxpalak.

IDISH

IDISH I

ot. narsa solish (solib qo'yish) uchun ishlatiladigan uy- ro'zg'or yoki xo'jalik buyumi: Mana, o'n kundirki, Bobur non yuzini ko'rmaydi. Un allaqachon tugagan, unga oltin-kumush idishlarda ertalab bir siqim mayiz bilan

choy, kechqurun tuya go'shtidan pishirilgan bir kosa sho'rva yoki uch-to'rt tuyur kabob beradilar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

IDISH II

ot. hind-yevropa tillari oilasidagi german tillari guruhiga mansub, yevropalik yahudiylarning aloqa-aralashuvida qo'llanuvchi til: Idish – yahudiylar bir qismi tili. Hind-yevropa tillari (german guruhi) oilasiga mansub. Bu tilda so'zlashuvchilar jahonning ko'pchilik mamlakatlari (Yevropa davlatlari, Amerika, Janubiy Afrika, Isroil va boshqa davlatlarda) istiqomat qiladi. Yozuvi qadimgi yahudiy alifbosi asosida yoziladi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

IKKILIK

IKKILIK I

ot. 1. Ikki dona xoli, surati bo'lgan (karta haqida): tapponning ikkiligi;
2. Ikki misrali she'r: Mahmud Koshg'ariy "Devon" idagi she'riy parchalarning asosiy qismi xalq og'zaki ijodi mahsulidir. Ular shakliga ko'ra, asosan, ikkilik, to'rtlik va murabba'lardan tashkil topgan. M.Koshg'ariy, Devonu lug'otit -turk.
3. Yomon bajarilgan, ikki bahoga arziydigan, ikki bahoga bajarilgan: ikkilik ish. ikkilik insho.
4. Ikki kishilik yoki ikki jamoa bellashuviga asoslangan musobaqa shakli: Vadim Menkov ... endi Mochalov Kochnev bilan birga ikkilik bahslarida yurtimiz sharafigini himoya qiladi. Gazetadan.

IKKILIK II

ot. aldash, o'zining asl niyatini ayon qilmasdan yomonlik qilish: Shariat haqiqatning zohiri bo'lsa, haqiqat shariatning botinidir. Haqiqat bir sirdir. Bu maqomga haqiqiy oshiq qullar

erishadi. Bu maqomda ikkilik yo‘q. Unda qahr ham, lutf ham barobar. S.Sayfulloh. Shariat, Tariqat va Haqiqat (Turkiston mashoyixlari talqinida).

ILMOQ

ILMOQ I

ot. ilib olish, ilib ko‘tarish uchun ishlatiladigan temirdan yoki daraxtning butog‘idan yasalgan xonaki ayri asbob; ilgak: Nozima bu gapni aytishga aytdi-yu, shu zahoti tilini tishladi. Bularga ilmoqni ko‘rsatib qo‘ymadimi? Chakki qildi. Bu gapni aytmasligi kerak edi. T.Malik, Charxpalak. Ikki azamat yigit temir ilmoqlar bilan zanjirni ko‘tarib, kema burniga qo‘ydi. M.Osim, Karvon yo‘llarida.

ILMOQ II

ot; tib. [nem. klammer – qisqich] olinadigan protezlarni tayanch tishlarga mahkamlaydigan mexanik tuzilma: Ilmoqlar vazifasiga ko‘ra ushlab turuvchi, tayanuvchi, tayanib-ushlab turuvchi ilmoqlarga bo‘linadi. Darslikdan.

ILMOQ III

fe‘l. mix, qoziq, ilgak va shu kabilarga osmoq, osib qo‘ymoq: Falak peshtoqiga bayroqni ildik, Bildik borliq aro har neki borni. Jumboqlar ustiga qancha egildik. J.Kamol, Asr bilan vidolashuv.

ILMOQ IV

fe‘l. otilgan yoki yuqoridan tushayotgan narsani yerga tushirmay tutmoq, tutib olmoq. Bolalar qo‘llarini cho‘zib, sapchib, sochqilarni ilib oldilar. T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi. It jon-jahdi bilan ikki sakrashdayoq pirillab ketayotgan konvertni lunjiga “hap” etib ilib oldi. H.Nazir, So‘nmas chaqmoqlar.

IN

IN I

ot. qush, hasharot, hayvonlarning yashash, bola ochish uchun qurgan joyi, uya: qaldirg'och ini; ari ini; Chiqmagan terakka kelmagan laylak in qurar. Maqol. Politsiya mahkamasining mirzasi Tojixon Tursunxo'ja o'g'li kelishi bilan odamlar in-iniga kirib ketar edi. M.Muhammadjonov, Turmush urinishlari. Bechirindi go'ng begona o't uyi bo'ladi. Bechirindi go'ng turli-tuman dard ini bo'ladi. T.Murod, Otamdan qolgan dalalar.

IN II

fe'l; esk. shv. yuqoridan pastga tushmoq, qo'nmoq: Yasnaya Polyanada hamma narsa oppoq: dalalar ham, kumush qirov ingan o'rmonlar ham, qo'sh qavatli darvozaning qubbali ustunlari ham, qo'radagi hovuzlar, uylar ham. A.Muxtor, Chinor. Tez daraxtdan pastga in, joningni olaman, dedi ona. So'zlashuv uslubi.

INJU

INJU I

ot. marvarid, dur: Ana qarshidagi qubbador darchaning tepasiga la'l va inju qadalgan quloch yetmas arxar shoxi osilgan. O.Yoqubov, Ulug'bek xazinasi.

INJU II

ot; tar. yer-suv: Inju – Chingizxon xonadoni a'zolariga tegishli yer-suv; keyinchalik shohlar, amirlar, xonlar xonadoni a'zolariga tegishli yer-suv. O'zbek tilining izohli lug'ati.

INTEGRAL

INTEGRAL I

ot; mat. [lot. integer – bir butun, buzilmagan; qayta tiklangan] oliy matematikada cheksiz kichik sonlar yig'indisi sifatida qaraladigan butun miqdor: Aniq integral matematik tahlilning eng asosiy amallaridan biridir. A.Begmatov, Aniq integral va uning asosiy xossalari.

INTEGRAL II

sifat. integralga oid: integral hisob; integral tenglama.

INTERNATSIONA

L

INTERNATSIONA

L I

xalqaro siyosiy ittifoq, birlashma: Birinchi Internatsional – 1864-yil 28-sentabrda Londonda ta'sis etilgan birinchi xalqaro proletariat tashkiloti.

INTERNATSIONA

L II

sifat. millatlararo, baynalmilal, xalqaro: internatsional aloqalar; internatsional burch; internatsional hamkorlik.

IRKIT

IRKIT I

ot. suzma qopi; ayronning suvini oqizib suzma holiga keltirish uchun qo'llanadigan bo'zdan qilingan xalta.

IRKIT II

sifat. juda iflos, irganadigan darajada kir: Bir yonda sudralgan qish uvadasi: irkit qor uyumi. R.Bobojon, Yangi kitobdan.

IROQ

IROQ I

ravish. uzoq, olis:

IROQ II

atoqli ot. mamlakat: U yerdan Qozog‘iston, O‘zbekiston, Turkmaniston orqali Eron, Iroq, Suriya va Turkiyaga boradi. U yog‘i esa Yevropaga bir qadam. “Bir makon, bir yo‘l” – manfaatlar chorrahasi.

IROQ III

ot; mus. Shahmaqomdagi oltinchi maqom nomi.

IROQI

IROQI I

ot. kashtado‘zlikda to‘rga, kanvaga ip yoki ipaklarni kesishtirib, krest shaklida gul tikish usuli va shu usulda tikilgan narsa: iroqi tikmoq; iroqi jiyak; Boshidagi iroqi do‘ppisi husniga husn qo‘shardi. Sh.Rashidov, Bo‘rondan kuchli.

IROQI II

sifat. Iroqqa mansub, Iroqda tayyorlangan: iroqi sovun – yuz-qo‘l yuvish uchun qo‘llanadigan xushbo‘y sovun, atirsovun; Temirtosh ham kecha qallig‘i Menglioyning yangasiga ikkita iroqi sovun, upa-elik olib, yangi ro‘molchaga tugib, qosh qorayganda borgan edi. M.Osim, O‘tror.

IRQ

IRQ I

ot. nasl, zot; shuningdek, kishilarning ko‘z, soch va teri rangi; yuz, bosh tuzilishi va shu kabi nasliy belgilari bir xil bo‘lgan, tarixan shakllangan har bir guruhi: Bunda bor qancha irq va qancha millat. E.Vohidov.

IRQ II

ot. yuz, yanoq: Avaz qarasa, Oqqiz durust qizga o‘xshaydi, irqi olmaday pishgan, zulflari beliga tushgan. Balogardon.

IS

IS I

ot. bo'y, hid: Jaydari atirgulning isi o'tkir bo'ladi. Atirning isi ketib qolibdi. So'zlashuv uslubi. Bildim og'zimdagi qo'lansa is qon bo'ldi. Lunjlarimda g'ijirlab o'ynayotgan tishim bo'ldi. T.Murod, Ot kishnagan oqshom.

IS II

ot. toshko'mir yonganda ajralib chiqadigan zaharli gaz: Ukamga is tegibdi. Ko'mirning isi chiqibdi. So'zlashuv uslubi. Katta osma lampa tutabroq yonganidan, do'konxonadan is va qurum hidi bilan to'lgan havo darrov dimog'ga urar edi. Oybek, Tanlangan asarlar.

IS III

ot. tutun yoki changdan ship va devorda hosil bo'ladigan o'rgimchak iniga o'xshash ipir-ipir tolalar: Bir oy bo'lmasdan kabinetimning burchaklarida is paydo bo'libdi. Gazetadan. Xizmatkorxonaning devorlari, shiplari o'rgimchak inlari, ipir-ipir qora islar bilan qoplangan. Oybek, Qutlug' qon.

ISITMA

ISITMA I

ot. 1. Organizmning, gavda harorati ko'tarilganda namoyon bo'ladigan, zararli agentlar (kasalliklar qo'zg'atuvchi omillar)ga nisbatan himoya-moslashuv reaksiyasi, uning natijasida yuzaga keluvchi harorat: Kasalni yashirsang, isitmasi oshkor qiladi. Maqol. s.u. 2. Badanda harorat bilan o'tadigan ba'zi kasalliklarning (masalan, bezgak, tif) xalq orasidagi umumiy nomi: Qumqishloq dehqonlarini qadimdan qiynab kelgan botqoqlarni... isitma, bezgak o'choqlarini quritish uchun bir necha chaqirim uzunlikda

zovur qazish kerak. H.G‘ulom, Mash‘al.

ISITMA II

ot; etn. kishining dilini o‘ziga yoki boshqaga moyil etish maqsadida qilingan amal: Issiq so‘zim – isitma, sovuq so‘zim – sovutma. Maqol.

ISITMA III

sifat. isitilgan: isitma osh.

ISSIQ

ISSIQ I

ot. harorat, isitma: Kasalning issig‘i baland. Saratonning issig‘ida ishlash og‘irlashadi. So‘zlashuv uslubi. Ayolimiz ayollar ashulasini boshladi: – Dunyoga kelib nima ko‘rdim... Kiyadigan kiyimim yo‘q... Men issiq-issiq choy ichdim... T.Murod, Otamdan qolgan dalalar.

ISSIQ II

sifat. 1. Harorati me‘yordan (nisbatan) ortiq, haroratini saqlagan, haroratni saqlovchi: issiq kun; issiq non; issiq kiyim; O‘zi qalin po‘stin kiyib, yana ikkita jun chakmon, issiq quloqchin, “jo‘rab” deb ataladigan qalin paypoqlar oldi. Otlarga yem-xashakni ham unutmadi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

2. Yoqimli, iliq: issiq muomala; istarasi issiq; Bola ammasini birinchi marta ko‘rayotgan bo‘lsa ham, bu istarasi issiq ayolni ko‘pdan beri biladigandek begonasiramas edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ISTAK

ISTAK I

ot. xohish, mayl: Lekin ko‘nglida esa, koshki shunday bo‘la qolsa, degan istak hukmronlik qilar edi. S.Zunnunova, Gulxan.

ISTAK II

ot. tok poyalarini bog‘lash uchun ishlatiladigan novda: Hov mulla Ahmadjon! Toldan istak qirqib keling, tokni bog‘laymiz! H.G‘ulom, Binafsha atri.

ITOB

ITOB I

ot. [a. ta‘na; qiynoq] ta‘na, malomat, tanbeh: U... birinchi itobdayoq, ota-ona gunohiga tavba qilishga hozirlanar edi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

ITOB II

surgun: Sudda guvohlik berib meni haqimga davlatga dushman deb guvohlik berdilar. Shu bilan og‘ir suruk berib meni qamadilar. Qozog‘istonga itob qildilar. Ul joyda lagerda ishlab turub, Moskvaga ariza berdim. Gazetadan.

IVIMOQ

IVIMOQ I

fe‘l. suv yoki boshqa suyuqlikni emib, shimib ho‘l bo‘lib nam tortib, yumshamoq; bo‘kmoq: “Jala quysa, olov yonmay balo bo‘larmikin? – o‘ylandi u. – Ko‘prikning yog‘ochlari ham ho‘l bo‘lib ivib yotgandir”. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

IVIMOQ II

fe‘l. quyilib qolmoq, quyuq tortmoq, quyuglashmoq (qon va sut, qatiq haqida): Qayerdadir tomsa tomchi qon, Sening yuragingda iviydi. U.Qo‘chqor, Hayajonga ko‘milgan dunyo. Sut ivib qolibdi. So‘zlashuv uslubi.

IVITMOQ

IVITMOQ I

fe'l. ivimoq I fe'lining orttirma nisbat shakli; yumshatmoq; bo'ktirmoq: osh uchun no'xot ivitmoq; Ular tilxatlarni cho'ntaklaridan chiqarib ko'rsatdilar. Ulardan biri dedi: Biz bu tilxatlarni ivitib ichamizmi? S.Ayniy, Qullar.

IVITMOQ II

fe'l. ivimoq II fe'lining orttirma nisbat shakli; quyiltirmoq, quyuqlashtirmoq: qatiq ivitmoq; Sog'ilgan sut pishiriladi, ivitib qatiq tayyorlanadi, maxsus aylantirgich moslamaga solib yog'i ajratib olinadi. Qolgan sutdan esa suzma tayyorlanadi. Sigir sog'ishdan tappi yoqishgacha – qishloq ayolining bir kuni.

ISH

ISH I

ot. 1. Mehnat: ilmiy ish; amaliy ish; Ish avvalini bir o'ylasang, Oxirini besh o'yla. Maqol.

2. Korxona, muassasa, tashkilotdagi mehnat faoliyati: ish kuni; ish haqi; Ma'lum bo'lishicha yangi muallimning ismi shariflari Vohid Soliyevich Soliyev ekan. Institutni bu yil bitirib, to'ppa-to'g'ri bizning qishloqqa ishga kelibdi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

3. Biror janjal, jinoyat; shunday masala bo'yicha to'plangan hujjatlar majmuasi: Agar kozel bo'lsa... agar ayyor bo'lsa... – Tengiz o'ylanib qoldi. – Boshqa lagerlarga ham shunaqa xat yozgandir? Tezda aniqlash kerak. Qo'tos, o'zing shug'ullan bu ish bilan. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

ISH II

ot; max. tikuvchilik termini; oyoq kiyimi yoki ust kiyimi tikishga yetarli material: ish bichmoq; ish tikmoq; Bu teridan to'rtta ish tushadi. So'zlashuv uslubi. Chol do'konxonada o'tirib, ish bichib beradi, Unsin ichkari uyda tikadi. Oybek, Qutlug' qon.

ISH III

undov. ishsh; eshakni to'xtatish uchun qo'llanuvchi buyruq-xitob undovi: Dangasa salqinga qochgay, ish desang, To'xtamoq odat, eshakka ish desang. Habibiy.

ISHKAL

ISHKAL I

ot. [a. mushkullik, chalkashlik] ishdagi chatoq holat; chalkashlik, buzuqlik: Ayajon, jindek ishkalroq joyi ham bor-da... Ishkali o'sha Fotima qiz Qo'ziyev raisning o'g'liga chaqaloqligidayoq beshikkerti bo'lgan ekan. X.To'xtaboyev, Quyonlar saltanati.

ISHKAL II

ot; shv. poxol yoki qo'g'adan eshilgan bog'liq arqon: Ishkal bilan bog'langan o'tlarni bobom bilan qishga g'amladik. So'zlashuv uslubi.

ICH

ICH I

1. Ichkari: *xonaning ichi; Usti yaltiroq, ichi qaltiroq. Maqol. Undan keyin bittayarimtalaringni tugmaling uzilib ketsa, darrov qadab ham beraveradi, do'ppisining ichiga doim igna qadab yuradi. to'g'rimi? – shunday deb do'stinamning do'ppisini olib, ich tomonini o'quvchilarga ko'rsatgan edim. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.*

2. Ora: *Shunday bir odamni, muallimlar ichida birinchi bo'lib “sendan yaxshi yigit chiqadi”, deb ko'nglimni ko'targan, kunora darslarimni surishtirib turgan, mana bugun qimmatli vaqtini sarflab, mendan xabar olgani kelgan bir kimsani hech aldagim kelmasdi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.*

ICH II

fe'l. suyuqlikni ichga yutmoq, tanovul qilmoq: bir kosa xo'rda ichmoq; Savdarboshi oltin kosada keltirgan sharbatdan Bobur avval o'zi ichdi-yu, keyin Mirzoxonga berdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

J

JABR

JABR I

ot. [a. zulm] zulm, siquv, ezish: jabr qilmoq; jabr ko'rmoq. – Mengamas, o'rtoq Toshevga, – dedi sarg'ish qoshini chimirib. – Men sizga jabr bo'lmasin, deyapman, oka, jo'jabirdek jonsiz. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

JABR II

ot: esk. algebra; asli Xorazmiyning "Kitob al-jabr va al-muqobala" asari nomidan olingan; algebra al-jabr so'zining lotincha talaffuzi asosida yuzaga kelgan: Biz o'qigan vaqtlarda algebra darsi jabr deb yuritilar edi.

JALOV

JALOV I

ot; shv. ayn. yalov: Ko'rgiliklarning hammasi o'z qilmishimizdan. O'zing aytganday, hozir yurt jalovsiz, el egasiz. T.Sulaymon, Tangriga tavallo.

JALOV II

ot. sovrin: – O'zi ko'pkarida besh so'mlik jalov olganmiding? – dedi to'rsayib. – Bir to'ylik sovrin oldim, bo'ldimi? – dedi onasiga o'zini arazlaganday ko'rsatib va tag'in hiring-hiring kuldi... S.O'nar, Bibisora.

JAR

JAR I

ot. [f. yerning chuqur joyi, o'yi q joyi] chetlari o'pirilgan chuqur soylik; chuqurlik: Qo'rg'onning devori mana shu jar ustidan o'tadi. Shotilarni devor tagiga ko'tarib borguncha, yigitlar qora terga botib ketishdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

JAR II

[a. baland ovoz bilan, ochiq e'lon qilish] jar solmoq, jarchi qo'yib hammaga xabar bermoq, e'lon qilmoq: Onaga muhabbatning shunday bir o'ziga xosligi borki, odam bu tuyg'usi haqida olamga jar solib, hammani undan voqif qilavermaydi. O.Sharafiddinov, O'lsam ayrilmasman quchoqlaringdan. Bu yosh qiz Komronning kelganligini hammaga chinqirib jar solgandan so'ng, yonlariga yugurib kelib, Faridani quchoqladi. R.N.Guntekin, Choliqushi.

JAVRAMOQ

JAVRAMOQ I

fe'l. hadeb gapiravermoq, ortiq darajada ko'p gapirmoq, vaysamoq: Folbin xolam: "Otaginam, kasalingiz g'oyat og'ir, ana, quloq soling, parilarim faryod chekyapti", deb javray boshladi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

JAVRAMOQ II

fe'l. sovuq qotmoq, sovuq yemoq, diydiramoq: Tuni bilan javrab chiqdim. So'zlashuv uslubi.

JAZ

JAZ I

ot. oz miqdordagi to'g'ramcha go'sht: Bugungi ovqatga yetarli jazim bor. So'zlashuv uslubi. Haydar sovib qolgan kabobning bitta jazini olib, og'ziga soldi. E.Usmonov, Yolqin.

JAZ II

ot; mus. [ing. jazz – orkestr] ko'pincha urib va puflab chalinadigan asboblardan tuzilgan orkestr: Jaz shu yerda, sahnaning o'zida joylashgan edi. Yoshlik.

JAZ III

ot; shv. tuya egari: Tuyanining o'ziga yarasha jazi bor. Maqol.

JAZ IV

taqlid. jon achitadigan, lovullatadigan bexos og'riq haqida: Bu gapdan Nusratillaning tani jaz etib ketdi, Turdimat cho'talni yeb tashlaguday qarab ko'nglidagini bildirib qo'ydi. A.Muxtor, Opa-singillar.

JAZ V

taqlid. kuydirganda, qizib turgan narsaga sovuq narsani tegizganda chiqadigan tovushni bildiradi: O'choq boshidan kelgan jaz etgan tovush bekaning ovqat harakatini boshlaganini anglatar edi. Gazetadan.

JILD

JILD I

ot. [a. po'st; teri] 1. Biror narsa ustidan kiydiriladigan, qoplab qo'yiladigan g'ilof: yostiqlik jildi; [Gulnora Sobirova] Qo'lidagi ko'rpa jildini mashinadan chiqarib, o'zi nafis qilib solgan gullarni zavqlanib ko'zdan kechirdi. Gazetadan.

2. Ilgarigi vaqtlarda maktab bolalari portfel o'rnida ishlatgan xalta: Esingizda bormi, bo'yimizga jild osib, "Urfon" maktabiga qatnagan kunlarimiz? A.Qahhor, Sarob. Dehqonboy aka hali-hali ko'z oldidan ketkaza

*olmaydi: Yelkasida jild. Bir burda non, meva-
cheva solingan... Gazetadan. Ko'k jildimda
alifbe va bir burda non, Birinchi bor qadam
qo'ydim maktab tomon. E.Vohidov, Nido.*

*3. somsaning qiymani o'rab turgan, ko'pincha
qat-qat xamir qismi: Mantisining qiymasiga
ichak-chovoq ishlatar, somsasining jildiga jir,
demakki yog' ishlatar. Mushtum.*

JILD II

*ot. [a. muqova] ko'p qismli badiiy yoki ilmiy
asarning har bir nashr qilingan qismi; tom: Qishi
bilan bir necha jild kitob yozish mumkin.
A.Qahhor, Sarob. Ming jild kitob o'qib, bir
johilga gap topib berolmasam, mana bu kallani
nimaga ko'tarib yuribman? S.Siyoyev,
Yorug'lik.*

JIN

JIN I

*ot; din. [a. afsonaviy maxluq; arvoh; yovuz ruh]
ajina: Seni jin urdimi? So'zlashuv uslubi.
Kutilmagan bu qichqiriqdan cho'chib tushgan
bir soqchi qahr bilan so'radi: – Jin urdimi? Ne
gap? – Ilkimni yechinglar! Jonim kerak bo'lsa,
ertaga olursiz! P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

JIN II

*ot. jin mashina – paxta tozalaydigan, chigitdan
tolalarni ajratib oladigan mashina: Zavod
ichkarisida "jin"lar paxta tozalab chiqarmoqda.
J.Sharipov, Xorazm.*

JIN III

*sifat. eng kuchsiz nur beradigan (piltani yoqqa
botirib yoqiladigan): Uydagi narsalarni bir-
biridan g'ira-shira ayirishga imkon beruvchi jin
chiroq ham endi ko'rinmaydi. Oybek, Qutlug'
qon.*

JIN IV

sifat. tor, qing'ir-qiyshiq, ovloq: Xalq Astrobodning kichik yo'llaridan, jin ko'chalaridan oqib, dalaga yoyilgan. Oybek, Navoiy. Xivaning jin ko'chalari huvullab yotibdi. S.Siyoyev, Avaz.

JIN V

tanga-chaqa; jin chaqa ayn. jiring chaqa: Jin chaqa hammaning karmoniga tupurib, boylarning hamyoniga o'zini uradi. Oybek, Tanlangan asarlar.

JIR

JIR I

ot. [r. moy; moyli narsa, ovqat] moy, yog': Yetmish ikki hunaring bor, lekin xumchangda besh paysa jiring yo'q! – deb Mirvali bangi bir kun Berdiboyni koyigan edi. A.Qodiriy, Obid ketmon.

JIR II

ot; shv. qo'shiq: O'tovlardan cho'ponlarning o'lanlari oqinlarning jirlari yangrab, uzoq-uzoqlarga aks-sado beradi. Gazetadan.

JIR III

ot; shv. janjal: Kechagi yigitlar bilan yana jir boshlanib ketdi. So'zlashuv uslubi.

JIR IV

shv. qorashaqshaq: Yulduzlar yaqin, boyqush sayraydi, har qadamingdan jir degan tun qushi uchib o'tadi. Sh.Xolmirzayev, Quyosh-ku falakda kezib yuribdi.

JIZ

JIZ I

taqlid. jon achitadigan, lovullatadigan bexos og'riq haqida: Qo'ziboy picha o'zini bosib oldi: - Ertalab bo'lsa, uxlab yotuvdim, qulog'im jiz etdi. Ari chaqdimi, deb mundoq qarasam –

Rahim. H.Nazir, Soʻnmas chaqmoqlar.

JIZ II

taqlid; ayn. jaz V; qizib turgan narsaga sovuq narsa tegganda yoki biror narsa qovurilganda va shu kabi hollarda chiqadigan tovush haqida: Mingta siz-bizdan, Bitta jiz-biz yaxshi. Maqol.

JIZ III

ot. oʻz yogʻiga qovurilgan goʻsht: Bugun sizlar bilan ajoyib taom boʻlmish jiz tayyorlaymiz oson usulda, bu jizimiz oʻn kishiga moʻljallangan. <https://www.youtube.com>

JIZILLAMOQ

JIZILLAMOQ I

feʼl. jon achitib ogʻrimoq, lovullamoq: Bobur yarador oyogʻining jizillab kuyib ogʻrigani va Ahmad Tanbalning qoʻlidagi qilich allanechuk tanish ekanini bir vaqtda his qildi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

JIZILLAMOQ II

feʼl. jazillamoq: Shu ondayoq tovada jizillab qovurilayotgan bugʻu goʻshtining hidi dimogʻiga urilgandek, oʻzi goʻsht mazasini totgandek boʻldi. J.London, Hayotga muhabbat.

JIGʻ

JIGʻ I

ot. tegishib yoki biror yoqmaydigan ish, gap bilan jahlini chiqarmoq, gʻashini keltirmoq: Bahona qilib, jazodan qutuldim-u, ammo chaqimchilik qilgani uchun va meni “domla pochcha” deb chaqirib jigʻimga tekkani uchun Akromni jinimdan battar yomon koʻrib qoldim. X.Toʻxtaboyev, Sariq devni minib.

JIGʻ II

taqlid. qaynay deb turgan samovar, qumgʻon va shu kabidan chiqadigan tovush haqida: Samovar

jig' etdi – qaynadi. So'zlashuv uslubi.

JISH

JISH I

ot. go'sht: Bola onasidan jish chaynab berishini so'radi. So'zlashuv uslubi.

JISH II

ot. qushlarning hali pat chiqarmagan bolasi: Ko'k kaplar daraxt shoxlari, jarliklar, tog' qoyalarining yoriqlari binolarning bo'g'otlariga uya qurib, ikkita tuxum qo'yadi. Uch haftada jish bola ochadi. Bolasini dastlab jig'ildonidan ajratib chiqaradigan bo'tqa, keyinroq har xil donlar bilan oziqlantiradi. Wikipedia sayti.

JINGAK

JINGAK I

ot. cho'llarda, tog' etaklarida, sohil bo'ylarida o'sadigan shoxlari kulrang-oq rangli, tarvaqaylagan va tikonli; mevalari katta, qizil-jigarrang bo'lgan dukkaklilar oilasiga mansub o'simlik: Qoraqurtlar cho'l-adirlardagi yantoq, shuvoq, jingak, oqquvrayli, sho'ra o'simliklari o'sgan joylarda, tog' yonbag'irlaridagi toshlar ostida, ko'l, daryo bo'ylaridagi qamish, qiyozzorlarda... hattoki cho'l bilan yonma-yon ekilgan bug'doyzor, bedazorlarda to'r to'qib yashaydilar. Q.Rustamov, O'zbekistonning zaharli o'rgimchaklari.

JINGAK II

jingak bo'lmoq: 1. Burishib-tirishib qolmoq, qurishib qolmoq, bujmaymoq: Oftobda teri jingak bo'lib qolibdi. So'zlashuv uslubi.
2. Qimirlamay qolmoq, uvushmoq: Sovuqda qo'llarim jingak bo'lib qoldi. So'zlashuv uslubi.
3. Yaxshi qovurilgan go'sht: Jinjak qilib go'sht qovur! So'zlashuv uslubi.

JINGIRTOB

JINGIRTOB I

sifat. birdan ko'tariladigan, o'ta nishab, tik: O'ktam rang-barang mayda toshlar bilan to'la soylikdan jingirtob tepaga ko'tarildi. Oybek, Oltin vodiya shabadalar.

JINGIRTOB II

sifat. jazirama oftobda yoki o'tda obdan qizigan, qaqrangan, qayishgan, qovjiragan: Nusratbek o'q ariq yoqasidagi gulxayrilarga tikilib qaradi. Yaproqlari jingirtob tugmasimon gullari ilma-teshik. S.Nurov, Narvon.

JINGIRTOB III

sifat. bir-biriga kirishib, ajratish qiyin, chigal holga kelgan, jingala holatli: Ko'chalar g'isht, tuproq, temir-tersak, ko'mirlangan yog'och, jingirtob simlar bilan to'la edi. Oybek. Quyosh qoraymas.

JOM

JOM I

ot. mis tog'ora, tos: Qudug bo'yida chelak to'la suv va zanjirga bog'langan mis jom turardi. S.Ayniy, Doxunda. Issiq uyda jomda bosh yuvishdi. H.G'ulom, Toshkentliklar.

JOM II

ot. 1. Sharob ichiladigan idish; qadah: Jahon oldi Parvezi Bahrom ham, Qo'lig'a tutub tig'ila jom ham. A.Navoiy, Saddi Iskandariy. Muhabbat jomidan no'sh aylagan aqli zako bo'lmish. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon. Faqat yaxshilikdan chiqmasin boshing, Deya ayollar ham qo'lga olar jom. G.Jo'rayeva.
2. ko'chma. May, sharob: Dimog'imdin olib bir

jom ila hush, Meni qil devband-u ajdahokush.
A.Navoiy, Farhod va Shirin.

JOM III

ot. metall nog'ora; gong: Qishloq. Kechki sajdaga chorlab jom chalinar. Sh.Rahmon, Yurak qirralari.

JOM IV

ot. [r. sharbat, sok siqib chiqarib beradigan press] qand zavodlarida lavlagining sharbati olingandan keyin qolgan turpi (qisman mollarga yem sifatida ishlatiladi).

JOY

JOY I

ot. [f. makon, manzil] biror kimsa yoki narsa ishg'ol qilib turgan yer, yuza, fazo; o'rin, makon: Shkafni ko'plashib joyiga qo'yib, kitoblarni tartibi bilan terib bo'lgan ham edikki, qovog'ini ayron xaltadek osiltirgancha Mirobiddinxo'ja kelib qoldi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib. Kindik qoning to'kilgan joyda joning bor, Mehnat qilgan yerda moling bor. Maqol.

JOY II

ravish; shv. bafurja, bamaylixotir; kech, keyin; aniq: Bugun ishga joyroq boraman. Dam olish kuni, ertalab joyroq turishadi. So'zlashuv uslubi. Bo'lgan ishni joyroq gapirish kerak, haqiqat yuzaga chiqsin. H.G'ulom, Toshkentliklar.

JOYLASHMOQ

JOYLASHMOQ I

fe'l. o'tirmoq; o'rnashmoq, joy egallamoq sig'moq: Senyor Molteni xolodilnigiga joylashgan shahzoda Plombir bayonot berib, unda Qo'shaloq qutb markali xolodilniklarni

Quyosh sistemasidagi eng ajoyib muzlatkichlar deb e'lon qiladi. J.Rodari, Qutbdagi gunafsha.

JOYLASHMOQ II *fe'l. joylamoq fe'lining birgalik nisbat shakli: Olmalarni yashiklarga joylashdi. So'zlashuv uslubi.*

JOYLI

JOYLI I *sifat. joyi, yeri bo'lgan; oilali: Menda nima gunoh, Choliqushi? Hamma ayb o'zingda. Uyli-joyli, salobatli xotinsan-u, hali tabiatning, yuzing yosh bolanikiga o'xshaydi. Kim sening yuzingni juvon yuzi deydi? – dedi. R.N.Guntekin, Choliqushi.*

JOYLI II *sifat. xalqona-xurofiy e'tiqodga ko'ra, muqaddas yoki pastqam, ovloq joylarda nojo'ya, nojoiz ish qilganligi sababli kelib chiqqan, vujudga kelgan (kasallik, betoblik haqida): Kasalingiz joyli ekan, dedi folbin. So'zlashuv uslubi.*

JOYLI III *sifat. mahalliy xalq, tub aholiga nisbatan qo'llanib, shu yerli, shu yurtli: 1928-1940-yillarda alifbesini avval lotin, so'ngra rus grafikasi asosida "yaratish" oqibatida savod takror-takror xiralashavergan, endilikda hatto tarixiga, madaniyatiga tishi o'tmaydigan xalqlar, jumladan O'rta Osiyo, Qozog'iston, Ozarboyjonning tub joyli aholisi ham generalissimus va uning gumashtalariga "xokisorlik" la'natini yog'dirmoqdalar. Til, kitob, savodxonlik. Qadimgi afsonalarga ko'proq ishonadigan tub joyli aholining ta'kidlashicha, tosh nafaqat g'alati, balki tirik. Kummakivi jumbog'i: qulab tushmaydigan tosh.*

JOYLI IV

sifat. o‘ringa ega: Buning uchun Wi-Fi, rozetkalar va yuk uchun javonga ega, 14 joyli mikroavtobuslarning kichik parkini xarid qildi. Gazetadan.

JOYSIZ

JOYSIZ I

sifat. boshpanasiz, uysiz: Ammo bu niyatdan qaytish – Andijonga shumshayib borib, yana Ali Do‘stbekka mute bo‘lish degan so‘z edi. Yoki uysiz, joysiz, kuz izg‘irinlari-yu qish sovuqlarida xor-u zor bo‘lib yurishlari kerak edi P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

JOYSIZ II

o‘rinsiz, noo‘rin: Qutidor o‘zining joysiz savolidan o‘kinib, yerga qaradi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

JUFTAK

JUFTAK I

ot. [f. kichik ombir] narsalarni qisib ushlaydigan ombirsimon asbob; qisqich (misgarlik asbobi): Oradan bir haftacha o‘tgach, suv tortmay qolgan teshikka yig‘ilib qolgan soch va iplarni juftak bilan qisib olib tashladi. Mirmuhsin, Umid.

JUFTAK II

[f. ikki oyoqlab tepish, shatta otish] juftak(ni) rostlamoq – qochib qolmoq, orqa oldiga qaramasdan qochmoq: Qori pochchalar Qobil bobo gapirib odamlarni og‘ziga qaratib turgan paytda xayr-ma‘zurni nasiya qilib, sekingina juftakni rostlab qolishgan ekan, hech joydan topib bo‘lmadi. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

JUVDA

JUVDA I

ot. tuya juni: Juvda shevada tuyaning bo'yni va tizzasidagi juni. O'zbek tilining izohli lug'ati.

JUVDA II

ot; shv. boltaning sop o'rnatiladigan tomoni: O'tinlarni boltaning juvdasi bilan urib yordi. Gazetadan.

JO'NASHMOQ

JO'NASHMOQ I

fe'l. jo'namoq fe'lining birgalik va harakat nomi shakli; bir joydan ikkinchi bir joyga ko'chmoq: Qaynota-kuyov apoq-chapoq bo'lib, izvoshda jo'nashdi. Mushtum.

JO'NASHMOQ II

fe'l. rivojlanib ketmoq, yurishib ketmoq, yurishmoq: Ish jo'nashib ketdi. "Ha-hu" deguncha kafanni ham ko'kladik. G'.G'ulom, Shum bola.

JO'R

JO'R I

ot. to'rg'aylar oilasiga mansub sayroqi qush: – Bu joylar chiroyli ekan, – dedi bola osmonda mushtdekkina bo'lib qotib turgan jo'rni endi ko'rib, – nega meni ilgari opkemadiz qishlog'izga! S.Nurov, Narvon.

JO'R II

sifat. [f. monand, muvofiq] hamohang, uyg'un; qo'shiluvchi: Oltin boshog'lar to'lg'ondi. Bug'doyzor chayqaldi, bug'doyzor shovulladi. O'nlab qizlar Momoqizga jo'r bo'ldi. T.Murod, Otamdan qolgan dalalar.

JO'RA

JO'RA I

ot. [f. teng; do'sht] oshna-og'ayni; gap-gashtak qatnashchisi, ulfat: Yoningda xushta'b jo'ralar bo'lsa, restoranning shovqini ham yoqarkan. Bo'lmasa, bosh og'rig'i qo'zg'arkan. Muallim direktorning chala-yarim gaplaridan fahmladiki, bir dardi bor. Komilni bejiz restoranga taklif qilmagan. T.Malik, Charxpalak.

JO'RA II

ot. kosiblar bir xil, teng qilib to'qiydigan ikki bo'lak (5 metr keladigan) mato: Senga bir jo'ra beqasam olib keldim. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

JO'ROB /JO'ROP

JO'ROB /JO'ROP I *ot; shv. supurgi: Guldan jo'rob, Tilla qashov qo'liga, Qashov urdi Boychibor badaniga. Alpomish.*

JO'ROB /JO'ROP II *ot; shv. paypoq: O'tiribsan hulla o'rab, Oyog'ingda gulli jo'rop. Oshiqnoma. Ilgari jundan to'qilgan paypoq (jo'rob) bo'lgan, endi ommaviy fabrika paypoqlari kiyiladi. I.Jabborov, O'zbek xalq etnografiyasi.*

K

KADET

KADET I

ot. [fr. cadet – kichik, yosh] Chor Rossiyasida kadet korpusi – dvoryanlarning bolalari uchun mo'ljallangan yopiq harbiy o'quv muassasasining o'quvchisi.

KADET II

ot. [“konstitutsion democrat” so'zlarining birinchi ikki harfi nomiga (ka+de) analogiya

yo'li bilan t tovushini qo'shib hosil qilingan.] 1905-yilda tashkil topgan, konstitutsion-demokratik partiya deb ataluvchi partiyaning a'zosi: Kadetlar Rossiyasida imperialistik burjuaziyaning asosiy partiyasi sifatida 1917-yildan boshlab kontrrevolyusion harakatga boshchilik qilgan. Bizdagi tugatuvchilar.

KADR

KADR I

ot. [fr. cadre – romb < lot. quadrum – to'rtburchak] kinoplyonka yoki fotoplyonkadagi ayrim surat (lavha): filmdagi ba'zi kadrlar; muvaffaqiyatsiz chiqqan kadr; Kunlar kinolentasining kadrlari singari bir-biridan farqsiz, ammo hayotda yangidan yangi manzaralar vujudga keltirib o'tar edi. A.Qahhor, Sarob.

KADR II

ot. [fr. cadres – shaxsiy tarkib] biror tashkilot yoki muassasaning uzoq muddat ishlab kelayotgan tajribali xodimi, umuman, barcha xodimlari: kadrlar bilan ishlash; kadrlarni yetishtirish; Moyana ishbay asosida. Spravka olish uchun kunduz soat ikkiga qadar kadrlar bo'limiga murojaat qilish mumkin. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

KAKRA

KAKRA I

ot; bot. g'alla ekinlari orasida o'sadigan taxir, talxa o'simlik, qoramug': Guruchning kakrasi bor ekan, terib tashlang. So'zlashuv uslubi. Ariqning narigi yonida kakra, supurgi, sho'ra, yana allaqanday yovvoyi o'tlar g'ovlab yotar edi. A.Muxtor, Opa-singillar.

KAKRA II

sifat. taxir, achchiq: Ko'k choy kakra bo'lib ketibdi. So'zlashuv uslubi. Yanglishib so'zlash axir, Ma'nosi kakra-taxir. Q.Muhammadiy.

KALLA

KALLA I

ot. [f. bosh; uch, cho'qqi; aql] jonivorlarning boshi (odatda, chorva mollarining boshi haqida): otning kallasi; ho'kizning kallasi; Sariq qo'y, sariq qo'yning kallasi deganlarinigina arang eshitib qoldim. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

KALLA II

ot. [lot. calla < callainus] issiqxonalar va xonadonlarda o'stiriladigan, gullaydigan ko'p yillik manzarali o'simlik.

KALLAPO'SH

KALLAPO'SH I

ot; shv. [f. boshni o'rovchi; do'ppi] 1. Bosh kiyimi; do'ppi: Ovchining yuragi tubga tortib, sochining har tuki bigizday tikkayib, kallapo'shini ko'tarib yuboribdi: qarasa, oldidagi qora hech qanaqa odam-podam emas, katta, bahaybat, gumbazday hurpaygan ayiq! A.A'zam, Asqartog tomonlarda.

2. Do'ppining bir turi (odatda, tojiklar kiyadigan turi): Zum o'tmay, qora kallapo'sh kiygan, zanjiday badbashara barzangini yetaklab kirdi. S.Siyoyev, Yorug'lik. Sayfichaning uyiga borganimda, menga ayoli o'zi tikkan kallapo'sh, chopon, belbog' hadya qilishdi. N.Normatov, Sayfi aka.

KALLAPO'SH II

ot; bot. qovunning handalaksimon ertapishar navi.

KAMAR

KAMAR I

ot. [f. bel; belbogʻ] qayish, koʻndan ishlangan belbogʻ: Bir nechta toʻfangning ustma-ust otilgani eshitildi. Xonzodabegim endi sal dadillanib, oʻgʻlining toʻni ustidan bejirim xanjarchasi osilgan kamarini ham bogʻlatdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

KAMAR II

ot. daryo, togʻlarda suv oʻyib ketgan chuqur joy: Ehtimol, ilgari uning koʻzi pastdagi togʻ kamarlarida boʻlgandir? Balki buloqning ustiga togʻ koʻchib tushib, avvalgi koʻzini bekitib qoʻygandir? P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

KAMERA

KAMERA I

ot. video yoki foto olish qurilmasi, foto, kino yoki videoapparatning plastinka yoki plyonka qoʻyiladigan ichki qismi yoki shunday apparatlarning qisqacha nomi: kinoga olish kamerasi; Telefonning orqa kamerasi juda kuchli. Soʻzlashuv uslubi.

KAMERA II

ot. baʼzi muassasalarda biror narsa uchun moʻljallangan maxsus xona, boʻlma: yuk saqlash kamerasi; dezinfeksiya kamerasi; turma kamerasi; bir kishilik kamera; U alohida kamerada saqlanmoqda. Soʻzlashuv uslubi.

KAMERA III

ot. shina yoki toʻp qoplamasi ostidan joylashtiriladigan va ichiga havo damlanadigan rezina qobiq, gʻilof: velosiped kamerasi; mashina kamerasi; futbol toʻpining kamerasi.

KAMOLI

KAMOLI I

ravish. o'zi bog'lanib kelgan so'z bildirgan narsa, belgining yuqori darajasini qayd etadi; g'oyat, nihoyat darajada, juda, azbaroyi: Otabek kamoli bo'g'ilganidan sukut qilishga majbur bo'ldi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Qo'shoq esa, kamoli achchig'i chiqqanidan, uning orqasidan so'kinib qoldi. H.Shams, Dushman.

KAMOLI II

ot; bot. po'sti och yashil, ba'zan biroz sarg'ish, jigarrang dog'lari bor, eti oq, shirador ertapishar qovun navi.

KANAL

KANAL I

ot; maxs. aloqa, kommunikatsiya yo'li; har qanday axborotni elektr signallar yordamida yetkazib berishni ta'minlovchi texnik qurilmalar majmui: elektr aloqa kanali; television kanal.

KANAL II

ot. narsa ichidagi tor, cho'ziq bo'sh joy; quvur.

KANAL III

ot. daryo, ko'l yoki dengizlar, o'rtasida kema qatnovini o'rnatish, shuningdek, ekin maydonlarini suv bilan ta'minlash va ortiqcha suvlarni yig'ib, oqizib yuborish uchun maxsus qazilgan suv yo'li: Amu-Buxoro kanali; Farg'ona dehqonlari kanal qazib, Norindan cho'lga suv olib chiqish uchun astoydil bel bog'ladilar. N.Safarov, Olovli izlar.

KANAL IV

ot; ko'chma. biror narsaga erishish, yetishish yo'li, vositasi: diplomatik kanal orqali ish olib bormoq.

KANAL V

ot. ijtimoiy tarmoqdagi blok, muloqot maydoni, yangilik, reklama, kunlik axborot bilan tanishtiruvchi yoki savdo hamda marketing yuritish uchun mo'ljallangan ijtimoiy tarmoq bloklari: Mahsulotlaringizni telegram kanallarimizda reklama qilib beramiz. Ijtimoiy reklama matnidan. Telegramda yangi kanal ochilibdi, juda foydali postlar ulashmoqda. So'zlashuv uslubi.

KANNA

KANNA I

ot; bot. [yun. kanna – qamish] shoyigul, shoyiguldoshlarga mansub ko'p yillik o'simliklar turkumi; manzarali o'simlik.

KANNA II

ot; zool. Afrikada yashaydigan, antilopalar guruhiga mansub juft tuyoqli sutemizuvchi hayvon.

KAPAKI

KAPAKI I

ot. poyabzalning tagcharmi; eskirgan, teshilgan tagcharm ustidan qoplanadigan charm, rezina va shu kabilar: charm kapaki; rezina kapaki; Omontoyning kapaki solinaverib, tagcharmi qalinlashib ketgan etigining qo'njlari buklanib, chang yig'ilib qolgan. S.Ahmad, Cho'l shamollari.

KAPAKI II

[a.+f. kaftga oid; kaft bilan] kapaki (qilib) otmoq – kaftga solib, og'ziga otmoq (nos, tolqon va shu kabilar haqida).

KAPITAL

KAPITAL I

ot; itq. [nem. kapital < lot. capitalis – bosh, asosiy] o‘zini o‘zi ko‘paytirish uchun foydalaniladigan, o‘z egasiga foyda, daromad keltiradigan boylik (qimmatli qog‘ozlar, pul mablag‘lari, moddiy mol-mulk va h. k.): sanoat kapitali; savdo kapitali; kapital bozori; Kapitalning ma’lum shaxslar qo‘lida to‘planishi jamiyat uchun xavfli. Gazetadan.

KAPITAL II

sifat. katta, salmoqli, ko‘p kuch va mablag‘ talab qiladigan: kapital remont; kapital qurilish; – Har oydami? – dedi Samandar ajablanib. – Bu butun bir kapital-ku? Bilasizmi, Matlubaxonim, bunday qilamiz: birinchi vzosni biz beramiz. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

KARAM

KARAM I

ot; esk. [a. yaxshilik, saxovat] rahmdillik, mehr-shafqat, yaxshilik: sohibi karam; Toledan karam tilama, Gadodan diram tilama. Maqol.

KARAM II

ot. barglari o‘ram bo‘lib o‘sadigan sabzavot: karam sho‘rva; tuzlangan karam; Bu kartada hali aytganimdek paxta, boshqasida hali aytganimdek qovun-tarvuz, nariroqda piyoz, beriroqda karam! Ayniqsa, bu atrofdagi mevalarni aytmaysizmi. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib. Karomat bilan karam pishmas, Qanoat bilan qorin to‘ymas. Maqol.

KART

KART I

kart dumba – dumba yog‘ining o‘zi (boshqa narsa qo‘shilmagan): Qazi, kart dumba palov, sirkalangan va tuzlangan sabzavotlar esa qish

oylarida tanovul qilinadi. K.Mahmudov, O‘zbek tansiq taomlari.

KART II

ot. [ing. cart] usti ochiq (kuzovsiz) kam litrajli poyga avtomobili: Kartlar ishtirokidagi poygada bizning jamoamiz g‘alaba qozondi. Gazetadan.

KART III

ot; ayn. kat, keng yog‘och karavot: [Razzoq so‘fi] ... ustidagi malla yaxtagini olisdan turib kartga irg‘itdi... Cho‘lpon, Kecha va kunduz.

KARTA

KARTA I

ot. [lot. cart, charta < yun. kartis – papirus bargi; qog‘oz] yer sathining boshqa osmon jismlari yoki osmonning qog‘oz taxta kabi tekislikda chizilgan shartli tasviri; xarita: Olimlar karta – dunyoning fazoviy, tasviriy obrazidir, deb ta’rif berishgan. Fan va turmush.

KARTA II

ot. [f. marza, jo‘yak] yerning, dalaning alohida to‘g‘ri to‘rtburchak shaklida ajratilgan bo‘lagi, bir bo‘lak dala: Kartalarimiz nari borsa besh-olti gektar. Ular ham tutlar bilan o‘ralgan. H.G‘ulom, Binafsha atri.

KARTA III

ot. virtual tarzda pullarni boshqarish imkonini beruvchi yoki shaxs ma’lumotlarini saqlovchi, mexanik va termal ta’sirlarga chidamli bo‘lgan maxsus plastmassadan tayyorlangan standart o‘lchamdagi plastinka: Biroq kartadan faqatgina hamkor savdo nuqtalardagina emas, istalgan yerda foydalanish imkoniga egasiz. Ya’ni, u ham odatiy plastik kartalari kabi barcha yerlarda qo‘llash uchun mo‘ljallangan. Gazetadan.

KASAL

KASAL I

ot. [a. dangasalik; dangasa, ishyoqmas] organizm me'yoriy holatini, faoliyatini buzuvchi narsa; kasallik, dard: sil kasali; rak kasali; tutqanoq kasali. Kasal oshdan, Davo – qarindoshdan. Maqol. Kasalni yashirsang, isitmasi oshkor qiladi. Maqol.

KASAL II

sifat. nosog'lom, xasta, betob: Ustma-ust kelgan bu baxtsizliklardan Sul-tonning onasi kasal bo'lib yotib qoldi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Kasal kasal emas, Kasalni boqqan kasal. Maqol. Kishini ish ovutar, Kasalni – dori. Maqol.

KASR

KASR I

ot; matem. [a. siniq, ushoq; shikastalik] miqdor birligining qismi: oddiy kasr; o'nli kasr; to'g'ri kasr; noto'g'ri kasr; kasr son.

KASR II

ot. [a. buzish, parchalash] shikastalik, nuqsonlilik: kasri tegmoq; kasri urmoq; Oramizda xotin kishi bor ekan, men bilmay sening kasring bilan og'zimni rosa chakki qilibman! R.N.Guntekin, Choliqushi. Shu topgacha otalik mehrini bermagan "zormanda er" kasriga endi bular ham azob chekishlari kerakmi? T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

KAVALER

KAVALER I

ot. [fr. cavalier – otliq] orden bilan mukofotlangan kishi; nishondor: "Mustaqillik" ordeni kavaleri; O'zbekistonning ikki fuqarosi "San'at va adabiyot sohasidagi xizmatlari uchun" ordeni kavalerining belgilari bilan

mukofotlandi. Gazetadan.

KAVALER II

s.u. [fr. cavalier < ital. cavaliere] biror ayol bilan birga bo‘lib, suhbatlashib yuruvchi, kuzatib boruvchi yoki birga o‘yinga, raqsga tushuvchi erkak: Grushnitskiy faqat knyajnani tanladi, boshqa kavalerlar esa knyajnani dam o‘tmay tanlab turar edilar: buning menga qarshi tuzilgan bir qasd ekanligi ravshan edi. M.Lermontov, Zamonamiz qahramoni.

KASHAL

KASHAL I

ravish; shv. uzoq: Javob bering, qalmoq elga borayin, Kashal eldan biyni olib kelayin. Alpomish. Kashal ketgan mening bolam o‘ldimi, Men bebaxtning kuni oxir bo‘ldimi? Ravshan.

KASHAL II

ravish; shv. intizor, zor; xavotirlanish: Tezroq boring shu chodirga, Kashal onam sizday zo‘rga. Islom shoir. Avazni ko‘rmoqqa kashal bo‘lib, burilib qo‘ndim. Balogardon.

KASHAL III

ot; shv. ishkak: Qayerga borsa, ishni kashal qilib yuradi. So‘zlashuv uslubi.

KELMOQ

KELMOQ I

fe‘l. yurish, uchish harakati yoki transport vositalari bilan so‘zlovchiga qarama-qarshi tomon (joy)dan so‘zlovchi turgan tomonga, joyga yo‘l olmoq, yo‘nalmoq; shu tomondagi biror joyga yetmoq: uyga kelmoq; Kasal qarindoshimiz bor, otini bilmayman, o‘shani izlab keldim, deng. Uddasidan chiqa olasizmi? X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

KELMOQ II

ko'makchi fe'l. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga "harakatning yaqinlashish yo'nalishida va davomli voqe bo'lishi" grammatik ma'nosini qo'shadi: Eshakning yuki yengil kelsa, yotag'on bo'lar. Maqol. Yunusali ota shu kungacha ularning bordi-keldi gaplariga aralashmay chidab keldi. S.Ahmad, Ufq.

KET

KET I

ot. orqa, oxir: Mehmonlarning keti uzilmaydi. So'zlashuv uslubi. Birpasda dasturxon bezadi. To'xtamish piyolani to'ldirib aroq quyib ichdi. Ketidan anor suvini sipqardi. T.Malik, Charxpalak. O'g'rining keti – quvish. Maqol.

KET II

fe'l. o'z turgan joyini tark etmoq, o'z turgan joyidan boshqa tomonga yo'l olmoq: O'tib ketguncha, ekib ket. Maqol. Ming qatla shukur, it qutuldi. Ularning orqadan chaqirayotganlariga parvo qilmay, to'g'ri uyga ketaverdim. R.N.Guntekin, Choliqushi. Sayoq ketdi, sayoq ketdi, Sayoq ketidan tayoq ketdi. Maqol.

KET III

ko'makchi fe'l. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga "kutilmaganda tez boshlanish va ma'lum muddat intensiv davom etish" grammatik ma'nosini qo'shadi: – Imm, – dedi yana Akrom. Xuddi shu paytda uning ko'zlari olayib, lablari qiyshayib ketdi. Hammamiz qo'rqib ketdik. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

KEZ

KEZ I

ot. muddat, palla, dam: Bundan to'rt yil muqaddam mulla Fazliddin Hirotdan kelib

Umarshayx mirzoning Andijondagi chorbog'ida ko'shk qura boshlagan kezlarida Xonzoda begim o'n olti yoshda edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Kezi kelsa, ketmon chop. Maqol.

KEZ II

fe'l. piyoda aylanib yurmoq: U mana shu o'lkani necha qayta u chetidan bu chetigacha kezib chiqqan, uning har bir chaqirimiga ko'z nurini to'kib, yoshligini urug'day sochib o'tgan. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. To'qay kezgan ovchi bo'lar, Ko'p kezgan sinchi bo'lar. Maqol.

KECH

KECH I

ot. kechki payt, kechqurun: Kechga yaqin. Ammo Dildor tamoman boshqa olam. Bobosiga mehribon, o'ta mehnatkash, erta-yu kech tinib-tinchimaydigan qiz. H.G'ulom, Binafsha atri. Erta o'ngmagan kech o'ngmas, Kech o'ngmagan hech o'ngmas. Maqol.

KECH II

ravish. belgilangan vaqtdan ancha keyin: Hechdan ko'ra kech. Maqol. Hazratimni men nechun uyg'otdim?! Uyg'otmasam o'sha joyga kechroq borar edilar-ku! Men yuzi qora sabab bo'ldim bu o'limga! P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Joyidan qo'zg'algan daraxt kech avj olar. Maqol. Ezgulikning kechi yo'q. Maqol.

KECH III

fe'l. biror narsa ustidan bosib (botib) o'tmoq, yurmoq: tizzadan qor kechmoq; loy kechmoq; – Shuncha joydan qon kechib, jon berib-jon olib kelib, endi yetdik deganda quruq qaytamizmi? – dedi Muhammad tarxon nomli bek. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Jondan kechmay, daryo kechilmas. Maqol.

KECH IV

fe'l. bahridan o'tmoq: Ola tozining ovidan ham kech, dovidan ham. Maqol. Oldingga osh tortsa, otasining xunidan kech. Maqol.

KECHA

KECHA I

ot. sutkaning kechqurundan tonggacha bo'lgan qismi: Bir kecha yonida yotishni orzu qilaman, – dedi yengillanib Nuri. Oybek, Tanlangan asarlar. Kecha yotib o'yla, Erta turib so'yla. Maqol.

KECHA II

bugundan oldingi kun: Kecha ehtiyotini qilib ichkarida bekinib o'tirgan Robiya urush tugaganini eshitgan, so'ng hovliga sigir sog'ishga chiqqan edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Kecha ertalab, shaharni bir aylanib kelayin, deb chiqib ketgan. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

KECHA III

ot. biror narsaga bag'ishlangan, odatda rasmiy va badiiy qismdan iborat bo'ladigan kechki umumiy yig'ilish: Kecha oxirida O'zbekiston san'at ustalari katta konsert qo'yib berishdi. Gazetadan.

KECHIK

KECHIK I

ot. suvdan ko'priksiz, kechib o'tiladigan sayoz joy: Soyning quyi tomonidagi kechik ancha qulay. So'zlashuv uslubi. Birov suv topolmaydi ichgani, birov kechik topolmaydi kechgani. Maqol.

KECHIK II

fe'l. belgilangan vaqtdan keyinga qolmoq, aytilgan vaqtda yetib kelmaslik: O'ratepaning

janubidagi Turkiston tizma tog'i etaklariga bahor ancha kechikib keladi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. – Afsus, men bundan bexabar goldim! Chopar kechikdi! – Biz ham shunisiga kuyinurmiz, Boburjon! Siz bizni deb Samarqandni jangsiz topshiribsiz! P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Kech boshlagan kechikar. Maqol.

KENGASH

KENGASH I

ot. maslahatlashish yig'ini: hafta oxiriga kengash chaqirmoq; Aqlli kengash qilar, Ahmoq – urush. Maqol. Natijada ozib-yozib bir chaqirilgan kengash ruhsiz, tussiz, mazmunsiz, ... xotin-qizlari hayotida iz qoldirmasdan o'tdi. Gazetadan.

KENGASH II

fe'l. maslahatlashmoq: Har ish qilsang, el bilan kengash. Maqol. Kengasharing bo'lmasa, Bo'rkning bilan kengash. Maqol.

KINDIK

KINDIK I

ot. qorindagi bolani ona tanasi bilan birlashtiruvchi, bolani ozuqa moddalari bilan ta'minlovchi, chaqaloq tug'ilganda kesiladigan ichak; shuning o'rni (chuqurcha): Biz ham kindik qoni tomgan joydan ayrildik, amirzodam. Musofirlik taqdirimizda bor ekan. So'xda ham musofirmiz. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

KINDIK II

ot. dor arqonlarini tutib turuvchi xodalarning kesishgan joyi: Dorboz kindikka kelguncha yuragimni hovuchlab o'tirdim. So'zlashuv uslubi.

KIR

KIR I

ot. badan, kiyim va shu kabilarga chang-to‘zon o‘tirishi tufayli va boshqa yo‘llar bilan hosil bo‘ladigan ifloslik: Pul nima – qo‘lning kiri. Ming so‘m emish. O‘n ming so‘mga kuchim yetadi. H.G‘ulom, Binafsha atri. Qo‘lni yuvsang kir ketar, Aytib yuborsang – sir. Maqol.

KIR II

ot. ifloslangan yoki yuvilgan kiyim-kechak: Ovqatlarini o‘zlari pishirishdi, kir-chir, dazmollariga o‘zlari qarashdi. H.G‘ulom, Binafsha atri. Kir yuvgichga – suv quygich. Maqol.

KIR III

sifat. nopok, ifloslangan: Shunday bebaho boylik isqirt bir odamning kir cho‘ntagida qariyb o‘n yil mog‘orlab yotdi-ya! Qariyb o‘n yil bir landavurning to‘shagini obod qildi-ya, shunday go‘zal!! T.Malik, Charxpalak. Kir ko‘ylakka – jun yoqa. Maqol.

KIR IV

fe‘l. yurib yoki siljib, biror narsaning ichiga, ichki qismiga o‘tmoq, o‘zini ichkari qismga olmoq: Eshik ochiq bo‘lsa ham, so‘rab kir. Maqol.

KIRISH

KIRISH I

fe‘l. “kirmoq” fe‘lining harakat nomi shakli bo‘lib, ko‘pincha ish-harakatni bajarishni boshlamoq ma‘nosida qo‘llanadi: Mayli, ikki olsam ham o‘sha yerda bo‘lganim yaxshi. Ammo sinfga kirishim bilan ta‘bim juda tirriq bo‘ldi, bundan ko‘ra kasal bo‘lib yotaverganim ming marta yaxshi edi. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib. Bular klub maydoniga kirish oldidan

teshik dasturxonlarini qo'ltiqqa urib, uning o'rniga chorak metrli oq to'r, ya'ni yangicha chimmat yopinib olishdi. A.Qahhor. Teshik dasturxon.

KIRISH II

ot. kirish joyi, darsning boshlanish vaqti, ta'lim muassasasiga qabul qilinishi, shuningdek kirish so'z va kirish gaplar: Axir o'g'lim besh yil nemis tilini o'rgandi. 10-11-sinfda ingliz tili o'qigani bilan oliy o'quv yurtiga kirish imtihonlarida ingliz tili fanidan test yechishga qiynaladi. Ikki yilda to'liq maktab dasturini o'zlashtira oladimi? Aslida bu holat to'g'rimi? Buning huquqiy asoslari bormi? Chet tili faqat ingliz tilimi?

KIY

KIY I

ot. [pol. kij – tayoq, hassa] bilyard soqqalarini urib o'ynaydigan, uchi ingichkalashib boradigan uzun tayoq: Bilyard o'yinida fil suyagi yoki yog'ochdan mastikadan qilingan shar (diametri 61-61,5 mm) pishiq yog'ochdan yasalgan tayoqcha – kiy (uzunligi 140-150) bilan urib teshikka tushiriladi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

KIY II

fe'l. kiyim bilan badanni yoki biror a'zosini yopmoq; kiyiladigan narsani tanaga, tanadagi a'zoga yopmoq, qo'ymoq, ilmoq; kiymoq fe'lining II shaxs birlik sondagi buyruq shakli: Zamoning qanday bo'lsa, Bo'rkingni shunday kiy. Maqol.

KISH[T]

KISH[T] I

undov. tovuqlarni, qushlarni haydash uchun qo'llanuvchi buyruq-xitob undovi: Ha, tovuq bo'lmay o'lgurlar, kisht! So'zlashuv uslubi. Yaqinda institutni bitirib kelgan zootexnigimiz jo'jalarga – Kisht, ey onangni emgurlar, – deb so'kindi. Mushtum.

KISH[T] II

shaxmat o'yinida tahdid e'lon qilish: Avval kisht bering, piyodani keyin surasiz. So'zlashuv uslubi.

KLASSIK

KLASSIK I

ot. asarlarining ahamiyati, qiymati bilan barchaga manzur bo'lgan atoqli fan, adabiyot, san'at arbobi: fors adabiyotining klassiklari; rus teatr san'atining klassigi; Javonlarda rus va jahon klassiklarining ko'p jildli asarlari qimmatbaho muqovalarini ko'z-ko'z qilib, yarqirab turardi. O.Yoqubov, Diyonat.

KLASSIK II

sifat. mukammal, o'rnak-namuna timsoli bo'la oladigan: klassik badiiy asar; klassik san'at asari; Ushbu nashrga Lutfiyning o'zbek klassik she'riyati taraqqiyotiga zalvarli hissa bo'lib qo'shilgan ajoyib she'riy merosidan namunalar kiritildi. Gazetadan.

KOKIL

KOKIL I

ot. [f. gajak; bir tutam soch; toj] soch o'rimi: [Boy o'z-o'ziga:] Ana husn, ana malohat! Hisobsiz kokil, qo'ng'ir sochlariga nima deysan? Taqimini o'padi-ya, taqimini! Hamza, Boy ila xizmatchi. Munisaxon yengil kiyimida, uzun va yo'g'on-yo'g'on ikki kokilini boshiga o'ragan, uning ustidan tagdo'zi do'ppi ko'rinib

turar edi. A.Qahhor, Sarob.

KOKIL II

ot; maxs. [fr: coquille – chig‘anoq, po‘st, qobiq; kovak] metall buyumlar quymalarini tayyorlashda ko‘p marta foydalaniladigan metall qolip.

KOLLEKTIV

KOLLEKTIV I

ot. [lot. collectivus – to‘plangan, terma, umumiy] biror manfaat, faoliyat umumiyligi asosida birlashgan kishilar guruhi, jamoa: To‘y mana shundoq ulug‘lansa to‘y egalari mansub bo‘lgan kollektiv va butun jamoatchilik diqqat markaziga qo‘yilsa, yigit bilan qiz shundoq to‘yga munosib bo‘lishga harakat qiladi, to‘y ularning dilida va ongida chuqur iz qoldirib, oilaning mustahkam bo‘lishiga sabab bo‘ladi. A.Qahhor, To‘ylar muborak.

KOLLEKTIV II

sifat. kollektivchilik prinsiplariga asoslangan; jamoaviy: Bu borada Germaniya misoli diqqatga sazovor: nemislarni ommaviy ravishda kinoteatrlarga majburiy olib borib, fashistlarning jinoyatlari haqidagi filmlarni qo‘yib berishgan. So‘ng ularni qotilliklar ro‘y bergan lagerlarga olib borishgan. Shu tariqa nemislarning yangi avlodi kollektiv aybdorlik hissi bilan o‘shib-ulg‘aydi. Gazetadan.

KOM

KOM I

ot; tar. [f. tanglay, og‘iz; og‘iz bo‘shlig‘i] og‘izning yuqori tish, tanglaydan halqumgacha bo‘lgan qismi, og‘iz ichi; ich (qa‘r) (ko‘pincha ajdar, dev kabi afsonaviy maxluqlarning og‘zi haqida): – Bizning Samarqanddagi

dushmanlarimiz yetti boshliq ajdarhoday zo'r edi. Bu ajdarho ne-ne qo'shinlarni komiga tortib yutib yuborgan. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

KOM II

ot. [f. tilak, istak; maqsad, bahra] maqsad, murod; shodlik, komronlik: Seningsiz menga kom yo'qdir, asal ichsam, zahar bo'lg'ay. E.Vohidov, Muhabbat.

KON

KON I

ot. [f. ma'dan qazib olinadigan yer] foydali qazilmalarni olish uchun qurilgan yer osti inshootlari, shuningdek, bunday qazilmalarni olishni amalga oshiruvchi tog' sanoati korxonasi: Maktabni bitirgach esa konda burg'ulovchi, qishloqda kutubxonachi bo'lib, ishladi. A.Obidjon, Hayotning har lahzasi go'zal.

KON II

ot. [r. конь – ot] gimnastika mashqlari uchun mo'ljallangan, kozyoldan uzun, to'rt oyoqli asbob, sport anjomi.

KON III

*ot. 1. Qimor o'yinida ganak qo'yiladigan joy.
2. Qimorda o'rta tikilgan har qanday narsa (pul, buyum, mol-mulk); ganak: Konga nima tikilgan edi, bilarmiding? T.Malik, Shaytanat.
3. Yutuqqacha davom etadigan (bir qur) o'yin (loto, qarta kabilarda): Bu konni kim yutdi? So'zlashuv uslubi.*

KONDITER

KONDITER I

ot. [lot. conditor – shirinlik, obakidandon] konditer mahsulotlari tayyorlovchi pazanda, shakarpaz; qandolatchi: Joriy yildan boshlab

yoshlar o'rtasida "Kasb-hunar olimpiadalari" o'tkazilishi ta'kidlandi. Misol uchun, oshpaz, konditer, stilist, dizayner, hunarmandlar o'rtasida olimpiada o'tkaziladi va g'oliblarga ustaxonalar qurib beriladi, zarur dastgohlar olib beriladi. Gazetadan.

KONDITER II

sifat. konditer mahsulotlari (pirojniy tort va shu kabi shirinliklar) tayyorlash yoki ular bilan savdo qilishga oid: *konditer mollari; Bugungi kunda shirin ichimliklar, konditer muzqaymoqlarini sevib iste'mol qilamiz. Umuman, biz iste'mol qilayotgan qand miqdori me'yoridan 10 baravargacha oshib ketyapti, – deya qo'shimcha qildi Shodmonov. A.Shodmonov, Tuz va shakar oq ajal deyilishi bejizga emas.*

KONTROL

KONTROL I

ot. [fr. controle – nazoratchi, tekshiruvchi] nazorat, tekshirish maqsadi bilan kuzatish, tejab-tergab turish: kontrol ostiga olmoq; ish sifatini yaxshilash uchun kontrolni kuchaytirish kerak; kundalik kontrol o'rnatmoq.

KONTROL II

sifat. nazoratni amalga oshiruvchi, kontrol uchun xizmat qiluvchi: *kontrol organlar; kontrol komissiya; kontrol talon; kontrol tarozi.*

KORDON

KORDON I

sifat; kit; kam qo'll. [f. bilimdon; ishbilarmon] ayn. ishbilarmon: Siz kabi kordon poytaxtimizda osoyishtalikni... barpo qilur. Oybek, Navoiy. Bo'ldi doroyi kordon xomush, Kirgucha tang'a tob-u mag'zima hush. A.Navoiy, Sab'ayi sayyor.

KORDON II

ot. [fr. cordon – tasma, qo'shin tizmasi] o'rmon qo'riqchilik posti: O'rmonchilar uyi – kordonda jimjitlik hukmron. Ismoil ichkari xonada yig'ma karavotda dong qotib uxlab yotibdi. M.Safarov, Lahza. Maynalar gurr ko'tarildi, uchib borib o'rmonchilar turadigan yolg'iz uy – kordonning tomi-ga qo'ndi. M.Safarov, Qum qo'rg'onlar.

KRAN

KRAN I

ot. [goll. kraan] gaz yoki suyuqlikni quyish uchun xizmat qiladigan jo'mrakli truba: Tovushingni eshitib, bolalaring birin-ketin uydan chiqishadi. Biri chopqillab kelib, ochiq qolgan kran jo'mragini buraydi. Gazetadan. Kranning uch tomoniga qo'ngan musicha jildirayotgan suvdan ichmoqchi bo'lib tumshug'ini cho'zdi. T.Malik, Charxpalak.

KRAN II

ot; tex. [nem. kran] og'ir yuklarni ko'taradigan va bir joydan ikkinchi joyga ko'chiradigan mexanizm: Jo'rabek kran tepasidagi proyektor yoritib turgan g'isht uyumi oldida to'xtab, papiros tutatdi. S.Ahmad, Xotin.

KREDIT

KREDIT I

ot; moliya. kirim-chiqim daftarlarining chiqimlar, unadigan pullar yoziladigan o'ng tomoni (ziddi debet): Buxgalteriyaning debet – kredeti uchma-uch bo'lishi kerak, – dedi Ochil. B.Rahmonov, Yurak sirlari.

KREDIT II

ot; moliya. foyda qaytarish sharti bilan, vaqtincha foydalanish uchun pul yoki moddiy

mablag'lar berish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar tizimi: *"O'qituvchining maqomi to'g'risida"* qonun loyihasida o'qituvchilarga kommunal va soliq to'lovlari, farzandini maktab yoki bog'chaga joylashtirish, kredit olish va pensiya chiqishda imtiyoz yoki ustuvorliklar berilishi ko'zda tutilgan. "O'qituvchining maqomi to'g'risida"gi qonunda o'qituvchilarga qanday imtiyozlar beriladi?

KUB

KUB I

ot. [yun. kybos] hamma tomoni teng kvadratdan iborat olti yoqli geometrik shakl; shunday shakldagi narsa: 1795-yil 5-aprelda qirralarining uzunligi metrning yuzdan bir qismiga teng bo'lgan kubning ichidagi, harorati muzning erish temperaturasiga teng bo'lgan "toza suv" hajmining massasi "gramm" sifatida qabul qilindi. Ma'rifat.uz sayti, Kilogramm qanday paydo bo'lgan?

KUB II

ot. [r. katta tog'ora, idish] suyuqliklarni haydash, qaynatish yoki saqlash uchun ishlatiladigan silindr shaklidagi katta yopiq idish: Kubni suv bilan to'ldirib qo'ydik. So'zlashuv uslubi.

KUL

KUL I

ot. biror narsaning yonishi natijasida hosil bo'ladigan qoramtir mineral kukun: Pul bo'ldi – kul bo'ldi. Maqol. Marmarning bir xosiyati shuki, yozda muzdek salqinlik berur. – Bo'lmasa, marmar imoratlarni tezroq quringki, biz bu jaziramada kuyib kul bo'lmaylik! – dedi issiqdan bo'g'riqqan Kalonbek. P.Qodirov,

Yulduzli tunlar.

KUL II

fe'l. zavq-shavqini, xursandligini bildiruvchi tovushlar chiqarmoq, kulmoq fe'lining II shaxs birlik sondagi buyruq shakli: O'zgaga kulguncha, o'zingga kul. Maqol.

KULALA

KULALA I

[f. jingalak soch] kulala bo'lib yotmoq – oyoq-qo'lini yig'ishtirib, g'ujanak bo'lib yotmoq: To'raqul balchiqqa botib yotganicha g'o'ldiranib qo'ydi. Ko'ngli taskin topgandek, xiyla orom olgandek, kulala tushgan oyoqlarini uzatdi. N.Rahimjonov, Jimjit jolalar. Oyoq-qo'lini yozib, ko'zlarini yumib, iyagini ko'tarib bog'lab qo'yadigan bironta odam bo'lmaganidan tirishib, kulala bo'lib qoladi-da. Sh.Xolmirzayev, Saylanma.

KULALA II

bot. mevasi dumaloq, dastlab ko'k, pishgach sarg'ayadigan, sersuv, qimizak-shirin kechpishar nok navi.

KULLIYOT

KULLIYOT I

ot. [a. to'liqlik, bir butunlik; umumiy tushuncha; fakultet] bir turdagi narsa (juzv)larning to'plami, she'riy to'plam: Avaz irg'ib turib, tokchadagi bir dasta qog'ozlar orasidan varaqlari zarafshon qilingan katta kulliyot ko'tarib keldi. S.Siyoyev, Yorug'lik.

KULLIYOT II

ot; ayn. fakultet: H.G'ulomning "Diydorlashuv" she'rini o'rtamiyona she'r deb baholaganman. H.G'ulom kulliyotimiz mehmoni bo'lganda, bu she'rini shunday o'qidiki, avvalgi

taassurotlarimni o'zgartirib yubordi. Gazetadan.

KUN

KUN I

ot. quyosh: Kun tepadan tig' urayotganda, mashina obodgina bir qishloqqa kirib keldi. S.Ahmad, Ufq. Mana, kun ham terak bo'yi ko'tarilib qoldi. S.Yunusov, Kutilmagan xazina. Nuktadon Mutrib darhol hovlisining kichikligidan kun tushmasligiga ishora qilib, payrov bilan javob berdi. S.Siyoyev, Yorug'lik. O'z so'zli yigit – kun yuzli yigit. Maqol.

KUN II

ot. bir kecha-kunduz, sutka: Shu qil uzilsa o'lim deb ataladigan zulmat qa'riga qulab tushishini ikki kun davomida muttasil his qilish unda yashash istagini kuchaytirib yuborgan edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Biror joyida yara yoki shish yo'q, nuqul ichi kuyadi, isitmasi ko'tarilib, uxlay olmaydi, rangi kun sayin so'lib boradi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Kutganga kun uzoq. Maqol.

KUNDA

KUNDA I

ot. [f. daraxtning ost qismi; to'nka] 1. To'nka, to'ngak: Ismat hoji qora movut chakmonning bir barini qayirib, yaqindagina kesilgan bir terak kundasiga kelib o'tirdi. Oydin, Yamoqchi ko'chdi.

2. Qassoblar go'sht chopadigan g'o'la: Bolta tushguncha, kunda dam olar. Maqol. Befoyda o'g'irdan bo'sh kunda yaxshi. Maqol.

KUNDA II

ot; tar. bandi qochib ketmasligi uchun oyog'iga kiydiriladigan yog'och kishan: Xatirchilik bandining "Bizni ozod qiladilar" degan so'ziga

haligacha ishonmay turgan bandilar ham, kishan va kundalarining ochila boshlaganini ko'rib quvonmoqda edilar. S.Ayniy, Qullar.

KUNDA III

ravish [kun +da]. har kuni: Ko'za kunda sinmaydi, kunida sinadi. Maqol. Xudo ko'rsatmasin, agar Shayboniyxonmi, Xisravshohmi – birontasi Samarqandni zabt etsa, kuch-qudrati oshib, tez kunda Andijon ustiga ham qo'shin tortib kelgusidir... P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

KURASH

KURASH I

ot. 1. Kuch sinashish uchun ma'lum qoidalar asosida olishuvchi sport musobaqasi: Kurashda bir tabiat qonuni bor: polvon davrada mag'lub bo'lsa, taqdirga tan berib ketmaydi. Yo'q polvon o'zini boqadi. T.Murod, Otamdan qolgan dalalar.

*2. Bir-birini yengish, yo'q qilishga qaratilgan faol harakat: Hokimiyat uchun kurashda og'a-
ini, qarindosh-urug' bir-birini ayamaganligi hech kimga sir emas-ku! P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Kurash qurbonsiz bo'lmas. Maqol.*

KURASH II

fe'l. 1. Kurash tushmoq: Men go'dakligimdan davralarda kurashib katta bo'ldim. Polvonlik ajdodimda bor, polvonlik qonimda bor. T.Murod, Otamdan qolgan dalalar.

2. Kurash olib bormoq: Tabib Yusufiy Boburning hayoti uchun ikki kecha-yu kunduz tinmay kurashdi. Tohir ham ikki kecha-yu kunduz bemorning yonidan jilmay, xizmatini qildi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

KURASH III

fe'l. kuramoq fe'lining harakat nomi shakli: Odamlar holdan toygan. Tomga chiqib qor kurashga ham madorlari yo'q. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

KURRA

KURRA I

ot. [a. yumaloq, to'garak] shar shaklidagi narsa; shar; Yer sayyorasi: Mana shu va shunga o'xshash jumboqlarni yecha olsak, kurramizning qanday vujudga kelganligi, unda hayotning paydo bo'lishi va ertangi kunini oldindan ko'rish imkoniga ega bo'lamiz. Fan va turmush.

KURRA II

ot; shv. [f.] xo'tik, eshak bolasi: Eshaklar orasida chiroyli kurrachalar ham bor edi. S.Ayniy, Esdaliklar. Turklarda chorvachilik terminologiyasi nihoyatda rivojlangan: ko'plab tuyoqli chorva turlarining nomi bo'libgina qolmay, bir turdagi, har xil jinsdagi, har xil yoshdagi chorva uchun ham alohida nomlar bo'lgan. Bu terminlarning aksariyati o'zbek tilida saqlangan: qo'y, qo'zi, baqlan, sigir, buzoq, inak, ho'kiz, mol, taka, echki (gechchi), tana, kurra, xo'tik, xachir, arqar, uloq (o'g'loq), qo'chqor (qo'ch), qo'tos, buqa, tuya, bug'ra, bo'taloq va h.k. Ma'rifat.uz sayti. Bobolar dasturxoni.

KURS

KURS I

ot. [lot. cursus – yugurish, poyga] o'quv yurtlarida biror fan yoki uning biror qismining ma'lum hajmdagi izchil tartibli bayoni; shunday bayondan iborat bo'lgan darslik: Qizlar uchun gul dastalash san'atini o'rgatuvchi kurs ochishni orzu qilardi. A.Muxtor, Chinor. Bu

degani o'zbek tili ta'limi mazmunida o'quvchilarga o'zbek tili grammatikasidan sistemali kurs emas, balki nutqiy kompetensiyani hosil qilishning lingvistik asoslarini o'rgatish ko'zda tutilishi kerak. Ma'rifat.uz sayti, "O'zbek tili" darsliklari affiksali o'zbek tiliga xos metodik tuzilishga ega emas.

KURS II

ot. kema, samolyot va shu kabilarning harakat yo'li, yo'nalishi: Janob kapitan, kemani Bektosh kursidan adashtirmasang, yelkangdan o'q yeysan. A.Muxtor, Qoraqalpoq qissasi.

KUVA

KUVA I

ot. bo'g'zi siqiqroq uzun sopol idish (suv, sut va shu kabi suyuqliklar solish uchun ishlatiladi): Hozir Dadash bedavo kuvasidan achigan ayronini to'kmay turolmasligini bilsa-da, baribir uyga qaytishadi. A.Dilmurod, Fano dashtidagi qush.

KUVA II

ot; max. kosibchilikda charmni urib tekislash, cho'zish va shu kabi uchun ishlatiladigan og'ir temir asbob: Burushgan eski charmlarni ho'llab, kunda ustiga qo'yib, kuva bilan tekislashni juda sevar edim. Oybek, Bolalik.

KUY

KUY I

ot. cholg'u asbobida ijro etiladigan tarona, navo: Bobur hali may ichmagan edi. Ammo hozir eshitgan kuy va ashulalarining ta'sirida birdan uning may ichgisi keldi-yu, o'ng yonidagi Qosimbekka qaradi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Kapalak gulni deydi, Bulbul – kuyini. Maqol.

KUY II

fe'l. 1. Olov ta'sirida ko'mir holatiga o'tmoq: Tandirda qolgan non kuydi. So'zlashuv uslubi. U Jamnaning sokin qo'ltig'ida langar tashlab turgan ikki oshiyonlik kemaga tomon otini yeldirib borayotganda orqadan esgan shamol olovda kuygan odam tanasining ko'ngilni aynitadigan chuchmal hidini olib keldi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

2. Achinmoq, siqilmoq: Tirigiga kuyguncha, o'ligiga kuy. Maqol.

3. Issiqlik ta'siri o'tmoq: Ayol 1998-yilda noma'lum kasallikka chalingan. Uning teri qatlamlari quyosh nuriga kuchli ta'sirchan, 20 yildan buyon quyosh chiqishi bilan ayolning terisi kuya boshlaydi, u esa butun kunni qishloq yaqinidagi ko'lda o'tkazishga majbur bo'ladi. daryo.uz sayti.

KUY III

jinsiy faollik, kuyikish: kuyga kelmoq – jinsiy faollashmoq; kuyikmoq. Qochirilgan sigirlar bir oy davomida qayta kuyga kelmasa, bo'g'oz bo'lgan deb hisoblanib, navbatdagi sut ishlab chiqarish guruhiga o'tkazilishi lozim. Veterinariya.

KUYA

KUYA I

ot. o'choqda, qozonda hosil bo'ladigan qurum, qorakuya: Ammam kuya bosgan pachoq samovarini olib kirib, dasturxon yozadi. Oybek, Bolalik. Kulganga kula boqma, Betiga kuya yoqma. Maqol.

KUYA II

ot. ekinga tushadigan qora gardga o'xshash kasallik, mog'or: Bunda har bir hududning iqlimi va sharoitidan kelib chiqib, ish tutish talabi qo'yildi. Masalan, Surxondaryoda "beda qandalasi", Buxoroda "vilt", boshqa viloyatlarda "pomidor kuyasi" tarqalgan.

KUYA III

ot. yungli (junli) gazlama, buyumlarni qirqib ketadigan zararkunanda hasharot (mol): Gilamga kuya tushibdi. Jun ro'molni kuya yebdi. Yigit... Muhammad Jamolning kuya yegan eski qorako'l papaxini qoziqdan olib, bint ustidan boshiga bostirib kiydi. Oybek, Nur qidirib. Dushmaning kuya bo'lsa ham, tuya bil. Maqol.

KUYKA

KUYKA I

ot. lochinsimonlar oilasiga mansub yirtqich qush: Don o'g'risi – yumronqoziqning shu qadar ding qulog'i ham uni o'tkir ko'z kuykaning hujumidan saqlab qololmagan. Y.Shukurov, Birinchi parvoz.

KUYKA II

sifat. isqirt, kir, iflos: Hovlida tinmay-qo'nmay xizmat qilib yurgan paxmoq sochli, kuyka kiyimli yosh-qari xotinlar ham anchagina. Oybek, Tanlangan asarlar.

KUZAMOQ

KUZA I

fe'l; shv. ketmoq, jo'namoq (biror marosim mehmondorchilikdan so'ng): Mehmonlar ancha kech kuzadi. So'zlashuv uslubi.

KUZA II

fe'l. tekis qilib kesmoq, qirqib tekislamoq (sochni, soqolni, mo'ylovni): Endigina qirqni hatlagan bu banda, chiroyli kuzalgan qop-qora soqolini demasa, yoshiga nisbatan yosh ko'rinar edi. N.Norqobilov, Bekatdagi oq uycha.

KO'K

KO‘K I

ot. 1. Kashnich, ukrop, petrushka, barra piyoz kabi o‘simlik; ovqatga ishlatiladigan ko‘kat: *Bir parcha yerga ko‘k ekib qo‘ysangiz. Hozir bozordan qishin-yozin ko‘k arimaydi. Ko‘k solib qatirlangan mastavaning lazzatli hidi keldi.* A.Muxtor, Opa-singillar.

2. Giyoh.

KO‘K II

ot. yer ustida gumbaz shaklida ko‘rinib turuvchi havo qatlami, osmon, falak, samo: *Ko‘k yuzini bulut tutdi. Soyning o‘ng tomonidagi yalanglikda g‘ishtlar uyumi, qop-qop sementlar, yog‘och bilan taxta yer-ko‘kka sig‘maydi.* X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

KO‘K III

argo. xorijiy valyuta (dollar)ning so‘zlashuvda nomlanishi: *Mashina olish uchun, uka, ko‘kida shitir sanash kerak.* So‘zlashuv uslubi.

KO‘K IV

sifat. havo rangli, moviy, zangori: *Akromning dadasi mol doktori bo‘lib ishlagani uchunmi, hovlilarida katta-kichik itlar, oq-ko‘k rangdagi quyonlar, qafaslarga solinib daraxtlarga ilib qo‘yilgan sayroqi qushlar juda ko‘p edi.* X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

KO‘K V

sifat. yashil, o‘t rangli: *Borib qarasam, yetmish yoshlarga kirgan, oppoq soqoli ko‘ksiga tushib turgan bir otaxon yonboshlab olib xo‘rillatib ko‘k choy ichyapti.* X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

KO‘K VI

sifat. kul rangidagi, kulrang: *ko‘k bo‘ri.*

KO‘K VII

ot. maysa, ko‘kat: *Yomg‘irlar yog‘ib, yerda o‘t-o‘lanlar ko‘rina boshladi, hayvonlarning og‘zi ko‘kka tegdi.* M.Muhammadjonov, Turmush urinishlari.

KO‘K IX

motam libosi: *Aza vaqtida ayollar oddiy matodan qora yoki ko‘k libos kiyishadi. Motam marosimlari.*

KO‘KLAMOQ

KO‘KLAMOQ I

fe‘l. unib chiqmoq, barg chiqarmoq, ko‘karmoq: Piyoz sepgan edim, ko‘klab qolibdi. So‘zlashuv uslubi.

KO‘KLAMOQ II KO‘K SOLMOQ

/fe‘l. yirik-yirik chok solib, omonat tikib qo‘ymoq: Endi etagini ko‘klab bo‘ldim. So‘zlashuv uslubi. Siz ko‘k solib bering, men ustidan mashina yurgizaman. So‘zlashuv uslubi. Xash-pash deguncha kafanni ham ko‘kladik. G‘.G‘ulom, Shum bola.

KO‘N

KO‘N I

ot. mol, echki, qo‘y va boshqa hayvonlar terisidan tayyorlangan charm turi: Charm ishlab chiqarish tarmog‘idagi birinchi eng yirik korxona – Toshkent ko‘n zavodi 1928-yilda ishga tushirildi. Jahon iqtisodiy va siyosiy geografiyasi.

KO‘N II

fe‘l. biror ish, iltimos, shart, talab va shu kabilarga rozi bo‘lmoq; xo‘p demoq, unamoq: maslahatga ko‘nmoq; gapga ko‘nmoq; shartga ko‘nmoq; Uni tashlab, bir tuya bilan ketishga tuyachilar ko‘nmadi. M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha. U qizining bunchalik tez ko‘nib, rozilik berganidan juda-juda xafa ko‘rinardi. N.Fozilov, Diydor.

KO‘P

KO‘P I

ravish. daraja-miqdor ortiqqligi, me'yordan oshiqlik: Yaramasligimdan, sergapligimdan bezor bo'lgan muallimlar ko'p vaqt meni burchakda turgazib qo'yardi. Choliqushi.

KO‘P II

fe'l. oshmoq, ko'pchimoq: Xamir ham ko'pib qolibdi. Tandirga o't yoqib ber. G'.G'ulom, Shum bola.

KO‘PCHIK

KO‘PCHIK I

ot; shv. egar ustiga qo'yiladigan yostiq: Omborxonadan ot abzallarini: yugan, ko'pchik, uzangili egarni qo'ltiqlab keldim. T.Murod, Ot kishnagan oqshom.

KO‘PCHIK II

ot. vasiqa: Otangga, Moskvaga xat yozsang, hovlimizning ko'pchigi qayerdaligini bir so'rasang. Y.Xaimov, M.Rahmon, Hayot-mamot.

KO‘R

KO‘R I

sifat. [f. ko'rmaydigan] ko'rish organi ishlamaydigan, ko'rish qobiliyatidan mahrum: Qo'shning ko'r bo'lsa, ko'zingni qis. Maqol.

KO‘R II

fe'l. 1. Nazari tushmoq: Xotinsiz uyni ko'r – qaro yerni ko'r. Maqol.
2. Hisoblamoq, deb o'ylamoq: Matluba xohlagani – Tursunaliga tegdi. Unga dabdabali to'y nasib etmadi. U alamli, azobli hayotni o'ziga ravo ko'rdi. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.
3. (shunday bo'lishiga) Sababchi deb bilmoq: –

Men nomard emasman, – dedi Nuriddin raqibidan ko‘z uzmay. – Unda o‘zingdan ko‘r. U senga mehribonlik qilib o‘tirmaydi. – Mehribonligiga zor emasman. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

KO‘R III

ko‘makchi fe‘l. mustaqil fe‘l anglatgan leksik ma’noga “sinash-bilish” grammatik ma’nosini qo‘shadi: yeb ko‘rmoq; – Hozircha yo‘q. Keyin, boyib ketsak o‘ylab ko‘ramiz. – Karim aka, Egam akam o‘lgan onasiga oq marmardan haykal qo‘ymoqchimi? X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

KO‘RA

KO‘RA I

ot. [f. o‘choq, pech] kabob pishirishda cho‘g‘ solinadigan cho‘ziq temir manqal: Xonadonlarga mo‘ljallab chog‘roq ko‘ralar ham ishlab chiqariladi.

KO‘RA II

ot; esk. vaza: Zumrad devorlarning naqshini tomosha qildi, ko‘ralar va ipak gilamlarni bir-bir ko‘zdan kechirib, ajablandi. Oybek, Ulug‘ yo‘l.

KO‘RA III

ot; shv. toshloq, qum-shag‘alli yerlarda suvni tortib ketadigan g‘ovak joy; o‘pqon: Dashtdagi bog‘bon sug‘orish pallasini kechasi-yu kunduzi shunday ko‘ralar og‘zini berki-tish bilan band bo‘ladi. A.Ibodinov, “Latofat” do‘konidagi qatl. Bog‘bonlar “ko‘ra” deb ataydigan, kuldirgichga o‘xshash bunday teshiklardan shag‘al o‘pqoni bir zumda bir tegirmon suvni yutib yuboradi. A.Ibodinov, “Latofat” do‘konidagi qatl.

KO'RA IV

fe'l. ko'rmoq fe'lining -a ravishdosh shaklini olgan varianti: Oldingdagi ovni ko'rmasang ham, Uzoqdagi yovni ko'ra bil. Maqol.

KO'RA V

ko'm. binoan, qaraganda: – Bir mushtlik holing bormi, bundan ko'ra o'lganing yaxshimasmi? Bo'ldimi, ketaversinmi? T.Malik, Murdalar gapirmaydilar

KO'Y

KO'Y I

ot; esk. ko'cha; yo'l: mahalla-ko'y (qadimgi turkiy tilda qishloq ma'nosida). Yusufbek hoji, to Eski jo'vaga yetguncha, o'zining yuqoridagi so'zini ko'y, gular xalqiga takrorlab kelmoqda edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

KO'Y II

ot. (biror aniqlovchi so'z bilan qo'llanadi) ahvolda, holatda: Quyoshning iliq nurlari bulutlarni ming ko'ygacha soladi. Darslikdan. Domla Niyoz turgan ko'yi yorliqni o'qidi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

KO'ZANAK

KO'ZANAK I

- ot. 1. Hujayra, katak: asarlari uyasi ko'zanaklari.*
2. O'tov keragalaridan hosil bo'lgan panjara qismi: *Ko'zanaklarning keng, ya'ni yel ko'zanak hamda tor ko'zanak kabi turlari bo'lib, Jarqo'rg'onning o'troq, dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi aholisi asosan tor ko'zanakli uylar qurishgan. S.Tursunov, A.To'xtayev, Jarqo'rg'on.*
3. Zanjir halqasi: *Shu sog'lom ijodiy pleyadaning po'lat zanjirday mustahkam silsilasida bir ko'zanak bo'lib shoir Mirmuhsin turadi. G'.G'ulom, Suyanguday tog'larim bor.*
4. Qushni tutish uchun qo'yiladigan qil tuzoq:

Chumchuqqa qo'ysam ko'zanak, ilindi unga so'zanak. Maqol.

KO'ZANAK II

esk. ayn. olako'zan: Ola ko'zanak ola bo'lsa ham, arslon bo'lmas. Zarbulmasal.

KO'ZANAKLI

KO'ZANAKLI I

sifat. ko'zanaklari bor: Vohaning yarim o'troq aholisi esa yel (keng) ko'zanakli uylar qurishgan, chunki yel (keng) ko'zanakli uylar nisbatan yengil va ixcham bo'lib, ko'chish chog'ida ulov (tuya, ot yoki eshak)ga ixchamgina joy bo'lgan. S.Tursunov, A.To'xtayev, Jarqo'rg'on.

KO'ZANAKLI II

sifat. g'ovak, serkovak: ko'zanakli ko'mir. – [Yomonqum cho'lida] Ko'zanakli, do'ng va marzali qum shakllari uchraydi, quduqlar atrofida barxanli qumlar vujudga kelgan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

KO'CH

KO'CH I

ot. bir manzildan ikkinchi manzilga olib boriladigan uy anjomlari: Ertasi kuni peshin namozidan keyin Unsiyaga Boburni ko'rish uchun kelgan mavlono Fazliddin navkar-u savdarlarning ko'ch yig'ishtirayotgan va safarga hozirlanayotganlarini sezdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

KO'CH II

ot; esk. ahli ayol, xotin (eriga nisbatan): [Xotin:] Tanisalarinigiz kerak, o'rgulay, men mirzo Sultonaling ko'chlari bo'laman. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon. O'g'lingiz ko'chin(i) suymay turar. Abulg'oziy Bahodirxon, Shajarayi

turk.

KO‘CH III

fe’l. 1. Bir manzildan boshqasiga o’tmoq: O’tni kovlasang, o‘chadi, Qo’shnini kovlasang, ko‘chadi. Maqol. Shanbada bichma, jumada ko‘chma. Maqol. Daraxt kesiladigan joy o‘zgarib, daryo sohilidagi chayla ham ko‘chirilgan edi? T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

KO‘CHA

KO‘CHA I

ot. [f. shahar yoki qishloq ichidagi yo‘l] aholi yashaydigan joylarda yo‘lovchilar o‘tib turadigan, yo‘l: Ko‘cha xandoni – uy zindoni. Maqol. Ko‘cha bo‘ylab qator ekilgan daraxtlar shu uy oldida uzilib, so‘ng yana davom etardi. T.Malik, Charxpalak.

KO‘CHA II

ot; shv. ko‘cha oshi, ayn. go‘ja: Qulmurod qozondagi ko‘cha oshiga ikki kosa qatiq qo‘shdi. S.Ayniy, Qullar.

L

LAGAN

LAGAN I

ot. [f. tog‘ora, idish; shamdon] quyuq taomlar solish uchun mo‘ljallangan, taqsimchadan katta yassi idish: sopol lagan; chinni lagan; Anvar o‘rtaga dasturxon yozib, ikki lagan manti chiqarib qo‘ydi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

LAGAN II

ot; shv. kosadan katta, ichi chuqur idish; tovoq. Boshlarida qatiq ivitiladigan lagan bilan yalangoyoq, kir, juldur kiyimli bolalar shipillab

o'tadi. M.Ismoiliy, Farg'ona tong otguncha.

LAK

LAK I

ot. turli smolalarning spirt eritilishidan hosil bo'ladigan va yaltiratish uchun hamda buzilishidan saqlash uchun yog'och sirtiga surtiladigan suyuqlik: O'z navbatida, ishlab chiqaradigan sanoatda o'tgan yilning mos davriga nisbatan traktor ishlab chiqarish 5,3 martaga, akril va vinil polimerlari asosidagi bo'yoqlar va laklar – 41,9%ga, avtomobil dvigatellari 33,0%ga, dizel yoqilg'isi – 24,8%ga, o'simlik yog'i (tozalangan) – 9,6%ga, avtomobil benzini – 0,6%ga va paxta tolasi – 1,9%ga oshgan. xs.uz sayti. 2007-yilda suratga olingan "Soch uchun lak" kinolentasida aktyor bosh qahramonning onasi rolini ijro qilgan. daryo.uz sayti.

LAK II

son. yuz ming: Birgina Dehli viloyatidan har yili davlat xazinasiga tushadigan daromad uch qurur-u oltmish to'qqiz lak-u ellik ming tangadan ortiq. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Buning puli lak-lak, shahri Toshkentning qanchaki savdogari bor, hammasi qo'rqadi, buni ko'rganda dag'illaydi, hammasi bundan qarzdor, bolam, shunaqa. G'.G'ulom, Shum bola.

LAMA

LAMA I

ot; zool. [isp. lama < indeys tillaridan] Janubiy Amerikada yashaydigan o'rkachsiz kichikroq tuya (xonakilashtirilgan lamadan yuk tashishda, go'sht va qimmatbaho jun olishda foydalaniladi).

LAMA II

ot. [tibetcha oliy, eng yuqori] Tibet va Mo'g'ulistonda budda dini ruhoniysi.

LAMPA

LAMPA I

ot. yoritish uchun ishlatiladigan, yonayotgan qismini o'ziga xos shisha qoplab turadigan asbob; chiroq: Lampa nuri qaysidir buyumga tushganda nurning ma'lum bir qismi qaytadi, ya'ni akslanadi, qolgan qismi esa singib ketadi. saviya.uz, Nega qorong'uda rang ajrata olmaymiz?

LAMPA II

ot. ganj yoki alabaster shuvoq qilingan ship.

LAPPAK

LAPPAK I

sifat; shv. yalpoq, yassi: Polvon... uchinchi daf'a keltirgan toshlar ichidan lappak, yetti-sakkiz qadoq keladigan bir toshni tanlab oldi-da, yaxshilab artishga va bir tomonini yo'nishga buyurdi. A.Qahhor, Ko'r ko'zning ochilishi.

LAPPAK II

ot. bolalar o'yini: Jajji qizlar lappak o'yini bilan band edi. So'zlashuv uslubi.

LAPPAK III

ot; esk. grammofon plastinkasi: Uning ashulalari Toshkentda gramofon lappaklariga olinajak. Cho'lpon, Ota-bola san'atkorlar.

LAQQA

LAQQA I

ot. chuchuk suvlarda yashaydigan tangachasiz, mo'ylovli yirtqich baliq: Kir xalat kiygan

mo'ylovli kishi kapkirni o'ynatib baqiradi: – Kep qoling, laqqa baliq! Laqqa baliq! Qatidan qovurib beray? O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari. Laqqa baliqday qarmoqqa ilingan yigit, arzon molga yo'liqqani uchun sevinib, ko'p o'ylamay dangal qo'l olishdi va bor baraka qildi... xs.uz sayti.

LAQQA II

sifat; ayn. laxcha: Keyin uning tagiga laqqa cho'g'dan qadab bir-ikki pufladi. Sh.Xolmirzayev, Og'ir tosh ko'cha.

LAQQA III

sifat; s.u. lahm, suyaksiz (go'sht): O'zingga tashlangan itga laqqa go'sht tashlasang... A.Muxtor, Qoraqalpoq qissasi.

LAQQA IV

ravish. osongina: O'qishga kirolmay, tushkun kayfiyatda yurgan ayol ularning yolg'on gapiga laqqa ishonadi. xs.uz sayti. Karimberdi gapiryapti, choyxo'rlar og'zini ochib mal'unning makriga laqqa tushib o'tirishibdi. T.Malik, Charxpalak.

LAT

LAT I

ot. zarar, ziyon; kaltak zarbi: Yaxshi ot yod qoldirar, Yomon ot lat qoldirar. Maqol. Muguz lat yesa, tuyoq zirqirar. Maqol.

LAT II

shv. piching, kesatiq: Ovsinimning lat gaplari jon-jonimdan o'tib ketdi. So'zlashuv uslubi.

LAT III

ot. Latviya Respublikasining asosiy pul birligi (1993-yildan): 1 Lat = 100 santim. Xalqaro ifodasi LVL. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

LATTA

LATTA I

ot. [f. mato parchasi, laxtak mato; oshxona sochig'i] chit buyumlarning parchasi; ishlatilgan, eski-tuski matolar: Katta-kichik xitoy vazalarni latta bilan yaxshilab artdi. Oybek, Tanlangan asarlar.

LATTA II

sifat. o'taketgan bo'sh, noshud; shalviragan: Alimardonni uchratganidan keyin bildi: Anvar bo'shang ekan, latta ekan. O'.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

LAVA

LAVA I

ot. vulqondan otilib chiqadigan, erigan yoki juda yopishqoq tog' jinsi: Lavalar otilar. Cheksiz harorat.... J.Jabborov. 13-yanvar kuni Filippin poytaxti Maniladan 70 km masofada joylashgan Taal vulqoni uyg'ondi va undan lava oqa boshladi. kun.uz sayti, Namoyishlar, tabiiy ofatlar va urushlar: 2020-yil suratlarda.

LAVA II

ot. shaxtada ko'mir yoki boshqa foydali qazilma qatlami yoppasiga qaziladigan joy: Qaynoq lavada transportyor lentasiga beto'xtov ko'mir tashlashga smena tugaguncha uni o'n ikki –o'n uch tonnaga yetkazishga har kimning ham bardoshi yetmaydi. Y.Shamsharov, Qahramonlik yo'li.

LANG

LANG I

sifat. cho'loq, oqsoq: Ish deganda, ikki qo'l, ikki oyog'i lang ekan. Mushtum. Yumruq bukilib sang bo'lmas, Echki yugurib lang bo'lmas. Maqol.

LANG II

sifat. butunlay, imkon boricha keng (unlisi cho‘ziqroq): Darvoza lang ochiq, qurolli yigitlar ichkaridan jimjimali sandiqlar va cho‘g‘day gilamlar ko‘tarib chiqmoqda edilar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

LANG III

ot. qorin kasalligi: Otarga lang tegibdi. So‘zlashuv uslubi.

LANGAR

LANGAR I

ot. dorda muvozanatni saqlash uchun dorboz qo‘lda tutadigan yo‘g‘onroq uzun tayoq, langarcho‘p: Dorboz uzun langarini ushlab, arqondan yuqoriga o‘rmlab bormoqda. J.Sharipov, Xorazm. Milliy libosda dor uzra yengil harakatlanadigan bolakay. Qo‘lida langar. Tomoshabinlar nigohi dorbozda. Biz qo‘rqqanimizdek, dorboz yerga tushib ketmaydi. Doira sadosiga hamohang tarzda langar bilan dor ustida goh yuguradi, goh o‘tiradi. Hayajonli, hayratga to‘liq lahzalar... Ma‘rifat.uz sayti.
<https://uzschoolcorpara.uz/uz/Search/Details/40888?q=langar>

LANGAR II

ot. kemani va boshqa suzib yuruvchi vositalarni suv yuzida ma‘lum bir joyda to‘xtatib, ushlab turish uchun zanjirga biriktirib, suv ostiga tashlanadigan og‘ir temir changak: U Jamnaning sokin qo‘ltig‘ida langar tashlab turgan ikki oshiyonlik kemaga tomon otini yeldirib borayotganda orqadan esgan shamol olovda kuygan odam tanasining ko‘ngilni aynitadigan chuchmal hidini olib keldi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

LANGAR III

ot. Hindiston viloyatlarida sinkx jamiyati tomonidan an'anaviy tarzda tekin oshxonalarda tarqatiluvchi taom va mazkur tekin oshxonalar.

YIL2836

LIBERAL**LIBERAL I**

ot. liberalizm tarafdori; liberallar partiyasining a'zosi: *Shunga qaramasdan liberallar qo'lga kiritgan yutuqlar tasodifiy erishilgan degan xulosaga kelish mumkin. Chunki ularning hokimiyat tepasiga kelishida konservativ hokimiyatning kamchiliklari ham o'z hissasini qo'shdi.* daryo.uz sayti.

LIBERAL II

sifat. liberallik xususiyati bor, liberallarga xos; liberalizmga, liberallarga oid; liberalizm g'oyalarini yoqlovchi, ifodalovchi; kelishuvchi, murosasoz; o'rinsiz rahmdillik ko'rsatuvchi; masalaga beparvo qarovchi: *O'zbekistonda liberal islohotlar endi tez sur'at olmoqda. Ekspertlar bu borada yakdil: hokimiyat "shok terapiyasi"ga o'xshash holatlarga yo'l qo'ymaydi, aksincha, aholi uchun ommabop bo'lmagan chora-tadbirlar asoratlarini yumshatgan holda bu yo'ldan ehtiyotkorlik bilan harakat qiladi.* xs.uz sayti. *Liberal g'oyani yo'q qilib bo'lmaydi, u mavjud bo'lishga haqli va hattoki qaysidir o'rinlarda uni qo'llab-quvvatlash ham kerak.* Kun.uz sayti.

LIGA**LIGA I**

ot. kishilar, tashkilotlar, davlatlarning ittifoqi, hamjamiyati, birlashmasi: *Turnirda dastlabki, to'rt o'rinni egallagan shashkachilar respublika birinchiligining birinchi ligasida bahslashish huquqiga ega bo'ladilar.* Gazetadan.

YIL2836

LIGA II

ot. musiqaga oid atama bo‘lib, nota yozuvida ma’lum notalarni birlashtiruvchi va ularni qo‘shib, uzluksiz ijro etish zarurligini bildiruvchi yoysimon belgi: *Liga – nota yozuvida yoysimon belgi. Turli balandlikdagi bir necha tovushni bir-biriga bog‘lab, yondosh musiqa tuzilmalaridan ajratib, uzluksiz ijro etishni, shuningdek, bir balandlikdagi qo‘shni notalar davomiyligini birlashtirib oshirishni, vokal musiqada esa bir bo‘g‘in bilan ijro etiladigan tovushlarni ko‘rsatadi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.*

LIMON

LIMON I

ot. asosan, janubiy mamlakatlarda o‘sadigan doimo yashil subtropik o‘simlik va uning tuxumsimon sariq nordon xushbo‘y mevasi. Limon daraxti. Limon solingan choy: *Hozir O‘rta Osiyoning janubiy qismlarida shakarqamish, limon singari mevalar yetishtirilmoqda. Fan va turmush.*

LIMON II

ot; jarg; s.u. million so‘m (ushbu ma’no “limon” va “million” so‘zlari talaffuzidagi o‘xshashlikka asoslangan; dastlab “rubl” uchun qo‘llangan).

LINK

LINK I

ot; axb. [ingl. link – havola, aloqa, giperhavola] internetdan foydalanuvchini tarmoqning biror veb-sahifasi, fayli, tashqi resurslari bilan bog‘lovchi havola: *Doimiy link ma’lum bir maqolaning veb-sahifadagi o‘zgarmas manzili*

hisoblanadi. Gazetadan.

LINK II

ot. masofani o'lashning Amerika va britancha 20,1168 smga teng qadimiy o'lchov birligi.

LIPPA

LIPPA I

ot. ishtonning ishtonbog' o'tkazish uchun qaytarib tikilgan joyi: Tovor ko'ylagini ayab lippa urdi, yengini tirsagi yuqorisig'acha shimardi va ichki kiyimini ham boldirig'acha ko'tardi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon. Etagini lippa urib olgan Zaynab loy o'choq chetiga oyoq tirab sut pishiryapti. S.Ahmad, Bir tanda ikki odam.

LIPPA II

taqlid; ayn. lip: Toliqtirarli safarlardan qaytganida u churvaqalarining chug'ur-chug'uridan qochib temir-beton devordan lippa osharkan-u soya-salqinda qiyshayib yotgan mana shu shaloq chorpoyada uxlay-uxlay miriqib olar ekan. E.A'zam, Aralash qo'rg'on. Lippa turib, bo'sag'adan bosh chiqardim. Sharq yulduzi.

LIQ

LIQ I

sifat. boshqa sig'maydigan darajada, butunlay: Cheti jarlikka tutashgan bu kichkina hovli daraxtlarga liq to'la. Dukchi bo'yraday bo'sh joy ko'rsa, darrov bir novda ko'chat topib tiqib qo'yadi. Oybek, Ulug' yo'l. Bu yigit uylanganida kelinni oshxonaga tushirib kelgan. Chunki uch xonali uyning hamma xonalari liq kitob bo'lgan. Ma'rifat.uz sayti.

LIQ II

taqlid. tez tomogʻidan oʻtkazib yubormoq: Qoraboyev, azbaroyi qoʻrqqanidan, lunjidagi qurtini butunligicha liq etib yutib yubordi. Mushtum.

LIRA

LIRA I

ot. torli, chertib chalinadigan qadimgi yunon (grek) cholgʻu asbobi (poetik ijod va ilhom ramzi hisoblanadi); ukrain va beloruslarning kamoncha bilan chalinadigan cholgʻu asbobi: Liraning tasviri jahon madaniyatida musiqa sanʼati ramzi sifatida qabul qilingan. Wikipedia sayti.

LIRA II

ot. Italiya, Turkiya va Malta davlatlarining asosiy pul birligi: Turkiya lirasi 2018-yildan beri qadrsizlanib keladi. Qalampir.uz sayti.

LIRIK

LIRIK I

ot. lirik asarlar yozuvchi shoir yoki har qanday lirik nutq egasi. Lirik shoir. Nainki liriklar, balki bizdek jiddiy riyoziyotchilar safida ham aqli noqislar uchrab turishi ehtimollar nazariyasiga mos va xos... A.Yoʻldosh, Puankare.

LIRIK II

sifat. 1. adab. Lirika janriga mansub: lirik shoir; lirik poema.
2. Lirizm bilan sugʻorilgan, emotsional taʼsiri kuchli: lirik kayfiyat; lirik chekinish;
3. mus. Mayin tembrli, yoqimli (ovoz): lirik soprano; lirik tembr.

LOGISTIKA

LOGISTIKA I

ot. butun matematikani uning xilma-xil tomonlarini qo'shgan holda matematik mantiq bilan birlashtiruvchi matematik falsafiy nuqtayi nazar, yo'nalish; matematik mantiq taraqqiyotidagi bir bosqich: *Nazariy matematikaga qarama-qarshi qo'yiladigan hisoblash va geometrik o'lchovlar "san'ati" qadimiy matematikada logistika deb atalgan. G.V.Leybnis "logistika" va matematik mantiq terminlarini o'zi ishlab chiqqan xulosa chiqarishdagi hisobning sinonimi sifatida qo'llagan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.*

LOGISTIKA II

ot. u yoki bu ishlab chiqarish korxonalari, xizmat ko'rsatish muassasalari, o'quv yurtlari asosiy faoliyatining samarali bo'lishini ta'minlovchi infratuzilmalar tizimi: *Ipoteka bank Quyi Chirchiq tumanida 27 gektardan ziyod maydonda zamonaviy logistika faoliyatini tashkil etish loyihasiga sarmoya kiritmoqchi. xs.uz sayti.*

LOJUARD

LOJUVARD I

ot. to'q ko'k, yashilga moyil havorang tusli mayda donador, shishasimon yaltiroq mineral (qimmatbaho bezak tosh sifatida ishlatiladi va moviy rang badiiy bo'yoq olinadi): *Toza lojuvard ustiga oltindan bo'rtma naqshlar... solingan. Oybek, Navoiy.*

LOJUVARD II

sifat. tiniq ko'k, tiniq ko'k tusli. *Lojuvard ko'kda sayrashib uchayotgan qushlar daraxtlarga qo'nib... saxiy quyoshga madhiya aytayotgandek, basma-basga chug'urlashadilar. N.Safarov, Uzoqni ko'zlagan qiz.*

LOKI

LOKI I

ot. ayollar boshiga tashlab qo'yiladigan chorsu ko'rinishidagi katta ro'mol: Lokisini yuziga to'sib darvoza oldigacha Qurvonbibi chiqdi. Cho'lpon, Kecha va kunduz.

LOKI II

ot. ayn. belbog'.

LOM

LOM I

ravish. hech narsa demaslik; indamaslik: Ishning yengil ko'chishiga sevingan ona Otabekning bu shartiga lom demasdan ko'ndi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Erining ko'z qarashidan cho'chigan Zulxumor lom-lim demay o'choq boshiga ketdi. Gazetadan.

LOM II

ot. bir yoki har ikkala uchi ham o'tkir bo'lgan uzun, ingichkaroq metall asbob; misrang: Har biri devsiyat, baquvvat yigitlar edi. Qo'llarida gurzi, cho'qmor, cho'kich, lom, temir pona. M.Ismoil, Farg'ona tong otguncha.

LOM III

ot. arab alifbosidagi "l" harfining nomi: Nur g'altak bilan Salim vavaq "lom" ni yozib, "be"ni o'qibdi. Z. Said, Noumid shayton.

LOT

LOT I

ot. din. arablarning islomdan ilgarigi topingan sanam – ma'budalaridan biri; but: E bola, Qoraxon poshshoning diniga kirsang, lotga iqrar bo'lsang, Zulxumorni senga beramiz. Ravshan.

LOT II

ot. kemadan turib, suvning chuqurligini o'lchaydigan asbob (dastaki, mexanik, gidroakustik turlari farqlanadi): Dastlabki lot metr yoki futlarga bo'lingan po'lat arqonga

bog'langan toshlardan iborat. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

LOT III

ot. auksionga qo'yilgan buyum: Auksionni o'tkazish, kiritilgan ta'minot summasiga muvofiq har bir lot bo'yicha auksiondan foydalanish, auksion g'oliblarini aniqlash, bitimni ro'yxatdan o'tkazish va shartnomani shakllantirish maxsus axborot portali tomonidan avtomatik rejimda amalga oshiriladi. xs.uz sayti, Davlat xaridlari to'g'risida. Talabgorlar mazkur "E-IJRO AUKSION" elektron savdo maydonchasida elektron auksionda ishtirok etish uchun www.e-auksion.uz sayti orqali elektron shaklda arizalarni o'rnatilgan tartibda topshirishlari hamda ushbu arizada qayd etilgan lot raqami va nomi bo'yicha elektron auksion savdolarida ishtirok etishlari uchun sharoit yaratilgan. xs.uz sayti.

LOTOK

LOTOK I

ot. ko'chada chakana savdo qilish uchun mo'ljallangan ochiq peshtaxta, ko'chma do'koncha: Mahsulot solingan yashiklar, lotoklar, savatlar 1,5-2 metr balandlikdagi so'rilarga qo'yiladi. Tovarlar konteynerlarda saqlanganda ularning poldan balandligi bino shipining balandligiga va ko'tarish mexanizmlari jihozlanganligiga bog'liq bo'ladi. Lex.uz internet sayti.

LOTOK II

ot. sement va boshqa narsa qorishmasidan ishlangan va bir-biriga ulab ishlatiladigan beton tarnov; suv yo'li; ariq: Bizlar paxtada ishlaymiz-u, lotoklar biqinidagi yerlarga qovun-tarvuz ekib, shundan olamiz rizqimizni. S.Nurov, Narvoy. Qishloq xo'jaligi ekinlarini sifonlardan

foydalangan holda sug'orish lotok va ko'tarma kanallardan suv olinadigan barcha yerlarda tavsiya etiladi. Xs.uz sayti.

LOTOK III

ot. tibbiyot anjomi; sterillangan tibbiyot buyumlari solinadigan temir yoyiq idish: buyraksimon lotok.

LOYQA

LOYQA I

sifat. loy aralashgan: Ishq – muqaddas o't, Havas – loyqa suv. Maqol. Xayol esa negadir, ehtimol yoshlik davridan o'tib, keksalik manziliga qadam qo'ygani uchundir, ko'proq allaqanday beg'ubor bolalik chog'lariga talpinadi, o'z yurti tomon, loyqa Jayhun sohilida qad ko'targan Qiyot tomon parvoz qiladi. O.Yoqubov, Ko'hna dunyo. Robiyani topish – loyqa daryoga tushib ketgan gavharni topishdek qiyin ekanini Tohir ich-ichidan sezar edi-yu, baribir umidini uzolmas edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

LOYQA II

ot. suvga aralashgan loyning cho'kmasi, bo'tana: Chelak tagiga anchagina loyqa cho'kibdi. So'zlashuv uslubi. – O'shanda uyingdagi paxsa devorlarni yiqitib, qaynatilgan yantoq sharbatini yana olti marta qaynatib, loyqadan o'tkazib tinitgan eding. Paxsa oxurdan, paxsa loyqasidan o'tkazilgan sharbat buloq suvidek tip-tiniq bo'lgan edi. S.Ahmad, Bir tanda ikki odam. Loyqa – boshdan, og'riq – oshdan. Maqol.

LOYSUVOQ

LOYSUVOQ I

ot. tuproq, kukunsimon somon va suv aralashtirilib tayyorlangan suvoq qorishmasi, suvoq loyi.

LOYSUVOQ II

ot. loydan tagi yupqa piyola yoki kichik kosa shaklini yasab, og'iz tomoni bilan yerga qattiq urib, parsillagan tovush chiqariluvchi bolalar o'yini nomi: *Loysuvoq o'yinini bilasizmi? Loydan kosa, piyolasifat kosa yasab, uni og'iz tomoni bilan yerga urib, panqillagan ovoz chiqariladi, bu hol bir necha marotaba takrorlangach, loy juda pishib, kerakli shaklga solishga yaraydigan bo'ladi.* M.Sattor, O'zbek udumlari.

LOZIM

LOZIM I

predikativ so'z. zarur, kerak: *Qo'y katta, qo'zi kichik, Echki sizga lozim emas. Maqol. Agar u dunyoda ham o'g'rilik hayotini davom ettirish lozim bo'lsa, u dunyoda ham faqat o'g'rilar oilasiga qulman.* T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

LOZIM II

ot. sharq ayollari kiyadigan uzun ishton: *Uning katta-katta oyoqlari qip-qizil go'sht bo'lib ketgan, negadir lozimining pochasini qayirib olgan, to'pig'igacha qoplagan tuklarga kir qor yopishib qolgan edi.* O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

LOZIMLIK

LOZIMLIK I

modal so'z. kerak ekanlik: *Bu mahallada turish unga (Yo'lchiga) xayfli ekanini, hozircha shaharning chetrog'ida yashash lozimligini aytdi.* Oybek, Tanlangan asarlar.

LOZIMLIK II

ot. lozim, ishton bo'ladigan, ishton qilishga yaroqli (ishtonbop) gazlama: *lozimlik sotib olmoq; bir lozimlik atlas; Mana bunisi peshonabog', mana bunisi lozimlik.* R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi.

LUQMA

LUQMA I

ot. tishlam, qultum (ovqat): *Balki harom luqmaga sherik bo'lgani uchun bunday jazo joizdir? Matluba buni bilmaydi.* T.Malik, Murdalar gapirmaydilar. *Axir, ichkarida haligi nay navosi bardavom yangrab turgan bo'lsa, qanday qilib tomog'idan luqma o'tsin?* U.Hamdam, Unutilgan nay navosi.

LUQMA II

ot. kimningdir nutqi davomida boshqa kishi tomonidan qistirilgan jumla (so'z, gap): *Prezidiumda o'tirgan nazorat idorasining vakili – jingalak soch yigit luqma tashladi: – Menga qarang, o'rtoq Xudoyqulov, rostini ayting-chi, o'zingiz uyingizda hamma yog'i darz ketgan eshik qurib o'tirarmidingiz?* O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari. *Qiz bola degan saranjom-sarishtali bo'lishi kerak. Avlodimizda merov yo'q edi, hayronman, bu kimga tortdiykin, deb luqma tashladi oyim.* A.Nesin, G'aroyib bolalar.

LUTF

LUTF I

ot. [a. muloyimlik, marhamat; odoblilik, yoqimlilik] iltifot, marhamat, olijanoblik: *Ag'yorlarga lutf ila ehson qachongacha? Muqimiy.*

LUTF II

ot; ad. so'z yoki gapni bir necha ma'noda ishlatishga asoslangan so'z o'yini; qochirim:

Yoshlarning bu samimiy, chiroyli lutflari Muqimiyning zavqini keltirdi. S.Abdulla, Mavlono Muqimiy.

LUCHCHAK

LUCHCHAK I

ot. luchchak shaftoli tuksiz, silliq shaftoli: Oydinda chiroyli yiltiragan chillaki luchchak shaftolilar duv-duv to'kildi. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

LUCHCHAK II

sifat. Ko'kragi ochiq, chapani: Luchchak aravakashlar o'zlariga xos chapani so'zlar bilan bir-birlarining nomini chalpiib, erkalab chaqirishadi. H.Nu'mon, A.Shorahmedov, Ota.

LYUKS

LYUKS I

sifat. boshqalaridan farqli o'laroq, yuqori sifatli buyum, qimmatbaho narsalar bilan bezatilgan magazin, mehmonxona nomeri, poyezd, paroxod kupesi va shu kabi narsalarni ifodalovchi so'z: Oqsoqol, bu yotoqxona emas, bamisoli lyuks mehmonxona. Gazetadan. Xohlasangiz, lyuks xonada yotishingiz mumkin. N.Qobil, Unutilgan sohillar. Davolash binolari, standart, yarimlyuks va lyuks xonalar, 6 ta apartamentda barcha sharoitlar yaratildi. xs.uz sayti.

LYUKS II

ot. xalqaro birliklar tizimida yoritilganlik o'lchov birligi: Lyuks ... lk b-n belgilanadi. Yorug'lik oqimi yo'nalishiga normal bo'lgan 1 m² sirtida bir tekis taqsimlangan 1 lyumen yorug'lik oqimidan hosil bo'ladigan yoritilganlik. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

M

MADANG

MADANG I

ot. eshik zulfiniga tiqib qo'yiladigan katta yog'och; yog'och kalit (tut, qayrag'och kabi qattiq yog'ochlardan qilinadi): Tol yog'och madang bo'lmas, begona dadang bo'lmas. Maqol.

MADANG II

ot. qari tok zangi: Yorliqlarni qattiq sim bilan yosh zang va madanglarga bog'lash kerak. R.Musamuhamedov, Mo'l hosil yetishtirishdagi tajribalarim.

MADOR

MADOR I

ot. kishining kuch-quvvati, hol: Latofat oyog'idan mador ketguncha yugurdi. Oyoqlari chalishib, bir munkib tushgandan keyingina to'xtadi. T.Malik, Charxpalak. Bu qalmoq juda nomdor, hunari, Yo'q edi boyqishning hadis-hunari, Ko'p olishib, kam-kam ketdi madori... Alpomish. Gipoglikemiya to'yib ovqatlanmaslik, och qoringa jismoniy mehnat qilish yoki mador qurishi natijasida paydo bo'lishi mumkin. Gazetadan.

MADOR II

ot. "piyozdoshlar" oilasiga mansub bo'lib, u tog'larning salqin yerlarida atigi ikki oy, ya'ni, aprel va may oylarida o'sadi: Lekin mador o'ti o'z nomi bilan mador bo'lishi kerak. Parnikdagi madorning ta'mi ham, quvvati ham tog'dagi kabi emas. Gazetadan.

MADOR III

ot. somsaning turi: mador somsa.

MADHIYA

MADHIYA I

ot. biror shaxs, narsa, voqeani maqtab yozilgan, o'qilgan she'r yoki nutq; madh, maqtov: [Komil Nurmatga:] G'alabaga marsiya emas, madhiya munosib. Uyg'un, Hayot qo'shig'i.

MADHIYA II

ot. tantanali qo'shiq; davlat yoki siyosiy sinf birligining alomati bo'lgan tantanali she'riy-musiqiy asar.

MAGAR

MAGAR I

so'roq, taajjub, tasdiq bildiradi: Do'stlarim bor dunyolar qadar, Cho'ktirmaslar ko'nglimga kadar. Salomlashsa ular ham magar, G'ashing keldi menga umrbod. A.Oripov, Everest va ummon.

MAGAR II

faqat, yolg'iz: Shahar xalqining har bir tabaqasi deyarli Musulmonqul dakkisini yeb kelgan, magar ulamo xalqi undan juda rozi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

MAGAR III

ayn. agar: Subh chog'ida magar, chiqqanda yorim to'lg'anib, Gul yoqasin chok etar, bulbulda afg'on qo'zg'alur. Habibiy.

MAGISTRAL

MAGISTRAL I

ot. aloqa yo'llarining asosiy tarmog'i: shahar magistrali; suv magistrali; temir yo'l magistrali.

MAGISTRAL II

sifat. eng muhim, eng katta: magistral kanal; magistral ko'cha; magistral kabel.

MAHAL

MAHAL I

ravish. payt, vaqt; marta, bor (payt e'tibori bilan): Uyidan chiqar mahalida ko'ngliga oralagan noxushlik kapitan Odilov bilan gapi qovushmagach, yanada gazak olib, uni ishdan sovutay dedi. T.Malik, Charxpalak. Kayqubod: – Quvib kelib tashlay bersam, o'g'rilikdan onson narsa yo'q: o'g'rilikni qay mahal qilaman, – dedi. Alpomish.

MAHAL II

ot. chekka, atrof joy (markazga nisbatan): mahallardan olingan xabarlar.

MAHRAM

MAHRAM I

ot. tar. Buxoro va Xiva xonligida: saroy amaldorlarining yozishma ishlarini boshqargan lavozimli kishi va uning mansabi: Karvonboshi amir haqiga uzun duo qilgandan keyin yonini ochib, mahramga yigirma tanga xizmatona... berdi. S.Ayniy, Qullar.

MAHRAM II

ot.esk. sirdosh do'st, hamdam: Hasanali... Otabekka mahram bo'lishga loyiq bir mehribonlikka ega bo'lganlikdan bek bilan ochiq so'zlashish fikriga keldi. A. Qodiriy, O'tgan kunlar.

MAHRAM III

din. shariatga ko'ra, ayol kishi yuzi ochiq holda ko'rishishi mumkin bo'lgan, ammo nikoh noravo bo'lgan yaqin erkak qarindosh (ayolning otasi, o'g'illari, aka-uka, amaki, buva, tog'a, qaynotasi); zid. nomahram.

MALLA

MALLA I

sft. jigarrangga moyilroq och sarg‘ish rang.

MALLA II

ot. 1. Bo‘zning sarg‘ish rangli bir turi: *malla to‘n; malla belbog‘; – Bular uchun isrof bo‘lmish, esiz, afsus, Bir doka salla-yu o‘ttiz qarich malla.* Hamza, Tanlangan asarlar.
2. *shv.* Marhumni qabristonga eltish-da tobut ustiga yopiladigan narsa, mato.

MAN

MAN I

olmosh; shv. men: Olimxon aka, siz chora ko‘ravering. Man ham yordamlashaman. Oybek, Tanlangan asarlar. *Och qornim, tinch qulog‘im. Shu ishni tinchitib yuboring. Man so‘zimning ustidan chiqadigan odamman.* O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

MAN II

son. joyiga qarab turli qiymatga ega bo‘lgan og‘irlik o‘lchovi: *Og‘irlik o‘lchovi manning qiymatlari har xil bo‘lgani uchun ularga mos keladigan maydonlar ham har xil bo‘lgan.* O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

MANDARIN

MANDARIN I

ot. janubiy mamlakatlarda o‘sadigan sitrus o‘simligi va uning to‘q sariq rangli, terisi yupqa, xushbo‘y mevasi: *Mandarin sharbatining ta‘mi ham o‘ziga xos bo‘lib, barchaga birdek yoqavermaydi.* Kun.uz internet sayti. *C vitaminiga boy apelsin, mandarin, limon va*

greypfruitlar tanani bir zumda uyg'otadi, uni energiya bilan to'yintiradi va miya faolligini oshiradi. Daryo.uz sayti.

MANDARIN II

ot. Xitoyning feodalizm davridagi davlat arboblari yevropaliklar tomonidan berilgan nom: Mandarin so'zi XVI asrda oldin yevropa tillarida keng tarqaldi. Loutiya (turli xil imlo o'zgarishlari bilan) ko'pincha yevropaliklarning sayohat hisobotlarida xitoy tilidagi olim – amaldorlarga murojaat qilish uchun ishlatilgan. Wikipedia sayti.

MANDARIN III

ot. Xitoy dialektidan birining nomi: Qayd etilishicha, 31 yoshli erkak faqatgina ona tili – mandarin (Xitoyning asosiy dialekti)da so'zlagan. Shtutgart aeroportida sayyoh tunab ketildi va u ariza o'rniga qochoqlar uchun maxsus tayyorlangan formani to'ldirdi. daryo.uz sayti. Videoda qizcha Xitoy Yangi yili sharafiga mandarin tilida Tan sulolasi davridagi mumtoz she'rni yoddan aytib bergan. Bayram munosabati bilan Arabella qizil rangdagi an'anaviy xitoycha ko'ylagini ham ko'z-ko'z qilgan. daryo.uz sayti.

MANOT

MANOT I

ot; shv. pul birligi, so'm: Karvonboshini oldiga chaqirib: – Generalga qirq ming manot hadya qilinsin, – deb amr qildi. J.Sharipov, Xorazm.

MANOT II

ot. din. arablar islomdan ilgari sig'ingan sanam – ma'budalardan biri: Yana shu kunlarda Rasululloh sollallohu alayhi vassallam Manot ismlik butni sindirib, butxonasini buzmakka Sa'd ibn Zaydni yubordilar. A.Sog'uniy, Tarixi Muhammadiy.

MANQA

MANQA I

sifat. dimog'ida gapiruvchi: Shu payt Eshon machitdan manqa so'fining pang ovozi eshitildi. G'.G'ulom, Toshkentliklar.

MANQA II

ot. ot va boshqa juft tuyoqli hayvonlarda bo'ladigan, ba'zan odamlarga ham o'tadigan yuqumli kasallik: Sho'rlikka Xudo ikki dardni birdan bergan ekan, ham manqa, ham so'fi, hozir mezanadan tusholmay baqirib yotibdi, – deb hazillashdim. G'.G'ulom, Shum bola. Kasallik, ko'pincha odamga manqa bilan og'rigan otlardan yuqadi. Wikipedia sayti.

MANSAB

MANSAB I

ot. mas'ul vazifa; amal, lavozim: Bu juvonni hovlidayoq ko'rgan edi, peshvoz chiqib kutib olsa, birov uni mansabidan olib tashlarmidi? T.Malik, Charxpalak.

MANSAB II

ot; geog. daryoning ko'l, dengiz yoki boshqa daryoga quyiladigan joyi: Har bir katta daryoning mansabi bo'ladi. O'qish kitobi.

MAQOM

MAQOM I

ot. musulmon Sharqi musiqasida musiqiy ohang, kuy yo'li, tartibli shakli va janri: Saidiy o'ltirgan yerida mashq maqomiga tebrantar edi. A.Qahhor, Sarob. Shuningdek, yosh maqom ijrochilari tanlovida ikkita sozandalar ansambli – Toshkent shahrining “Hamroz” hamda Farg'ona viloyatining “Maqom” ansamblari

qatnashmoqda. Ma'rifat.uz sayti.

MAQOM II

ot. o'rin-joy, martaba, mavqe: Yog'iylik maqomida qo'pol gaplar aytmishdir. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Festival YUNESKO shafeligida o'tkazilayotgani ham anjumanning yuksak maqom va nufuzini ko'rsatadi. Ma'rifat.uz sayti.

MARAZ

MARAZ I

ot; s.u. yiring olgan, fasod bog'lagan yara: Marazdir vujuding, fashistdir noming, Qon yuqlari bilan sasigan joming. Uyg'un.

MARAZ II

ot. yaramas, zararli nuqson, illat: Odat bir maraz deydilar. Yaramas odatni tark qilish oson ish emas. N.Safarov, Katta karvon yo'lda.

MARDAK

MARDAK I

ot. jo'xori so'tasi: Sulaymonqul akaning jahli chiqib, oyog'i ostida o'ralashgan tovuqni bir tepdi-da, chala uqalangan mardakni tomga otdi. M.Mahmudov, Izzat.

MARDAK II

ot. yengiltabiat, pastkash kishi: Amirzodam, agar bu mardak sadoqatli qulingiz bo'lganida, yomon ovoza tarqatgan navkarni qo'lidan tutib topshirmasmidi? P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

MARDUM

MARDUM I

ot. odam(lar), kishi(lar); el, xalq; kishilar: Faqat sizning tinchsizlanishingiz va mardumning yuqori-quyi so'zi bo'lmasa sizga boshqa zarur bo'lur, deb o'ylay olmayman. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Ojizning fikrimcha, ul nayrangbozlar bir

o'q bilan necha qushni urg'anlar, masalan, janobga Sultonlining sadoqati zohir bo'ldi, sarmunshilik vazifasiga beozor o'tturib oldi va uchunchidan, mardum ko'zini bo'yadi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

MARDUM II

ot. ko'z qorachig'i gavhari: Yomon ko'zlar, mabodo fitna qo'zg'ab boqmasinlar deb, Ko'zni mardumlari sho'xona tig' o'ynar dema, qoshi. Habibiy. Qaro ko'zum, kelu mardumlig' emdi fan qilg'il, Ko'zum qarosida mardum kibi vatan qilg'il. A.Navoiy.

MARKA

MARKA I

ot. pochta haqi va boshqa xil davlat yig'implari to'langanini ko'rsatuvchi, turlicha qiymatga ega bo'lgan, odatda biror tasvir tushirilgan kichikroq to'rtburchak qog'ozcha: Ming so'mlik marka. Marka yig'moq.

MARKA II

ot. Germaniyaning (1871-yildan) va Finlandiyaning (1860-yildan) milliy pul birligi (2002-yil 1-yanvardan bu mamlakatlar pul birligi – yevroga o'tishi munosabati bilan muomaladan chiqqan): Marka – Germaniya Federativ Respublikasi pul birligi. 1871-yildan butun Germaniya hududida yagona valyuta sifatida joriy qilingan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

MARKA III

ot. brend, mashhur ishlab chiqaruvchi nomi yoki mahsuloti: U barcha avtosalonlarga bordi, ammo aynan o'sha marka va model yo'q edi. Va nihoyat aynan bugun omadim chopadi va o'zim orzu qilgan mashinani minib ketaman degan ilinj bilan har kuni salonlarga borardi. Kun.uz sayti.

MARKER

MARKER I

ot. bilyard o‘yinida hisob olib boruvchi va bilyardchilarga xizmat ko‘rsatuvchi kishi: Marker o‘yin yakunlangani to‘g‘risida ma‘lumot berdi.

MARKER II

ot; q.x. egat olish va ekin ekish uchun reja chizig‘i tortuvchi asbob; xatkash. Marker bilan egat olish bizga ancha qulayliklar yaratdi. So‘zlashuv uslubi.

MARKER III

genetika. DNK: Bugungi kunga kelib, qishloq xo‘jaligi ekinlari seleksiyasiga DNK – markerlar texnologiyasi va RNK – interferensiyasi kabi zamonaviy biotexnologik vositalarning jalb etilishi sohada yuqori natijalarga erishish imkonini bermoqda. xs.uz sayti.

MARKER IV

ot. o‘quv quroli, doskaga yozish yoki qog‘ozga chizish, belgilash uchun ishlatiladigan yozuv vositasi: Marker qalami yordamida to‘g‘ri chiziqlarga perpendikulyar holatda yana chiziqlar chizib chiqiladi. Bunday holatda ham chiziqlarning oraliq masofasiga e‘tibor qaratishimiz lozim. 7-sinf, Mehnat darsligi.

MARTABA

MARTABA I

ot. yuqori ijtimoiy mavqe, amal: Martabangiz yana ham ulug‘ bo‘lsin. Shunday bo‘lsa ham Bobur Mohim begimning ko‘nglidagi eng nozik dardni payqab, uni kundoshi Gulruh begimning qo‘li yetmaydigan yuksak martabaga munosib ko‘rgani behad yoqimli edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

MARTABA II

numerativ; esk. (hozirgisi – marta) karra, bor: Gulshanbonu Xudoyor xonligining ikkinchi davrida o‘z husni bilan bir necha martaba xonning iltifotiga sazovor bo‘lgan haram kanizlaridan edi. A. Qodiriy, O‘tgan kunlar.

MARSH

MARSH I

ot. safda baravar qadam tashlab yurish: Polk ikki kunlik marshdan keyin bepoyon, qalin bir o‘rmonga o‘rnashganicha, uzoq vaqt qolib ketdi. A.Qahhor,Oltin Yulduz.

MARSH II

*ot. 1. Safning yurish boshlashi uchun beriladigan buyruq;
2. so‘zlash. Yo‘qol, jo‘na: Shuningdek, yo‘qol, jo‘na. Hozir uy-uylaringga marsh! Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.*

MASKA

MASKA I

ot. yuzga tutiladigan, odam yoki hayvon qiyofasi tasvirlangan maxsus niqob: Maska – 1) niqob; 2) jasad yuzidan gips va boshqa materiallar yordamida olingan quyma. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

MASKA II

ot; shv. Suzmani ayron qilish orqali olinadigan kuydirilmagan sariyog‘: – Gulnor, Suv keltir! Maskani ayronidan o‘zim ajrataman. – dedi xotin. S.Ayniy, Doxunda.

MASKA III

ot. uzum navi: Biz esa olma, olcha, anjir, buvaki, maska va shakarangurga xaridor bo‘lib, paxsa devor ortida fursat poylaymiz.

O.Hojiyeva, Odil bo‘ron bog‘i.

MASTAK

MASTAK I

sifat. kaklikning modasi: Suvonjonning qo‘lida qafas. Ichida tipirchilayotgan narsa mastak kaklik. S.Anorboyev, Oqsoy.

MASTAK II

ot; bot. g‘alla ekinlari orasida o‘sadigan, doni zaharli, bir yoki ko‘p yillik yovvoyi o‘t: Bir necha yil davomida O‘zbekistonning turli rayonlarida mastak o‘simligining urug‘larini to‘pladim. Fan va turmush. Mastak urug‘i aralashgan dondan tayyorlanadigan non yoki ovqatni yegan odam ham zaharlanadi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

MASTON

MASTON I

sifat. ayyor, jodugar (xotinlar haqida): Ikki kundosh Huroyimdan qutulish uchun Momogul maston bilan til biriktiradilar. Rustamxon. Jo‘ralarin birga olib, To‘qqiz kampir hamroh bo‘lib, Yurmoqqa baridan g‘olib, Shul zamonda yo‘lga kirib, Chilbir cho‘liga yo‘l yurib, Jo‘ralari keyin qoldi, Surxayil maston yo‘l oldi. Alpomish.

MASTON II

ravish. mastona, xumor: Yo yengarman yoki ketar bu jonim. Boqmasa ham mayli ko‘zi mastonim. O‘zbek xalq qo‘shiqlari. Beixtiyor o‘sha yoqqa yurdim: haq to‘lanadigan tuynuk deganlari shu tomonda bo‘lsa kerak – chamaladim. Xushxon va maston davralarni aylanib o‘tarkanman, og‘zimning suvi qochdi... U.Hamdami, Bir piyola suv.

MASXARA

MASXARA I

ot. kamsituvchi, kulgi qiluvchi gap-soʻz, xatti-harakat; mazax, ermak, kulgi: Sarviniso degan qizni mazax qilib, masxaralab sheʼr yozgan ekan. Ikkita akasi kelib shunaqa urdiki... mana endi bu jinni mollarga qarash oʻrniga bir yildan buyon quyonlarga yopishib oldi... X.Toʻxtaboyev, Quyonlar saltanati.

MASXARA II

ot. qiziq gap-soʻz va harakatlar bilan odamlarni kuldiruvchi; qiziqchi,masxaraboz: Toʻla masxara anʼanalarini oʻgʻli Mulla gadoy, shogirdi Safar masxara Abdullayev davom ettirdi. Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi.

MATEMATIK

MATEMATIK I

ot. matematika olimi, mutaxassisi: Buyuk matematik astronom va geograf Muhammad al-Xorazmiy VIII asr oxiri – IX asrning birinchi yarmida yashab ijod etdi. Fan va turmush.

MATEMATIK II

sifat. matematikaga oid, matematika qoidalariga asoslangan: Ayniqsa, tilshunoslik maxsus sohalarga ixtisoslashtirilgan holda sotsiolingvistika, yurislingvistika, lingvokriminalistika, psixolingvistika, matematik lingvistika, kompyuter lingvistikasi kabi fanlar rivojlanib bormoqda. Maʼrifat.uz. Kartinada chizilgan toʻgʻri proporsiyalar va matematik figuralar uni noyob sanʼat asariga aylantirgan. Saviya.uz.

MAY

MAY I

ot. yil hisobida beshinchi oy nomi: Xotini – Sharifa Ziyodullayeva, 1951-yilda tug‘ilgan. 1968-yil, 9-may kuni nikohdan o‘tishgan. Ishlamaydi. Partiyasiz. Ma’lumoti – to‘liqsiz o‘rta. T.Malik, Charxpalak.

MAY II

ot. uzumdan tayyorlangan ichkilik; musallas, vino: Hozir Sulton Ali Mirzo qo‘lida may to‘la billur qadah bilan maxfiy tuynuk oldida o‘tiribdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

MAZ

MAZ I

ot; far. surtma dori; teri sirtiga qo‘llanuvchi malham: Agar organizm maz tarkibidagi antibiotik bilan kelisha oladimi yoki yo‘qligini bilmasangiz, shifokor bilan maslahatlashish kerak. Ko‘pchilikning ba’zi dorilarga allergiyasi mavjud. Zamin.uz sayti.

MAZ II

sifat; esk. maza: Oz bo‘lmay, yoz bo‘lmas, Yoz bo‘lmay, maz bo‘lmas. Maqol.

MAG‘IZ

MAG‘IZ I

ot. danak, yong‘oq kabi qattiq po‘choqli mevalarning ichki qismi: Ipga tizilgan bir shoda mag‘izni bilagiga osib olgan Dilshod xursand, ikki yuzi anordek qizarib turar edi. S.Zunnunova, Go‘dak hidi. Shoyad odil, insofli, tadbirli odamlar chiqib qolsa, po‘choqni po‘choqqa, mag‘izni mag‘izga ajratar. Oybek, Bolalik.

MAG‘IZ II

ot. Kiyim, ko‘rpa kabilarning chetiga ikki qavat qilib tikilgan, rangi shu narsalardan boshqacha bo‘lgan tasma; adip, paravuz: Milliy

ko'ylaklarda kashta, qo'yma burma, kant, mag'iz, biser va boshqa ko'pgina bezak turlaridan foydalaniladi. Mehnat ta'limi 7-sinf. Choynak yopqichi detallarining pastki qirqimlariga mag'iz bilan ishlov beriladi. Choynak yopqichi detallarining yuqori qirqimlari to'g'rilanib bir-birining ustiga (applikatsiya tikilgan tomoni ustida bo'ladi) qo'yiladi va aylana qismi avval qo'lda ko'klab chiqiladi, keyin mashinada biriktiriladi. Mehnat ta'limi, 7-sinf.

MASHQ

MASHQ I

ot. cholg'u kuyi va uning ijrosi: Yo'ldosh otaga chalib bergan mashqingiz hali ham qulog'imdanda ketmaydi. S.Ahmad, Xazina.

MASHQ II

ot. biror faoliyatni puxta o'rganish, malaka hosil qilish uchun bajariladigan ish, tayyorgarlik mashg'uloti: Uzoq mashqlar bekor ketmagan edi. Xonning qo'shini go'yo bir tan, bir jon bo'lib harakat qilar edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

MA'MUR

MA'MUR I

ot. boshqarish va ijro huquqiga ega bo'lgan mansabdor, boshliq: Mahalliy ma'murlar unga (muftiyga) Mashhaddan chiqib ketishga ruxsatnoma berishdan bosh tortdi. A.Hakimov, Ilon izidan.

MA'MUR II

ravish. obod va farovon, bekam-u ko'st; to'kin: Hozirgidek ma'mur zamonlar bo'lishini tasavvurimizga sig'dirolmasdik. Gazetadan.

MEHR

MEHR I

ot. sevgi, muhabbat, moyillik; insonning o'z tug'ishganlariga yaqinlariga va umuman, odamga, narsaga bo'lgan muhabbati; yaxshi ko'rish tuyg'usi: *Lekin ko'nglimda avval o'zim sezmagan mehrmi, iliqlikmi uyg'ondi.* O'.Hoshimov, Ikki eshik orasi. *Ko'z qayerda bo'lsa, Mehr ham o'sha yerda.* Maqol.

MEHR II

ot. eroniy quyosh yilining yettinchi oyi; quyosh; oftob: *Jahonning mehri ikkidur: biri sensan, biri – oftob.* E. Vohidov, Muhabbat.

MENYU

MENYU I

ot. restoran, oshxona va kafelarda ovqatlar ro'yxati yozilgan, tegishli stollarga qo'yiladigan yoki ko'rinarli joyga osib qo'yiladigan qog'oz; taomnoma: *Kassa oldidagi menyuda ovqatlarning ikki xil narxi ko'rsatilgan.* Gazetadan.

MENYU II

axb. kompyuter, planshetlar, smartfon kabi qurilmalarning xizmat panellari joylashgan qismi: *Endilikda boshqaruv menyusi pastki panelda joylashadi.* Gazetadan.

METAFIZIK

METAFIZIK I

ot. metafizika tarafdori: *Lyudvig Feyerbax materialist, ammo metafizik edi.* Gazetadan. *XVII, XVIII asr filosoflarining ko'pi metafizik bo'lgan.* Gazetadan.

METAFIZIK II

sifat. metafizikaga asoslangan: *metafizik metod; metafizik materializm; metafizik nuqtayi nazar.*

METRIK

METRIK I

ot. adabiyotga oid atama bo'lib, metrikaga, vaznga oid degan ma'nolarni anglatadi: U, shuningdek, nisbatan cheklanmagan arxaiklikdan ko'plab cheklovlarga duchor bo'lgan metrik she'riyatga aylandi. Ayniqsa, Tang va Song sulolalari davrida adabiyotimiz, hozirgi zamonda ozodlikka intilayotgan yangi she'rlar, yangi poeziya umume'tirof etilgunga qadar, haqiqatan ham uzoq va murakkab evolyutsiyani boshidan kechirgan. Uzhurriyat.uz sayti.

METRIK II

sifat. metrga oid, asosini metr tashkil qilgan: Desyatina (ruscha desyat o'n) metrik sistema qabul etilgunga qadar Rossiyada qo'llangan, 1,09 gektaga teng yer maydoni o'lchovi. O'zbekiston tarixi, 10-sinf.

METRIKA

METRIKA I

ot. adabiyotlarda she'riy vazn o'lchovi haqidagi ta'limot va she'riy vaznning o'zi: Ritmni yaratishda qofiya ham, band ham ishtirok etadi, lekin ular faqat o'lchov, metrikaga aloqador (jumladan qofiya misralar oxirini eslatadi; erkin vaznda qat'iy tartibli band yo'q) bo'lmagani uchun ularni alohida o'rganish va aytilgan ushbu mulohazani doimo esda tutish ma'quldir. H.Umirov, Adabiyot qoidalari.

METRIKA II

ot. tug'ilganlik haqidagi guvohnoma: Bir muammo ikkinchisiga yo'l ochib ketaverarkan, 14 yil avval ota pasportini yo'qotganligi uchun

ayol 2008-yilda tug'ilgan farzandiga "metrika" ham ololmagan. Bu ham yetmagandek, o'shanda chaqaloq tug'ruqxonada emas, uyda tug'ilgan, xulosa shuki, tug'ilish fakti ham aniq emas. Xs.uz sayti.

METRIKA III

ot. aniq hisob-kitob: Iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofotini olgan Jozef Stiglis iqtisodiy holatni o'lchash uchun yalpi ichki mahsulot(YAIM) atamasidan foydalanishni to'xtatib, yangi o'lchov(metrika) o'ylab topishni taklif etdi. Xs.uz sayti. Ammo yangilik ba'zi taniqli bloggerlarning salbiy munosabatiga sabab bo'lgan, ular like'lar soni biznesni yuritish uchun muhim metrika ekanini aytgan. Qalampir.uz sayi.

MEXANIK

MEXANIK I

*ot. 1. Mexanika mutaxassisi;
2. Mashinalarni nazorat qiluvchi va ishga soluvchi lavozimli kishi mutaxassis: Bo'lmasam, uncha-muncha mexanik ham traktorlarni ovozidan ajrata olmaydi.... SH.Boshbekov, Temir xotin.*

MEXANIK II

*sifat. 1. Mexanikaga oid;
2. Mexanizm yordami bilan ishlaydigan: mexanik soat.
3. ko'chma. G'ayriixtiyoriy ravishda sodir bo'lgan, yo'l qo'yilgan: Bunga mexanik munosabatda bo'lish muammoni yoritishga emas, balki chalkashtirishga sabab bo'ladi. G'.Salomov, Tarjima nazariyasiga kirish.*

ME'DA

ME'DA I

ot. kishining ovqat hazm qilish a'zolaridan biri oshqozon-hazm yo'lining qizilo'ngachning pastki uchi bilan o'n ikki barmoqli ichakning boshlanish qismi oralig'ida joylashgan kengaygan qismi: Sakkiz-to'qqiz oylab qovun ko'rmagan me'daga odatdan tashqari ko'p tiqilgan yangilik o'z ishini qiladi. A.Qodiriy, Obid ketmon. Sedana jigar, ichak, o't qopi va me'da kasalliklarida yordam beradi. Qalampir.uz sayti.

ME'DA II

ot. terida oq yoki rangli dog'lar hosil qiladigan kasallik: Terisini davolashdan oldin uning me'dasini davolash zarur. Gazetadan.

MIJOZ

MIJOZ I

ot. inson tabiatining xususiyati, insonning tashqi dunyo taassurotlarini singdirish, ulardan ta'sirlanish va ularga javob berish xususiyati: Lekin mijoziga issiq to'g'ri kelmaydigan odamlar ham bor-da, hazratim. Kechagi bodi samumda mening navkarlarimdan uchtasi tap-tap yiqilib jon berdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

MIJOZ II

ot. doimiy ravishda bir kishidan sotib oluvchi shaxs; biror ish-yumush bilan doim aloqada bo'lgan shaxs: Mijozingdan ayrilging kelsa, nasiyaga mol ber. Maqol. Yoqubbek soqolini tutamiga olib, bir lahza o'ylanib turdi-yu: – Ovoza tarqatishning eng afzal joyi bozor, – dedi.– Mening savdogar mijozlarim bor. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

MIL

MIL I

ot. miltiq, to'pponcha kabi otish qurollarining o'q otilib chiqadigan naysimon qismi. Mehmonxonaning qator uch eshigi miltiq mili sig'arlik o'lchakda bir necha joydan teshildi. S.Ayniy, Qullar.

MIL II

ot. turli o'lchov va nazorat asboblarning o'z o'qi atrofida aylanib, o'lchanayotgan narsa miqdorini ko'rsatuvchi bosh qismi, yassi va uchli qismi: Soat millari to'rt yarimni ko'rsatar edi. O'.Hoshimov, Sevgi qissalari.

MIL III

ot. dengizda 1852 metrga, quruqlikda 7420 metrga teng masofa; milya: Humoyun Hamida bonuga peshvoz chiqib, uni Jun daryosidan yetti mil berida ulkan maxva daraxtlari soya solib turgan bekatda kutib oldi. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

MIL IV

ot. uchi ingichka, keskir temir asbob (tarixda: qizdirib, kishi ko'zini ko'r qilish uchun ishlatilgan): Bobur darvozadan kirsin, keyin tuttirib, ko'ziga mil torttirmoq kerak. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

MIL V

ot. o'sma, surma qo'yish uchun ishlatiladigan asbob, surmacho'p: Qoshingning qoraligi mildanmidi, Belingning nozikligi qildanmidi? M.Alaviya, Xalq qo'shiqlari.

MILK

MILK I

ot. tish, tirnoq, kiprik ildizini qoplab turuvchi et, mushak to'qima: Suvga ham qaramay qo'yadi, iblis! Ikki ko'zi qizarib, milki osilib ketadi. Yiqildimi, boshidan suv quyib, uyg'otasan-da, tag'in so'roq qilaverasan. O'.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.

MILK II

ot. matoning titilib ketmaydigan qilib to‘qilgan cheti, qirg‘og‘i: Milkini ko‘r – bo‘zini ol, onasini ko‘r – qizini ol. Maqol.

MILL-MILL

MILL-MILL I

ravish. ko‘p, behisob: Uning davlati mil-mil.

MILL-MILL II

bir tekisda, bir maromda: shamol birdan xuruj qilib, mil-mil yonayotgan olov yonida suhbatlashib o‘tirgan ikki kishining etaklariga yopishadi. T.Hayit, Vafo malikasi.

MINERAL

MINERAL I

ot. yer qobig‘i tarkibida uchraydigan tabiiy kimyoviy element yoki shularning birikmasi: Bu mineral tabiiy holda uchramagan. Bu minerallar esa Pomirda, Zarafshon tog‘larida, Chotqol-Qurama tizmalarida topilishi mumkin. S. Karomatov, Oltin qum.

MINERAL II

sifat. tarkibida mineral bor, mineraldan tarkib topgan: mineral suvlar; mineral o‘g‘it; mineral tuzlar; Bobur mineral xom-ashyolar borasida ham fikr bildirgan. Fan va turmush.

MISTIK

MISTIK I

ot. mistikaga moyil kishi; diniy-mistik ta’limot tarafdori: XX asr boshidagi yosh mistiklar to‘garagi.

MISTIK II

sifat. mistikaga asoslangan; mistika bilan sugʻorilgan: *mistik eʼtiqod; mistik nazariya; mistik poeziya; mistik berilish (ishtiyoq).*

MIYA

MIYA I

ot. odam va baʼzi hayvonlar nerv sistemasining markaziy boʻlimi; odamda – tafakkur aʼzosi: *Bosh miya. Orqa miya. Miya qobigʻi. Miya kasalliklari. Uning [Japaqning] miyasida goʻyo hech qanday oʻy, fikr yoʻq edi.* A.Muxtor, Qoraqalpoq qissasi.

MIYA II

ot. bot. burchoqdoshlar (dukkakdoshlar) oilasiga mansub, choʻl, adir, togʻda oʻsadigan koʻpyillik oʻt: *Bekobod tumanida miya, yantoq, qamish, qoʻgʻa, yulgʻun, qiyogʻ kabi oʻsimliklar oʻsadi.* Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi.

MINGBOSHI

MINGBOSHI I

ot. pilla qurti pilla oʻrash davrida dastak qilib qoʻyiladigan oʻt, pechakgul.

MINGBOSHI II

ot; esk. qadimda mahalliy hokimiyat organlarida yuzboshidan yuqori pogʻonada turuvchi amaldor: *Duodan soʻng barcha yuz siypadi. Xon hudaychiga bir narsa deb ishorat qildi. – Mingboshi, qushbegi, domla shigʻovul, janob shayxulislom, otaliq va amsoli hazratka ul janob oʻz huzurlaridan joy mehribonchilik qiladirlar!* A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

MODA

MODA I

sifat. tovuq va bedanadan boshqa qushlarning urgʻochisi; har qanday hayvonning urgʻochisi; *Modasiga tegishgani uchun tomdagi kaptar ham*

buqog'ini chiqarib, raqibining tevaragida yag'rin kera boshladi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. "Bironta o'ziga o'xshagan bilan maydon yoki laxtak go'sht talashdimikan... Darbadarligining sababi moda shermi yo..." U.Hamdam. Unutilgan nay navosi.

MODA II

ot turmush yoki madaniyatda kiyim-kechak, ro'zg'or buyumlariga nisbatan muayyan did yoki qiziqishning ma'lum vaqtgacha ustuvor bo'lishi; tor ma'noda: ana shu did va qiziqishlarga mos keladigan kiyim shakli va namunalari. *Hozir bu moda emas. So'zlashuv uslubi. Fransiya moda sanoatining 80 dan ortiq yirik vakillari yangi xayriya aksiyasida ishtirok etadi. Daryo.uz sayti.*

MODDA

MODDA I

ot. jismlarni tashkil qiluvchi narsa: *Bundayam oltin moddasi bor deyishadi. Har qalay kolleksiyasiga besh-o'n gramm tilla qo'shiladi. O'.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar.*

MODDA II

ot. huquqiy-me'yoriy hujjatlar matnining raqamlangan, alohida mustaqil qismi: – 153 bilan 154 degani, jinoyat kodeksining moddalari. 153 – sizga, 154 – menga tegishli. *Pora bergan odam uch yildan sakkiz yilgacha, o'rtada turgan – yetti yildan o'n besh yilgacha... T.Malik, Charxpalak.*

MOL

MOL I

ot. sutemizuvchilar oilasiga mansub asosiy guruh uy hayvonlari (qoramol, yilqi, qo'y, echki, tuya va boshqalar); chorva: *Mol olasi tashida, odam olasi ichida. Maqol.*

MOL II

ot. boylik, mulk: Yigit moli yerda. Maqol. Bu kun kechasi Toshkent qon ichida hukumat kishilari xalq tomonidan o'ldiriladilar, uylariga o't qo'yilib, mollari talonga tushadi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

MOL III

ot. sotiladigan narsa, buyum; tovar: Ba'zi do'konlarda, yerdan shipga qadar qalangan mollar orasida o'n ikki-o'n uch yashar jajji bolalar o'tiradi, savdo qiladi, cho't qoqadi. Oybek, Tanlangan asarlar. Qorako'l teri deysizmi, ipak mol deysizmi – barini vagonlab sottirdim. J. Sharipov, Xorazm.

MOL IV

moddaning miqdorini o'lchaydigan SI bazaviy birligi: Bir mol modda – bu Avogadro tarkibidagi moddalarning miqdori, ya'ni taxminan $6,022 \times 10^{23}$ shaxslar. Mol "o'nlab"ga o'xshaydi, chunki har ikkala birlik ham har qanday obyektlar sonini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin, lekin mol odatda ma'lum miqdordagi atomlar, molekulalar va subatomik zarralar sonini o'lchash uchun ishlatiladi. Kimyo darsligi.

MONITOR

MONITOR I

ot. kompyuterning ekran qurilmasi: Monitor katta ekranli ekan. So'zlashuv uslubi.

MONITOR II

ot. nazorat, tekshiriv: U sinfni monitor qilayotgan edi. So'zlashuv uslubi.

MOY

MOY I

ot. chorva mollari, ba'zi jonivorlar to'qimalarida bo'ladigan, tarkibida yog' bo'ladigan narsa; shunday narsadan va ba'zi o'simliklarning urug'i, guli va mevasidan olinadigan, suvda erimaydigan modda; yog': Bir qumaloq bir qorin moyni chiritar. Maqol. Echkiga jon qayg'u, qassobga moy qayg'u. Maqol. Yong'oqning tarkibida moy, oqsil moddalari behisob. J.Abdullaxonov, Oriyat.

MOY II

s.u.; kam. qo'll. bo'yoq: Politsiya eshigi berk: yashil moy bilan sirlangan yog'och panjaralar oldida tutaqqan xalq qaynaydi. Oybek, Tanlangan asarlar.

MOYA

MOYA I

ot. biror narsaning asosini tashkil qilgan modda, asos bo'lgan narsa; o'zak; biror guruhning, jamoaning asosini tashkil qilgan shaxslar: U (Abdurahmon) kutgan asosiy moyalar, ya'ni mudarris, peshvolar, ziyoratchilar orasida ko'z og'rig'i uchun ham ko'rinmadilar. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

MOYA II

ot. urg'ochi tuya: Bir qari nor po'paklini ko'rdingmi? – Bizning elda qolgan uchta moyasi. Nigor va Zamon.

MUHIT

MUHIT I

ot. hayot, faoliyat kechadigan tabiiy yoki ijtimoiy sharoitlar majmui; kasb-hunari, ishi, faoliyati va shu kabilarga ko'ra bir-biri bilan bog'liq bo'lgan kishilar doirasi: Shafqatsiz beklar muhiti va podshohlik majburiyatlari yosh Boburning qalbini qahraton qishning

muzlariday siqib yotar edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

MUHIT II

ot; tar; ayn. okean: Aylab neki rasm bo'lsa, topshurdilar oni nuktadong'a, Gavharni muhiti Chun topti bu nav gavhari pok. A.Navoiy, Layli va Majnun.

MUMIYO

MUMIYO I

ot. xalq tabobatida singan suyaklarni davolash uchun ishlatiladigan mumsimon organik modda: Tabib unga mumiyoyi asildan suv bilan ichirmoqchi bo'ldi. Biroq behush bolaning tomog'idan suv ham, dori ham o'tmadi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Shu desangiz, ukaginam, oyoqni mazasi yo'q. Kuz keldi deguncha oskolka urgan joyi zirqirab, jonimni sug'urib olaman deydi. Shunga tovga mumiyoy qidirib chiqqan edim. S.Ahmad, Bir tanda ikki odam.

MUMIYO II

ot. kukun holatidagi qizg'ish-jigarrang mineral bo'yoq: Mumiyoy – asosan suvsiz temir oksididan iborat, ko'pincha qizg'ish-qo'ng'ir rang mineral bo'yoq. Wikipedia sayti.

MUMIYO III

ot. chirib ketishdan saqlab qolish maqsadida balzam, mumiyoy bilan maxsus ishlov berilgan jasad: Misrlik arxeologlar Ptolemeylar sulolasi davriga mansub (eramizdan avvalgi IV–I asrlar), 50 ta mumiyoy joy olgan ulkan sag'anani topishdi. Bu haqda Misr Qadimshunoslik vazirligi xabar tarqatgan. Kun.uz sayti.

MURTAK

MURTAK I

ot; biol. embrion; o'simlikning ilk rivojlanish davridagi holati: Murtak – o'simliklarda yangi individual boshlang'ichi. Murtak xaltachasidagi tuxum hujayraning urug'lanishidan vujudga keladigan zigotadan yoki nitsellus hujayrasidan rivojlanadi. Milliycha.uz sayti.

MURTAK II

ot. shamollash yoki bir turli mikroblarning ta'siri natijasida yallig'langan yoxud yiring olgan tomoq bezlari: Otaning tomog'ida nimadir tiqilganday bo'ldi. Murtak chiqqanda, shunaqa bo'lguvchi edi. A.Eshonov, Tongotar taronasi.

MURUVVAT

MURUVVAT I

ot. odamgarchilik yuzasidan qilingan yaxshilik; saxovat, himmat: Shoqosim bu narsani bir muruvvat kabi, sevina-sevina qabul qildi. Oybek, Tanlangan asarlar

MURUVVAT II

ot; ayn. murvat: Bino ichida montajchilar qora moyga belanib, allaqanday muruvvatlarni buraydilar. S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

MUSALLAS

MUSALLAS I

ot; adab. bandlari uch misradan iborat she'r: Musallas o'zbek she'riyatidagina emas, balki aruz sistemasi qo'llangan boshqa qo'shni adabiyotlar tarixida ham juda kam uchraydi. Buning sababi uchlikning 1- va 2- misrasidan keyingi 3-misraning qofiya jihatidan toq bo'lishidadir (a-a-b). Bunday holat she'rda fikriy notamomlikka, uzilishga sabab bo'lishi mumkin. U kim, bu nima?

MUSALLAS II

ot. uzumdan tayyorlangan xonaki vino (uch xil komponentdan tayyorlangani koʻzda tutilgan boʻlsa kerak): – Yigirmanchida uchrashganlaringda ichgandirsizlar? – Ha, ichdik. Musallas ichdik. Bir shisha, ikkinchi shishadan yuz grammcha. U kam ichardi. T.Malik, Charxpalak.

MUSHAK

MUSHAK I

ot. odam yoki hayvon tanasidagi qisqarish xususiyatiga ega toʻqimalar: Mushaklari oʻynab turgan baland boʻyli yigit hayallamadi. Gazetadan.

MUSHAK II

ot. turli tarkibli porox moddalar bilan toʻldirilgan, yoqilganda osmonga koʻtarilib, xilma-xil ranglar hosil qilib portlaydigan snaryad, raketa (sayil va tantanalarda mushakbozlik uchun, harbiy ishda esa signal berish va yoritish uchun ishlatiladi): Osmon qaʼriga otilib chiqqan qizgʻish va toʻq yashil mushaklar havoda bir jom zar boʻlib sochilib ketdi. O.Yoqubov, Izlayman.

MUSHAK III

sifat. sabzining boʻyi qisqa, uchi toʻmtoq turi: Chamasi, ovqatlar ichida “xushhazm” boʻlgan mushak sabzi hunarini koʻrsatmoqda edi. Gʻ.Gʻulom, Shum bola.

MUSHTARIY

MUSHTARIY I

ot; ayn. obunachi, xaridor, oluvchi: “Fan va turmush” jurnalining mart oyi soni hademay mushtariylar qoʻliga tegadi. Gazetadan.

MUSHTARIY II

ot; tar. Yupiter sayyorasining arabcha nomi: Sohibqiron –Mushtariy (Yupiter) va Mirrix

(Mars)ning bir-biriga yaqinlashgan holati “Qiron burji” deyiladi. Amir Temur mazkur ikki sayyoraning bir-biri bilan yaqinlashuvi davrida tug‘ilgan.

MUSHTLASHMO

Q

MUSHTLASHMO *fe’l. mushtlamoq fe’lining birgalik nisbat shakli: Kulolning shogirdi ustasiga loyni yaxshilab pishirish uchun mushtlashdi. Gazetadan.*

Q I

MUSHTLASHMO *fe’l. musht solib urishmoq, yoqalashmoq: Ana shundan keyin desangiz, zo‘r mushtlashish boshlanib ketdi, agar televizorda olib ko‘rsatsa, “Yo tavba, qori pochchalar ham boksga tushar ekan-da”, deb yoqangizni ushlardingiz. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.*

Q II

MO‘RCHA

MO‘RCHA I

ot; shv. chumoli, qumursqa (Samarqand va Buxoro shevasida qo‘llanadi.): Gahi mo‘rcha kibi holi xarobim, Gahi arslon kibi tavona ko‘rdim. Ki, oftob misli goh dilni yorutding, Shom yegan oy kabi so‘zona ko‘rdim. O.Hojjiyeva, Sani o‘t ishqida parvona ko‘rdim.

MO‘RCHA II

ot .Yevropa tipidagi hammom: Yigit hujraga joylashib, biroz dam olgandan keyin saroy yonidagi ko‘hna mo‘rchada yuvindi. M. Osim, Karvon yo‘llarida. Joningni rohatida bu mo‘rcha! Cho‘yan bandli pechkani yoqishingiz bilan qozonda suv isiydi. Pechka yonboshida tosh terib qo‘yilgan maxsus joy ham bor. Yog‘loqda suv olib sepsangiz, vosh etib bug‘ ko‘tariladi. O‘.Hoshimov. Ikki eshik orasi.

N

NA

NA I

olmosh. nima: Senga buning na keragi bor? – Bu na deb turibdi? – noib qamchisi bilan Avazga ishora qildi. S.Siyoyev, Yorug‘lik.

NA II

ayir. bog‘. uyushiq bo‘laklar yoki uyushiq gaplar boshida takrorlanib, ularni bog‘laydi va bo‘lishli fe‘l bilan inkor ma’nosini bildiradi: (na..., na...). Akangdan na xat bor, na xabar. So‘zlashuv uslubi. Ammo g‘ij-g‘ij bo‘lib, qurt-qumursqaday qaynab yotgan qo‘shin ko‘priikka shunday tiqilib qolgan ediki, unga na qamchi kor qilar edi, na qilich. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

NABOT

NABOT I

ayn. novvot: Sen borsanki, keng vohada hayot bor, Demak, yurtning labida bol, nabot bor. E.Vohidov, Sharqiy qirg‘oq.

NABOT II

ot. o‘simlik, ko‘kat: U yassi qirg‘oqlarda bobolar yotur, Tug‘madir har yalpiz, har shox, har nabot. Mirtemir, Asarlar.

NAFAS

NAFAS I

ot. ichga olib, chiqariladigan havo, tin, dam: Yo‘l yurganlari sari rutubat kuchayib, nafas olish og‘irlashib borar edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

NAFAS II

ot. juda qisqa vaqt, lahza, on: Ko'pdan berikim yor-u diyorim yo'qdir, Bir lahza-yu bir nafas qarorim yo'qdir. Bobur. Devon. Bir nafasdan so'ng Barno xolamning bolalarigacha hammamiz dasturxon atrofiga o'tirib qaymoqxo'rlik qildik. X.To'xtaboyev, Mungli ko'zlar.

NAFIS

NAFIS I

sifat. go'zal va nozik, latif: Alanga yolqinida qizning kipriklari, lablari bilinar-bilinmas nafis harakatlar qilayotganga o'xshab ketdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Nafis chayqaladi bir tup na'matak, Yuksakda, shamolning belanchagida. Oybek, Na'matak.

NAFIS II

ot. olmaning erta hosilga kiradigan qishki navi: Nafis – qishki, erta hosilga kiradigan olma navi. R.R.Shreder nomidagi Bog'dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy tadqiqot institutida madaniy navlarning erkin changlanishidan olingan urug'dan o'stirilgan o'simliklardan tanlab chiqarilgan. Wikipedia sayti.

NARKOTIK

NARKOTIK I

ot. 1. Meditsinada behush, og'riq sezmaydigan holga keltirish maqsadida ishlatiladigan moddalar, narkoz (masalan, morfiy, kokain, alkogol va boshqalar): operatsiya o'tkazishda narkotiklardan foydalanish; Narkotiklar kasallarga maxsus ko'rsatma bilan beriladi. Gazetadan.

2. Narkotiklarga ruju qilgan kishi, narkoman: Narkotiklar organizmida shu zaharni qabul qilish talabi vujudga keladi. Gazetadan.

NARKOTIK II

sifat. 1. Tarkibida narkoz bor, narkozdan iborat: narkotik o'simliklar (nasha, ko'knori kabilar); narkotik moddalar.

2. Narkoz bilan bog'liq: narkotik holat.

NASR

NASR I

ot. prozaik asar; vazn va qofiyaga ega bo'lmagan yozma nutq mahsuli: Shunda u ikkinchi bir daftarni oldi-yu, Farg'ona vodiysi haqida bilganlarini oddiy nasr tariqasida yoza boshladi: Girdo-girdi tog'lar, ovi qushi ko'p. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

NASR II

ot. shashmaqom tarkibidagi maqomlarning ashula bo'limi: Talqin taronasi ijro etilib, nasr doira usulidagi supurish orqali Nasr sho'basi va uning taronalariga o'tiladi (Nasr sho'ba namunalari bitta maqomda 2-3 tagacha yetadi). Wikipedia sayti.

NAVO

NAVO I

ot. kuy, ohang; xonish: Alqissa, bulbuli yo'q, Xo'rozi yo'q ul ma'vo – Donishqishloqda hamon, Yangrar yolg'iz bir navo. E.Vohidov, Qiziquvchan Matmusa.

NAVO II

ot. yarim yoy shaklidagi bezak turi; shift bilan devor oralig'idagi qayrilma egik bezak: Usta Shirin Murodovning ganchli ajoyib navolari ko'pgina binolarni bezatdi. Gazetadan.

NAVO III

ot. o'n ikki maqom tizimi hamda Shashmaqom tarkibidagi uchinchi maqom: Shashmaqomdagi

Navoning cholg'u qismlari Tasnifi Navo, Tarjei Navo, Garduni Navo, Nag'mai Orazi Navo, Muhammasi Navo, Muhammasi Bayot, Muhammasi Husayniy, Saqili Navo deb ataladi. Ular muayyan kuy mavzulari va doira usullari negizida yaratilgan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

NAVRO'Z

NAVRO'Z I

ot. shamsiya yil hisobida yangi yilning birinchi kuni (mart oyining 21-kuniga to'g'ri keladi): Navro'z (Navruz) bayrami fors-tojik va turkiy xalqlarning qadimiy bayramlaridan biridir. Bu bayram 21-mart kuni nishonlanib, aynan kun va tun teng bo'lgan paytga mos keladi. Darslikdan.

NAVRO'Z II

ot. kechpishar o'rik navi. Navro'z navining shakli dumaloqroq, danagidan yaxshi ajraladi, yirik, o'rtacha vazni – 36 gr. Rangi sariq, qizil chiziqlari bor, mazasi nordon-shirin, o'ziga xos hidi bor. Uz.agro sayti.

NAVRO'Z III

(Navro'zi ajam) o'zbek mumtoz kuylaridan birining nomi: Ularga "Hojiniyoz I-II", "Cho'li Iroq", "Mirzadavlat", "Munojot", "Savti Munojot", "Ufori Munojot", "Ilg'or", "Rohat", "Rajabiy", "Sharob I-II", "Aliqambar", "Qo'shchinor", "Navro'zi Ajam" kabi kuylarni misol qilish mumkin. Musiqa 6-sinf.

NAYZA

NAYZA I

ot. qo'l bilan otib yoki urib sanchish uchun mo'ljallangan, uchi o'tkir qurol: nayza otmoq; nayza uloqtirmoq; Yaxshisi, sayyoh bo'laman, Magellanga o'xshab yovvoyi odamlar bilan

qilich yalang'ochlab jangga tushaman, nayzavozlik qilaman. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

NAYZA II

ot. amaliy san'atda naqsh turi: Nayza (amaliy san'atda) – naqsh turi; naqqoshlikda uchi o'tkir ov va jang quroli(nayza)ning uslublashtirilgan shaklining takrorlanishidan hosil bo'ladi. Wikipedia sayti.

NAYCHA

NAYCHA I

ot. kichik yoki ingichka nay; ip o'raladigan naysimon asbob yoki mashina qismi: U yerda ham laboratoriyadagiday egri-bugri shisha naychalar, shisha idishlar, o'lchag'ichlar, elektrokamera, har xil asboblari. S.Anorboyev, Oqsoy.

NAYCHA II

ot. yupqa metall yaproqcha o'rami (nay shakli)dan iborat, chakkaga taqiladigan ayollar taqinchog'i: Naycha yuzasi bosma islimiy naqshlar bilan bezatilgan, yuqori qismi qubbali, qubba atrofi emal yoki feruza ko'zlar bilan o'ralgan; quyi qismi kengayib borib 4 ta bo'lak (parrak)ga ajraladi. Wikipedia sayti.

NEFRIT

NEFRIT I

ot; tib. buyrak yallig'lanishi kasalligi: Koma miyaga qon quyilganda, qandli diabetda jigar qattiq shikastlangan hollarda surunkali nefrit, zaharlanish hollarida uchraydi. Y.Arslonov, T.Nazarov, A.Bobomuradov, Ichki kasalliklar.

NEFRIT II

ot; miner. nim yashil rang mineral; naqqoshlikda ishlatiladigan nim yashil tosh: Unda oltin,

kumush, qalay, mis temir, magnetit, yashma, nefrit kabi jami 17 ta mineral haqida ma'lumot keltiriladi. O.Qo'shmurodov, B.Shukuriddinov, Mineralogiya va petrografiya.

NEGATIV

NEGATIV I

sifat. (zid. pozitiv.) foto, kino; oq o'rniga qora, qora o'rniga oq bo'lib tushgan fototasvir va shunday tasvir tushirilgan plastinka yoki plyonka: negativdan pozitivga surat ko'chirmoq; negativni saqlab qo'ymoq.

NEGATIV II

sifat. teskari, aks mazmundagi; noto'g'ri, yaroqsiz (ma'lumot, xabar, gap-so'z): Hatto hayotingizning 3 kuni qolgan bo'lsa ham uni o'zingiz yashab ko'ring. Ongli inson hech qachon negativ mavzularni rivojlantirmaydi. Xabar.uz sayti.

YIL2836

NIL

NIL I

ot. daryo nomi: Misrda Nil daryosi toshqinlaridan keyin qoladigan unumdor serhosil tuproqni aynan "kem" deb atashgan. Nil vodiysining o'zini esa "kemia" deb nomlashgan.

<https://daryo.uz/2020/05/31/yangi-imkoniyatlarni-ochayotgan-soha-31-may-kimyogarlar-kuni/>

NIL II

ot. ba'zi o'simliklardan kimyoviy yo'l bilan ajratib olinadigan ko'k bo'yoq, oltin rang bilan tovlanadigan ko'k kristall modda: Indigo [ispancha indigo < lotincha indicus – hindiy, hindiylarga mansub] – ayrim o'simliklardan yoki sintetik tarzda olinadigan ko'k rangli

bo'yoq; nil bo'yog'i. Ma'rifat.uz sayti.

NIL III

ot; so'z. ruchkaning ichidagi rangli qismi: Dada, ruchkamning nili tugab qoldi, yangi olib bering. So'zlashuv uslubi.

NIL IV

ma'lum bir narsaning uchi (yana q. mil I): Yusupov miltiqning nilini osmonga qaratdi-da, tepkini bosdi. Yorug' osmon gumburlab ketdi. M.Hazratqulov, Jur'at.

NOMINAL

NOMINAL I

ot. qog'oz va tanga pullar, qimmatbaho qog'ozlar, mol va shu kabilarning ustiga yozilgan bahosi: Nominal bilan sotmoq.

NOMINAL II

sifat. belgilangan yozib ko'rsatilgan (narx, baho, o'lcham va shu kabilar haqida): nominal baho; nominal o'lcham; Nominal ish haqi – pul shaklidagi ish haqi. “Qisqa muddatli istiqbolda fundamental omillar tomonidan so'mning nominal almashuv kursiga devalvatsion bosimning yuzaga kelishi kutilmayapti”, – deya xulosa qilingan Markaziy bankda.

NOR

NOR I

ot. bir o'rkachli erkak tuya: Qatorda noring bo'lsa, yuking yerda qolmaydi. Maqol. Boli boli bo'ling bor, Ming tumorli noring bor, Jasadingga qarayman Chopadigan holing bor. T.Murod, Ot kishnagan oqshom.

NOR II

ayn. anor: Bir bog'chada olmamidi, normidi, Mendan o'zga sening g'aming yermidi? Ravshan.

NOR III

ot. anor (olov) tusli xol: Ukamning o'ng qo'lida nori bor. So'zlashuv uslubi.

NOR IV

esk. o't, olov: Aql-u fahm-u hush-u idrokim sazovor o'ldikim, Mijmari bardosh ichinda nordurman ishqida. Uvaysiy, Ishqida.

NORMAL**NORMAL I**

sifat. normaga, me'yorga mos keladigan, norma (me'yor) doirasidagi, belgilangan talablarga javob beradigan; mo'tadil: Normal sharoit. Normal hol. Ekinlar normal rivojlanmoqda.

NORMAL II

mat. egri chiziqning biror nuqtasiga o'tkazilgan urinmaga (yoki sirtning urinma tekisligiga) tik to'g'ri chiziq.

NORMATIV**NORMATIV I**

ot. biron-bir ishni bajarish, dasturni amalga oshirishning iqtisodiy, texnik va boshqa norma ko'rsatkichlari majmui: Barcha qiyinchiliklarga qaramay, O'zbekiston Mudofaa vazirligi vakillari ushbu vazifani ham muvaffaqiyatli bajarib, talab etilgan normativlarni a'lo bahoga topshirishdi va yana birinchilardan bo'lib marraga yetib kelishdi. Xs.uz sayti.

NORMATIV II

sifat. normalar yoki normativlar bilan belgilanadigan: detallarning normativ zaxirasi; normativ grammatika; Pensiya fondlarining moliyaviy bozorda faol ishtirok etishi hamda moliyaviy instrumentlarga talabning yuqori bo'lishi qonun ijodkorlari va boshqaruv

organlari tomonidan kapital bozoriga taalluqli bo'lgan qonunlar va normativ hujjatlarni qayta ko'rib chiqilishini talab etadi. Xs.uz sayti.

NOTA

NOTA I

ot; mus. 1. Musiqali tovushni ko'rsatuvchi shartli grafik belgi: baland nota; "Do" notasi; Kompozitor qaysi cholg'uchi qachon chalishini ko'rsatib bergan, mana notasi, – dedi dirijyor Salohovga. S.Ahmad, Muzikali voqea.

NOTA II

ot; dip. bir davlatning ikkinchi davlatga yozgan rasmiy diplomatik murojaatnomasi: nota yubormoq; norozilik notasi.

NOVVOT

NOVVOT I

ot. shakar qiyomidan maxsus tayyorlanadigan yaltiroq kristall qattiq oq yoki sarg'ish shirinlik: Novvot choy. Matluba xonaga kirganda, Asqar Aminovich oldida bir likopchada novvot, do'ng peshonasida marjon-marjon ter, choy ichib o'tirardi. O.Yoqubov, Izlayman. – Novvot bilan issiq-issiq iching,– dedi Arabxon va kulchadan, patirdan ushatib qo'ydi. Ota-bola choy ho'plashib, so'zlashib o'tirdilar. Oybek, Ulug' yo'l.

NOVVOT II

ot. to'qimachilik dastgohi; tayyor mato o'raladigan yog'och valik.

NOVCHA

NOVCHA I

sifat. bo'yi baland, daroz, uzun: novcha yigit. Novcha teraklar uchida oyning kumush parchasi suzadi. S.Ahmad, Qadrdon dalalar. Birinchi

darsga Muhammadjon Xoliqiy degan novcha bir o'qituvchi kirdi, biz bilan salomlashdi-yu, indamay borib, taxtaga ikki qator she'r yozdi. O'qituvchining xati shunday chiroyli ediki, butun sinf baravariga "U-uv!" deb yubordi. A.Qahhor, Xat.

NOVCHA II

ot. qarol, xizmatkor: Qancha boynikida novcha bo'lib ishladim-u.. Hamma yerda to'g'ri ishladim. Sh.Toshmatov, Erk qushi.

NOZIK

NOZIK I

sifat. nafis, latif, bejirim, yupqa, sinuvchan: Yomg'irda ho'l bo'lib og'irlashgan chakmon uning nozik bo'yniga og'irlik qildi. Robiya chakmonni yelkasiga tushirdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

NOZIK II

ot. kashtachilikda ishlatiladigan rang-barang mayda, nafis munchoq [biser]: Choyxonachi ipak to'ri rang-barang noziklar, pistonlar bilan bezalgan to'rqovoqlarni chakalakka osgan edi. Oybek, Oltin vodiya shabadalar.

NOZIKNIHOL

NOZIKNIHOL I

sifat. bejirim latif va yosh: Bejirim, kelishgan nozik niholing, Beqasam kamzuling yarashibdi xo'p. X.Rasul.

NOZIKNIHOL II

ot. murakkabgullilar oilasiga mansub, gullari oq, pushti, sariq, qizil bir yoki ko'p yillik, manzarali o'simlik; ekma gul turi: Noziknihol – O'zbekistonda Meksikadan olib kelingan bir yillik qo'shatli va sariq gulli manzarali o'simlik sifatida bahorda ekiladi. Gulzorlarda

oʻstiriladi, guldastalar yasash uchun ishlatiladi.
Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi.

NOʻSH

NOʻSH I

ot. esk. ichish: Qachon laʼling qadahlar noʻsh qilgʻay. Karashmang bandani madhush qilgʻay. Xorazmiy, Muhabbatnoma.

NOʻSH II

sifat. ungan piyozning koʻk bargi; kuzda tiqma qilib ekilgan piyoz: Karam chopigʻiga tushganda Eson, Hech yerda qolmadi ekindan nishon. Kirishdi noʻsh piyoz, sabzi oʻtoqqa, Yovvoyi oʻtdir, deb yuldi u paqqa. Befahm Eson.

O

OBAKI

OBAKI I

ot. oq chillakiga oʻxshash, oʻrtapishar mahalliy uzum navi: Obakim Toshkent, Sirdaryo, Namangan viloyatlarida koʻp ekiladi. Gazetadan.

OBAKI II

ot. ayn. obakidandon: Seskanib tushgan Saltanat, obaki shimib lazzatlanayotgan yosh boladay, qalampirni shimardi. R.Fayziy, Hazrati inson.

OBI

OBI I

ot. forsha izofalar tarkibida kelib, shu soʻz (soʻz birikmasi)ning suvga aloqadorligini bildiradi: obidiyda, obirahmat.

OBI II

ot. tayyor nonning sarf qilingan unga nisbatan oshgan og'irligi; non turi: Andijondagi bozor va do'konlarda 15 dan ortiq turdagi nonlar aholiga yetkazib beriladi: obi non, uy noni, gijda do'ltali non, yog'li non. Gazetadan.

OBI III

nasldor ot: Bo'lsa — obi, bo'lmasa — yobi. Maqol.

OBIDA

OBIDA I

sifat. xudojo'y taqvodor ayol: Obida – toatibodatni kanda qilmaydigan, xudojo'y taqvodor ayol. O'zbek tilining izohli lug'ati.

OBIDA II

ot. qabr ustiga o'rnatiladigan yodgorlik: Shimoliy Mo'g'ulistondan toshga bitilgan obidalar topildi. Enasoy daryosi qirg'oqlaridan ham shunday yodgorliklar topilgan. Gazetadan.

OBIRAVON

OBIRAVON I

ot. oqar suv: Bog'lar xarob bo'lar bog'bon bo'lmasa, Daryolar-da obiravon bo'lmasa. Rustamxon.

OBIRAVON II

sifat. guldor, yupqa gazlama: Shunday sovuq bo'lishiga qaramay, To'xtaxon eski obiravon ko'ylakda, uning ham bir yengi yo'q. S.Zunnunova, Olov.

OBYEKTIV

OBYEKTIV I

ot; opt. optik asbobning narsalarni katta yoki kichik qilib ko'rsatadigan linzasi: Fotoapparat obyektivi. Mikroskop obyektivi.

OBYEKTIV II

sifat. 1. fals. Ongdan tashqarida va unga tobe bo'lmagan holatda mavjud bo'lgan: obyektiv reallik; taraqqiyotning obyektiv qonuniyati; Qishloqni shaharga yaqinlashtirish, ular o'rtasidagi tafovutni yo'qotish jarayoni sodir bo'lmoqda. Bunday obyektiv sharoit kishilarning kasbi, psixologiyasi, xarakteri, turmushiga ta'sir etmay qolmaydi. N.Hoshimova, Dehqon farovonligini o'ylab.

2. Xolis, beg'araz: obyektiv baho; obyektiv fikr; obyektiv munosabat.

OL

OL I

sifat. pushti va qirmizi orasidagi rang: ol yuzli; Ey ko'zlari bodom-u sochi dom-u yuzi ol, kel tarki jafo qil, Solma bu havodorni ko'zdin, so'zini ol, oshiqg'a vafo qil. Haydar Xorazmiy.

OL II

fe'l. 1. Qo'li bilan tutmoq, o'z ixtiyoriga o'tkazmoq, o'ziniki qilmoq: – Bo'l, – dedi Turobjon, birpasdan keyin, – ol... Senga aytyapman!.. – Ha, muncha!.. Turtmasdan gapira bering... A.Qahhor. Anor. O'rog'ing suvda ekan, o'shaning ustiga tushdim shekilli. Ma, ol, – tog'a Kozimjonga o'rog'ini uzatdi. U.Hamdam, Uzoqdagi Dilnura.

2. Xarid qilmoq, sotib olmoq: Usta Abdurahmon Faxriddinga ikki so'm pul berdi. – Ma, yo'ldan mayda-chuyda ol. A.Qahhor. Boshsiz odam.

OL III

ko'm. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga: 1. "Nutq qaratilgan shaxs manfaatini ko'zlash" grammatik ma'nosini qo'shadi: Kavush-mahsingni kiy. Sochingni boshingga o'rab, ustidan ro'mol bog'lab ol. Qorong'i tushguncha dashtdan chiqib olmasak bo'lmaydi, hali ko'rding-ku, dashtda shundaqa kaltakesaklar

ko‘p bo‘ladi. A.Qahhor. Maston.

2. “Qodirlik” grammatik ma’nosini qo‘shadi: *Kirganningdan keyin avval so‘ra, yengil bo‘lsa “xayriyat” degin, sening yo‘qliging uchun uyda tura olmayotibman yomon bo‘lar ekan degin. A.Qahhor. Boshsiz odam. Chunki yaxshi o‘qisanggina yengilroq ish topa olasan”, deb ko‘p nasihat qilishardi. Ana o‘shalarning sa’y-harakatlari bilan maktabda yaxshi o‘qidim. Jasoratli Qudratoy. Vodiy24.uz sayti.*

OLAQAROQ

OLAQAROQ I

ola-qura, siyrak, chala: Uning [To‘laganning] kultivatsiya qilgan g‘o‘zalarida olaqaroq joylari uchramaydi. H.Nazir. So‘nmas chaqmoqlar.

OLAQAROQ II

ot. ot va mollarda bo‘ladigan miya kasalligi: Xosa tulpor bir yerda turib qolsa, olaqaroq bo‘lib qotib qolar edi. Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi.

OLACHA

OLACHA I

ingichka yo‘lli, odatda, paxta ipidan, ba‘zan ip va ipakdan to‘qiladigan mato: Bir kiyimlik olacha. Olacha qop. Un solingan olacha bo‘z xalta ham og‘zi ochiqligicha qolib ketaveribdi. N.Maqsudiy, Laylatulqadr.

OLACHA II

past bo‘yli ot: Olachani otga sanama, yaxshini yotga sanama. Maqol.

OLMOS

OLMOS I

ot. tovlanuvchan, qattiq qimmatbaho mineral tosh (ishlov berilgani brilliant deb yuritiladi): Bobur qutichani qo‘liga olib shoshilmay ochdi.

Qora baxmal mato orasidan olmosga o'xshash serjilva bir tosh yulduzday charaqlab ko'rindi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OLMOS II

ot; bot. zaharli, sariq gulli yovvoyi o't (ayiqtovonning bir turi):

OLQOR

OLQOR I

ot. alqor, arxar: Olqor ko'z oldimizda qaygadir yo'qoldi. A.Suyun, Olis tonglar. Suyundik akam boshidan bunaqa shirin sarguzashtlar o'tkazmaganidanmi, uquvsizligidanmi, har qalay biroz mahliyo bo'lar va vinoning kuchi zo'rlik qilib, baribir maqtangisi kelib nuqul akasi bilan tog'da kaklik, olqor, to'ng'iz oviga chiqqanidagi gaplarni so'zlardi. S.O'nar, Bibisora.

OLQOR II

ot; bot. yovvoyi o't, o'simlik turi: Olqor bilan kiyiko't qizlar qulog'ida bo'ldi. T.Murod, Ot kishnagan oqshom.

OLCHIN

OLCHIN I

ot. dastasi uzun katta yog'och to'qmoq: Olchin o'lchov birligida esa "olchin" to'qmoq deb ataladigan uzun dastali katta yog'och to'qmoq dastasi uzunligiga nisbatan olingan; uning uzunligi 71-72 sm ga teng bo'lib... Wikipedia sayti.

OLCHIN II

ot. o'zbek xalqining etnik tarkibiga kirgan urug'lardan birining nomi: Xo'sh, biz temuriy emasmizmi? Ul o'zbekning barlosidan ersa, biz olchinidanmiz! Yoshlik.

OLCHIN III

ot. uzunlik o'lchov birligi; arshin va gaz qiymatlariga teng: Moskopda sakkiz olchin shoyi yigirma tanga turarkan. M.Osim, Karvon yo'llarida.

OM

OM I

ot. (o – cho'ziqroq) umum; umumga tegishli: Haqiqatan ham shaxsga sig'inish yillarida ommaviy qatli omgacha ideologiya va qonunchilik sohasida o'ziga xos tayyorgarlik olib borilgan. Gazetadan.

OM II

ot; fiz. xalqaro birliklar tizimida elektr qarshilik birligi: Elektr kattaliklar birliklari – hosilaviy birliklar: kulon, volt, om, farada va boshqalar tegishli fizik munosabatlardan foydalanib aniqlanadi. Wikipedia sayti.

OMBOR

OMBOR I

ot. turli narsalar ma'lum tartibda saqlanadigan xona, bino: Don to'la ombor yo'lida vijdon bo'lsa – kemiradilar, insof, diyonat, iymon, e'tiqod bo'lsa – kemiradilar, hatto... muhabbatni kemirib o'tadilar. T.Malik, Charxpalak.

OMBOR II OMBIR

/ot. devor tagidan o'tadigan suv yo'li: Omborga xashak tiqilib qolibdi. So'zlashuv uslubi. O'zi ham o'ttiz ikki go'laxga o't qo'ygan odamda, ombordan o'tsa, dumi ho'llanmay chiqadi. R.Tursunov, Kim o'zarga. Ombirdan kirayotgan suv yo'liga nimadir turib qolibdi. So'zlashuv uslubi.

OMIL

OMIL I

sifat. biror ishni yaxshi egallagan usta; usta, mohir, omilkor: *Birni ikkiga chaqib, ikkini to'rt qilishga omil ota qizini (Tannozxonni) ishlagani qo'ymagan edi.* Q.Maxsumov, Muhabbat qo'shig'i.

OMIL II

ot. ish-harakat, voqea-hodisa va shu kabilarning yuzaga chiqishi, sodir bo'lishi uchun sabab bo'lgan narsa; sabab: *Biz bo'ysunmaslikka asos bo'luvchi ayrim illatlarni jinoyat ko'chasiga boshlovchi omil, deb ta'riflayapmiz.* T.Malik, Jinoyatning uzun yo'li.

ON

ON I

olmosh. u; *on* hazrat(lari) – u oliy hazratlari (podshoh, amir, xon va shu kabilar haqida): *Mirzo Anvardan on hazratga nomussizona bir xiyonat sodir bo'ldi.* A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

ON II

ravish. qisqa bir zamon; lahza, payt: *Bu onlarda u oqibatni o'ylamaydi.* T.Malik, Jinoyatning uzun yo'li.

OPTIK

OPTIK I

ot. optika (fizikaning yorug'lik hodisalarini o'rganuvchi bo'limi) bo'yicha mutaxassis: *Kafedramizda optik faqat shu kishi.*

OPTIK II

sifat. optikaga oid, optik xususiyatga ega: *optik asboblari; optik inshootlar; optik aldanish (sarob).*

OQ

OQ I

sifat. 1. Qoraning aksi deb tushuniladigan rang; qor, sut, paxta rangidagi: *Guzarga chiqqanida oq chakmonini kanda qilmovchi Karimberdi bu safar nechukdir yaktakchan edi.* T.Malik, Charxpalak.

2. Ko'zga tushadigan kasallik: *Zarchavaning shirasi ko'zni o'tkirlashtirishga, qorachig'idagi katarakta va oqni ketkazishga juda foyda qiladi.* K.Mahmudov, Qiziqarli pazandalik.

OQ II

ot. 1. Oq rangli jism: *ko'zning oqi; tuxumning oqi; Go'zal bir yigit eshikni qoqdi. Sochiga bitta-ikkita oq oralagan xotin chiqib ochdi.* A.Qahhor, Qayg'ular.

2. Begunoh: *Oqman deb turib oldi. Bizga o'qituvchilar ham, Sultonova ham teng: oq bo'lsa – oq deymiz, qora bo'lsa – qora.* S.Zunnunova, Olov.

OQ III

fe'l. quyi, nishab, tashqi tomonga uzluksiz harakatlanmoq (suvga, suyuqlikka nisbatan): *Yaradan qon oqishi to'xtadi.* So'zlashuv uslubi. *Hozir tog'da qorlar ayni eriyotgan, anhor limmo-lim oqayotgan fasl.* H.G'ulom, Binafsha atri.

OQIBAT

OQIBAT I

ot. oxirgi yakun, natija: *Agar ish Xo'ja Abdulla aytganday bo'lib chiqsa-yu, Bobur mirzo podshoh bo'lsa... unda Uzun Hasanning bugungi ikkilanishlari qanday oqibatga olib keladi?* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OQIBAT II

ot. qadrdonlik, do'stlik tuyg'usi; mehr, muhabbat va shundan kelib chiqadigan yaxshi munosabat; muruvvat: *Bobur mirzoga boshqalardan oldinroq mehr-u oqibat ko'rsatib, uning ishonchini qozonmoqchi va kattaroq martabaga erishmoqchi edi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OQIBATSIZ

OQIBATSIZ I

ot. oqibatni, yaxshilikka yaxshilik qaytarishni bilmaydigan; bemehr, muruvvatsiz: *Oqibatsiz qarindoshdan mehr bilgan yot yaxshi.* Maqol. *Oqibatsiz – o'zimiz, Zamonani ayblaymiz. Yuragi tosh qotdim-a, Fotimajon, Fotima.* M.Yusuf, Fotima.

OQIBATSIZ II

ravish. e'tibor berilmasdan, tekshirilmasdan, natijasiz: *Temur Malik va Jaloliddin rejalari oqibatsiz qoldi.* Mirmuhsin, Temur Malik. *Da'vogarning qarzdorlikni to'lab berish to'g'risida javobgarga yuborgan talabnomasi javobgar tomonidan oqibatsiz qoldirilgan.* Gazetadan.

OQIN

OQIN I

ot. qozoq va qirg'izlarda: badihago'y shoir, kuychi; xalq shoiri; baxshi: *Ey sen, javon shoir, o'spirin oqin, O'tli yuragingga qilurman havas.* A.Oripov, Yillar armoni.

OQIN II

sifat. doim oqib turadigan; oqar: *Shohista oqin suvday sharaqlab kulib kirib keldi.* A.Muxtor, Opa-singillar.

OQISH

OQISH I

sifat. oqqa moyil, nim oq; oqimtir, oqchil: Boburning ortidagi qorli tog'lardan sovuq shamol esadi. Uzoqdagi yashil vodiylarga osmondagi oqish bulutlarning soyasi to'shalib yotadi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OQISH II

fe'l. oqmoq fe'lining harakat nomi shakli: Suvning oqishiga qarab sudradi. — Senga kissavurlik qilishni ko'rsatib qo'yaman! Yur melisaga! T.Murod, Ot kishnagan oqshom.

OQLAMOQ

OQLAMOQ I

fe'l. biror kishining gunohsiz ekanligini tasdiqlamoq; biror harakat yoki holatning to'g'riligini tasdiqlamoq: Haqiqatni tiklash borasidagi yana bir qadam – shu yil 25-avgust kuni O'zbekiston Oliy Sudi tomonidan 115 nafar qatag'on qurboni oqlandi. Gazetadan.

OQLAMOQ II

fe'l; ko'chma. nurga to'ldirmoq: Ko'chalarga qaraysan har zum, Kechalarni oqlaysan, ona. Gunohkorman yolg'iz men o'zim, Yana meni oqlaysan, ona. R.Parfi, Turkiston ruhi.

OQLAMOQ III

fe'l. bo'yamoq: devorni oqlamoq, daraxtni oqlamoq.

OQSIL

OQSIL I / OQSIM

ot; bio. hayvon va o'simlik organizmining eng muhim tarkibiy qismini tashkil etgan, tarkibida azot bo'lgan murakkab organik modda: Oqsil hujayralar tuzilishi uchun zarur bo'lgan moddadir. N.Ismoilov, Kasallarni parvarish qilish. Non mahsulotlari tarkibida oqsil, turli

mineral moddalar va vitaminlar bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Fan va turmush.

OQSIL II / OQSIM *ot. chorva mollari va cho'chqalarda bo'ladigan, shiddatli o'tadigan yuqumli kasallik, yashchur: Oqsil kasalligi yoki Protainopatiyalar oqsil, yashchur – asosan, juft tuyoqli hayvonlarda shiddatli o'tadigan yuqumli kasallik. Hayvonlarning og'iz-burun, tuyoq va yelin terisi epiteliylarida pufakchalar hosil bo'ladi. Oqsil odamlarga ham yuqishi mumkin. Kasallangan hayvonlar suti kamayadi, ozib ketadi, bola tashlaydi: 50-70% o'ladi. Oqsil kasalligi Osiyo va Afrika mamlakatlarida ko'p uchraydi. Wikipedia sayti. Oqsim hayvonlarning chegara bilmas kasalliklari orasida eng ko'p uchraydigan va katta iqtisodiy hamda ijtimoiy zararlar keltiradigan yuqumli kasallik hisoblanadi. Chaqiriqqa qadar boshlang'ich tayyorgarlik, 11-sinf.*

ORA

ORA I

ot. ora oyi – qamariya yil hisobidagi shavvol va zulhijja oralig'idagi oy; zulqa'da.

ORA II

ot. ikki narsa yoki nuqta o'rtasidagi masofa: Salqin, zaxkash yong'oqzor orasidan yurib ketdik. Oldinda dadam, orqaroqda meni ko'tarib olgan Olimjon aka... Olimjon akam cho'loqlanmas ekan. O'.Hoshimov, Ikki eshik orasi.

ORAZ

ORAZ I

ot; adab. chiroyli yuz, chehra; jamol: Orazingni, ey mahvash, bog' aro namoyon qil, Lola ko'ksini

dog‘et, g‘uncha bag‘rini qon qil. Muqimiy.

ORAZ II

ot. o‘n ikki maqom tizimidagi sho‘ba nomi: Shashmaqomning Navo va Dugoh maqomlarining Nasr sho‘balaridan iborat (Orazi Navo va Orazi Dugoh). Bu sho‘balar asosida Oraz namudi yaratilgan. U kim, bu nima?

ORDEN

ORDEN I

ot; din. katolik monaxlarining muayyan nizomnomaga ega bo‘lgan tashkiloti.

ORDEN II

ot. harbiy yoki fuqarolik burchini namunali bajarganlik uchun beriladigan turli daraja va nomdagi nishon, mukofot: “Sog‘lom avlod uchun” ordeni; Xalq xo‘jaligi va madaniyatning turli sohalarida yuksak mehnat ko‘rsatkichlariga erishgan kishilar shu qimmatli metaldan tayyorlangan orden va medallar bilan taqdirlanadi. Fan va turmush.

ORGAN

ORGAN I

ot. odam, hayvon, o‘simlik va umuman, jonli organizmlarning ma’lum bir vazifalarni bajaradigan qismi; a’zo: sezgi organi.

ORGAN II

ot. hayotning muayyan bir sohasida belgili vazifalarni bajaruvchi muassasa, tashkilot: Organ xodimiga Begmatovning yashirinmay, ochiqchasiga bemaolol yurishi yoqmas edi. Yoshlik.

ORGAN III

ot. damli klavishli trubalarga yuboriladigan havo yordamida chalinadigan musiqa cholg‘u asbobi:

Organ XIV asrdan buyon G'arbiy Yevropada avval cherkov, keyinchalik dunyoviy cholg'u asbobi sifatida keng tarqalgan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

ORGANIK

ORGANIK I

sifat. organizmga, jonli mavjudotga oid, tirik mavjudotlar bilan bog'liq bo'lgan; tirik, jonli: Hayvon yoki o'simliklarning chirishidan hosil bo'lgan, tirik organizmlar mahsulidan olingan. Yod organik birikma sifatida barcha tirik organizmlarda bo'ladi. Fan va turmush.

ORGANIK II

sifat; ayn. uzviy: organik ravishda bog'langan moddalar.

ORIGINAL

ORIGINAL I

ot. asl nusxa: Hofiz asarlarining originali bilan tanishishga ham imkon berish niyatida kitob fors va o'zbek tillarida nashrga tayyorlandi. Sh.Shomuhamedov, Hofiz.

ORIGINAL II

sifat. 1. Ko'chirmay, o'zlashtirmay, mustaqil ijod qilingan: Original fikr. – O'zim yozganman. – Yolg'on, – dedi Saydullo aka o'rnidan turib, – bu she'r meniki bo'ladi, mana originali. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.
2. Belgi-xususiyati bilan boshqalardan ajralib turuvchi: original san'atkor; original kiyinish; Fara va eshiklar ham noodatiy va original ko'rinishga ega. Mashinaga qanaqa dvigatel o'rnatilgani to'g'risida ma'lumot berilmagan. Gazetadan.

ORIY

ORIY I

esk;modal. ha, shundog‘, rost, haqiqatan: Oriy, mirzam, kamina bu bobda maqtansa arziydur. M.Osim, Sehrli so‘z.

ORIY II

ot. hind-yevropa eng, asosan, hind-eron xalqlarining umumiy nomi: Oriylar – Hindistonning ko‘p ming yillik tarixida uni birinchi bor istilo qilgan qabilalar. “Oriy” so‘zi qadimiy eronzabon qabilalarning nomi bo‘lib, “kelgindi”, “begona”, “boshqa yerlik” ma’nolarini bildirib, keyinchalik “xo‘jayin”, “aslzoda” ma’nosini anglatgan. Wikipedia sayti.

ORQALI

ORQALI I

sifat. orqasi, suyanchig‘i, homiysi bor: Orqali orqalanib so‘zlar, orqasiz qo‘rqib so‘zlar. Maqol.

ORQALI II

ko‘m. biror narsaning ichidan, orasidan, o‘rtasidan yoki ustidan, biror narsa oralab, bir tomondan ikkinchi tomonga; biror kimsa yoki narsa vositasida, yordami bilan; tufayli, sababli: Xaridor olayotgan narsasiga naqd pul berishi, pochta orqali jo‘natishi, o‘z mahsulotiga ayribosh qilishi yoki garovga qimmatli narsa qoldirib ketishi ham mumkin ekan. X.To‘xtaboyev, Quyonlar saltanati.

ORQALI III

sifat; s.u; shv. kishisi bor; g‘oyibona kuchga ega: Bu xotin juda orqali, hamma palakatni oldindan sezadi, kimning kelini nima tug‘ishini tushida ko‘rib aniq aytadi. So‘zlashuv uslubi.

ORT

ORT I

ot. orqa tomon; ortki: Tomdan atrof juda yaxshi ko‘rinar edi. Uzoqdagi tog‘ ortidan quyosh jimgina ko‘tarilib kelar, pastda shovullayotgan daryoning to‘lqinlari nafis jilolanib turar, g‘ir-g‘ir esayotgan ertalabki shabada ipakday mayin tuyilar edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ORT II

fe‘l. yuklamoq, biror transport vositasi ustiga tartib bilan joylamoq: Har bir bekning navkarlari o‘zlariga qarashli yuklarni tuya qo‘shilgan og‘ir aravalarga ortib kelmoqda edilar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ORT III

fe‘l. 1. Miqdori yana ham ko‘paymoq: Zehn qo‘ysa, ong qo‘nar, Hunar ortsa, ish unar. Maqol. Bu in‘omlar podshohning ichkilari, mulozimlari, beklari va boshqa yaqinlaridan ortmay qoldi. Boburning taajjubi ortib, Javhariyga qaradi: – Mavlono, novvoylar ko‘chib ketganmilar? – Mirzo hazratlari uch oydirki, rastaga non chiqmaydi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

2. Talab qilinganidan ko‘p bo‘lmoq: – Xonzoda begimni yog‘iyga oldirganimiz ozmi? – dedi Bobur. – Shuning malomati ham menga yetib ortadir, begim! P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ORTIQ

ORTIQ I

ot. badanda yoki biror a‘zoda bo‘rtib, o‘sib chiqqan joy (ko‘pincha tug‘ma bo‘ladi): O‘ng qoshi ustidagi kichkina ortiq ham quruq qolmadi, qop-qora xol bo‘lib, tiniq yuzda “mana men” deb o‘z rassomini quvontirdi. Oydin, Ko‘ngil to‘ldimi, yaxshi yigit.

ORTIQ II

ravish. belgili miqdordan, me'yordan ziyod: Butun hovlini oq, ko'k quyonlar bosib ketibdi. Hisobi ham yo'q, yuzdan ortiqqa o'xshaydi. X.To'xtaboyev, Quyonlar saltanati. Yomonning bir qiligi ortiq. Maqol.

ORTIQ III

ravish. boshqa, o'zga: Ortiq chora yo'q edi. U istar-istamas, Gulnordan voz kechdi. Oybek, Tanlangan asarlar. Bu to'g'rida [Yusufbek hoji haqida] ortiq bahs qilinmadi va so'z boshqa xususlarga o'tdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

ORTTIRMOQ

ORTTIRMOQ I

fe'l. ortmoq fe'lining orttirma nisbati; ko'paytirmoq: Go'yo ko'rinishda ish qilasiz, lekin boshqalarga ish orttirasiz. N.Safarov, Xadicha Ahrorova. Ko'ngilsiz hodisalar va falokatlardan o'zini himoya qila bilmoq, xavfning oldini olib, do'stlar orttirmoq faylasufning burchidir. Kalila va Dimna.

ORTTIRMOQ II

fe'l. ortmoq fe'lining orttirma nisbat shakli; yuklatmoq: vagonlarga yuk orttirmoq.

OT

OT I

ot. miniladigan, aravaga qo'shiladigan uy hayvoni, yilqi: Yaxshi ot jonga sherik, Yomon ot – molga. Maqol. Bedov ot o'rnidan sakrab qo'zg'olar ekan Ahmad Tanbal bo'ynini mo'ljallab urgan qilich Boburning yoy-o'qlari solingan saqdog'iga tegib, uni shart kesib tushdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OT II

ot. 1. Ism, nom: Dod qoldirma, ot qoldir. Maqol. Kasal qarindoshimiz bor, otini bilmayman,

o'shani izlab keldim, deng. Uddasidan chiqa olasizmi? X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

2. *gram. Predmetlik ma'nosini anglatuvchi so'zlar turkumi: Otlarni ma'no jihatdan turlicha klassifikatsiya qilish mumkin. Hozirgi o'zbek adabiy tili.*

OT III

fe'l. 1. Itqitmoq, tashlamoq: Qo'lingdan kelgancha chiqar yaxshi ot, Yaxshilik qil, bolam, yomonlikni ot! Ergash Jumanbulbul o'g'li. Ravshan. Ba'zan odam achchiqlansa g'azab toshlarini birovga otib xumoridan chiqadi. Hozirgi holatda esa, Matluba g'azab toshlarini faqat o'zigagina ota olardi. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

2. O'q uzmoq, o'q bilan o'ldirmoq: – *Shunaqami? – Tengiz unga yanada yaqinlashdi. – Sherigingni nima uchun otib tashlagan eding? – Ablahligi uchun. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.*

OTA

OTA I

ot. farzand ko'rgan erkak kishi: Ota g'ayratli bo'lsa, Bola ibratli bo'lar. Maqol. Mana bugun ikkinchi chorak yakuni o'qib eshittiriladi. Sinf majlisiga har kim o'z otasini yoki onasini birga olib borishi kerak. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

OTA II

ot; esk. suv o'rtasidagi quruqlik, orol: Ota – hamma tomondan okean, dengiz, ko'l yoki daryo suvi bilan o'ralgan, maydoni uncha katta bo'lmagan quruqlik. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

OTAR

OTAR I

ot. yaylovda qo‘shib boqish va saqlash uchun shakllantirilgan qo‘y podasi: *Otar sero‘troq joyga ko‘chirildi. Ro‘zi bobo butun otarga bir o‘zi qarab, cho‘ponlarni pichan o‘rish uchun yig‘ishga solgan.* O.Qo‘chqorbekov, Cho‘pon.

OTAR II

ot. katta bazm, to‘y: *Qirmizxon hali ham goh-gohida xufyona to‘yga chiqar, otardan tushgan to‘n, ko‘ylak, do‘ppi, hech bo‘lmaganda, bir juft aroq yoki konyak bilan boshlig‘ining ko‘nglini olib turar edi.* N.Aminov, Qahqaha.

OTAR III

fe‘l. otmoq fe‘lining sifatdosh shakli: *Tong otar chog‘ida juda sog‘inib, Bedil o‘qir edim, chiqdi loyqa xayolotlar chashmaday. G‘.G‘ulom, Sog‘inish.*

OTLI

OTLI I

sifat. oti bor; ot qo‘shilgan: *Birodarlar, bo‘z otim – Tarlon bo‘ldi! Men Tarlon otli bo‘ldim. Otning sarasi menda, quling o‘rgilsini menda!* T.Murod, Ot kishnagan oqshom. *Hayit – otliniki, To‘y – to‘nliniki.* Maqol.

OTLI II

sifat. ismli, nomli, ism yoki nomga ega bo‘lgan: *Yovonimizda Jumagul otli bir qiz bor.* J.Sharipov, Xorazm.

OTLIQ

OTLIQ I

ot. ot mingan, suvoriy: *Darvozani qo‘riqlab turgan otliq mo‘g‘ul beklari qilich yalang‘ochlab, Boburga hamla qilishdi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar. *Otliq yo‘ldosh*

*bo'larmi Arbali bilan, Yo'rtoq yo'ldosh bo'larmi
Yo'rg'ali bilan. Maqol.*

OTLIQ II

*kishi atoqli oti bilan ishlatilib, suyish, erkalash
ma'nosini ifodalaydigan so'z: Muxtor otliq shu
vaqtgacha kelmadi. So'zlashuv uslubi. Bobur va
uning tarafdorlari xalq orasida yomonotliq
bo'lishlaridan Jahongir mirzo va uning onasi
Fotima Sulton begim ham manfaatdor edilar, bu
bilan ular Andijon taxtini narigilardan tortib
olib to'g'ri ish qilganlarini isbotlaganday
bo'lardilar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

OTSIZ

OTSIZ I

*ot. chayonning evfemistik nomi: Eski paxsani
buzganda, ehtiyot bo'ling, otsiz chaqib olmasin.
So'zlashuv uslubi.*

OTSIZ II

*sifat. yilqisiz: Qatnaydigan yerim uzoq, otsiz
juda qiynalamani. So'zlashuv uslubi. Saharda
ko'nkani ilgari ot surar edi. Mana endi ko'nka
otsiz yuribdi. Otsiz qanday yuradi? Oybek,
Qutlug' qon.*

OTSIZ III

*sifat. otsiz, ismsiz. Jamiyatimizda otsiz
odamning o'zi yo'q. Hammaning o'z ismi bor.
Gazetadan.*

OVORA

OVORA I

*sifat. biror joyda qo'nim topmagan; darbadar,
sargardon: Kim biladi, sen singari, o'g'lim ham
bu kun Qaylardadir kezib yurar ovora, sarson.
A.Oripov, Yillar armoni. Omonat ish ovora
qilar. Maqol.*

OVORA II

sifat. biror ish, harakat bilan band, mashg'ul: Mamat kechasi yechilib ketgan ko'k otni tutib olguncha ancha ovora bo'ldi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OVORA III

ravish. birgalik, sheriklik ma'nolarini beradi: ikki ovora; ikkovara; Toshkentlik Mirsoat zargarning to'yiga kelgan kishilarga ikki ovoradan osh tortilib, non ulashtirilibdi. M.Muhammadjonov, Turmush urinishlari.

OVQAT

OVQAT I

ot. oziq-ovqat, yegulik: Kechki ovqat – zahar, Ovqat yegin sahar. Maqol. Mulla Norqo'zi ovqatini yeb, choyga umidvor bo'lib o'tirganida, ko'cha eshigidan yoshgina bir xotin kirib keldi. A.Qahhor, Mayiz yemagan xotin.

OVQAT II

ot. vaqt(lar), davrlar, mavsumlar; tirikchilik, kun o'tkazish: Katta o'g'li har kimlarga suv tashib berib, ovqatini o'tkazib yurardi. Oydin, Hazil emish.

OVSAR

OVSAR I

ot. tuya boshiga kiydirib qo'yiladigan maxsus boshvoq: Jig'asi nuqradan, ovsari tilla. Men bo'laman ushbu norning egasi. Nigor va Zamon. Nor, moyang yuribdi Chilbir dashida, Ming besh yuz tillalik ovsar boshida. Alpomish.

OVSAR II

sifat. gap anglamaydigan, esi pastroq: Muhsina xonim, ovsarligi bekor; axir, Nina Richi yoinki Rina Nichini bilgan kampirni ovsar deb bo'larmidi? M.M.Do'st, Lolazor.

OXIR

OXIR I

ot. keyingi, so‘nggi; so‘ng, nihoya: *Avval – bahor, oxir – xazon.* Maqol. *U desam bu dedi, bu desam u dedi, xullas, oxiriga borib hech gap topolmay qoldim.* X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

OXIR II

ot. oxur, hayvonlarga yem-hashak solib beriladigan maxsus joy, oxur: *Oxirdagi yemlarni yig‘ishtirib qo‘ysang o‘tlardan solib beraman, bolam. Oqsoqning oxiriga boq, Maqtanchoqning – ma‘rakasiga.* Maqol.

OY

OY I

ot. Yerning tabiiy yo‘ldoshi, tunda quyosh nurini yerga aks ettirib turuvchi sayyora: *Oy chiqsa ham, shunga chiqsin, kun chiqsa ham, shunga chiqsin.* Matal. *Yana aytadiki, odamzod oyog‘ini yerdan uzib, Oyga, undan o‘tib yulduzlarga ham ucha olishi mumkin.* T.Malik, Charxpalak.

OY II

ot. o‘rta hisobda 30 kunlik muddat, yilning o‘n ikkidan bir qismi: *U kuni beshinchidagi charxpalakdan xabar olib, keyin bu yoqqa, otanalarini ko‘rgani kelmoqchiydilar. “Terim boshlanib ketsa, uch-to‘rt oy borolmayman”, devdila.* T.Malik, Charxpalak.

OYLIK

OYLIK I

ot. bir oy ishlagani uchun beriladigan haq, maosh: *Minib yuring deb, “IJ” markali mototsikl berib, oylik maosh ham tayinladi.* X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

OYLIK II

sifat. oy mobaynida davom etadigan, oy mobaynida yashagan: Aysi qal'asining qamalda qolishi Mirzoga endi muqarrardek tuyildi. U eshik og'aga olti oylik zaxira tayyorlatishni buyurdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Eshak oyog'i ostini ko'zlar, Ot olti oylik yo'lni izlar. Maqol.

OYOQ**OYOQ I**

ot. jonli organizmning yurishga, tik turishga xizmat qiladigan organi: Oyoq tuproqda iz goldirar, Shubha – yurakda. Maqol. "Hayot – botqoq, oyoq bosadigan joyni puxta tanlamasang, cho'kib nobud bo'lasan". Bu uning aqidasi. Shuning uchun qilgan ishlaridan ko'p afsus chekmas edi. T.Malik, Charxpalak.

OYOQ II

ot; esk. kosa, qadah: Achchig'lanma, bek yigit shiringina taom qilib beraman, bir-ikki oyoq bo'za ham keltiraman. Oybek, Navoiy. Novcha yigit suzgan bo'zadan ozgina tatib ko'rib, birinchi oyoqni Sultonga uzatdi. G'.G'ulom, Shum bola.

OZ**OZ I**

ot; esk. mart oyining eski turkcha nomi: Oz bo'lmay, yoz bo'lmas, Yoz bo'lmay, maz bo'lmas. Maqol.

OZ II

ravish. kam, miqdori nisbatan ko'p bo'lmagan: Oz so'zla, ko'p o'yla. Maqol. Oz bo'lsin-u, soz bo'lsin. Maqol.

OZ III

fe'l. oriqlamoq, etidan yo'qotmoq: Oyisha begim xushsurat bo'lsa ham, hali yetilmagan norasida

qiz edi. Ota-onasidan erta ajralgan bu qiz ko'p kasalga chalinib ozib ketgan. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OZ IV

fe'l. noxush bo'lmoq, kuchsizlanmoq, holsizlanmoq: Yo'l azobidan uning butun azoyi badani zirqirab og'rir, toliqqanlikdan, ochlikdan boshi aylanar, ko'ngli ozar edi. H.G'ulom, Binafsha atri.

OZ V

fe'l. adashmoq, to'g'ri yo'ldan chetga chiqmoq: Kengash qilgan el ozmas, keng bichilgan to'n to'zmas. Maqol. Mulla Zoir masjiddan qaytayotib ko'rdiki, shu hol; iblis yo'ldan ozdirdimi, ishqilib, u ham shu davraga yaqinlashdi. T.Malik, Charxpalak.

OZDIRMOQ

OZDIRMOQ I

fe'l. oz III fe'lining orttirma nisbat shakli, oriqlatmoq: Qo'ylarni ozdirib qo'yibsiz. So'zlashuv uslubi.

OZDIRMOQ II

fe'l. oz IV fe'lining orttirma nisbat shakli; aynitmoq: – Ne bo'lganda ham hazrati Jomiy ming marta haqlar: shia-sunniy nizolari ko'ngilni ozdiradigan darajada xunuk! P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OZDIRMOQ III

fe'l. oz V fe'lining orttirma nisbat shakli; adashtirmoq, yo'ldan urmoq: Shaytonning ozdirgani – o'ziniki. Maqol. Ozmayman degan yigitni qorong'u tun ozdirar. Maqol.

OZG'IN

OZG'IN I

sifat. eti qochgan, etdan tushgan; oriq: Boburdan orqaroqda turgan ko'zlari katta-katta ozg'in qora yigit – Hindubek tig'iz oq tishlarini ochib kuldi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OZG'IN II

sifat. yo'ldan ozgan, to'g'ri yo'ldan chiqib ketgan; aynigan; buzuq: Gohi mahallar yuragi siqilib, tog'ni ham tashlab ketgisi kelar, lekin shunday fikrga yo'l qo'ymaslik uchun o'zini ayblab, darhol bu ozg'in fikrini o'zidan quvlar edi. M.Ismoiliev, Farg'ona tong otguncha.

OG'

OG' I

ot. ishtonning, shimning but oralig'iga to'g'ri keladigan qismi: Og'iga mana bu laxtakdan chiqaring. So'zlashuv uslubi.

OG' II

fe'l. tik holatdan bir tomonlama pastga qarab harakatlanmoq, qiyshaymoq: Xodaning o'rtasidan ushlang, bo'lmasa og'ib ketadi. So'zlashuv uslubi. Vaqt peshindan o'tib, kun og'a boshlagan bo'lishiga qaramay, havo hamon issiq; suhbatdoshlar ro'molchalari bilan yelpinishadi. H.G'ulom, Binafsha atri.

OG'IZ

OG'IZ I

ot. ikki lab oralig'i, ikki jag' oralig'idagi bo'shliq: Shunday qilib, uyiga Qaytdi, og'zi quloqda. Hamma uning aqliga Qoyil qoldi qishloqda. E.Vohidov, Qiziquvchan Matmusa. Tishsiz og'iz – tohsiz tegirmon. Maqol.

OG'IZ II

ot. yangi tuqqan sigirning 3-4 kunlik sutini yig'ib pishirilgan pishloqsimon sarg'ish taom: Ertalab Tozagul mehmon opani yangi tuqqan

sigirning og'izi va o'g'irdan issiqqina chiqqan oqishoq tolqon bilan siyladi. H.G'ulom, Mash'al.

OSH

OSH I

ot. issiq ovqat, taom: Rizqli mehmon osh ustidan chiqar. Maqol. Osh yaxshi dam yemasa ham suzib kelaverdi. U mehmonning tezroq turishini istab qolgan edi. T.Malik, Falak.

OSH II

ot. teri oshlashda ishlatiladigan modda.

OSH III

fe'l. ortmoq, ko'paymoq: Yoshingni oshir, Davlatingni yashir. Maqol. Sovug'ing oshsa – davlat, Issig'ing oshsa – qiyomat. Maqol.

OSH IV

fe'l. baland narsaning ustidan o'tmoq: Arpasiz ot dovon osholmas. Maqol. Amudaryo tomondan tog' oshib uchib kelgan turnalar Kobulning ustidan janubiy-sharq tomonga o'tmoqda edilar P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

OSHA

OSHA I

ot. urug' nomi: Sart boyisa, tom yopar, Osha boyisa, ochib yopar. Maqol. Bul o'zbakka mehribonlik qilmagin, Do'st tutib sen bul qoshida turmagin. Osha yurtdan kelgan ekan zo'rabor, Bunday mehmon, bolam, senga ne darkor! Alpomish.

OSHA II

ravish; shv. rosa, ortiqcha, ko'p, juda: Bizning yurtga ne ishlarni solgandi, Menday shohning osha aqlin olgandi, Ko'p ishlarni bunda kelib qilgandi, Shu vaqtgacha bilmay menday sultondi, Endi bunga o'lim lozim bo'lgandi(r).

Alpomish. *Huroyimning dardi osha yomondir, Rustamni ko'rmog'i uning gumondir. Rustamxon.*

OSHA III

fe'l. osh III fe'lining ravishdosh shakli, ko'paymoq: Oldimizda bo'lganda gapirsang yarashadi. O'shanda biz ham sharaflariga qadah ko'taramiz... Uqding, o'qimagan? – Kozimjonning kayfi osha boshlagandi. U.Hamdam, Uzoqdagi Dilnura.

OSHA IV

fe'l. osh IV fe'lining ravishdosh shakli, baland narsa ustidan o'tmoq: Dengiz tindi sohilda yurdim, Seni kutdim nega kelmaysan? Oy tog' osha chiqdi osmonga, Seni kutdim nega kelmaysan? Ziyouz sayti.

OSHA V

fe'l. oshamoq fe'lining buyruq shakli; ye: Oshingni osha, keyin ishga chiqamiz, ob-havo poylab turmaydi, tez hosilni yig'ish kerak. So'zlashuv uslubi.

OSHA VI

ko'm. ustidan yoki ichidan o'tib; orqali: Shamsibek bir eshik oldida jilovni tortib, uzangiga oyoq tirab turdi-da, bo'y cho'zib devor osha ichkariga qaradi. T.Malik, Falak.

OSHIQ

OSHIQ I

ot. hayvonning orqa oyog'ida son bilan boldirni tutashtirib turuvchi so'ngakcha (bolalar o'yinida ishlatiladi): Oshiq o'ynagan – arzonchilik, To'piq o'ynagan – to'qchilik. Maqol. Hamxino yanglig' patinjon oldiring. Tarvuz-u qovunni ham serob qiling, Xuddi oshiqlarni tilganday tiling. E.Vohidov, Qiziquvchan Matmusa.

OSHIQ II

ot. birovni juda sevib unga shaydo bo'lgan, birovga muhabbat qo'ygan kishi: Muhabbat dardiga muftalo oshiq, Senga havas bilan boqurman chindan. A.Oripov, Yillar armoni. Nahotki men bu qizga oshiq bo'lsam? – hayrat ichida o'ylandi mulla Fazliddin. – Qora xalq orasidan chiqqan menday bir suratkashning shoh qiziga muhabbat qo'yishi kulgili emasmi? P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Makoning bo'libdi tog'lar orasi, Sensan go'zallikning asli, sarasi. Ma'yus yuragingda ishqning yarasi, Sen ham oshiqmisan yoki, ohujon. A.Oripov, Ohujon.

OSHIQ III

ot. Ozarbayjonda doston aytuvchi, xalq kuylarini kuylovchilar; bashi, oqin, shoir: Qo'y, jonim, ko'zlaring to'lmasin yoshga, Tongda oyog'ing qo'y baland bir toshga. Seni quyosh o'zi ko'targay boshga, Sen ham oshiqmisan yoki, ohujon. A.Oripov, Ohujon.

OSHIQ IV

ot. qo'ylarning orqa oyoqlaridagi suyak bilan o'ynaladigan oshiq otish xalq o'yini, turkiy tilli xalqlar o'rtasida keng tarqalgan: oshiq o'ynamoq.

OSHIQ V

sifat. ortiq, keragidan ko'p: Umri davomida 40 yildan oshiq faoliyati Sharqshunoslik institutida o'tdi. Bu yerda fan tarixi bo'yicha allomalarning asarlarini ilmiy istifodaga kiritish bo'yicha ish olib bordi. Gazetadan. Yo'q, sen axtarmassan tog'lardan makon, Va na go'zalliging uchun shuhrat-shon. Sayyod jabri senga bermaydi imkon, Sen ham oshiqmisan yoki, ohujon. A.Oripov, Ohujon.

OSHIQ VI

fe'l. oshiqmoq fe'lining buyruq shakli, shosh: Tez, yugur, oshiq, seni daladagilar kutyapti. So'zlashuv uslubi. Ochiqqan o'lmas, oshiqqan

o'lar. Maqol. Daralar qo'ynida neni istarsan, Nechun doim g'amgin, doim mustarsan. Latif shijoating qayga qistarsan, Sen ham oshiqmisan yoki, ohujon. A.Oripov, Ohujon.

OSHIQLIK

OSHIQLIK I

ot. sevib qolganlik, xushtorlik: Xonzoda begim unga hozir o'sha oshiqlik paytidagidek nafis va jozibali ko'rindi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Tovkaning oshiqlik fe'li ozadi, Bu to'rt odam tinmay laxm qazadi. Alpomish.

OSHIQLIK II

ot. ko'plik, ortiqchalik: Hosilning rejalashtirilgandan ancha oshiqligi aniq. So'zlashuv uslubi.

OSHIQLIK III

ot. Ozarbayjonda baxshichilik an'anasi: Yurtingizda xalq og'zaki ijodi namunasi – doston aytuvchilar "baxshi" deb atalsa, Ozarbayjonda ular "oshiqlik" nomi bilan el orasida nihoyatda qadrlanadi. Oshiqlik an'anasi nafaqat Ozarbayjon, balki butun turkiy xalqlar san'atining eng qadimgi yodgorliklaridan sanaladi.

<https://xs.uz/uz/post/manaviyat-madaniyat-va-sanat-anzhumani>.

OSHLAMOQ

OSHLAMOQ I

fe'l. maxsus moddalar, eritmalar bilan xom teriga, mo'ynaga ishlov bermoq, terini junini to'kmoq: Chavandoz egarga qoplama qilaman deb, teri oshlayotgan ekan. Sh.Bo'tayev, Qo'rg'onlangan oy.

OSHLAMOQ II

fe'l; s.u. osh yemoq, ovqatlanmoq; osh, ovqat bermoq: Endi oshin oshlaydi, Tog'dan asta pastlaydi. Nurali.

OCH

OCH I

sifat. ovqat yeyish zaruriyatini his qilgan, ko'pdan beri to'yib ovqat yemagan: Kunda yegan och bo'lur, oyda yegan to'q bo'lur. Maqol. Och qornim, tinch qulog'im. Shu ishni tinchitib yuboring. Man so'zimning ustidan chiqadigan odamman. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

OCH II

sifat. odatiy holatga biroz yetishmagan, odatdagidan biroz ochiqroq: Bo'ronlar ozor yetkazgan oq gul singari go'zal vujudini, oq ipakka o'xshash och sariq sochlarini yuvdim. R.N.Guntekin, Choliqushi. Olachipor Qurama va Chimyon tog'lari, och o'smarang pasti baland adirlari, qirlari Do'rmonning tengi yo'q husniga husn qo'shgani, uni yasatgani, bezatgani atayin yaratilganday tuyiladi. A.Qahhor, Do'rmon lochini.

OCH III

fe'l. ochiq holatga keltirmoq: Men bilaman, ota, sening holingdi, Ko'p qaytarib yo'ldan urma ulingdi, Xolisilla duoga och qo'lingdi, Yaxshi gapman jo'nat jon-u dilingdi, Og'rinmay, otajon, javob ber endi. Alpomish. Zuhraning na tirigidan darak bor edi, na o'ligidan. Chol ba'zan juda kuyib ketgan vaqtlarida boshiga mushtlab: "Juvonmargga aza och, aza och qol", deb yig'lardi. A.Qahhor, Nurli cho'qqilar.

OCHAR

OCHAR I

ot. mevadan, ko‘pincha behidan pishirilgan murabbo: *Ikki qozonda to‘g‘ralgan behidan ochar pishirildi.* M.Muhammadjonov, Turmush urinishlari.

OCHAR II

ot; shv; ayn. kalit: Shonlar, baxtlar, saodatlar ochari qayda? Saodatlar, sururlarning ochari kim-da? ...Hayot, surur, saodatlar ochari... - Insonda!.. Mirtemir, Saylanma.

OCHIQ

OCHIQ I

sifat. hech narsa bilan bekitilmagan, yashirilmagan: *It ochiq qolgan qozonni yalar.* Maqol. *Pardalari ochiq qolgan bir derazadan xira oy yog‘dusi tushib turar edi. Bamisoli tungi o‘g‘ridek titrab, pechkaning qopqog‘ini ochdim. Yirtilgan, ezilgan qog‘oz parchalari ichidan Jamilaning baxtsiz maktubini topdim.* R.N.Guntekin, Choliqushi.

OCHIQ II

fe‘l. ovqat yeyish zaruriyatini his qilmoq, ochqamoq: *Och qayg‘usini ochiqqan bilar, Yo‘q qayg‘usini – tariqqan.* Maqol. *Ana endi, oftobda qizib turgan avtobusga chiqib, o‘tirgach, ochiqish, toliqish azobini sezdi. Lohaslandi. Havo yetishmaganday bo‘ldi.* T.Malik, Charxpalak.

ONG

ONG I

ot. odam ruhiy faoliyatining oliy shakli; kishining fikrlash qobiliyati; aql, idrok: *Bola ongidagi o‘sha ichki to‘qnashuv ta’sirida yuradi. Bu guruhdagi bolalar avvalgilardan farqli ravishda qilayotgan ishlarining jamiyat uchun nomaqbul ekanini anglab turadilar.* T.Malik, Jinoyatning uzun yo‘li.

ONG II

ot. ov, ilvasin: Juda mergan edi, qushlarning, onglarning dodini bergan edi. Ravshan.

P

PALAK

PALAK I

ot. osmon gumbaziga o'xshash doira shaklidagi gul naqshlari bilan qoplangan, odatda uy devorlariga bezak uchun osib qo'yiladigan kashtachilik buyumi: Uyning to'rt devoriga palak va so'zanalar tutilgan. M.Muhammadjonov, Turmush urinishlari.

PALAK II

ot. qovun, bodring kabi o'simliklarning yerda yoyilib o'sadigan tana, shox va barglari: Tars yorildi qovun palakda... Rauf Parfi, Yoz kechasi.

PALATA

PALATA I

ot. [lot. saroy] qonun chiqaruvchi davlat organining tarkibiy qismi: Yuqori palata tarkibini viloyat, shahar va tumanlardan mahalliy kengashlarga saylangan deputatlarning vakillari tashkil etadi. Gazetadan.

PALATA II

ot. [lot. saroy] shifoxonada kasallar yotadigan har bir xona: Axir, sen davolayotgan bemorlarning palatasiga televizor qo'yib berishmaydi-ku. T.Ashurov, Oq ot.

PALANG

PALANG I

ot. orqalab yuk tashishda ishlatiladigan maxsus yostiqcha: Hozir (Qaipbergan) kiftiga palang qo'yib, Allonbiyning yukini tashiydi. A.Muxtor, Qoraqalpoq qissasi.

PALANG II

ot. yo'lbars: Bahr aro ofati nechukki nahang, Besha ichra nechukki sher-u palang. A.Navoiy, Sab'ayi sayyor.

PALANG III

ot; folk. afsonaviy uchar ot: Palang otday g'uvlab borasan, Bulut pastda osmon yorasan. Qachon yerga pastlab borasan? Uch-ho, uchgil davrimning oti. Otayor, Oq fasl.

PALLA

PALLA I

ot. [toj. bosqich] muayyan davr, vaqt: Chirchiq sohillarida kun botish pallasini shunday boshlanadi. H.G'ulom, Mash'al. Dehqon tong pallasini safarga chiqdi, Yurtim deb bir yo'li hasharga chiqdi. M.Yusuf, Uyqudagi qiz.

PALLA II

ot. [toj. bo'lak] tarozining tosh va tortiladigan narsa qo'yiladigan likopi (tarelkasi): U tarozining ikki pallasini ham bab-baravar ko'zdan kechirib, shundan keyingina tosh qo'yadigan taktikaning tarafdori edi. I.Rahim, Chin muhabbat. Dunyo tarozisining ikki pallasini: birida quvonch, birida g'am; birida nur, birida zulmat bo'lsa, Nazokat endi faqat bittasini – quvonch bilan nurga to'lasini ko'rardi. Shuhrat, Umr pog'onasi.

PAND

PAND I

ot. [toj. nasihat] o'git, nasihat: Mana bugun yana bir pand berib, nasihat qilmoqchi bo'lib kelgan edim, tuzuk, ish o'nnglanib ketganga o'xshaydi. A.Muxtor, Opa-singillar.

PAND II

ot. [toj. fand – aldash] zarar, ziyon, aldash: Miyangni ishlat, hiyla bilan dushmanga pand ber. Uyg'un, Hayot qo'shig'i. Vafo bo'lmas xoinning sevgisida hech! Pand beradi bir kuni: xoh erta, xoh kech. Shuhrat, Shinelli yillar.

PANJA

PANJA I

ot. qo'lning kaft va barmoqlardan iborat qismi: Akbarali hansirar, panjalari pichoq dastasini shunday qattiq qisib ushlagan ediki, bo'g'inlari ko'karib, qontalashib ketgan edi. S.Ahmad, Ufq.

PANJA II

ot. panja ko'rinishdagi shakllari bo'lgan bilaguzuk turi: Bu panjani tanlab xato qilmadingmi, singlim... Gazetadan.

PANORAMA

PANORAMA I

ot. [yunon. ko'rinish] biror joyning uzoq ufqqa qadar ko'rinib turadigan tevarak-atrof manzarasi: – Bu yerdan hamma yo'q yaqqol ko'inadi, – dedi u [Komiljon], yiroq-yiroqlarga quloch yoygan qurilish panoramasini ko'rsashib. J. Abdullaxonov, Tong yorishgan sohilda. Kechqurun daryodan qaraganda, shaharning go'zal panoramasi chiroy ko'rsatadi. T. Jo'rayev, Ulug' Xitoyda.

PANORAMA II

ot. tasviriy san'at turi; aylana shaklli zal devoriga gorizontal qoplab ishlangan, tomoshabinga haqiqiy manzaraday ko'rinadigan juda katta surat: Sevastopol panoramasi.

PANORAMA III

ot; harb. to'p, zambarak kabi otish qurollarida: aniq mo'ljalga olish uchun xizmat qiladigan optik burchak o'lchagich asbob.

PAPA

PAPA I

ot. katolik cherkovi va Vatikan davlatining rahbari: Rim papasi.

PAPA II

bolalar nutqida: yashirmoq, bekitmoq: Koptokni papa qil. So'zlashuv uslubi.

PAPIRUS

PAPIRUS I

ot. [lot. papyrus < yun. papyros. qog'oz] tropik va subtropik mamlakatlarda o'sadigan qamishsimon ko'p yillik o'simlik.

PAPIRUS II

ot. qadimgi misrliklar va boshqa xalqlar tomonidan shu o'simlik poyasi tilimlarini yelimlab yopishtirib, o'rama shaklida tayyorlangan, qog'oz o'rnida foydalanilgan material: Rassomlarning asarlari, papirus va teriga bitilgan yilnomalar sil kasali, o'pka kasali kabi dardlar to'g'ri-sidagi ma'lumotlarni yetkazib kelgan. Gazetadan.

PAPIRUS

ot. shunday materialga yozilgan qadimgi matn: Misr papiruslarini o'rganish.

PAQIR

PAQIR I

ot. chelak (asli misdan yasalgan), satil: Afandi bir kun kechasi quduqdan suv olgani paqir solgan edi, suvda oyning aksini ko'rdi. Afandi latifalaridan.

PAQIR II

ot; esk [baqir – mis] qiymati ikki tiyinga teng chaqa pul (asli misdan yasalgan): Olib kelgan mevalaring bir paqirga arzimaydi. Gazetadan. So‘zimga ishon, boshqa bir paqir ham pulim yo‘q. I.Ikrom, Adolat. Hafiza o‘zini u yoq-bu yoqqa solib, pinagini buzmay tura berdi. U hatto bu achchiq ta‘nalarni eshitmaganday, eshitsa ham bir paqirga ilmay, sur bo‘lib turardi. Mirmuhsin, Umid.

PAQPAQ

PAQPAQ I

ot. bolalarning bir bo‘lak loyni piyola shakliga keltirib, to‘ntarib yerga urib paqillatish o‘yini: Paqpaq o‘ynamang, hamma joyingiz loy bo‘ladi! So‘zlashuv uslubi.

PAQPAQ II

ot. o‘g‘il bolalar yasama miltiqlar bilan o‘ynaydigan otishma o‘yin.

PAQPAQ III

ot. ituzumdoshar oilasiga mansub, ko‘sakka o‘xshash, ichi bo‘sh mevali ko‘p yillik o‘simlik: Paqpaq ko‘rib, bolaligi o‘tgan yolg‘izayoq yo‘llarni esladim...

PAR

PAR I

ot. [toj.] parranda tanasini qoplab turadigan yumshoq va nafis pat, tivit, momiq: Yonma-yon qo‘yilgan taxta karavotlar ustiga guldor choyshab yozib, oppoq par yostiqlar taxlab qo‘yilibdi. H.G‘ulom, Binafsha atri. Cho‘tixrola uni gapga tutmay, par yostiq bilan yangi atlas ko‘rpani taxmondan olib, Umid ustiga tashladi. Mirmuhsin, Umid.

PAR II

ot. [r.] bug‘, namning issiq ta’sirida bug‘lanishi bilan hosil bo‘ladigan gaz: simob parlari; Yerdan par ko‘tarilayotir. Gazetadan.

PAR III

sifat. [r. para – teng, bir xil] bir juftni hosil qiluvchi ikki buyum, shunday buyumning har biri: Kechqurun par otli izvosh ko‘chaning boshida to‘xtab, undan tergovchi tushdi. A.Qahhor, Sarob. Uyda oyoq kiyimi bir necha par: chuvak, mahsi, sandal, kalish, tuflilar. G‘.G‘ulom, Mukammal asarlar to‘plami.

PAR IV

sifat; ayn. juft; bir-biriga teng, munosib: Ikkisi juda par tushgan. Men sizga par emasman. So‘zlashuv uslubi. Qizim bor edi yakka, ismi Qamar, Oz erdi husn bobida unga par. Sobir Abdulla, Tohir va Zuhra. Ta’rif-u tavsifingiz qilsam agar, afandim, Badjahllik bobida yo‘q sizga par, afandim. Guldasta.

PAR V

taqlid. qushlarning qanot qoqib uchib ketishida chiqqan tovushni taqlidan ifodalaydi: Atrofida ha deganda par etib uchib ketayotgan kakliklarning qir-qiri endi uni masxara qilayotgandek tuyildi. J.London, Hayotga muhabbat.

PARABOLA

PARABOLA I

ot; matem. ochiq; yassi egri chiziq: Parabola to‘g‘ri konusning va uning yasovchilaridan biriga parallel tekislik bilan kesishishidan hosil bo‘ladi. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

PARABOLA II

ot; adab. badiiy adabiyotda ramzga moyil kinoyaviy obraz; ramz va ramziy hikoya o'rtasidagi adabiy tur: *Bu asarda parabola yetakchilik qiladi.* Gazetadan.

PARALLEL

PARALLEL I

ot. 1. geom. Bir-biri bilan kesishmaydigan chiziqlardan har biri: *parallel chizmoq (o'tkazmoq).*

2. geog. Ekvatordan bir xil uzoqlikdagi nuqtalarni fikran birlashtirib o'tkaziladigan chiziq: *Meridianlar va parallellar; Leningrad va Magadan kabi shaharlar 60-parallelda joylashgan.* Fan va turmush.

PARALLEL II

sifat. parallel holatda joylashgan: *parallel chiziqlar.*

PARDA

PARDA I

ot. xonani quyosh nuri, shamol va boshqa narsalardan to'sish yoki bezak uchun deraza, eshik va shu kabilarga tutiladigan gazlama, mato: *Anvarmurod keng derazalarning shohi pardalarini ko'tardi.* Oybek, Nur qidirib.

PARDA II

ot; mus. torli cholg'u asboblari dastasini bo'g'inlarga ajratuvchi to'siqlar: *O'tkinchi bir musofir Tor qorong'u hujrada O'qirdi yangi doston, O'ynab qo'li pardada.* G'ayratiy.

PARDALI

PARDALI I

sifat. parda tutilgan, parda bilan to'silgan, ajratilgan: *Hovlining orqasiga o'tib, yovonga qarab ochiladigan oq pardali bir derazani*

tirnog'ining orqasi bilan bir-ikki chertdi.
S.Ayniy, Qullar.

PARDALI II

sifat; mus. tovush notalarini belgilovchi bo'g'imlarga ega bo'lgan, parda bog'langan (torli cholg'u asboblari haqida): pardali cholg'u asbobi.

PARDASIZ

PARDASIZ I

sifat. parda tutilmagan, pardasi yo'q: pardasiz deraza.

PARDASIZ II

sifat; mus. pardasi yo'q, parda bog'lanmagan: pardasiz cholg'u asbobi.

PARLANMOQ

PARLANMOQ I

fe'l. parlamoq fe'lining majhul nisbat shakli: Oyoq kimlar parlandi. So'zlashuv uslubi.

PARLANMOQ II

fe'l. bug'lanmoq, bug'ga aylanmoq: G'o'za sug'orilgandan keyin suvning 20-35 foizi yer betidan parlanib ketadi. Gazetadan.

PARK

PARK I

ot; ingl. [lot. parricus – ihota qilingan, o'rab olingan joy] gulzor, daraxtzor va xiyobonlari bo'lgan, dam olish, ko'ngil ochish uchun moslashtirilgan katta bog': Park oqshomda yasan-tusan odamlar, rang-barang chiroqlar, xilma-xil ajoyibotlar bilan to'lib, juda katta ko'rinar ekan. P.Qodirov, Uch ildiz.

PARK II

transport vositalari (tramvay, avtobus, taksi kabilar) turadigan va ularga texnik xizmat

ko'rsatiladigan joy yoki avtomobillar maxsus to'xtash joyi: *trolleybus parki; Elmurod Muharram bilan xayrlashib, Xadruga kelganda, tramvaylar parkka kirib ketmoqda edi. Shuhrat, Shinelli yillar.*

PART

PART I

sifat. sharti ketib, parti qolgan 1. Qarib, kuch-quvvati ketib qolgan, munkullagan, bedarmon: *Keyin kech bo'ladi. Mana, biz: shartimiz ketib, partimiz qoldi. Sharq yulduzi.*

2. Eski, shaloq; xarob: *sharti ketib, parti qolgan arava.*

PART II

part bo'lmoq – qaynoq suvda kuymoq: *Qaynab turgan samovar ag'anab, oyog'im part bo'ldi. So'zlashuv uslubi.*

PART III

taqlid. keskin qanot qoqish paytida chiqadigan tovush: *Ot ustidan part uchib ketdi, Nahot, so'nggi daqiqa yetdi?* U.Nosir, Yurak.

PARTIYA

PARTIYA I

ot. [lot. guruh, bo'lim] biror sinfning siyosiy tashkilotga uyushgan ilg'or qismi: *Xalq demokratik partiyasi; partiya a'zosi; partiya topshirig'i.*

PARTIYA II

ot. [lot. guruh, bo'lim] 1. Bir yo'la jo'natilgan yoki qabul qilib olingan tovarlar: *Stanoklarning yangi partiyasi yetib keldi. Gazetadan.*

2. Bir davra, bir qur o'yin (boshdan oxirigacha): *Uchinchi partiya ham durang natija bilan tugadi. So'zlashuv uslubi.*

PARVONA

PARVONA I

ot. shu'la yoki chiroq atrofida aylanuvchi tun kapalagi: Tokchadagi beshinchi chiroq pirillab yonar, uning atrofida katta bir parvona aylanar edi. A.Qahhor, Anor.

PARVONA II

ot; tar. farmon, yorliq: Parvona – Amir, Xon farmoni, yorlig'i. O'zbek tilining izohli lug'ati.

PARCHA

PARCHA I

ot. [toj. porcha] butundan kesib, qirqib, yirtib, sindirib olingan yoki o'zi ajragan qism; bo'lak, bo'lakcha: qog'oz parchasi; Bizlar uchun xizmat qilur barchalari, Har birlari noz-u ne'mat parchalari. A.Avloniy, Vatan. Lekin Aziz to'rga o'tayotganda Dildor ogohlantirdi: "Astaroq... Oyog'ingiz tagi binafshazor. Shu bir parcha yerda mening binafshalarim bor. Bularni men o'zim parvarish qilaman". H.G'ulom, Binafsha atri. Keksa ishchi so'nggi go'sht parchasini og'ziga soldi. A.Qahhor, Qanotsiz chittak.

PARCHA II

ot. zar ip aralashtirib to'qilgan qalin ipak mato, kimxobning bir turi; oltin, kumush iplar qo'shib to'qilgan shohi mato, zarbof: Qatorga tirkadik lok bilan norcha. Ustiga yukladik qirmizi parcha. Alpomish. Tuman orasiga o'ralgan cho'qqining uchi qilich damidek yarqirab ketdi-yu, bir dam kimxob parchasidek bulut yalt-yalt yonib, ko'zni qamashtirdi. S.Ahmad, Yo'lda.

PARCHIN

PARCHIN I

ot. arxitektura bezaklarida ishlatiladigan, uchburchak, to'rtburchak va hokazo shaklli sirlangan sopol taxtacha; koshinning bir turi:

Usta parchin usulida bezak yaratishi uchun avval xom loydan taxtachalar tayyorlaydi, ularni xumdonda pishirib sopol holiga keltiradi, so'ng ustidan sir beradi (bo'yaydi). O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

PARCHIN II

ot. parchin mix: Parchin mix – tana va kallakdan iborat mahkamlash detali. Parchin mix tanasi ikki shtamp orasiga o'rnatiladi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

PAS

PAS I

fe'l. karta o'yinida mag'lubiyatni tan olish: Pas – karta o'yinida: o'yinning ayni bir davrasida (karta aylanishida) faol qatnashishdan voz kechish yoki mag'lubiyatni tan olish. O'zbek tilining izohli lug'ati.

PAS II

ot. ba'zi sport o'yinlarida bir o'yinchining o'z sherigi (jamodoshi)ga to'p yoki shaybani uzatishi: Terma jamoamiz hujumchisi klubi safida dastlabki davrada 10 ta gol urish bilan birga 3 ta golli pasga ham mualliflik qilgan. Kun.uz sayti.

PASSIV

PASSIV I

ot; buxg. [lot.] korxonaning barcha qarz va majburiyatlari: korxonaning passivi; bankning aktiv va passivi.

PASSIV II

sifat. 1. Loqayd, befarq, intilishsiz: passiv faoliyat; passiv tomoshabin.
2. tlsh. Majhul darajadagi fe'l bilan tuzilgan: Passiv konstruksiyada bajaruvchini aniqlash birinchi o'rinda turmaydi, shunga ko'ra jonli

tilda passiv konstruksiya odatda subyekt ifodalanmaydigan hollarda qo'llanadi.
A.G'ulomov, M.Asqarova, Hozirgi zamon o'zbek tili.

PAT

PAT I

ot; spr. shaxmatda: o'yin durang hisoblanadigan holatlarning biri; pot: O'yin pat bo'ldi.
So'zlashuv uslubi.

PAT II

ot. parrandaning dum va qanotlarini tashkil qilgan, muguzsimon uzun naychaning ikki yonida ikki qator bo'lib o'sib chiqadigan parlardan iborat a'zosi: Tovus patidan yasalgan yelpig'ichi bilan chiroyli yuzini yelpib-yelpib qo'yadi. X.To'xtaboyev, Shirin qovunlar mamlakati.

PATIR

PATIR I

ot. ko'pincha yog' aralashtirilgan, oshirilmagan xamirdan chekichlab tayyorlanadigan yupqaroq non: U (Pahlavon) yosh shoirning g'amini yeb, patir non, qatlama, sharbat olib kelgan edi. M.Osim, Karvon yo'llarida.

PATIR II

taqlid. keskin qanot qoqish, tez aylanish va shu kabi harakat va ulardan chiqadigan tovush: Kaptar patir etib qo'ldan chiqdi. Gazetadan.

PAXMOQ

PAXMOQ I

ot. bir tomoni tukli, mayin va qalin ip gazlama: Paxmoq ko'ylak.

PAXMOQ II

sifat. tartibsiz o'sib ketgan, o'siq, hurpaygan: paxmoq soch; Paxmoq soqol o'tirgan yerida salomga alik oldi. T.Malik, Shaytanat.

PAY

PAY I

ot; anat. tana mushaklarini suyakka biriktirib turuvchi mustahkam elastik to'qima: Bergan go'shtingiz nuqul pay-ku! H.G'ulom, Binafsha atri.

PAY II

ot. oyoq, qadam: Bu yanglig' muddate yo'l qildilar tay, Ki arman kishvarig'a qo'ydilar pay. A.Navoiy, Farhod va Shirin.

PAY III

ot. biror maqsadni amalga oshirish yo'lidagi astoydil harakat, urinish, qasd: Xoldor ishga kirish payida uch-to'rt joyga uchradi. I.Rahim, Zangori kema kapitani.

PAY IV

fe'l. yerga yoyib terib qo'ymoq (uzum qovun, tarvuz, olma, nok va shu kabilar haqida): uzumlarni pay urmoq.

PAY V

ot; iqt. biror shirkat, aksiyadorlar jamiyati ishida qatnashish uchun qo'shiladigan hissa, ulush: Pay bo'yicha ham uning egasi, qo'lidagi pay miqdoriga qarab, umumiy daromaddan o'z ulushini oladi. Gazetadan.

PAYRAHA

PAYRAHA I

ot. yog'och-taxta chopilganda, randalanganda hosil bo'ladigan chiqindi: Nazar ota payrahalarga ko'milib, poytesha chopayotgan usta Shoqosim bilan gaplashib turgan ekan. S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

PAYRAHA II

ot. loygarchilikda, qorda odamlar yuraverib hosil qilgan yo‘l, so‘qmoq: Shunday paytlarda MTS hovlisi ham qish libosini kiyar, ustaxona yoki sexdan boshqa bir joyga bormoqchi bo‘lsangiz, devor tagida “payraha” yo‘lkadan yurishga to‘g‘ri kelardi. S.Mahkamov, Dala tongi.

PAYROV

PAYROV I

ot. [f. izdosh, izidan boruvchi; ixlosmand; tarafdor] ketma-ket keluvchi, ergashuvchi, izdosh: Yozga payrov kuz edi, qishga ham bahor. Uyg‘un.

PAYROV II

ot. suv oqimi, yo‘nalishi: Qorabuloq kambag‘allari ming azob-u uqubat bilan tog‘dan ungur qazib chiqargan suv payrovi lapanglab oqayotgan anhor bo‘yida mashina korpusining baland qaddi ko‘rindi. M.Ismoilij, Farg‘ona tong otguncha.

PAYROV III

ot. askiya uchun tanlab olingan, askiyachilar birin-ketin davom ettiradigan ma‘lum mavzu; askiyaning ijro uslubi: ashula payrovi; payrov qilmoq; payrovdan chiqmoq; Xum ichida ko‘pirgan bo‘za, Til qichitar askiya, payrov! M.Ali, Boqiy dunyo. Boshqa bir gal askiyalar ustidan chiqib, eski-yangi payrovlarda taraflashamiz. A.Isroilov, Biz dunyo odamlari.

PAYROV IV

ot. gap yoki suhbatdan kelib chiqadigan ma‘no; gapning maqsadi; xulosa: gapning payrovini kutmoq; Bu [Aliqul] gapning payrovini keltirib, ancha eshdi. P.Tursun, O‘qituvchi.

PAYSA

PAYSA I

ot. taxminan 50 grammga teng o'lchov birligi: Mana taqsir, olib keldim, tekshirib ko'ring! Ikki paysa yetmas ekan, behishtga. A.Oripov, Yillar armoni.

PAYSA II

ot; tar. Buxoro xonligida besh tiyinlik chaqa: Yetmishinchi yillarda hukmdorning mis paysaga zarb etilgan muhrini topdilar. Gazetadan.

PAYSA III

ot. terining qizarishi: Paysa – tibbiyotda terining qizarishi. O'zbek tilining izohli lug'ati.

PAYSALIK

PAYSALIK I

ot. paysa og'irligidagi, og'irligi bir paysa bo'lgan: besh paysalik tosh.

PAYSALIK II

ot. bir paysa turadigan, bahosi, narxi bir paysa bo'lgan: ikki paysalik choy.

PASHMAK

PASHMAK I

ot. [toj.] un, yog', qanddan tola-tola qilib pishirib tayyorlangan shirinlik: pashmak holva; Ilgari pashmakni og'zingizga solsangiz, erib ketardi. So'zlashuv uslubi. Baqqollar kichkina-kichkina do'konchalarida yarim kechaga qadar savdo qiladilar. Pashmak, turli-tuman holvalar, pista-bodom, novvotlar, parvardalar, otnon, xo'rozqandlar serob. Oybek, Bolalik.

PASHMAK II

ot. sho'ralar oilasiga mansub, tanasi qalin tola va tangachalar bilan qoplangan bir yillik o'simlik.

PERPENDIKULYA R

PERPENDIKULYA R I *ot. biror to‘g‘ri chiziq yoki tekislik bilan to‘g‘ri burchak hosil qiluvchi chiziq: tekislikka perpendikulyar tushirmoq.*

PERPENDIKULYA R II *sifat. tik, shoqul: perpendikulyar chiziq; o‘zaro perpendikulyar tekisliklar.*

PESH

PESH I *ot. ba‘zi narsalarning oldinga qaragan tomoni, labi, cheti, qirg‘og‘i: ayvonning peshi; U qopidan ketmonini olib, peshini egovlay boshladi. Sharq yulduzi.*

PESH II *ravish. fursat o‘tmasdan, darrov, darhol, peshma-pesh (birin-ketin sodir bo‘ladigan ish-harakatni bildiruvchi ikki fe‘l oldida takrorlanganda): pesh terilgan; Egningizdan pesh tushgan kiyimni pesh yuvib turgan bo‘lsak... S.Ahmad, Yulduz.*

PESHBAND

PESHBAND I *ot; tar; ayn. fartuk: Xolisa gazo‘choqqa tovuqlarni dimlab qo‘ygan. Beliga peshband bog‘lab, turli xil taomlar pishiryapti. S.Nurov, Narvon.*

PESHBAND II *ot; tar. peshband qilmoq – qo‘lini oldiga qilib bog‘lamoq: Boshqa bandilarning qo‘llari ham peshband qilingandan keyin, ularni mirshabxona darvozasidan tashqariga – ko‘chaga chiqardilar. S.Ayniy, Qullar.*

PILLA

PILLA I

ot; tib. tish milkining shishib, yiring boylashi: – Jag‘ tishim og‘rigani bois shifokorga murojaat qildim. Bilsam, muammo tishda emas, balki pilla – milk yiringlashida ekan. Darakchi.uz sayti.

PILLA II

ot. ipak qurti g‘umbakka aylanishdan oldin o‘z ustiga o‘rab hosil qilgan qobiq, ipak qurtining mahsuli; tabiiy ipak olinadigan xom-ashyo: Pilla qurtlar so‘rida, Uyimizning to‘rida, Tut barg yeydi vishillab. Q.Hikmat.

PIR

PIR I

ot. uzoq umr ko‘rgan kishi; keksa: Bo‘ri polvon o‘yladi-o‘yladi... O‘ylab o‘yiga “Avlodlar almashgan sayin... yo, pirim-e, tuf-tuf-tuf... avlodlar almashgan sayin yurak yo‘qolib, jasad bor! Aql bor!” T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi.

PIR II

sifat. ishonchi, e‘tiqodi yo‘qolgan, ko‘ngli qolgan: Ishdan ham hafsalasi pir bo‘libdi. Ko‘rsa, hafsalasi pir bo‘lib, qo‘li ishga bormay qoladi. S.Ahmad, Ufq.

PIR III

taqlid. mayda qushlarning qanot qoqishidan, parrak kabilarning aylanishidan chiqadigan tovush: Hamma senga o‘xshaganmi, chumchuq pir etsa, yuragi shir etadigan, – deb kuldi, Haydar. A.Ko‘chimov, Halqa.

PIX

PIX I

ot. erkak parranda oyog‘idagi uchli muguz (hujum qilish quroli bo‘lib xizmat qiladi): pixini

yorgan; pixi qayrilgan; Buning ustiga harom-xarishdan hazar qilmaydigan, pixini yorgan tullakka o'xshaydi. A.Muxtor, Tug'ilish.

PIX II

ot. mog'or, po'panak: Non pix bog'labdi.

PIX III

bolalar nutqida kesish, so'yish: qovunni pix qilmoq.

PIX IV

taqlid. mushukning o'z raqibini qo'rqitish uchun hurpayib olib, tomoq qirib chiqaradigan tovushi: Boshqa biri orqadan mushuksimon pix deb, meni cho'chitmoqchi bo'ldi. Oybek, Bolalik.

PISHIMOQ

PISHIMOQ I

fe'l. 1. Pishiq holga kelmoq, yetilmoq: Ish hali yaxshi pishimabdi. So'zlashuv uslubi. Yo'lning o'ngida olti ming, so'lida olti ming gektar qumoq oltin yer pishib yotibdi: na sho'ri bor, na botqog'i... H.G'ulom, Binafsha atri.

2. Chiniqmoq: Jismoniy mehnat qilsang, eting pishiydi. Bunday ishlarni ko'raverib, uning ko'zi pishigan. So'zlashuv uslubi. Shaxdam qadam bosib minbarga chiqishidan, gap ohangidan bunaqa davraga ko'p tushib, xiyla pishigan, sertajriba ko'rinadi. H.Nazir, Mayoq sari.

PISHIMOQ II

fe'l. suvga, suyuqlikka botirib ho'l qilmoq: Kirlarni pishitib qo'y, peshindan keyin chayib tashlaymiz. So'zlashuv uslubi.

PISHMOQ

PISHMOQ I

fe'l. o'sib, rivojlanib, tarkibi yaxshilanib, iste'mol qilish yoki ishlatish uchun yaroqli holga kelmoq: Mol o'tmaydigan balandlikdagi devorlari ham nuragan, bog' ichidagi olma va

tog'olchalar esa pishib yotibdi. Sh.Xolmirzayev, Yo'llar, yo'ldoshlar.

PISHMOQ II

fe'l. sut yoki qatiq, suzma mahsulotlarini qo'l texnologiyasi orqali tinimsiz aralashtirib yog'olmoq: kuvi pishmoq.

PISH-PISH

PISH-PISH I

undov. mushukni chaqirish uchun ishlatiladigan buyruq-xitob undovi.

PISH-PISH II

taqlid. burundan nafasning bo'g'ilib, siqilib o'tayotganida hosil bo'lgan tovush: Farzandlari hali o'rinlaridan turmagan, yettovlari bir o'rinda... biri ikkinchisining qorniga bosh qo'yib, pish-pish uxlashar edi. X.To'xtaboyev, Yillar va yo'llar.

PISHIQ

PISHIQ I

sifat. yetilgan, chiniqqan; puxta: pishiq-pishiq gapirmoq; O'zbekcha so'zlarni sekin va pishiq-pishiq aytib berdi. Oybek, O'ch.

PISHIQ II

fe'l; kam qo'll. zo'riqish yoki boshqa biror sabab bilan bo'rtmoq yoki hojatga borish zaruriyatida bo'lmoq: Uning [Bashoratning] ertalabki sovuqdan va hovliqqanidan qip-qizil bo'lib pishiqqan lo'ppi yuzida toqatsizlik bilinib turar edi. A.Muxtor, Opa-singillar.

PLATFORMA

PLATFORMA I

ot. kichikroq temir yo'l stansiyasi: Xayolingizni chalg'itgan holda poyezd platformasida yurish juda xayfli. Opentran.net sayti.

PLATFORMA II *ot. kichik bortli ochiq yuk vagoni: Temir yo‘l orqali yuk tashishda har xil vagon turlaridan foydalaniladi. Yuk vagonlari parki yopiq vagonlar, platformalar, yarim ochiq vagonlar (poluvagon) va maxsus vazifali vagonlardan tarkib topadi. Impex.uz sayti.*

PLATFORMA III *ot. siyosiy platforma – alohida partiya, guruh, ijtimoiy tashkilotlar tomonidan olg‘a suriladigan siyosiy dastur: Siyosiy partiya platformasi yoki dasturi tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan rasmiy maqsadlarning rasmiy to‘plamidir. Wikipedia sayti.*

PLATFORMA IV *ot; kom. turli dasturiy yoki apparatga tegishli mahsulotlarni ta‘minlovchi texnologiyalar majmuasi: Ushbu platformada O‘zbekistonda ayollarning huquqlarini ta‘minlashning qonunchilik asoslari bo‘lgan muhim normativ hujjatlar bilan tanishish imkoniyati mavjud. Gazetadan.*

POK

POK I *sifat. top-toza, gard-g‘ubor, kir, chang kabilardan xoli; pokiza: Yozuvchi o‘zining tarjimaiy holida bu qarorini shunday izohlaydi: Ruhi dunyosi pok bo‘lgan, tarbiyaga quloq soladigan, savob va gunohni bilishga intiladigan... 6-sinf, Adabiyot darsligi.*

POK II *ravish. butunlay, batamom, paqqos: Shu erimga kal novvoyning qizi hazillashib, tegaman desa, pok bo‘g‘ib o‘ldirib qo‘yay degan ekanman. Hamza, Tanlangan asarlar.*

POK-POKIZA

POK-POKIZA I *sifat. top-toza, nihoyatda toza, ozoda: Pok-pokiza husndek tun-kun xayolimdasan. S.Akbariy.*

POK-POKIZA II *ravish. butunlay, batamom, paqqos: Kattaqo‘rg‘on magizidan besh pud; magiz bilan o‘rikni biroz qurt yegan bo‘lsa ham, pok-pokiza urib ketishipti, azamatlar! Hamza, Tanlangan asarlar.*

POL

POL I *ot. ekin maydonining atrofi marzalar bilan to‘rtburchak shaklida ko‘tarilgan va bostirib sug‘orish uchun moslangan bir bo‘lagi: Har yer-har yerdan bo‘g‘ib pol olishyapti. Uch kun ichida pol tortib bo‘lishsa, kanaldan ariq ochib kelishadi. S.Ahmad, Ufq.*

POL II *ot. uyning, xonaning oyoq bosib yuriladigan va o‘tiriladigan sathi: Zulayho yalang oyoqlari bilan polni chip-chip bosib, uning tepasiga keldi. O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.*

POLIS

POLIS I *ot; tar. shahar va uning atrofidagi hududni qamrab oluvchi shahar-davlat: Polis – Yunoniston va Qadimgi Rimda muayyan bir shahar va uning atrofidagi hududni qamrab oluvchi shahar-davlat. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.*

POLIS II

ot. sugʻurta jamiyati tomonidan sugʻurta qilingan shaxs yoki muassasaga beriladigan va uning shartlarini tasdiqlaydigan guvohnoma: *sugʻurta polisi.*

POLIS III

ot; s.u; shv. Politsiya soʻzining soʻzlashuv uslubidagi talaffuzi: *Hozir ketmasang, polis chaqirib, kuningni koʻrsataman.* Soʻzlashuv uslubi.

POLKA

POLKA I

ot. idish-tovoq, kitob kabilar qoʻyish uchun devorga yoki shkafga oʻrnatilgan, taxta yoki qattiq materialdan qilingan tokcha: *Ulardan biri yerda tartibsiz sochilib yotgan bir dasta kitob qandaydir qoʻlyozmalarni, chuvalashib ketgan kanop bogʻichlardan ajratib, polkaga taxlash bilan band.* H.Ahmar, Yakkama-yakka.

POLKA II

ot. davra boʻylab juft-juft boʻlib, tez, sakrab-sakrab oʻynaladigan chex xalq raqsi: *Andijon polkasi oʻzbek xalq cholgʻu kuyi va aynan shu nomdagi raqs. XX asrning 20-yillardan boshlab andijonlik sozanda va aktyor Orif Garmon Toshmatov talqinida ommaviylashgan.* Wikipedia sayti.

POP

POP I

ot. pravoslav cherkovida oʻrta darajali ruhoniylar: *Poplar qoʻngʻiroqlarni ura berdi, qoʻngʻiroqning tovushi olamni tutdi.* Goʻroʻgʻlining tugʻilishi.

POP II

taqlid. biror narsaga yumshoqroq narsa bilan urilganda chiqadigan tovush: *Qopqopq pop etib yopildi.* Soʻzlashuv uslubi.

PORA

PORA I

ot. [toj. birinchi unlisi asli cho'ziq] parcha, bo'lak, burda: Qo'lingdan kelsa, ming pora qilib tashlamaysanmi?! So'zlashuv uslubi. Faqat o'qtin-o'qtin urush sovuq nafasini purkagan kunlarda sho'x kulgilar faryod bilan almashib, dashtni zir titratadi-yu, bu kichik baxtni ham ko'p ko'rib, yuraklarni ming pora qilib ketadi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

PORA II

ot. [toj. pul] o'z manfaatiga xizmat qildirish maqsadida g'ayriqonuniy yo'l bilan beriladigan pul yoki buyum, rishvat: A'zamjon aka hozir pora bilan ish bitkazish mumkinmasligi, pora bergan ham, pora olgan ham qiya bo'lib ketishini aytib qoldi. S.Ahmad, Saylanma.

PORT

PORT I

ot. dengiz yoki daryo qirg'og'ida kemalar turadigan va ta'mirlanadigan, yuk yuklash va tushirishga mo'ljallangan, kemalarni noqulay ob-havodan muhofaza qiluvchi inshoot: Dunyodagi eng gavjum port Rotterdam (Gollandiya) hisoblanadi. Gazetadan.

PORT II

taqlid. yumshoq idishdagi gaz yoki suyuqlikning kuch bilan otilib chiqishi, to'qimaning birdan yorilishidan hosil bo'ladigan tovush: Qop port etib yorilib ketdi. So'zlashuv uslubi.

PORTAL

PORTAL I

ot. binoning old, kirish qismi: Portal – binoning me'moriy jihatdan alohida ishlov berilgan, bir qadar ajralib turadigan old, kirish qismi. O'zbek tilining izohli lug'ati.

PORTAL II

ot. konstruksiya, tayanch qismi: Portal – konstruksiya yoki mashinaning P-simon tayanch qismi. O'zbek tilining izohli lug'ati.

PORTAL III

ot. internetda u yoki bu mavzu bo'yicha doimo to'ldirilib, yangilanib boruvchi to'liq ma'lumotlarni qamrab oluvchi universal sahifa: Portaldan siz o'zingizni qiziqtirgan pedagogika sohasiga oid yangiliklar, munozaralar, yangi pedagogik texnologiyalar haqida ko'plab ma'lumotlarni topishingiz mumkin. Gazetadan.

POSIRA

POSIRA I

ot. katta yer egalari tomonidan batrakkarga vaqtincha foydalanish va hosilidan davlat soliqlarini to'lash uchun ajratilgan yer maydoni: Yangi yerlar o'zlashtirdik – sizga posira, paxta, g'alla tashvishini tortmangiz sira. T.N.Qoriniyoziy.

POSIRA II

ot. yig'ilgan, g'amlangan narsa; qo'r: Bug'doypoya! Bizdan ilgari rais bu yerni odamlarga berib qo'ygan ekan. Posira ekib olishardi-da. Sh.Xolmirzayev, Og'ir tosh ko'chsa.

POST

POST I

ot. nazorat nuqtasi, qo'riqlanadigan joy yoki hudud: Mayli yomg'ir, qor yog'sin, O'z postimdan ketmayman, Askarlik qasamimga

Hech xiyonat etmayman. Bolalar uchun she'rlar.

POST II

ot. ijtimoiy tarmoqdagi yozuv: Instagramda yangi post chiqdi. So'zlashuv uslubi.

POTENSIAL

POTENSIAL I

ot; fiz. [lot. imkoniyat] makonning ma'lum nuqtasida muallaq jismga xos energiya zapasini xarakterlovchi o'lcham: tortish kuchining potentsiali.

POTENSIAL II

sifat; ijt. yashirin, ammo yuzaga chiqishi mumkin bo'lgan: U [Muso Xorazmiy] o'z ijodida ... yangi ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyaning tug'ilish jarayonida ilmiy ixtirolarga ehtiyoj kuchaygan bir davrning aqliy intilishlari, ilmiy qudrati, potensial kuchi, yo'nalishi va xarakterini ifodaladi. M.Xayrullayev, Fan va madaniyatimiz faxri. O'zbekiston Respublikasi o'z siyosiy va iqtisodiy mustaqilligini himoya qilish imkonini beradigan yetarli potensialga ega. Gazetadan.

POZITIV

POZITIV I

ot. negativdan ko'chirilgan va narsaning haqiqiy rang-tusini (oq, qora yoki boshqa ranglarni) aks ettiradigan fotosurat tushirilgan plastinka yoki plyonka: Pozitiv negativdan pozitiv fotomaterial – fotoqog'ozga, pozitiv foto yoki kinoplyonkaga kontakt usulida yoki proyeksiyalab hosil qilinadi. O'zbek tilining izohli lug'ati.

POZITIV II

sifat. pozitivga aloqador; narsaning haqiqiy ko'rinishini aks ettiradigan: pozitiv fotosurat.

POG'ONA

POG'ONA I

ot. zinaning, narvonning oyoq qo'yib chiqiladigan va tushiladigan poyalaridan har biri; pillapoya: *Shotining bir pog'onasiga oyoq qo'yishi bilan kallasiga, qo'shnining xotini kishidan qochadigan bo'lsa, andishalik ish bo'lmasmikin, degan o'y keldi.* S.Ahmad, Saylanma.

POG'ONA II

ot. tovushqator; undagi izchillik va uyg'unlikni tashkil etgan har bir tovush: *Tovushlarning asosiy pog'onasida yettita mustaqil nomi bor: do, re, mi, fa, sol, la, si.* T.Ortiqov, Musiqa o'qitish metodikasi.

PROKAT

PROKAT I

ot; tex. prokatka yo'li bilan tayyorlangan metall mahsulot (metall taxta (list), to'sin, rels, sim va shu kabilar): *Bekobodddagi metall zavodi quvvatini dastlab 1,5 million tonnaga qadar prokat ishlab chiqaradigan darajaga yetkazish g'oyat muhim ahamiyatga ega.* Fan va turmush.

PROKAT II

ot. ro'zg'or buyumlari, mashina, mototsikl va boshqalarni ma'lum miqdordagi haq evaziga vaqtincha foydalanish uchun berib yoki olib turish: *sport buyumlari prokati; prokatga mashina olmoq.*

PROSPEKT

PROSPEKT I

ot. [lot. ko'rinish, ko'zdan kechirish] katta uzunlikka ega keng va to'g'ri ko'cha: *Prospekt yoqasida ajoyib muhtasham turarjoy binolari qad ko'tarmoqda.* Gazetadan.

PROSPEKT II

ot. [lot. ko‘rinish, ko‘zdan kechirish] yozilishi, bosib chiqarilishi planlashtirilgan asarning maqsadi, vazifasi, tuzilishi haqidagi qisqacha bayon: Darslikning prospekti tayyor. So‘zlashuv uslubi. Ko‘p tomlik nashrning prospekti muhokama qilindi. So‘zlashuv uslubi.

PROZAIK

PROZAIK I

ot. proza yo‘li bilan yozuvchi, nasriy asarlar yaratuvchi adib: Hamid Olimjon Oybek to‘g‘risida so‘zlab, “u prozada shoir-u poeziyada prozaikdir”, deb aytgan edi. <https://sadikov.uz/en/news/insholar-toplami>

PROZAIK II

sifat. proza janriga oid; nasr, proza bilan yozilgan: prozaik asar.

PUL

PUL I

ot. [toj.] 1. Oldi-sotdi yoki to‘lov muomalalarida narx, baho, qiymat o‘lchovi bo‘lgan metall yoki qog‘oz belgi; aqcha: Janjalni pulga sotib oladigan shunaqa odamlar ham bo‘lar ekan, yo tovba! H.G‘ulom, Binafsha atri.

2. esk. Yarim tiyin: Butun harakatlari bir pul bo‘ldi. Yiqitgan bolalarga ikki puldan sovrin berib, tomosha qilib yotgan ikki boyning biri shu Niyozmat hoji bo‘lib, hajdan yangi kelgan yillari edi. A.Qahhor, Sarob.

PUL II

ot. [toj. ko‘prik] ko‘prik: Taxtapul (joy nomi); Puli sirot (diniy).

PUT**PUT I**

ot; shv; ayn. oyoq; ikki oyoq oralig'i, chatanoq: Laylakning yurishini qilaman, deb chittakning puti yirtilibdi. Maqol.

PUT II

ot. og'irlik o'lchov birligi: Yuki bir charx ila 3 put kelaturgan eski-tuski latta-puttalardan iboratdir. M.Behbudiy, Qasdi safar.

PO'K**PO'K I**

sifat. ichi chirigan yoki kavak: Bu tolning ichi po'k. So'zlashuv uslubi. Nusratbek ham shunday qildi. Biroq rediska po'k ekan. Tuflab tashlashga uyaldi. S.Nurov, Narvon. Nog'oraning ichi po'k, ovozi – baland. Maqol.

PO'K II

taqlid. ichi bo'sh yoki kovak narsani urganda, qizdirilmagan childirmani chertganda, yurakning qattiq urishida chiqadigan tovush: Pishgan qovoq chertilsa, po'k etadi. Ahyon-ahyonda shampanskiyning "po'k" etgan ovozi eshitilib qoladi. Mushtum.

PO'RSILDOQ**PO'RSILDOQ I**

ot. dukkaklilarga mansub, hosili pufakka o'xshash buta: Mevalar ochiladigan va ochilmaydigan bo'ladi. Masalan, tobulg'i po'rsildoq butalarning mevasi ochiladi. A.Qayumov, Dendrologiya.

PO'RSILDOQ II

ot. teridagi qavariq shish; qavarib, quruqshab yorilgan joy: Sovuqda ko'karib, po'rsildoq bog'lagan lablarini ko'z oldiga keltirdi. A.Muxtor, Tug'ilish.

PO‘RSILDOQ III *sifat. ko‘pchib, bo‘rtib turgan, bilqillama, yumshoq: po‘rsildoq bug‘doy non; Azamat teraklarga chirmashgan aymoqi uzumlar, paxsa devorlar orasida yoqutdek yaltiragan olchalar, po‘rsildoq oq o‘riklar... S.Ahmad, Qadrdon dalalar.*

Q

QABZA

QABZA I *ot. [a. changal; hovuch; tutqich, dasta; qo‘lga kiritish] tutqich, dasta: Mahkam darhol ichkariga kirib, eshikning qabzasidan tortdi. P.Qodirov, Uch ildiz.*

QABZA II *ot. bir kaft tutumiga teng uzunlik o‘lchovi: Tesha sopi, odatda, 4-5 qabza, ketmon sopi esa 12-15qabza bo‘ladi.*

QABZIYAT

QABZIYAT *ot. ich qotishi, uzoq vaqt ich kelmasligi yoki qiyinchilik bilan kelishi: Nojo‘ya ta’sir turli: yengil charchash, qorin shishishi, qabziyatdan tortib vazn ortishigacha olib kelishi mumkin. Daryo.uz sayti.*

QABZIYAT *ot; esk. diqqat oshgan, yurak siqilgan holat; dilgirlik: Men alamzada sho‘rlikni og‘ir qabziyatda ko‘rgan kampir...”turq-tarovatingizni ko‘rib, har kuni chorak etdan tushyapman”, deb meni bisyor tanglikka soldi. G‘ayratiy, Dovrirash.*

QADAR

QADAR I

ot. [a. taqdir, yozmish] taqdir, qismat, yozmish: Tangri taoloning haqiqatini, o'limni va undan keyinning haqiqatini, dunyoning intihosi va ibtidosini, qazoyi qadarni, hisob kunini anglasangizgina bu dunyoning haqiqati ayonlashadi, bu dunyoning qadri qanchalik ekani u dunyo bilan o'lchanadi va uning narxi arzon, o'zi o'tkinchiligi ma'lum bo'ladi. daryo.uz sayti.

QADAR II

ko'makchi. chegara ma'nosini bildiradi; dovur: Darvoza ostonasini to hamsoyalar eshigiga qadar supurib kirib, o'ltirib, onalari bilan choy ichmoqqa mashg'ul bo'lar erdi. Hamza, Tanlangan asarlar.

QADAR III

ko'makchi. kabi, o'xshash: Daryo qadar mardlik sig'gan keng quchog'ingga, Yashiringan milllion xalqning g'azabli sasi. H.Po'lat.

QADOQ

QADOQ I

ot; esk. 409,5 gramga teng og'irlik o'lchovi: bir qadoq; yarim qadoq; chorak qadoq; Afandi ishonmay, mushugini tortib ko'rsa, to'rt qadoq chiqibdi. Latifalardan.

QADOQ II

ot. chinni yoki shisha bo'laklarini ulashda ishlatiladigan metall skobalar, chega: Ikkita qadoq bilan butun bo'ladigan likopcha. Bu laganni butlashga beshta qadoq ketadi. So'zlashuv uslubi.

QADOQ III

ot. surkalaverib qo'l-oyoqda qotib qolgan teri parchasi: Vali aka qo'lining qadoqlari ozor berishidan qo'rqayotgandek, xotinining peshanasini avaylab siladi. M.Ismoiliy, Farg'ona tong otguncha.

QADOQLAMOQ

QADOQLAMOQ I *fe'l. ma'lum og'irlik o'lchovi asosida tortib taqsimlamoq: Kecha ikki qop unni qadoqlab qo'ydik. So'zlashuv uslubi. Obro' misqollab kelar, Qadoqlab ketar. Maqol.*

QADOQLAMOQ II *fe'l. chega bilan birlashtirmoq, yamamoq, chegalamoq: Kecha ikkita siniq lagan tashlab ketgan edim, qadoqlab qo'ygandirsiz. So'zlashuv uslubi.*

QADOQLI I

sifat. qadoq og'irligidagi: Ketmonchilarning eng katta deb bilgan o'n qadoqli ketmonlari ham mulla Obidga yoqmaydi. A.Qodiriy, Obid ketmon.

QADOQLI II

sifat. singan joyi yamalgan, chegalangan: qadoqli piyola.

QADOQLI III

sifat. qadog'i bor, qavarib qadoqqa aylangan, qadoq bosgan: Tovushsiz yig'lagan dehqonlar, eshonga ergashib, qadoqli qo'llari bilan yuzlarini siypadilar. Oybek, Tanlangan asarlar.

QALAMI

QALAMI I

ot.[a+f qalamga aloqador; qalamga o'xshash; qalamda bajarilgan] qo'lda to'qilgan, tagi oq yo'l-yo'l gulli ip mato: Oyog'iga ko'n etik, egniga chiy alakdan yaktak to'n, qalami ishton berdi. M.Ismoiliy, Farg'ona tong otguncha.

QALAMI II

ot. sopol buyumlarga qalam yordamida chizib, bezak ishlash usuli hamda shu usulda yaratilgan bezak, naqsh: Naqshli sopol idishlar, ayniqsa, qalami uslubida naqshlangan bodiyalar tayyorlash Voisov ijodida asosiy o‘rin tutadi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

QALAMCHA

QALAMCHA I

ot. kichkina qalam, qoldiq qalam: Yo‘lchini savodli qilishga astoydil urundi. Qo‘lga bazo‘r ilinadigan qalam bilan (u bu qalamchani yerko‘kka ishinmas edi) maxorka qog‘ozlariga yozib, Yo‘lchiga ruscha harflarni tanitdi. Oybek, Qutlug‘ qon.

QALAMCHA II

ot; q.x. payvandlash yoki ko‘kartirib ko‘chat qilish uchun kesib olingan novdacha: Kaliforniya hamda Xitoy teragi, qoratal qalamchalari, bodom, Kan guli va topinambur kartoshkasi, mevali va manzarali ko‘chatlarni Mo‘ynoqqa olib borib, tajriba ishlarini boshlab yubordi. xs.uz sayti.

QALAY

QALAY I

ot. kumush rangli yumshoq, turli shaklga osongina kiritiladigan metall: sof qalay; qalay qotishmasi; Qalay – Mendeleyev davriy sistemasining IV guruhiga mansub kimyoviy element; bolg‘alaganda tez yassilanadigan, yumshoq, kumushsimon oqrangli metall. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

QALAY II

olmosh; s.u. qanday?, qanaqa? Ahvolingiz qalay? Qalaysiz? Qalay, xursandmisiz? So‘zlashuv uslubi. Har qalay, shundan keyin Qumri meni ko‘rganida ko‘chaning u yuziga o‘tib ketadigan bo‘lib qoldi. A.Qahhor, Xotinlar.

QALB

QALB I

ot. yurak, dil: Mirzakarimboyning xotini Lutfiniso to‘satdan, qalb xastaligidan bo‘lsa kerak, bir kechada vafot etdi. Oybek, Tanlangan asarlar.

QALB II

sifat. egri, nopok. Himmati-ku yo‘q, yana o‘zi ham o‘lgudek baxil, niyati qalb yigit. Mushtum. Qalb qozoni qaynamas, Qaynasa ham quyulmas. Maqol.

QALIN

QALIN I

ot; esk. qiz chiqaruvchiga kuyov tomon beradigan narsa va pul: U to‘y shart-u sharoitlari ustida, qalin ustida savdolashib o‘tirmay, fotihaga qo‘l ko‘tardi. M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha.

QALIN II

sifat. yon ko‘lami me‘yordan ortiq; yupqaning aksi: Eski qalin chopon, lozim-u ko‘ylak olib chiqdi. Mirmuhsin, Me‘mor. Telbaning terisi qalin. Maqol.

QALMOQ

QALMOQ I

ot. qalmoq eli: Barchin shunday qaradi: ko‘rdi, Ko‘kdo‘nonni o‘ynatib, bir qalmoq kelayotir. Alpomish.

QALMOQ II *ot; s.u. qarmoq: Daryoga qalmoq tashlagan kishi ilinganini oladi-da. I.Rahim, Chin muhabbat.*

QALOQ

QALOQ I *ot. burunda qotib qolgan shilliq.*

QALOQ II *ot. shv. chilcho 'p.*

QALOQ III *ot.ayn. qalama: [Ilonning] Boshi majaqlanib ketgan ekan, tayoqqa ildirib qaloq sirtidagi baland xarsang ustiga tashladi. A.Muxtor, Qoraqalpoq qissasi.*

QAMASHMOQ

QAMASHMOQ I *fe'l. qamamoq fe'lining birgalik nisbat shakli: Mendan keyin onamni qamashibdi. Kampir turmada qazo qilibdi. Singlim dom-daraksiz. Sh.Xolmirzayev, Yo'llar, yo'ldoshlar.*

QAMASHMOQ II *fe'l. ko'z qamashishi; o'tkir yorug'lik ta'sirida ko'z tinishi, ko'z ko'rmaydigan bo'lib qolishi: Tik quyosh tig'laridan ko'zi qamashgan chol...chavandozlar kelayotgan tomonga yugurdi. H.G'ulom, Mash'al.*

QANDIL

QANDIL I *ot. [a. chiroq, chilchiroq, lyustra] bir necha sham yoki lampochka qo'yiladigan oyoqli yoki osma chiroq; chilchiroq, lyustra: Oltin qandildagi elliklab shamlarning nuri ...uyga bir xayolilik berar edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.*

QANDIL II

ot. olma navlaridan birining nomi: Qandil, simirenko...olmalar serhosilligidan ko'zingiz quvonib, dilingiz ravshan bo'ladi. N.Safarov, Olovli izlar.

QANI

QANI I

olmosh. qayerda: Nega vaqtsiz keldingiz? Otabek qani? A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Moling borida – ana do'st, Moling yo'g'ida – qani do'st. Maqol.

QANI II

nutq; boshlanganini ta'kidlovchi, undash, da'vat ma'nosini ifodalovchi so'z: Qani, biron ideya bo'lsa, aytsin: butun O'zbekistonni qidirganda, Nurmatjonga o'xshagan yigitdan yana bironta topilarmikan? A.Qahhor, Qizlar.

QANOAT

QANOAT I

ot. [a. mamnunlik, boriga shukur qilish; qanoatlilik, kamsuqumlik] ozga yoki borga ko'nish, bori bilan kifoyalanish, nafs tiyqlik bilan ko'pga, ortiqchalikka intilmaslik hissi: Qanoat qilmasa, sharmandaligi ortadi. Oybek, Tanlangan asarlar.

QANOAT II

ot. mamnunlik, qoniqish hissi: Pochchayev faqat o'ziga qarab qolganini ichida qanoat bilan qayd qilib, Jumanga yer ostidan "qalaysan?" deganday bir nazar tashlab qo'ydi. A.Muxtor Tug'ilish.

QANOAT III

ot. ishonch, ishonish: – Bu siringizni mendan yashirmoqchi bo'lasiz, – dedi tamom qanoat bilan Hasanali, chunki endi o'z kashfiga juda ishingani edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

QARASHMOQ

QARASHMOQ I *fe'l. "qaramoq" fe'lining birgalik nisbat shakli, ko'rmoq: Bolalar yalt etib G'ulomjonga qarashdi. M.Ismoiliy, Farg'ona tong otguncha.*

QARASHMOQ II *fe'l. yordam bermoq, yordamlashmoq: Oqjarda olimlarga qarashib yurganini bila turib, uning ko'zini shamg'alat qilib, qizga ishqibozlik qilishadi-ya, tavba. M.Mansurov, Yombi.*

QARI

QARI I *ot; esk. (uzunlik o'lchovi sifatida ishlatilgan) ko'krakning o'rtasidan qo'lning uchigacha bo'lgan oraliq, qulochning yarmi: Ishtonsizning tushiga ikki qari bo'z kiribdi. Matal. To'qson qari bo'zdan bo'lgan kissasi, Shundoq qalmoq aylanadi maydonda. Alpomish.*

QARI II *sifat. umrining ko'p qismini yashab qo'ygan, yoshi qaytgan, ko'p yashagan, keksa: Qari bor uyning zari bor. Maqol.*

QARI III *fe'l. umrining ko'p qismini yashab qo'ymoq, yoshi qaytmoq, ko'p yashamoq, keksaymoq: Ahmoq horiganini bilmas, ko'sa – qariganini. Maqol. – Siz nechaga kirdingiz? – Meni so'ramang, men endi qarib qoldim. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. "Odam shunday qilib qarisa kerak-da", – deb o'yladi u yonboshiga ag'darilib. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.*

QARIQIZ

QARIQIZ I

ot. turmushga chiqmasdan yoshi ulgʻayib, oʻtirib qolgan qiz: Bir kuni qoʻlimga "Hojimurod" tushdi. Qissaning muqaddimasi, yaʼni qariqiz haqidagi hikoya ezmalikday tuyuldi. O.Yoqubov, Olti etyud.

QARIQIZ II

ot; bot. murakkabguldoshlar oilasiga mansub, zax va soya yerlarda, yoʻl yoqalarida oʻsadigan ikki yillik begona oʻt: Qobil ular [giyohlar] orasidan kiyikoʻt, qirqboʻgʻin, moychechak va qariqizni tanidi, xolos. I.Mirzo, Iltimos.

QARIQIZ III

ot; bot. qora tusli, boʻrtma yoʻllari bor, choʻzinchoqroq, kam etli kuzgi qovun. Qovuntarvuz rastasidagi bir sotuvchi...xaridorga qariqizni maqtar edi. E.Samandar, Tangri qudugʻi.

QARQARA

QARQARA I

ot. boʻyni, tumshugʻi va oyoqlari uzun, tik qomatli, turnaga oʻxshash, oppoq, chiroyli botqoqlik qushi; qoʻtonlarning bir turi: Oʻrta mintaqadagi qarqaralar mavsumiy, tropik va subtropik mamalakatlarda oʻtroq yashaydi. Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi.

QARQARA II

ot. mavj, toʻlqin: Ikki oʻrim sochim – daryo, qarqara, Qayon ketsa bellarimdan ketgaydir. H.Xudoyberdiyeva, Saylanma.

QARQARA III

sifat. chiroyli: Qaynanali kelin qarqara kelin, qaynonasiz kelin masxara kelin. Maqol.

QARS

QARS I

ot. [a. ro‘mol] ro‘mol: Ko‘z yoshlarim orasidan kampirning enamnikiga o‘xshagan oq qarsi va undagi katta-katta qizg‘ish gullari ko‘zimga cho‘g‘dek ko‘rinib ketdi. B.Qobul, Ena shamol.

QARS II

taqlid. narsalarning bir-biriga qattiq urilishidan, sinishidan va shu kabilardan hosil bo‘ladigan tovush: Qars-qurs bilan yong‘oqlar, Do‘lday yerga to‘kilgan. M.Shayxzoda, Toshkentnoma.

QARTA

QARTA I

ot. otning yo‘g‘on ichagi, shundan tayyorlangan ovqat: Shoyi kiydim, kimxob kiydim, ustimda yo‘q, Qazi bilan qarta yedim, qornimda yo‘q. Maqol.

QARTA II

ot. ekin ekiladigan ayrim (odatda bir ariqdan suv ichadigan) yer uchastkasi, paykal, taxta: Majlisning oxiri shu xildagi g‘o‘zalar ko‘proq bo‘lgan Qambarali aka brigadasining uchinchi qartasiga ko‘chirildi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

QARTA III

ot. rasm yoki xol tushirilgan karton qog‘ozchalar, shular bilan o‘ynaladigan o‘yin: Nega siz ichadigan, qarta o‘ynaydigan to‘pori odamlarga o‘xshashni istaysiz? Qo‘ying, bu ishni qilmang, o‘tinaman. A.Chexov, Vanya tog‘a.

QASABA

QASABA I

ot. [a. tilla yoki kumush ip; zar uqa; kimxob; zarbof] zar aralashtirib to‘qilgan yupqa mato: Humoyunning yiloshini berganlaridan so‘ng Hamida begim qora kiyimlarini tashlagan, hozir

havorang qabo kiyib, boshiga ko'k hoshiyali oq qasaba ro'mol o'ragan edi. P.Qodirov, Avlodlar dovoni.

QASABA II

ot; esk. [a. shahar] katta qishloq, shaharcha:...Turkistonning har bir shaharining va hatto, ba'zi bir qasaba ko'ylarining shevasi boshqadur. Behbudiy, Tanlangan asarlar.

QASIR

QASIR I

sifat; esk.kt. [a. qisqa, kalta; past] qisqa, yetuk bo'lmagan: Basharti siz kiromlar ul beparhez zolimning mingboshilik vazifasidan...[bekor qilishga] bel bog'lagan bo'lsalaringiz, biz faqirlarning aqli qasirimizga bir andisha keladir. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

QASIR II

tadliq. yog'och va shunga o'xshash narsalarning chatnashidan yoki sinishidan hosil bo'ladigan tovushni bildiradi: Otlarning tuyog'i toshlarga urilib, qasir-qusur ovozlar dashtni qoplab boryapti. X. To'xtaboyev, Yillar va yo'llar.

QASMOQ

QASMOQ I

ot. ust-boshga o'tirgan qalin kir qatlami, qatirma kir: Shuncha yurib, nima orttirding? Mana shu juldur chopon bilan qasmoq do'ppimi? S.Ahmad, qadrdon dalalar.

QASMOQ II

ot; ayn. qazg'oq: Bolaligimda Oppon degan bir o'rtog'im bo'lardi. Sira boshidan qasmoq arimasdi. S.Ahmad, Saylanma.

QASQON

QASQON I

ot. g'alvir, elak, chirmanda va shu kabilarning gardishi, chambarak: Chirmandaning qasqoni, Bandi bormi osgani. O'ynasang o'ynab olgin, Yoring bormi to'sgani? M.Alaviya.

QASQON II

ot. manti, xonim kabilar teriladigan maxsus patnislari bo'lgan, shunday taomlar pishiriladigan oshxona asbob-buyumi: Qasqonda dimlanib, ustiga sariyog' surtilgan oshqovoq juda xushta'm bo'ladi. K.Mahmudov, O'zbek tansiq taomlari.

QAT

QAT I

ot. qavat-qavat yoki qatlam narsalarning har bir qavati, qatlami: Azmiddin bir varaq qog'ozdagi bir necha qat buklangan xatni olib, chiroq shu'lasiga tutib, ko'zdan kechirdi. H.G'ulom, Mash'al.

QAT II

ot. marta, karra, qatla: Biroq uning tashvishi ikki qat oshdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

QAT III

olmosh; shv. qayer? qaysi yer? qaysi joy: Uzoqligi qatga borardi? Ko'pi bilan to'rt-besh kunlik yo'l. S.Anorboyev, Oqsoy.

QATIRMA

QATIRMA I

ot. oshirilmagan xamirdan qozonda yog'siz pishirilgan yupqa non: Otasiga deb, xurmachaga solingan oshning ustiga bitta qatirmani yopib, ro'molchaga tugdi-da, chiqib ketdi. Oydin, Gulsanam.

QATIRMA II

ot. kiyim yoqasi, yelkasi, ko'kragi tekis tursin uchun avra bilan astar orasiga qo'yiladigan kraxmallangan mato: ko'kragiga qatirma qo'yib

tikilgan kostyum.

QATIRMA III

ot; ko'chma; s.u. qalin kir, qasmoq: Umrida hammom va sovun ko'rmagandan bo'lsa kerak, ikki yuzi qotirma bo'lib ketgan qo'yko'zli bola kelib, ro'paramda to'xtadi. Sh.Rizo, Qor yog'di, izlar bosildi.

QATIRMOCH

QATIRMOCH I

ot. tovada pishgan non; qatirma.

QATIRMOCH II

sifat. kir, iflos: Ko'ylagining yoqasi qatirmoch bo'lib ketibdi.

QATRA

QATRA I

ot. [a. tomchi, zarra; tomizg'i (dori)] suyuqlikning zarralari tortishuvi natijasida sharcha shaklini olgan alohida kichik bo'lagi; tomchi: U ohu ko'zlar...Anbar hidli qatralar to'kdi, Yuzda qolib billurin izlar, Chamanlarga olmoslar to'kdi. M.Shayxzoda.

QATRA II

ot. oz miqdor, ozgina: Qatra ham uni yo'q ekan, oldimga yarim stakan qatiq qo'ydi. O.Husanov, Cho'lda.

QATTOL

QATTOL I

ot. [a.qotil, o'ldiruvchi] odam o'ldiruvchi, xunxo'r, qotil: U toshdek og'ir gavdasini kuch bilan Mardonbek tomon tashlagan zamonoq, qattol birin-ketin ikki o'q uzdi. S.Azimov, Oppoq tong qo'shig'i.

QATTOL II

sifat. juda ham qattiq, keskin: Vazir janoblari xazina sarf-xarajatlarini qattol nazorat ostiga olmoqni taklif etdilar. S.Siyoyev, Avaz.

QAVS

QAVS I

ot. ikki (ochiluvchi va yopiluvchi) qismdan iborat kamonsimon belgi: kichik qavs; o'rta qavs; katta qavs; qavs ochmoq; qavs yopmoq; Kiritma gap odatda qavsga olinadi. M.Mirzayev, S.Usmonov, I.Rasulov, O'zbek tili.

QAVS II

ot. 1. Joylanishi o'q-yoyga o'xshash bo'lgani asosida nomlangan yulduzlar turkumi: Qavs oyidayoq tog' etaklariga yoqqan qalin qor otlarning tizzasiga yetib bordi. P.Qodirov. Yulduzli tunlar.

2. esk. Quyosh yilining 22-noyabrdan 21-dekabr oralig'iga to'g'ri keladigan to'qqizinchi oyi nomi: Bizda mezon, aqrab va qavs oylari quruq bo'lishi kerak, bo'lmasa kuzgi hosilni, ayniqsa, g'o'za-paxtani yig'ishtirib ololmaymiz. S.Ayniy, Qullar.

QAYIN

QAYIN I

erga xotinning, xotinga urning qarindoshi (qarindoshlikni bildiruvchi so'zdan oldin keladi): qaynata (qayin ota); qaynana (qayin ona); qaynag'a (qayin og'a); qayin singil; qayin egachi; Ular mening qayin inilarim, kambag'al, uyatchan kishilar. O'zlari kelishdan uyalib, arizalarini mendan yubordilar. S.Ayniy, Qullar.

QAYIN II

ot. terakka o'xshab tik o'sadigan po'sti oq shimol daraxti: Qadrdon dublar, archalar, qayinlar g'amginlik bilan bosh egib, orqada goldi. I.Rahim, Chin muhabbat.

QAYIRMA

QAYIRMA I

ot. zuvalani yettiga bo'lib, yasab, qayta zuvala qilib, bu harakatni yetti marta qaytarib yopiladigan non: Vohada qadimdan an'ana sifatida tayyorlab kelinadigan nonlardan biri qayirmadir. Qayirmani farzand ko'rgan ayollar "chilla"si chiqquncha iste'mol qilishgan. M.Fayzullayeva, Non bilan bog'liq an'analar.

QAYIRMA II

ot. hayotiy tajriba va falsafiy xulosalar mujassam bo'lgan to'rtlik: Biz ruboiy, tuyuq, fard degan janrlarni bilar edik. Menimcha, bularning qatoriga "qayirma" ham alohida janr bo'lib qo'shildi. A.Oripov, Qayirma – mustaqil janr.

QAYIRMA III

sifat. qayriladigan, qaytariladigan; bukiladigan, buklama: Qayirma yoqa ko'ylak ustidan Kiyib olgan yangi choponni. E.Rahim, Yangi qadam.

QAYISH

QAYISH I

pardoatlanmagan, yaxshi ishlov berilmagan xom charm; past navli charm: Oq qayishdan kamar, so'liga qilich osilib, o'ng tomoniga to'pponcha qistirilgan, har qatorda to'rttadan otliq kelmoqda edilar. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

QAYISH II

ot. tasma; kamar (odatda tilim-tilim qilib qirqilgan charmdan yasaladi): Badia otining oldiga kelib, uni erkaladi, egar, jabduq urib,

qayishlarini mahkamlab bog'ladi. Mirmuhsin, Me'mor.

QAYNA

QAYNA I

ot. qarindoshlik oti, qayna ona: Qayna qaynamasa, kelin aynimaydi. Maqol.

QAYNA II

fe'l. kuchli issiqdan ko'pirib, bug'lanib vaqirlab turmoq: Yuz gradus issiqlikda suv qaynaydi. Qozonda sho'rva qaynamoqda. Baqirlab qaynayotgan dorini birov qoshiq bilan shopirib turdi. A.Qahhor, Ko'r ko'zning ochilishi.

QAYLA

QAYLA I

ot. mayda to'g'ralgan go'sht va sabzavotdan qovurib tayyorlanadigan, so'ngra ovqat ustiga solinadigan qo'shimcha masalliq: ...piyozlari qip-qizil qovurilgan qayla solingan moshkichiridan ko'zga ilinar-ilinmas hovur ko'tarildi. J.Abdullaxonov, Xonadon.

QAYLA II

ot; shv. ovqatga solib pishiriladigan shapaloq-shapaloq holdagi xamir, shunday xamirli taom: Ammam boyoqish yog'li qayla qildi. Ishtaha bilan yedim. Oybek, Bolalik.

QAYLA III

ot; max. mayda charm rezgilari bilan sirachdan tayyorlangan quyuq, bo'tqasimon qorishma (poyabzaldo'zlikda ishlatiladi).

QAYNAMA

QAYNAMA I

ot. katta soy, daryo va shu kabilarning suv uyurmalanib, qaynaganday varaqlab turadigan joyi; girdob: Amudaryoda tosh yo'q hisob.

Ammo girdob – qaynamalar juda-juda ko‘p. Gazetadan.

QAYNAMA II

ot; maxs. ariq suvini yo‘l ostidan o‘tkazish uchun mo‘ljallangan gidrotexnika inshooti: Qaynama – beton hovuzchalar orqali yerosti quvurlariga quyilib, dala yoqalab yugura ketdi. Sh.G‘ulomov, Yorqin ufqlar.

QAZI

QAZI I

ot. otning to‘sh va peshnop go‘шти; shulardan yo‘g‘on ichakka tiqib tayyorlangan mahsulot: yangi qazi; bir yillik sur qazi; O‘n yetti otning eti, moyi, qazisi degandek, ikki yuz sakson pud oralarida tosh beradi. A.Qodiriy, Obid ketmon.

QAZI II

fe‘l. yerni o‘yib, chuqur hosil qilmoq; kavlab olmoq: Yo mayit uchun qabr qazishni iltimos qiladi, yo marhumlar ruhiga Qur‘on o‘qitib, to‘rt-besh so‘m tashlab ketadi. T.Malik, Shaytanat.

QIDIRMOQ

QIDIRMOQ I

fe‘l. izlamoq, axtarmoq: Hayot shoxlarga tikilib qaradi. U ovoz egasini tanigan, taniganini qidira boshlagan edi. M.Ismoilij, Farg‘ona tong otguncha.

QIDIRMOQ II

fe‘l; shv. mehmonga bormoq: Kecha xolamlarnikiga qidirib keldim, bormaganimga ancha bo‘gan ekan. So‘zlashuv uslubi.

QIL

QIL I

ot. soch, yol; dum tolasi: yuragiga qil ham sig'maydi. Arg'amchiga qil quvvat. Maqol. Qiz asray olmagan tul qilar, Jun asray olmagan qil qilar. Maqol.

QIL II

fe'l. amalga oshirmoq, bajarmoq, ro'yobga keltirmoq: Hisobingni to'g'ri qil, Xotiningni o'g'ri qilma. Maqol.

QIL III

yordamchi fe'l; qo'shma fe'l yasalishida qatnashadi: Noz qil bardoringga, Xarid qil xaridoringga. Maqol.

QIR

QIR I

ot. baland tekis yer: Qimirlagan qir oshar. Maqol. U o'zi ishlagan dalalarda, bog' va qirlarda kechgacha aylanardi. S.Ahmad. Ufq.

QIR II

ot. biror jismda ikki tomonning tutashgan o'rni, uchli joy, zih, qirra; devorning qiri: O'sha shum xabar kelgan kuni ostonaning qiriga tegib sinib tushgan edi. Y.Muqimov, G'alati odamlar.

QIR III

ot. qurilishda ishlatiladigan, biriktiruvchi, yopishtiruvchi ashyo, material: Sulton Sanjar Murg'ob daryosiga g'ishtin to'g'on qurdirganda, qir ishlatgan. Qir g'oyatda mustahkam ashyo. Yangi Madrasa poydevoriga qir solganman. Metin bo'lib ketgan. Mirmuhsin, Me'mor.

QIR IV

fe'l. 1. O'tkir narsa bilan biror yuzani ko'p marta sidirmoq: Qozonni qir, top-toza bo'lsin, qizli uyning qozoni qora bo'lishi kerak emas. So'zlashuv uslubi. Sigiringizning qanshasiga temiratki chiqibdi, namakob surkadim, nos surkadim, bo'lmadi, pichoq bilan qirib, kerosin

surkash kerakmish. A.Qahhor, Yangi yer.

2. Yoppasiga, ko‘plab o‘ldirmoq; zararli hasharotlarni qirmoq: *Hammasini qir, o‘ldirib tashla, bironta qolmasin! So‘zlashuv uslubi.*

QIRON

QIRON I

ot. yoppasiga halok qilish: yovga qiron kelsin; Maksim ota bosmachilarga pulemyot bilan qiron soldi. S.Ahmad, Hukm.

QIRON II

ot; s.u. burjda ikki planetaning bir-biri bilan yaqinlashuvi (munajjimlar shu holatni baxt keltiruvchi belgi hisoblagan); davlat, mamlakat: Qiron unvoni birinchi bo‘lib Amir Temurga berilgan: Sohibqiron Amir Temur. Qaysi qiron bilan urushdi? Oybek, Qutlug‘ qon.

QIROV

QIROV I

ot. sovuq sathda paydo bo‘ladigan qor shaklli mayda muz kristallari (yog‘inning bir turi): Bugun kechasi qirov tushibdi. Shu soch-soqoliga qirov qo‘ndirgan tirkashning o‘zi emasmikan? O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

QIROV II

ot. mollarning tilini qoplaydigan oqish rangli kasallik: Sigir ovqat yemay qo‘ydi, tilini qirov qoplabdi. So‘zlashuv uslubi.

QIROV III

ot. charxlangan pichoq, o‘roq kabilar tig‘ida hosil bo‘ladigan, qayrab tushirib yuboriladigan kukunlar: qirovi to‘kilmagan pichoq; Sizga o‘zingizga o‘xshagan qirovi to‘kilmagan odamlardan ikkitasini qo‘shib beraman. A.Qahhor, Anor.

QIRQ

QIRQ I

ot. o‘zbek xalqi tarkibiga kirgan yirik qabilalardan biri: *Birni qipchoq-u xitoy-u, birni yuz, nayman demang, Qirq-u Yuz, Ming son bo‘lub bir xon oyinlik qiling.* Turdi.

QIRQ II

ot. kishi vafotidan keyin o‘ttiz yettinchi yoki o‘ttiz to‘qqizinchi kuni o‘tkaziladigan marosim: *Ermon buva kampirining qirqida ham yurtga osh berarmish.* O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

QIRQ III

son. to‘rtinchi o‘nlik: *Bir qiz erga tegsa, Qirq qiz tush ko‘rar.* Maqol. *Ko‘kragimga yomon yara chiqib, qirq kun “ol ket, ol qo‘y” bo‘lib yotibman deng...* O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

QIRQ IV

fe‘l. kesib kalta qilmoq: *Ammo ular ko‘prikning har ikki tomonidagi yo‘g‘on o‘qyog‘ochlarni arralab qirqishdi hamki, ko‘prik ular kutganday uzilib tushmadi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

QISIR

QISIR I

sifat. qochmay qolgan, bo‘g‘oz bo‘lmay qolgan: *Qisir sigir ko‘p maraydi.* Maqol. *Astag‘firullo deng, to‘ram! Kuni kecha o‘zlari qisir g‘unajinni bo‘g‘oz deb sotdilar.* X.To‘xtaboyev, Felyetondan so‘ng.

QISIR II

taqlid. daraxt, yog‘och singanda chiqadigan tovush taqlidan ifodalaydi: *qisir etmoq; qisir-qisir qilmoq; U o‘tirgan stul qisir etdi.* So‘zlashuv uslubi.

QIY

QIY I

ot. qo‘yning uzoq tepkilanib, qatlanib yotgan go‘ngi: *Bir joyda xazina ko‘rganman, uch-to‘rt yillik qo‘y qiyi bosilib yotibdi.* S.Nurov, Narvon.

QIY II

fe‘l. biror tomonga yotiq holda uzunasiga kesmoq: *qaychi bilan qog‘ozni qiymoq; Sim qo‘limni qiyib yubordi.* So‘zlashuv uslubi.

QIY III

fe‘l; odatda bo‘lishsiz shaklda keladi; *ko‘zi qiymadi* – ko‘ngli bo‘lmadi: *Shirvonning barcha kattalari, podshoga yaqinlari – barisi Ravshanbekni dorga osmoqqa qiymadilar.* Ravshan. *Sizni ko‘zim qiymiydi, sizdan uzoqlashgim kelmaydi, Gulnor! Oybek, Qutlug‘ qon.*

QIY IV

taqlid. qiy-chuv (tartibsiz baqiriq-chaqiriqlar): *Qiy-chuv, chag‘ir-chug‘ur quloqni kar qiladi. Qizdirilgan chirmandalar havoni yangratadi.* Oybek, Qutlug‘ qon.

QIYIQ

QIYIQ I

ot. uchburchak holatida buklab, belga bog‘lanadigan, chetiga gul tikilgan to‘rtburchak mato, belbog‘: *Xadicha xola bundan yaqin olti oy burun kelganida bir qiyiq behi olib keldi.* A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

QIYIQ II

sifat. yotiq, qiya kesilgan: *Deraza oynalariga turli shaklda qiyiq qog‘ozlar yopishtirilgan.* Oybek, Quyosh qoraymas.

QIYOM

QIYOM I

ot. quyuq sharbat: Kampir o'ng qo'liga dasturxondan bir burda jizzali nonni oldi-da, piyoladagi qiyomga botirdi. Iboxon, Feruza ko'zli isirg'a.

QIYOM II

ot. tik, tepa, baland: kun qiyomga kelganda; qiyom paytida; Qiyom vaqti og'ilda sigir ma'raydi. Oybek, Bolalik.

QIYOM III

me'yor, marom: Shavla qiyomiga yetib pishgan edi. Alijon ishtaha bilan huzur qilib yedi. H.Nu'mon, Fasllar. Fikr bahsda qiyomiga yetadi. Shukrullo, Javohirlar sandig'i. Ketmon deganni bir qiyomda chopadi kishi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

QIZILCHA

QIZILCHA I

ot. badanda qizilsimon toshma chiqadigan yuqumli kasallik (bolalikda o'tadigan kasalliklardan biri): Badaniga qizilcha toshibdi. So'zlashuv uslubi.

QIZILCHA II

ot; s.u. qizil lavlagi: Bu yil qizilcha ham ekmoqchiman. So'zlashuv uslub.

QIZILCHA III

ot. cho'llarda va quruq toshloqli tog' yonbag'irlarida o'sadigan butalar turkumi (tibbiyotda qo'llanadi).

QIZIQ

QIZIQ I

ot. juda issiq payt, holat; qizib turgan, qizigan: Quyosh yangigina botgani uchun kunning qizig'i hali qaytmagan edi. S.Zunnunova, Gulxan. Tandir kabi cho'l qizig'ida Qizaribsan misoli shirmon. R.Bobojon.

QIZIQ II

ot; ayn. qiziqchi: Yusuf(jon) qiziq; Oxun qiziq; Ulug‘bek o‘tkazgan katta bir to‘yda qiziqalar, cholg‘uchilar, askiyachilardan tashqari, bir ayol ashula aytib hammani mast-u shaydo qilgan ekan. K.Yashin, Hamza. Birdan xon va raiyat kulib yubordilar, bu kishi Xudoyorning eng yaxshi qizig‘i Zokir gov edi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

QIZIQ III

sifat. kishini hayron qoldiradigan, ajablantiradigan: Xayol qiziq narsa, u o‘zining tutqich bermas qanotlarida ba‘zan kishini uzoq-uzoqlarga olib uchadi. S.Zunnunova, Yangi direktor.

QIZIQ IV

fe‘l. bilishga harakat qilmoq, ishqivoz bo‘lmoq: Lekin amerikanacha fokusni birinchi marta eshitishim. Ehtimol juda qiziqdir, o‘rganib olsam bir kun ish berib qolar, deb o‘yladim. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

QOL

QOL I

fe‘l. 1. Biror yerda, holatda bo‘lishni davom ettirmoq: Oltin boshli otang bilan qolguncha, Paxmoq boshli onang bilan qol. Maqol.
2. Yo‘qolib ketmay, saqlanib kelmoq: Onasidan qolgan uyni buzdirib, yog‘ochini sotmoqchi bo‘lgan ekan, hech kim olmabdi. A.Qahhor, Xotinlar.
3. Kechiktirilmoq, keyinga surilmoq: Amirzodam, hozirgina bir mashqdan chiqdingiz. Boshqa mushkul mashqlarni ertaga qoldiring. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

QOL II

ko'm. f. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga:

1. "Ma'lum muddat davom etish" grammatik ma'nosini qo'shadi: *Tishing borida tishlab qol, Kuching borida ishlab qol. Maqol.*

2. "Xayrixohlik, ruxsat" grammatik ma'nosini qo'shadi: *ola qol; bera qol; o'qiy qol; "Bunga Mashrab aybdor, – dedi Akmal. – Bu yog'ini aytmay qo'ya qolaylik", – degan edi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.*

QON

QON I

ot. organizm tomirlarida yurak faoliyati bilan harakatlanib, hujayralarning oziqlanishini va modda almashinuvini ta'minlovchi qizil rangli suyuqlik: Tuqqan elga jon tortmasa ham, qon tortar. Maqol. Yara ko'krakda, yurakka yaqin: undan quyuq qon hali ham siljib turar edi. Oybek, Tanlangan asarlar.

QON II

fe'l. to'ymoq, qoniqmoq: Uyquga qonmay uyg'ongan yosh bolaniki singari xumorli ko'zlari, qayerga qadam tashlashini bilmagan kishiniki singari ahvoli, xayoliy lablarining bo'sasi bilan titrayotgandek ko'ringan dudoqlari, xayoliy quchoqda talpinayotganga o'xshagan atvori, harakatlari menga butun sirni ayon qildi. R.N.Guntekin, Choliqushi.

QONUN

QONUN I

ot. O'rta va Yaqin Sharq xalqlari orasida keng tarqalgan, changga o'xshash, qadimiy torlirtnama cholg'u asbobi: Xo'ja Abdullo ajoyib qonun chalardi, she'r aytardi. Oybek, Navoiy.

QONUN II

ot; huq. falsafiy yoki davlat hokimiyati tomonidan qabul qilingan, hamma uchun majburiy bo'lgan ijtimoiy-huquqiy me'yor va munosabatlarni belgilovchi rasmiy qoida; ana shunday munosabatlarni mustahkamlash, rivojlantirish va tartibga solish vositasi: jinoyat qonunlari; qonunlar to'plami; qonun chiqarmoq; qonun chiqaruvchi organ; Advokatim qonunni suv qilib ichib yuborgan qonunshunos, – dedi Avazboy. N.Safarov, Olovli izlar.

QOP

QOP I

ot. mayda, sochiluvchan narsalarni saqlash, tashish uchun matodan tikib tayyorlangan, xaltadan katta, qanordan kichik buyum: Gap desang, qop-qop, Ish desang, Samarqanddan top. Maqol.

QOP II

fe'l. tishlamoq (itga nisbatan): It qutursa egasini qopadi. Maqol. Ne bedovlar jazosini topadi, Bir nechasi ag'nab, qumni qopadi. Alpomish.

QOPLA

QOPLA I

fe'l. 1. Biror sath, yuzani to'liq egallamoq, yopmoq: Tun qorong'isi ustiga osmonni quyug bulut qopladi-yu, qal'a ichini zulmat bosib ketdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

2. Astar-avraga paxta joylab tikmoq: Akrom ikkimiz sirk artistlarinikiga o'xshatib paxta qoplaydigan kanor qopdan ko'ylak, keng ishton tikdik-da, artistlarnikiga o'xshab olachipor bo'lsin uchun siyoh bilan har joyini bo'yab ham qo'ydik. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

QOPLA II

fe'l. qop(lar)ga solmoq, joylamoq: Mo'ysafid domla butun devorni qoplagan katta doskaga temalarni yozishga kirishdi. O.Yoqubov, Muqaddas.

QOQ

QOQ I

sifat. 1. Suvi qochgan, qurigan: qoq non; qoq go'sht; O'rtadagi devorni buzib, qoq kesagini toklarning tagiga solishibdi. S.Ahmad, Tuynuk. 2. Taqir, hech narsa o'smaydigan: qoq yer; qoq bosh; Qoq qirdan yer ochib, har bir gektar yerdan o'n besh-yigirma sentnerdan paxta beraman. Tuyg'un, Bu bog'lar meniki.

QOQ II

sifat. naq o'rtasidan; teng: Agar muruvvat qilsanglar, jilla bo'lmasa, bu yilcha mevalarni qoq bo'lasizlar-da. Oybek, Tanlangan asarlar. O'zi topgan "kapsan" va "cho'tal"larning qoq yarmini boshliqlarga beradi. Mushtum.

QOQ III

ravish. xuddi, to'ppa-to'g'ri, ayni: hovlining qoq o'rtasida; qoq peshinda; Men ham ergashdim. O'ttiz-qirq qadam yurib yaydoq dalaning qoq o'rtasida yana to'xtashdi. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

QOQ IV

ravish. tik: Qattiq joyda qoq turar. Maqol.

QOQ V

fe'l. bir qattiq jismga ikkinchi qattiq jismni urmoq: Oldin o'zingga boq, So'ngra nog'ora qoq. Maqol.

QOR

QOR I

ot. suv zarralarining sovuq ta'sirida birikishi orqali yuzaga keladigan oq par shaklidagi

yog'in: *Shamol zo'raygandan zo'rayib, xiyol o'tmay, qor ham uchqunlay boshladi.*
X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

QOR II

fe'l. suyuq, mayda narsalarni bir-biriga aralashtirmoq: *Murodjon qolipni qumga qorar ekan, shu tomonga qarab jilmayib qo'ydi.*
O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

QORAKUYA

QORAKUYA I

ot. olov yoqqanda qozon tagida, tutun yo'llarida paydo bo'ladigan qurum: *Jumanni sud ham qilamiz, yuziga qorakuya ham surkarmiz, lekin qurilishga bundan nima foyda?* A.Muxtor, Tug'ilish.

QORAKUYA II

ot. o'simlikka (asosan dukkaklilarga) tushadigan zararli zamburug' (hosilni qora kukunga aylantirib yuboradi): *Achchiq begona o'tlar va qorakuya kasalligi tarqalgan maydonlardan don ekinlarini ajratib o'rish zarur.* Gazetadan.

QOTMOQ

QOTMOQ I

fe'l. 1. Qattiq holatga kelmoq: *Kichikligidan ot minib suyagi qotgan chavandoz so'nggi kunlarda suvorilikni juda sog'ingan edi.*
P.Qodirov, Yulduzli tunlar.
2. Harakatlanmay turmoq: *Shu gaplarni eshitib, taxtakachday qotib qoldim.*

QOTMOQ II

fe'l; *shv.* qo'shmoq, aralashtirmoq: *Borib kirsam maydonga, Achchig'im tarqatsam, deb. Dushmanlarning qonini Bo'z tuproqqa qotsam, deb.* Ravshan.

QOTMOQ III

fe'l. juda ozmoq, oriqlamoq: Bolam bechorani tinch qo'yasanmi, yo'qmi? Yegan-ichgani tatimay, kundan kunga turnadek qotib ketyapti o'zi. O.Husanov, Nay.

QOVOQ

QOVOQ I

ot. terining ko'z ustini qoplovchi qismi, qosh osti qismi: Ammamnikiga ketyapmizmi? – dedim qovoq-tumshug'im osilib. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

QOVOQ II

ot. palak otib o'sadigan, shapaloq bargli hosilining eti qalin, rangi sariq yoki sarg'ish, urug'i yapaloq va katta, po'stlog'i va shakli turlicha bo'ladigan, suvda pishirib yoki yog'da qovurib yeyiladigan poliz o'simligi: Qovoq ekib, qovun kutma. Maqol.

QOVOQ III

ayn. qovoqxona: Sharif Sulaymon hozir biron qovoqda, ehtimol, majlis o'tkazayotgandir. Oybek, Nur qidirib.

QOVUQ

QOVUQ I

ot. siydik pufagi: Mingboshi Matqovulning qovug'iga bir tepdi, u ag'darildi. M.Ismoilov, Farg'ona tong otguncha.

QOVUQ II

ot; esk. chaqmoq uchqunidan o't oladigan pilik, pilta: Kishi Otabekni o'tqizgach, tokchadan sopol lagan bilan qovuqni olib, chaqmoq surtdi. Sham yoqildi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

QOZON

QOZON I

ot. ovqat pishiriladigan quyma cho‘yan idish: Mashrab bu kartalarga qarashi bilan esiga negadir ilk ko‘klam, Aziz domla boshliq keksa o‘qituvchilar ho‘kiz qo‘shib, yer haydaganlari, oyisi qozon osib, atala pishirganlari tushdi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

QOZON II

fe‘l. qo‘lga kiritmoq, sazovor bo‘lmoq; g‘alaba (muvaffaqiyat, obro‘, ishonch) qozonmoq: Zor qishloqqa kelib qolgan Nizomiddinov qishloqliklarning hurmatini qozongandi. S.Ahmad, Hukm.

QULOQ

QULOQ I

ot. 1. Eshitish organi: Ko‘ngling bilan eshit, quloq aldaydi, Aqling bilan ko‘r, ko‘z aldaydi. Maqol.

2. Tutqich: qozonning qulog‘i; Manov bog‘ichni – parda, Manov ipni tor deydi. Manov – quloq, Bu – xarrak, ya‘ni eshak boladir. E.Vohidov, Kuy avjida uzilmasin tor.

QULOQ II

ot. kishi kuchidan foydalanib boylik orttiruvchi katta yer egasi; mushtumzo‘r: Ish tekshirildi, Bozor ota allaqayerdan qochib kelgan quloq bo‘lib chiqdi. A.Rahmat, Varrakchi chol.

QULOQ III

ot. suvning anhor, kanal, o‘qariq va shu kabilardan kichik suv yo‘liga, ariqlarga tarmoqlanib o‘tadigan joyi; dahana: Otang mirob bo‘lsa ham, quloqning boshida bo‘l! Maqol. Tilim sho‘x yallada, doim xayolimda baland hosil, Fikr tekis sug‘ormoq bo‘lsa, zehnim suv qulog‘ida. S. Abdulla.

2. shunday joydan o‘tadigan suv miqdori: (Akbar akaning ko‘ziga) Shu qadimiy daryodan ekiniga bir quloq suv chiqarib ololmay armonda

*o'tgan, baxt izlab elma-el kezgan
g'urumsaroyliklar ko'rindi. Y.Shamsharov, Baxt
izlab.*

QUMRI

QUMRI I

*ot. kaptarlar oilasiga kiradigan qushlardan biri,
g'urrakning bir turi; o'g'iz shevalarda
musichaga nisbatan qo'llanadi: Tog'lar,
bo'stonlar to'ldi Qumri-yu bulbul bilan.
Qo'shiqlar.*

QUMRI II

*ot. bargi uzun, rangi oq yoki sariq gulli o't: Bu
o'tloqlarda qumri ko'p o'sadi. So'zlashuv
uslub.*

QUR

QUR I

*marta, karra, bor: Hovlini yana bir qur ko'zdan
kechirib, pastga tushdi. M.Ismoiliy, Farg'ona
tong otguncha.*

QUR II

*ot. tovuqsimonlar turkumiga mansub, o'rmonda
yashaydigan, ov qilinadigan qush: qoraqur; qur
oviga chiqmoq.*

QUR III

*ot. davra: Qur bo'lmasa, qut bo'lmas. Maqol.
Qur ketdi – qut ketdi. Maqol.*

QUR IV

*fe'l. bunyoq etmoq, bino qilmoq: Xayr qil
o'ladigandek, Imorat qur o'lmaydigandek.
Maqol.*

QUR V

*undov. qo'ylarni haydashda ishlatiladigan
buyruq-xitob undovi: Cho'ponlar "qur-hayt"lab
qo'yni haydagan. Alpomish.*

QUR VI

taqlid. baqa, turna kabilarning sayrashiga o'xshash tovushni bildiradi: *Turnalarning mayin qur-qurlari osmon gumbazida ajib aks-sado beradi.* Yoshlik.

QURT

QURT I

ot. tanasini yig'ib-uzaytirish yo'li bilan harakat qiladigan hasharot: *ipak qurti; qurt urug'i; qurt boqmoq; O'tgan yil bahorda qurtga barg kesgani tutga chiqdim.* A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

QURT II

ot. dumaloq shakl berib, tuz (ba'zan qalampir, rayhon) qo'shib quritilgan suzma: *Boloxonaning shiftida, qurib, burishib qolgan terilar orasida, uch-to'rt to'rva qurt, ipga marjondek terilgan qalampir, shaftoli qoqi, bir-ikki bog' sadarayhon, tulkiday mayin oyim supurgi, egar-jabduq va yana allanarsalar ko'rinardi.* O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

QUV

QUV I

ot; esk. oqqush: *parqu yostiqliq; Quv quv bilan uchadi, G'oz g'oz bilan ko'chadi.* Maqol.

QUV II

ot; shv. chaqmoq uchqunidan o't olib yonadigan maxsus pilik, pilta: *Mehtaraga suv solib, Chaqmog'iga quv olib, yo'lga tushdi Hasan mard.* Ravshan.

QUV III

sifat. mug'ombir, ayyor: *Olimxon bekor yurib tirikchilik qilishning ham yaxshi yashashning yo'lini topgan odamlardan. U juda quv, mo'ltoni odam.* Oybek, Tanlangan asarlar. *Usta, men sizni sodda deb yurardim, ancha quv ekansiz-a,*

tavba. R.Fayziy, Hazrati inson.

QUV IV

ravish. butunlay: *Hali davlatning zakuni bekor ekan-da! Tegishli joyda gaplashib qo'ymaylik tag'in. Oyimning rangi quv o'chib ketdi...* O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

QUV V

fe'l. haydamoq, yetib yoki tutib olish uchun orqasidan yugurmoq, quvlamoq: *Orqasidan quv, yetib olasan, hali endi ketdi.* So'zlashuv uslubi. *Sharoit taqozo etganda galani qo'raga haydasa ham bo'ladi, agar otlar yaxshi bo'lsa galani quvib yetsa ham bo'ladi.* E.Seton-Tompson, Yovvoyi yo'rg'a.

2. qochgan kishini ketma-ket ta'qib etib bormoq: *Daminning jahli chiqib ketdi. – Qorovul quvlasa, yantoqzordan qocha olasanmi? Chop, kiyib chiq!* O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

QUV VI

taqlid. yo'tal tovushini taqlidan ifodalaydi: *Quv-quv yo'talyapti, yo'talning zo'ridan nafas ololmayapti.* So'zlashuv uslubi.

QUV VII

und. qushlar galasini haydashni bildiradi: *(Iqbol:) Chumchuqlar o'lsin, uylari kuysin. Hay, gala-gala quv.* N.Safarov, Uyg'onish.

QUYMOQ

QUYMOQ I

fe'l. suyuqlikni bir idishdan boshqasiga tushirmoq, solmoq: *Dasturxoni yozib ustiga non qo'ydida-da, piyolaga issiq choy quyib, eriga tutdi.* S.Zunnunova, Gulxan.

QUYMOQ II

ot. tuxumga un chalib, yog'da qovurib tayyorlangan ovqat: *kichik-kichik tovachalarda jizilllab turgan quymoq tortildi.* J.Adbullaxonov,

Oriyat.

QUYONCHIQ

QUYONCHIQ I *ot. son suyagining yon tomonidan boldirga tortilgan pay.*

QUYONCHIQ II *ot. tutqanoq kasalligi: Alpomish aytdi: “Nima qildi, do‘stim?” – “Bolalik kunda tutadigan quyonchiq kasalim bor edi, shu vaqt tutib qoldi”, – dedi Qorajon. Alpomish. So‘zning yomoni – sanchiq, Dardning yomoni – quyonchiq. Maqol.*

QUSHXONA

QUSHXONA I *ot. uy qushlari boqiladigan xona, joy: Oradan ikki-uch soat o‘tqazib, yana qaytib qushxonaga kirdim, sipohi qushlar hali ham o‘tirgan qo‘ndog‘idan tushmay, ovqatga ters qarab o‘tirar edi. G‘.G‘ulom, Shum bola.*

QUSHXONA II *ot. kushxona: Qushxonada qon yalab, sizlar kutar qassoblar. O‘zbek tili omonimlarining izohli lug‘ati. – Nega buzoqdek baqrayasan? Bu yer qushxona emas. Madrasa, madrasa. Shunaqa bo‘ladi. Chala qolgan savoding shu yerda chiqadi. G‘.G‘ulom, Shum bola.*

QO‘LTIQ

QO‘LTIQ I *ot. qo‘lning tanaga tutashgan joyida hosil bo‘ladigan burchak: kitobni qo‘ltig‘iga qistirib olmoq; bolani qo‘ltig‘idan ko‘tarib, ariqdan o‘tkazib qo‘ymoq; Qiz so‘mkasini qo‘ltig‘iga suqib ichkaridan chiqdi. S.Ahmad, Mo‘tti.*

QO‘LTIQ II

ot; geog. suvning (daryo, ko‘l, dengizning) quruqlikka turtib kirgan qismi; ko‘rfaz: *Boltiq dengizining Fin qo‘ltig‘i.*

QO‘NG‘IR

QO‘NG‘IR I

ot. qo‘ng‘irsimonlar oilasiga mansub qush; tumshug‘i o‘tkir, oyoqlari kalta, boshida ikkita kokil o‘tib chiqqan, pati jigarrang o‘rdak: *Qo‘ng‘irlar may oylarida tuxum ochib, jo‘jalarini iyundayoq uchirma qilishadi.* J.Abdullaxonov, To‘fon.

QO‘NG‘IR II

sifat. qora sariq rangli, to‘q malla: *Mirsaid qo‘ng‘ir koverkot pidjagini yechib stolning suyanchig‘iga tashladi.* P.Qodirov, Uch ildiz.

QO‘NG‘IROQ

QO‘NG‘IROQ I

ot. silkitilganda, tili devorlarga urilib sado chiqaradigan, to‘ntarilgan konus shaklidagi metall asbob: *Tuyasidan qo‘ng‘irog‘i qimmat.* Maqol.

QO‘NG‘IROQ II

sifat. buralib-buralib turadigan, jingalak (soch, jun va shu kabilar haqida): *Xalil jajjigina, istarasi issiq, sochlari qo‘ng‘iroq, bo‘yi o‘ziga qariyb teng keladigan dilkash bir qiz bilan tanishdi.* Tuyg‘un, Do‘stlik sevinchlari.

QO‘NOQ

QO‘NOQ I

ot. tariq, italyan tarig‘i; qo‘ng‘irboshlar oilasiga mansub, doni tariqdan ko‘ra maydaroq, boshqili bir yillik o‘simlik; g‘alla va yem-xashak ekini: *Shohsupa yonida eski do‘ppidan tovuqlarga qo‘noq sochayotgan kampir: – Ketishdi, – deya*

ko'cha eshigiga erinchoq nazar tashladi. Sh.Xolmirzayev, O'n sakkizga kirmagan kim bor? Hozir hech kim qo'noq ekmaydi. So'zlashuv uslubi.

QO'NOQ II

ot; esk. mehmon, tunda to'xtab, dam olib ketadigan yo'lovchi: Inson qo'noq bo'lar Oyga, Zuhraga. X.Rasul. Qo'nguncha qo'noq uyalar, Qo'ngandan keyin – uy egasi. Maqol.

QO'NOQ III

ot. parrandalar va qushlar uchun qurilgan kataklarga o'rnatiladigan uzun cho'p (parrandalar yoki qushlar shu cho'p ustida terilib turadi): U Errolni orqa eshik yonida, atayin ukki uchun tayyorlangan qo'noqqa o'tqizib qo'yishga urindi. J.K.Rouling, Garri Potter va mahfiy hujra.

QO'NOQLIK

QO'NOQLIK I

sifat. qo'noqqa yararli, qo'noqbop: Bu yog'och qo'noqlikka yaramaydi. So'zlashuv uslubi.

QO'NOQLIK II

sifat. qo'noqdagi, qo'noq bo'lib turgan joydagi vaziyat, holat, hayot: Nima qilay, ota-onadan ortiq bir mehribonning uyida bo'lganim uchun qo'noqlik andishasi yo'limni to'sadi. Hamza, Maysaraning ishi.

QO'R

QO'R I

ot. ustini kul bosib turgan mayda cho'g'; taft, issiqlik: Chovgumlardagi choy ichib bo'lingan, gulxanning qo'ri so'na boshlagan vaqtlar edi. H.Nu'mon, Qahramonning tug'ilishi.

QO‘R II

ot. ota-bobodan o‘tib kelayotgan boylik, mol-mulk: Qo‘r-qut. Domlaning aytishicha, qo‘r bitgan, bisotida ortiqcha pul qolmagan. A.Qahhor, Sarob. Erning topganiga xotinniki qo‘r bo‘lar. Maqol.

QO‘R III

ot; shv. sutdan qatiq tayyorlash uchun solinadigan tomizg‘i: Yugurib borib sutga qo‘r olib kelsang, sutni ko‘tarib qo‘yaman, peshinga ilikday qatiq ichamiz. So‘zlashuv uslubi.

QO‘R IV

ot; tar. kishilarning jamlangan holati: Qorong‘iroq burchakdagi stol atrofida qo‘r o‘tirgan ovqat tashuvchilardan biri turib, gazda pishirilgan, mag‘zi qalin po‘rsildoq ikkita non keltirdi. S.Nurov, Maysalarni ayoq urmaydi.

QO‘R V

ot. savlat: Go‘ri Amir qo‘r to‘kib mag‘rur, Pahlavonday menga tikilar. M.Ali. Boshliq kresloda hamon qo‘r to‘kib o‘tirardi. N.Aminov, Suvarak.

QO‘TON

QO‘TON I

ot. qo‘y qamash uchun atrofi to‘silgan maydon: Shu kecha tushimda cho‘pon bo‘libman, Qo‘tonimni qirning to‘rida ko‘ribman. Islom shoir. Yigit yugurib borib qo‘ton orqasidan o‘tovlarning birindan meshda qimiz olib keldi. A.Muxtor, Chinor.

QO‘TON II

ot. laylaksimon qush: Qarqara – bo‘yni, tumshug‘i va oyoqlari uzun botqoq qushi, qo‘tonlarning bir turi. O‘zbek xalq maqollari.

QO‘TOS

QO'TOS I

ot. tog' (yovvoyi) qoramoli: Bu mo'jaz zooparkda juda noyob jonivorlarni ko'rish mumkin. Tibet qo'tosi, sher, dengiz cho'chqasi, ayiq, yenot shular jumlasidan.
<https://xs.uz/uz/post/bukhoroda-zamonavij-zoopark-ochiladimi>

QO'TOS II

ot. ot yoliga taqiladigan bezak: O'n ikki oy seni Boybo'ri boqdi, Gardaningga Qaldirg'och qo'tos taqdi, Yig'latmagin Barchin gulday bebaxtdi, Quru-yo qur, hayt-a, beginning oti! Alpomish.

QO'Y

QO'Y I

ot. go'sht, yog', jun olish uchun boqiladigan, kovshanuvchi, ayri tuyoqli uy hayvoni: Semizlikni qo'y ko'taradi. Maqol. Qo'y bir terining ichida necha ozib, necha semiradi. Maqol.

QO'Y II

fe'l. 1. Biror sathni ishg'ol qildirmoq, o'rinlashtirmoq: Hasanali iljaygan ko'yi qo'ltig'idagi zarrin choponni olib, sandal ustiga qo'ydi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.
2. Biror holatda qoldirmoq: Qizimni och-yalang'och qo'ymasdi. Oybek, Qutlug' qon.
3. Tashlamoq, davom ettirmaslik: Bu masalani qo'yib, boshqasiga o'tib ketdi. Gapning bu tomonini qo'yavering. Oybek, Qutlug' qon.

QO'Y III

ko'm. f. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga:
1. "Ma'lum muddat davom etish" grammatik ma'nosini qo'shadi: Uning kutilmaganda aytgan bu so'zlari meni shoshirib qo'ygan edi. X.To'xtaboyev, Mungli ko'zlar.
2. "Istamaganda yuz berish" grammatik ma'nosini qo'shadi: U xafaligini yuzidan

sezdirib qo‘ygan edi. X.To‘xtaboyev, Mungli ko‘zlar.

3. “Osonlikcha yuz berish” grammatik ma’nosini qo‘shadi: *Xayri ulardan bir necha qadam orqada ohista odim tashlardi. U bir kechadayoq so‘lidi-qo‘ydi.* Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

QO‘ZI

QO‘ZI I

ot. qo‘yning bir yoshga yetmagan bolasi: Chirog‘im, sendan oldingi zootexnik ham xuddi shunday deb, qo‘zilarni sovliqlardan ajrattirmagan edi. S.Anorboyev, Oqsoy. Qo‘zi qo‘chqordan nishon, O‘g‘il – otadan. Maqol.

QO‘ZI II

fe‘l. yana qaytadan kuchli ravishda yuzaga kelmoq: dardi qo‘zidi; g‘ayrati qo‘zidi; Dangasaning g‘ayrati ish bitganda qo‘zir. Maqol.

QO‘ZILAMOQ

QO‘ZILAMOQ I

fe‘l. tug‘moq, to‘llamoq: qo‘ylar qo‘zilaydigan payt; Qo‘yni boqsang, qo‘zilar, Molni boqsang, buzoqlar. Maqol.

QO‘ZILAMOQ II

fe‘l. donador holda kelmoq; dona-dona, qumoq-qumoq bo‘lib turmoq: (Qovun) Qars yorilib ketdi – eti oppoq, qo‘zilab turipti, urug‘i sapsariq. S.Anorboyev, Hamsuhbatlar. (Ashirmat) Katta tarelkada qo‘zilab turgan oltinday sarimoyini o‘z oldiga tortdi. Oybek, Oltin vodiya shabadalar.

QO‘SH

QO'SH I

ot; esk. ikki ish hayvoni (odatda ho'kiz) va omochdan iborat yer haydash kompleksi: qo'sh vaqti; qo'sh haydamoq; Zag'chalar qag'qag'lashib, qo'sh ketidan uchib-qo'nishadi. N.Fozilov, Oqim. Uzoqdan qo'sh haydab yurgan yigitning ashulasi eshitiladir. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

QO'SH II

ot. safar, sayohat va shu kabilarda vaqtincha qo'nish joyi; vaqtinchalik qarorgoh: Qo'qon sipohlari endigi hujumgacha yaralarini bog'lash, damlarini olish uchun qo'rg'on yonidan qayoqqadir qo'shlariga ketganlar. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Hamma lashkar jam bo'lib, bular ham Asqar tog'dan oshib, qo'sh tashladi. Go'ro'g'li.

QO'SH III

sifat. birgalikda, yonma-yon joylashuvchi, ikkita: qo'sh otli; Yuqoridagi bir-biriga mingashib turgan qo'sh xarsang tagidan viqir-viqir qaynab suv chiqmoqda. S.Anorboyev, Oqsoy.

QO'SH IV

fe'l. bir narsaga ikkinchi bir narsani birlashtirmoq: Ipni ipga qo'sh, Tengini – tengiga. Maqol. Aqlingga aql qo'sh, Jahlingga – sabr. Maqol.

QO'SHMOQ

QO'SHMOQ I

ot. qo'shilib turgan, qo'shilgan; qo'shaloq narsa, qo'shimcha: Qo'rqqanga qo'sh ko'rinar, qo'shmog'i bilan besh ko'rinar. Maqol.

QO'SHMOQ II

fe'l. qo'shuv amalini bajarmoq: beshni beshga qo'shmoq.

R

RADIKAL

RADIKAL I

ot. radikalizmga asoslangan partiya a'zosi yoki shunday partiya tarafdori: Radikallar partiyasi.

RADIKAL II

ot. matematika va kimyo fanlarida ildiz chiqarish amalining belgisi: Radikal – matematika va kimyo fanlarida ildiz chiqarish amalining belgisi va shu amalning natijasi, ildizi. Molekuladagi atomlarning bir kimyoviy birikmadan ikkinchi kimyoviy birikmaga o'zgarishdan o'tadigan guruhi. O'zbek tilining izohli lug'ati.

RADIKAL III

sifat. qat'iy, keskin, tub: radikal choralar; radikal o'zgarishlar.

RAHBAR

RAHBAR I

ot. [toj.] boshliq, biror davlat, tashkilot, guruh, jamoa va shu kabilarga yo'l ko'rsatib, boshchilik qilib boruvchi, rahbarlik qiluvchi; yo'l boshchi, rahnamo: Mustaqillik sharoitida yashash har bir rahbar, fuqaro zimmasiga ulkan mas'uliyat ham yuklaydi. Gazetadan.

RAHBAR II

mehribon.

RASAD

RASAD I

ot; ast. osmon jismlarini kuzatish, astronomik kuzatishlar: Ulg'aysam, o'zim bir rasad tiklab yulduzlarda odam yashaydimi, yo'qmi, albat, bilib olurman. Ularning sirini ochguvchi mana

shunday bir kitob tuzurman. X.Davron, Bibixonim qissasi yoxud tugamagan doston.

RASAD II

ot. unib chiqqan ko‘chatlarni tez yetiltirish uchun boshqa joyga o‘tkazish yoki siyraklashtirish: Asad yo rasad, yo narasad. Maqol. Yangi ko‘chatlar rasad qilindi. So‘zlashuv uslubi.

RASM

RASM I

ot. [a. chizma] biror predmetning qog‘ozga (yoki boshqa biror narsaga) tushirilgan aksi, shakli, surat: rasm solmoq; O‘smanni uzib qo‘ydim, So‘lisa qo‘yaman deb, Rasmingizni so‘radim, Sog‘insam ko‘raman deb. S.Siyoyev, Yorug‘lik.

RASM II

ot. [a. odat] urf-odat, taomil: Ehtimol, payshanba kuni osh damlash o‘shandan keyin rasm bo‘lgandir? K.Mahmudov, Qiziqarli pazandalik. Mehmon oldiga dasturxon yozish ota-bobolarimizdan qolgan rasm. So‘zlashuv uslubi.

RASTA

RASTA I

ot; esk. [toj.] bir-biriga ulanib ketgan va bir xil mol bilan savdo qiladigan do‘konlar qatori: Ahmad Husayn rasta oralab, do‘konlarning biri oldida to‘xtadi. Oybek, Nur qidirib. Chamasi, kasalxona yaqinidagi bu bozorcha o‘zidan-o‘zi paydo bo‘lgan, keyinchalik bir qator rasta qurilib, ustiga rangdor plastmassa shifer yopib qo‘yilgan edi. O‘.Hoshimov, Nur borki, soya bor.

RASTA II

ot. [toj. rastan – qutulmoq] balogʻatga yetish: Oʻgʻling rasta boʻlib, ovozi doʻr-doʻr boʻlib qolibdi. Soʻzlashuv uslubi.

RAVON

RAVON I

sifat. bir tekisda va toʻxtovsiz boradigan yoki borayotgan silliq: Kemalar ravon oqib ketishdi. Mirmuhsin, Temur Malik. Yomon yoʻldosh yov boʻlar, ravon yoʻlda gʻov boʻlar. Maqol.

RAVON II

ot. ayvon, rovon: Xayri undan javob kutmay, oy nuri tushib turgan ravon tomon yura boshladi. S.Ahmad, Qadrdon soʻqmoqlar.

RAZM

RAZM I

razm solmoq – nazar solmoq, sinchkovlik bilan kuzatmoq, diqqat bilan qaramoq, kuzatmoq: Onaxon hovlidagi oʻzgarishlarga razm soldi. A.Muxtor, Opa-singillar.

RAZM II

ot. urush, jang: Bazmda daʼvolari hotamliq, razmda talashlari rustamliq. A.Navoiy, Mahbub ul-qulub.

RAZRYAD

RAZRYAD I

ot. predmet, hodisa kabilarning oʻzaro biror belgi yoki oʻxshashligiga koʻra turi, darajasi, toifasi: ish razryadi; tarif razryadi.

RAZRYAD II

ot; fiz. elektr zaryadini yoʻqotish, zaryadsizlanish, elektrsizlanish: Hozir olimlar, elektr razryadi ilonning asab sistemasini ishdan chiqaradi, degan xulosaga kelmoqdalar. Gazetadan.

RANG

RANG I

ot. qiyοqqa oʻxshash yovvoyi oʻsimlik: Oʻrta Osiyoning efemer choʻllarida rang va qoʻngirbosh boshqa oʻsimliklarga qaraganda koʻp uchraydi. 7-sinf, Geografiya.

RANG II

ot. boʻyash uchun ishlatiladigan modda; boʻyoq: Ovqat pishdi. Qozonning zangi chiqib qoraygan goʻjaga qatiq ham rang kirgizolmadi. A.Qahhor, Anor.

RANG III

ot; har. [r. < fr. – qator] unvon, rutba, darajasi: birinchi rang kapitani.

REAKTIV

REAKTIV I

ot; kim. [lot. qarshi, qayta; harakat, faoliyat] birikmada maʼlum kimyoviy reaksiyani vujudga keltiruvchi va shu orqali birikmada izlanayotgan moddaning bor-yoʻqligini aniqlab beruvchi modda: Bu hol ularga ilmiy ishlarini bajarishda zarur boʻlgan zamonaviy yangi asbob-uskunalar, preparatlar va reaktivlardan unumli foydalanish imkonini bermοqda. Q.Ahmedov, Q.Ahmerov, Ilmiy ishlar samarador boʻlsin.

REAKTIV II

sifat. 1. Reaktiv vazifasini oʻtovchi: reaktiv modda.
2. Qaytish kuchi taʼsiri bilan paydo boʻluvchi; shunday kuchdan foydalanuvchi: Suvosti kemalari yordamida qurish moʻljallanayotgan bu inshoot boʻylab reaktiv dvigatelli vagon-snaryad qatnashi koʻzda tutilmoqda. Fan va turmush.

REALIZM

REALIZM I

ot. adabiyot va san'at (tasviriy barcha ziddiyatlari bilan san'at, teatr, musiqa va boshqa)da voqelikni, hayotni ifoda vositalari orqali, badiiy obrazlarda butun to'laligi bilan o'ziga o'xshash shakllarda haqqoniy aks ettirish usuli: Realizm adabiyotning o'zini va tashqi olamni bilish vositasi sifatidagi ahamiyatidan kelib chiqqan holda voqelikni barcha ziddiyatlari bilan qamrab olishga intiladi, yozuvchiga hayotning barcha cheklanmagan holda aks ettirish imkoniyatini beradi. Realizm metodiga asoslangan adabiyotda hayot haqiqatini tasvirlash tamoyili ustuvor ahamiyatga ega. Binobarin, realizm adabiyoti jahon adabiyoti taraqqiyotidagi eng yuksak bosqich hisoblanadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

REALIZM II

ot; fals. ongdan tashqaridagi mavjud reallik, go'yo ideal obyektlarning mavjudligidan yoki subyekt, bilish jarayoni va tajribaga bog'liq bo'lmagan bilish obyektidan iborat falsafiy yo'nalish: Hozirgi zamon falsafasida realistik oqimlar ustuvorlik qiladi. Zamonaviy realizmning muhim yo'nalishlari tarixiy materializm, neorealizm, neotomizm va yangi ontologiya hisoblanadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

REGISTR

REGISTR I

ot. muayyan huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan ro'yxat, hisobga olish hujjati; qaydnoma:

Tegishli texnik vositalar mavjud bo'lganda dastlabki hujjatlarni va registrnlarni tuzishga ruxsat beriladi. Gazetadan.

REGISTR II

ot; mus. klavishli musiqa asboblari da tovush kuchi va tembrini o'zgartirishga imkon beradigan moslama; xonanda yoki cholg'u asbobi diapazonining bir xil tembrga ega bo'lgan tovushlar guruhi.

REGISTR III

ot; tex. raqamli hisoblash mashinasining kodlarni xotirlashga mo'ljallangan elementi: Har qaysi raqamli hisoblash mashinasida turli ishlarga mo'ljallangan registr to'plami bo'ladi. Masalan, markaziy boshqarish registri. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

RELYEF

RELYEF I

ot; geog. yer sirtidagi tabiiy yoki sun'iy ravishda hosil bo'lgan har xil notekisliklar – past-balandlik, tog'lik-nishabliklar majmui: tog'li relyef; O'zbekiston relyefining tuzilishi xilma-xil. Toshkent zaminining ustki qiyofasi, ya'ni relyefi xuddi shu bosqichda shakllandi. Fan va turmush.

RELYEF II

ot. haykaltaroshlikning bir turi: muayyan sathga nisbatan bo'rtma yoki o'yma tasvir; bo'rtma naqsh: Pilta qalam – uning uchi qayrilgan bo'ladi. U yarim aylanadigan relyeflar hosil qilishda ishlatiladi. S.Bulatov, Ganchkorlik san'ati.

REYD

REYD I

ot. davlat tashkilotlari, matbuot organlari topshirig‘iga muvofiq muayyan obyektlar faoliyatini to‘satdan tekshirish: “Ishonch” telefoniga tushayotgan tezkor ma’lumotlar asosida o‘tkazilayotgan reydlar davomida bir qancha qonunbuzarlik holatlari barham topmoqda. Gazetadan.

REYD II

ot. kemalar to‘xtaydigan joy: Reyd – dengiz portiga kiraverishda, sohil yaqinida kemalarning langar tashlab turishi va yuk tushirish uchun qulay joy. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

ROHAT

ROHAT I

ot. estetik zavq yoki orom beradigan narsalardan olinadigan lazzat, huzur, gasht: Kunduzlari issiqdan behol bo‘lgan odamlar kechadan rohat kutadilar. M.Ismoiliiy, Farg‘ona tong otguncha.

ROHAT II

ot. Rost maqomining Ushshoq sho‘basi asosida yaratilgan o‘zbek xalq kuyi: Rohat dastlab jozibali dutor kuyi sifatida tanildi. Keyinchalik tanbur, rubob, chang kabi cholg‘ularga ham moslashtirib ommaviylashgan. Wikipedia sayti.

ROHILA

ROHILA I

ot. minilgan tuya: Rohila – ulov, yuk hayvoni. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

ROHILA II

ot. yo‘l ozuqasi: Manzil uzoq, rohila oz, bu holim bilan akamning moyjuvozig a ham yaramayman. A.Qodiriy, Kichik asarlar.

ROM

ROM I

ot. [toj.] fol, biror belgi-alomatlarga suyanib oldindan aytib berish: Namozxon yildan yilga kamayib, machit o‘z-o‘zidan yopilib qolgandan keyin, mahsum o‘liklar “xizmat”iga o‘tdi va ba‘zan bitta-yarimtaga rom ochish bilan tiriklar xizmatini ham qilib yurar edi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

ROM II

sifat. [toj.] mute, tobe: Xo‘sh, u holda Ahmadjon qaysi noyob fazilatleri bilan Dildorni rom qila oladi? H.G‘ulom, Binafsha atri.

ROM III

ot. [r. rama; so‘zlashuv nutqida bu so‘zdagi unli o‘zbekcha talaffuz qilinadi; adabiy tilda rama ishlatiladi] deraza tabaqalari kesaki bilan birgalikda: Kenggina to‘rtburchak xona ikki tomoniga o‘rnatilgan baland italyan romlardan yop-yorug‘. H.G‘ulom, Binafsha atri.

ROM IV

ot. [r. < ing.] shakarqamishdan tayyorlanadigan kuchli spirtli ichimlik: Rom – shakarqamishning achitilgan shirasi yoki qiyomidan haydash yo‘li bilan tayyorlanadigan kuchli spirtli ichimlik. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

ROMANTIK

ROMANTIK I

sifat. romantizm vakili izdoshi; romantizm ta’siriga berilgan, romantizmga moyil odam.

ROMANTIK II

sifat. romantizmga oid, romantizm ruhi bilan sug‘orilgan, romantizm ruhidagi: romantik poeziya; romantik musiqa; romantik asar.

ROMCHI

ROMCHI I

ot; esk. [rom + chi] rom ochuvchi, rom ko'ruvchi, folbin: Toshbuvi qo'shni qishloqdagi dami suvni qaytaradigan allaqanday romchiga rom ochtirdi. Sharq yulduzi. Romchining romidan o'zingning xom xayoling yaxshi. Maqol.

ROMCHI II

ot. [rom +chi] rama yasovchi usta, romsoz: Men romchi ustaman, shkaf yasash qo'limdan kelmaydi. So'zlashuv uslubi.

RONDO

RONDO I

ot; adab. [fr. dumaloq, yapasqi] qofiyalarning murakkab almashinuvi va takrorlanuvchi qofiyalanmagan naqaroti bo'lgan she'r shakli: Rondo qadimgi fransuz she'riyatida ko'p uchraydi. Wikipedia.

RONDO II

ot. [fr. dumaloq, yapasqi] 1. tipog. Eniga keng, yapasqi shrift: Ayrim abzatslar, so'zlar rondo bilan teriladi.
2. Uchi to'mtoq pero: rondo bilan yozilgan jadval.

RONDO III

ot. asosiy ohangi bir necha marta takrorlanadigan, unga ikkinchi darajali ohanglar qarama-qarshi qo'yiladigan musiqiy pyesa: Rondo XVIII asrning oxiri XIX asr boshlariga qadar ommalashgan instrumental shakl hisoblanadi. Rondo asosiy mavzuga (odatda tonik kaliti) ega bo'lib, u boshqa mavzular bilan almashinilganda bir necha marta qayta ishlanadi. Wikipedia.

ROST

ROST I

ot. haqiqat, haq: Rostga zavol yo'q. Maqol. Mahkam birgina shu Akbarov va Toshev masalasidagi haqni nohaqdan, rostni yolg'ondan ajratib, to'g'ri baholash uchun qancha kuch, vaqt, qunt, iroda kerakligini endi aniq ko'z oldiga keltirdi. P.Qodirov, Uch ildiz. Yodgor shundoq bo'lishini bilgandirki, rostini aytgandir. O'.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

ROST II

ot. shashmaqom tizimidagi beshinchi maqom nomi: Bizgacha yetib kelgan shakli – olti maqom (Rost, Buzruk, Navo, Iroq, Dugoh, Segoh) tizimi Shashmaqom asosida XIX asr boshlarida shakllangan. Wikipedia sayti.

ROST III

sifat. to'g'ri, adil, tik: ... to'la, qaddini rost tutgan holda, kallasini xiyol egib, erkakcha ta'zim qildi. M.Ismoiliiy, Bizning roman.

RUH

RUH I

ot (arabcha). 1. Kayfiyat: baland ruh bilan; Ruhi so'lg'inning ishi so'lg'in, Ruhi tetikning ishi tetik. Maqol.

2. Psixik holat: Ruhim yengil tortdi... ayniqsa, xiyobonning ikki tomonida suv otib yotgan mayda fontanlar kishi ruhini allalaydi, asablarini tinchitadi, orom bag'ishlaydi. H.G'ulom, Binafsha atri.

3. din. Arvoh, jon: ruhiga baxshida qilmoq; O'lganimdan keyin ruhimga bir kalima Qur'on o'qisa, bir vaqtlar Hasanali ota ham bor edi deb yodlasa, menga shunisi kifoya! A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

RUH II

ot. [a.] yumshoq, egiluvchan, oq-ko‘kish tusli metall: ruh poroshogi; ruh samovar; Opa jajjigina ruh elektr samovarni qo‘yib yubordida, yozuv stoli tortmasidan pechenye terilgan likob oldi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

RUKN

RUKN I

ot. ustun: Yusufbek hoji yuqorida o‘tgan gaplarni quruq va asossiz so‘zlamagan, balki shu turmushning rukn va asosini bir daraja aytib o‘tgan, Otabek esa buni shu muhitning bir o‘g‘li bo‘lib eshitgan edi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

RUKN II

ot; din. islomda eng muhim, har bir mo‘min-musulmon uchun farz sanalgan beshta vazifaning har biri: Rukn islomda eng muhim sanalgan 5 ta vazifa. Unga kalimayi shahodat, namoz, zakot, ro‘za va haj ibodatlar kiradi. Rukn talablarini bajarish islomda har bir musulmon uchun farz hisoblanadi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

RUKN III

ot; adab. aruzda qisqa va cho‘ziq, o‘ta cho‘ziq bo‘g‘inlarning misralarda muayyan tartibda guruhlanib takrorlanishi.

RUX

RUX I

ot; esk. [toj.] bet, yuz: Ruxsora; Gulrux; rux ochmoq.

RUX II

ot. [toj.] to‘ra; shaxmat donasining nomi: ruxni yurmoq; ruxni filga almashtirmoq.

RUX III

ot. Mendeleyev davriy sistemasining II guruhiga mansub kimyoviy element; och zangori rangli, kumush kabi yaltiroq metall: *rux kuporosi; rux qotishmalari.*

S

SAD

SAD I

ot; tar. mustahkam qal'a yoki shahar devori, tuproq qo'rg'on: *Mavlono Ayoziy bo'lg'usi hujumlarga qarshi ulug' sad yasamoqdalar.* Oybek, Navoiy.

SAD II

son; tar. yuz: *sad bor –yuz marta; Xudoyi taolo bir o'g'il ato qilg'on erdi, sad hayfki qizamiq degan kasal birlan qazo qildi.* A.Qodiriy, Kichik asarlar.

SADR

SADR I

ot; tar. vaqf va din ishlari bilan shug'ullanuvchi amaldor: *Bu she'rni eshitgan qozi-sadrlar-u muhtasiblarning sochi tikka bo'lib ketdi.* P.Qodirov, Avlodlar davoni.

SADR II

ot. qalandarlar zikrida eng jazavali holat. *Birining qo'lida tayoq. Boshqasida panshaxa, sadrga tushayotgandek chayqalishib, qichqirib kelishyapti.* X.To'xtaboyev, Yillar va yo'llar.

SAFAR

SAFAR I

ot. [*a. sayohat*] uzoq joyga yo'llanish: *Safar borsang, sarisin sina, Sarisin sinamasang, barisin sina.* Maqol.

SAFAR II

ot. gal, kelish vaqti: Har qachongidek, bu safar ham ona-bola nonushta qilib bo'lgach, maktabga birga o'tlanishdi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lg'in.

SAFAR III

ot. oy solnomasi hisobi bo'yicha ikkinchi oyning nomi: Bilmayman, muchalim to'ng'iz bo'lib, safar oyining o'n birida tug'ilibmanmi? Hamza, Maysarannng ishi.

SAK**SAK I**

ot; sag. it: Men seni johil, shuhratparast bir sak deb yursam, sen odam qoniga tashna zuluk ekansan-ku, haromi! S.Siyoyev, Avaz.

SAK II

ot; tar. qabila nomi: Sak tilida yozilgan eng qadimgi manba Olmaota atrofidagi Issiq mozorqo'rg'onidan topilgan kumush idishdagi yozuv bo'lib, u miloddan avvalgi V asr bilan sanalanadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SALAT**SALAT I**

ot. turli sabzavotlar (pomidor, bodring), tuxum, go'sht va shu kabilardan tayyorlanadigan yaxna taom: Salatni aytmay sizmi, ko'k salat dunyoda yagona, qalampir aralashgan bo'lsa ajab emas. S.Ahmad, Yo'g'on tepa.

SALAT II

ot. iste'mol qilinuvchi, vitaminlarga boy bir yillik ko'kat; poliz ekini: Salatning yangi uzilgan bargi rediska, bodring va oshko'klar bilan yaxshi hamohang bo'ladi. Gazetadan.

SALIB

SALIB I

ot. but, xoch, krest: Salib yurishlari 1096-1270-yillarda G'arbiy Yevropa zodagonlari va katolik cherkovi tomonidan "muqaddas yerlarni musulmonlar asoratidan qutqarish" shiori ostida Suriya, Falastin, Shimoliy Afrikaga qilingan bosqinchilik urushlari. 1- Salib yurishlari (1096-99) 1095-yil Klermonda papa Urban II tomonidan e'lon qilingan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SALIB II

ot. mevasi tabobatda dori sifatida ishlatiladigan o'simlik: Salib o'tsimon, bir pallali ko'p yillik o'simlik; ekma gul (mevasi tabobatda dori uchun ishlatiladi). O'zbek tilining izohli lug'ati.

SALLA

SALLA I

ot; esk. musulmonlarda boshga o'rab yuriladigan oq yoki sarg'ish tusli uzun yupqa (dokaga o'xshash) mato: salla o'ramoq; Har qachongiday egniga yengilgina yalang qavat kulrang yaktak kiygan, belbog'ini salla qilib o'ragan kekxa temirchi Po'latga qarab kulib gapirdi. Sh.Rashidov, Quدراتli to'liqin.

SALLA II

ot; shv. o'rama (tuxumga qorib tayyorlangan yupqa xamirni uzun-uzun kesib, o'rab turib yoqqa qovurib pishiriladigan ovqat): Bu gal salla qilmadim, qushtilining o'zini pishirib qo'ya qoldim. So'zlashuv uslubi.

SALLA III

ot. qovoqning bir navi, turi: salla qovoq.

SALOVAT

SALOVAT I

ot; din. bandalarning gunohlaridan o'tish; kechirish, kechirim: o'tgan ishga salovat – o'rtada bo'lib o'tgan ko'ngilsiz ishlarni, noxush, nomaqbul gaplarni unutaylik, gina-kuduratni qo'yaylik, degan ma'noda aytiladigan ibora; O'tgan ishga salovat, hozirgisini gapiring. Uyg'un, So'nggi pushaymon.

SALOVAT II

ot; ayn. salobat; ulug'vor tashqi ko'rinish; savlat, mahobat: Karim, direktorning oldidan qandaydir o'zgarib, vazmin va salovatli bo'lib chiqdi. O.Yoqubov, Kaptar.

SAMO

SAMO I

ot. [a. baland, yuqori] osmon, falak: Har vaqtdagidan ko'rkamroq, tiniqroq ko'ringan to'lin oy samoning bir nuqtasida qotgan kabi. Oybek, Qutlug' qon. O, ona sayyora, kurrayi qutlug', Samodan surating ilk bora ko'rdim. A.Oripov, Yurtim shamoli.

SAMO II

ot; diniy; esk. [a. tinglamoq, eshitmoq] zikr-u samo (xudoning nomini takrorlab, tana a'zolarini turlicha harakatlantirib jazavaga tushish): Machitlarda jar, zikr-samo... oh-voh... Hech qo'yavering! N.Safarov, Sharq tongi.

SANA

SANA I

ot. [a. yil] biror voqea sodir bo'lgan, alohida ta'kidlanadigan yil, oy, kun: Abu Ali ibn Sino tug'ilganining 1000 yilligi muhim sana sifatida jahon miqyosida nishonlanadi. Gazetadan. Men abjad hisobini bilganim uchun u yerdagi tarix moddasini hisoblab ko'rdim. Haqiqatan, undan o'sha yilning sanasi bo'lgan hijriy 1303

chiqardi. S.Ayniy, Esdaliklar.

SANA II

fe'l. donalab (guruhlab) hisoblamoq: Jo'jani kuzda sana. Matal.

SANDAL

SANDAL I

ot. [toj. sandaly – qo'rdon, manqaldon] polda maxsus chuqurcha yasab, unga cho'g' solib, to'g'ri to'rtburchakli kursi qo'yib, ustiga ko'rpa yopilgan isinish qurilmasi: sandal ko'rpa; sandal kursi; Bu yerdagi sandal atrofiga shohi va atlas ko'rpachalar to'shalgan, katta-katta parqu yostiqlar qo'yilgan. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

SANDAL II

ot; bot. nihoyatda xushbo'y, efir moyiga boy, doimiy yashil ko'p yillik daraxt (bo'yoq va xushbo'y efir moylari olishda foydalaniladi): Ancha tuzalib, yo'lga chiqib ketayotgan Me'mor, Hojtabib bergan sandal yog'ochidan yasalgan asoga tiralib, xotini bilan bir lahza gaplashib qoldi. Mirmuhsin, Me'mor.

SANDAL III

ot. [yun.] yuzi yo'q, taglikning o'zidan iborat, barmoqlarga tasmalar bilan ilinadigan oyoq kiyimi: Hovlida yoz kuni sandal kiyib yuraman. So'zlashuv uslubi.

SANJOB

SANJOB I

ot; shv. qattiq iskanja, siquv, tazyiq: Bir kun nihoyat uchalamiz maslahatni bir yerga qo'yib, Hakimovni halqumidan bo'g'ganday sanjobga olib qoldik. Mushtum. Lekin boshqa chavandozlar uloqni undan olmoqchi bo'lib ustiga duv yig'iladilar, u bermaslikka tirishadi,

*boshqalar o'rta*ga sanjob qilib siqadilar.
A.Qodiriy, Uloqda.

SANJOB II

sifat; shv. bo'sh, siyrak; kam; xoli: *Hamma choy ichib, non yeb, xursandchilik qildi. Sherali g'amginlikda o'tira berdi. Odamlar ketib, sanjob bo'ldi.* Erali va Sherali.

SANJOB III

tartibga solingan, sarishtalangan: *Otamiz o'sha yili O'ntom degan tomonlardan sholi ekib, hosilini biz o'rta uy, deb ataydigan omborxonamizga, qanorqoplarga sanjob qilib joylab qo'ygandi.* A.Boyqo'ziyev. Teshikmozor hangomalari.

SANO

SANO I

ot; din. Allohning sha'niga aytilgan maqto'v so'zlar; madhiya, madh, hamd: *Zikri sano tilida, Tillo kamar belida.* Hasanxon.

SANO II

ot; bot. asosan tropik va subtropik o'simlik, ko'p yillik o't, buta va daraxtlarning umumiy nomi va uning tabobatda surg'i dori sifatida qo'llanadigan bargi: *Sanoning bargi tarkibida ichni yumshatuvchi antraglikozidlar bor.* O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SANQI

SANQI I

sifat. bekordan bekor, betayin sandirog'lab yuradigan: *E, sanqi bo'lmay o'lsin Shotursun ham! O'shaning dastidan hech tinchlik yo'q menga!* F.Musajonov, Saboq.

SANQI II

fe'l. bekordan bekor, betayin sandiroqlab yurmoq: *"Ishonasizmi, tuni bilan ko'chalarda*

sanqidim”, dedi Ahmadjon Latofatga. S.Qaromatov, Hijron. Egasi urgan it kechasi sanqir. Maqol.

SAQMON

SAQMON I

ot. sopqon, palaxmon: saqmon otmoq.

SAQMON II

ot. qo‘zilarining yoshi va rivojlanishi bir xil bo‘lgan emizikli ona qo‘ylar guruhi: Saqmonlar, odatda, yangi qo‘zilarni to‘q saqlash, parvarishlash maqsadida tuziladi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SARF

SARF I

ot; tar; tlsh; ayn. morfologiya: O‘zbek tili sarfi.

SARF II

ot. biror maqsad uchun xarj bo‘lgan pul, mablag‘; chiqim, xarajat: Anvarning eskicha ochiq yuz bilan muomala qilib faqat “naqdina” vajhidangina dam bo‘lib qolishi, topqanini “bemaza” ovqatlarg‘a, kiyim-kechak va boshqa “behuda moloya’ni”larga sarf qilishi maxdumni ko‘b tanglikka solg‘an edi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

SARF III

ot. vaqt birligi ichida oqim yo‘nalishi bo‘yicha o‘tgan moddaning vazn miqdori: Hajmli sarf o‘lchash usulida, odatda, suyuqliklar va gazlarning vaqti birligi ichida o‘tgan hajmi o‘lchanadi. Vaznli sarf o‘lchashda esa moddaning vaqt birligi ichida o‘tgan vazn yoki hajm miqdori o‘lchanadi. Wikipedia.

SARI I

ot. [a tovushi cho'ziq] hind ayollarining yubka shaklida belga bir necha bor o'ralib, bir uchi ro'mol qilib boshga tashlab qo'yiladigan kiyimi: U sarini yechib, uy kiyimlarini kiydi, yuvib, ayvon chetiga o'tirdi. Oybek, Nur qidirib.

SARI II

sifat; shv. eng yaxshi, sara: (Go'ro'g'li) G'irko'kka qamchi berib, ajdahoga ko'ndalang bo'lib, sari yoy bilan otib, qilich bilan chopib tashlab, katta Mastonni bir o'limdan ayirib yuborgan joyi bor edi. Xushkeldi.

SARI III

sifat; shv. sariq, sariq rangli: Yilqi bozori, toy bozori, Qurt bilan sari moy bozori. Ravshan. Sabr tagi – sari oltin, Sabr bilan chiqar oting. Maqol.

SARI IV

ko'mak. bosh va jo'nalish kelishigi shaklidagi so'zlardan keyin kelib, yo'nalishni bildiradi; ma'lum tomonga, tomon, qarab: Insof sari baraka. Maqol.

SARIQ

SARIQ I

ot. tuxumning sariq rangli qismi: Tuxum pachaqlangan edi. Uning sarig'i oqqa aralashib, chakkamdan sizib, yuzimga oqmoqda edi. G'.G'ulom, Shum bola.

SARIQ II

ot. O'rta Osiyodagi turkiy xalqlar tarkibiga kirgan qabila nomi: Sariqlarning Shimoliy Xitoyda qolgan guruhleri shu yerda yashovchi uyg'urlar bilan qo'shib, ular ichida sariq uyg'ur etnik guruhini tashkil etgan. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SARIQ III

ot. jigar xastalanishi bilan organizmga sariq rang taraladigan kasallik: *Bu palatada sariq bilan og‘rigan kasallar yotadi.* So‘zlashuv uslubi.

SARIQ IV

sifat. oltin rangli: *Daraxtlardagi sariq barglar to‘kilib tugalgan, yer yuzi o‘zining qishki sariq kiyimini kiygan edi.* A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

SAROY

SAROY I

ot. o‘zbeklar tarkibiga kirgan yirik qabilalar uyushmasi: *Saroylarning tarkibida bir qancha kichik va katta qabilalar bo‘lgan.* O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SAROY II

ot; tar. xon, amir, podshohlarning doimiy qarorgohi bo‘lib xizmat qilgan hashamatli katta bino; koshona: *Podsho uni hashamatli saroyga chaqirtiribdi.* Oltin beshik.

SARPARDA

SARPARDA I

ot; mus. musiqa asari boshlanadigan asosiy parda: *Tuyabo‘zlov, jigarpora, sayqal, sarpardani birin-ketin astoydil chaldi.* K.Yashin, Hamza.

SARPARDA II

ot; tar. kapa, soyabonli arava va shu kabilarning katta pardasi; yopinchiq: *Xalqlarning o‘troqlashishi natijasida O‘tov o‘z ahamiyatini qisman yo‘qotgan, qulay boshpana sifatida asosan cho‘ponlar undan foydalanadi. Solnomalarda “oq uy”larning har xil turlari (sarparda, sarqal’a va boshqalar) bo‘lganligi qayd etilgan.* Qomus.info sayti.

SAVAG'ICH

SAVAG'ICH I

ot. paxta, jun kabi narsalarni savash uchun ishlatiladigan bir juft uzun, ingichka tayoq yoki chivichlar: Osmon to'la pag'a-pag'a bulutlar, xuddi savag'ichdan qochgan paxtadek titilib, ko'kni qoplab olishgan. X.To'xtaboyev, Yillar va yo'llar.

SAVAG'ICH II

ot. qamishsimon bo'g'imli, ichi po'kaksimon moddadan iborat suv o'simligi: Nizomjon savag'ichning bunaga o'sishini bilmasdi. S.Ahmad, Ufq.

SAVDO

SAVDO I

ot. [toj.] oldi-sotdi: ko'tara savdo; chakana savdo; Qiziq gaplarni gapirasan. Axir soqolim gazlama savdosi bilan oqardi. Men dadil bo'lmay, kim dadil bo'lsin yana. Oybek, Qutlug'qon.

SAVDO II

ot. [a.] 1. Ehtiros, iztirob: Hamisha xavfda; ko'nglim bu muhabbat intihosidin. Meni ham etmasa majnun debon Ra'noning savdosi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.
2. Tashvish: Boshimizga og'ir savdo solib qo'ydingiz, amir. Uyg'un va Izzat Sulton, Navoiy.

SAVDO III

ot; esk; tib. inson a'zosidagi to'rt xil suyuqlikning biri: Ibn Sino savdoyilik kasalini savdo xiltining oshib ketishi natijasida paydo bo'ladigan ruhiy kasallik deydi. Fan va turmush. Tabobatda inson a'zolarida to'rt xil suyuqlik bo'lib, bular – qon, safro, balg'am va savdodan

iborat. K.Mahmudov, O‘zbek tansiq taomlari.

SAZO

SAZO I

ot. [toj.] o‘tinch; istak: sazosi o‘lmasin; sazisini o‘ldirma; Qurbon ota uning suhbatini xushlamasa ham, odamning yuzi issiq, hamsafar bo‘lish to‘g‘risidagi sazisini o‘ldirmadi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

SAZO II

ot. [toj.] ko‘pchilik oldidagi tanbeh, adab: Devorlar ham menga sazo berayotgandek qizardim, hech qayoqqa qaray olmadim. Oydin, Hikoyalar.

SAZO III

ot; shv. sado, tovush, ovoz: Xotinidan sazo chiqmagach, Sohob qori qo‘lidagi sarpolarni Xolidaning boshidan oshirib, ichkariga otdi. I.Rahim, Chin muhabbat.

SACHRATQI

SACHRATQI I

ot; bot. havorang gulli ko‘p yillik begona o‘t (xalq tabobatida foydalaniladi): Quyosh shu‘lasi yalt etib tegishi bilan, sachratqi o‘z tojbarglarini yozadi, havoni bulut qoplasa, gullarini yumib oladi. Gazetadan.

SACHRATQI II

ot; shv. badanda, yuzda paydo bo‘ladigan yiringli toshma; issiqlik: Ba‘zan simob kabi laqillab turgan cho‘g‘ parchalari yerga to‘kilib hammaga sachrab ketadi. Kimning qo‘li, kimning oyog‘i, kimningdir yuzi sachratqi yaradek jarohatlanib ham oladi. Oydin, Bechora.

SEL

SEL I

ot. shiddatli, kuchli yog'in; jala: Tomchi – sel bo'lmas, Dushman – el bo'lmas. Maqol. May oyi tugab boryapti-yu, haliyam har kuni yomg'ir, har kuni sel. N.Aminov, Qahqaha. Sel yuvib ketgan yoki yozning qattiq girdoblari yalagan taqir yerlarning mayda toshlari oyoq ostida g'ijirlardi. S.Ayniy, Qullar.

SEL II

ot. go'shtning suvi, qoni: seli bilan qovurilgan jigar; Ha, mulla aka, quling o'rgilsin kabob bor, yeysizmi? Seli jizillab turibdi. Oybek, Ulug'yo'l. Necha bor e'tibor bergandirsiz, har qanday go'sht tuzlanganda, seli chiqib ketadi. K.Mahmudov, O'zbek tansiq taomlari.

SEP

SEP I

ot. uzatilayotgan qizga ota-onasi beradigan bisot, mol: sep yoymoq; Kelinni kelganda ko'r, sepini yoyganda ko'r. Maqol. Sababini so'rasak, kennoyimiz bundan besh kun avval seplarini yig'ib, ketib qolgan ekanlar, ishdan bo'shatishni so'rab pochtadan ariza yuboribdilar. H.G'ulom, Binafsha atri.

SEP II

fe'l. suyuq, mayda narsani bir tekisda sochmoq: Suvni sep singar yerga, So'zni qil sig'ar yerga. Maqol.

SERVER

SERVER I

ot. restoranda xizmat ko'rsatuvchi kishi – servee qiluvchi.

SERVER II

ot. kompyuter tarmog'idagi xizmat ko'rsatuvchi tizim: Server ishlamay qoldi. So'zlashuv uslubi.

SET

SET I *ot. to‘plam: Belissimodan yangi bayram setlarini kutib oling. Reklamadan.*

SET II *ot; spr. tennis o‘yinida qismlar nomi, o‘yin davomiyligi.*

SI

SI I *mus. muayyan izchillikdagi tovush qatorning yettinchi tovushi va uning nota belgisi: Muzikada yettita asosiy tovush bor: do, re, mi, fa, sol, la, si. I.Akbarov, Muzika savodi.*

SI II *ot. xalqaro birliklar tizimi – fizik kattaliklarning asosiy va hosilaviy o‘lchovi.*

SIGNAL

SIGNAL I *ot. axborot, ma’lumot va boshqalarni muayyan masofaga uzatish uchun ishlatiladigan shartli belgi: qutqaruv signali.*

SIGNAL II *ot. avtomobilda ogohlantirish ovozi: Haydovchi signal chaldi. So‘zlashuv uslubi.*

SIGNAL III *ot. qo‘l telefonlarida internet tarmog‘iga bog‘lanish yoki qo‘ng‘iroqlashish uchun simsiz aloqa: Signal yo‘q, telefon qila olmayapman. So‘zlashuv uslubi.*

SILA

SILA I

ot. baliq turi: Sila olabug'a baliqlar oilasiga mansub, dengiz, daryo va ko'llarda yashaydigan, ovlanadigan baliq. O'zbek tilining izohli lug'ati.

SILA II

ravish. idishning og'zi bilan baravar to'ldirib: sila qilib to'ldirmoq; Oshga sila uch piyola guruch soldim. So'zlashuv uslubi.

SILA III

fe'l. ustidan kaft yurgizmoq, siypamoq: Kampir Mirzayevni o'pdi, yarador oyog'ini siladi. A.Qahhor, Ko'k konvert.

SILTAMA

SILTAMA I

ot. faqat go'shtni o'zidan tayyorlanadigan taom turi: Do'stimning onasi bizni mehmon qilish uchun siltama tayyorlab berdi. Gazetadan.

SILTAMA II

sifat. kutilmagan, kuchli o'zgarishli: Holbuki, mustaqillikka erishilgan 90-yillar boshida mamlakatimiz aholisi soni 20 million atrofida edi. Albatta, demografiyaning bunday siltama dinamikasi biz istaymizmi yoki yo'q, ijtimoiy va siyosiy hayotimizga o'z ta'sirini ko'rsatishi tabiiy. Gazetadan.

SILTAMA III

fe'l. siltamoq fe'lining bo'lishsiz shakli, zardali munosabat qilmoq: Bolani siltama, dili og'riydi. So'zlashuv uslubi.

SINF

SINF I

ot. [a. xil, tur, turkum, guruh] ishlab chiqarish vositalariga munosabatining va boshqa manfaatlarining bir xilligi asosida tarixan tashkil topgan ijtimoiy guruh: Hozir sotsiologiyada

jamiyatni sinflarga va boshqa ijtimoiy guruhlarga bo'lishning turli mezonlari ilgari surilmoqda. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SINF II

ot. 1. O'quv yili davomida bir xil programma bo'yicha ta'lim oladigan o'quvchilar guruhi: Sinf bir og'izdan "Assalomu alaykum!" deb qichqirdi. M.Ismoilij. Farg'ona tong otguncha.
2. Maktab o'quvchilari ta'lim oladigan xona: Sinf bo'm-bo'sh edi. So'zlashuv uslubi.

SINOPTIK

SINOPTIK I

ot. ob-havoni kuzatuvchi, ob-havoning qanday bo'lishini odatda sinoptik xaritalar asosida oldindan aytib beruvchi mutaxassis, meteorolog: Garchi sinoptiklar bir kun ilgari tabiiy ofat sodir bo'lishi mumkinligi haqida ogohlantirgan bo'lishsa ham, tog'dan bostirib kelgan sel ancha talafot yetkazdi. Gazetadan.

SINOPTIK II

sifat. ob-havo sharoitlariga, meteorologiyaga oid; turli xil murakkab axborotlar majmuini tezlik bilan kuzatish imkonini beradigan: sinoptik kuzatishlar; Tajribali keksalar taxmini va sinoptik prognozlarga ko'ra bu yil qish erta tushishi kutilyapti. Gazetadan.

SIR

SIR I

ot. metall buyumlar sirtiga oksidlanmasligi uchun, sopol idishlarni silliqlash uchun surkaladigan shishasimon massa: Bu maqbaraning ichi sir berilgan juda go'zal toshlar bilan bezalgan bo'lib, Xorazm naqqoshlik san'atining yuksak namunalaridan biridir. J.Sharipov, Xorazm.

SIR II

ot. [a.] boshqalarga ma'lum bo'lmagan, anglab yetilmagan narsa: Bolalik uyda sir yotmas. Maqol. Bu menga sir emas. Cholning eng sevimli, eng yaqin, o'qtin-o'qtin kelib turadigan nabirasi – vrach qiz Dildor bilan durustgina tanishib olgan, oralarida ba'zi bir sirlar ham bo'lib o'tgan edi. H.G'ulom, Binafsha atri.

SIR III

ot. pishloqning bir turi: Ayol sumkasidan sir bilan kolbasa olib, mehmon qildi. A.Mirahmedov, Kulgan chechaklar.

SIR IV

fe'l. tortib bog'lamoq: Usta chorsisini beliga sirib bog'lab, minbarga chiqdi. S.Ahmad, Hodivoy.

SIR V

fe'l. ovqat bermay, uzoq vaqt och saqlamoq: "Ovqat-povqating bormi, opkelsang-chi, o'ldirding-ku sirib", – dedi Ikromjon Jannat xolaga. S.Ahmad, Ufq.

SIRA

SIRA I

ot. tartib, ketma-ketlik, birin-ketinlik: sira son; Hamma ish o'z sirasi bilan bo'lgani yaxshi. Piyodalar sirasida keksa muarrix va shoir Mirzo Tabibiy, Bayoniy ko'rindi. S.Siyoyev, Yorug'lik.

SIRA II

sifat. ochiq, aniq, to'g'ri: Mayli, shunchaki sirasini aytdim, men butunlay boshqa ish bilan keluvdim. Sh.Rashidov, Bo'rondan kuchli.

SIRA III

ravish. hech, aslo: Yaqinlikning belgisi – Kelibketib turgani. Uzoqlikning belgisi – Sira kelmay yurgani. Maqol. Bahor Po'latning yonida, Po'latdek mard do'sti yonida borayotganidan o'zida yo'q mag'rurlanardi-yu, ammo Po'latning qo'llari qaltirab, lablari

titrayotganini sira sezmasdi. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

SIRKA

SIRKA I

ot. bit tuxumi: Qalin soch uzoq yuvilmasa, sirka bosishi mumkin. Gazetadan. Yomondan it yaxshi, Sirkadan bit yaxshi. Maqol. Bolaning erkasi – bitning sirkasi. Maqol.

SIRKA II

ot. [toj. nordon] uzum sharbati achitqisidan hosil bo‘ladigan nordon tamli suyuqlik: Bu qanaqasi, sirkang suv ko‘tarmaydigan bo‘lib qopti, – deyishdi. S.Ahmad, Saylanma. To‘lagan engashib, dasturxonning bir chetiga soqolini artdi, don tiqilgan tovuqday bo‘ynini cho‘zib kekirdi, sirka ichganday aftini burushtirib: – Juda to‘ydim. Azbaroyi xudo!.. A.Qahhor, Tanlangan asarlar.

SIRKALAMOQ

SIRKALAMOQ I

fe‘l. bitning tuxumi paydo bo‘lishiga yo‘l qo‘ymoq: Boshingni ko‘p vaqt yuvmabsan, soching sirkalab qolibdi. So‘zlashuv uslubi. Bunaqa joyda har xil qurt, hasharotlar sirkalab, g‘uj-g‘uj urchiydi. S.Nurov, Narvon.

SIRKALAMOQ II

fe‘l. sirka bilan ishlov bermoq: Kabobga ajratilgan go‘shtni to‘g‘rab, zira, piyoz bilan o‘ldirib, sirkalab qo‘ying. Pazanda oshxonasi.

SIRLI

SIRLI I

sifat. sir berilgan, sir bilan qoplangan: Ag‘yorning sirli mehmonxonasidan do‘stingning somonxonasi yaxshi. Maqol. – Bu yaxshi!

Buxorodek shahri azimda yuzta kulol bo'lsa ham oz. Bozorlarda idishlar ko'paysin, yangi binolarga sirli sopollar ko'proq yetkazib berilsin, – dedi Me'mor. Mirmuhsin, Me'mor.

SIRLI II

sifat. siri bor, anglab bo'lmaydigan: Alimxon birdan tovushini sirli ravishda pasaytirdi. Oybek, Qutlug' qon. Tuzdi-yu Mirzo Ulug'bek Ko'ragoniy jadvalin, Sirli osmon toqiga ilk qo'ydi narvon o'zbekim. E.Vohidov, O'zbekim.

SIYOH

SIYOH I

sifat. qora, qora rangli: Ko'zinga qo'yibman siyoh surmani, Jonim otam, sevganimga ber mani. Qo'shiqlar.

SIYOH II

ot; ayn. siyoq; avzo, aft-angor, turq, ko'rinish: Havoning avzoyi buzuq: yog'adigan siyohi bor. So'zlashuv uslubi. (Olimovning) Shu zehni, g'ayrati tursa, kelgusida agronom bo'lish siyohi bor. H.Nazir, So'nmas chaqmoqlar.

SIZ

SIZ I

olmosh. II shaxs ko'plikni yoki birlikning hurmat shaklini ifodalaydigan kishilik olmoshi: Garchi urush bizni tug'ilib o'sgan qishloqlarimizdan ajratgan bo'lsa ham, ko'nglimiz sizlarda, qadrdon uylarimizga borish orzusi bilan yashaymiz, jang qilamiz. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

SIZ II

fe'l. biror jism orqali miltirab, tomchilab o'tmoq: Asad qori endi bo'zardi, zax yerdan sizib chiqqan suv singari, ichidagi g'ashlik yuziga chiqdi. M.Ismoiliy, Farg'ona tong

otguncha.

SOL

SOL I

ot. daryodan kechish, daryoda suzish uchun xodalarni bog‘lab tayyorlanadigan buyum: Sapyorlar tezda sol yasashdi. Kemachilar uzun yog‘ochlarni sol bilan oqizib, Gamako‘prik yonida qirg‘oqqa chiqarardilar. J.Sharipov, Xorazm. Sirdaryoda yuribdi sol ham qayiq, yor-yor, Qishlog‘ingizda bormi bizga loyiq, yor-yor. Qo‘shiqdan.

SOL II

fe‘l. nimanidir biror narsaning ichiga joylamoq, qo‘ymoq: Qizni beshikka sol, Sepini sandiqqa sol. Maqol.

SOL III

to‘shamoq: Uyqu kelmasdan burun o‘rin sol. Maqol.

SOL IV

fe‘l. qurmoq, tiklamoq: Arpa yotsa, ombor sol. Maqol.

SOL V

ko‘m.f. mustaqil fe‘l anglatgan leksik m’noga: 1. “To‘la bajarilish” grammatik ma’nosini qo‘shadi (ravishdosh shaklidagi mustaqil fe‘l bilan ishlatiladi): Ichidagi dardini aytib soldi. Nizomjon indamadi. Yuragida to‘lib-toshgan gaplarni uzil-kesil to‘kib solmoqchi bo‘lib, qizni izlab yana dalaga qarab ketdi. S.Ahmad, Ufq. 2. “Tezda boshqa harakatni bajarishga o‘tish” grammatik ma’nosini qo‘shadi (-a ravishdoshi shaklidagi mustaqil fe‘l bilan ishlatiladi, o‘zi esa -b ravishdoshi shaklida bo‘ladi): Kela solib o‘zini suvga tashladi. So‘zlashuv uslubi. Bola tura solib uyiga qochdi. M.Ismoiliiy, Farg‘ona tong otguncha.

SOLIQ

SOLIQ I

ot. davlat tomonidan aholi daromadidan olinadigan yig'im: Uning o'z kayficha oyda emas, haftada solib turgan soliqlari fuqaroning terisini shilsa, ostirib, kestirib turishi xosni ham esankiratdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

SOLIQ II

sifat; predikativ. tushgan (holatda), egilgan: Rangi quv o'chib, behush kabi qotgan Ahmad Husayn boshi quyi soliq edi. Oybek, Nur qidirib.

SON

SON I

ot. miqdor, adad, oz-ko'plik: Yaqinda biz nemislardan ozod qilingan bir qishloqqa kirib, vayron bo'lgan, son-sanoqsiz kitoblar sochilib yotgan kutubxonaga duch keldik. Sh.Rashidov, Quدراتli to'lqin. Marhuma Qurbonoy qizimizni maqtaganlar son mingta. Ularni qo'yaylik, mening o'zimni maqtaganlar-chi? M.M.Do'st, Lolazor.

SON II

ot. oyoqning tizzadan yuqori etli, yo'g'onlashgan qismi: Xumor kelin Bo'rijonning so'lidan gavron tayoqni olib, ho'kizlarning sag'risiga, soniga zarb bilan urdi. S.Nurov, Maysalarni ayoz urmaydi. Kuygan banda urib yig'lar soniga, Shahid bo'lgan bo'yaladi qoniga. Erali va Sherali.

SON III

ot; shv. ep, tartib, intizom: Sonsiz xotinning uyiga son kirmas. Maqol.

SOP

SOP I

ot. dasta: Yo‘qolgan pichoqning sopi oltin. Maqol. Oltmish yoshlardagi jikkak chol teshasining sopini belbog‘idan o‘tkazib, so‘riga keladi. S.Ahmad, Jimjitlik. Aktga qo‘l qo‘yilib, uyingizga yetib olguncha, har qanday is-pisdan xoli bo‘lib qoladi. Sopini o‘zidan chiqaryapmanda, – dedi Odil Egamberdiga. B.Rahmonov, Xo‘jayin ko‘chdi.

SOP II

oxirigacha tamom: Ha, bir alami bordir-da...” – Ha, nos sop bo‘ldimikin? Xumori tutgan bo‘lsa kerak. P.Tursun, O‘qituvchi. — Bo‘lmasam, sizga boshqa savol beraman. Xudoga ishonasizmi?— Xudogami? Xudoga... O‘, bolam, biz endi sop bo‘lganmiz. Kishi qarigandan keyin boshqacha bo‘lib qolar ekan. Sh.Xolmirzayev, Saylanma.

SOP III

sifat. eng zo‘r, asl: O‘n ming uyli qo‘ng‘irot elining sop degan boyvachchalari o‘z kayf-u safosi bilan o‘tirib edi. Alpomish.

SOPLAMOQ

SOPLAMOQ I

fe‘l. sop o‘rnatmoq, dasta qo‘ymoq, dastalamoq: Yangi ketmonni soplab, yuzni charxladim. So‘zlashuv uslubi.

SOPLAMOQ II

fe‘l. batamom ketkizmoq, tamom qilmoq: Bor pulni sopladim. So‘zlashuv uslubi.

SOPLAMOQ III

fe‘l. yig‘moq, jamlamoq: Hoy, dadasi, haligi mashinalaringizga tayinlab qo‘ying, yuviladigan kiyim-kechaklarni soplab taxt qilib qo‘yganman. A.Muqimov, Ne ko‘ylarga tushdim mano.

SOQA

SOQA I

ot; shv. daryo yoki anhorlardan katta ariqlarga suv olinadigan joy; ariq boshi: Amuning qaysarligi tutib, qirg'oqlaridan nariga ketdi, soqalarga suv bermay qo'ydi. E.Rahim, Hayot amri bilan.

SOQA II

ot; shv. soqqa: U do'stiga soqa berdi. So'zlashuv uslubi.

SOQA III

ot. harbiy yurish yoki mashqlar chog'ida asosiy kuchlar ortidan soqchilik qilib boruvchi maxsus qism; avlod, zot: Avaz o'g'lon qirq yigitning og'asi. Botirlarning Avaz oltin soqasi. E.Jumanbulbul o'g'li.

SOVUQ

SOVUQ I

ot. atmosferaning past temperaturali holati, ayoz: Kuz havosining suyaklarni zirqirativchi sovug'iga qaramay guzarda choyxo'r ko'p edi M.Ismoilij. Farg'ona tong otguncha.

SOVUQ II

sifat. harorati me'yordan (nisbatan) oz: Qish bu yil sovuq keldi. So'zlashuv uslubi. Ajoyib soy, qishda issiq, yozda sovuq suv oqadi. Sababi nima-a? Sh.Rashidov, Qudratli to'liqin.

SOYA

SOYA I

ot. quyosh nuri tushmaydigan salqin joy; ko'lanka: Egri kaltakdan to'g'ri soya tushmas. Maqol.

SOYA II

ot. dukkaklilar oilasiga mansub, loviyaga o'xshash bir yillik o'simlik va uning oziq-ovqat sanoatida keng qo'llanadigan doni: Soya unidan sut tvorog, qandolat mahsulotlari tayyorlashda

SOZ

SOZ I

ot. [toj.] musiqa asbobi: O'yin soz bilan, Qiz noz bilan. Maqol. Do'stlar, Mirzacho'ldan sizga bu san'at, Yoshlikning yashnagan nihollaridan!.. So'zimiz, sozimiz etar hikoyat Bog'lari, suvlari, shamollaridan! H.G'ulom, Binafsha atri.

SOZ II

ot. sozlangan holat, garmoniya: sozini to'g'rilamoq; sozi buzilmoq.

SOZ III

sifat. yaxshi, juda yaxshi: Juda soz! Soz ish bo'ldi-da. So'zlashuv uslubi. "Kelsalar, bosh ustiga, tanishamiz, suhbatlashamiz. – Bobo quvonchini yashira olmay qo'shib qo'ydi: – Juda soz! Bag'rimiz tag'in ham to'ladi. H.G'ulom, Binafsha atri.

SOZ IV

ot. qamish, qamishzor: soz silovsin – qamishzorda yashovchi silovsin, yovvoyi mushuk. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SOG'

SOG' I

ot; esk. o'ng tomon: Xabaring yo'q sening sog'u so'lingdan. Ravshan.

SOG' II

sifat. sog'lom, salomat: Ko'r qo'yganini sog' topmas. Maqol. "Mashqlari pastroq ko'rinadi, mulla Ahmadjon? – Rahim bobo ko'zini ishdan olmay so'radi. – Tan-jonlari sog'mi?" H.G'ulom, Binafsha atri.

SOG' III

fe'l. yelindan siqib (so'rib) chiqarmoq: U bog' va polizga qarardi, hovlini supurib, uylarni yig'ishtirardi, non yopib, sigir sog'ardi, kir yuvib, tappi qilardi, o'tin yorib, ovqat pishirardi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

SOG'IN

SOG'IN I

sifat. sut beradigan, sog'ilib turgan: Qaynanasi bir kun u to'yga, bir kun bu to'yga ketadi. Kap-katta ro'zg'or, sog'in sigir, bir nechta qo'y kelinga qoladi. R.Rahmon, Mehr ko'zda.

SOG'IN II

fe'l. sog'inch hissi sezmoq, ko'rishni kuchli darajada istamoq: Sizni va otamni juda sog'indim. Agarda og'iroyoq bo'lmasam edi, qish bo'lishiga qaramasdan, Marg'ilon jo'nar edim. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

SOCH

SOCH I

ot. boshda o'sadigan tuk tolalari: tepa sochi tikka bo'ldi; Rahim bobo Ahmadjonning issiqdan bo'rqqan qoramag'iz ko'rkam yuziga, to'sday tim qora qalin sochiga zimdan tikilib so'radi. H.G'ulom, Binafsha atri.

SOCH II

ot. [toj.] mayna, chug'urchuq: Shu kunlarda soch ko'payibdi.

SOCH III

fe'l. qismlarga bo'lib tashlamoq; har yon-har yonga tarqatib tashlamoq, parishon qilmoq: Ulardan sal tepada, barxan ustida yirtilib, tagi ko'chib ketgan bir poy botinka, undan narida og'zi ochiq, bo'm-bo'sh ryukzak yotar, uning ichidagi narsalar atrofga sochib tashlangan edi. M.Mansurov, Yombi.

SOCH IV

fe'l. sepmoq: tovuqlarga don sochmoq.

SOCHIQ

SOCHIQ I

ot. yuz-qo'l, idish-tovoq artish uchun ishlatiladigan mato: Normat aka yengilgina shippakni kiyib, dahlizdagi umivalnikda qo'lini yuvdi-da, Aziz uzatgan oppoq sochiqqa shoshmasdangina artinar ekan, so'radi: "Onang qayerda?" H.G'ulom, Binafsha atri.

SOCHIQ II

ot. to'yda to'y sababchisi ustidan sochiladigan shirinlik, tanga-chaqa: Kanizaklar sochiq sochish uchun kelinni kutar edilar. Oybek, Navoiy.

SOCHMA

SOCHMA I

fe'l. sochmoq fe'lining bo'lishsiz shakli: Yolg'iz kechalar sog'inch to'ldi qalbimga, Yursam, yulduzlar nur sochmadi yo'limga. A.Rajabov, Ayt nechun.

SOCHMA II

sifat. sochib, sepib ekiladigan; sepma: sochma ekin; sochma qilib ekmoq; sochma she'r; Dushman Ismoilovni juda yaqindan turib, sochma o'q bilan otgan! H.G'ulom, Mash'al.

SPIRAL

SPIRAL I

*ot. 1. Biror nuqta (o'q) atrofidagi aylanma chiziq: spiral bo'yicha harakat qilmoq.
2. Elektr toki o'tganda qizdirish xususiyatiga ega o'rama sim: elektroplitka spirali.*

SPIRAL II

sifat. spiral shaklli, aylanma: spiral chiziq; spiral tumanlik.

STANDART

STANDART I

ot. o'ziga o'xshash boshqa obyektlarni taqqoslash uchun asos qilib olingan namuna, andoza, etalon: Nuqsonlar, non sifati bo'yicha davlat inspeksiyasining tekshirishicha, davlat standartiga va non yopish texnologiyasi qoidalariga rioya qilmaslik natijasida kelib chiqadi. Fan va turmush.

STANDART II

sifat. standartga muvofiq, mos bo'lgan, standart talablariga javob beradigan: Sinalayotgan yangi navlar, hosildorligi va qimmatli xo'jalik belgilari bo'yicha, standart navga qiyoslab baholanadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

STATSIONAR

STATSIONAR I

ot. hamisha bir joyda turib ishlaydigan, ko'chmas ishxona, muassasa va kasallar doimiy joyga ega bo'ladigan va butun sutka davomida yotadigan davolash muassasasi: statsionarda davolanmoq.

STATSIONAR II

sifat. bir joyda turib ishlaydigan, ko'chmas: statsionar ustaxona; statsionar kutubxona.

STAVKA

STAVKA I

ot; moliya. maoshning belgilangan miqdori, soliqning belgilangan me'yorlari: Mavrikiya moliya ministri V.Ringadu Vashingtonning bank

uchyot stavkasini ancha oshirish to'g'risidagi qaroriga to'xtalib, shunday dedi. Gazetadan.

STAVKA II

ot; har. harbiy boshliq va uning shtabi joylashgan yer; qo'mondonlik organi: Oliy Bosh Qo'mondon stavkasi; Strategiya masalalarini Stavka hal qiladi. So'zlashuv uslubi.

SUD

SUD I

ot. 1. Fuqarolarning da'volarini hal etish va jinoiy ishlarni ko'rib, hukm chiqarish bilan shug'ullanadigan davlat organi: sud eksperti; O'rtoqlar, olib boringlar bularni, adolat sudiga topshiringlar! Tegishli jazosini ko'rsin. Hamza, Tuhmatchilar jazosi.

2. Shu organning yig'ilishi, kengashi: sud qilmoq; ochiq sud; Karimdan bolasi uchun bir yillik nafaqa talab qilgan bu ariza Karimning ishi yuzasidan tergov tugab, sud bo'lgan, Karim uch yil muddat bilan shartli qamoqqa va o'n ming so'mga yaqin rastratani undirib olishga hukm qilingan kunining ertasiga o'sha sudning o'ziga kelib tushdi. H.G'ulom, Binafsha atri.

SUD II

ot. foyda: Endi sud qilmasdir g'am-u hasrating, Bilgin, yo'ldosh bo'ldi dog'-u kulfating. Erali bilan Sherali.

SUMALAK

SUMALAK I

ot. undirilgan bug'doyni tuyib, maxsus usul bilan uzoq pishirib tayyorlanadigan holvaytarsimon ovqat (har yili erta bahorda bir necha xonadon xotinlari birgalikda tayyorlaydi): Sumalakka qo'shilasizmi? So'zlashuv uslubi. Har bahor kelsa, kelur bir necha oldov sumalak,

Yana el ichra solib g'ulg'ula, kov-kov sumalak.
Habibiy.

SUMALAK II

ot. erib tushayotgan qorning bo'g'ot, tarnovlarda konussimon shaklda muzlagan holati: Tomlarda, bo'g'otlarda osilib turgan sumalaklar oftobda yiltillardi-yu, chak etmasdi. R.Fayziy, Hazrati inson.

SUQ

SUQ I

sifat. qanoat qilmaydigan, ko'z olaytiradigan, ochko'z: Kunda yegan suq, oyda yegan to'q. Maqol. O'rmonlarni kezib yuramiz, hordiq chiqarish uchun to'xtab, daraxtlar tagiga o'tiramiz, avtomatni yerga qo'yib, to'rt atrofga suq bilan termilamiz. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

SUQ II

fe'l. biror narsaning ichiga kiritmoq: Burningni hamma joyga suq, qani natija nima bo'lar ekan. Gazetadan. Gapni aytgin uqqanga, jonni jonga suqqanga. Maqol. Boboqul ota bab-baravar kesilgan, uchlari yo'nilgan uchta chillakni tanladi-da, o'rik tupining uch yog'iga oralarini sal-sal qochirib suqdi. H.Nazir, So'nmas chaqmoqlar.

SUR

SUR I

ot. qorako'lning eng yaxshi navi: Ko'r Shermatning kiyimi jo'nroq bo'lsa ham, yangi sur telpakni chap ko'ziga bostirib kiygan, sog' ko'zi artilgan tilla uzukday yaltillaydi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

SUR II

ot; din. Qur'onda aytilishicha, qiyomat kuni Isrofil farishta tomonidan chalinadigan, shox (muguz)dan ishlangan karnay: *Sur chalingach janglar to'xtaydi.* So'zlashuv uslubi.

SUR III

sifat. och kulrang, ko'kimtir: *Egnida surrang kolomenko ko'ylak, belida qayish kamar.* O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

SUR IV

sifat. 1. Quritilgan, suvi qochgan: *sur go'sht; Qozoq qizi tutgan qimiz qalbidek sof, Esdan chiqmas sur qazining to'g'ramchasi.* S.Abdulla.
2. Beti qattiq, haydasa ham ketmaydigan: *Bunchalik sur ekanini bilmas edim.* So'zlashuv uslubi. *Nigoraning ko'z oldiga Yoqutoyimning tuxumday tig'iz gavdasi-yu, pardoz-andoz qilgan sur basharasi keldi.* S.Anorboyev, Oqsoy.

SUR V

fe'l. 1. Siljitmoq: *Stulingizni biroz chapga suring. Stolni devor tomoniga surib qo'ydi.* H.Shams, Dushman. *Davring kepti, sur begim, Davroning kepti, ur begim.* Maqol.
2. Biror moyli suyuq narsa bilan qoplamoq, ishqamoq: *yog' surmoq.*

SUR VI

fe'l. yo'qol, ket, yo'q bo'l: *Biror gapingni eshitishni xohlamayman, sur bu yerdan!* So'zlashuv uslubi.

SURGI

SURGI I

ot. ichni yumshatadigan, suradigan dori-darmon: *Tuzli surgilar muntazam ishlatilganda, ular ichakni ta'sirlantirishi natijasida ichak shilliq pardasi yallig'lanishi mumkin.* O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SURGI II

ot; shv. yuz-qo'l artadigan sochiq: Iltimos, oldingizdagi surgini uzatib yuboring. So'zlashuv uslubi.

SURISHTIR

SURISHTIR I

fe'l. biridan biriga yoki u yon-bu yon surmoq: xarajatlarni bir moddadan ikkinchi moddaga surishtirib qoplamoq; narsalarni surishtirib, ikki yashikka joy qilmoq.

SURISHTIR II

fe'l. butun tafsiloti bilan bilib olish, tagiga yetish uchun so'roqlayvermoq, so'rab-so'rab bilmoq, aniqlamoq: Quda bo'ladigan kishining yetti avlodini surishtirish lozim. So'zlashuv uslubi. Uzumini ye, bog'ini surishtirma. Maqol.

SURMA

SURMA I

ot. Mendeleyev davriy sistemasining V guruhiga mansub kimyoviy element, kumushsimon oq, mo'rt metall; tarkibida shu element bo'lgan qoramtir pardozi bo'yog'i (qosh, kipriklarni bo'yash uchun ishlatiladi): Alomatning surma tortilgan ko'zlari ola-kula bo'lib ketdi. X.Sultonov, Bir oqshom ertagi.

SURMA II

sifat. suriladigan, surilma: surma qopqoq; stolning surma yashigi.

SURMA III

fe'l. surmoq fe'lining bo'lishsiz shakli: Bu kremni boshqa surma, amal qilish muddati tugabdi. So'zlashuv uslubi.

SURTKI

SURTKI I

ot; shv. sochiq, lungi.

SURTKI II

ot. yaraga yoki og‘riq joyga surkaladigan dori: Yodoform – sepki va surtki dorilar tarkibiga antiseptik modda sifatida kirib, yiring bog‘lagan yaralarni davolashda qo‘llanadi. S.Masharipov, Tibbiy kimyo.

SURTKI III

ot. tekshirish uchun namuna, surtma: Ya‘ni, bu dori vositasi kasallikka chalingan kattalar va bolalarda pnevmoniya belgilari namoyon bo‘lganda va balg‘am surtkiga olinib, ularning antibiotiklarga chidamliligi aniqlanganda statsionar sharoitdagina tavsiya etiladi.

<https://xabar.uz/uz/koronavirus/koronavirusni-davolashdagi>

SUVEREN

SUVEREN I

ot. xalqaro huquqda: mustaqil oliy hokimiyat egasi.

SUVEREN II

sifat. suverenitetga, mustaqillikka ega bo‘lgan; erkin, hur: O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat suvereniteti masalasiga alohida bob ajratilgan bo‘lib, uning 1-moddasida “O‘zbekiston – suveren demokratik respublika” deyilgan. “Mustaqillik” lug‘ati.

SUYUL

SUYUL I

fe‘l. 1. Siylagan, hurmat-izzat qilgan yoki erkalatgan sari haddan oshmoq, chegaradan tashqari ish qilmoq: Ko‘p suyulma, haddingni bil! So‘zlashuv uslubi.

2. Ma‘lum darajadan suyuqroq bo‘lmoq: Loyga suvni ko‘p quyavermang, suyulib ketadi.

Soʻzlashuv uslubi. *Maxdum ulamo amaldor va Qayrilardan shuning kabi siporishlarni qabul qila-qila juda miyasi suyulgan edi.* A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

SUYUL II

fe'l. sevilgan, mehr-muhabbat koʻrgan, eʼzozlangan: *Yurtdan yiroq tushib ovora E voh, nomard ekan suyulgan yorim!* M.Shayxzoda, Jaloliddin Manguberdi.

SUZAGʻON

SUZAGʻON I

sifat. tez va yaxshi suzadigan, suzishga usta: *suzagʻon bola.*

SUZAGʻON II

sifat. duch kelganni suzaveradigan; suzongʻich, asov: *Sutsiz sigir suzagʻon boʻlar.* Maqol.

SUZGICH

SUZGICH I

ot. suyuqlik tarkibidagi qattiq, quyqa narsalarni tutib qolish uchun xizmat qiladigan buyum: *sutni suzgichdan oʻtkazmoq.*

SUZGICH II

ot. 1. Baliqning suvda suzib yurishini taʼminlovchi organi, qanoti: *Bu baliqning suzgichi boshqacha boʻladi.*
2. Qarmoqning suvda choʻkmay yurishini taʼminlovchi poʻkak: *Bu yerda suv chuqur, qarmoqning suzgichini yuqori koʻtarish mumkin.*

SUZGICH III

ot. usti silliq, suvda juda tez suzadigan qoʻngʻizsimon hasharot: *Suv nihoyatda sof; oftob nurida jivir-jivir tovlanuvchi mayda shagʻal yuzida kichkina baliqlar sayr qiladi, gir-gir suzgichlar aylanadi.* H.Ahmar, Kim haq?

SUZMA

SUZMA I

ot. surp xaltaga solib, osib qo'yilgan qatiqning zardobi sizgach hosil bo'lgan sut mahsuloti: yog'li suzma; suzma qurt; suzma xalta; Murchni suzmaga qo'shib yeyilsa, ishtahani ochadi. K.Mahmudov, O'zbek tansiq taomlari. Dasturxonda yana o'sha qurt, suzma, so'k paydo bo'ldi, saldan keyin eshikda bir guruh qizlar ko'rindi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

SUZMA II

sifat. jo'rttaga sekin harakatlanadigan, o'ziga oro berib yuradigan: Sust xotin, suzma xotin, ko'lankasi maydon xotin. Xalq qo'shiqlari.

SUZMA III

fe'l. suzmoq harakat fe'lining inkor shakli: Sovuq suvda suzma, tomirlaring tortishib qoladi. So'zlashuv uslubi.

SUZMOQ

SUZMOQ I

fe'l. suyuqlikni suzg'ichdan o'tkazmoq, filtrlamoq: Musallas tayyor bo'lmabdi, uni yana bir marta suzish kerak. So'zlashuv uslubi. Insof yuzasidan aytganda, pashsha yaramas maxluq, pokiza qilib suzib qo'yilgan ko'knordan qanoti chiqadi. A.Qahhor, Bashorat.

SUZMOQ II

fe'l. ovqatni idishga solmoq: sho'rvani suzib qo'ymoq; Aziz oshni guldor sopol laganga suzib keldi. H.G'ulom, Binafsha atri.

SUZMOQ III

fe'l. noz-karashma ifodalovchi holatga keltirmoq (ko'zni): ko'zini suzib qo'ymoq; Senga ko'z suzganini o'z ko'zim bilan ko'rdim-ku. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

SUZMOQ IV

fe'l. suvda harakatlanmoq: daryodan suzib o'tmoq; suvda suzish bo'yicha musobaqa o'tkazmoq; Bir jangchi menga qasam ichib dediki, go'yo u yerga yotib, osmonga qarasa, o'tlarning o'sish sharpasini, bulutlarning suzish sharpasini ham eshitar emish. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

SUZMOQ V

fe'l. shoxi bilan hujum qilmoq: Ha, asov sigirning fe'lini bilmasang, oldiga yo'latmaydi – suzadi, tepadi, sut bermaydi. M.Jo'ra, Quyoshdan nur emganlar.

SUZUVCHI

SUZUVCHI I

fe'l. suzmoq II fe'lning sifatdosh shakli: ovqat suzuvchi; karta suzuvchi.

SUZUVCHI II

fe'l. suzmoq IV fe'lning sifatdosh shakli: Suv polosi bo'yicha mashhur suzuvchi A.Zulfiddinov muddatidan oldin chempionlik normativini bajarib bo'ldi. S.Ahmad, Yulduz.

SUG'UR

SUG'UR I

ot. yer ostiga in qurib, qishda uyquga yotuvchi, o'simlik bilan ovqatlanuvchi, o'zi olmaxonga o'xshash kemiruvchi hayvon: O'zbekistonda uzun dumli (qizil) sug'ur va ko'k sug'ur uchraydi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Sudda ishlaydigan Lapasov ikkita sug'ur tutib beringlar, deb qanaqa tiqilinch qildi. Yoshlik.

SUG'UR II

fe'l. mustahkam joylangan, tiqilgan uzun narsani tortib chiqarmoq: Sigir qoziqni sug'urib,

Matchon to‘raning paxtazoriga kirib, g‘o‘zalarni yamlayapti. J.Sharipov, Xorazm.

SO‘K

SO‘K I

ot. oqlangan tariq: so‘k oshi; so‘k talqon; Teri tag‘in sakrabdi, oldiga yo‘lab bo‘lmaydi, oziq-ovqatchi, qayda! Mosh, gurunch tugul, so‘k ham ololmadim. Oybek, Qutlug‘ qon.

SO‘K II

fe‘l. tikilgan chok iplarini uzmoq: Ayvonda turgan eski ko‘rpani so‘k, paxtasini yangilaymiz. So‘zlashuv uslubi. (Otabek) tikilgan iplarni so‘kdi va maktubni ochib, och ko‘zini ishga qo‘ydi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

SO‘K III

fe‘l. haqorat qilmoq, koyimoq: Urganing – un oshi, so‘kkaning – so‘k oshi. Maqol. Samosval shoferi qattiq so‘kinib, mashinani keskin burib, chetga olishga majbur bo‘ldi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

SO‘KISH

SO‘KISH I

fe‘l. so‘kmoq II fe‘lining harakat nomi shakli, buzish: Shimining pochasini ham sonigacha so‘kish kerak. S.Anorboyev, Oqsoy.

SO‘KISH II

fe‘l. so‘kmoq III fe‘lining harakat nomi shakli; urushmoq: Asli seni bolalikda ko‘proq so‘kish kerak edi. M.M.Do‘st, Lolazor. So‘kmas edim, bolam, dedi Yaxshiboyev.

SO‘L

SO‘L I

ot. chap tomon, so‘l tomon: O‘ng tomoni paxtazor, so‘l tomoni bug‘doyzor. Bolalar

adabiyoti. *Sen o'ngga, sen so'lga, men esa to'g'riga qarab yuraman.* Ertak.

SO'L II

fe'l. o'sib turgan yoki yangi uzilgan vaqtidagi holatini yo'qotmoq; shalpaymoq (o'simlik haqida): Umid so'lib, qovjirab qolgan g'o'zalar tepasida aylanardi. Mirmuhsin, Umid. Qizil gullar aytar: Hech so'lmagayman, Yomonning qo'lida xor bo'lmagayman. Qo'shiqlar.

SO'LIQ

SO'LIQ I

ot. suvluk: So'liq chaynab turgan jiyron zulukday uloqchi bo'lib ko'rindi (Zargarovning) ko'ziga. A.Muxtor, Asarlar.

SO'LIQ II

sifat. so'ligan, so'lg'in: Soppa-sog' odamday yozarmishsiz xat, Lekin, bilamanki, aftingiz so'liq. Mirtemir, Asarlar.

SO'M

SO'M I

sifat; s.u. gavdali, salobatli: so'm yigit.

SO'M II

ot. katta chipqon: So'm chiqibdi.

SO'M III

ot. 100 tiyinga teng pul birligi: Men g'isht kukuni qo'shilgan guruchni devzira deb, kilosini to'rt so'mdan sotaman. S.Ahmad, Yulduz.

SO'M IV

ot. suyaksiz va yog'siz yumshoq et, lahm go'sht: so'm go'sht.

SO'NA

SO'NA I

ot. hayvonlarning terisi ostiga tuxum qo'yadigan qo'sh qanotli hasharot, bo'ka: *Mullado'st: O'rgilay, taqsir! Bebaxtning oshiga pashsha ham, kana ham, so'na ham, qolaversa, shaloplab olib mana shunaqa Azroyil ham, Munkarnakir ham tushaveradi.* Hamza, Tanlangan asarlar.

SO'NA II

ot; folk. yovvoyi yoki xonaki erkak o'rdak: *Shakarko'lga ovga ketib boraman, Shakarko'ldan so'na, suqsur uraman.* Intizor.

SO'R

SO'R I

fe'l. og'iz ichiga tortmoq (suyuqlik yoki yumshoq narsani): *Necha yildan beri qonimni so'rib kelar edi.* Gazetadan. *Tepaga ko'tarilgan quyosh o'tli tili bilan yer bag'ridagi barcha namni so'rib olardi.* Sh.Rashidov, Bo'rondan kuchli.

SO'R II

fe'l; esk (so'ra). so'roqlamoq: *Rang ko'r, hol so'r.* Maqol. *Arzi holingni bugun so'rgani sulton keladur.* Hamza.

SO'ZAK

SO'ZAK I

ot. asosan tasodifiy jinsiy aloqa qilish oqibatida kelib chiqadigan, siydik yo'llari va jinsiy a'zolar yallig'lanishidan iborat tanosil yuqumli kasalligi: *So'zak yuqumli bo'lgani uchun, kasallik belgilari paydo bo'lishi bilanoq, venerolog vrachga murojaat etish kerak.* O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

SO'ZAK II

ot. sanchiqli og'riq: *So'zak – qattiq sovqotish natijasida panja uchlarida seziladigan sanchiqli*

og'riq. O'zbek tilining izohli lug'ati.

SO'ZAN

SO'ZAN I

ot. [toj. igna] etikdo'zlikda, yamoqchilikda ishlatiladigan igna: *Chol unga so'zan, bigiz tutishni ko'rsatdi*. Oybek, Qutlug' qon.

SO'ZAN II

ot. tikanakli daraxt turlaridan biri, qumloq yerlarda o'sadigan buta o'simlik; akatsiyaning bir turi.

SO'ZANAK

SO'ZANAK I

ot; shv. ninachi: Ninachining kapalakdek nozik bu turini so'zanak derdik. Ana shu so'zanak ko'rinmay qoldi. Balki qayerlardadir haliyam bordir, lekin bugun ko'rmayapmiz, yo'q, tamom!
<https://kun.uz/uz/news/2017/03/05/etibor-berdingizmi-jukolib-bormokda>.

SO'ZANAK II

dukkaklilar oilasiga mansub, qumloq yerlarda o'suvchi buta o'simlik.

SO'ZANAK III

shv. otning peshobi.

T

TAB

TAB I

ot; ayn. ta'b.

TAB II

tab etmoq – nashr etmoq, bosmaxonada bosmoq yoki bostirmoq, chop qilmoq.

TAB III

s.u. taft, harorat: *tab bosdi qilmoq* – taftidan, hovuridan tushirmoq, taskin, tasalli berib yoki

biror narsa bilan ovutib, taftini, hovurini bosmoq; O'zimning gapimga o'zim pushaymon yeb, o'lganimning kunidan "tab bosdi" qilib, shartnomaga qo'l qo'ydim. G'.G'ulom, Tirilgan murda.

TABAQA

TABAQA I

ot. [a. qatlam] ijtimoiy toifa: Shahar xalqining har bir tabaqasi deyarli Musulmonqul dakkisini yeb kelgan. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Hirot yana to'lqinlandi. Bu xabardan turli tabaqa odamlarining rangi oqardi. Oybek, Navoiy.

TABAQA II

ot. [a. yopmoq, qoplamoq] darvoza, eshik, derazaning ochilib-yopiladigan qismi: Mashina rais qo'rasining bir tabaqasi qiya ochiq katta qizil darvozasi oldiga kelib to'xtaganda, Dildor undan tusha turib shofyorga buyurdi. H.G'ulom, Binafsha atri. To'g'onbek dimiqqandek og'ir nafas olib, darichaning ikki tabaqasini ham keskin itarib yubordi. Oybek, Navoiy.

TAKSA

TAKSA I

ot. davlat yoki o'z-o'zini boshqarish organi tomonidan aniq belgilangan tovar bahosi yoki mehnat va ko'rsatilgan xizmat haqi miqdori: taksa bichmoq (yoki qo'ymoq) – qat'iy baho, narx belgilab qo'ymoq; ... butun xususiy uylarning ijara haqiga taksa bichib qo'ydi. A.Qahhor. Sarob.

TAKSA II

ot. ov iti: Taksa tanasi uzun, oyoqlari kalta va qiyshiq bo'lgan, inda yashovchi jonivorlarni ovlashga moslashgan ov iti. O'zbek tilining izohli lug'ati.

TAKTIK

TAKTIK I

sifat. taktikani yaxshi biladigan, taktikaga mohir.

TAKTIK II

sifat. taktikaga oid, taktika prinsiplariga va qoidalariga mos: Taktik janglar, mashg'ulotlar tugagach, kursantlar frontga jo'nadi. A.Rahmat, Front.

TAKYA

TAKYA I

ot; shv. yostiq, bolish, suyanchiq: Takyangiz ko'rinmaydi yanga. So'zlashuv uslubi.

TAKYA II

ot. odamlar to'planib ulfatchilik qiladigan joy: Takyada o'tirib, endi bitta choy ichib bo'lgan edim, qotmagina bir yigit kelib: – Qurbon ota siz bo'lasizmi? – dedi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

TALON

TALON I

ot. o'zganing mulkini tortib olish, talash: Agar biron tamizning qurog'imiz uzilsa, chuvvos ko'taramiz. Ayniqsa, uzilgan quroq boshqa mahalladan bo'lsa, men va o'rtoqlarim u tushar-tushmas talashib-tortishib, talon qilib olishga shoshilamiz. Oybek, Bolalik. Ko'rdi ko'p zilzila, selni, toshqinni, Ko'rdi ko'p talonni, ko'rdi bosqinni. A.Obidjon, Ketmagil.

TALON II

ot. biror narsani olish, biror joyga kirish huquqini beradigan nazorat varaqchasi: benzin taloni.

TALOQ

TALOQ I

ot. qorajigar: Qo'ying, opajon, uzoqdagi dumbadan yaqindagi o'pka yaxshi! – "Qani o'sha o'pka o'lgur? O'pka tugul, taloq ham yo'q-ku, dugonajon!" O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

TALOQ II

ot; esk. urning xotinidan ajralishi, nikohni buzishi (shariat bo'yicha): "Shunday qilib, mendan taloq talab qilyapsanmi?" "Talab qila olarmidim, so'rayapman. Akramjon aka!" Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

TAMTAM

TAMTAM I

sifat. qaddi-qomati kelishgan va zebo: U niyatiga yetdi. Qishloqning tamtam qiziga uylanyapti. S.Ahmad, Ufq.

TAMTAM II

ot. katta mis barkash shaklidagi, tayoqcha bilan urib chalinadigan musiqa asbobi; gongning bir turi: Cho'chima, raqqosa! Tamtam sasidan. H.Sharipov.

TAN

TAN I

ot. tana, gavda, badan: "Mashqlari pastroq ko'rinadi, mulla Ahmadjon? – Rahim bobo ko'zini ishdan olmay so'radi.— Tan-jonlari sog'mi?" H.G'ulom, Binafsha atri. Jallod mahkumning jonini bir nechta daqiqada tanidan judo qilsa, umrbod tutqunlik uzoq-uzoq yillar davom etadi. A.Chexov, Garov.

TAN II

ot. foyda topish uchun, aylanma uchun ajratilgan, qarzga berilgan birlamchi pul summasi (savdogarlar, sudxo'rlar nutqida): Muhammadrajab sakkiz ming so'mni oyiga o'n uch protsent foyda berish sharti bilan olib, ikki oydan beri na foydasini beradi, na tanini. A.Qahhor, Sarob.

TAN III

ko'm; kam. qo'll. tomon, yon: Kim zo'r bo'lsa, jazosini beraman, Kambag'al Nazarning tani bo'laman. F.Yo'ldosh, Mamatkarim polvon.

TANA

TANA I

ot. [toj.] 1. Gavda, badan: Tanasi boshqa dard bilmas. Maqol. U dala gospitalida vafot qildi. Tanasi shunday jarohatlangan ediki, uni saqlab qolishning aslo imkoni bo'lmadi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin. Shol, – deyishdi. – Tanasi ishlamay qoldi. Sh.Xolmirzayev, Olam tortilish qonuni.

2. Daraxtning shox-butoqlar o'sib chiqadigan yo'g'on qismi: Bahor qontalash muzlarni parchalab, eritib, katta oqimga boshlab ketadi, zambarak o'qi tanasini cho'rt uzib ketgan daraxtdan yangi kurtak chiqaradi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin. Dik etib, orqa oyoqlarida turib oldi va daraxtning yosh tanasiga tirnoqlarini botirib, g'ayritabiiy silkidi. Sh.Xolmirzayev, Jarga uchgan odam.

TANA II

ot. ikki yashar urg'ochi buzoq: Qaynatam to'yga atab tana boqib qo'yibdi. So'zlashuv uslubi. Tor yerga tana boshi sig'mas. Maqol. Qo'rada ajabtovur maxluqlar: shoxi yo'q, oyoqlari kalta-kalta, semiz va ola-bula buqachalar, tanachalar. Sh.Xolmirzayev, Yangi zot.

TANISH

TANISH I

fe'l. bir-birini tanib, bilib olmoq, o'zaro tanish bo'lmoq: Unda begona juvon bilan tanishish, suhbatlashish havasi tug'ildi-da, uning yoniga sekin yurib keldi. H.G'ulom, Binafsha atri. Bizda bir necha rubrikalar bor, ular bilan keyincha tanishasiz. Sh.Xolmirzayev, Jarga uchgan odam.

TANISH II

sifat. ilgari ko'rgan, bilgan, ma'lum bo'lgan: tanish odam; tanish ovoz; tanish ko'cha; Oradan bir qancha vaqt o'tgandan keyin shu

YIL2836

tomonga yo‘lim tushdi-yu, kasalxonani bosib o‘tolmadim; kirib tanish hamshiradan so‘rasam, Mastura bir soatdan keyin operatsiyaga yotar ekan. A.Qahhor, Ming bir jon.

TANKETKA

TANKETKA I

ot. yengil jangovar mashina: Tanetka – razvedka aloqa uchun xizmat qiluvchi gusenitsali yengil jangovar mashina (XX asrning 20-30-yillarida). O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

TANKETKA II

ot. oyoq kiyim: Tanetka – tagcharmi tovonga tomon qalinlashib boradigan, xotin-qizlarbop yengil oyoq kiyimi. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

TAP

TAP I

ot. [f. tez, shoshilinch] tap tortmaslik – qo‘rqmaslik, hayiqmaslik, andishaga bormaslik: Nimadan tap tortaman!.. Olsa, stolini oladi-da. A.Qahhor, Og‘riq tishlar.

TAP II

YIL2836
taqlid. biror qattiq jismning boshqa bir qattiq jismga urilishidan chiqadigan tovushni bildiradi: Botirali o‘zini tap etib yerga tashladi. O‘q varangladi. H.G‘ulom, Mash‘al. Keng qanotlarini yoniga tap-tap urib, uzun oyoqlarini cho‘zib yerga qo‘ndi. Sh.Xolmirzayev, Cho‘loq turna.

TAQ

TAQ I

fe‘l. bir narsani boshqa bir narsaga mahkamlamoq: Gunafshalar ochildi, chakkangga taq, chakkangga; Atir hidi sochildi, Chakkangga taq, chakkangga. Z.Diyor.

TAQ II

taqlid. ikki qattiq narsaning bir-biriga urilishidan chiqadigan tovushni bildiradi: Zokir qo‘lidagi

qadahni taq etkazib stolga qo'ydi. P.Qodirov, Uch ildiz.

TAQA

TAQA I

ot. ot-ulovni zararlanishdan, sirg'alishdan saqlash uchun tuyuq ostiga mixlab mustahkamlanadigan yarim doira shaklidagi metall buyum: Asov otni taqa to'xtatar. Maqol. Qishloq tinchligini buzgan ot tuyuqlarining taraq-turug'i, taqalarning toshlarga urilishidan chiqqan yalt-yult chaqmoq dam o'tmay uzoqlashdi. S.Anorboyev, Oqsoy.

TAQA II

fe'l. juda yaqiniga olib borib qo'ymoq, tiramoq: Nuri o'z yuzini yigitning yuziga taqadi. Oybek, Qutlug' qon.

TAQILMOQ

TAQILMOQ I

fe'l. taqmoq fe'lining majhul nisbat shakli: ko'krakka taqiladigan nishon.

TAQILMOQ II

fe'l. teginmoq, tegmoq: Eshikning qulf va zanjiri bo'lmay, yuziga yopiq holda turg'an bo'lsa ham, ul (yigit) eshikka taqilmadi, mashaqqatlanib devorga mindi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

TAR

TAR I

sifat; tar. ho'l meva: Ko'proq tar meva iste'mol qilsinlar, ammo Buxoro mevasi janoblarga zarardir. M.Osim, Ibn Sino qissasi.

TAR II

taqlid. narsalarning yirtilishida yoki ba'zi asboblarning ishlashida chiqadigan tovushni bildiradi: Alijon isqirt, zil to'shakni uydan olib chiqib, hovlining bir burchagiga uloqtirgan edi, uning bir tomoni tar etib yirtilib, ichidan pul sochilib ketdi. Mirmuhsin, Chiniqish.

TARAQ

TARAQ I

ravish. ba'zi so'zlar bilan qo'llanib, shu so'z anglatgan narsaning yuqori darajasi: Birinchi qalin qordan keyinroq izg'irinlar bo'lib, hamma yoq taraq muzladi. H.No'mon, A.Shorahmedov, Ota.

TARAQ II

taqlid. ikki quruq narsalarning bir-biriga qattiq urilishidan chiqqan tovush: Xola taraq etkazib, bo'sh chelakni yerga qo'ydi. Gazetadan.

TARASH

TARASH I

fe'l. taramoq fe'lining harakat nomi shakli: La'li ishvali ko'zlari bilan unga har qancha termulib boqmasin, bek o'z oti bilan, uning yolini tarash bilan mashg'ul. H.G'ulom. Mash'al.

TARASH II

fe'l. kesish, yo'nish, qirtishlash, qirib tekislash: Idishlar qurib, tarashdan chiqqan, gilvata quyardi. Mirmuhsin, Cho'ri.

TARH

TARH I

ot. chizma lavha, loyiha, reja: Qog'ozdagi shakl – binoning tarhi edi. Oybek, Navoiy.

TARH II

ayn. olish: O'ndan uchni tarh qilsa, yetti qoladi. Gazetadan.

TARIQ

TARIQ I

ot. boshqodoshlar oilasiga mansub bir yillik g'alla o'simligi va uning oqlab so'k qilinadigan mayda doni: tariq sepmoq.

TARIQ II

ot; tar; ayn. tariqa: Ota-onasidan chiroyli axloqni, odamlarga odamlarcha muomala

tariqini o'rganib kelibdi.
M.Ismoiliy, Odamiylik qissasi.

TARK

TARK I

fe'l. tark etmoq (yoki qilmoq) – voz kechmoq, barham bermoq, tashlamoq; tashlab (qoldirib) chiqib ketmoq: Gapga yetar odamni chaqirdi. Davrani tark etajagini aytdi. T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi.

TARK II

sifat. bukilgan, qaytarilgan narsaning buklangan raxi, tax: Botir aka shoshib qoldi, shekilli, gazetaning tarkini topib ocholmay, uning bir chekkasini yirtib ham qo'ydi. X.To'xtaboyev, Felyetondan so'ng.

TATIM

TATIM I

ot. ta'sir etish quvvati, ta'm, maza: O'z yurtiingda pishgan nonga nima yetsin! Ta'mi ham, tatimi ham boshqa. M.Ismoiliy, Farg'ona tong otguncha.

TATIM II

ot. ravoch urug'i: Tatim – ravoch urug'i (dori tayyorlashda ishlatiladi). Shevada totem. O'zbek tilining izohli lug'ati.

TAVR

TAVR I

ot. hayvonlarning terisi, shoxi yoki tuyog'i kuydirib qo'yiladigan belgi, tamg'a: tavr bosmoq.

TAVR II

ravish; shv. singari, kabi; xilda, tarzda: Quyoshning bu tavr botishini faqat Jilvon cho'lidagina ko'rasiz. N.Yusufiy, Saidon.

TAXT

TAXT I

ot. [toj.] shoh (xon, amir) rasmiy marosimlarda o'tiradigan, maxsus bezatilgan hashamatli o'rindiq: *Alisherning tag'oyilari Husayn Bayqaro hazratlarining yaqin odamlaridan bo'lganlar, uning taxt uchun kurashlarida yordam berganlar.* Oybek, Navoiy.

TAXT II

sifat; predikativ. tappa-tayyor, shay: *Hamma narsa taxt.* So'zlashuv uslubi. *Buyoqda to'y harakati taxt emas.* Sh.Xolmirzayev, Nasib etsa.

TAXTA

TAXTA I

ot. xodadan uzunasiga tilib olingan yassi yog'och bo'lagi: *G'ulomjon daladagi terakzorlaridan to'rtta baqaterakni kestirib, taxta tildirdi.* M.Ismoiliy. Farg'ona tong otguncha.

TAXTA II

ot. suyanchiqsiz keng divan.

TASHLA

TASHLA I

fe'l. pastga tomon itqitmoq, zarb bilan yo'naltirmoq: *Juvon dasturxonga uchta arpa non, ikki-uch hovuch o'rik tashladi.* A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

TASHLA II

ko'm. f. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga "tez va tugal bajarilganlik" grammatik ma'nosini qo'shadi: *Hayot to'lqini ojizlarni qirg'oqqa irg'itib tashlaydi.* S.Ahmad, Ufq.

TA'TIL

TA'TIL I

ot. o'quv dargohida, umuman, dars mashg'uloti bo'lmaydigan kunlar, dam olish kunlari: *Maxdum, bu kun sizga ta'til, dedi mavlono Fasihiddin Sutonmurodga.* Oybek, Navoiy.

TA'TIL II

ot; shv. ovqat, yegulik; nonushta, ovqatlanish: Ul alplar qanday alp: yoyandoz, mergan, har qaysisi har kuniga to'qson shirvozning etini ta'til qilgan. Alpomish.

TEGANA

TEGANA I

ot; maxs. poyabzal qolipining ustki yoki ostki qismi orasidagi qoqiladigan pon, qalin, qatiq narsalarni tikishda ishlatiladigan katta yo'g'on igna.

TEGANA II

ot. un tushib yig'iladigan gardishsimon joy: Tegana – tegirmon toshlari orasidan chiqayotgan un tushib yig'iladigan gardishsimon joy. O'zbek tilining izohli lug'ati.

TENDER

TENDER I

ot. maxsus vagon: Tender – bevosita parovozga tirkaladigan (ulanadigan), suv va yoqilg'i zaxiralari, moylash-tozalash ashyolari saqlanadigan maxsus vagon. O'zbek tilining izohli lug'ati.

TENDER II

ot. pudratchini aniqlash maqsadida e'lon qilingan tanlov: Tender – u yoki bu ish va xizmatlarni bajaradigan, ma'lum bir loyiha uchun uskunalar yetkazib beradigan firma yoki kompaniya pudratchisini aniqlash maqsadida e'lon qilingan tanlov. O'zbek tilining izohli lug'ati.

TEPKI

TEPKI I

ot. oyoq bilan berilgan kuchli va keskin zarba: Ot tepkisini ot ko'taradi. Maqol.

TEPKI II

ot. quloq, tomoq oldi bezlarining yallig'lanishi natijasida voqe bo'ladigan shish kasalligi (xalq

tabobatida go‘yo egizak tuqqan xotin tepsa, tuzalib ketadi deb tushuniladi): *Ukamga tepki chiqibdi*. So‘zlashuv uslubi. *Tepki ko‘proq qish, bahor fasllarida uchraydi*. I.Fozilov, Tepki.

TER

TER I

ot. teri osti bezlari ishlab chiqaradigan rangsiz suyuqlik: Bahor qip-qizarib ketgan edi. Uning peshanasida munchoq-munchoq ter donalari o‘ynardi. Sh.Rashidov, Quدراتli to‘lqin.

TER II

fe‘l. bittalab yig‘ib olmoq: Piyoz to‘g‘rab, ko‘zingiz achishidan qo‘rsangiz, pomidor terib keling, shakarob qilasiz. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TERI

TERI I

ot. 1. Kishi va hayvon tanasining ustki qobig‘i: Nigor opa astariga qizg‘ish tulki terisi qoplangan ko‘k movut po‘stinga termilib, ko‘ziga yosh oldi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

2. Hayvon terisidan tayyorlangan xom-ashyo, charm: Uyda biroz teri bor. Ammo tag charm yo‘q. Oybek, Qutlug‘ qon.

TERI II

ot. yupqa yoyilgan xamirni katta-katta kesib, yog‘da qovurib tayyorlangan ovqat: Bugun tushlikka teri tayyorlab qo‘ygan ekan. Ha, xohlaysanmi, men sizga teri keltirib beray. Oybek, Qutlug‘ qon.

TERMIT

TERMIT I

ot; zool. [lot. daraxt kemiruvchi] issiq mamlakatlarda yashovchi qir chumolisi (daraxt tanasini kemiruvchi g‘oyat zararli parda qanotli hasharot): Termit degani xuddi bitga o‘xshash jirkanch hasharotgina emas, dahshatli ofat

ekan. A.Muxtor, Davr mening taqdirimda.

TERMIT II

ot; tex. [yun. issiqlik, harorat] alyuminiy kukuni bilan metall oksidi aralashmasi (yonganda juda yuqori temperatura hosil bo'ladi, bundan texnikada foydalaniladi): metall eritishda termitlardan foydalanish; Harbiy ishda termitlar muhim o'rin tutadi. Gazetadan.

TEXNIK

TEXNIK I

ot. o'rta texnik ma'lumotiga ega bo'lgan va texnikaning biror sohasiga ishlaydigan mutaxassis: Texnik chaqirib, plan va smeta tuzish, nechta pud tunika kerak bo'lishini bilish zarur ekan. A.Qodiriy, Obid ketmon.

TEXNIK II

sifat. texnikaga oid, texnika va undan foydalanishga aloqador: texnik bilimlar, texnik progress.

TEZLAMOQ

TEZLAMOQ I

fe'l. jadallamoq, harakatlanish tezligini oshirmoq: Poyezd yana tezlashdi. Komiljon tezlashib kelib, Xalilovga qo'l uzatdi: "Keling, Xalilov aka". I.Rahim, Ixlos.

TEZLAMOQ II

fe'l. imoratning nuragan qismini asosiy qismlarini buzmaganda zudlik bilan remont qilmoq: "Uyning orqasini tezlasammikan, — deya ko'nglidan o'tkazdi Bo'taboy. — Shoshmasdan yaxshilab tezlasam. Uyning ichini qumsuvoq qilsam". S.Ahmad, Hukm.

TIK

TIK I

ot. dag'al ipdan to'qilgan qalin mato (yo'llari bo'lib, matras qoplash, chexol tikish uchun ishlatiladi): Magazindan 20 metr tik sotib oldim.

So‘zlashuv uslubi. *Ayvonda, xontaxta atrofiga to‘shalgan yo‘l-yo‘l tik ko‘rpachalarda ikki kishi yostiqlarga yonboshlagancha suhbatlashib o‘tirishibdi.* H.G‘ulom, Binafsha atri.

TIK II

sifat. 1. Vertikal: Ammo oy tik ko‘tarilganlikdan ziyoratxona ichi qop-qorong‘i edi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

2. Oyoqqa bosib, g‘oz: *Ahmadjon ustunga suyangancha tik turib, bir necha daqiqa tomosha qildi: “turkmancha raqs” ijro etildi.* H.G‘ulom, Binafsha atri.

TIK III

fe‘l; esk. qadamoq: chodir tikmoq; Ekspeditsiyalar samolyot uchun o‘zlaricha qulay joy tanlab, kichkina bayroqcha tikib qo‘ygan ekan. Oydin, Uyaldi, shekilli, yerga qaradi.

TIK IV

fe‘l. ip, igna bilan chok hosil qilmoq, shu yo‘l bilan biror buyum hosil qilmoq: Dahlizda Hasanali uzilgan ot asboblari ulab tikar edi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

TIK V

tib. nerv sistemasining kasallanishi oqibatida ayrim yoki bir guruh muskullarning (odatda yuz, bo‘yin, qo‘l va boshqalar muskullarning) ixtiyorsiz qisqarishi.

TIKILMOQ

TIKILMOQ I

fe‘l. tikmoq fe‘lining majhul nisbat shakli: Bir kunda yuzta ko‘ylak tikildi. Uzun tim qora sochlarining jajji zangori baxmaldan tikilgan tumorchasini silkitib tebranishi... Aziz hamon eslasa, yuragi qalqib, nafasi tomog‘iga tiqiladi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TIKILMOQ II

fe‘l. ko‘z uzmasdan qaramoq, uzoq qaramoq;

diqqat-e'tibor bilan razm solib boqmoq: *Hirotdan kelgan go'zal qizga hamma mahliyo bo'lib tikilardi.* Mirmuhsin, Me'mor.

TIKMA

TIKMA I

sifat. ip bilan tikilgan: *tikma etik.*

TIKMA II

fe'l. *tikmoq* fe'lining bo'lishsiz shakli: *Onasi qancha aytishiga qaramay u hech nima tikmadi.* Gazetadan.

TIL

TIL I

ot; anat. ta'm-maza bilish organi: *Normat aka piyolada sovib qolgan bargrang quyuq ko'k choyni ho'pladi-da, tiliga yopishgan bargni o'ychan bir ahvolda tamshanib o'tirar ekan, dedi.* H.G'ulom, Binafsha atri.

TIL II

fe'l. uzunasiga kesib, qismlarga ajratmoq: *Qonli ko'ylakni Qorato'y ehtiyot bilan tilib, yarani ochdi.* Oybek, Qutlug' qon. *Uni charchatgan ham, izg'irindek dilini tilgan ham, azob-uqubat keltirgan ham ana shu o'ylar edi.* Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

TIM

TIM I

ot. usti yopiq rastalar: *Abdullaxon soldirgan qubballi timning ichi ari inidek g'uvullar edi.* M.Osim, Elchilar.

TIM II

ravish. o'ta darajada: *tim qora; Tim qorong'ilik ichida uzoqdan yulduzlar jimir-jimir ko'z qisar edi.* Oybek, Tanlangan asarlar.

TIM III

yuklama; shv. mutlaqo, sira, hech: *Xon Dalli bu so'zlarni eshitib, yuragida tim toqati qolmadi, eri mard Hasanga qarab bir so'z dedi.* Ravshan.

TIN

TIN I

fe'l. to'xtamoq: Kech soat to'qqizlarda ko'p xonadonlarda chiroq o'chadi, radio tinadi, chunki ertalab beshda turish, oltida dalada yurish kerak. H.G'ulom, Binafsha atri.

TIN II

ot. dam, nafas: Yig'ishtirib bor bisotini, Bo'g'iziga tiqilib tini, Nuri sari qildi ishora, Zaynab uchun bu bo'ldi chora. H.Olimjon, Zaynab va Omon.

TINIQ

TINIQ I

sifat. shaffof; toza: Kunlardan bir kun ertalab u shunaqangi qotirib qichqiribdiki, azbaroyi ovozi tiniq va jarangdor chiqqanidan o'zi zavqlanib ketibdi. J.Rodari, Hurushni eplolmagan kuchukcha.

TINIQ II

fe'l. charchoqni butunlay chiqarish darajasida dam olmoq: Uning yirik qora ko'zlari Ahmadjonni ko'rib, oromdan tiniqqan chiroyli yuziga kulgi to'ldi. H.G'ulom, Binafsha atri.

TIQ

TIQ I

fe'l. biror narsaning ichiga kirgizmoq, suqmoq, sanchmoq: Oyog'ingni suvga tiq. Qo'lingni cho'ntakka tiq. So'zlashuv uslubi. Muhiddin aka telpagining orqasidan qo'lini tiqib, boshini qashladi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

TIQ II

taqlid. qattiq jismga sekin zarb bilan urganda chiqadigan tovushni bildiradi: tiq etsa, eshikka qaramoq; tiq etgan tovush; Axir siz ham, biz ham uning qo'shnisimiz-ku! Tiq etgan narsadan xabarimiz bor. H.G'ulom, Binafsha atri.

TIQIN

TIQIN I

ot. biror doira shaklidagi teshikni bekitishda ishlatiladigan buyum: bochkaning tiqini; shampān shishasining tiqini.

TIQIN II

sifat. liq to‘la, tirband: Aziz Ahmadjonning kinoyasiga parvo qilmadi-da, qo‘lidagi tiqin xaltani ayvon peshiga qo‘ydi. H.G‘ulom, Binafsha atri. Bolnitsaga borsangiz, o‘zim eltib qo‘yaman, yuravering. Tramvayda hozir odam tiqin bo‘ladi. J.Abdullaxonov, To‘fon.

TIR

TIR I

ot; tar. o‘q, kamon o‘qi: Har balodan asraguvchi eng muhim, qimmat yarog‘ – Tiri vahshat xanjari zillatga qalqondir kitob. Hamza.

TIR II

ot. quoldan otish mashqlari o‘tkaziladigan, maxsus jihozlangan joy: Tir – to‘pponcha, miltiq kabi otish qurollari bilan nishonga qarab otish mashqlari o‘tkaziladigan maxsus jihozlangan joy. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.

TIRISH

TIRISH I

ot. terida uzun-uzun chiziqlar hosil bo‘lishi, ajin: Folbin ingichka, uzun, qop-qora habashday, ko‘zlari g‘ilaynamo, sirli qiyofasidagi yuzi qat-qat tirish. Oybek, Bolalik.

TIRISH II

fe‘l. jon-jahdi bilan astoydil harakat qilmoq: Tirishgan tog‘ oshar. Maqol.

TIRNOQCHA

TIRNOQCHA I

ot. tirnoqning kichraytirilgan shakli: Qo‘ng‘iz oyoqlari bir qancha bo‘g‘inlardan iborat bo‘lib,

o'tkir tirnoqchalari bilan ozuqalanadi. Zoologiya.

TIRNOQCHA II

ravish. ozgina, jinday: U tirnoqcha ham g'am yemaydi. So'zlashuv uslubi. Tirnoqcha joyimni sen xotin taloqqa bermaganim bo'lsin! Oybek. Tanlangan asarlar.

TIRSAK

TIRSAK I

ot. qo'lning bilak suyagi bilan yelka suyagi qo'shiladigan, bukilib burchak hosil qiladigan joyi, bo'g'imi: Bondar chiqayotib, Anna Ivanovanning tirsagidan odob bilan tutdi. Shuhrat, Shinelli yillar.

TIRSAK II

ot. tilda paydo bo'ladigan so'galsimon bo'rtiq, chiqiq; sariqcha (Aytish, gapirish lozim bo'lgan gapni aytmagan, bildirmagan shaxsga nisbatan qo'llaniladi.): Tilingga tirsak chiqdimi, gapir! So'zlashuv uslubi.

TIRSILLAMOQ

TIRSILLAMOQ I

fe'l. tirs etmoq, keskin, kuchsiz ovoz chiqarmoq, chirsillamoq: Quruq o'tin tirsillab yona boshladi. So'zlashuv uslubi.

TIRSILLAMOQ II

fe'l. terisiga, qobig'iga sig'mas darajada to'lmoq, to'lishmoq, to'lib, yorilar darajaga yetmoq: To'lishgan, orqa-beli tirsillagan go'zal gavdasini serkillatib, Dildor dahlizdan xona ichiga kirdi. Oybek, Navoiy.

TITAN

TITAN I

ot. Mendeleyev davriy sistemasining IV guruhiga mansub kimyoviy element: Titan po'latsimon yaltiroq qattiq, korroziyaga bardoshli metall. O'zbek tilining izohli lug'ati.

TITAN II

ot. suv isitadigan yoki qaynatadigan maxsus qurilmali katta idish: Mana bu esa titan deyiladi, – dedi suv qaynayotgan yaltiroq idishni ko'rsatib. P.Tursun, O'qituvchi.

TITUL

TITUL I

ot. kitobning nomi, muallifi, nashr qilingan yili va joyi, nashriyot yoki uni nashr etuvchi tashkilot nomi ko'rsatilgan birinchi beti; titul varag'i: Uning (kitobning) muqovasi, titul varag'i, shuningdek, boshqa ayrim betlari ham juda e'tiborsizlik bilan vyorstka qilinibdi. Gazetadan.

TITUL II

ot. milliy va boshqa turli huquqlar asosi; ayrim kodeks yoki qonunlardagi alohida bo'limcha: 1984-1985-yillarning titul ro'yxatlariga kiritiladigan obyektlar binokorlik materiallarining hamma turlari bilan ta'minlanishi lozim. Gazetadan.

TIYIN

TIYIN I

ot. bir so'mning yuzdan biriga teng keladigan pul hamda shunday qiymatga ega bo'lgan mayda chaqa: Saidga har kuni yigirma tiyindan berurga va'da qildi. A.Avloniy, Saxiylik.

TIYIN II

ot; ayn. olmaxon: Tataristonning hayvonot dunyosi: bo'ri, tulki, bug'u, tiyin, sug'ur, quyon; qushlardan karqur, kaklik, to'xtatuvaloq va boshqalar mavjud. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

TIZ

TIZ I

ot. oyoqning bukilish joyi, tizza: Yormat kirib,

eshikni yopdi. Qizining oldiga tiz cho'kib, yuziga tikildi, peshonasidan asta siladi. Oybek, Tanlangan asarlar.

TIZ II

fe'l. biror narsaga shoda qilib termiq, biror joyga birin-ketin qo'ymoq: munchoqlarni ipga tizmoq; ipga marvarid tizmoq; Mashinalar qator tizilgan. H.G'ulom, Binafsha atri.

TIZ III

taqlid. suyuqlik kuch bilan otilib chiqayotganda eshitiladigan tovushga taqlidni bildiradi: Shlang teshigidan tiz etib suv otildi. So'zlashuv uslubi.

TISH

TISH I

ot. [asli tovushlari yumshoq] milklarga qadalgan ma'lum tuzilishli suyakchalar (tishlash organi), dandon: Po'lat qizishib ketdi, churq etmay tishlarini tishlariga qo'yib, voleybol maydonchasining bir chekkasida uyilib yotgan portfellar ichidan o'z portfeli oldi-da, o'qituvchining baqirishiga ham qaramay, darsdan chiqib ketdi. Sh.Rashidov, Quvratli to'lqin. Juvon yelkasi osha Siddiqjonga qarab, oppoq, marjondek tizilgan tishlarini yarqirاتب iljaydi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

TISH II

ot; s.u. ichning aksi bo'lgan joy, tashqari, sirt: Mol olasi tishida, odam olasi ichida. Maqol.

TOB

TOB I

ot. [toj.] kuch-quvvat, mador: Xayri o'g'lining tepasiga kelib, uni uyg'otarkan, rangini ko'rib, peshanasini ushladi. "Senga nima bo'ldi, o'g'lim? Tobing qochdimi?" Sh.Rashidov, Quvratli to'lqin. Jinday tobim kelishmay qol-di. A.Muxtor, Bo'ronlarda bordek halovat. Buning oldidan ketolmay qoldim, ota, tobi yo'q.

A.Muxtor, Chinor.

TOB II

ot. daqiqa, on: shu tobda; o'sha tobda; shu tobgacha; shu tobdan; Shu tobda har narsa bir-bir xayolidan o'tdi. Oybek, Bolalik.

TOBLAMOQ

TOBLAMOQ I

fe'l. taftiga, alangasiga tutmoq, qizdirmoq: Zokir O'rinovich pechga qo'llarini toblab, bir oz isitgach javon yoniga bordi. Sh.Xolmirzayev, Yo'llar, yo'ldoshlar.

TOBLAMOQ II

fe'l. pishitmoq, eshmoq, chiyramoq: Ochilov shashtidan qaytganday mo'ylovini toblab, miyig'ida kuldi. A.Mirahmedov, O't yuraklar.

TOK

TOK I

ot. uzum o'simligi: Archalarga chirmashib ketgan tokning tagida to'rt-besh yigit xarsangning ustiga shisha qo'yib o'tishardi. O'.Umarbekov, Qiyomat qarz.

TOK II

ot. elektr zaryadining ma'lum tomonga yo'nalgan oqimi; elektr: Shunday qilib, o'tkazgichdan tok o'tganda ajralib chiqadigan issiqlikning miqdori tok kattaligining kvadratiga to'g'ri mutanosib ekan. O'.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

TOL

TOL I

ot. bargi ingichka, novdalari egiluvchan daraxt: Shu yo'ldan yarim chaqirimcha yurilsa, qirg'oqlarida azim tollar tarvaqaylab o'sib yotgan Qorasuvga chiqiladi. H.G'ulom, Binafsha atri. Soy bo'yidagi aksariyat azim tup tollarning tagi choyxona. K.Yashin, Hamza. Terak ekmay, tolni ek, tolning soyasi yaxshi.

Qo'shiqlar.

TOL II

fe'l. holsizlanmoq, toliqmoq: hormay-tolmay (ishlamoq); ko'p o'qib, ko'zlari tolmoq; Ularga qaray-qaray, Bashirjonning bo'yni tolib ketdi. N.Aminov, Suvarak.

TOL III

fe'l. cho'mmoq, sho'ng'imoq: xayol daryosiga tolmoq; Chol biroz o'yga tolgandan keyin, yo'qotgan gapining uchini topib oldi, shekilli, ko'zlari tiyraklashdi, qoshlari chimirildi. H.G'ulom, Binafsha atri. Sultonali mirzo Gulshanning o'rdaga ketganligini eshitib, sillasi quridi, bir necha vaqt fikrga tolib qoldi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

TOL IV

ot, har. mina va snaryadlar ichiga quyiladigan kuchli portlovchi modda; oq yoki sarg'ish rangli qattiq kristall mahsulot.

TOL V

ot. kartonga toshko'mir qatroni shimdirib, ba'zan ustiga biroz qum sepib tayyorlangan, suv o'tkazmaydigan qurilish materiali: Tol omonatgina yopilgan saroy ichiga selitra to'kib qo'yilgan. S.Ahmad, Cho'l burguti.

TOM

TOM I

ot. imoratning ustki yopig'i: Hov anavi – maktabi, tomini yopib qo'yibdi. H.G'ulom, Binafsha atri. Asfalt yo'llar, tunuka va shifer tomlardan qaynoq hovur ko'tariladi. S.Nurov, Maysalarni ayoz urmaydi. Keta-ketguncha yakkam-dukkam loysuvoq tomlar, devorlari to'kilay deb turgan pastak uylarni ko'raverib, dilingiz xira tortadi. K.Yashin, Hamza.

TOM II

ot. [r. < yun. – bo'lim] bir necha kitobdan iborat

asar, asarlar to‘plami, muqovalangan hujjat va shu kabilarning har bir ayrim kitobi; jild: *lug‘atning birinchi tomi; to‘plamning uchinchi tomi; Yo‘ldosh kirganda, Po‘lat deraza rafida tizzasini quchoqlab o‘tirar, stolda, yostig‘i ustida meditsina ensiklopediyasining tomlari sochilib yotar edi.* A.Muxtor, Chinor. *Tergovchi Qosimov yana taxlab qo‘yilgan jinoiy ish tomlarini varaqlashga tushib ketdi.* Mushtum.

TOM III

sifat. [a. to‘liq, butun] to‘la, to‘liq; asl, haqiqiy, chin: Mufti kotibining chizgan rejalarini amalga oshirishga tom ixlos bilan ko‘ndi. A.Hakimov, Ilon izidan. *Qo‘ltig‘imdagi anordan bittasini olib, yorig‘idan ikkiga ajratib, ikki qo‘lim bilan siqib, tom ishtaha bilan yeyishga tushdim.* G‘.G‘ulom, Shum bola. (Hasanali) *Xo‘jasi Yusufbek hojiga, ayniqsa, xo‘jazodasi Otabekka itoat va ixlosi tom bo‘lib, buning evaziga ulardan ham ishonch va hurmat ko‘rar edi.* A. Qodiriy, O‘tgan kunlar.

TOM IV

fe‘l. tomchi holatida tushmoq: Toma-toma ko‘l bo‘lur, hech tommasa, cho‘l bo‘lur. Maqol. *To‘raxonov pakana, to‘lachadan kelgan, sergo‘sh, qip-qizil yuzlaridan qon tomardi, sochlari esa qop-qora silliq taralgani uchun hamisha yaltirab turardi.* Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin. *Ko‘z yoshlari egarning qoshiga va otning yoliga toma boshlaydir.* A.Qodiriy, O‘tgan kunlar. *Uning ko‘zlaridan oppoq soqoliga qatra-qatra yosh tomar edi.* A.Qahhor, Asror bobo. *Kattadan kichikka og‘zidan bol tomib muomala qiladigan xola negadir men bilan til uchida so‘rashib qo‘ya qoldi.* T.Alimov, Dashsho‘.

TOMLI

TOMLI I

sifat. tom bilan yopilgan, tomi bo'lgan: tunika tomli uy; Sal yurilgach, daraxtzorlar, bog'lar, paxol g'aramlari, cherapitsa va qamish tomli uylar qatorlashib ketdi. H.Nazir, Cho'l havosi.

TOMLI II

sifat. belgili tomdan, jilddan iborat: ikki tomli she'rlar to'plami.

TOMOQ

TOMOQ I

ot. qizilo'ngach bilan kekirdak boshlanadigan yer, bo'g'iztomoq: tomoq og'rig'i; Akmal xom semiz ham bir-ikki marta tomoq qoqib olgach, "Shunday qilinglar, biz kutamiz", – dedi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa. Kanizak ko'k ro'molini tomog'ining tagidan bog'lab olgan, yerga qarab jadallab kelar edi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari. Birorta odam zig'ircha kamchiligimiz haqida og'iz ochsa, tomog'idan g'ippa bo'g'amiz. F.Musajonov, Himmat.

TOMOQ II

ot; esk. ovqat, taom: tamli tomoq; tomoq yemoq; tomoq qilmoq; Uydagilarning so'zlarinigina emas, hatto tomoq chaynashlarini ham eshitsa bo'lar edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Tomoqdan keyin Otabek ham biroz uxlab olish uchun yotdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Qarini tomoq asraydi. Maqol. Xo'ra ochdan o'lar, to'ra tomoqdan. Maqol.

TON

TON I

ot. [r. < yun. – ovozning kuchlanishi] ma'lum tebranish kuchiga ega musiqali tovush, ohang: Ovozning tembrini asosiy ton bilan obertonlarning qo'shilmasi belgilaydi. Gazetadan.

TON II

fe'l. rad etmoq, bo'yinga olmaslik: Kecha aytgan gapidan bugun tonib turibdi. So'zlashuv uslubi.

TOPISHMOQ

TOPISHMOQ I

ot. topilishi kerak bo'lgan narsa, hodisa va shu kabilarning ramz va o'xshatmalar orqali ifodalangan qisqa tavsifi; jumboq: Bolalar Nuridan so'rashdi. Nuri ertak emas, bir necha topishmoq aytishga majbur bo'ldi. Lekin og'zidan chiqmasdan, bolalar topaverdi. Oybek, Tanlangan asarlar.

TOPISHMOQ II

fe'l. topmoq fe'lining birgalik nisbat shakli: U bilan yana topishmoq menga endi nasib etmasa kerak. Gazetadan.

TOPQIR

TOPQIR I

num; esk. marta, karra: Hirot xo'rozlari kechaning sukutini ikkinchi topqir buzganda Darveshali ko'zlarini uqalab, o'z xonasiga chiqdi. Oybek. Navoiy. ...Mehrinisho shoshib qolgan, kelayotganlar bosim o'tirishmas... ularni kuzatib qaytishi bilanoq, ketma-ket yana bir topqiri kirib keldi. R.Fayziy, Hazrati inson.

TOPQIR II

sifat. tez, darrov topadigan, fahmi o'tkir; topag'on: topqir odam; Biri juda sevimli. Qo'ng'iroqli qo'zichoq; Ikkinchisi "Bek" nomli Ziyrak, topqir, ovunchoq. Z.Diyor. Izquvar o'z atrofida qilarga qaraganda aqlliroq, idrokliroq, topqirroq bo'lishi shart. U.Normatov, Talant tarbiyasi.

TOQ

TOQ I

ot; esk. [toj.] darvoza, binoning ustki qismida baland qilib yarim doira shaklida ishlangan joy,

gumbaz: *toqi afloq (falak gumbazi); Kiraverishdagi toqning ikki tomonida shoyi chopon kiygan, simobi salla o'ragan sarroflar oldilaridagi barkashga tangalarni uyib o'tirar edilar.* M.Osim, Elchilar.

TOQ II

sifat. [toj.] yakka, jufti yo'q: Yupun dasturxondagi toq nonlar yaqinda bu uydan o'lik chiqqanini ko'rsatardi. S.Siyoyev, Avaz. Keyingi yili Bozorning dehqonchilik ishlari burungiday avj olmadi, chunki ho'kizi toq, o'zi yolg'iz. S.Ayniy, Doxunda.

TOQ III

toqati toq bo'lmoq, toqatini toq qilmoq – ortiq sabr qilolmaslik: Gapirsangiz-chi, dedi toqati toq bo'lgan Lutfixon Tojiboyga turtib. S.Ahmad, Muhabbat.

TOQ IV

s.u; ayn. tavqi la'nat: (Bosqinchilar) Shu darajada surbet bo'lib ketganki, toqi la'natni bo'yniga ilib qo'ysangiz ham, u iblislar quturib, o'z bilganlaridan qolmayotir. Mirmuhsin, Hayot kushandalari talvasasi.

TOR

TOR I

ot. [toj.] ip, rishta: Ta'na-malomatlar Dildorning suyak-suyagidan o'tib ketdi-da, qalbining eng nozik torlari tarang tortib, uzila boshlaganini sezdi. H.G'ulom, Binafsha atri.

2. musiqa asbobida tarang tortiladigan, chertsa, havo to'lqini hosil qiladigan ip: *dutorning tori; tamburning tori; ipak tor; Tanbur qulog'ini ozgina burash tarang torni qanday uzib yuborsa, Ahmadjonga ham ortiqcha bir so'z (garchand u adolatni ifodalasa ham) malol keladi. H.G'ulom, Binafsha atri.*

TOR II

ot. ko‘p torli (gitaraga o‘xshash) cholg‘u asbobi: Men tor chalishni yaqindagina o‘rgandim. So‘zlashuv uslubi. O‘rtoqlarim, qo‘lga olsam torimni, Beixtiyor yodlaydirman yorimni. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar. Torini asta-sekin cherta boshladi. Keyin zavq bilan, harorat bilan chalishga tushdi. O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

TOR III

sifat. eni nisbatan kichik: tor ko‘cha; do‘ppi tor kelganda; Qibray qishlog‘i guzaridan chapga burilsa, yangi asfaltlangan torgina yo‘lga kiriladi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TORT

TORT I

ot. xamirga yog‘, shakar, tuxum kabi masalliqalar qo‘shib tayyorlanadigan bejamali qandolat mahsuloti: Dasturxonda xonaki pechenyelar, atirgulnuxxa tort va turli xil mevalar bor edi. S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

TORT II

fe‘l. biror yeridan ushlab, tutib, o‘ziga tomon surmoq: Qo‘llarini ketiga tiradi. Mahsini tort, tort mahsini! T.Murod, Qadrdon dalalar.

TOS

TOS I

ot. asosan, kir yuvish, yuvinish uchun ishlatiladigan katta metall idish: tunuka tos; Hovlilardan toslarning jarang-jurunglari eshitila berdi. S.Ayniy, Esdaliklar.

TOS II

ot. parcha, kimxob: tos to‘n; Qavat-qavat shoyi ko‘ylaklarim, duxoba kamzulim, tos qalpog‘im, zardo‘zi peshonabandim ham bor. S.Ayniy, Qullar.

TOS III

ot. son suyaklariga tayangan va umurtqa

TOS IV

YIL2836

suyagini tutib turadigan, beldan past kamar suyagi: *Tos suyagi – bu odam skeletining umurtqa pog‘onasi tagida joylashgan qismidir. Darslikdan.*

TOS V

s. u. toz; boshning sochsiz taqir yoki kal yeri.

TOT

TOT I

ot. maza, shira, biror narsaning shirin ta‘mi: *Sayrar quvnab gul totidan mast. Sho‘x bulbulcha ketolmay nari. She‘r. Polizdagi qovunlarning asaldek totidan tomoqlar qiriladi. O‘.Umarbekov. Tanlangan asarlar.*

TOT II

YIL2836

fe‘l. bir oz yeb, ichib, mazasini ko‘rmoq: *[Nabigul Qodirga:] Musallas suzgandan keyin, qandoq qilib sabring chidaydi, totib ham ko‘rasan-da. A.Qahhor, Qanotsiz chittak. Mehnat qilib topganing – qand-u asal totganing. Maqol. [Gulnor] Ertalabki choydan buyon uyda ikki marta ovqat tayyorlangan bo‘lsa ham, hech nima totmagan edi. Oybek, Tanlangan asarlar.*

TOVLA

TOVLA I

fe‘l. [toj. tob – issiqlik+la] isitmoq: *Qishloq xalqining ko‘pchiligi dalada edi. Guzarda o‘n besh-yigirma chog‘li – o‘zini oftobga tovlab yotgan ishyoqmaslarga bor edi. H.Shams, Dushman.*

TOVLA II

fe‘l. [toj. tob – eshilgan, buralgan, buklangan] eshmoq, eshib pishitmoq: *Otalarimizning ko‘pchiligi mayda kosiblar meshkob, arqon*

tovlaydigan bo'lganliklari uchun ularning yoniga tushish bizga to'g'ri kelmas edi. G'.G'ulom, Shum bola. Oldimdan bir qizcha chiqdi Zulfini tovlab. Boychechak. Ochilov shashtidan qaytganday mo'ylovini tovlab, miyig'ida kuldi. A.Mirahmedov, O't yuraklar.

TOVLA III

fe'l. aldab, laqillatib, qo'rqitib, biror narsasini yoki pulini olmoq, yulmoq, anoyi qilmoq: Sen mehnat qilmas ekansan, demak, boshqalar hisobiga yashayapsan, jamiyatni tovlayapsan. Gazetadan.

TOVON

TOVON I

ot. [tobon] oyoq tagining orqa qismi: Yalang oyoq yuraverib, tovonim yorilib ketdi. So'zlashuv uslubi. Rohilaning tovoniga tikan sanchilgandek bo'ldi, ko'zlari chaqnadi, fabrikaga yetib qolganda taqqa to'xtadi. A.Muhiddin, H.Tojiboyev, Otash qalbli qiz. Kalishda terlab, tovonlari qorayib ketgan oyoqlarini suvga tiqib shaloplatdi, joni rohatlandi. Yoshlik.

TOVON II

ot. [toj.] evaziga beriladigan narsa: Ishqilib yangamning yuragi yaxshimi? Yana tovonlariga qolib o'tirmaylik. Shuhrat, Jannat qidirganlar. Kelgan balo-yu qazo o'shanga ursin. Tovu to'lab, nafsoniyatimni-yam yerga urmang. S.Karomatov, So'nggi barxan. Qiynab qo'yaman, deb o'ylamagan edim. Men sizga tirik tovon bo'ldim. B.Rahmonov, Oltin odamlar.

TOVSILLAMOQ

TOVSILLAMOQ I

fe'l; ayn. tovsilamoq; kamaymoq, barham topmoq: Talon-taroj, bosti-bostilar tovsillab, Samarqand yonida Buxoro ham bir qadar

osoyishta turgani tufayli yillar tez kechayotganday tuyular edi. Mirmuhsin, Me'mor.

TOVSILLAMOQ II *fe'l; shv. ikkilanmoq, nima qilarini bilmay turmoq, tortinmoq: – Ke, oshna, – deya, – tovsillab turgan Sanoqulni ichkariga undadi. Sh.Bo'tayev, Qo'rg'onlangan oy.*

TOVVA

TOVVA I *ot; s.u. tavba; pushaymon: tovva qilmoq.*

TOVVA II *ot. oshiqning olchiga qarama-qarshi silliq tomoni: Nega mening oshig'im tovva-yu, uniki olchi? Uning mendan nimasi ortiq? S.Anorboyev, Oqsoy.*

TOY

TOY I *ot. ikki yashar ot: Toyni toy deb xo'rlama, erta-indin ot bo'lur. Maqol. Tog'da Satim yilqichiga toy boqtirib qo'ydim, egar-jabduqlarini ham buyurdim – qo'g'irchoqday yasataman. H.G'ulom, Binafsha atri. Ot bosmagan yerni toy bosadi. Maqol. Kun hisobin oy olar, bedov o'rnin toy olar. Maqol.*

TOY II *ot. [toj.] katta o'ram, bog'lam: Bo'riyev kecha u [Samandarov] bilan kuni bo'yi bazada qop, toy, yashik, bochkalar orasida ivirsidi. A.Muxtor, Tug'ilish. Pudratchi uni ishga olib, toy paxta tashishga qo'ydi. H.G'ulom, Mash'al.*

TOY III *fe'l. sirg'anib ketmoq: Ko'cha va tomlar qordan oqara boshlagan. U sirpanib, toyib xizmatkorxonaga jo'nadi. Oybek, Qutlug' qon. Ko'zlarida ma'nosiz bir iltifot, Go'yoki u allakimdan ranjipti; Haligacha maktab, o'qish*

*unga yot. Mashg'uloti: "toydi" bilan "achipti".
G'.G'ulom. Tanlangan asarlar.*

TOYLAMOQ

TOYLAMOQ I

*fe'l; tar. qulunlamoq, tug'moq (biya haqida):
Turg'un chavandoz do'stining oti toylaganini
eshitdi. Yoshlik.*

TOYLAMOQ II

*fe'l. toy-toy qilib taxlab, bosib bog'lamoq, toy
qilmoq: Mana, ikki oydan beri zavod gumburlab
ishlayapti, dalalardan kelayotgan qanor-qanor
paxtalarni paydar-pay tozalab, toylab
tashlayapti. M.Ismoilij, Farg'ona tong
otguncha.*

TOSH

TOSH I

*ot. suvda erimaydigan qattiq tog' jism parchasi:
Xovos tepasida, tog'da, katta xarsang toshlar
tagidan vag'illab otilib chiqadigan Buqabuloq
atroflarida bunaqa antiqa qishloqlar ko'p.
H.G'ulom, Binafsha atri.*

TOSH II

*ot; esk. sakkiz chaqirimga teng masofa: Yarim
toshdan mo'lroq yo'l yurildi hamki, bekat
ko'rinmaydi. H.No'mon, A.Shorahmedov, Ota.*

TOSH III

*fe'l. qirg'og'idan chiqib ketmoq: Hovliga suv
toshibdi. So'zlashuv uslubi. To'la piyolani bir
tomchi suv qanday toshirsa, Ahmadjonga ham
ortiqcha bir so'z (garchand u adolatni ifodalasa
ham) malol keladi. H.G'ulom, Binafsha atri.*

TONG

TONG I

*ot. sutkaning quyosh chiqadigan payti, ufq oqara
boshlagan payt: Tong otmoqda, tong o'qlar otar,
Tong otmoqda, quyosh – zambarak. R.Parfi.
Saylanma. Tong bo'zarib yorishdi. Yolg'on*

tongda adashib yo'lga chiqqan bulutlar taraldi. Shuhrat, Shinelli yillar. Tongga yaqin to'plar, mashinalar, tanklar qalangan, jangchilar qaynagan katta manzilning qo'yniga kirdi. Oybek, Quyosh qoraymas.

TONG II

tong qotmoq – hayratlanmoq: Voqea ustiga kelgan Shirin bu holni ko'rib tong qotib qolgan. S.Ayniy, Qullar. Ibodilla ertalab do'konni ochib, hujraga kirdi-yu, akasini ko'rib, tong qoldi. H.G'ulom, Mash'al.

TUB

TUB I

ot. tag, ost: chelakning tubi; dengiz tubi; Sakkiz buldozer kanal tubini o'yib, mashina xartumiga qamrab olgan tuproqni yuqoriga surib chiqaradi. O'zbekiston qo'riqlari. Bog'ning etak tomoni chuqur jarlik. Uning tubida bir tegirmoncha suv qishin-yozin to'xtamay oqib yotadi. M.Osim, Tilsiz guvoh.

TUB II

sifat; tlsh. 1. matem. O'zidan boshqa songa bo'lina olmaydigan son: tub son; 1dan 100gacha bo'lgan sonlar orasida nechta tub son bor? Darslikdan.

2. Qismlarga (morfemalarga) bo'linmaydigan, yasama bo'lmagan leksema: tub so'z; Sodda terminlar o'z o'rni bilan ikkiga bo'linadi: tub va yasama terminlar. Darslikdan.

TUF

TUF I

taqlid. tupurganda hosil bo'ladigan tovushni bildiradi: Bo'ri polvon o'yladi-o'yladi... O'ylab o'yiga "Avlodlar almashgan sayin... yo pirim-e, tuf-tuf-tuf... avlodlar almashgan sayin... yurak yo'qolib borayotir. Jasad bor! Aql bor! T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi.

TUF II

ot. qurilish materiali sifatida yoki boshqa maqsadlarda ishlatiladigan g'ovak, rangdor tog' jinsi: Tuf ko'p asrlardan buyon faqat qurilish materiali hisoblanar edi. Endilikda esa bu toshdan original gazlama tayyorlanmoqda. Gazetadan.

TUFAYLI

TUFAYLI I

sifat. birov hisobiga kun kechiruvchi, tekinxo'r: Unday tufaylilarni bitirmoq kerak edi. Oybek, Navoiy.

TUFAYLI II

ko'm. sababli; orqali: Ekzema organizmda modda almashinishining buzilishi tufayli ham paydo bo'lishi mumkin. Gazetadan.

TUMAN

TUMAN I

ot. havoda suv parlarining zich holati: tonggi tuman; Bahorning fikri bulut bosgan osmonday qorong'ilashdi-yu, ko'z oldini tuman chulg'adi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

TUMAN II

son. o'n ming; ko'p: Birniki mingga, mingniki tumanga. Maqol. Tani sog'liq – tuman boylik. Maqol. Turli-tuman qushlar shoxdan shoxga uchib o'tdimi, yaproqlar shivirlashib, o'zaro suhbat qurdimi – hammasi-hammasi yaqqol eshitilib, yuraklarga orom bag'ishlaydi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

TUMAN III

ot; esk. xonlik tarkibiga kiruvchi administrativ-territorial birlik: Shu o'ttiz chaqirimlik ariq qazilib bitganda, Namangan va Andijon tumanlaridan ikki ming botmoncha yer sug'orilar edi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

TUR

TUR I

ot. [asli unlisi yumshoq] xil, ko‘rinish, nav: Bu ulkan xo‘jalik ham bog‘, ham zavod bo‘ladi: meva bilan sabzavotning hamma turlarini mo‘l-ko‘l yetishtiradi va bularni, yil bo‘yi saqlash bilan birga, konserva ham qiladi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TUR II

ot; spr. [fr. doira, aylanma harakat] bir necha bosqichli faoliyatning har bir davrasi, sikl: Xalqaro xokkey uchrashuvlarining birinchi turi; Jahon Shaxmat chempionatining ikkinchi tur o‘yinlari.

TUR III

fe‘l. [asli unlisi qattiq] 1. Harakatlanmay, biror sathni egallamoq: Ukang ko‘chaning boshida turibdi. So‘zlashuv uslubi.

2. Oyoqlariga tayanib tik vaziyat olmoq: Ahmadjon bo‘g‘ilib o‘rnidan turib ketdi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TUR IV

ko‘m. f. mustaqil fe‘l anglatgan leksik ma’noga “boshqa harakat yuz berguncha ma’lum vaqt davom etish”, “takror-takror” grammatik ma’nosini qo‘shadi: o‘qib turmoq; yoza turmoq; Bulardan biri – chorbog‘ egasi Rahim bobo, ikkinchisi – cholning uylaridan birini ijaraga olib turgan Ahmadjon. H.G‘ulom, Binafsha atri. Dala yo‘llari g‘iz-g‘iz o‘tib turgan mashinalardan gavjum, avtobuslar serqatnov. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TUROQ

TUROQ I

ot. turadigan joy, maskan.

TUROQ II

ot; adab. she‘r misralarida bo‘g‘inlarning misralar bo‘yicha takrorlanib kelgan qismi: She‘rda qofiya, vazn, turoq degan narsalar

bo'lishi kerak. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

TURP

TURP I

ot. [toj.] hosili ko'kishroq bo'lib, pishirmay ovqatga (palovga) qo'shib yeyiladigan sabzavot: Keksa temirchi chuchuk turp bilan osh yeyishni sevardi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin. Sho'rni aritish uchun suvni ko'p talab qiladigan sholg'om va turp ekish eng yaxshi chora emish. A.Qodiriy, Obid ketmon.

TURP II

ot. mevaning siqib, sharbati olingandan keyin qoladigan to'poni: Normatparang ko'knor ivitganda turpini doim tomga tashlar ekan. A.Muxtor, Opa-singillar. Mevasidan sharbat olinganda 20-25 foiz turpi qoladi. Fan va turmush.

TURUM

TURUM I

sifat. ishlaymay – kuchlamay yotib yeyaversang, hech qanday jamg'arma yetmaydi, degan ma'nodagi ibora tarkibida qo'llanuvchu so'z: Yotib yeganga turum tog' chidamaydi. Matal.

TURUM II

ot. eshik tabaqasining tepasidagi va ostonasidagi uylarga tushib turadigan va eshikning ochilib-yopilishiga imkon beradigan chiqiq qismi: Munavvar ko'z oldidan ochilganda turumi antiqa g'iyqillaydigan pastakkina eski eshik, toqilarini is bosgan katta uy bir-bir o'tdi. S.Anorboyev, Mehr.

TUS

TUS I

*ot. 1. Narsalarga xos bo'lgan rang: tusini yo'qotmoq, tusi oqarmoq.
2. Tashqi ko'rinish, qiyofa: Homid mag'rur tus*

bilan Otabekka qaradi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

TUS II

sifat; shv. qarindoshlik jihatidan yaqin; tug'ishgan: tus opa-singil; U menga tus jiyan. So'zashuv uslubi.

TUT

TUT I

ot. bargi ipak qurtiga ovqat bo'ladigan daraxt; shu daraxtning mevasi: baliq (balx) tut; Qo'qon tut; marvarid tut; Kartalarimiz nari borsa besholti gektar. Ular ham tutlar bilan o'ralgan. H.G'ulom, Binafsha atri. Juvon boshidan ro'moli tushib ketgan, Siddiqjonga orqasini o'girib, zo'r ishtaha bilan tut terib yemoqda edi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

TUT II

fe'l. ushlamoq: U paxta gulini dimog'iga tutgancha o'yga toldi. H.G'ulom, Binafsha atri. Temirchi usta qahr-u g'azab bilan ichkari kirdi va tikka borib, Xayrinisaning kuyovi bo'lmish yigitning yoqasidan tutdi. S.Abdulla, Mavlono Muqimiy.

TUTA

TUTA I

ot. erta bahorda o'sadigan o'simlikning bir turi: Loyxonada badbo'y, lekin chiroyli ertabahor o'simligi – tutalar bir tekis unib chiqdi. Sh.Xolmirzayev, To'lqinlar.

TUTA II

ot. paxtadan ip yigirish uchun tayyorlangan pilta: Uch kishilashib chaqmoqni toshga urib, tutani yomg'irdan bekitib, rosa uringanlaridan keyin, nihoyat, achchiq paxta tutun dimog'lariga urildi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

TUTA III

fe'l. tutunlanib yonmoq, burqsimoq; tutun

chiqarmoq: *Tutab yotgan to'nka yonida sochlari o'sib, soqoliga qo'shilib ketgan bir devona bu mudhish qorong'ilikka qarshi kurashgan kabi gulxanni yondirishga tirishar edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.*

TUTANOQ

TUTANOQ I

ot. tutqanoq, quyonchiq: Qizing endi o'shaning tutanog'ini eshitib, ko'ngilsiz bo'lib turgandir-da. Hamza, Paranji sirlari.

TUTANOQ II

sifat. g'ayrati ichiga sig'maydigan, sho'x: Yelena tutanoq do'stining (Nodyaning) ozgina xatoga yo'l qo'yganini bilsa ham, yuziga solib, battar kuydirgisi kelmadi. H.Nazir, Maftuningman.

TUTASH

TUTASH I

sifat. bir-biriga ulanib ketgan: Keta-ketguncha tutash o'rmon. Ayvonga tutash kichik uyga joy hozirlangan edi, o'sha yerga kirib o'tirishdi. R.Fayziy, Hazrati inson. Bir tomoningiz – xarsanglar makoni, ikkinchi tomoningiz – ufqqa tutash yam-yashil vodi. J.Abdullaxonov, Oriyat.

TUTASH II

fe'l. 1. Bir-biriga ulanib, birlashib ketmoq: Bir-biriga tutashib ketgan kichkina, tiniq ko'lchalar ko'rindi. S.Siyoyev, Avaz. Bundan (daryodan) chiqadigan suv bilan maktab uchastkasinigina emas, unga tutashgan tomorqa yerlarni ham sug'orish mumkin. H.Nazir, Cho'l havosi. Shamol tog'aning uyi bir tomondan qirga tutash edi. S.Siyoyev, Yorug'lik. Adolatning yuzi birdan jiddiylashdi. Qora qoshlari tutashib, ko'zlarida g'azab chaqnadi. S.Zunnunova, Gulxan.

2. Alangalamoq, alanga olmoq; yonmoq, kuymoq: *Borlig'im muhabbatingiz alangasi bilan tutashgan holda zavjangiz Otabek.* A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

TUTATQI

TUTATQI I

ot. tutantiriy: tutatqi ham bo'lmaydi; Besh kundir, arraning ovozi tinmas, Besh kundir, tutatqi izlar chiroqchi, Besh kundir, barmog'in sanar sanoqchi, Besh kundir, karvonni poylar qaroqchi, Tomoshabin yo'q. A.Said, Yutdi tongday yorug' xayollar.

TUTATQI II

ot. tutatilganda kasallik, falokat va shu kabilarni daf etuvchi yoki kerakli predmet, voqea – hodisalarni yuzaga keltiruvchi, hozirlovchi narsa: Tutatqi tutatib, boshingizdagi balo-qazolarni qaytariq qilib haydayman. K.Yashin, Hamza.

TUTIN

TUTIN I

fe'l. tutmoq fe'lining o'zlik nisbat shakli: O'qishdan qo'l siltab ketadigan og'ir kunlarni ham ko'rdi, ammo hamma vaqt o'zini jar yoqasida yolg'iz kuchli qo'llari bilangina tutinib turgan his qilar edi. A.Qahhor, Sarob.

TUTIN II

fe'l. kimsa bilan ahdlashib, qalin do'st, o'rtoq bo'lmoq, qarindoshdek munosabat bog'lamoq: O'rmonjon mening tutingan o'g'lim-ku! A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

TUTUQ

TUTUQ I

ot. chimmat, chachvon.

TUTUQ II

sifat; shv. duduq.

TUTUQ III

sifat; kam qo'll. tutib qo'yilgan; tutuqli: parda tutuq deraza.

TUXMAK

TUXMAK I

ot. ko'zning qizarishi bilan kechadigan kasallik: Tuxmak – tibbiyotda ko'zga qon quyilishi, ko'zning qizarishi bilan xarakterlanadigan kasallik. O'zbek tilining izohli lug'ati.

TUXMAK II

ot. vohalarda o'sadigan och sariq xushbo'y gulli o'simlik (daraxt, buta yoki ko'p yillik o'simlik): Tuxmak iyun-iyul oylarida gullab, sentabrda mevasi yetiladi. Mevasi dukkak. Yog'ochi qattiq, undan mebellar, turli buyumlar ishlanadi. Wikipedia sayti.

TUYILMOQ

TUYILMOQ I

fe'l. tuymoq fe'lining majhul nisbati: xovonchada tuyilgan talqon; Jo'xori tuyayotgan xotini uning qo'lidagi tugunchani ko'rib, kelisopni kelining ustiga qo'ya chopdi. Keli lapanglab ag'nadi, chala tuyilgan jo'xori yerga to'kildi. A.Qahhor, Anor.

TUYILMOQ II

fe'l. tuymoq (his qilmoq) fe'lining o'zlik nisbati: U ko'zimga biron narsadan ranjiganday tuyildi. So'zlashuv uslubi.

TUYMOQ

TUYMOQ I

fe'l. 1. Keli, xovoncha va shu kabilarda yanchmoq, maydalamoq, kukun qilmoq: Hovli yuzida jo'xori tuyib o'tirgan Karomat Mehrinisoni ko'rib, dik etib o'rnidan turdi. R.Fayziy, Hazrati inson. Onasi qandaydir o'tlarning tomirini terib quritar edi-da, kelida tuyib, atala qaynatib berar edi. S.Anorboyev,

Oqsoy.

2. Qobig‘idan ajratmoq: ... *sholini sochmasdan tuyolmaydi, suv qaynatsa ham, tagiga oldirib qo‘yadi*. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

TUYMOQ II

fe‘l. his qilmoq, sezmoq: *Sen ham mas‘uliyat tuy, oilangni zimmangga ol, qachongacha bizga boqimanda bo‘lasan, dedi ota o‘g‘liga*. So‘zlashuv uslubi.

TUYG‘UN

TUYG‘UN I

ot. qirg‘iy yoki qarchig‘ayning erkagi: *Suvsiz cho‘lda keladi Polvon Hasan, mard Hasan, Och tuyg‘unday charqillab*. Ravshan.

TUYG‘UN II

sifat. tez sezib, fahmlab, payqab oladigan; sezgir: *Hamza onasidek tuyg‘un, har narsaga qiziquvchi bola bo‘lgan*. O‘zbek tili va adabiyoti. *Bunday tuyg‘un, bunday ziyrak, bunday boadab qiz yetti iqlimda ham topilmaydi*. Oybek, Tanlangan asarlar.

TUZ

TUZ I

ot. [asli unlisi qattiq]. sho‘rroq kristall modda: *Po‘lat uydan murch, qalampir, tuz, non olib chiqdi*. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

TUZ II

ot; 1. Tekis yer, keng tekislik: *Tuganmas konimizdir tog‘ bilan tuz*. Habibiy. *Yo‘l yuramiz qumloq, suvsiz tuzlarga*. Hasanxon.

2. Foydalanilmay yotgan yer, bo‘z yer, qo‘riq: *Na qilt etgan bir shamol, Na uyg‘oqdir dala, tuz*. Shuhrat.

TUZ III

ot; *kartada*. 1. O‘yin turiga qarab eng katta yoki bir ochko (bir xol) qiymatga ega bo‘ladigan karta: *kuzir tuz; g‘ishtin tuz; valetni tuz bilan*

bosmoq.

2. (egallik affiksi bilan) *ko'chma*. Biror narsaning eng sarasi, eng yuqori darajalisi, oliy maqomlisi: *Ayollar orasida suhbatning "tuz"i qurilish edi.* Oybek, *Oltin vodiyan shabadalar. Men aytmoqchimanki, to'rtala tuzning hammasi o'zingizda.* A.Muxtor, *Tug'ilish.*

TUZ IV

fe'l. [asli unlisi yumshoq] ma'lum tartibga keltirmoq, barpo etmoq: Temur tuzgan saltanatning vorisligi Shohruhdan keyin Ibrohim Sultonga o'tishiga umid bog'lashardi. Mirmuhsin, *Me'mor.*

TUZ V

fe'l; kam qo'll; ayn. tuzatmoq: Buzilgan ishni botir tuzar. Maqol. *Ota buzsa, bola tuzar.* Maqol.

TUZ VI

fe'l; ayn. tuzamoq; bezamoq: Elda qolgan kattalar To'lg'onning oldida dasturxonni tuzib, olib ketib xizmat qilib turdi. Oysuluv. *Erlarga o'xshab, mundoq bir oz chaqchaqlashib o'tirsangiz nima qiladi. Ne-ne umid bilan dasturxon tuzgan edim.* Shuhrat, *Jannat qidirganlar.*

TUZALMOQ

TUZALMOQ I

fe'l. kasallikdan, xastalikdan xalos bo'lmoq, sog'aymoq, shifo topmoq: Bemor tuzaldi. So'zlashuv uslubi. *Kasalxonada yaqin ikki oy yotib, oyoqlari tuzaldi, o'zi juda tetiklashdi.* A.Qahhor, *To'y.*

TUZALMOQ II

fe'l. tuzamoq fe'lining majhul nisbat shakli: Dasturxonchi tuzalgan bir patnis olib kirib qo'ydi. Oybek, *Ulug' yo'l.*

TUZUK

TUZUK I

ot. qonun-qoidalar to‘plami: Temur tuzuklari.

TUZUK II

sifat. buzilgan-netgan yeri yo‘q, ishlab turgan yoki ishlay oladigan: Televizor tuzukmi, buzuqmi? So‘zlashuv uslubi.

TUG‘

TUG‘ I

ot; esk. musulmonlarda bayroq o‘rnini bosuvchi narsa: Boshdan oyoq oppoq tovlanib turgan shoxdor maxluq qizg‘ish tumanga o‘ralgan sariqpocha parvardigorning ustiga minib olib, ularga tobora yaqinlashib kelar, uning bo‘yniga ilondek o‘ralashib olgan ko‘k tuman esa tug‘ kabi hilpirab turardi. A.Obidjon, Ey, yorug‘ dunyo.

TUG‘ II

fe‘l. bola ko‘rmoq: o‘g‘il (qiz) tug‘moq; e gizak tug‘moq; Garchi urush bizni tug‘ilib o‘sgan qishlog‘imizdan ajratgan bo‘lsa ham, ko‘nglimiz sizlarda, qadrdon uylarimizga borish orzusi bilan yashaymiz, jang qilamiz. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

TUSH

TUSH I

ot. uyquda ko‘rinadigan narsalar: tush ko‘rmoq; tushiga kirmoq; tushida ko‘rmoq; Tushingizni suvga ayting! So‘zlashuv uslubi. Po‘lat tongga yaqin qattiq uyquga ketganda tush ko‘rdi. Tushida To‘raxonov yoqimsiz mo‘ylovini qimirlatib Po‘lat tomon kelardi. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

TUSH II

ot. [nem. tusche – rang, bo‘yoq] rasm solishda, chizmachilikda ishlatiladigan qora yoki boshqa rangli suvli (suyuq) bo‘yoq: Ba‘zi hujjatlarga tush bilan qo‘l qo‘yish shart. So‘zlashuv uslubi.

TUSH III

ot. peshin, to‘potar payti: tushga yaqin; tushdan keyin; tush qizig‘ida; tush payti; Dildorning shahardagi ishlari tushgacha bitdi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TUSH IV

sifat. teng: Qani endi u qahramon bo‘lish sirlarini bila qolsa, yeng shimarib ishga tushsa! Teng-tushlaridan avval maqsadga erishsa. I.Rahim, Xislat.

TUSH V

fe‘l. 1. Yuqoridan quyiga tomon harakatlanmoq: Anhor bo‘yidagi shiyponga soya tushdi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

2. To‘g‘ri kelmoq, muvofiq kelmoq: Bu kalit qulfga tushdi. So‘zlashuv uslubi. Yulduzingiz naq bir-biringizga to‘g‘ri tushgan ekan, ikkingizning ham bir-biringizdan kamligingiz yo‘q! A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

TUSH VI

ko‘m. f. mustaqil fe‘l anglatgan leksik ma’noga:

1. “Harakatning nihoyasiga yetganligi, tugallanganligi” grammatik ma’nosini qo‘shadi: uzilib tushmoq; yiqilib tushmoq; qoqilib tushmoq; Nimaga yig‘lamay, koshki ko‘zim oqib tushsa, hech nimani ko‘rmasam. Oybek, Qutlug‘ qon.

2. “Qo‘qqisdan, keskin sodir bo‘lganlik” grammatik ma’nosini qo‘shadi: Har gal eri haqida gap ochilsa, u yomon tush ko‘rganday cho‘chib tushadi-da, gapni chala qoldirib, yo narigi xonaga, yo ko‘chaga chiqib ketadi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

3. “Monandlik” grammatik ma’nosini qo‘shadi: o‘xshab tushmoq; yopishib tushmoq; yoqib tushmoq; Uning kaltagina mo‘ylovi, qop-qora qoshi o‘ziga yarashib tushgan. H.Shams, Dushman.

TO'LA

TO'LA I

sifat. ichini, sathini batamom egallagan: Keyin, ko'zlari ochilganda, avtobus keng, charog'on ko'chadan yelib borar, odam to'la gavjum yo'lkalar, xiyobonlar, magazinlarning yorqin oynalari lip-lip etar edi. H.G'ulom, Binafsha atri.

TO'LA II

semiz, go'shtdor: Sen undan to'laroqsan. So'zlashuv uslubi. Hozirgi rangpar Nafisa avvalgi tog' qiziga: kalta zangori nimchasi to'la ko'ragini siqib turgan avvalgi Nafisaga o'xshamas edi. H.G'ulom, Binafsha atri.

TO'LA III

fe'l. nimaningdir evaziga pul bermoq, biror narsaning qiymatini pul berib qoplamoq: Har kim o'zi yoqqan chiroqning pulini to'lab tursa, bog' ishida boboga qarashib yuborsa, bas. H.G'ulom, Binafsha atri.

TO'LG'AMA

TO'LG'AMA I

junbushga keltiruvchi, to'qlantiruvchi: U [Qamchibek Kenja] yurish-turishda ota kasbi – dehqonday sodda, fikrlari qishlog'iga tutashib ketgan o'rmonzor tabiatiday sirli-tortimli, qalami – qoralamalari esa qishlog'ining ikki tomonidan ayqirib oqib o'tuvchi asov Tentaksoy va sokin Qoradaryo kabi ichki to'lg'ama tug'yonlarga boyligi bilan poytaxt adabiy jamoatchiligining e'tiborini o'ziga torta boshladi. A.Boyqo'ziyev, Ay, akam daryo ekan.

TO'LG'AMA II

tar. jang chog'ida g'anim kuchlarini qanotlardan aylanib o'tish, yon va orqa tomondan zarba berish; o'rta asrlarda mo'g'ul va turkiylar, xususan, shayboniylar tarafidan muhorabalarda

muttasil qoʻllangan maxsus harbiy taktik amaliyot: *Shayboniyxon bugun qoʻllamoqchi boʻlgan toʻlgʻama usuli yashin tezligida harakatlanishni talab qiladi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

TOʻN

TOʻN I

ot. qishki kiyim; paxta solib qavilgan ustki kiyim: Bu gaplardan achchiqlangan choyxonachi, teskari toʻnini kiyib oldi. Oʻ. Umarbekov, Qiyomat qarz. Toʻnning adiplari chirib, choklarda odam ilgʻamas teshiklar hosil boʻlgandi. Sh.Xolmirzayev, Oʻzbeklar.

TOʻN II

feʻl; shv. koʻzini tikib qaramoq; tikilmoq: Bir zoʻr daraxt koʻrindi, Oʻshanga koʻzi toʻndi. H.Olimjon. – Kelib-kelib qizingni bir yalangoyoqqa berdingmi? – dedi boy Malika xolaga toʻnib. N.Fozilov, Oqim.

TOʻN III

feʻl; shv. qayrilmoq, (orqaga) qaytmoq: Mashina orqaga toʻnib, biz tomonga qarab kela boshladi. Soʻzlashuv uslubi.

TOʻP

TOʻP I

ot. koptok, futbol koptogi: Bola oʻtirib olib, jonjahdi bilan toʻpni puflashga tushdi. H.Nazir, Choʻl havosi. Qorongʻi tushguncha qoʻshni bolalar bilan toʻp tepishdik. H.Nazir, Yonar daryo.

TOʻP II

ot. snaryad otuvchi uzun stvolli harbiy qurol, zambarak: toʻp otmoq; toʻp yemi; Tong saharda tepalikni toʻplar va katta kalibrli pulemyotlardan oʻqqa tutdilar. Sh.Rashidov, Qudratli toʻlqin.

TO‘P III

ot; s.u. [to‘potar; peshin bo‘lganini bildirish uchun soat 12 da krepostda to‘p otilar edi] peshin: to‘p bo‘ldi; to‘pga yaqin keldi; To‘pdan keyin Luqmonchanning onasi yetib keldi. A.Muxtor, Tug‘ilish.

TO‘P IV

ot. o‘ram, bog‘lam, guruh, to‘da: bir to‘p chit; ikki to‘p papkalar; Ahmadjon oqqa bo‘yalgan pastgina taxta kursiga o‘tirdi va derazadan ko‘rinib turgan uch qavatli maktab oldidagi sahnda quvlashib yurgan to‘p-to‘p bolalarni kuzata boshladi. H.G‘ulom, Binafsha atri. Uch davangir yigit orasida kelayotgan Ma’suma beka darhol o‘zini shohi mato sotayotganlar to‘piga urdi. Mirmuhsin, Me’mor.

TO‘P V

taqlid. yumshoq jismning yerga urilishidan chiqadigan tovushni bildiradi: Boqqa kirdim, olmalar Qip-qizarib pishibdi; Silkitibdi shamollar, yerga to‘p-to‘p tushibdi. Z.Diyor.

TO‘Q

TO‘Q I

sifat. ochlik his qilmaydigan, ovqatlanib olgan: Senga nima yetmayapti? Shaxsan men seni ishga majbur qilmayman. Egning but, qorning to‘q! Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin. To‘q it ovga yaramaydi, deyishadi odam bolalari. Bu gapga men ham qo‘shilaman. E.Malik, Shaytonvachchanning nayranglari.

TO‘Q II

sifat. qoraga yoki umuman quyuq rangga moyil, quyuq (rang, tus haqida): Osmon to‘q sariq bulut bilan qoplangan edi. Sh.Rashidov, Bo‘rondan kuchli. Endi ko‘rsam miltiqning o‘qidek, pushti gulning to‘qidek kelinim bor ekan. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

TO‘Q III

taqlid. biror narsaning urilishidan chiqadigan past, kuchsiz tovushni bildiradi: Qozi ularning ko‘karib ketgan yuzlariga bir zumgina xo‘mrayib turgach, qo‘lidagi hassa bilan oldindagi stolni to‘q etkazib urdi-yu, “Yo‘qol!” deb qichqirdi. M.Ismoilov, Farg‘ona tong otguncha.

TO‘QISHMOQ

TO‘QISHMOQ I *fe‘l. to‘qimoq fe‘lining birgalik nisbat shakli: Kampirlar paypoq to‘qishyapti.*

TO‘QISHMOQ II *fe‘l. yaratmoq: Bolalar yangi she‘r va qo‘shiq to‘qishyapti. So‘zlashuv uslubi.*

TO‘QISHMOQ III *fe‘l. to‘qnashmoq, uchrashmoq: Tug‘-u bayroq bir-biriga to‘qishdi endi... Bir-biriga “ne qilamiz” deyishdi endi. Xush keldi.*

TO‘QOL

TO‘QOL I *ot; esk. kichik (ikkinchi) xotin: Qani, chindan ham xotinlaringiz o‘zlari ozodlikka chiqishni istamayotganmikan, ko‘ramiz. Ayniqsa, otasining qarzi evaziga olgan to‘qolingiz. S.Anorboyev, Mehr.*

TO‘QOL II *to‘qolak – eri o‘lgan yosh kelin: Urush yillar ko‘p ayollar qatori momomiz ham to‘qol qolgan. <https://saviya.uz/ijod/tilshunoslik/sharondozning-tobichoq-sozi/>*

TO‘QOL III *sifat. [asli “shoxsiz, shoxi kalta”] kalta, uzunligi yetarli bo‘lmagan: to‘qol sochli qiz; to‘qol yolli ot; Jumladan, ayrim hayvonlarning tashqi ko‘rinishiga qarab ham “to‘” va “qi” leksemasi qo‘llaniladi. Qo‘chqor (qo‘y) shoxi chiqquncha – to‘qli, shoxsiz sigirlar – to‘qol deb ataladi.*

O'zbek tili va adabiyoti.

TO'QOL IV

sifat. tug'mas xotin, tumsa: Eri to'qol deb qo'yib yuborgani noto'g'ri chiqib, zora sanga uka tug'ib bersa... S.Ahmad, Ko'chada qolgan odam.

TO'QSON

TO'QSON I

ot. 90 kunlik qish fasli: "Bog'ingga unnamadingmi?" – "Hali vaqt bor, toklarni ochsam, sovuq olib qo'yadimi deb qo'rqyapman. To'qsonning izg'irini o'tsin deb turibman". H.Shams, Dushman.

TO'QSON II

son. to'qqizinchilikning nomi: to'qson yil; to'qson yosh; To'qqiz so'm olaman deb, to'qson gap eshitdim. Oybek, Qutlug' qon.

TO'R

TO'R I

ot. [asli unlisi qattiq] yirik to'qilgan mato: to'r ro'mol; to'r xalta; Qora to'r qo'lqop kiyib, yuziga sochvonga o'xshash to'r tutgan shlyapali xotin uni ko'rishi bilan aftini burishtirdi. S.Ahmad, Hukm.

TO'R II

ot. [asli unlisi yumshoq] narigi, yuqori tomon: Minbardan to'ho'vlining to'ridagi maktab bog'iga qadar skameykalar qo'yildi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

TO'RA

TO'RA I

ot. yuqori tabaqaga mansub kishi, oqsuyak; xonliklar davridagi amaldor, hokim: Aqlsizga to'ra yo'q. Maqol.

TO'RA II

ot. shaxmat donalaridan birining nomi, pechka: To'ra bilan shohga kisht ber. So'zlashuv uslubi.

TO‘RSIQ

TO‘RSIQ I

ot. mesh, sanoch: bir to‘rsiq qimiz.

TO‘RSIQ II

s.u. lo‘mbillagan katta ko‘krak.

TO‘RSIQ III

ot. bo‘rsiq.

TO‘S

TO‘S I

ot; esk. qayin daraxtining po‘stlog‘i (yog‘och egarni bezashda ishlatiladi).

TO‘S II

fe‘l. oraga biror narsa qo‘ymoq, osmoq, qurmoq: Bahor qo‘llarini ko‘tarib, kichkina nam kaftlari bilan g‘ir-g‘ir shabadani to‘sdi. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

TO‘S III

fe‘l. chaqaloqni, yosh bolani hojat uchun qulay vaziyatda tutib, ushlab turmoq: Bolangni to‘sdingmi? So‘zlashuv uslubi.

TO‘S IV

to‘polon, betartiblik: Boshlovchi qiz ham to‘s-to‘polonda ko‘rinmay qoldi... E.Malik, Shaytonvachchaning nayranglari.

TO‘S V

maxsus qora bo‘yoq: Rahim bobo Ahmadjonning issiqdan bo‘rqan qoramag‘iz ko‘rkam yuziga, to‘sday tim qora sochiga zimdan tikilib so‘radi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TO‘Y

TO‘Y I

ot. nikohlash, sunnat qilish, beshik qilish kabi marosimlarga bag‘ishlab to‘kin ziyofat bilan, o‘yin-kulgi bilan o‘tkaziladigan yig‘in: Ota-onasi ham, qiz uyatchan, itoatkor, tortinchoq bo‘lgani uchun, darhol to‘y qilishga rozilik bera

qoldilar. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

TO‘Y II

ot. kuyov tomon kelinnikiga yuboradigan sarpo, shirinlik va oziq-ovqatlar: Bugun peshinda to‘y keladi. So‘zlashuv uslubi. Mulla Abdushukur, ertaga ojizamizga to‘y keladi, marhamat qiling, durustmi? Oybek, Qutlug‘ qon.

TO‘Y III

fe‘l. qoniqib ovqat yemoq, ovqat yeyish istagini (hissini) qondirmoq: Yeb to‘ymagan yalab to‘ymas. Maqol. Suq to‘ymas, o‘g‘ri boyimas. Maqol. Aziz binafshani so‘nggi marta to‘yib hidladi-da, avaylab cho‘ntagiga soldi va avtobusga chiqdi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

TO‘YONA

TO‘YONA I

ot. 1. etn. To‘y munosabati bilan shu to‘y egalariga yaqinlari tomonidan qilingan (qilinadigan) pul yoki kiyim-bosh tarzidagi sovg‘a: Qani, aytinglar-chi, to‘yonaga nima olib boray? S.Ahmad, Qadrdon dalalar. O‘ylamas hech uyini, ko‘krak kerib yuradi. Bog‘lab qo‘ygan qo‘yini to‘yonaga beradi. A.Oripov, Everest va ummon.

2. ko‘chma. Ishchi va mehnatkashlarning muhim bir voqea-hodisa, bayram va sh.k. ga atalgan mehnat sovg‘asi: To‘yga to‘yona kerak, mo‘l hosil to‘yonamiz. R.Bobojon.

TO‘YONA II

ot; bot. kechpishar qovun navi.

TO‘ZG‘OQ

TO‘ZG‘OQ I

ot. lux va qamish kabi o‘simliklarning to‘zg‘anuvchan parsimon popugi, hosili: qoqi to‘zg‘og‘i; Qaysi bir uzunquloq orqali bu gap qamish to‘zg‘og‘iday taralib ketdi. H.Nazir, O‘tlar tutashganda.

TO‘ZG‘OQ II

sifat. to‘zg‘igan, to‘ziq, to‘zg‘in: Zarralar to‘zg‘oq holda bo‘lsa, quruq tuproq deyiladi. M.Bahodirov, Tuproqshunoslikdan amaliy mashg‘ulotlar.

U

U

U I

olmosh. ko‘rsatish olmoshi; aksar holatda aniqlovchi vazifasida keladi: u kishi; u ko‘cha; Buvamga o‘qib bersam, u kishi maktabimiz oshxonasidan shirinliklar sotib olishim uchun qo‘shimcha pul berdi. Gazetadan.

U II

olmosh. III shaxs birlik kishilik olmoshi; aksar holatda ega vazifasida keladi: U boshini oynaga qadagancha yo shunchaki tashqariga tikilib o‘tirardi yoki allanimalar haqida o‘ylardi. Ch.Aytmatov, Sarvqomat dilbarim. U shaharda har qadamda uchraydigan bu daraxt turlarini bir-biridan zo‘rg‘a ajratardi. N.Eshonqul, Yalpiz hidi.

U III

yuk. ta‘kid, ajablanish kabi ma’nolarni ifodalaydi: Axir bu buloq-ku, yozda isib ulgurmaydi, qishda esa sovib ulgurmaydi, – Oson gap ekan-u, – dedi Bahor afsuslangan ohangda. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

U IV

bog‘. Ko‘zingda ko‘rsam-u mungdan bir zarra, Baxting to‘kis, deya solar bo‘lsam jar. G.Nurullayeva, Xalqimga.

UDARNIK

UDARNIK I

ot. [r. urmoq; zarba bermoq] otish qurollari zatvorining otish paytida o‘q kapsyulini urib

chaqadigan, o't oldiradigan uchli qismi, uchi: *zatvor udarnigi; udarnik chaqalagan piston.*

Xlor ohakli bochkalarni ochish uchun maxsus asboblardan foydalanish kerak, ular xlorli ohakning changi va erkin xlorli nafas organlariga tushish imkonini istisno qilishlari kerak (konserva turidagi kalitlar yoki uzaytirilgan dastakli udarnik tavsiya etilishi mumkin). Lex.uz internet sayti.

UDARNIK II

ot; esk. zarbdor: Bizga qarashing. Lekin hammasi ham omon bo'lgurlar udarnik yigitlar. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

UL

UL I

ot; shv. o'g'il farzand: Hilol bibi bir nozanin ul tug'di. G'o'ro'g'lining tug'ilishi.

UL II

olmosh; esk; ayn. u: Netgayman ul rafiq bilakim, qilur base, Mehr-u vafu raqibga, javr-u jafu manga. Bobur.

ULASH

ULASH I

fe'l. bo'lib tarqatmoq, tarqatib bermoq: O'tgan yil maktabimizni ellik kishi bitiruvdi, bitirish kechasi Xursand Sharafiddinovich har biriga ming so'mdan pul ulashdi, biz rosa qarsak chaldik. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib. Bu ko'hna dunyoga yangi baxt ulash, Chinakam bahorni ko'rsin bog'lar ham. I.Iskandar. Chiqqil uyingdan sen – shamol kabi yel.

ULASH II

fe'l. ulamoq fe'lining birgalik va o'zlik nisbat shakli: Qirlar bag'rida bir-biriga ulashib ketgan olmazorlar. N.Safarov, Olovli izlar. O'zbekistonda 2020-yilda barcha shifoxonalar va bolalar bog'chalarini optik tolali internetga

ulash rejalashtirilmoqda. Gazetadan.

ULIMOQ

ULIMOQ I

fe'l; ayn. uvlamoq: – Namuncha tomog'ing yirtilgudek uliysan, Oqbaris? – itning g'ashini qo'zg'atish uchunmi, uning otini buzib aytdi Mallamosh. A.Obidjon, Kezargon boychechak.

ULIMOQ II

fe'l; shv. yallig'lanmoq (og'iz shilliq pardasi haqida): Bolaning og'zi ulibdi. So'zlashuv uslubi.

ULOQ

ULOQ I

ot. echkining bolasi, uy hayvoni: Tunov kuni bir fermer oshnamnikiga borsam, echkining bolasi cho'chqani emib turibdi. Ana shu uloq ulg'aysa, qarabsizki, suyagi echkiniki-yu, go'shti cho'chqaniki bo'pturibdi-da. A.Obidjon, Sudxo'ring ziyofati. Burgut ba'zan ko'kdan uloqni tashlab yuborar, oradan bir oz o'tkazib esa o'zini o'qdek uning orqasidan otar va panjalariga ilingan uloqni mahkam changallagancha yaylov qoyalar tomon uchardi. A.Javlonov, Tog' burguti.

ULOQ II

ot. 1. Har bir otliq o'rtağa so'yib tashlangan uloqni (odatda echki yoki kichikroq buzoqni) bir-biridan kuch bilan tortib olib, tezroq marraga eltib tashlash uchun kurashishdan iborat milliy sport o'yini; ko'pkari: Ko'ngilli va ishqiboz chavandozlar uloq ko'pkari, ot choptirish o'yinlarida sovrin uchun kurashdi. Gazetadan. – Xafa bo'lmang, – dedi Rahmat bobo Robiya ayani yupatib, – Yaratgan egam mehribon, dardini bergan shifosini ham beradi. Jo'ram otdek bo'lib ketadi, hali to'ylarda yana uloq ham chopamiz. T.Shomurodov, Turmush

chorrahalarida: Birodarlar.

2. Shunday sport musobaqasida oʻrtaga tikilgan – soʻyib tashlangan echki yoki buzoq: *Ana, bir otliq boshsiz uloqni taqimiga bosib, toʻyxonadan chiqdi. T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi. Uloqni ayirish uchun “jang” boʻlayotgan joy atrofini oʻrab turgan piyodalarga “Koʻzingga qara!”, “Shunday ham qilasanmi, galvars!”, “Chapidan bor!”, “Bovringni koʻtar!”, “Taqimingga ol!”, “Muncha hayallaysan?”, “Chetgirdan hazir boʻl!”, “Boshini qaytar!”, “Ikki qoʻllab ushla!”, degan xitoblar bot-bot eshitilar, bakovulning “Halol!” degan baqirigʻi kamdan kam quloqqa chalinardi. J.Beknazar, Qashqa yoʻrgʻa.*

ULOQ III

ot. boʻlaklarni ulashdan hosil boʻlgan chok, tugun, ulangan joy: arqonning ulogʻi; pardaning ulogʻi; elektr simining ulogʻi; tunukaning ulogʻi.

ULOQ IV

sifat [ula “bir-biriga birlashtir” + q – sifat yasovchi qoʻshimcha]. ulangan, butun emas: uloq arqon; uloq yeng; Yirtigʻingizga yamoq, uzugʻingizga uloq tegmay yurardingiz, – dedi Nafisa eriga. Shuhrat, Jannat qidirganlar.

ULOQ V

ot; shv. yamoq: uloq solmoq; Yana oʻsha ulogʻi yirtilibdi. Soʻzlashuv uslubi.

ULOQMOQ

ULOQMOQ I

feʼl. uzoqlashib ketmoq, olislarda yurmoq, daydib yurmoq: Hay, mayli, ketsang ketaber, Xatcha, Shoʻrquduq borasanmi, nariroqqa oʻtib ketasanmi, bir boshimda bir kunim, men ham sensiz uloqib ketmasman!.. M.M.Doʻst,

Dasht-u dalalarda. – *Boysundan gapiramiz! Toshkentda uloqib yurgan boysunlik musofirlar uchun beriladigan eshittirishimizni boshlaymiz!* E.A'zam, Anoyining jaydari olmasi.

ULOQMOQ II

fe'l.ortidan ergashmoq, ilakishmoq: Oyparchaning erkalgiga uloqib o'lar ekansan, chavandoz, – dedi oshna. N.Chori, Tashvishi yo'q odamlar.

ULTON

ULTON I

ot; shv. qoramol terisidan tayyorlangan pishiq, qalin tagcharm: Asov bizni sudrab ketardi. Yerga tiralaverganimizdan etigimizning ultoni tars-tars ayrilib ketardi. S.Murodbekov, Yovshan isi.

ULTON II

ot. qul, faqir, kambag'al: Nafsini tiygan kishi sulton bo'lur, Nafsini tiymagan kishi ulton bo'lur. Maqol.

UN

UN I

ot. [asli unlisi qattiq]. donni tegirmonda tortib hosil qilinadigan kukun holatidagi mahsulot: bug'doy uni; arpa uni; un elamoq; Udon – yapon bug'doy unidan tayyorlangan lapsha. Gazetadan. Jannat xola shoshib un chalib, quymoq soldi-da, boltani qo'liga olib, to'qayga qarab ketdi. S.Ahmad, Ufq.

UN II

ot; esk. [asli unlisi yumshoq va cho'ziq]. ovoz: Mahdudlik paydo bo'ldi. Matbuotning uni o'chdi. M.M.Do'st, Matbuot – hukumatning yuziga tutilgan oyna. Ovozini eshitish uchun tomog'iga zo'r berib ko'radi. Faqat qandaydir xirildoq un chiqadi. S.Azimov, Oppoq tong

qo'shig'i.

UN III

fe'l. o'smoq, yuzaga chiqmoq, bo'y cho'zmoq (asosan o'simliklarga nisbatan qo'llanadi): 108-F yaxshi undi. Yaxshi hosil ko'tarildi. O'.Umarbekov, Urush farzandi. Holbuki, tegramda ko'karish fasli, Yashil giyoh undi qora tuproqda. Q.Rahimboyeva, Balki rost.

2. hosil bo'lmoq, yetishmoq: Aytishlaricha, Dovud yalavoch pastkashlik, xoinlik uchun qirq yil yig'ladi. Atrofida ko'z yoshidan qirq qari suv yig'ildi. Undan dov-daraxtlar, ko'katlar undi. Dovudning bo'yidan baland bo'ldi. Rabg'uziy, Qisasi Rabg'uziy.

3. barkamol holatga kelmoq, yetilmoq: Yoshliging g'animat, bolam, o'sib, un, Chiqarma behuda sado hamda un, Ko'r, quyosh tig'ida va tegirmonda Ezilib, so'ng aziz bo'ldi bug'doy-un. A.Abdumalikov.

UN IV

fe'l. (-dir orttirma nisbat shakli bilan qo'llanganda) talab qilish, ta'sir o'tkazish natijasida (qarz, nasiya kabilarni) qo'lga kiritish: qarzi unmoq; nasiyani undirmoq; Oshni yeb bo'lgach, miriqib-miriqib bu anoyi-ahmoqning ustidan kulishgan. Qo'shilishib o'zi ham kulgan. Endi esa yo'lkiraga pulni mendan undirmoqchi! E.A'zam, Anoyining jaydari olmasi. Ushbu Qonunning maqsadi davlat bojini belgilash, undirish, uni qaytarish va uni to'lashdan ozod qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. xs.uz sayti.

UN V

fe'l. barakali bo'lmoq, samarali bo'lmoq: Bugun ishim ancha undi. So'zlashuv uslubi.

UNIVERSAL

UNIVERSAL I

ot. bir necha xil ishni bajara oladigan traktor: "O'zagrotexsanoatxolding" AJ tizimidagi O'zbekiston-Koreya qishloq xo'jaligi texnikalar konstruktorlik texnologik markazi yosh mutaxassislari tomonidan universal traktor tirkamasi ishlab chiqildi. daryo.uz sayti.

UNIVERSAL II

sifat. [lot. universalis – umumiy, keng qamrovli, ko'p tomonlama] ko'p yoki hamma narsani o'z ichiga qamrab olgan; har taraflama: universal bilim; universal bilimga ega odam; universal magazin; Ilon Maskning SpaceX kompaniyasida universal, ya'ni ham quyi orbitaga parvoz qila oladigan, ham uzoq masofaga parvoz qila oladigan ko'p martalik Starship kemasi loyihasi ham mavjud. daryo.uz sayti.

UNLI

UNLI I

ot; til. unli tovush: og'iz va bo'g'iz bo'shlig'ida hech qanday to'siqqa uchramay hosil bo'ladigan, tarkibi ovozdin iborat (shovqin deyarli ishtirok etmaydigan) tovush: Uyg'unlik takrorlarda, parallelizmlarda, alliteratsiyalarda, arxaizmlarda, unli va undosh tovushlarning qaytarilishida ko'rinadi. Q.Husanboyeva, Adabiyot o'qitish metodikasi.

UNLI II

sifat. uni bor, ichiga un solingan: unli qop; unli mahsulot; Ideal holda unli mahsulotlarni oyiga ikki martadan ko'p bo'lmagan, cheklangan miqdorda iste'mol qilish kerak. zamin.uz sayti.

UNMOQ

UNMOQ I

fe'l. rivojlanib, boshlang'ich poya va bargchalar hosil qilmoq; o'sib chiqmoq, yuzaga kelmoq: Men ham hayot gulshanida ko'kardim, undim, Demak, turmush sinovidan o'tgan har rejam. A.Oripov, Ranjkom.

UNMOQ II

fe'l. yaxshi natija bermoq, unumli bo'lmoq: Shoshganning ishi unmas. Maqol. Alloh taolo demaguncha ishlar unmas. Qodir Tangri bermaguncha er boyimas. E.Quliyev, Turkiy xalqlar adabiyoti.

UNNAMOQ

UNNAMOQ I

fe'l. biror narsaning harakatini qilmoq, ishga kirishmoq: Bu korxonada ayollar hali quyosh chiqmasidanoq ishga unnab ketadilar. uza.uz sayti. Hadeganda hovlidan chiqolmayapman. Har xil ishlarga unnalib yuribman. O.Ergash, Shohsanam.

UNNAMOQ II

fe'l. teginmoq: Bay-bay-bay, biram Shirin unnadiki og'zimga. Oybek, Ulug' yo'l. Titkilab yurgan edi, uning qo'llariga etik unnadi. Mushtum.

UNSUR

UNSUR I

ot. [a. element, modda; tarkibiy qism; kelib chiqish; irq] bir butunni tashkil etgan murakkab narsaning tarkibiy qismi: Terilgan naqshlar ulkan gumbazni hosil qiladi. Gumbazda to'rtta unsur – suv, yer, yorug'lik va olov tasvirlangan. daryo.uz sayti.

UNSUR II

ot; esk. ma'lum bir ijtimoiy guruh vakili: Kerakli joyda aytishadi, firqaga kirib olgan yot unsur! O.Hojiyeva, Asorat.

UNSUR III

ot. belgi, ko‘rinish, ishora: Ammo kutilmaganda tuzatib bo‘lmas hodisa ro‘y berdi: doping nazorati natijasida bu futbolchining qonida narkotik unsur – efedrin borligi aniqlandi. xabar.uz sayti.

UNVON

UNVON I

ot; esk. [a. adres; sarlavha, nom; belgi, ramz] maktub ustiga yozilgan nom, qayerga, kimga jo‘natilganlik haqidagi yozuv: Kumush xatni xotinning qo‘lidan olib, rahmat aytdi va xatning unvoniga ko‘z tashladi: “Marg‘ilon shahrida sokin Mirzakarim qutidor hovlisiga”. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

UNVON II

ot. biror ish-faoliyat sohasidagi alohida xizmatni yoki mutaxassislik darajasini rasman e‘tirof etadigan, vakolatli organlar tomonidan belgilanadigan va beriladigan nom: Professorlik unvoni; Xalq artisti unvoni; Marhamati uchun Oqposhshodan “Aslzoda” faxriya unvoni olibdi, nishon olibdi. T.Murod, Otamdan qolgan dalalar.

2. esk. meros bo‘lib keladigan yoki ish-vazifa darajasini ko‘rsatuvchi, shuningdek, in‘om qilingan hurmatli, faxriy nom: Xolidiy “xalq otasi” degan so‘zni eshitganda zarracha ranjimasdi, balki unvon sifatida qabul qilishga ko‘nikkandi. T.Malik, Shaytanat.

URA

URA I

ravish. epchillik bilan, tezda: ura qochmoq; Shaqillab maqtanish bilan alaxsigan olahakka, sigirning dumi tegganda, “g‘aq” etdi-yu, ura qochdi. S. Anorboyev, Oqsoy. – Buzamiz-u qochamiz. Kim qilganini bilmay qoladi, – dedi O‘tkir, yoriqqa cho‘p tiqib kovlarkan. Kovladi-

yu, cho'pni ham olmasdan ura qochdi.
M.Hamidova, Arining qasosi.

URA II

fe'l. urmoq fe'lining ravishdosh shakli; savalamoq, kaltaklamoq: Munir o'rnidan turgach, ularning duch kelganini ura ketdi. Uning ko'zlariga qon quyilib, anchadan beri yig'ilib yotgan alamlari yomon yaraning patosidek porsillab yorildi. Yoshlik.

URA III

undov. [t. urho-ur; "urmoq"] hujum qilayotgan jangchilarning jangovar nidosi; ko'tarinki ruh bilan ma'qullash yoki xursandlikni ifodalovchi nido, xitob: To'ldir, ichaylik (Nor qadahlarni to'ldirdi. Hammasi: Toshmurod boyvachchani salomatligiga Ura! Ura! Davlat: Jo'ralar, manavini ichdim, endi yodimga Lizaxon tushdi. M.Behbudiy, Padarkush. E'tibor qiling, shamolda tomi uchgan, talafot yetgan imoratlarning aksariyati — biz kecha ura-urachilik bilan qurgan, zamonaning noyob loyihasi, deb topilgan namunaviy uylar... platforma.uz sayti.

URAN

URAN I

ot. [yun. Uranos – Osmon; osmon ma'budi] Quyosh sistemasiga kiruvchi va Quyoshdan uzoqligi bo'yicha 7-sayyora: O'shanda, barcha sayyoralar – Merkuriy, Venera, Yer, Mars, Yupiter, Saturn, Uran, Neptun va o'sha paytda hali sayyora deb hisoblangan Pluton ham o'zaro eng katta farq 95 daraja bo'lgan bir yo'nalishda tizilib, katta parad "uyushtirgan" edi. daryo.uz sayti.

URAN II

ot. [lot. Uranium] Mendeleyev davriy sistemasining III guruhiga mansub kimyoviy

element; radioaktiv xossaga ega bo'lgan kumushsimon oq metall: *Qayta ishlash zavodida uran ion almashinadigan qatron, ya'ni sorbent yordamida ajratib olinadi.* daryo.uz sayti.

URINMOQ

URINMOQ I

fe'l. har tomonga talpinmoq, harakat qilmoq, intilmoq: Otasi "o'g'limning boshini ikkita qilay", deb ko'p urindi, ammo Jamshid ko'nmadi. T.Malik, Shaytanat.

URINMOQ II

fe'l. holdan toymoq, charchamoq, qiynalmoq; eskirmoq: Dam o'tmay eshik og'zida bo'yni uzunligidan egilibroq yuruvchi, egnida urinibroq qolgan palto, boshida yangi suvsar telpak kiygan mutavalli kirdi. T.Malik, Shaytanat.

URMOQ

URMOQ I

fe'l. qo'l yoki biror vosita bilan zarb bermoq: Qaysi kuni bir noshukur do'zaxga ketdi, Men o'zim ham bir musht urdim, rostin aytganda. A.Oripov, Jannatga yo'l.

URMOQ II

fe'l. mo'ljalga olib tegizmoq; otmoq: Portugaliyalik futbolchi Italiya, Ispaniya va Angliya chempionatlarida 50 ta gol urgan ilk o'yinchi sifatida futbol tarixiga kirdi. daryo.uz sayti. *Ketdi davlat shon-u shukuh, Buncha o'zni o'tga urding?* O.Hojiyeva, Murodbaxsh bobo hikmati.

URMOQ III

fe'l. shiddat bilan yog'moq: do'l urdi; 10-iyun kuni Qo'shko'pir tumanidagi "Abdulla ota" fermer xo'jaligi paxta dalasini kuchli do'l urdi. uzagroministry.uz sayti.

URMOQ IV

fe'l. bir narsa orasiga, ichiga solmoq, joylamoq; berkitmoq: Bu mollar har birining o'rtacha bozor narxi yetti million so'mdan, jami o'n to'rt million so'mni tashkil etsa-da, o'g'rilar sigirlarni xaridor so'raganiga sotib, pulni shartta cho'ntakka urishni niyat qiladi. uza.uz sayti.

URMOQ V

fe'l. yuvib o'pirmoq, yemirmoq, buzmoq: Suv urib ketgan joydan o'tib, shoxlari kesilgan archaga duch keldim – quvonib ketdim. Sh.Xolmirzayev, Saylanma.

URMOQ VI

fe'l. zarb bilan harakat qilmoq, tepmoq: Har birimizning ko'ksimizda jadid bobolarimizning yuragi urib turishi kerak. uza.uz sayti.

URMOQ VII

fe'l. loy, kesak, g'isht va shu kabilarni tartib bilan termoq; terib, qalab, biror narsa qurmoq, bunyod qilmoq: Saharda vaqtlitiroq turib devor uraman, deya niyatlandim. T.Murod, Otamdan qolgan dalalar.

URMOQ VIII

fe'l. solmoq, qo'ymoq, bosmoq: Shu lahzada qaytsa Samarqand, Yana otga uradi egar. M.Ali, Gumbazdagi nur.

URMOQ IX

fe'l. o'zini biror joyga olmoq: Qilichini tashlashib hozir, Urib ketgan edi iniga. Ch.Ergash, Bezovta ruhlar.

URMOQ X

fe'l. to'la iste'mol qilmoq; yemoq, ichmoq: – Qoyil-e, jo'ra, bir pasda qayoqdan urib oldingiz? – deya shang'illadi Kozim. – Mensiz-a, yaxshi emas! O.Ergash, Shohsanam.

URMOQ XI

fe'l. o'z foydasiga olmoq, o'ziniki qilmoq; o'g'irlamoq: Yolg'on gapga u chindan ham o'rganmish, hatto, Urib qolar obi-havo ma'lumotidan. A.Oripov, Ranjkom.

URMOQ XII

fe'l. tanqid qilmoq, qoralamoq: To'g'ri, ba'zan odamni ranjitadigan natijalar ham bo'lardi. Bir so'kong'ich tuman hokimini birinchi sahifada urib chiqqandik, tez orada viloyat hokimining o'rinbosari bo'lib ko'tarilib ketdi. oyina.uz sayti.

URNA

URNA I

ot. [lot. ko'za, vaza] maxsus kuydirilgan murda xoki saqlanadigan idish: Oilaning uch nafar a'zosi vafot etgan qarindoshi xoki solingan urna yonida ibodat qilmoqda. daryo.uz sayti.

URNA II

ot. yashirin saylovda byulletenlar tashlash uchun moslashtirilgan maxsus saylov qutisi: Burundining Gitega shahrida saylovchilar prezidentlik saylovida ovoz berishidan avval ularga urnalar bo'shligi ko'rsatilmoqda. daryo.uz sayti.

URNA III

ot. turli chiqindilar, papiros qoldiqlari tashlanadigan maxsus idish, axlat qutisi: Ayol shunchaki bиров qoldirib ketgan chiqindini urnaga tashlagandi. daryo.uz sayti.

URUG'CHILIK

URUG'CHILIK I

ot. o'simlikshunoslikning navli urug' yetishtirish ishi bilan shug'ullanuvchi sohasi; tarmog'i; urug' tayyorlash: Urug'chilik biznesining o'ziga xos jihatlarini e'tiborga olganda bu masalada bir oylik kechikish ishning yana bir yilga ortga surilishiga sabab

bo'lishi aytiladi. kun.uz sayti.

URUG'CHILIK II

ot. urug' ajratish, urug'larni bir-biriga zidlash: Ayni vaqtda nepotizm (qarindosh-urug'chilik)ning oldini olish va unga yo'l qo'ygan mansabdor shaxslarga nisbatan javobgarlik belgilashni nazarda tutuvchi qonun loyihasi jamoatchilik muhokamasiga taqdim etilgan. zamon.uz sayti.

USTUN

USTUN I

*ot. [f. tirgak, poya, tirgovuch, tayanch]
1. Imoratni ko'tarib turuvchi tik o'rnatiladigan tayanch yog'och: Darvozaxonada ustundagi mixga ilingan cho'tkani olib, do'ppisini, shimini cho'tkaladi. H.G'ulom, Binafsha atri. Ammo... kimki, tili shakar, dili zahar bo'lib yomonlik tilasa, toabad eslarida saqlasinlar! – sulton shunday deb, shiypon ustunini quchoqladi-da, pastga, yemish to'la xontaxtalar orqasida g'ujanak bo'lib o'tirgan martabadorlarga qadalib-qadalib qaradi. O.Yoqubov, Ko'hna dunyo.*

2. arxit. Bino peshtoqi va shiftining asosiy tayanchi; kolonna: Shayx Zayd masjidi 82ta gumbaz, minglab ustun va qandillar hamda qo'l mehnatida to'qilgan dunyodagi eng katta gilam (bu gilamni ming nafar to'quvchi bir yil davomida to'qigan) bilan bezatilgan. Kun.uz sayti. Uchta bir-biriga chirmashgan ilonlar shaklidagi ustun eramizgacha bo'lgan 478-yilga taalluqli. daryo.uz sayti.

3. Biror narsani ko'tarib turish, osib qo'yishda foydalaniladigan uzun tik yog'och yoxud shu shaklda ishlangan qurilma: chegara ustuni; yo'l ko'rsatuvchi ustun; Bizning ko'chaga ham suv keldi, elektr ustunlari o'rnatildi, ko'chalar

asfaltlanyapti. aniq.uz sayti. Davlat chegara chizig'iga o'rnatilgan jami 1672 ta chegara ustunidan 868 ta asosiy, ulardan 431 tasi O'zbekiston tomonidan, 437 tasi Qozog'iston tomonidan, 804 ta oraliq chegara ustuni, ulardan 376 tasi O'zbekiston tomonidan, 428 tasi Qozog'iston tomonidan o'rnatilgan. uza.uz sayti.

USTUN II

ot; fiz. havo bosimi yoki harorat o'lchash asboblarning tik shisha naychasi ichidagi suyuqlik: simob ustuni; suyuqlik ustuni; Yanvar oyida u yerda termometr -60 darajagacha sovuqni ko'rsatishi mumkin, avgustda esa simob ustuni +5 darajadan yuqoriga ko'tarilmaydi. zarnews.uz sayti. Yorish suyuqligi sifatida xlorli kalsiy eritmasi ishlatishni, zarur bo'lganda quduq suyuqlik ustuni bosimi ko'tarilganda bromli kalsiy tuzlar va xlorli rux eritmasidan foydalanish tavsiya etiladi. lex.uz sayti.

USTUN III

sifat. [ust+un; unlisi asli yumshoq]. biror jihatdan yuqori, afzal, kuchli: ustun chiqmoq; ustun bo'lmoq; ustun kelmoq; ustun turmoq; Uning xasisligi qo'rqqoligidan ustun turardi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin. – O'l-a, – dedim ichimda, – shunday paytda mening she'rimga balo bormi, o'zingni o'ylasang-chi! – lekin xudbinlik ustun keldi: – O'qibdi-ya, o'sha yerda o'qibdi-ya! E.A'zam, Anoyining jaydari olmasi.

USTUNLIK

USTUNLIK I

ot. ustunga mo'ljallangan, ustun uchun ishlatlsa bo'ladigan: ustunlik yog'och.

USTUNLIK II

ot. yuqori, ustun holatga egalik; ustun ekanlik: Ayniqsa, Kenjaning asosiy xarakteristikalari o'zinikidan ustunligi bu masalani yanada oydinlashtiradi. O.Mo'minov, Xiyobondagi uch uchrashuv. Ya'ni huquqiy davlatning asosiy belgisi – barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, Konstitutsiya va qonunlarning ustunligini ta'minlanishiga ustuvor vazifa sifatida e'tibor qaratganidir. xs.uz sayti.

USULCHI

USULCHI I

ot; mus. kuy sur'atini boshqarib, unga usul berib turadigan sozanda: Qarsakchi, baytchi, childirmachi, usulchi almashib turganligidan o'yin uzoq davom etadi. Z.Haydarov, Nomoddiy madaniy meros.

USULCHI II

ot. ovchi: Tag'in bir usul bor. Ammo bu usul qonun yo'li bilan taqiqlangan. Bu usul, asosan, qishda qo'llaniladi. Bu usulchilarning miltiq ko'tarib yurishlari shart bo'lmaydi. A.Suyun, Nevaralarim uchun.

USULCHI III

ot; shv. raqqosa.

UVOL

UVOL I

ot. [a. noqulay muhit; balo; ofat; falokat; kamchilik, nuqson] 1. Isrof: Bazmniyam ellik kishilik qilib o'tkazaveraylik. Ortiqcha xarajat uvol degani-ku, axir. zarnews.uz sayti Kim etur so'zni uvol, Xor bo'lur, abgor bo'lur. Sh.Qurbon, So'z yo'li.. 2. Og'ir, qiyin: Jo'jabirdek jon, bolalariga uvol bo'ldi. N.Safarov, Uyg'onish.

UVOL II

ot. 1. Foydasiz yoki bevaqt yo'q bo'lish, yo'qolish; nest-nobud: uvol ketmoq.

2. Yuvosh, zaif: *Narida toshning ustida uvolgina bo‘lib o‘tirgan Turg‘unoy o‘ylar edi: “Mana hozir bu gaplarning hammasi tugaydi, keyin... keyin gap qolmaydi...”*. A.Qahhor, Maston.

UY

UY I

ot. [“o‘y” asli unlisi yumshoq] kishi yashaydigan bino: uyma-uy; uy-joy; Salim uning qo‘lidan yulqinib uyga chopdi, zum o‘tmay otasidan qolgan qo‘sh tig‘ni ko‘tarib chiqib, Polvonga o‘qtaldi. M.M.Do‘st, Dasht-udalalarda. Davlat aholiga ipoteka kreditlarini maqbul sharoitlarda berish orqali uy-joyga talabni qo‘llab-quvvatlaydi. president.uz sayti.

UY II

fe‘l. ustma-ust qo‘yib bir yerga to‘plamoq: xazonni bir yerga uyib qo‘ymoq; jo‘xori poyalarini tomga uyib qo‘ymoq; Bir oycha oldin xazon bog‘ning o‘zida uyilib yotganini ko‘rgandi. N.Eshonqul, Yalpiz hidi. Tiyonshon va Oltoy yonbag‘irlaridagi o‘rmonlarning ahvoli achinarli edi: sarvqomat archalar qoq bo‘linib-sinib ketgan va ayqash-uyqash bo‘lib uyilib yotardi... I.Sulton, Boqiy darbadar.

UYA

UYA I

ot. yovvoyi hayvonlar, qushlar va hasharotlarning yashash va ko‘payish uchun moslab yasagan joyi, uyi; in: Kelinlar saharlab supurgan sufa, Gavjum uyalarchi – qushlar zafari. Oybek, Davrim jarohati.

UYA II

ot. urug‘ni tashlash, ekish uchun ochilgan chuqurcha, joy: Endi chigitni jo‘yakka emas, uyaga ekar ekanmiz, Hatambek. N.Safarov, Hayot maktabi.

UYALA

UYALA I

fe'l. uya qurmoq: Qo'ltig'imda ari uyalasa chidayman-u, lekin qallig'imning cho'lga borishiga chidolmayman. A.Hasanov, Chiroqlar. Qoravoy boshqa qushlar – qoshiq qushlar, saqoqushlar, turnalar bilan zich koloniyalarda quyuq chakalakzorlarda uyaladi. Wikipedia sayti.

UYALA II

fe'l. yotgan joyidan turolmay qolmoq, turishga majoli kelmay qolmoq (hayvonlar haqida): Qora qushlar aylanganiga birorta cho'loq qo'y uyalab qolib ketganmi, degan edim. P.Qodirov, Qora ko'zlar.

UYDIRMOQ

UYDIRMOQ I

fe'l. uymoq fe'lining orttirma nisbat shakli, yig'dirmoq: Qoshin kerib qovog'in uydirdi, O'lim qursin, yurak-bag'rin kuydirdi. Go'ro'g'lining tug'ilishi. Undan barcha kelin-kuyov sarpolarini oldirib, gilam ustiga uydirdi. O.Ergash, Shohsanam.

UYDIRMOQ II

fe'l. yolg'on, tuhmat gaplar to'qimoq: Nihoyat, ular hiyla bilan tuhmat uydirdilar. Hamza, Tanlangan asarlar.

UYUSH

UYUSH I

fe'l. [asli uy – “ergashmoq” ma'nosidagi fe'l asosi+ush – birgalik daraja yasovchisi] biror maqsad yo'lida jamoa hosil qilmoq, hamjihat bo'lib birlashmoq: Kelganidan buyon havaskorlarni to'plab, to'garak ochmoqchi bo'lib yurgan Jalolxon hali juda uyushib, qovushib bo'lmagan to'garakning dastlabki

badiiy xizmatini ko'rsatdi. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi. 2020-yil 10-dekabrda yo'qolgan insonlarni topishga ko'maklashuvchi bir guruh ko'ngillilar uyushib, "Insonlar insonlarga kerak!" shiori bilan volontyorlar guruhini tashkil etishadi. hudud24.uz.sayti.

UYUSH II

fe'l. [asli "uyi" – hozirgi o'zbek tilida ivi shaklida ishlatiladigan fe'lining qadimgi asosi + "ish" harakatning kuchsiz darajada amalga oshuvini ifodalovchi qo'shimcha] quyuuq holatga o'ta boshlamoq: Bo'ri polvonning qalbi uyushib ketdi. T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi. – A? Oyoqlarim uyushib qoldi, uka, oyoqlarim! – dedi. T.Murod, Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi. Bizning telekanallar "Guanjou"ni shu darajada reklama qilishdiki, hatto oyog'i uyushib qolgan sog' odam ham o'sha klinikaga borgisi kelib qoldi. huquq.uz sayti.

UYUSHTIRMOQ

UYUSHTIRMOQ I *fe'l. tashkil qilmoq: Keyin odatiy torta-tort boshlandi: biznikiga yuring – yo'q, ketdik biznikiga – bir osh uyushtirsak – boshqa kun, boshqa kun – hozir bu yoqda mana – TDL; yo'q ana – Kinochilar uyi shundoqqina ikki qadam. E.A'zam, Shovqin.*

UYUSHTIRMOQ II *fe'l. uyushmoq II fe'lining orttirma nisbat shakli: Xushro'yning og'zidan chiqqan bu tahdid bechora onaning yuragini uyushtiradir. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.*

UZEL

UZEL I *ot. [r. to'qimoq, bog'lamoq; biriktirmoq] transport yo'llarining kesishgan joyi; vazifa jihatdan o'zaro bog'langan inshootlar*

jamlanmasi; mashina yoki apparatning bir qancha detallardan tashkil topgan yaxlit qismi; organizmdagi ma'lum hujayralarning zich o'rnanishgan joyi: *aloqa uzeli; pochta-telegraf uzeli; radioeshittirish uzeli; temiryo'l uzeli; mudofaa uzeli; nerv uzeli; Ta'kidlanishicha, ushbu hudud uchun ko'priq qurish taklifi ilgari ham o'rta tashlangan bo'lib, Qarshi Mintaqaviy temiryo'l uzeli bilan hamkorlikda ishlar ham boshlab yuborilgan. daryo.uz sayti. Berkitish armaturasi va uning boshqaruv uzelliga o'tish joylari bo'sh bo'lishi va begona shaxslar tomonidan boshqarish taqiqlanadi. lex.uz sayti. Qulagan samolyot AQSh harbiy-havo kuchlarining aloqa uzeli va retranslyatori hisoblangan Bombardier E-11A layneri bo'lishi mumkin, degan taxminlar paydo bo'ldi. daryo.uz sayti. Misol uchun, bevosita qurilayotgan obyektning hududida bunyod etilgan beton uzeli to'liq quvvatda ishlamoqda. daryo.uz sayti.*

UZEL II

ot; deng. kema bir soatda bosib o'tadigan masofa (dengiz milyasi) asosida belgilanadigan tezlik o'lchovi (1,87 kilometr ga to'g'ri keladi): Bir uzel tezlik soatiga 1 DM masofani bosib o'tishga teng bo'ladi. sinaps.uz sayti.

USHUK

USHUK I

ot; shv; ayn. sovuq: Burunlar-u yonoqlarni ushuk uradi. N.Boqiy, Qatlnoma. Bulduruqlar qoplab olgan dalalarda ushuk urgani-chi? I.Sulton, Do'st.

USHUK II

ot; shv. ertak, cho'pchak: Bir paytlar ushugimizni eshitib odam bo'lganlar bugun o'zimizga ushuk aytib o'tirsa-ya! Yoshlik.

Masalan, Surxondaryo, Samarqand, Farg'onada – matal, Buxoro atrofidagi ba'zi qishloqlarda – ushuk, Xorazmda – varsaki, Toshkent shahri va uning atrofida cho'pchak atamasi ham ishlatiladi. Darslik.

UCH

UCH I

ot. [asli unlisi cho'ziq] biror narsaning ingichkalashgan o'tkir tomoni; uzun narsalarning tomonlaridan biri, bir tomon oxiri, boshi: mixning uchi; qilichning uchi; ipning uchi; barmoq uchi; ro'mol uchi; daraxt uchi: Ha-ha, – Rahim bobo soqol uchini yamlab hihiladi. – Omad kelganda katta-katta eshiklar lang'illab ochilaveradi. H.G'ulom, Binafsha atri. O'ram bir uchini sherigi yelkasiga qo'ydi. O'ram ikkinchi uchini o'z yelkasiga qo'ydi. T.Murod, Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi. Tumshug'ining uchi tovuqlar titaverib mayinlashib ketgan tuproqqa botgan. B.Murod Ali, Oqto'sh. Uning yuzida, shunday burnining uchida xoli bor. O'.Umarbekov, Yoz yomg'iri.

UCH II

ot; din; etn; ayn. kiriyuvdi; dafn bilan bog'liq diniy marosim: Kiruvdi odati dafnning uchinchi kunida o'tkazilgani sababli uch deb ataladi. sputniknews.uz sayti.

UCH III

son. [asli unlisi yumshoq] ikki bilan to'rt orasidagi butun son: Cholning bir o'g'li bilan kelini, uch nabirasi chet ellarda muhim qurilishlarda ishlar ekanlar. H.G'ulom, Binafsha atri. Uch kundan so'ng qaytib kelsa, farzand tug'ilgan. U.Uteuliyev, Qizil tulki.

UCH IV

fe'l. havo bo'ylab harakatlanmoq: qush uchsa, qanoti kuyadi; Qo'rg'onning tik qaralsa,

do'ppi uchadigan bahaybat devorlari hamon saqlanib qolgan. H.G'ulom, Binafsha atri. Ortidan oppoq iz qoldirib, osmonda yulduz uchdi. U.Uteuliyev, Qizil tulki.

UCH V

fe'l. biror qirrasi cho'rt uzilib tushmoq: Piyolaning labi uchibdi. Choynakning burni uchibdi. So'zlashuv uslubi. Bitta tokchadagi cheti uchgan uch-to'rtta piyola va bir qora qumg'onni ko'rsatib o'tirmasa, bu uyda boshqa jonli zot ham ko'rinmas edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Shishasi yarmidan uchgan kichkina lampani tutatib, yolg'iz o'tirar edi. Oybek, Tanlangan asarlar.

UCH VI

fe'l. beixtiyor berilmoq, laqillamoq: Dildor uning so'zlariga uchgan, menga bergan va'dasidan qaytgan. H.G'ulom, Binafsha atri. Shirin gapga uchma, maqtaganni quchma. Maqol. Kursdoshi Temurning yengiltak gaplariga uchdi-yu, Ro'zimatni butunlay unutdi. To'lqin, Og'ir eslash.

UCH VII

fe'l. chanada uchmoq, sirpanmoq: Ajoyibligi shundaki, maza qilib chanada uchish yoki yaxmalakka borish mumkin. daryo.uz sayti.

UCHOQ

UCHOQ I

ot; esk. samolyot, vertolyot kabi uchish apparati: Bo'ron haqidagi ma'lumotlar avtomatik ravishda uchoqning kompyuteriga ham yetib keldi, avtopilot uchoq yo'nalishi va uchish quvvati me'yorlariga kerakli o'zgarishlarni kiritib, bu haqda monitorga yozuv ham chiqarib ulgurdi. I.Sulton, Boqiy darbadar.

UCHOQ II

ot. kinna, suq: U isiriq tutatib, qo'lim yengil, kimgaki uchoq kirsar, o'zim silab qo'yganman dedi. Sh.Bo'tayev, Qo'rg'onlangan oy.

UCHUQ

UCHUQ I

ot. [uchu – uchunmoq fe'lining qadimgi o'zagi+q – ot yasovchi qo'shimcha] uchunganda, shamollaganda labga chiqadigan pufakchasimon toshma: Uchuq toshmaguncha, shamollash arimaydi. So'zlashuv uslubi. "Doim shunday qilasiz, yangilik desa, labingizga uchuq chiqaveradi", – deb otani xijolat qilibdi. A.Muhiddin, Ko'ngillar. Gerpes yoki xalq tilida uchuq deb ataluvchi ushbu kasallik virusli infeksiya hisoblanadi. aniq.uz sayti.

UCHUQ II

sifat. [uch III+uq – sifat yasovchi qo'shimcha] biror qirrasi cho'rt uzilib ketgan qismli: labi uchuq payola; burni uchuq choynak.

V

VAJ

VAJ I

ot. [a. yuz, chehra; tomon; sabab, asos] biror narsa, hodisa va shu kabilarni keltirib chiqaruvchi asos; sabab: Shu vajdan Qutbiddinov suhbatning boshlanishida jinday tashvishmand bo'lganidanmi, bu safar mavzu shaharning kelajagi, fanning jimib ketgani emas, bola tarbiyasi bo'lib qoldi. A.Qahhor, O'jar. – Nega? Kap-katta bo'lib shunga ham vaj topolmaysanmi? Dadam ishdan kech keldi, oyim betob yotibdi degin! A.Qahhor, Ayb

kimda.

V AJ II

ot. [a. xizmat haqi, badal] muayyan maqsadga mo'ljallangan narsa: Dehqon yoki bog'bon bozorga olib kelgan vajini ko'tarasiga naridan-beri sotadi-yu, kam-ko'stini xarid qilib, tirikchiligiga shoshiladi. K.Yashin, Hamza.

VANG'

VANG' I

ravish; s.u. avjida, baravj: – Turmush vang' degin hali, – dedi Elmurod istehzoomuz. Shuhrat, Shinelli yillar. Ashulani vang' qo'yib, yana birov ko'rib qolmadimikan, deya u yoq-bu yog'iga qarab qo'yadi deng. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

VANG' II

taqlid. shovqinli ovozga taqlidni bildiradi: G'o'ng'illashin birov dedi vang' pashsha singari, Ari desam, zaharli zabondur g'araz-maraz. Charxiy, G'araz-maraz. Soat zoriqtirgan sakkiz deganda, bekat g'aznasi eshigidan bir pashmaloq odam ko'kragini kerib chiqishi bilan mashinalarning eshigi tapa-tup ochilib-yopila ketadi, motorlar gurillab, vang'-vung' gaz berilganidan avjga minib kelayotgan ko'cha shovqini bo'g'ilib qoladi. A.A'zam, Tiqin.

VANG'ILLAMOQ

VANG'ILLAMOQ I *fe'l; s.u. yaxshi yo'lga tushib ketmoq, yurishib ketmoq: Mana shundaylari topildi-yu, uning ishi yana vang'illab ketdi. A.Muhiddin, O'tniki o'tga, suvniki suvga.*

VANG'ILLAMOQ II

fe'l. shovqinli, yoqimsiz baland ovoz chiqarmoq (harakatdagi narsalar haqida): Qilich bilan chopilgan it qattiq vang'illaganda devordarmiyon qo'shnilar bir falokat bo'lganini sezdilar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Paxmoq oyoqlariga yopishmoqchi edi, uni tepib yubordi. It jon achchig'ida vang'illadi. E.Samandar, Afsungar gul. Polk shtabiga — tomga o'rnatilgan karnay, tun qo'ynini vahimaga solib dahshatli vang'illagani hamono har burchakda tasirtusir boshlandi. Q.Norqobil, Daryo ortidagi yig'i.

VAQF

VAQF I

ot; tar. [a. xayriya maqsadlarida vasiyat qilingan mulk, vaqfiy mulk] mulkdor shaxslar yoki davlat tomonidan diniy muassasa ixtiyoriga daromadidan foydalanib turish, ammo o'zini sotmaslik sharti bilan o'tkazilgan yoki vasiyat qilib qoldirilgan mulk (yer-suv, maktab, shifoxona, uy-joy, do'kon va shu kabilar): Maktabimiz Ikkinchi Oq Machitga ko'chgan, bu bizning Govkush mahallaga yaqin, chiroyli, yangi machit, qadimgi vaqf joy. Oybek, Bolalik xotiralarim. Davlat Kengashi qarorida ta'kidlashicha, "Avliyo Sofiya" masjid sifatida vaqf qilingan va u boshqa maqsadda ishlatilishi mumkin emas. xs.uz sayti.

VAQF II

ot. [a. tik turish, to'xtalish] so'zlash paytida, Qur'on suralarini o'qiyotganda (har bir oyat oxirida) to'xtash, shuningdek, musiqa asarlarini ijro etish paytidagi tinim, kichik pauza: Vaqf etib dilbarig'a jon mulkin, sadqa aylab iki jahon mulkin. A.Navoiy, Sab'ayi sayyor.

VARAQLAMOQ

VARAQLAMOQ I *fe'l. kitob, daftar va sh k. ning varaqlarini birma-bir ochmoq: G'aladonini titkilab ko'rdim, shkaflarini birma-bir ochdim, kitoblarni varaqladim – yo'q, hech joyda yo'q. X.To'xtaboyev, Sehrli qalpoqcha. Muharrir jahl bilan kalendarini shart-shart varaqladi-da, bitta betini yulib oldi. O'.Usmonov, Sirli sohil.*

VARAQLAMOQ II *fe'l. varaq-varaq, baqir-buqir ovoz chiqarmoq (qaynayotgan yoki oqayotgan suyuqlik haqida): Negadir yo'taldi. Og'zidan varaqlab qon keldi. Ho'ngrab yig'lab yubordim. O'.Hoshimov, Tushda kechgan umrlar. So'ng bo'g'zidan varaqlab qon otildi va u og'ir bo'kirib yerga quladi. Ch.Aytmatov, Qiyomat.*

VARAQ-VARAQ

VARAQ-VARAQ I *ravish. juda ko'p varaqlardan iborat bo'lgan, varag'i ko'p: Varaq-varaq xat yozganlar gapni qayoqdan toparkin-a? H.Nazir, Yonar daryo. Muqaddas ruhiyat, Har garding – kitob, Varaq-varaq qo'lda o'pib o'qirlar. O'.Rahmat, Tuproq.*

VARAQ-VARAQ II *ayn. jaraq-jaraq: Pul desang – varaq-varaq, tilla desang – xumlari to'la. Oybek, Bolalik.*

VARAQ-VARAQ III *taqlid. qaynayotgan yoki oqayotgan suyuqlik tovushi haqida: Qumg'onni varaq-varaq qaynatib, achchiq-achchiq choy damlab berardi. Sh.Toshmatov, Erk qushi. Suv egatlar osha varaq-varaq toshdi. T.Murod, Otamdan*

qolgan dalalar.

VERTIKAL

VERTIKAL I

ot; ast. [lot. osma, tik] osmon gardishida gorizontga tik ravishda zenit nuqtasidan o'tgan har bir katta aylana: Yer sharining qutbidan o'tgan vertikalga meridian deyiladi. Darslik.

VERTIKAL II

sifat; geom. tik yo'nalishga ega, gorizont tekislik (yuza) bilan to'g'ri burchak hosil etuvchi: vertikal chiziq; vertikal holat; Yerdan turib, Toshkent teleminorasining balandligini topaylik. Minoraning uchi – A, nuqtaning soyasi B nuqta bo'lsin. Geometriya, 9-sinf. Vertikal to'g'ri chiziqning ikki o'zaro perpendikulyar tekislikdagi proyeksiyalari vertikal tekisligiga parallel bo'ladi, lekin to'g'ri chiziq proyeksiyalari gorizont tekisligiga perpendikulyar bo'lmaydi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

VIJ-VIJ

VIJ-VIJ I

taqlid. bijirlab, g'imirlab yotgan, g'ij-g'ij; son-sanoqsiz (qurt-qumursqa va shu kabilarda haqida): Voybo'y, – dedi bir mahal Saddinisa daftarimga ko'z tashlab, – vij-vij xato-ku! X.To'xtaboyev, Sariq devni minib. Darrov xayolga "Neft o'zlarida vij-vij bo'la turib-a?" degan savol keladi. uza.uz sayti.

VIJ-VIJ II

taqlid. ho'l o'tinning yonishi, achigan, bijg'igan narsaning qaynashi va shu kabilarda chiqadigan tovush haqida: Yupqa teri (o'rdakning terisi) orasida yaltillab turgan sap-sariq yog' olovda kuyib, vij-vij qaynadi.

VZVOD

VZVOD I

ot; har. [r. yuqori ko'tarish] rota, batareya tarkibiga kiradigan kichikroq bo'linma: tankchilar vzvodi; avtomatchilar vzvodi; Xususan, bu jarayon guruh, vzvod va batalyon taktik o'quvlarida topshiriqlarni minimal yo'qotishlar bilan bajarish, qurol-yarog' va harbiy texnikaning eng zamonaviy namunalarini qo'llash, aviatsiya yordamida umumqo'shin bo'linmalariga madad berish, o'tish qiyin bo'lgan tog'li va cho'l hududlarida, shahar sharoitlaridagi maxsus operatsiyalar, bo'linmalarni evakuatsiya qilish kabi mashqlarda o'z aksini topmoqda. aniq.uz.

VZVOD II

qurolning tepkini ko'tarishga imkon beruvchi kichikroq moslamasi.

X

XALA

XALA I

ot. [f. ichki dard, kasallik] sanchiq, qattiq og'riq: Bosh og'rig'i, tish og'rig'i, xala bo'lganda ichishga odatlanganmiz. Gazetadan.

XALA II

ot; [f. hayvonlarni niqtab yurgizish uchun ishlatiladigan uchli tayoq] ayn. xalacho'p: Keyin egarga o'tirdim-u, "chu, jonivor", deya eshakka xala bosdim. A.Ko'chimov, Halqa. – Qani, jo'ra, eshagingga xala bos, choptir. M.Hazratqulov, Intizor.

XASM

XASM I

ot. [a. ushlab, chegirib qolish, chegirma] birovning ixtiyoridagi narsa yoki kishi: Chunki "Hasan o'qishi kerak, Fotima birovning xasmi", degan o'y ularning ongiga singib ketgan. uza.uz sayti.

XASM II

ot. [a. dushman, muxolif] raqib, g'anim, dushman: Xasmning kemasi tubiga kirib, Tig' ila kemanding tubini yorib. A.Navoiy, Sab'ayi sayyor.

XASVA

XASVA I

ot; zool. g'alla o'simliklariga zarar keltiruvchi hasharot, o'simlik qandalasi: Zararli xasva yarim qattiq qanotlilar yoki qandalalar turkumining qalqonlilar oilasiga mansub hasharot. agro-olam.uz sayti.

XASVA II

ot; shv. xasmol (yiringlatuvchi mikroblar kirishi natijasida qo'lbarmog'i to'qimalarining o'tkir yiringli yallig'lanishi; milkak): Agar bironta traktorchi mo'ljaldan oldin kombinezon olaman deb kelsa bormi, oldiga solib quvlaydi: "Ha, xotinchangizning qo'llariga xasmol chiqqanmi, bundoq yuvib, yirtig'ini yamab bersalar". S.Ahmad, Tanlangan asarlar.

XAYR

XAYR I

ot. [a. yaxshi, ezgu, soz; yaxshilik, ezgulik] beva-bechoraga, tilanchiga beriladigan sadaqa, ehson: Bugun o'sha xayr-u saxovat o'z mevasini berdi. daryo.uz sayti. Boshga tushgan musibatlarni, o'zidagi kasalliklarni va qilgan xayr-ehsonini yashirish yaxshilik xazinalaridandir. Fan va turmush.

XAYR II

undov. [a. ezgulik, yaxshilik] ketayotganda, vidolashganda aytiladi: Xayr, G'ofirjon, bir umrga xayr! Hamza, Boy ila xizmatchi.

XAYR III

mod. yaxshi, mayli, xo'p; nima bo'lsa bo'ldi: Xayr, bizdan ketsa-ketsin, dargohida qabul bo'lsa, bas! A.Qodiriy, Kichik asarlar. Xayr desang, hozir na'ra tortaman, Badbaxtlarni bugun qirg'in etaman. Malikayi ayyor.

XAYR IV

ot. yaxshilik, qut-baraka: Nikohda xayr bor. Maqol. Xudo xayr bersin... Ola ho'kiz edi... A.Qahhor. O'g'ri.

XIMIK

XIMIK I

ot. kimyo bo'yicha mutaxassis: U haqda Pushkin shunday degan edi: "Tarixchi, diktor, mexanik, ximik, minerolog, rassom va shoir. U hayotda hamma narsani boshidan kechirib, tatib ko'rdi va mazmunini tushuntira oldi". saviya.uz.

XIMIK II

sifat. kimyoga oid, kimyoga asoslangan: ximik usul; ximik reaksiya; ximik modda; ximik analiz; moddalarning ximik xossalari. Lyuminofozni ximik tarkibini o'zgartirish yo'li bilan xohlagan spektrdagi nurlanishni olish mumkin. A.Boqiyev, Elektrotexnika.

XOL

XOL I

ot. [f. meng, xol] badanda, teri ustida bo'ladigan tug'ma dog' yoki bo'rtma: Yo'llarda siyrak tuklar bo'ldi, to'qrang xollar bo'ldi. T.Murod, Otamdan qolgan dalalar.

XOL II

ot. ayollarning peshona va chakkaga taqadigan bezagi, zargarlik buyumi: Baqtriya (II asr), Dalvarzintepa (III asr)dan topilgan, peshonasida xollari bo'lgan haykallar xolning qadimiyligidan darak beradi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

XONIM

XONIM I

ot. ayollarga hurmat yuzasidan murojaat qilganda qo'llanadigan so'z: Qutlug' Nigor xonim o'g'liga yuzlanib, ovozi sirli tarzda pasaytirdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Yaponiyalik yirik boburshunos Eyji Mano "Boburnoma"ni "Ma'lumotlar xazinasi" deya atagan bo'lsa, angliyalik boburshunos Beverij xonim "Butun tarixda yaratilgan yozma yodgorliklarning eng bebahosidir", deydi. xs.uz sayti.

XONIM II

ot. xamir orasiga qiymalab, qasqonda pishiriladigan ovqat: Xonimlar tayyor bo'lishi bilan uni dasturxonga tortdilar. Pazandalik sirlari. Aytishicha, milliy taomlarimizdan osh, manti, somsa, qozonkabob, lag'mon, xonim – deyarli hamma turlari pishirilarkan. xs.uz sayti.

XOR

XOR I

sifat. bee'tibor; kamsitilgan, tahqirlangan: Hunar – zar, hunarsiz – xor. Maqol. Hunarli el xor bo'lmas. Maqol.

XOR II

ot. vokal ashulalarni birgalikda ijro etuvchi, 12 kishidan ortiq bo'lgan ashulachilar jamoasi: xor ansambli; xor ijrochilari.

XOR III

ot. gul tikani: Gul deb sanchib edim boshimga,

Quruq tikan, xor ekanin bilmadim. Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li.

XOTINCHA

XOTINCHA I

ot. xotin so‘zining kichraytirish shakli: O‘g‘lingizning xotinchalari ko‘rinmaydi. So‘zlashuv uslubi.

XOTINCHA II

ravish; ayn. xotinchasiga, ayollarga monand: xotincha yurish; xotincha o‘yinga tushmoq; Hammaning diqqati xotincha kiyingan va eshik yonida yerga qarab turgan yigitga jalb bo‘ldi. A.Qahhor, Mayiz yemagan xotin.

XROM

XROM I

ot. [yun. rang, bo‘yoq] och kulrang (kumush rang) qattiq kimyoviy element (mineral); qattiq qotishmalar tayyorlashda, boshqa metallarni zirhlashda ishlatiladi: tarkibida xrom bor po‘lat turlari; xrom tuzlari; xrom kislotasi; x r o m bilan qoplamoq.

XROM II

ot. [yun. rang, bo‘yoq] xrom tuzlari bilan ishlov berilgan yumshoq yupqa teri (bunday charmning o‘ngida to‘rsimon jilosi bo‘lib, asosan oyoq kiyimlari tikishda ishlatiladi): To‘raxonovning egnida o‘ziga yopishib turgan bejirimgina kulrang kiteli va ixcham tikilgan koverkot shimi bo‘lib, oyog‘iga yarqirab turgan xrom etik kiyib olgan edi. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

XO‘JALIK

XO‘JALIK I

sifat. biror kimsa yoki narsaga egalik, xo‘jayinlik.

XO‘JALIK II

ot. jamiyat ishlab chiqarish kuchlarining tegishli taraqqiyot bosqichiga muvofiq keluvchi ishlab chiqarish munosabatlari majmui.

XO‘P**XO‘P I**

modal. biror ishga rozilik ma’nosini ifodalaydi; mayli, mayliga: (*Otabek*) *Rahmat, ota, bo‘lmasa, bizga choy qaynatib bering-chi!* (*Hasanali*) *Xo‘p, begim.* A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

XO‘P II

ot; ayn. xo‘tir (g‘alla yanchish uchun ot, ho‘kiz kabi ishchi hayvonlar qo‘shib yurgiziladigan, shox-shabbadan yasalgan, ustiga odatda og‘ir yuk bostirib qo‘yiladigan molasimon mahalliy qurol): *Xo‘p hayda-yo, xo‘p hayda.* Qo‘shiqlar.

XO‘P III

ravish. nihoyat darajada; rosa; juda: *Bolalar xo‘p o‘ynashdi.* So‘zlashuv uslubi. *Xo‘p yaxshi ish bo‘ldi-da.* So‘zlashuv uslubi. — *Nevaralaringizga qarab xo‘p quvonasiz-da, oyi,* — *dedi Komiljon kulib.* S.Zunnunova, Hikoyalar.

XO‘RDA**XO‘RDA I**

ot. [toj. *yemoq, ichmoq*] guruchli suyuq ovqat, mastava: *yovg‘on xo‘rda;* *Ovqat so‘rovdi, qiymalab, qatiqlab xo‘rda qilib berdim.* M.Ismoilov, Farg‘ona tong otguncha.

XO‘RDA II

fe‘l. [toj. *kichiklashmoq*] xo‘rda bo‘lmoq — ishqalanib, odatiy holatdan kichiklashmoq, yoyilmoq: *Aravaning o‘qi hali xo‘rda bo‘lmabdi.* So‘zlashuv uslubi.

XO'SH

XO'SH I

modal. ta'kid, xulosalash yoki fikrlashga kirishishni ifodalovchi so'z: "O'tiring! – dedi – Agar meni odam o'rnida ko'rsangiz, tushuntiring: o'zi nima gap?" – Tinchlik. – Ahmadjon xotinining ra'yiga qarab o'tirdi va behol kulimsiradi: – Xo'sh, nimani tushuntiray? H.G'ulom, Binafsha atri.

XO'SH II

undov. ho'kiz, sigirni to'g'ri yo'lga tushirish uchun ishlatiladigan xitob: Aytib-aytib, govmishini sog'ib boshladi: Izmolida o'ting bor, Oqar buloq suting bor, Otli molim, xo'sh xo'sh, Zotli molim, xo'sh-xo'sh! T.Murod, Momo Yer qo'shig'i.

Y

YAKAN

YAKAN I

ot; bot. zax va sersoya yerlarda, to'qaylarda tola-tola bo'lib o'sadigan bir yoki ko'p yillik o'simlik (tolasi pishiq bo'lganligidan, odatda, bog'dorchilikda tok bog'lash uchun ishlatiladi): yakan o'rmoq – tokni yakan bilan bog'lamoq; Ko'lining sayoz joylarida odam bo'yi qamishlar, yakanlar o'sib yotardi. J.Sharipov, Xorazm.

YAKAN II

ot; jarg. pul: Esing borida etagingni yop, degan mashhur naqlga amal qilmasak bo'lmas. Bir yoqdan yakanning qo'ri qochyapti. J.Abdullaxonov, To'fon. Gapni aylantirmang. Yog'liq joy. Yakan katta bo'ladi! Mushtum.

YARA

YARA I

ot. chiqiq, jarohat: xayfli yara; yomon yara; oshqozon yarasi; Lekin qon ketishi to'xtamadi va podshoh bir necha marta iliq qonga botgan bog'ichni yechib, yarani yana yuvib, bog'lab qo'yardi. L.Tolstoy, Uch savol.

YARA II

fe'l. kerak bo'lib qolmoq, asqotmoq, darkor bo'lmoq: Mayli, olib qo'yaveray-chi, bir kunimga yarab qolar. So'zlashuv uslubi. Bog'loqliq it ovga yaramaydi. Maqol. Endi yuraklar faqatgina qon haydashga yaraydigan hissiz buyumga aylanadimi?! T.Malik, Shaytanat.

YARATMOQ

YARATMOQ I

fe'l. yaramoq fe'lining orttirma nisbat shakli; foydalanmoq: biror kuniga yaratmoq.

YARATMOQ II

fe'l. vujudga keltirmoq, bunyod etmoq, barpo qilmoq: paxtadan xirmon yaratmoq; sharoit yaratmoq; imkon yaratmoq; Xudo butun jonivorlarni yaratib bo'lib har qaysisiga umr ulashadigan bo'libdi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

YARASH

YARASH I

fe'l. urush-janjalni to'xtatib, yaxshi munosabatni tiklamoq: Unaqa olifta bo'lsa, kelmasin edi! Yarashgani kelganmi, uy ko'rgani kelganmi? A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

YARASH II

fe'l. monand kelmoq, to'g'ri, o'rinli bo'lib tushmoq: Hamshiralikka yarash ham gapmi? A.Qahhor, Ko'k konvert.

YARASH III

fe'l. o'tirishmoq, ko'rimli bo'lmoq (kiyimga nisbatan): Bu rang sizga rosa yarashibdi. So'zlashuv uslubi.

YARASH IV

fe'l. asqotmoq: Do'st og'ir kunda yarashi kerak. So'zlashuv uslubi.

YAG'MO

YAG'MO I

ot. talon-toroj, buzg'unlik: Ma'munlar to'plagan oltin-kumushlarni yag'mo etgaymiz. M.Osim, Karvon yo'llarida.

YAG'MO II

ot. turkiy qabila nomi: Anglab, sezib, ko'rib turganingizdek, adib bilan birga xunlar, yag'molar, chigillar, qipchoqlar, qarluqlar, o'g'uzlar dovrug solgan zamonlardan ming yil beriga – hazrat Alisher Navoiy zamonasiga kelmoqdamiz. uzhurriyat.uz sayti.

YASHAR

YASHAR I

sifat. yoshga yetgan, yoshli (sanoq son, o'rta, necha? kabi so'z bilan ishlatiladi): to'qson yashar chol; olti yashar bola; ikki yashar tana; sakkiz yashar ot; Qaysi kuni ertalab hovlida aylanib yursam, qo'shinimizning yetti yashar qizchasi Nilufar chiqib qoldi. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlar.

YASHAR II

fe'l. yosh bo'lib ko'rinmoq; ko'rkamlashmoq: Loaqal mendan ibrat ol: oltmishni urib qo'yibman-u, kundan kunga yasharib boryapman. R.N.Guntekin, Choliqushi.

YANGI

YANGI I

sifat. [urg'u oxirgi bo'g'inda] ilgari bo'lmagan, endi yuzaga kelgan (kelayotgan, keladigan): yangi ariq; yangi texnologiya;

yangi devor; yangi zavod;. Keyin yangi kamarni taqibdi-da, bir bo'lak pishloqni yoniga solib, uydan chiqibdi. Aka-uka Grimmlar, Botir tikuvchi. Qiz yangi kalishni oyog'iga ilib, paxtazorga jo'naydi. B.Murod Ali, Oqto'sh.

YANGI II

ravish. [urg'u oldingi bo'g'inda] yaqindagina, hozirgina: Ukang yangi shu yerda turgan edi. So'zlashuv uslubi. Barcha amma-xolalar kela berdilar, Oygul yangi boshlab, osh-u non berdi. H.Olimjon, Oygul bilan Baxtiyor.

YEL

YEL I

ot. kuchsiz shamol, shabada: Shuncha shikoyatlarimiz yelga uchdi. Oybek, Navoiy. Tun ayoz, izg'iriy yel to'rt tarafga yugurib, jon achitmoqchi bo'lar edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

YEL II

ot. shamollash natijasida yuzaga keladigan kasallik, yallig'lanish; kishi organizmidan biror qismining chirishi, buzilishidan iborat og'ir kasallik: Og'ziga yel tushibdi. Uning burnini yel yedi. So'zlashuv uslubi. Aftingni yel yesin (ayollar qarg'ishi).

YEL III

fe'l. mayda qadam bilan juda tez (yo'rg'alashdan tez, chopishdan sekin) harakatlanmoq; yelib-yugurmoq: Yelsang — yetarsan, chopsang — charcharsan. Matal. Qutlug' Nigor xonim Boburni sallasiga qadalgan tojdorlik belgisidan tanib otini o'g'li tomon yeldirdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YEM

YEM I

ot. hayvonlarga beriladigan ozuqa don: yem

bo'lmoq (yirtqich hayvonlarga yem bo'lmoq), yem-xashak; yem to'rva; yem bermoq; Qahraton qishda qamaldan abgor bo'lib chiqqan shaharda na ochlarni to'ydirib bo'ladi, na qo'shinga oziq-ovqat yetkazib bo'ladi, na otlarni yem-xashak bilan ta'minlab bo'ladi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YEM II

ot. temiratkiga o'xshash kasallik: Otning oyog'i yem bo'libdi. So'zlashuv uslubi.

YEMAK

YEMAK I

ot. yegulik narsa; yegulik ovqatlik, ovqat: Quyonlarga oz-oz sabzi, karam, o'zlariga ham yemak sotib olsalar bo'ladi. X.To'xtaboyev, Quyonlar saltanati.

YEMAK II

fe'l; esk; ayn. yemoq: Xizmat tugalayozgandan keyin o'zining sovib qolgan oshini yemak uchun Oftob oyimlar yoniga o'tirdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

YETMAK

YETMAK I

ot. chinniguldoshlar oilasiga mansub o'tsimon o'simlikning ko'piklanuvchi moddaga boy ildizi (to'qimachilik sanoati, dori tayyorlash, qandolatchilikda qo'llanadi): O'rta Osiyoda o'sadigan eng qimmatli o'simliklardan yana biri yetmak (bex)dir. Q.Zokirov, Turkiston yetmagi.

YETMAK II

ot; shv. yetim, otasi yoki onasi yoki har ikkalasidan ajralgan: Yetmakning ko'nglini og'ritib bo'lmaydi, o'zi ko'ngli yarim. So'zlashuv uslubi.

YETMAK III

ot; shv. xizmatkor, yugurdak: Boylar quloq

qilingunga qadar ota-onasi bizning eshikda yetmaklik qilgan, yetmaklar uchun alohida qozon osilgan. Gazetadan.

YETMAK IV

fe'l; esk. yetmoq: Ki, Yusuf tal'atim vaslingga yetmak iftixorim yo'q. Nasoyihlar maqomin kezdin-u ko'nglumni tindurdim, Na voizlarg'a muxtor o'ldumu ilgimni topshirdim. Ma'dan. Amir Sohibqiron! – jilmaydi dodxoh. – Axir ulug' yoshga yetmakdalar. M.Ali, Sohibqiron o'ylari.

YETTI

YETTI I

ot. kishi vafotining to'rtinchi kuni o'tkaziladigan marosim: Kecha odatga muvofiq nari-beri yetti qilindi. Oybek, Qutlug' qon.

YETTI II

son. olti bilan sakkiz orasidagi butun sonning nomi: yetti kishi; yetti kun; yetti litr (metr); – Men osmondan yulduzimni tanladim. Qarang, oyi, yetti og'ayni orasidagi eng yorug' yulduz meniki... O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

YENG

YENG I

ot. kiyimning qo'lni qoplab turuvchi qismi: Ana undan keyin o'tgan-ketgan yo'lovchilar: – Shoshmang, shoshmang – deydi sherigining yengidan tortib, – bu go'zal imoratlarni kim qurgan? X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

YENG II

fe'l. g'olib kelmoq, zo'r chiqmoq, ustun kelmoq: Seni ish yengmasin, sen ishni yeng. Maqol. Yigirma uch yoshlik Humoyunning yigit yuragi otasi ko'rsatgan ruhiy madaddan kuch olib, og'ir kasallikni axiyri yengdi.

P.Qodirov, Yulduzli tunlar. *O‘z nafsini yenggan odamlar har qanday yog‘iyni yengishga qodirdirlar! – degan so‘zlar maxsus ta’kidlandi va buni isbot etadigan misollar muqaddas kitoblardan ham keltirildi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YIGIRMA

YIGIRMA I

ot. kishi vafotining o‘n yettinchi yoki o‘n to‘qqizinchi kuni o‘tkaziladigan marosim: Hotam xasisning yigirmasidan keyin, fizikadan imtihon topshirib kelsam, uyda Iqbol xola o‘tiribdi. Ko‘k ko‘ylakda, boshida qora ro‘mol, rangi bir holatda... O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

YIGIRMA II

son. ikkinchi o‘nlikning nomi: yigirma kishi; yigirma so‘m; yigirma litr (kilogramm); Qarasam, yigirma to‘rt-yigirma besh yoshli xushsurat bir yigit taxtda o‘ltiribdi. Soqol qo‘ygan emas, faqat uzun, ingichka mo‘ylovi bor. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YILQICHI

YILQICHI I

ot. yilqiga qarovchi, yilqichilik bilan shug‘ullanuvchi kishi: Hammang yotgan xo‘p yilqichi nomdorsan, Menday yo‘lovchining ko‘nglin olarsan, Albatta bor, menga qimiz berarsan, Bu yerlarda shohlik shavkat qilarsan. Alpomish.

YILQICHI II

ot. loyxo‘raklar oilasiga mansub qushlardan birining nomi (sahro, cho‘llarda yashab, hasharot va mayda kemiruvchilar bilan ovqatlanadi): Ahyon-ahyonda yilqichi qushning “g‘aq-qu” degan tovushi eshitiladi. Gazetadan.

YIG‘IM

YIG‘IM I

ot. biror maqsad uchun xalqdan (xonadon yoki jon boshiga) olinadigan haq, pul yoki buyum; soliq: *Besh yildan beri o‘lponni bermaysan, soliqni to‘lamaysan, yig‘im desa, joning bo‘g‘zingga keladi, o‘laksa.* M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha.

YIG‘IM II

ot. bank va uning tarmoqlarida mijozlarga ko‘rsatiladigan pul muomalasi xizmati uchun olinadigan haq: *O‘n bir mamlakat fuqarolari – banklarning mijozlari – o‘z omonatlarini yevroga o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘ldilar, binobarin, buning uchun ulardan hech qanday komission yig‘im olinmaydi.* Gazetadan.

YO

YO I

undov. ey (murojaat qilishda ishlatiladi): *Yo Ali! Yo pirim! (o‘tirgan o‘rnidan keskin turganda, keskin yuk ko‘targanda go‘yo madad tilab aytiladi).* – *Nimaga qarab turibsan? – dedi onam menga to‘satdan.* – *Yo sen ham bolamisan?* O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

YO II

bog‘. yoki: *Har bittasiga yarim qoshiqdan tolqon yo tegdi, yo tegmadi.* O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

YO III

ot. arab alifbosidagi oxirgi harfning nomi: *qaddini yo qilmoq (egib, bukmoq).*

YOBU

YOBU I

ot. o‘zbek urug‘laridan birining nomi: *So‘g‘d ichinda o‘ltururlar yobular.* Ubaydiy.

YOBU II

ot. ot turi: *Yobularning mingan yobular.*
Ubaydiy.

YOD

YOD I

ot. xotira, es; xotirada, esda saqlash; eslash:
yodga olmoq; yodga tushmoq; – O‘shanda
xayrlashayotganimizda aytgan gapingiz,
yodingizdami, aka? – deb so‘radim men.
Gazetadan.

YOD II

ot. Mendeleyev davriy sistemasining
VII guruhiga mansub kimyoviy element,
asosan – dengiz o‘simliklaridan olinadigan
to‘q kulrang kristall modda va uning
tibbiyotda qo‘llanadigan, spirtidagi jigarrang
eritmasi: *Tik turgancha, barmog‘imga yod*
surib, bint bilan bog‘ladi. S.Siyoyev,
Yorug‘lik.

YOL

YOL I

ot. bir qator hayvonlar gardani (bo‘yni)da
bo‘ladigan uzun yung, qil tutamlari: *Oxir ko‘zi*
tinib otning yoli ustiga ko‘kragi bilan
tushganda chakraning yana bir zarbasi uning
zirhli kiyimiga qarsillab urildi. P.Qodirov,
Yulduzli tunlar.

YOL II

ot. sayr, istirohat: *Quyosh nimadandir xijil*
bo‘lib qochganday, bulutlar orasida yol etadi,
nasim esa bayroqlarni tinmay o‘ynaladi.
Mirtemir, Tingla hayot.

YOM

YOM I

ot. ot almashtiradigan joy; bekat: *Yom –*
choparlar, yo‘lovchilar qo‘nadigan va ot

almashtiradigan joy; bekat. O'zbek tilining izohli lug'ati.

YOM II

ot. katta, ulkan xum: Oshpazning o'chog'ida ko'nchining yomida, nonvoyning tomida sig'inib yurgan kaltakzada bir it edim, sig'inish jonimga tekkan edi, – deydi Berdiboy. A.Qodiriy, Obid Ketmon.

YOMONLAMOQ

YOMONLAMOQ I *fe'l. qoralash, yomonga chiqarib gapirmoq: Ovqat vaqtida Hoji hech kimga so'z navbati bermay, burungi zamonni yomonlab ketdi. A.Qahhor, Yillar.*

YOMONLAMOQ II *fe'l. birdan paydo bo'ladigan dard – kasallikdan qattiq bezovtalanmoq, yomon ahvolga tushmoq (ot, mol haqida): Maxdum mehmonxonasidan yurib kelgan oyoq tovushini eshitib, yomonlagan otdek tipirchiladi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.*

YON

YON I

ot. predmetning chap yoki o'ng tomoni: yon tomon; yon qo'shni; Yon qo'shni – jon qo'shni. Maqol. Faqat issiqxona yonidagi yong'oqqa kesak otishga hech kim jur'at qilmas, oyna sinsa, oqibati yaxshi bo'lmasligini bilardik. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

YON II

fe'l. o't olmoq: O't bilan o'ynagan yonar. Maqol. Odamlar, qalovini topib qorni ham yondirisharkan. Uch-to'rt tonna sabzavotning ishi qiyin ekanmi? T.Malik, Charxpalak.

YOP

YOP I

ot; s.u. [yob – daryo] sug‘orish kanali: Sirchali yopi bo‘ylab bir qancha binolar solinishi kerak edi. J.Sharipov, Xorazm.

YOP II

fe‘l. 1. Bekitmoq, berklamoq, kesakiga zichlamoq: – Yaxshi, omma, gapni kalta qil. Sen uning erini bilmaysan, tanimaysan... Hech qanaqa qog‘oziga qo‘l qo‘yma, – shunday deb iziga qaytgach, Nafisa eshikni yopdi. T.Malik Murdalar gapirmaydilar.

2. ustini bekitmoq: Mulozim bosh irg‘ab, yon eshikdan chiqib ketdi-yu, navbatdagi quvnoq kuy tugagan paytda ustiga bir necha qavat oq ipak yopilgan qandaydir sovg‘ani oltin barkashga solib ko‘tarib kirdi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

3. tugaganini e‘lon qilmoq: majlisni yopmoq; to‘y kechasini yopmoq; Abdusamad qori samovarini yopib, menga javob berdi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

4. ikki elementli belgining keyingi qismini yopmoq: qavsni yopmoq; qo‘shtirnoqni yopmoq; Ko‘chirma gap avtor gapidan oldin kelsa, ko‘chirma gapdan keyin qo‘shtirnoq yopiladi. M.Mirzayev, S.Usmonov, I.Rasulov, O‘zbek tili.

YOP III

fe‘l. tandir, yer o‘choq devorlariga yopishtirib pishirmoq: non yopmoq; patir yopmoq; lochira yopmoq; somsa yopmoq; Nonushtaga Lutfi xolam jizzali non yopdi, yangi olingan qaymoqlar keltirdi, kulisha-kulisha nonushta qildik. X.To‘xtaboyev, Sariq devning o‘limi.

YOPIQ

YOPIQ I

ot. ot ustiga yopiladigan mato, jul: Otning yopig‘i eskirib qoldi. So‘zlashuv uslubi.

Sayslar otlar ustidagi yopiqqlarni va to‘qimlarni olib, haligi tol daraxti ostiga yoyganlar. S.Ayniy, Esdaliklar.

YOPIQ II

sifat. yopilgan holatda, bekik, berk: Eshik, derazalar yopiq. Novvoylik rastasiga kelsalar, qator do‘konlarning hammasi yopiq. Boburning taajjubi ortib, Javhariyga qaradi: – Mavlono, novvoylar ko‘chib ketganmilar? P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOPISHMOQ

YOPISHMOQ I

fe‘l. yop II fe‘lining birgalik nisbat shakli: Kelgan edik bizga eshik yopishdi. So‘zlashuv uslubi.

YOPISHMOQ II

fe‘l. yop III fe‘lining birgalik nisbat shakli: Novvoylar erta tongda tandirga issiq nonlar yopishdi. So‘zlashuv uslubi.

YOPISHMOQ III

fe‘l. mahkam ushlamoq, tirmashib olmoq: Yana qaytib yopishmoqchi bo‘lgan edi, ustozim engashib kalla solishni mo‘ljallab kelayotgan Bodomqori amakining betiga “bismillohi rahmoni rahim” deb tarsaki tortib yubordi. X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

YOQ

YOQ I

ot. taraf, tomon: to‘rt yoqqa yugurmoq; Yalangoyoq tuproq sachratgancha katta ko‘chaga yugurdim. Yo‘q, hamma yoq jimjit edi. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

YOQ II

fe‘l. o‘t oldirmoq, yondirmoq: Xaticha xonim yukni yerga qo‘ydi-da, uyning bir burchagida javonlik vazifasini o‘tovchi eski o‘choq ichidan bitta chiroq olib yoqdi. R.N.Guntekin,

Choliqushi.

YOQ III

fe'l. xush kelmoq, ma'qul bo'lmoq: Sening taklifing unga yoqdi. Mening gapim yoqmadi, shekilli. So'zlashuv uslubi. Shoir Sulton Muhammadga ikkinchi she'rning matlasi yoqqan edi. – Eshiting, janoblar: Sendek menga bir yori jafokor topilmas, Mendek senga bir zori vafodor topilmas. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOQ IV

yuk. [unlidan keyin; undoshdan keyin]. kuchaytiruv-ta'kid yuklamasi, hozirgi imloga ko'ra o'zidan oldingi so'zga qo'shib yoziladi: To'g'ri, Egamberdining quyonga bo'lgan ishqibozligi ikkinchi sinfdaligidayoq boshlangan. O'shanda dalada, o'yiqxona ichida quyon bolalagan edi. X.To'xtaboyev, Quyonlar saltanati.

YOQA

YOQA I

ot. kiyimning bo'yin o'rni uchun ochilgan qismi: Mansur baxshi zar yoqalik to'n, qizil etik kiyib, kuyovlarday yasanib kelgan edi. Yigitlardan yetti-sakkiztasi uning atrofini kuyovnavkarlar kabi o'rab oldilar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOQA II

ot. sohil, qirg'oq: ariq yoqasi; Elgeldi qamishzorni oralab, ko'l yoqasiga chiqdi. A.Muxtor, Qoraqalpoq qissasi. Kanalning ikki yoqasi bo'ylab qurilgan ikki qavatli binolar shu qadar ko'rkam, shu qadar chiroyli. N.Safarov, Saodatning qissasi.

YOQUT

YOQUT I

ot. qizil tusda tovlanuvchi qimmatbaho

mineral tosh: *yoqut ko'zli uzuk; Hoji xalfaning uyidagi singari, raflarini jimjimador qog'ozlar bilan bezayman, bu raflarga yoqut, qahrabo, sadaf kabi porlab turadigan rang-barang qadahlar teraman.* R.N.Guntekin, Choliqushi.

YOQUT II

ot. xalq nomi; shu xalqqa mansub kishi: yoqut tili; yoqut adabiyoti; Keyin bilsam, hamrohim yoqut ekan. So'zlashuv uslubi. Tog'a-jiyan turk, ozarbayjon, turkman tillarida dayi-yegen, o'zbek va uyg'ur tillarida tog'a-jiyan, qozoq, qirg'iz, oltoy, yoqut tillarida taay-jiyen shaklida talaffuz qilinadi. oyina.uz sayti.

YOR

YOR I

ot. mahbuba, ma'shuqa: Yorni yor dermush kishi, yorning vafosi bo'lmasa. Qo'shiqdan. Sevgan yoridan va tug'ilib-o'sgan diyoridan uzoqda u o'zini behad tolesiz, baxtsiz sezgan paytlari ko'p bo'lar edi. Hozir ham shu og'ir tuyg'u yuragini chulg'ab oldi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOR II

fe'l. qismlarga ajratmoq: o'tin yormoq; pufak (shar) yorildi; To'g'ri til tosh yoradi, egri til bosh yoradi. Maqol. Bobur qizilboshlarning sallasini Ko'ktoshga kiyib chiqqanda muqaddas toshning bir cheti yorilib ketgan emish. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YORG'I

YORG'I I

ot; shv. arra: Yorg'i bilan o'tinlarni arraladik. So'zlashuv uslubi.

YORG'I II

ot. jarima: Olib borib xon Dallining otasi, besh yuz tilla meni yorg'i ayladi. Ravshan.

YORG'OQ

YORG'OQ I

ot; tib. moyak xaltasi, moyakdon: Embrionda moyak qorin bo'shlig'ida paydo bo'ladi va tug'ilish davriga kelib, yorg'oqqa tushadi. Salomatlik.

YORG'OQ II

sifat. tuki yo'q, tuksiz: Abbosov o'sha-o'sha, boshi yorg'oq, yuzi yumaloq, o'zi qip-qizil, burun tagidagi kapalak mo'ylovi, jilmayganida uchib ketadigandek tuyular edi. A.Muxtor, Bo'ronlarda bordek halovat.

YOT

YOT I

sifat. begona: yot narsa; yetti yot begona; Raqib og'a-ini talashayotgan mamlakat ulardan faqat biriga yoki amakivachchalari Boburga tekkanidan ko'ra yetti yot begonaga tekkani afzalroq. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOT II

fe'l. 1. Biror sathni gorizontal holatda egallab turmoq: divanda yotmoq; yotib kitob o'qimoq; Egniga paxtali kalta to'n, boshiga telpakni qiyshaytirib kiyib olgan Tengiz nam tortgan xashak ustida uzala tushib yotganicha pinakka ketgan edi. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

2. Yechinib, ko'rpa-to'shakka yaslanib, uyquga ketmoq: Qorako'z begimni tavfiq va hayo yo'liga qaytarishni haram bekasi bilan habash qullarga topshirdi-yu, o'zi borgohga joy soldirib yotdi. Ammo tong otguncha uxlay olmadi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

3. Qamoq muddatini o'tamoq: Qani u sevikli aka, qayerda, qaysi zindonda yotadi?! Oybek, Qutlug' qon.

4. s.u. To'xtamoq: Samovar yotgan, bir chol choynak-piyola artar, hovuz bo'yidagi supada kimdir xurрак otib uxlar edi. A.Qahhor,

Qo'shchinor chiroqlari.

YOT III

ko'm. f. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga "ma'lum holatda davomli bo'lish" grammatik ma'nosini qo'shadi: Paxta gulli choynak, piyolalardan gap ochsam, uyilib yotgan andatra qalpoqlari-yu, toy-toy qilib bog'langan jun ro'mollarga navbat kelmaydi. X.To'xtaboyev, Sariq devning o'limi.

YOY

YOY I

ot. nayza otish quroli, kamon: Hakimbek o'n to'rt botmon yoyni qo'liga ushlab ko'tarib tortdi. Alpomish. Xon buyruq bergandan keyin yopirilib kelayotgan narigi yovning qarshisidan chiqib, yoylardan o'q ota-ota ularga yaqinlashdilar. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOY II

fe'l. ochiq holatga keltirmoq: O'roz choponini yechib, yerga yoydi. Oybek, Qutlug' qon. Kun yoyilmay turib, muallimnikiga ko'zlari qizargan bir ahvolda kirib keldi. T.Malik, Charxpalak. Yong'oqqa bog'lab qo'yilgan echkini ikki marta sug'ordim, hovlidagi supaga to'shalgan bo'ya ustiga yoyilgan turshaklarni qush talamasin deb qo'riqlab o'tirdim... O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

YOZ

YOZ I

ot. bahor bilan kuz orasidagi fasl: Yoz yopinchig'ingni qo'yma, qishda o'zing bilasan. Maqol. Kuratorimiz sen o'zing bo'ladigan bolasan, aql-hushing ham joyida, faqat yozda jindakkina hafsala qilsang, hammasini beshga topshirasan, dedilar. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

YOZ II

fe'l. 1. Harf-belgilar bilan matn tuzmoq, bitmoq: *harflarni yirik-yirik qilib yozmoq; Ahmadjon bunday munosabatni qizning roziligi deb o'zicha xulosa chiqardi-da, qishlog'iga xat yozib, dadasi bilan tog'asini Toshkentga chaqirdi. H.G'ulom, Binafsha atri.*
2. Yaratmoq, ijod qilmoq: *she'r yozmoq; roman yozmoq; ilmiy maqola yozmoq; Abdushukur shoirlik iste'dodidan tamom mahrum bo'lishiga qaramay, vazni buzuv, fikri sayoz, rangsiz nazmlar yozdi. Oybek, Qutlug' qon.*

YOZ III

fe'l. 1. O'rog'liq, taxlog'liq narsani ochib solmoq, to'shamoq: *dasturxon yozmoq; ko'rpacha yozmoq; gilam yozmoq; Oyim yaqinda ko'milgan tancha o'rniga qo'yilgan xontaxta atrofiga darrov ko'rpacha yozdi. O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.*
2. Ochmoq, kermoq: *quloch yozmoq; O'rnidan sakrab turib bir-ikki marta qulochini yozib kerishdi, esnadi. So'ng ayvonga chiqdi-da, yana atrofni tomosha qila boshladi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

YOZ IV

fe'l. 1. Gunoh, aybli, nohaq ish qilib qo'yimoq: *Shu qiynalib yotgan beva-bechoraning qadri bir qushcha yo'qmi? Axir ular xudoga nima yozibdi! – dedi Abulbaraka. Shuhrat, Jannat qidirganlar. Xudoga nima yozdim? Nahot o'tgan-ketganning qo'liga termilib, qarib-chirib ado bo'lajakman? (dedi Matpano). S.Siyoyev, Yorug'lik.*
2. *esk; ayn.* Adashmoq: *yo'ldan yozmoq; aqldan yozmoq; Darhaqiqat, aqldan yozib, ko'chalarda ochiq kezish va kishanga*

tushishning o'zi ham Zaynab uchun kichkina jazo hisoblanmas edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

YOZ V

ko 'm. f. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga "harakatning yuz berishiga yoki tugallanishiga ozgina qolganlik" grammatik ma'nosini qo'shadi: yiqila yozdi; Ol, ye! Meni ranjitma! Avvalgi taklif endi buyruqqa aylangach, Tursunali beixtiyor go'shtga qo'l uzatdi. Bu buyruqdan so'ng "qorni to'q odam" dasturxonni yamlab yuta yozdi. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

YOZILMOQ

YOZILMOQ I

fe'l. yozmoq fe'lining o'zlik va majhul nisbat shakli bo'lib, dam olish va hordiq chiqarish ma'nolarini ifodalash uchun xizmat qiladi: Bemalolroq yozilib o'tiring! Zap ko'chib keldingiz-da! Sizni zeriktirmaymiz. H.G'ulom, Mash'al.

YOZILMOQ II

fe'l. yozmoq fe'lining o'zlik va majhul nisbat shakli bo'lib, xat va shu kabilarni yozish uchun ishlatiladi: – Bu bayt devorga yozilganicha turibdimi? – so'radi Bobur Hindubekdan. – O'chirtirib tashladim. – Bekor qilibsiz, bek. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOZIQ

YOZIQ I

sifat. yoyiq, solingan holatda: Dasturxon yoziq. So'zlashuv uslubi.

YOZIQ II

ot; esk. gunoh, ayb, nohaqlik: Ajalingning yetishi qilgan yozig'ingdan emas, bek akangning qonsirashi! A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

YOZIQLI

YOZIQLI I

sifat. yozig‘i, gunohi bor; gunohkor: Peshonamiz tor ekan, yozikli jon bor ekan, Endi bilsa, bu ishda “johil” javobgar ekan. Hamza, Tanlangan asarlar.

YOZIQLI II

sifat. to‘shab qo‘yilgan, yozilgan: Yerga yozikli shohi gilam, taxmondagi ko‘rpa-ko‘rpachalar ... uning ko‘zlariga ko‘rinib ketayotganday bo‘ldi. H.G‘ulom, Mash‘al.

YOZIQLI III

sifat. yozilgan, bitilgan: Bularning hammasi uning bo‘yniga qarz bo‘lib yotardi. Bulardan tashqari, otasining dafn xarajatlari ham temir daftarda yozikli edi. M.Ismoil, Farg‘ona tong otguncha.

YOG‘

YOG‘ I

ot. hayvon organizmining moy to‘qimalari, o‘simliklardan olinadigan shunday mahsulot: mol yog‘i; dumba yog‘i; zig‘ir yog‘i; paxta yog‘i; yog‘ zavodi; Kampir pichir-pichir duo o‘qib yurib, avliyoning boshidagi chiroqqa yog‘ quydi, keyin menga o‘girilib: – Qishloqda birov o‘ladigan bo‘lsa, Azroil alayhissalom oldin Zayni otaning huzuriga keladi, ana shunda bu chiroq o‘z-o‘zidan o‘chib qoladi. R.N.Guntekin, Choliqushi.

YOG‘ II

fe‘l. atmosferadan yerga tomchi, zarra holatida uzluksiz tushmoq (yog‘in-sochinga nisbatan): qovog‘idan qor yog‘moq; Qolgan ishga qor yog‘ar. Maqol. Shu g‘azab, shu nafratning hammasi mening boshimga yog‘ilyapti... Bir nafas avval o‘zimda yo‘q, shod edim, xursand edim, sevinchlarim bir dunyo edi...

X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib. *Ular ham qor yog‘ishini bilishmaganmi, yupqa plash kiyib olishgan edi.* O‘.Hoshimov, Shamol esaveradi.

YOSH

YOSH I

ot. qattiq og‘riq, qayg‘u yoki kuchli sevinch-shodlik va shu kabilar natijasida yosh bezlaridan ajralib chiqadigan tiniq sho‘r suyuqlik: Chin ko‘ngildan yig‘lasang, so‘qir ko‘zdan yosh kelar. Maqol. *Hayotning o‘ng yonog‘iga bir tomchi issiq yosh to‘kildi.* M.Ismoilij, Farg‘ona tong otguncha. – *Bas, O‘roz, ko‘zimni ko‘r qildi tutun, — Yo‘lchi yum-yum yosh to‘kib, achishgan ko‘zlarini ishqalab, turtina-turtina, eshikni tepib ochdi.* Oybek, Tanlangan asarlar.

YOSH II

ot. umrning yilma-yil hisobi: U mendan ikki yosh katta. So‘zlashuv uslubi. *O‘ttiz besh yoshlarda ko‘ringan bu go‘zal xotin haram xodimlaridan Gulshanbonu edi.* A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

YOSH III

sifat. qari emas; navqiron: yosh odam; yosh juvon; Yosh kelsa – ishga, qari kelsa – oshga. Maqol. *Yoshdan xato, kattadan uzr.* Maqol. *Hudaychi Azizbekdan ilgariroqda qo‘riqchilarni ogohlantirib borar, miltiq, shashvar tutgan yosh va keksa muhofizlar uni salomlab qarshi olar edilar.* A.Qodiriy, O‘tgan kunlar. *Qorabuloq qishlog‘idan biri keksa, biri yosh – ikki otliq chiqib kelaverdi.* M.Ismoilij, Farg‘ona tong otguncha. *Mirshablar orasidan uchta yosh bola yorib o‘tib, mingboshining kimxob to‘niga, oyog‘iga osildi.* M.Ismoilij, Farg‘ona tong otguncha. *Tabiiy yosh*

Avazdagi iqtidorni darhol payqadi. S.Siyoyev, Yorug'lik.

YOSHLI

YOSHLI I

sifat. qanchadir yoshga kirgan, yoshda bo'lgan; yashar: o'rta yoshli; yigirma yoshli yigit; Shu payt xonaga sakkiz yoshli Gulbadan chopib kirib keldi. Bo'ynidagi jajji taqinchoqlarini shildiratib otasi qarshisida egilib ta'zim qildi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOSHLI II

sifat. yosh bilan to'lgan, yoshi oqib turgan: E'zozxon Qumriga yoshli ko'zlari bilan tikildi. H.G'ulom, Mash'al.

YU

YU I

bog'. [unlidan keyin qo'shiladi] uyushiq bo'laklar yoki bog'langan qo'shma gaplarni teng munosabat asosida bog'laydi: Katta-yu kichik shu "ovqatni" yeyishga majbur. S.Ahmad, Kiprikdagi tong.

YU II

yuk. ta'kid ma'nosini ifodalaydi: O'zi nima gap bo'ldi-yu, sen bu ahvolga tushding? A.Qahhor, Karavot.

YUBOR

YUBOR I

fe'l. bir joydan boshqa bir joyga yo'naltirmoq: Direktorimiz Farg'onaga mashina yubordi. S.Ahmad, Kiprikdagi tong.

YUBOR II

ko'm. f. mustaqil fe'l anglatgan leksik ma'noga "harakatning to'la va uzil-kesil bajarilishi" grammatik ma'nosini qo'shadi: unutib yubormoq; haydab yubormoq; ko'chirib yubormoq; U bir qora qo'chqorni dumbasidan ushlab davraga kiritib yubordi.

S.Ahmad, Kiprikdagi tong.

YUGAN

YUGAN I

ot. guli sariq, baland o'sadigan ko'p yillik o't.

YUGAN II

ot. ot, eshak kabi uy hayvonlarini boshqarish uchun ular boshiga solinadigan, suvliq, tizgin va qayish tasmalaridan yasalgan abzal: *Bobur mingan yoldor saman ot egasining iztiroblarini sezganday yugan suvlig'ini asabiy chaynaydi, jilovni tortib oldinga uchmoqchi bo'ladi.* P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YUPITER

YUPITER I

ot. Quyosh sistemasidagi eng katta, Quyoshdan uzoqligi bo'yicha beshinchi sayyora; Mushtariy: *Eng kichik zarrada Yupitergacha o'zing murabbiysan xabar ber.* G'.G'ulom, Vaqt.

YUPITER II

ot. elektr yorituvchi asbob: *Yupiter – kinoga olish mahalida ishlatiladigan juda kuchli elektr yorituvchi asboblarning umumiy nomi.* O'zbek tilining izohli lug'ati.

YUPQA

YUPQA I

ot. xamirni yupqa yoyib, qizdirilgan qozonda har ikki tomonini ag'darib pishirib, so'ng ichiga qiymali piyozdog' solib, to'rt burchak shaklida taxlab tayyorlanadigan ovqat: *O'qishda toliqib qolmasin deb, doim somsami, uch-to'rtta yupqami pishirib qo'yaman.* Oydin, Do'ndiqdan ham yosh ekan.

YUPQA II

sifat. yon ko'lami nisbatan kichik: *yupqa gazlama; yupqa qog'oz; yupqa teri; yupqa oyna; yupqa taxta; Qizil sabzi, sarimsoq piyoz,*

qizil lavlagi, juda ham yupqa parraklangan anchagina oq piyozni chiroyli qilib terib qo'ydilar. S.Ahmad, Kiprikdagi tong.

YUQ

YUQ I

ot. idishga, biror joyga yopishib qolgan qoldiq: qatiq yuqi; un yuqi xalta; yog' yuqi; Rais tovush qayoqdan kelganini bilmay alangladi, so'ngra qo'rqib, rangi o'chdi-da, mo'ylovida qolgan qatiq yuqini yengi bilan artib, sekin o'rnidan turdi. A.Qahhor, Bashorat.

YUQ II

fe'l. 1. Oz miqdorda yopishib, iflos qilmoq: Ehtiyot bo'ling, eshik moylangan, yuqadi. So'zlashuv uslubi. Qozonga yaqin yursang, qorasi yuqar, yomonga yaqin yursang, balosi yuqar. Maqol. U yo'lni ham juda tanlab yurardi, shuncha yo'l yurib, pochasing jiyagiga gard yuqqan emas. A.Muxtor, Opa-singillar.

2. Boshqaga o'tmoq, biror jonlidan kasallanmoq: G'amgin, ezgin holatim Munisaga ham yuqdi. R.N.Guntekin, Choliqushi.

YUT

YUT I

ot. yer muzlab, yem-xashak yo'qligidan uy hayvonlarining qirilib ketishi, shuning natijasida yuz beradigan ocharchilik: Yaxshiga – qut, yomonga – yut. Maqol. Uvoq mollar ko'taram bo'lib, yuta boshlandi. Asabiy tekshirishlar ketdi. S.Anorboyev, Oqsoy.

YUT II

fe'l. bo'g'in muskullari ko'magida biror narsani og'iz bo'shlig'idan oshqozon tomonga o'tkazmoq: Do'sting uchun zahar yut. Maqol. Yutganim — o'zimniki, chaynaganim —

gumon. Maqol. Manzuraga bu ovoz g'oyibdan eshiltiganday bo'ldi. Gapirishga madori bo'lmay yutindi. T.Malik, Shaytanat.

YUT III

fe'l. musobaqa, o'yin kabilarda ijobiy natijaga ega bo'lmoq, g'olib bo'lmoq: shaxmatda (biror sport turi musobaqasida) yutib chiqmoq; Sharif avval biroz yutdi. So'ng yutqiziq boshlandi. T.Malik, Shaytanat.

YUZ

YUZ I

ot. boshning burun, og'iz joylashgan old tomoni, aft: – Rahmat, rahmat, el oldida yuzimni yorug' qilganingiz uchun rahmat. S.Ahmad, Kiprikdagi tong.

YUZ II

son. o'nta o'nlikka teng miqdor: ikki yuz kishi; yuz so'm pul; O'tgan yili yuz ming daromad berdi. A.Qahhor, Kartina.

YUZ III

fe'l; s.u. suvda harakatlanmoq: Bog'chaning o'rtasidagi marmardan ishlangan hovuzda oltin baliqlar yuzib yuradi. A.Qahhor, Sarob.

YO'Q

YO'Q I

mustaqil so'z (leksik birlik). borning aksi, nomavjud: Kalla katta, boshida taqir sochi yo'q – yaltirab turibdi, burni yalpayib kelib labiga qo'shilay deb qolibdi, chap qulog'ining yarmi yo'q, ko'zlari ham katta-katta, tikilibroq qarasa ichiga odamni tortib oladigandek. X.To'xtaboyev, Quyonlar saltanati.

YO'Q II

inkor shaklni yasovchi (grammatik birlik). - gan bilan yasalgan sifatdoshtarkibida o'zi ifodalagan ma'nosi va vazifasi jihatidan emas, -ma shakliga teng keladi: Odamlarning mish-mishi, vahimali gaplari tez tarqalyaptimi yoki

Egam bilan Karimning quyonlari tez tarqalyaptimi, hech kim hisobini olayotgani yo'q. X.To'xtaboyev, Quyonlar saltanati.

YO'SIN

YO'SIN I

ot. tartib, taxlit: Shu yo'sin qizlar o'zlarining bir o'rtoqlarini xotinlik dunyosiga uzatib, majlisdan tarqalishdilar. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Shu yo'sin buvijonim ikkimiz goh yig'lashib, goh kulishib, chaqchaqlashib tong ottirdik. X.To'xtaboyev, Sariq devning o'limi.

YO'SIN II

ot. zax yerda, tosh, daraxt ustida paydo bo'ladigan ildizsiz mayda o'simlik: Yomg'irdan keyin ba'zi daraxt tanasida yo'sin paydo bo'libdi. Gazetadan. Tosh ustini yo'sin qoplabdi. So'zlashuv uslubi.

YO'TAL

YO'TAL I

ot. nafas apparatining kasallanganligi natijasida havo oqimining kuch bilan bo'linib-bo'linib chiqishi: quruq yo'tal; Ichkaridan esa Toshbolta yolg'on yo'tali bilan qizini shoshirdi. "Dadam ham ba'zida oshirib yuboradilar-da", deb g'ijindi Nafisa, Matluba ham yo'talning ma'nisini tushundi. "He, o'pkagingangga qurt tushsin, iloyim, shu yo'tal olib ketsin-a..." – deb qarg'adi. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

YO'TAL II

fe'l. nafas yo'llari kasallanganligi natijasida havo oqimini kuch bilan bo'lib-bo'lib chiqarmoq: Yaxshilab yo'tal, tomog'ingga tiqilgan narsa chiqib ketsin! So'zlashuv uslubi. "Yana yo'taladi-ya! He, o'pkalaring irib ketsin sening!" Matluba noaniq derazaga shu qarg'ish toshini otgach, sal hovuri

bosilganday bo'ldi. T.Malik, Murdalar gapirmaydilar.

Z

ZAMZAMA ZAMZAMA I

ot. ashulaning so'zsiz ijro etilishi: Zamzama (sug'diycha "sekin ovoz bilan ashula aytish", "xirgoyi qilish") zardushtiylarning marosim duolarini ohista va mayin ohangda o'qilishi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

ZAMZAMA II

ot; shv. dabdaba, tantana: Ularning to'ylarida rosa zamzama bo'luvdi. So'zlashuv uslubi.

ZARANG

ZARANG I

ot; esk. qattiq daraxt yog'ochi: zarang kosa, zarang tovoq; Ertalab ta'til qildim. Belimga tushlik o'radim. Zarang tayog'imni oldim. T.Murod, Ot kishnagan oqshom. Korsonda qimiz keldi. Bek bir-ikki zarangni ichgandan keyin yaslanib, ko'kka qarab yotib oldi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

ZARANG II

sifat. juda qotib ketgan: zarang yer; zarang bo'lib ketmoq; Ulkan ekskavatorlar odam qadami tegmay yotgan yovvoyi zarang yerlar to'shini tilka qilmoqda. H.Nazir, O'tlar tutashganda. Anvar zarang yerni qarsillatib tepgancha yugurib ketdi. O'.Hoshimov, Bahor qaytmaydi.

ZAXM

ZAXM I

ot. tig‘, nayza kabi o‘tkir narsalardan badanga yetgan jarohat: O‘q va qilich zaxmi va zarbini ko‘rmagan yigitning maqtanishini qarang, – dedi Temirtosh Hojibga istehzo bilan. M.Osim, O‘tror.

ZAXM II

ot; tib. yuqumli, surunkali tanosil kasalligi; sifilis: Sil, zaxm (sifilis) va rak kasalliklari tovush pardasini zaharlab, tovushni o‘zgartiradi N.Ismoilov, Kasallarni parvarish qilish.

ZANG

ZANG I

ot. temir sathining havo bilan oksidlanishi natijasida hosil bo‘ladigan (yemirilish) moddasi: Quruq yerga urilaverib zangi ketgan ketmonlar uzoqdan yalt-yalt etib ko‘rinar, qo‘shiq, kulgi eshitilar edi. S.Yunusov, Kutilmagan xazina.

ZANG II

ot. tok novdasining yo‘g‘on, qattiq qismi: Rahim bobo ishkom ichiga kirib, ertalab xomtok qila boshlagan yeriga keldi va belbog‘iga osig‘liq gulqaychini olib, tarvaqaylagan yovvoyi zanglarni qirqa boshladi. H.G‘ulom, Binafsha atri.

ZANG III

ot; esk. jarang ovozni chiqaradigan temir buyum: ovqatga zang urmoq; Belgili vaqtlarda bu soatning tepasidagi jajji haykalcha harakatga keladi-yu, oltin bolg‘achalar bilan ohangdor qilib zang chaladi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

ZANGI

ZANGI I

sifat. qora tanli; qora, habashga o'xshash: Shu holatida qonxo'r zangi xuddi qop-qora bulutdek tog' orasidan (chiqib keldi). A.Navoiy, Sab'ayi sayyor.

ZANGI II

ot. Xorazm shevasida narvon ma'nosida qo'llanadi: Oq ayvona kim qo'yibdi zangini, yolg'onchida kim topibdi tengini. Xalq qo'shiqlari.

ZANGILA

ZANGILA I

ot; tib. tish-milk kasalligi: Zangila – organizmda vitamin yetishmasligi natijasida kelib chiqadigan milk kasalligi. O'zbek tilining izohli lug'ati.

ZANGILA II

ot. qo'l va oyoqlarga qo'ng'iroqchalar, shiqildoqlar taqib o'ynaladigan raqs; zang o'yini: Tafakkur etaman bir yo'la. Angla deb zulmat va ziyoni. Ruhimda chalinari zangila. Kuyiga boqaman har sahar: Mahzunmi yoki sho'x yangragay. Ch.Ro'ziyev.

ZIL

ZIL I

ot. ikkita metall pallakdan iborat musiqa asbobi (bir-biriga urib chalinadi): U orkestrda zil chaladi. So'zlashuv uslubi. Madaniyat uyi asboblari sotib olgani pul berdi. Hoziroq baraban, zil, karnay sotib oldik, — dedi Sobirjon Mashrabga. Sh.Sa'dulla, Ikki bilaguzuk.

ZIL II

sifat. [asli ot] juda og'ir: Samarqanddan chiqayotganda vujudini zilday bosib yotgan g'am-g'ussalar endi asta-sekin tarqab

ketayotganday tuyuldi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar. Hazil, hazilning tagi zil. Maqol.

ZIR

ZIR I

ravish. ish-harakatning tez, chaqqon bajarilishini, qayta-qayta amalga oshishini bildiradigan soʻz: Yer-u koʻk gumbur-gumburga toʻlgan, pulemyotlardan otilayotgan oʻqlarning olovli tasmasi koʻkimtir lovullab koʻrinar, dushman askarlari okoplardan chiqib, toʻrt tomonga zir yugurar edi. Oʻ.Hoshimov, Ikki eshik orasi.

ZIR II

taqlid. larzadan tebranuvchi narsalarning harakati va tovushi haqida: Ruhli, kuchli koʻkrakdan chiqqan bu ashula tevarakni zir ettirib yuborgudek, Otabekka ham boshqacha bir taʻsir beradir. A.Qodiriy, Oʻtgan kunlar.

ZOL

ZOL I

ot. [a. arab alifbosidagi z harfining nomi] arab grafikasi asosidagi, eski oʻzbek yozuvidagi oʻn birinchi harfning nomi.

ZOL II

sifat. [f. juda ham qari] koʻp ish koʻrgan, hamma narsaga aqli yetadigan, tadbirli: Koʻhna dunyo, qari tarix, zol. Siynang muncha alamga toʻla. Mirtemir. (Mullaroʻzi:) Endi xat masalasi boʻlsa, bari bir, u zol xotin bir aldandimi, endi hushyorroq boʻladi. Hamza, Maysaraning ishi.

ZOʻR

ZO‘R I

ot. [f. kuch, qudrat; urinish; tazyiq; zulm] kuch-quvvat, qudrat; ta’sir: Ishonchim bor quvvatim, zo’rima, Osdiraman seni tilla dorima. Zulfizar bilan Avazxon. Kesakdek qotib qolgan qo‘l-oyog‘ini zo‘r bilan qimirlatib, emaklay boshladi. N.Safarov, Tanlangan asarlar. – Uyalganlaridan mening zo‘rim bilan qilyaptilar, – dedi yanga og‘zini bekitib. S.Nurov, Narvon.

ZO‘R II

sifat. katta mahoratga, tajribaga ega bo‘lgan; o‘z ishi, kasbining ustasi bo‘lgan, mohir, kuchli; zabardast: zo‘r olim; zo‘r shoir; Toshkentda zo‘r olimlar ko‘p. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari. Zo‘r ekansiz-ku, tag‘in gapirishni bilmayman deysiz! O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

ZO‘R III

sifat; esk. qiyin, og‘ir: Bularni bilmasak, har qaysisini o‘ziga loyiq, o‘ziga munosib joyga qo‘ya olmaymiz. Unda o‘zimizga zo‘r keladi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari. Zo‘r kelsa, xo‘jayin beradigan to‘qqiz tanga haqini bermay qo‘ya qolar-da. S.Ahmad, Oqqadar.

O‘

O‘HHO‘

O‘HHO‘ I

undov. hayrat, ajablanish kabi hislarni ifodalaydi: – O‘ho‘, – dedi Siddiqjon, – juda o‘pirib tashlabsiz-ku! A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

O‘HHO‘ II

taqlid. yo‘tal tovushini ifodalaydi: (O‘roz:) Shoshmang, bu dardi harina oz-moz tutaqsin. Puf-puf... O‘ho‘, o‘ho‘, ah. Tutun jigarimni

ham qilib yubordi! Oybek, Tanlangan asarlar.

O'LAN

O'LAN I

ot. sernam o't, maysa: O'z uyim, o'lan to'shagim. Maqol. Ko'm-ko'k o'lanlar va ularning orasidan ilon izi bo'lib quyoshning nurida kumush tasmaday yarqirab turgan ariq va ariqchalar ko'rinib turadi. A.Qahhor, Sarob.

O'LAN II

ot. qo'shiq: o'lan ovozi; o'lan aytmoq; Hay-hay o'lan, jon o'lan, o'lan ko'pdir, yor-yor. Qo'shiqdan. Qora-qora qo'zilar Qo'yni boshlar, yor-yor. Qalam qoshli yangalar O'lan boshlar, yor-yor. M. Alaviya.

O'LMOQ

O'LMOQ I

fe'l. hayoti tugamoq, yashashdan to'xtamoq, qazo qilmoq: Kechga yaqin yo'l ustida yarador leytenant o'ldi. Oybek, Quyosh qoraymas.

O'LMOQ II

fe'l; esk. bo'lmoq: Bu kunlar boshimizda bir saxob o'lsa, ajab ermas. Zavqiy.

O'PKA

O'PKA I

ot. nafas olish organi: o'pka kasalligi; o'pkasini bosmoq; Uzoqdagi quyruqdan yaqindagi o'pka yaxshi. Maqol. O'pkamni qo'ltiqlab redaksiyalardan biriga qarab yugurdim X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

O'PKA II

ot. ta'na, gina, yozg'iriq: Mendan nima o'pkang bor?! So'zlashuv uslubi. Ra'no hanuz o'pka saqlab, Anvarning savollariga javob bermas, uning qiziqlik so'zlariga ham teskari qarab kular, kulgisini unga ko'rsatmas

edi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

O'Q

O'Q I

ot. 1. Kamonga qo'yib otiladigan nayza: *Aytilgan so'z — otilgan o'q.* Maqol. *U Hoshimjonga kamon, qamishdan bir talay o'q yasab berdi.* A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

2. Issiq qurollardan otiladigan turli xil snaryad: *O'q ovozig a odam to'planganda, mis ko'za qorni pachaqlanib, tuproqqa ag'nab yotar edi.* P.Qodirov, Qora ko'zlar.

O'Q II

ot. 1. Ikki uchiga g'ildirak o'rnatiladigan tekis qattiq predmet (yog'och, metall): *aravaning o'qi; mashinaning oldingi o'qi; Yefim Danilovich aravaning o'qiga oyoq qo'yib, chaqqonlik bilan chiqib oldi.* A.Muxtor, Opa-singillar.

2. Aylanuvchi jism qutblarini birlashtiruvchi tik chiziq, shu chiziqda joylashgan qism: *Yer o'z o'qi atrofida aylanadi.* Gazetadan.

O'QLI

O'QLI I

sifat. o'qi bor; o'q joylanadigan; o'qlangan: *o'qli miltiq; yetti o'qli to'pponcha; Ma'lumotlarga ko'ra, guruh a'zolari qurol-yarog' — Kalashnikov avtomati, Merkel miltig'i, ikkita silliq o'qli miltiq, o'q-dorilar, molotov kokteyli suyuqlik butilkalari, benzin qutilari, rasiyalar, shuningdek, jihozlar omborini jamlagan.* aniq.uz sayti.

O'QLI II

sifat. o'qqa o'rnatilgan; o'qi bo'lgan: *to'rt o'qli vagon; Agar vagon-sisternalarni to'kish-to'ldirishga uzatish va chiqarish parovozlar bilan amalga oshirilsa, ikki qo'sh o'qli*

g'ovakdan qoplamalar yoki yonmaydigan yuk bilan yuklangan vagonlar (platformalar) bo'lishi kerak. lex.uz sayti.

O'QLOV

O'QLOV I

ot; shv. o'qlog'i, xamir yoyishda ishlatiladigan uy-ro'zg'or buyumi: Oyim qo'lidagi xamir yoyib o'tirgan o'qlovi bilan boshimga astagina urdi. G'.G'ulom, Shum bola.

O'QLOV II

fe'l. o'qlamoq fe'lining harakat nomi shakli: Avtomat rolini ekipajning to'rtinchi a'zosi – o'qlovchi bajaradi va bu NATO tanklarining umumiy texnologik muammosi (fransuzlarning "Leklerk"i bundan mustasno). oz.sputniknews-uz.com sayti.

O'R

O'R I

ot. jarlik, chuqurlik; o'ra: Front orqasida o'r qazib turganda, Mulla Obiddan o'ttiz metrcha nariga bir katta to'p o'qi tushib, qattiq tovush chiqarib yoriladi. A.Qodiriy, Obid ketmon.

O'R II

sifat; folk. o'jar, johil: Hali bu bola yosh bo'lsa ham, yomon o'r bola ekan. O'zbek o'r bo'ladi-da, deyishayotirlar. Ravshan.

O'R III

fe'l. o'rlamoq; o'rmalamoq: Dastalarga chiqqan qurtlar, pilla o'rash o'rniga o'rib yurar, yakka-yakka o'rganlari ham pillani teshib, yana chiqib ketgan edi. N.Safarov, Oliyaxon Sultonova.

O'R IV

fe'l. bir necha qismni bir-biriga eshib, bir butun holatga keltirmoq: sochini ikkita qilib o'rmoq; arqon o'rmoq; Hafiza oq batis ko'ylagini kiyib, sochini bitta qilib o'rgan edi.

Mirmuhsin, Umid.

O'R V

fe'l. don o'simligi yoki o't-o'lanning yer sathi qismini o'roq bilan kesib olmoq: bug'doyni qisqa muddatda o'rib olmoq; Nima eksang, shuni o'rasan. Maqol. Mashrab indamay, o'roq o'rayotgan joyiga qarab ketdi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

O'RA

O'RA I

ot. sabzavot saqlash uchun yoki boshqa maqsadda maxsus qazilgan, og'zi tor, osti kengroq chuqurlik: sabzi o'ra; kir o'ra; Usta Olim ham qaynisini turishga ishorat qildi va o'radan sabzi olib, to'g'rashga buyurdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

O'RA II

fe'l. atrofini berkitmoq, qurshamoq, chulg'amoq: Gulzor o'rtasiga qo'yilgan so'rilar, atrofi gul bilan o'ralgan supalarda kishilar to'p-to'p borib gurunglashmoqda. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

O'RAMA

O'RAMA I

ot. xamirdan tayyorlanadigan taom turi: Men o'rama xonimni juda yaxshi ko'raman. So'zlashuv uslubi.

O'RAMA II

sifat. bir necha marta aylantirib o'ralgan, o'rab bog'langan: Biz bu dahmazadan qutulish uchun kech kirishi oldidan yelkanlarni bog'lab, e'tiqod bilan charm o'ramasiga yana Rasuli Akramning muborak ismlarini yozdik va xizmatkorim taklifiga ko'ra, bobosi duoyi xayrini ham qo'shib qo'yib, shu charm bilan barcha yelkanlarni qoplab tashladik. O.Muxtor, Muhabbat o'limdan kuchli.

O'RAMA III

fe'l. o'ramoq fe'lining bo'lishsiz shakli: Chaqaloqni bu daraja issiq o'rama, nafas ololmay qoladi. So'zlashuv uslubi.

O'RIM

O'RIM I

ot. beda, don o'simliklarining yig'im-terimi: bug'doy o'rimi; sholi o'rimi; beda o'rimi; Pastdagi bo'limlarning ekini o'rimga kelmay mol qo'yib yuborishdi. P.Qodirov, Qora ko'zlar.

O'RIM II

ot. soch, tola kabilarning o'rilgan holati: o'rimi yo'g'on soch; ikki o'rim soch; Ashurxon qoshlarini bir oz chimirganicha, bir o'rim sochining uchini o'ynab, indamay o'tirardi. S.Zunnunova, Olov.

O'RISH

O'RISH I

fe'l. o'rmoq fe'lining harakat nomi shakli; poyali o'simliklarni yig'ish: Davlatbekov pichan o'rish grafigini oshirib bajarishga jonjahdi bilan harakat qilyapti. P.Qodirov, Qora ko'zlar.

O'RISH II

fe'l. o'rmoq fe'lining harakat nomi shakli, sochni yig'ish: Sochlarini qirq kokil o'rishlarini ayting. Shuhrat, Shinelli yillar.

O'RTA

O'RTA I

ot. ikki nuqtaga nisbatan deyarli bir xil uzoqlikda joylashgan oraliq: hovlining o'rtasi; o'rtaga otmoq; o'rtaga solmoq; ikki o'rtada; yaqin o'rtada; qish o'rtasida; Garajning ichi ham shinam edi. O'rtada chuqurlik, devorda tokchalar, o'ng tomonda esa ballonlar!

T.Malik, Charxpalak.

O'RTA II

sifat. boshlang'ich bilan oxirgi me'yor oralig'idagi: o'rta yoshdagi; o'rta asrlar; o'rta barmoq; o'rta baho; o'rta ma'lumot; O'rta maktabni a'lo baholar bilan tamomlagan va shu maktabda muallimlikka qoldirilgan Murod G'aniyev. 1949-yilda tug'ilgan. Ma'lumoti o'rta. T.Malik, Charxpalak.

O'RTA III

fe'l; kam qo'll. kuydirmoq, qizdirmoq (achchiq, sho'r yoki shirali taom haqida); azoblamoq: Achchiq sho'rva ichimni o'rtab yubordi. So'zlashuv uslubi. Har qadamda qarg'aydi. "Seni deb bolamdan zurriyod qolmadi", deydi. Menga qolsa... – Mavluda o'rtandi. – Menga qolsa, etaklarini bolaga to'ldirib tashlamasmidim. T.Malik, Charxpalak.

O'SMA

O'SMA I

ot. qoshga rang berish, o'sishini yaxshilash maqsadida foydalaniladigan o'simlik, shundan siqib chiqariladigan suyuqlik: o'sma siqmoq; o'sma qo'ymoq; Qori pochchamning katta xotini Eshon oyim qoshiga o'sma qo'yish, pishillab uxlashdan boshqasiga yaramaydi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

O'SMA II

ot. shish, yomon shish, saraton kasali: Kasalning organizmida o'sma paydo bo'libdi. Tajribalardan ma'lum bo'ldiki, kobraning zahari hatto rak o'smasini ham o'sishdan to'xtata olar ekan. Gazetadan.

O'T

O‘T I

ot. olov, alanga: o‘choqqa o‘t yoqmoq; o‘t tushdi; o‘t olmoq; o‘t o‘chirmoq; Xatga tushding – o‘tga tushding. Maqol. Bu orada maydonchaga o‘t lovulladi. A.Muxtor, Opa-singillar.

O‘T II

ot. giyoh, ko‘kat, maysa, o‘lan: yovvoyi o‘t; begona o‘t; o‘t o‘rmoq; Bu yil o‘t ko‘p bo‘ladi. So‘zlashuv uslubi. Badaxshonda archazorlarda nafis bir o‘t bo‘lur edi, esingizdami? Dahkat atrofida, Osmon Yaylovda ham mo‘l edi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

O‘T III

ot. safro: o‘t pufagi; o‘t xaltasi; O‘ti badaniga yoyilib ketibdi. So‘zlashuv uslubi.

O‘T IV

fe‘l. boshqa bir nuqtaga harakatlanib yetmoq; ko‘prikdan o‘tmoq; daryodan suzib o‘tmoq; Ba‘zi navkarlar yo‘lida uchragan tirikjonning hammasini qamchilab o‘tmoqchi bo‘lsa, ba‘zi beklar qilich yalang‘ochlab, to‘polonni tig‘ bilan bosmoqchi bo‘lishadi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

O‘TA

O‘TA I

ravish. kuchli darajada, haddan tashqari: o‘ta qizdirilgan jism; o‘ta qisqa to‘lqin; Aruz vaznida “dom” o‘ta cho‘ziq hijo hisoblanadi va bu g‘azalda u bilan tugallangan rukn “foilun” ga emas, “foilon”ga tushadi. Adabiyot, 8-sinf.

O‘TA II

fe‘l. o‘tini yulmoq, begona o‘tlardan xoli qilmoq: sabzi o‘tamoq; sholi o‘tamoq; Tomorqada sabzi-piyoz o‘taydi. P.Qodirov, Qora ko‘zlar.

O‘TA III

fe’l. bajarmoq: direktorlik vazifasini o‘tamoq; o‘z otalik burchini to‘liq o‘tamoq; Otasi bilan akasi uning bu istagini ham o‘tamay qo‘yishmadi. Mushtum.

O‘TAR

O‘TAR I

ot. yaylovda boqiladigan qo‘ylarning yirik to‘dasi; yirik poda va u saqlanadigan joy: Mulk – sotuvga qo‘yiladigan hayvonlar, o‘tarlar, molxonalar, choponlar uyi, hayvonlarni so‘yishda foydalaniladigan nasos uskunasi. Gazetadan.

O‘TAR II

fe’l. o‘tmoq fe’lining sifatdosh shakli: Daryo o‘tar – tosh qolar, O’sma ketar – qosh qolar. Maqol.

O‘TIN

O‘TIN I

ot. qirqib, yorib, yoqish uchun moslangan yog‘och: o‘tin yormoq; quruq o‘tin; tandirga o‘tin qalamoq; Quruq o‘tin bir zumda lovullab yonib ketdi. M.Ismoilij, Farg‘ona tong otguncha.

O‘TIN II

fe’l. afv etishni, kechirishni iltimos qilmoq: U pichoqni tashlab, bir qo‘lini ko‘ksiga qo‘yib o‘tindi. Oybek, Qutlug‘ qon.

O‘TLI

O‘TLI I

sifat. yonib nur sochib turadigan: Uzoqda qop-qorayib, yarim osmonni to‘sib turgan adirning ustida, ufqda o‘tli iz qoldirib, yulduzlar uchadi. A.Qahhor, Maston.

O‘TLI II

sifat. o‘t, ko‘kat bilan qoplangan: Sedum

jumbo oilasiga mansub, ko'p yillik tur. Tog'li yonbag'rlarda, baland o'tli quruq tog'larda o'sadi. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

O'TMOQ

O'TMOQ I

fe'l. ma'lum yo'nalishda harakatda bo'lmoq: ostonadan o'tmoq; daryodan o'tmoq; It hurar, karvon o'tar. Maqol.

O'TMOQ II

fe'l. kesmoq, qirqmoq: Qattiq yog'ochga bolta yaxshi o'tmayapti. So'zlashuv uslubi.

O'TOQ

O'TOQ I

ot. ekin va ko'chatlar orasidagi begona o'tlarni yulib tashlash: g'o'za o'tog'iga chiqqan Oyshaxon kechki payt boshiga bir bog' o't qo'yib uylariga qaytdi. P.Qodirov, Erk.

O'TOQ II

sifat. biror xislati bilan boshqalardan o'tadigan, yuqori turadigan; afzal, a'lo: Mana, majlis a'zolari shunaqangi bir-biridan o'toq malaklar, parilar edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

O'Y

O'Y I

ot. fikr, xayol: o'yga botmoq; har xil o'yga bormoq; Sanobar javon oldida ko'ylak tanlar ekan, yana o'y surib ketdi. M.Xayrullayev, Ko'ngil.

O'Y II

fe'l. 1. Biror narsa bilan kovlab, chuqur hosil qilmoq; kovlamoq: yerni o'ymoq; devorni o'ymoq; Avaz uchi tirsakka o'xshagan silliq tosh topib, bo'zni o'yib, ikki qator chuqurchalar yasadi. P.Qodirov, Qora ko'zlar. 2. Chuqurcha hosil qiladigan qismini ajratib olmoq: Men ham lip etib hujraga kirib,

xumchadan yog' o'yib oldim. G'.G'ulom, Shum bola.

3. Naqsh, gul, tasvir va sh. k. ishlash uchun biror sirtga iz, o'yiqlash tushirmoq: *Takrorlaydi darslarin, Ko'zdan tugal o'tkazar, Toshga o'ygan xat kabi Puxtalab dilga yozar. Quddus Muhammadiy.*

4 ko'ch. Qattiq chimchilamoq: *Rohila qizning biqinini o'yib oldi. A.Qahhor, Og'riq tishlar.*

5 ko'ch. qattiq ruhiy azob bermoq: *Yurak-bag'rimni o'yding, Meni nomusga qo'yding. H.Olimjon.*

O'Z

O'Z I

olmosh. ishlatilishiga qarab kishilik olmoshlariga to'g'ri keladi: *o'z oyog'i bilan kelmoq; o'z ixtiyori bilan bermoq; O'z uyim, o'lan to'shagim. Maqol. O'zi – xon, ko'lankasi – maydon. Maqol. O'zi yo'qning ko'zi yo'q. Maqol.*

O'Z II

fe'l. [asli unlisi qattiq va qisqa] oldinga o'tib olmoq, avvalgiga nisbatan yuqori ko'rsatkichga ega bo'lmoq: *Goh choponining etaklarini pirpiratib qori pochcham o'zib ketadi, goh tumshug'ini oldinga cho'zib qari eshak o'zib ketadi, goh oldinga men chiqib olaman, goho xo'tikcha o'tib, shataloq otib hammamizni ortda qoldirib ketadi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.*

O'CH

O'CH I

ot. alamini olish uchun qilinadigan xatti-harakat, qasos, intiqom: *Onajon, yig'lamang, men o'g'limni o'ldirganlardan o'ch olaman! Mirmuhsin, Me'mor.*

O'CH II

sifat. qo'lga kiritish uchun astoydil intiluvchi, to erishmaguncha qo'ymaydigan: shirinlikka o'ch bola; pulga o'ch kishi; molga o'ch xotin; ichkilikka o'ch yigit; bilimga o'ch student; yangilikka o'ch yoshlar; Kichkinaligidan chiroyli bezaklarga o'ch qiz bu sovg'alarni bitta-bitta oladigan, keyinroq esa, yigit kechalari paxsa devor yonidagi giloslarning yoniga sekin hushtak chalib kelganda, yuragi o'ynaydigan bo'lib qoldi. O.Yoqubov, Er boshiga ish tushsa.

O'CH III

fe'l. yonishdan to'xtamoq: olov o'chdi; Gaz ozaysa, AGV o'z-o'zidan o'chib qoladi. Zaripovanning rangi quv o'chdi. T.Malik, Charxpalak.

O'NG

O'NG I

ot. qulay, muvofiq holat, fursat: U qochib ketishning o'ngini topolmay, qayrag'ochga suyanib o'tirib oldi. H.Nazir, So'nmas chaqmoqlar.

O'NG II

*ot. old, ko'rinib turgan yer; sirt, yuz: ko'z o'ngiga kelmoq; ko'z o'ngi qorong'ilashmoq; ko'ylakning o'ngini ag'darmoq; Qudrat sevgilisi yonida, uning husn-jamolini o'z ko'zi bilan ko'rib turibdi. Bu tush emas, o'ng, haqiqat. Z.Fatxullin, So'nmas yulduz. Qani endi, hozir shu tushim o'ng bo'lib qolsa. E.Raimov, Ajab qishloq. To'g'ri, oyijonimni sog'inganman, singillarim ko'z o'ngimdan nari ketmay qolishdi, birga o'qigan o'rtoqlarim: malla sochli Ortiqvoy, darsda uxlab o'tiradigan Shokirjon – hamma-
hammalarini sog'indim, ko'rgim keladi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.*

O'NG III

ot. amalda, haqiqatda sodir bo'ladigan voqea yoki hodisa, holat: Qudrat sevgilisi yonida, uning husn-jamolini o'z ko'zi bilan ko'rib turibdi. Bu tush emas, o'ng, haqiqat. Z.Fatxullin, So'nmas yulduz. Qani endi, hozir shu tushim o'ng bo'lib qolsa. E.Raimov, Ajab qishloq.

O'NG IV

sifat. 1. Gavdaning yurak o'rnashgan tomoniga qarama-qarshi tarafida joylashgan; zid. chap, so'l: o'ng qo'l; o'ng oyoq; o'ng yelka; o'ng biqin; Goh chap oyoq, goh o'ng oyoqda turib, arang o'ngacha sanadim. S.Siyoyev, Yorug'lik.

2. Xuddi kishi gavdasi old tomoniga nisbatan bo'lganidek, narsalarning old yo'nalishdagi, oldga qaragan holatdagi o'ng tomon qismi; zid. chap, so'l: yo'lning o'ng beti; Amudaryoning o'ng va so'l qirg'og'ida o'nlab yangi shaharchalar, posyolkalar bor. O'zbekiston qo'riqlari. Bu orada tanklarimiz jilg'adan birin-ketin chiqib, tepalikning o'ng yonbag'ridan o'rmay ketdi. A.Qahhor, Oltin yulduz.

3. o'ng tomon: Xotin asl o'rdaning ulug' muhtasham darvozasiga yaqinlashgandan keyin o'ngdagi yangi yo'lga burildi. A.Qodiriy, Mehrobdan chayon. Dushman goh o'ngdan, goh so'ldan kelar va har qayerda do'lday yog'ilgan o'qqa uchrar edi. A.Qahhor, Oltin yulduz.

O'NG V

fe'l. rangini yo'qotmoq: Yuvsam, o'ngib ketdi. Bu material hech o'ngmaydi. Salimning rangi yerday o'ngib: — Yo'q, yo'q, Bir Sinx o'zi qilgan bu ishni! — deb yubordi. P.Qodirov,

Avlodlar dovoni.

Gʻ

GʻALCHA

GʻALCHA I

ravish; shv. boʻyi past, miqti, pakana: Oʻn qadamcha narida supada gʻalcha yigit bilan qorachadan kelgan qiz turardi. A.Hasanov, Chiroqlar.

GʻALCHA II

sifat. oʻz tilidan boshqa tilga tushunmaydigan; gap-soʻzni tezda anglab, uqib ololmaydigan: Gʻalchani izzat qilsang, chorigʻi bilan toʻrga chiqadi. Maqol.

GʻARQ

GʻARQ I

sifat. Oʻzi bogʻlanib kelgan soʻz anglatgan harakat-holatning toʻla-toʻkis, butunlay yuz berishini bildiradi: Mevalar gʻarq pishgan kuz mavsumida uchrashishdi. Gazetadan.

GʻARQ II

ravish. suvga choʻkkan, suv qaʼriga botgan: Yaxshi bilan yomon oʻrtasi farqdir, buni bilmagan daryoga gʻarqdir. Y.Shamsharov, Qahramonlik yoʻli. Risolat otin koʻkarib ketgan erini koʻrib, qaynoq novvot choy tayyorlab, bosib-bosib ichirdi. Qoʻldosh otaning badani ilib, gʻarq terladi. H.Gʻulom, Toshkentliklar.

GʻARGʻARA

GʻARGʻARA I

ot; max. arqon yoki zanjir yordamida biror narsani tortish, koʻtarish uchun xizmat qiladigan moslama, oʻqqa oʻrnatilgan gʻaltak; chigʻir: Qoʻra yaqinida qazilib, ustida gʻargʻara oʻtqazilgan bir

quduq u yerdagilarning suv manbai edi. S.Ayniy, Qullar.

G‘ARG‘ARA II *taqlid. suv yoki boshqa suyuq narsani og‘izda tutib, tomoqni chayganda chiqadigan tovushni bildiradi: Namakob bilan g‘arg‘ara qilib yurib, kechagina zo‘rg‘a tuzatib oldi. A.Muxtor, Chinor.*

G‘ASHLIK

G‘ASHLIK I *ot. ruhiyatdagi dilgir, g‘ash holat; noxush, dilgir tuyg‘u, ta‘bi xiralik: Nega, mening dilim, titraysan nechun. Nega yuragimni tirnaysan, g‘ashlik? A.Oripov, Yillar armoni.*

G‘ASHLIK II *ot. xarxasha, injiqlik: Ertalab Anzirat xola kiyintirayotganida, bolaning g‘ashlik qilib yig‘layotganini, onasini yo‘qlaganini ko‘rib, ko‘ngil buzalib ketdi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.*

G‘ASHLIK III *ot. g‘ayirlik, dushmanlik: Sizlarga mening g‘ashligim yo‘q, ammo havasim keladi. Mirmuhsin, Me‘mor.*

G‘IJIM

G‘IJIM I *sifat. buklanib, ezilib, taxi tekisligi buzilgan: G‘ijim qog‘ozni kafti bilan yana tekislab, yana o‘qidi, ikkinchi anketani ham olib, solishtirib o‘qidi. A.Muxtor, Chinor.*

G‘IJIM II *sifat. siqim, changal: Belidagi bir qiyig‘ini jahl bilan shartta yechib, bir g‘ijim pulni yaltiroq g‘isht ustiga sochdi. A.Muxtor, Opa-singillar.*

G‘IRT

G‘IRT I *sifat. belgining kuchli darajasini qayd etadi: G‘irt omiman, bizga o‘qish qayda. Oybek, Nur qidirib.*

G'IRT II

taqlid. kesish, uzish yoki ishqalanishdan hosil bo'ladigan keskin tovushni bildiradi: *Eshik g'irt etib ochildi.* So'zlashuv uslubi.

G'OV

G'OV I

ot. biror tomonga o'tish, kirish uchun imkon bermaydigan qurilma, to'siq: *Bir uchiga arqon bog'langan yog'och – ko'tarma g'ovni tushirib, yo'lni to'sdi.* S.Nurov, Narvon.

G'OV II

sifat. ichi bo'sh; g'ovak: *Sekinroq, tosh bor devdim-ku, g'ov kalla, – degan ovoz eshitildi.* A.Ko'chimov, Halqa.

G'OZ

G'OZ I

ot. o'rdakdan katta, bo'yni uzun suv qushi: *g'oz turmoq; g'oz yurish qilmoq; Maqtanma g'oz, hunaring oz.* Maqol. *Anovi To'laganning erkatoyi! Minaman, deb g'ozlarni quvlagani quvlagan.* A.Qahhor, Og'riq tishlar.

G'OZ II

ot; s. u. kaloriya, kuch-quvvat berish darajasi: *g'ozni yo'q ovqat; Bu o'tinning g'ozni yo'q.* So'zlashuv uslubi.

G'OZ III

ot; tar. gaz; zarralari o'zaro kuchsiz bog'langan, bo'shliqni bir tekis to'ldirib turadigan yengil modda; zaharli gaz: *Kechagi borjom og'zi ochiq qolipti, g'ozni chiqqandan keyin, bir pulga qimmat.* A.Qahhor, San'atkor.

G'UJUR

G'UJUR I

ot; shv. g'ayrat: *Uning birdan g'ujuri kelib ketdi; bunday yo'llardan yura bilish ham o'zi uchun sinov ekanini o'ziga tan oldirdi.* Sh.Xolmirzayev,

Qil ko‘prik.

G‘UJUR II

taqlid. ba’zi mayda qushlarning sayraganda chiqaradigan tovushini bildiradi: qushlarning g‘ujuri; g‘ujur-g‘ujur sayramoq.

G‘UL

G‘UL I

ot; tar. turkiy xaqalar va mo‘g‘ullar; qo‘shinning markazida, podshoh, xon huzurida turuvchi maxsus harbiy qism: Xalil Sulton raqibining g‘uliga kuchli zarba berdi. B.Ahmedov, Ulug‘bek.

G‘UL II

ot. aybdorning bo‘yin, oyoqlariga kiygizib qo‘yiladigan jazolash asbobi; kishan: Zindonda bo‘yinlariga oyoqlariga g‘ul va zanjir bog‘lanib qaqqshab yotar edilar. S.Ayniy, Doxunda.

G‘O‘LABUR

G‘O‘LABUR I

ot. [f. g‘o‘laday qilib kesilgan, g‘o‘la kesuvchi] to‘ladan kelgan; chorpahil, baquvvat: Ikkinchi yoshroq, g‘o‘labur, miqtidan kelgan, serharakat, ko‘zlari o‘tkir odam. M.Osim, Iskandar va Spitamen.

G‘O‘LABUR II

ot. ikki tomonidan ikki kishi tortib ishlatadigan yirik tishli katta arra.

G‘O‘RILLAMOQ

G‘O‘RILLAMOQ

I

fe‘l. do‘rillamoq: Ali tirish dutorni olib, kuylarga tushdi va o‘zining g‘o‘rillagan yoqimsiz tovushi bilan poyma-poy yallalarni bir qator aytib chiqdi. G‘ayratiy, Mening yoshligim.

G‘O‘RILLAMOQ *fe‘l. shiddat bilan yelmoq, yelib kirmoq: Xonaning havosi yaxshi almashib turadigan bo‘lishi, ammo undan shamol g‘o‘rillab o‘tib turmasligi lozim, Gazetadan.*

SH

SHABLON

SHABLON I *ot; tex. [nem. andoza, namuna] biror narsaning qolipi; andoza: Chigit seyalkalarini sozlash uchun yaratilgan “PS-56” shablони respublika sanoati tomonidan bir necha yuz dona ishlab chiqarildi. Gazetadan.*

SHABLON II *sifat. ko‘r-ko‘rona taqlid qilishga asoslangan; bir qolipdagi, siyqasi chiqqan, chaynalgan: Notiqning shablon nutqiga xos tipik elementlarni topish uchun, ta’sirdan tashqari, o‘ziga xos talant ham bo‘lishi kerak. O‘zbek tili va adabiyoti.*

SHAHARCHA

SHAHARCHA I *ot. kichik shahar: Tuganmas kabi ko‘ringan, iztirobli, suronli yo‘l kechgа yaqin shaharchaga tutashdi. Oybek, Quyosh qoraymas.*

SHAHARCHA II *ravish. shaharliklarga xos: Bog‘ burchagidagi so‘rida shaharcha kiyingan bir yigit o‘tiribdi. A.Muqimov, Donishmand.*

SHAK

SHAK I *ot. Ramazon (Ro‘za) oyi kirishidan oldingi kun; ro‘za, arafasi: Pashmak Maxdum, so‘fi, yana bir necha obro‘li odamlarni chaqirib, ularni shak kuni palov bilan siylab, ro‘za kuni ularga og‘iz ochtirish*

kerak! M.Osim, Tilsiz guvoh.

SHAK II

ot. shubha, gumon: Men bilmadim, – dedi (usta) nihoyat, – shak yo‘q, og‘ir gap. O.Yoqubov, Larza.

SHAKARAK

SHAKARAK I

ot. [f.] qovun navlaridan birining nomi: Keyingi yillarda dehqonlar yana shakarak eka boshladilar. Gazetadan.

SHAKARAK II

ot. [f.] o‘simlikka tushadigan parazit hasharot, shira: Shaftoliga shakarak tushibdi. So‘zlashuv uslubi.

SHAMA

SHAMA I

ot. ishlatilgan choy quyqasi: Samovarchilik o‘lgudek mayda ish. Suv olib kel, o‘tin yor, og‘iz-burning kulga to‘lib puflab, cho‘p tiqib tur, piyola art, shamani to‘k ... Sh.Rizo, Qor yog‘di, izlar bosildi. Rixsi bir qo‘lida shamasidan suv silqib yotgan choynakni ushlaganicha, titrab o‘rtada turardi. S.Zunnunova, Gulxan.

SHAMA II

fe‘l. [a. hazil qilmoq] imo-ishora, luqma: shama qilmoq; “Men ham bo‘yimda bo‘lganimda...” “Taajjub... – o‘ylandi Dildor. – Mening bo‘yimda bo‘lganini bu qayoqdan biladi? Nega bunga shama qilyapti?” H.G‘ulom, Binafsha atri. Yigit shamani tushundi. Yuziga sezilar-sezilmas qizil yugurdi. M.Ismoiliy, Odamiylik qissasi.

SHAMSIYA

SHAMSIYA I

ot. [a. quyoshga, quyosh yiliga oid] quyosh nuridan, yog‘in-sochindan saqlanish uchun tutiladigan soyabon; zontik: Rim ustida shamsiyadek tumanli osmon, Katta sirkka sig‘ishmasdan qaynar olomon: “Odam bilan

hayvon o‘yin ko‘rsatar emish...” (Bunday qiliq bizning uchun qandayin erish!...). U.Nosir. Nil va Rim.

SHAMSIYA II *ot. [a. quyoshga oid, aloqador] Quyoshning yillik harakat sikliga qarab belgilanadigan, 365 yoki 366 kundan iborat, 21-martdan boshlanadigan yil; quyosh yili (Shamsiya yili quyidagi oylardan iborat: hut, hamal, savr, javzo, saraton, asad, sunbula, mezon, aqrab, qavs, jadiy, dalv): Quyoshning Yer atrofida yillik ko‘rinma aylanish davri – tropik yil. Ushbu yil Quyosh kalendarini tuzishda asos qilib olinadi va ular shamsiy (yoki quyosh) kalendari deyiladi. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.*

SHAR

SHAR I *ot. [r. bo‘yoq va undan qoladigan dumaloq dog‘] doira, kurra, dumaloq jism: Yer shari; havo shari; sharning sirti; Momaqalldiroq shunday qattiq gulduradiki, go‘yo qo‘rg‘oshindan yasalgan katta-katta sharlar toshlarga urilib, tog‘lardan pastga yumalayotganday eshitildi. Sh.Rashidov, Quدراتli to‘lqin. Ularning shakli ham qiziq: biri tuxumga, biri yer shariga o‘xshaydi, ba‘zisi qayroq toshday uzunchoq va silliq. H.Nazir, So‘nmas chaqmoqlar.*

SHAR II *taqlid. shiddat bilan yomg‘ir (jala) yoqqanda, gazmolni yirtganda, o‘roq o‘rganda chiqadigan tovushni bildiradi: shar-shar yog‘moq; O‘roq o‘tkir edi. O‘ralib-chaplashib o‘sgan qalin maysani “shar-shar” yiqib borar ekan, o‘zi ham zavqlandi. Oybek, Qutlug‘ qon.*

SHARQ

SHARQ I *ot. [a. ko‘tarilish, chiqish tomon] dunyoning to‘rt tomonidan biri; g‘arbga qarama-qarshi bo‘lgan*

YIL2836
tomon, quyosh chiqadigan tomon; kun chiqish: *Ot ko'chaning sharqiga yurib yana shimolga burilib, tor ko'cha bo'ylab uzoq ketdi.* A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

SHARQ II

taqlid; ayn. sharaq: Sanobarxon darvozani ustidagi kichkina bosma qulf bilan sharq etib berkitdi-da, Adolatga ergashdi. S.Zunnunova, Gulxan.

SHARQIY

SHARQIY I

ot; tar. yurib turib naqorat bilan aytiladigan qo'shiq; marsh qo'shig'i: Bolalar sharqiy aytdilar. A.Qahhor, Sarob.

SHARQIY II

sifat. sharq tomonda joylashgan; sharqdagi, kun chiqishdagi: Sharqiy Yevropa, Sharqiy mamlakatlar.

SHART

SHART I

YIL2836
ot. [a. talab; holat, vaziyat; tartib-qoida] bajarilishi, qabul qilinishi lozim deb belgilangan talab: ... rostgo'ylikni, hamdardlikni va hamkorlikni kelgusida birgalikda kechiriladigan hayotning asosiy sharti qilib qo'ygan va turmushlarini shu asosda boshlagan edilar. H.G'ulom, Binafsha atri. *Shuning uchun Yo'lchining iltimosiga darrov ko'nib, shart bo'yicha, Shoqosimga ovqat, yotish uchun juvozxona oldidan bir hujra berdi.* Oybek, Tanlangan asarlar.

SHART II

fe'l. zarur, lozim: Vrach belgilagan tartibga itoat qilishingiz, parhez saqlashingiz shart. H.G'ulom, Binafsha atri. *Bugun kelishingiz shart. Bu jang uzoqqa bormaydi. Lekin Xuroson qo'shini shay bo'lib turmog'i shart!* Mirmuhsin, Me'mor.

SHART III

taqlid. keskin harakatni bildiradi: Simni shart etib

uzib tashlamoq; Lekin Ahmadjon hamon shiyponda mixlanib o'tirar, ko'z oldida Dildor jonlanar, uning shart-shurt so'zlari, azbaroyi quvnoqligidan o'qtin-o'qtin qiyqirib kulishi quloqlariga eshitilganday bo'lardi. H.G'ulom, Binafsha atri.

SHAY

SHAY I

ot. [a. narsa, buyum; nimadir] narsa, predmet: U, (Rahmonali) hikoya qiladi: "Muhabbat bir balo shaydir, giriftor bo'lmagan bilmas". N.Safarov, Katta karvon yo'lda.

SHAY II

sifat. tayyor holga keltirilgan; tayyor, taxt: Klubda stellar yasatib bo'lingan. O'tirishni boshlashga hamma narsa shay. M.Xayrullayev, Ko'ngil.

SHAYTON

SHAYTON I

ot. [a. iblis, jin; ajina] odamlarni din yo'lidan ozdiruvchi afsonaviy maxluq, iblis: Ibodat qilmaslik umuman gunoh emas, lekin ibodat qilmagan kishi shaytonning gapiga kirib qilmagani uchun gunoh hisoblanadi. A.Qahhor, Qabrdan tovush.

SHAYTON II

ot; s.u. [a.] sathning tekis ekanini aniqlashda ishlatiladigan asbob: Gorizont tekisligini shayton yordami bilan bilish mumkin. "Astronomiya" darsligidan.

SHAYTON III

sifat. ustomon, sho'xchan va quv: Otabek Kumushning so'z o'yiniga ajablanar va "Hoy, shayton" degandek unga qarar edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar. Anavi magazinchi bor-ku. O'lgudek shayton. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi.

SHAG'AL

SHAG‘AL I *ot. mayda tosh qatlami yoki uyumi: Shag‘al to‘kilgan yangi yo‘lda paxta ortgan yuk mashinasi to‘xtadi. S.Ahmad, Qadrdon dalalar.*

SHAG‘AL II *sifat; shv. kayfi baland, g‘irt mast: Boysaribiy boyvachchalar bilan qimiz ichib, shag‘al mast bo‘lib, kayf-safo surib o‘tirib edi. Alpomish.*

SHASHKA

SHASHKA I *ot. [r. shaxmat qolipida yasalgan so‘z] oq, qora kataklarga oq, qora dumaloq yassi donalar terib o‘ynaladigan o‘yin: shashka taxtasi; shashka donasi; shashka o‘ynamoq; shashka o‘yini qoidalari; Mahkumlar stolda o‘ynaladigan o‘yinlardan foydalanish huquqiga ega, shuningdek ularga o‘zlariga tegishli bo‘lgan shaxmat, shashka, domino va nardalardan foydalanishga ruxsat etilishi mumkin. lex.uz sayti.*

SHASHKA II *ot; max. [r.] dumaloq yassi shaklda tayyorlanadigan portlovchi modda: portlovchi shashka; yondiruvchi shashka; tutundan to‘siq hosil qiluvchi shashka; Jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslardan 114 dona qurollar: 2 dona pistolet, 2 dona qo‘lbola usulda yasalgan qurol va 110 dona ov qurollari, 1340 dona o‘q-dorilar, 1 dona trotil shashka va 2 dona granatalar, 46 kilogramdan ziyod portlovchi moddalar hamda 1 dona qo‘lbola usulda yasalgan portlovchi qurilmalar ashyoviy dalil tariqasida olingan. zarnews.uz sayti.*

SHEVA

SHEVA I *ot. noz-karashma, ishva: Bir qiz keldi sheva bilan, Necha g‘amza, jilva bilan. Nurali va Erali.*

SHEVA II *ot; tlsh. tilning mahalliy doiradagi ko‘rinishi:*

O'zbekistonning ayrim hududlarida, shuningdek, Afg'onistondagi o'zbek shevalarining ba'zilarida hozir ham "ishonma" o'rniga "inonma" shaklida qo'llanadi. Adabiyot, 8-sinf.

SHILDIR

SHILDIR I *taqlid. narsalarning yengil urilishidan yoki suv oqishida chiqadigan tovushni bildiradi: Suv shildir, bulbul qo'shig'i, Feruza ko'k, zangori yaproq. Uyg'un. Saylanma.*

SHILDIR II *fe'l; ayn. shil so'zi: Qanaqa yigit ekan? Kim ekan? Yomon, shildir yigitlardan emasmikan? Mirmuhsin, Umid.*

SHILLIQ

SHILLIQ I *ot. shilliqqurt; quruqda yashaydigan qorinoyoqli, o'pkali molyuskalar: Namli va bulutli havoda o'rgimchaklar, shilliqlar tug'iladi, shudgordan boshqa oziq topolmagandan so'ng yangi o'sib chiqqan g'ozalarni qirqishga boshlaydi. A.Qodiriy, Obid ketmon.*

SHILLIQ II *ot. suyuq yopishqoq yelimsimon modda: shilliq parda; Sog' kishining nafas yo'llari qurib qolmasligi va changdan saqlanishi uchun unda bir oz shilliq bo'ladi. N.Ismoilov, Kasallarni parvarish qilish.*

SHILT

SHILT I *taqlid. yumshoq narsaga urganda hosil bo'ladigan tovushni bildiradi: Sigir sochoqli uzun dumini havoda o'ynatgan edi, uchi shilt etib Toshxonning yuziga tegdi. A.Mirahmedov, O't yuraklar.*

SHILT II *taqlid. harakatning tez va keskin holatini bildiradi: Qudrat davradan shilt chiqib, orqaga o'tib ketdi.*

YIL2836

M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha.

SHIM

SHIM I

ot. gavdaning beldan past qismiga kiyiladigan ust kiyim: Harakatining zo‘rligidan Rahimning sepkil betlari, dukki peshonasi terlab, qizil maykasi shimidan chiqib ketgan edi. H.Nazir, So‘nmas chaqmoqlar.

YIL2836

SHIM II

fe‘l. suyuq holatdagi narsani o‘ziga singdirmoq: Kechqurunga borib havo birdan sovib, yomg‘ir yog‘di. Avvaliga maydalab yog‘di-yu, yerga o‘tirgan changdek singib keta berdi. Qanchalik yog‘sa, hammasini qaqragan yer shimib olardi. Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin.

YIL2836

SHIP

SHIP I

ot. xonaning tepa tomoni: Shishaning tagiga yo‘g‘on shapalog‘i bilan ikki marta urdi, po‘k sachrab chiqib, shipga tegdi. Cho‘lpon, Kecha va kunduz.

YIL2836

SHIP II

taqlid. yengil qadam tashlaganda chiqadigan tovushni bildiradi: Shamol borgan sari avjiga chiqar, hovlidagi yong‘oq barglari shovullab shoxlari g‘irchillar allakim ship-ship qadam bosib, ayvon labiga kelayotgandek bo‘lardi. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

SHIRA

SHIRA I

ot. mevaga shirinlik xususiyati beruvchi moddalar: shirasi ko‘p uzum; O‘riklar shira bog‘labdi. So‘zlashuv uslubi. U bir necha lahzada kosani tushirib, yupqa po‘stloq ichidan shirasi tomib ketguday bo‘lib turgan shaftoliga qo‘l urdi.

YIL2836

M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha.

SHIRA II

ot. o‘simlikka tushadigan parazit, hasharot, shakarak: *Bodring palagini shira bosibdi. Shaftoliga shira tushibdi.* So‘zlashuv uslubi. *Gap bunday, o‘rtoq agranom, g‘o‘zalarimizga hammasiga shira tushib ketibdi.* X.To‘xtaboyev, Sariq devni minib.

SHIRINCHA

SHIRINCHA I *ot; tib.* bolalarda organizmning zaiflashuvi tufayli badanga mayda qizil yara-chaqaning toshishi bilan ifodalanadigan kasallik: *shirincha toshgan bola; shirincha yarasi.*

SHIRINCHA II *ot.* sachratqining xalq orasida tarqalgan nomi.

SHIRCHOY

SHIRCHOY I *ot.* maromi bilan choy, tuz, saryog‘ va murch solib qaynatilgan sut: *shirchoy ichmoq; Nonushtaga odatdagidek, shirchoy tayyorlagan edi.* S.Anorboyev, Mehr.

SHIRCHOY II *ot.* atirgullilar oilasiga mansub, ildizi bo‘yoq va ishqor moddalariga boy ko‘p yillik o‘t.

SHIYDAM

SHIYDAM I *sifat.* hech narsasi qolmagan, hech narsa yo‘q; bo‘m-bo‘sh, quruq, yalang‘och: *Meni yana chaqirsinlar deb cho‘ntagingni qilar ship-shiydam.* A.Oripov, Omad.

SHIYDAM II *sifat; shv.* yaxshi kiyingan, yasangan, bashing: *Shiydam bo‘lib yurar edi. Salla o‘rab, kiyinib turar edi.* Alpomish.

SHISH

SHISH I

ot. organizm to'qimalarining tashqi ta'sir yoki kasallik tufayli bo'rtib chiqishi; bo'rtma; o'sma: *Agar bu shish gazak shishi bo'lsa, paxtadog' foyda qiladi, lekin rak shishi bo'lsa, avj oldiradi.* A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

SHISH II

fe'l. qabarib chiqmoq, gumbaz shaklida ko'tarilmoq: *Kechga borib oyoqlarim salqib, shishadi. Uning oyog'i kasal. Salqin tushishi bilan shishib ketadi, og'riydi.* O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

SHOL

SHOL I

ot. biror a'zoning harakati cheklanishi yoki sezmay qolishi bilan kechadigan kasallik; falaj: *shol bo'lmoq; Oyog'im shol, o'rnimdan qo'zg'alolmayman.* So'zlashuv uslubi. *Kampirim ishga yaramaydi. Shol bo'lib qolgan. Otasi ham shol bo'lib o'lgan.* S.Ahmad, Hukm. *U juda sekin qimirlar, shol odamdek qaltirar edi.* J.London, Hayotga muhabbat.

SHOL II

ot. yungdan to'qilgan qalin mato, yung gazlama: *shol bozori; Ikki qiz chayqalgan choynak-piyolalarni, tuya yungidan to'qilgan shol dasturxonga o'ralgan nonlarni keltirib, mehmonlar oldiga qo'ydilar.* S.Ayniy, Qullar. *Uyida qaysi sholchaga xokandozdan cho'g' tushib, qancha joyi kuyganini, qaysi o'g'li sholg'omni yomon ko'rishi, qaysi qizning sochiga sirka oralagani hammasini bir pasda mahallaga yoyib chiqadi.* O'.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

SHOL III

ot; esk. dag'al to'qilgan yung gazlama; shol ro'mol: *Kuzda opamni uzatamiz, deb dadam bilan sholcha*

olib kelgan edi. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

SHOL IV

ot. bo‘yinga osib yoki teshigidan kiygizib qo‘yiladigan jazo taxtasi: Soldilar shol bo‘yniga, Kunda – oyoqqa. Shu yo‘sin hukm etdilar Qirq kun qamoqqa. G‘ayraty.

SHON

SHON I

ot; max. [f. asalari uyasi katagi; yelka kuragi] mahsi yoki etik qo‘njiga uriladigan tayoq-qolip: Unsin shon qoqilgan, bo‘yi bir qarich kelar-kelmas tayyor bachkana mahsilarni silliq yog‘och bilan kuchi boricha shiqalab, so‘ng qora gul surkab, ularga pardo beradi. Oybek, Qutlug‘ qon.

SHON II

ot. [a. ish, aloqa, munosabat; qadr-qimmat, obro‘, ahamiyat; manfaat] 1. Izzat-obro‘, mavqe: Hayotga yomon yo‘lni qo‘yib, yaxshi yo‘ldan borish — abadiylik yo‘lidir. Shu yo‘ldan borgan kishining nomi o‘chmaydi, uning shoni umridan uzoq yashaydi. M.Ismoil, Odamiylik qissasi.

2. Erishilgan hurmat, obro‘, sharaf, shavkat: Bobur Mirzodek bobolarimizning shon-shavkati aynan bir lahzada qabul qilgan qat‘iy qarorlari, biror lahza unutilmagan. G‘.G‘ulom, Vaqt.

SHONA

SHONA I

taroqsimon gulbarg, g‘o‘za g‘unchasi: Gulparast, deb atamang, ishimizdan bexabar, Shonalar sanab yurgan mehnatkash qizlar edik. G‘.G‘ulom, Tanlangan asarlar.

SHONA II

ot; tar; ayn. taroq: Shona bilan zulfin tarab o‘rganlar, Oyna olib, oq yuzini ko‘rganlar. Fozil shoir. Qizlar tongda buloq tomon borardi, Yuvinishib, bari sochin tarardi, Har birin boshida chiroyli shona, Ko‘rar ko‘ngil qushi shunda

koshona. M.Alaviya.

SHONA III

ot. g‘o‘za g‘unchasi.

SHONALA

SHONALA I

fe‘l. shona chiqarmoq, shona paydo qilmoq (g‘o‘za o‘simligi haqida): G‘o‘zalar endi shonalab, ko‘sak bog‘lab kelayotgan bir mahalda shahar zavodlariga paxta tashilishi G‘ulomjonni ajablantirmadi. M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha. Har yil shonalangan g‘o‘za boshiga Egilding unutib polaponingni. O.Hojiyeva, Mustaqil vatanni baxt nuri chaysin.

SHONALA II

fe‘l. sochini taramoq: Gulchehra sochini yuvib, shonalab turgan chog‘ida, o‘g‘il o‘rnida ko‘rib yurgan g‘ozi oldiga kelib, yiqilib o‘lgan edi. Erali va Sherali.

SHOVUL

SHOVUL I

ot. otquloqqa o‘xshash, qorabug‘doylar oilasiga mansub, bargi mayda, ta‘mi nordon, ovqatga ishlatiladigan ko‘p yillik o‘simlik; qo‘ziquloq: sho‘rvaga shovul solmoq.

SHOVUL II

sifat. juda ko‘p, g‘uj-g‘uj; shig‘il: Biz g‘o‘za paykali oralab yong‘oqday shovul ko‘saklarni sanashib, mashina to‘xtagan tarafga qarab bordik. H.Nazir, Mexanizator.

SHOX

SHOX I

ot. muguz: Ho‘kizning shoxiga ursang, tuyog‘i zirqiraydi. Maqol.

SHOX II

ot. daraxt tanasidan yonga o‘sib chiqqan o‘simta: Shig‘il meva qilgan to‘rt tup behining shoxlari yalang‘och bo‘lib qoldi. S.Ahmad, Kiprikda qolgan

tong. Keyin qalpoqchamni olgach, olma daraxtining shoxiga chiqib olgan olako'z boladan so'radim. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.

SHOXLAMOQ

SHOXLAMOQ I *fe'l. shox, butoq chiqarmoq, shox otmoq (o'simlik haqida): Zokir ota g'o'za shoxlasa, ko'sak ko'payadi, degan fikrga qo'shildi, lekin hosil ortadi, degan fikrni rad qildi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari. To'rt yigit birdan to'rt tarafga shoxlab ketgan, quchoqqa sig'maydigan yong'oqlarga chiqib, uzun xoda bilan qars-qars qoqa berdi. O.Hojiyeva, Yamoqchi ko'chdi.*

SHOXLAMOQ II *fe'l. shoxi bilan suzmoq: Shu topda u raqibini shoxlayman deb boshini toshga urgan qo'chqorga o'xshaydi R.Rahmon, Mehr ko'zda.*

SHOXLI

SHOXLI I *sifat. poyasidan shox o'sib chiqqan; sershox: shoxli daraxt; shoxli g'o'za.*

SHOXLI II *sifat. boshida shoxi bor: shoxli qo'ylar; shoxli kiyik; shoxli qoramol; Birovi shoxli qo'y, birovi sariq echki, birovi qog'ozga o'ralgan pul, bir xillari katta tog'orada to'rt quloqli somsa tashlab ketishadi. X.To'xtaboyev, Sariq devni minib.*

SHOXSIZ

SHOXSIZ I *sifat. shoxi, butog'i yoki novdasi bo'lmagan, shox-shabbasi kesilgan: shoxsiz daraxt.*

SHOXSIZ II *sifat. boshida shoxi yo'q, to'qol: shoxsiz echki; shoxsiz mol; Toy hammadan uzoqdan – Beshqo'rg'ondan o'ziga o'xshash yuvosh, shoxsiz sigirini oldiga solib kelardi. O'.Hoshimov,*

Dunyoning ishlari.

SHTAT

SHTAT I

ot. [nem. davlat, boshqaruv] AQSh, Braziliya, Meksika, Venesuela, Nigeriya federativ davlatlarda: federatsiya tarkibiga kiruvchi va ma'lum darajada o'z-o'zini idora qilish huquqiga ega bo'lgan davlat ma'muriy- hududiy birligi: Hindistonning Madras shtati; R.Thakur Yevropa mamlakatlariga, Yaponiya, Amerika Qo'shma Shtatlariga bir necha marotaba safar qiladi. "Adabiyot" darsligi.

SHTAT II

ot. [nem. davlat, boshqaruv] korxona, muassasa xodimlarining doimiy, barqaror shaxsiy tarkibi, ularning lavozim va maoshlari ko'rsatilgan ro'yxati: Shtatni qisqartirish orqali tejalgan bir necha ming so'm ko'zga ko'rinyapti. O'zbekiston qo'riqlari. Tortmadan papkaga solib qo'yilgan shtat ro'yxatini oldim. Gazetadan.

SHUVOQ

SHUVOQ I

ot. mayda oqish bargli, o'ziga xos hidli ko'p yillik yovvoyi o'simlik: Yerda – adirlarda yashillik unib chiqayotir: maysalar, shuvoqlar, qo'zigullar... Sh.Xolmirzayev, Saylanma.

SHUVOQ II

ot; shv. suvoq: Hatto tom(ni) shuvoq qildirganda ham bormadim. S.Ahmad, Sud.

SHO'R

SHO'R I

ot; folk. toleyi past, baxtsiz, bechora; sho'rlik: peshanamning sho'ri; Sho'ring qurg'ur. Xudo bandasini yaratganda peshanasiga "Chorakor bo'lasan" deb yozmasin. E-ha, kambag'alning sho'rini asti so'ramang. M.Ismoil, Farg'ona tong otguncha.

SHO‘R II

ot. 1. Tuproq tarkibida tuzning ko‘pligidan yer betida hosil bo‘lgan tuz moddasi: Yerda hali sho‘r ko‘p. Sotiboldi otam ham mening fikrimni tasdiqlayaptilar. N.Safarov, Xadicha Ahrorova. O‘rmonjon sho‘r bosgan yerdan ilon izi bo‘lib o‘tib, to‘qayga kirib ketgan tuproqtepani qamchining sopi bilan ko‘rsatib: – Kanal! – dedi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

2. Terning ust-boshga tepishidan kiyimda hosil bo‘ladigan tuz, oq dog‘: Erta-yu kech tosh maydalab yelkalarini bir ellik sho‘r bosgan yigitlar (darvishga) “Yo‘lingdan qolma!” deyishibdi. S.Anorboyev, Oqsoy. Ot yo‘rttirib Yusuf Madyorov kelib qoldi. U hamon temiryo‘lchi kiyimida – egnida qora kitel, terining sho‘ri yelkasida oqarib yotardi. Sh.Toshmatov, Erk qushi.

SHO‘R III

ot. turkiy millat nomi: sho‘r tili.

SHO‘R IV

sifat. tuzli, tuzi ko‘p: sho‘r bo‘lib qolmoq; sho‘r qilib qo‘ymoq; sho‘r baliq; Qayla sho‘r. Hali osh vaqtida oshnamga tuzini past qilib qo‘yibsani yoki sho‘r qilib qo‘yibsani deb bahona qilaman-da, katta janjal chiqaraman. Hamza, Tuhmatchilar jazosi.

SHO‘RA

SHO‘RA I

ot. bargi oqish tovlanadigan o‘t, olabo‘ta: Ariqning narigi yonida kakra, supurgi, sho‘ra, sassiqkana, yana allaqanday yovvoyi o‘tlar g‘ovlab yotardi. A.Muxtor, Opa-singillar.

SHO‘RA II

ot. uzum mevasining gulga kelib qolgan holati (oqish tovlanadi): Birinchi xomtokni tok novdalarida sho‘ra paydo bo‘lishiga qarab aprel oyining oxirida o‘tkazish ma‘qul. M.Sobirov, Xomtok.

SHO'RAK

SHO'RAK I

ot; ayn. qamg'oq (sharsimon yumaloq o'sadigan, urug'i pishganda, ildiz bo'g'zidan uzilib, shamol bilan uzoq-uzoqlarga dumalab ketadigan mayda tikanli cho'l o'simligi): Butalardan qum akatsiyasi, chala butalardan shuvoq, pechak va sho'raklar juda ko'p tarqalgan. Geografiya, 7-sinf. Bir sho'rakman – yumaloq xas. Qurigan jismim. E.Vohidov, Istanbul fojiasi.

SHO'RAK II

sifat. tuzli, sho'r; ba'zi ovqat bildiruvchi qo'shma so'zlar tarkibida ishlatiladi: no'xatsho'rak.

SHO'RLIK

SHO'RLIK I

ot. sho'r holat, sho'r ekanlik: Yaginda (Chortoqda) kovlangan quduqdagi suvning sho'rlik darajasi Qora dengiz suviga juda o'xshash. F.Sirojiddinov, Chortoq havosi.

SHO'RLIK II

sifat. toleyi past, baxti qora; bechora: Uy egasi xo'mrayib keldi, Qopga soldi yettovini, Sho'rlik ona chopdi ketidan, Uzoq-uzoq quvlab bordi u. S.Yesenin, It haqida doston.

CH

CHAKKA

CHAKKA I

ot. bosh suyagining quloq ustidan peshanagacha bo'lgan qismi: chakka suyagi; telpakni chakkaga bostirib kiymoq; chakkasiga gul taqmoq; Uy besaranjom bo'lsa, oqibati shu... – Ahmadjon ko'nglidan o'tkazdi. – Na yemishda lazzat, na yotishda rohat..." Chakkalarida yana qattiq, og'riq turdi. H.G'ulom, Binafsha atri.

CHAKKA II

ot. [f. tomchi, tomish, oqim] shipdan sizib tomadigan suv: Chakka o'tgan uylarning ichida

ko'lmak hosil bo'lgan edi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lg'in.

CHAKKA

ot. [f. tomchi, tomish] qatiqni xaltaga solib, suvini sizdirib tayyorlangan mahsulot, suzma; (dialektal shakli chakki): Chakkang bo'lsa, olib kel! So'lashuv uslubi.

CHAKKI

CHAKKI I

ot; ayn. chakka; tomchi: Chakki o'tgan eski tomga o'xshayman. Ko'zimdan yomg'irlar to'kilar tinmay. M.Yusuf. Saylanma.

CHAKKI II

modal. yomon; qoniqarsiz: Go'zallarimiz – chakki emas, – deydi polvon. A.Qodiriy, Obid ketmon.

CHAL

CHAL I

fe'l. musiqa asbobida biror kuy, ohang ijro etmoq: Nog'orachi yigit usta ekan! Shunday berilib, shunday terga botib chaldiki, Osmon pardasini yirtib yuborguday bo'ldi. O'.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

CHAL II

fe'l. birovning oyog'ini o'z oyog'i bilan ilib, tepib, uni yiqitmoq yoki gandiraklatmoq: Zarina epchillik bilan Siparangizni chalib, uni yiqitib yubordi. M.Osim, Karvon yo'llarida.

CHAL III

fe'l. o'ramoq, bog'lamoq, taqmoq: Go'ro'g'li shamshirin beliga chaldi. Gulshanbog'. Baland tog'ning boshin chalgandir tuman. Alpomish.

CHALMA

CHALMA I

ot. do'ppi, to'n va shu kabilarning chetiga tutiladigan ensiz jiyak: do'ppi chalmasi; ta'n chalmasi.

CHALMA II

ot. qo'y-echki oyog'i ostida to'planib, qatlam hosil qilgan go'ng: Abdusamad ertalabdan kun qiyomga yetguncha pishillab chalma chopdi. Sh.Bo'tayev, Qo'rg'onlangan oy.

CHALMA III

ot; shv; ayn. salla: Choponining ustidan chakmonini kiydi, boshini chalmasi bilan tang'idi. Sh.Toshmatov, Erk qushi.

CHALG'I

CHALG'I I

ot. [chal – “tag qismiga urib yiqit”+g'] uzun dastali katta o'roq: Qo'lida chalg'i ham bir ohangda shirt-shirt etib tortilar edi. O'.Umarbekov, Sevgim, sevgilim. Hovlida o'tirib, zambilg'altakning bo'shagan tirsagini sozladi, chalg'ining tig'ini peshladi, o'zini yupatdi, hatto sal ovunganday ham bo'ldi, keyin, kech tushganda qarasa, taqron joyda toq o'zi o'tiribdi, dardlashgudek mahrami yo'q, yig'layin desa, ko'r bo'lgur ko'zga yosh kelmaydi. MM.Do'st, Dasht-u dalalarda.

CHALG'I II

fe'l. [chal – “adash”+g'i “takroriylik” ma'nosini ifodalovchi qo'shimcha] asosiy ish, mavzudan bir necha marta bir oz chetga chiqmoq, yo'l-yo'lakay boshqa ish, mavzuga alaxsimoq: Oltmishinchi yilning kuzida chet elda yurganida, nedir bir qiziq tomoshaga chalg'ib, samolyotga kechikdi. M.M.Do'st, Lolazor. Yo'q, bekachim, Men shunchaki chalg'idim gapdan. A.Oripov, Saylanma.

CHAMAN

CHAMAN I

ot. [f. o'tloq, gulzor, saylgoh] gulzor: Bulbul chamanni, odam vatanni sevar. Maqol. To'yga hozirlangan kelinchak singari yasanib, o'z jamolini ko'z-ko'z qilib quyoshga intilgan xilma-xil

CHAMAN II

gullar chamandek ochilib, qishloq husniga husn qo'shardi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin. Qading niholig'a jon gulshanin chaman qilg'il. A.Navoiy, Qilg'il.

sifat. [qoz. kasal] sustkash, zo'rg'a-zo'rg'a harakat qiladigan: chaman ot.

CHAP

CHAP I

ot. gavdaning yurak joylashgan tomonidagi; so'l: chap qo'l; chap yelka; Taajjubki, uning chap oyog'i uvushgandek, o'ng qo'lining barmoqlari ham dir-dir titrardi. S.Siyoyev, Yorug'lik.

CHAP II

taqlid; ayn. chalp: Valivoy do'rdaygan lablarini chap-chap yaladi. H.Nazir, O'tlar tutashganda.

CHAPLA

CHAPLA I

fe'l. kaftiga olib urib yopishtirmoq: Yigit molxona devoriga loy chaplay turib, qaylig'iga o'tli-o'tli qarab qo'yadi. Yoshlik.

CHAPLA II

fe'l. chap tomonidan yoki chap berib o'tmoq: Ikkinchi bekatdan yo'lni chaplab, Toshloq darvozasi orqali yana qayib Marg'ilonga kirgan edi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

CHAPLASH

CHAPLASH I

fe'l. chapla I fe'lining birgalik nisbat shakli: qorishtirmoq; betartib surkamoq; belamoq; Oq tunukadan yasalgan bakni yer o'choqqa o'rnatib, atrofiga loy chaplashmoqda. S.Ahmad, Ufq.

CHAPLASH II

fe'l. qarshi bo'lib, zidlashib qolmoq: Pichingi ko'nglimni battar g'ash qildi, chunki Matluba bilan gaplashib qolganimiz rost edi. O.Yoqubov, Bir felyeton qissasi.

CHAQA

CHAQA I

ot. misdan tayyorlanadigan mayda pul (bir, ikki, uch, besh tiyinlik pullar): ikki tiyinlik chaqa; sariq chaqam yo‘q; Birov chaqaga zor, birov pulning hidiga yotolmaydi. Oybek, Qutlug‘ qon. Oq ko‘ylak ustidan olacha ipak to‘n kiygan, gavgasi yo‘g‘on baqqol yosh xaridorning aytgan narsalarini tortib, qo‘lidan mayda chaqalarni oldi. M.Osim, Ibn Sino.

CHAQA II

ot. go‘dak, juda yosh bola: U yerda xotin-xalajlar, bola-chaqalar chuvullashib paxta terishayotgan edi. M.Ismoilij, Farg‘ona tong otguncha.

CHAQA III

ot. [chaq II +a – ot yasovchi qo‘shimcha] 1. Ishqalanish, urilish natijasida hosil bo‘ladigan kichik yara: chaqa bo‘lmoq; chaqa qilmoq; Pulni yuz-betiga chaqa toshgan ikkita o‘spirin oldi. M.M.Do‘st, Galatepa qissalari. Niyozmurod Bibigul yuzidagi qontalashgan chaqalarni ko‘rdi. Mirmuhsin, Cho‘ri.

2. Qattiq jismga urilib, qayrilgan holat: Mashina urilib chaqa bo‘ldi. So‘zlashuv uslubi. Plastmassadan qilingan shkak urilib, chaqa bo‘ladi yoki stulning oyog‘i tez sinib qoladi, deb sira xavotirlanmang. Saodat.

CHAQIR

CHAQIR I

sifat. uchli, qirrali, keskir: chaqir tosh; chaqir tikanak; chaqir ko‘z; (Sherbek) sapchib egarga o‘tirdi. To‘riqning po‘latday tuyoqlari ostidan chaqir toshlar sachradi. S.Anorboyev, Oqsoy.

CHAQIR II

fe‘l. biror yerga borishga, kelishga, biror faoliyatda qatnashishga taklif qilmoq: mehmonga chaqirmoq; hasharga chaqirmoq; musobaqaga chaqirmoq; vrach chaqirmoq; Bir vaqt Kumush xola chaqirib

goldi: – Huv Qorako‘z! Munda kel, bolam!
S.Siyoyev, Yorug‘lik. *Xon qars urib, mulozimini chaqirdi.* S.Siyoyev, Yorug‘lik.

CHAQMOQ

CHAQMOQ I *ot. atmosferada elektr zaryadlarining chaqnashi; chaqin: Uning xayolidan: “Biz bu yerda yangi kishilarmiz, balki joylashib olishimizga Aziz yordam berar!” degan fikr chaqmoqday o‘tdi. H.G‘ulom, Binafsha atri. Mana chaqmoq chaqdi nogahon, Zimiston tun choki so‘kilar. R.Parfi. Guldur etib, bulut tarqab, Yalt-yult etib chaqmoq chaqdi. Hamza.*

CHAQMOQ II *ot. o‘t oldirish asbobi: Tohir shivirlab so‘radi: – Chaqmoq bilan tutantiriqni ham oldingmi? P.Qodirov, Yulduzli tunlar.*

CHAQMOQ III *ot. chaqish (parlash maqsadida urish) natijasida hosil bo‘ladigan bo‘lak: ikki chaqmoq qand; bir chaqmoq holva; Kimyogar yangi bir zarra kashf etsa, Bu ijod boisi bo‘lgan, hoynahoy, Stolning chetiga siz qo‘yib ketgan Bir chaqmoq qand bilan bir piyola choy. E.Vohidov.*

CHAQMOQ IV *ot. chaqmoq telpak – tepasi duxobadan, jiyagi tulki, suvsar yoki qunduz mo‘ynasidan tikilgan qimmatbaho telpak: Xomtama bo‘lma, sening kavushingga ular zor emas, mo‘ynado‘zlar tikkan chaqmoq telpaklarni ham boshlariga urmaydilar. M.Osim, Elchilar. Shunda eshikdan gimnastyorka, galife shim va chaqmoq telpak kiygan bir yigit engashib kirdi. Yoshlik.*

CHAQMOQ V *fe‘l. nayza sanchib, tishlab, ozor bermoq: ari chaqdi; ilon chaqdi; chayon chaqdi; kana chaqdi; chivin chaqdi; Ilon qattiq chaqqan, jon tomiridan*

tishlagan edi. M.Ismoilii, Farg‘ona tong otguncha. Do‘nanning uxlab yotgan egasini chaqmoqchi bo‘lgan ilon boshini majaqlashi ham shundan dalolat. T.To‘la, Do‘nan.

CHAQMOQ VI *fe‘l.* 1. Qattiq meva qobig‘ini zarb bilan yormoq, parchalamoq: *danak chaqmoq; pista chaqmoq; Abdushukur bodom-pista chaqib, achchiq choy ichib, yayrab o‘tirardi.* Oybek, Qutlug‘ qon.
2. Qattiq jismni zarb bilan urib, mayda qismlarga parchalamoq: *tosh chaqmoq.*
3. Ishqalab yondirmoq: *gugurt chaqmoq; Kamol aka gugurt chaqib, papiros tutatdi.* O.Yoqubov, Bir felyeton qissasi.

CHAQMOQ VII *fe‘l.* yondirishga nisbatan qo‘llanuvchi so‘z: *U yonboshidagi oshxonaga kirdi-yu, cho‘ntagidan gugurt olib chaqdi.* O‘.Hoshimov, Urushning so‘nggi qurboni.

CHARS

CHARS I *sifat.* betgachopar, qo‘rs; asov, yovvoyi tabiat, hurkovuch (hayvonlar, qushlar haqida): *chars odam; So‘rama! Qiz juda chars ekan.* N.Safarov, Sharq tongi. *Aytib bo‘lmaydi-da, ba‘zi otlar chars, o‘rgatilmagan bo‘ladi, ustidan uloqtirib tashlashi mumkin.* N.Aminov, Yolg‘onchi farishtalar.

CHARS II *taqlid.* biror narsa yorilganda chiqadigan tovushni bildiradi: *Derazaning oynasi chars etib ketdi.* So‘zlashuv uslubi.

CHARXCHI

CHARXCHI I *ot.* kichik sayroqi qush.

CHARXCHI II *ot.* charx yasovchi usta; kesuvchi asboblarni charxlovchi odam. – *Hay-hay-hay, inim, Ollohg*

ming marta shukur degin, – dedi charxchi chol ranjigan tusda. Oybek, Ulug‘ yo‘l.

CHAT

CHAT I

ot. [ing. suhbatlashmoq, gaplashmoq] ikki tomonlama yozishma olib bormoq: Chat orqali suhbatlashish natijasida 2005-yili Yaponiyada o‘z joniga qasd qilish holatlari kuzatildi. Gazetadan.

CHAT II

fe‘l. u yer-bu yeridan tikib ulamoq, yopishtirmoq: ko‘ylakka tugma chatmoq; Shu kuni qaynana eski bir uchburchak tumorni chaqaloq beshigi ustiga [gavrapo‘shga] chatib qo‘ydi. Mirmuhsin, Cho‘ri.

CHAYIR

CHAYIR I

ot. ko‘p ildizli dala o‘ti: oq chayir; Qarovsiz qolib, hamma yoqni chayir bosib ketdi. So‘zlashuv uslubi.

CHAYIR II

sifat. 1. Tolalari mahkam birikkan, mayishgan, sinishi (yorilishi) qiyin: chayir o‘tin.
2. Qotma, ammo mehnatga chidamli: chayir odam; U oftobda kuygan peshanasining chayir terisini jiyirib, ariqdagi loyqa suvga yiqildi. A.Muxtor, Opa-singillar. U nafasi tiqilib yugurib keldi-yu, Dilorning nozik, ammo chayir qo‘llarini kaftiga oldi. O‘.Hoshimov, Muhabbat.

CHAG‘IR

CHAG‘IR I

ot. esk. ayn. chog‘ir, may: El qonidan ichishar chag‘ir, Bari birday o‘g‘ri, muttaham. Mirtemir.

CHAG‘IR II

sifat. chaqir: Chag‘ir toshlar tovonimdan tishlab olgan, Qo‘llarimdan kiyikchalar ushlab olgan. M.Yusuf. Saylanma.

CHANG

CHANG I

ot. [asli unlisi qattiq] to'zon, gard, g'ubor; tuproqning juda mayda kukuni: chang ko'tarilmoq; podadan oldin chang chiqarmoq; U anchagina yo'lni piyoda bosgan bo'lsa kerak, obdan terlab-pishgan, shimini, tuflisini chang bosgan edi. H.G'ulom, Binafsha atri. Hakimboyvachcha ilonday to'lg'andi... u o'zining va oila a'zolarining ustiga chang qo'ndirishni istamas, oilasi bilan hech qanday oilani tenglashtirmas edi. Oybek, Tanlangan asarlar.

CHANG II

ot. [f. panja, tirnoq; changal; barmoqlar bukilgan kaft] (asli unlisi yumshoq). qush oyog'ining tirnoqli uch qismi; changal, changak; chang solmoq; Ayting-chi, sevgingiz uchun kurashdingizmi? Chang solgan balolardan meni qutqarish uchun o'zingizni o'tga, suvga otdingizmi? H.G'ulom, Binafsha atri.

CHANG III

ot. [f. torli musiqa asbobi] to'rt burchak yassi quti shaklidagi, sim torlar tortilgan, qo'sh cho'p bilan chalinadigan musiqa asbobi: chand a yevropacha kuy chalmoq; Choyxonada dutor, chang, shaxmat, devor soati paydo bo'ldi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.

CHANG IV

labga qo'yib, po'lat tilini barmoq bilan tebratib chalinadigan musiqa asbobi: Qizaloqligingda sen ham chang chalgandirsan. Gazetadan.

CHANGAL

CHANGAL I

ot. [f. panja, tirnoqlar; ilgak; panshaxa]. qush oyog'ining tirnoqli barmoqlari: changal solmoq; changaliga tushmoq; Burgutning changalidan qutulish qiyin. Gazetadan. U xotinining yelkasiga changalini soldi-yu, shartta o'ziga burdi.

Sh.Rashidov, Qudratli to‘lqin. *Meni o‘lim changalidan sug‘urib olgan ofitserning kim ekanligini so‘rab bilib olmaganligim uchun o‘zimni kechira olmayman.* N.Safarov, Olovli izlar.

CHANGAL II *ot. [f. o‘rmon, daraxtzor] tikanli buta: Yantoq yog‘ o‘rnini bosmas, Changal – bog‘. Maqol.*

CHANGCHI

CHANGCHI I *ot. o‘simlik gulining changdon va erkak jinsiy ipdan iborat asosiy qismi: Changchining yashash xususiyati har xil o‘simlik turlarida turlicha. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.*

CHANGCHI II *ot. chang chaluvchi sozanda: Usta Ro‘zimatxon mohir changchi ham edi. Guliston.*

CHEK

CHEK I *ot. chegara, chegara chizig‘i: sho‘xliklariga chek qo‘yish; Bolalarning shodligiga chek yo‘q. Gazetadan.*

CHEK II *ot. [f. qozining hukmi, qarori] qur‘a, bir ishni bajarish majburiyatini yuklovchi shartli belgi: chek tashlamoq; Chek menga chiqdi... H.G‘ulom, Binafsha atri. Sizdan yashiradigan sir yo‘q, to‘yning noni mening chekimga tushgan edi. N.Safarov, Olovli izlar. Shu yillarda onaning holidan xabar olish Tojixon opalarning chekiga tushgan. A.Nurmurodov, Urush bevalari.*

CHEK III *ot. [inglizcha sechie – “to‘siq, yorliq”]. biror amaliyotni amalga oshirish yoki savdo jarayonida ishlatiluvchi hujjat: Sotuvchining qo‘li qo‘liga tegmas, chek olib, odamlarga sut, kefir berardi. Mirmuhsin, Ildizlar va yaproqlar.*

CHEK IV

ot. davomli narsa yoki hodisalarning eng so'nggi chegarasi, oxiri, nihoyasi, poyoni: Ro'zg'or, bola-chaqa tashvishi deysiz, afsuski, bu tashvishlarning cheki yo'q. Sh.Boshbekov, Temir xotin.

CHEK V

ot. sholi ekish uchun tekislanib, marzalar bilan ajratilgan yer, dala maydoni: Hoji xola yoshgina juvon bilan poliz chekidan boradi. M.Ismoiluy, Farg'ona tong otguncha.

CHEK VI

fe'l. tortmoq, boshdan kechirmoq, ruhan yoki jisman his qilmoq: Foniyy dunyo azob-uqubatlarini ko'p chekkan banda boqiy dunyo rohatini ko'radi. Mirmuhsin, Memor.

CHEK VII

fe'l. tortmoq, urmoq: tig' chekmoq; Armon bilan bilmaganni bildirar, Xanjar chekib, qora bag'ring tildirar. Kuntug'mish.

CHEK VIII

fe'l. iste'mol qilish, tortish: azob chekish; papiros chekish; Qorong'ilikda papiros chekkan soqchining oldiga borib, orqaga qaytishi bilan bizga ko'rinib turardi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

CHETAN

CHETAN I

ot. [asli chit – "bir-biriga bog'lamoq, birlashtirmoq, to'qimoq"+an; hozirgi o'zbekcha chatmoq fe'li shu o'zakdan] novdalardan to'qib tayyorlangan to'siq: chetan arava; chetan devor; Qovunim pishib, chirib ketdi... Jilla bo'lmasa bitta chetanda olib tushay-da, sotib, bolalarga kiyimlik olay deb xayol qilgan edim. Oybek, Qutlug' qon. Ular chetan devor bilan o'ralgan mo'jazzgina hovliga kirib borishdi. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi. Keyin bilsam, chaylaning chetan eshigi ochilib-yopilayotgan ekan. H.Nazir,

Yonar daryo.

CHETAN II

ot. ra'nogullilar oilasiga mansub, qizil yoki sarg'ish shoda-shoda mevali daraxt yoki buta hamda uning mevasi.

CHECHAK

CHECHAK I

ot. mayda qizil gul: chechak otmoq; Bulbullar bu yerning gulshaniga – binafshalar, lolalar, turli-tuman chechaklar bilan bezangan bog'-rog'lar, dalalar, yaylovlar jamoliga madhiya o'qirdi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin. Shamollar ichida men ham bir shamol, Chechaklar atridan men ham sarmastman. A. Oripov, Saylanma.

CHECHAK II

ot. badanga gul toshib, harorat ko'tarilishi bilan o'tadigan og'ir yuqumli kasallik: chechak bilan kasallanmoq; chechakka qarshi emlamoq; Agarda o'zingizga ham chechak chiqqan bo'lsa, sezarsiz: misoli g'alvirak bodom. A.Qodiriy, Kichik asarlar.

CHIGIL

CHIGIL I

ot. o'zbek xalqining etnik tarkibiga kirgan turkiy qabilalar ittifoqi: Men turklar, turkmanlar, o'g'uzlar, chigillar, yag'molar, qirg'izlarning shaharlari, qishloq va yaylovlarini ko'p yillar kezib chiqdim. M.Koshg'ariy, Devonu lug'ot at-turk.

CHIGIL II

ot. chuvalashgan: chigil arqon; Shu oqshom Nizomjon diliga tugilib yotgan chigilni yechib tashladi. S.Ahmad, Ufq.

CHIL

CHIL I

ot. kurash sportidagi oyoq bilan chalish harakati: Tilovberdi polvon o'ng qo'li bilan Abayning yoqasidan ushladi. Ichidan chil berdi. Shiddat

bilan ketiga surdi. Abray polvon ketiga seltanglab-seltanglab bordi. T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi.

CHIL II

ot. qirg'ovulsimonlar oilasiga mansub o'troq ov qushi: Kiyik oviga ketayotgan bo'lsa, yo'lida duch kelgan kaklik, chillarni ham ayamadi. Sh.Xolmirzayev, Saylanma.

CHILON

CHILON I

ot. Chor Rossiyasi davridagi Turkistonda biror muassasa yoki bank a'zosi.

CHILON II

ot. jiyda turi: ... O'zbekistonda qadimdan ma'lum bo'lib, nomi turlicha: chilonjiyda, chilon, jilon, unobi deb atalib kelinmoqda. K.Mahmudov, O'zbek tansiq taomlari.

CHIN

CHIN I

ot; esk. [f.] Xitoyning Sharq mamlakatlari qabul qilgan nomi: Nigorim lab ochib, sendin agar aslim savol etsa, Degil Chin shohidir bu sevgi sahrosinda ovara. Xurshid. Chin xoqoni Chin chegarasidagi O'tror shahriga kelgani zamon yo'lini qor devori to'sdi. M.Osim, O'tror.

CHIN II

ot. haqiqat; chinakam: Chini bilan ham Hojining tusidagi boyagi hasrat va qayg'u alomatlari yo'qolib, ularning joyini sharq otaligi vaziyati oldi. A. Qodiriy, O'tgan kunlar.

CHIN III

sifat. haqiqatga mos, to'g'ri, rost: chin ma'noda; chin gap; chin ko'ngildan; chin do'st; Biroq qiz To'raxonovni hurmat qilardi, unga chin ko'ngildan ishonardi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin. Oh, shirin hayot, chin yo'ldosh... har bir jihatdan komil, fozil inson bo'lsa... Hamza, Tanlangan

asarlari.

CHIPPAK

CHIPPAK I

ot. shippak, sandal: U oyog'iga doim yengil chippak kiyib yurardi. So'zlashuv uslubi.

CHIPPAK II

sifat. yo'qqa, puchga chiqmoq, behuda, zoye ketmoq: Polvon nimaiki qilmoqchi bo'lsa, Ismoil polvon xuddi bilib turganday, niyatlarini chippakka chiqara berdi. T.Murod, Yulduzlar mangu yonadi.

CHIPTA

CHIPTA I

ot. dag'al buyumlar to'qish uchun tayyorlangan yupqa tilim-tilim po'stloq va undan to'qilgan narsa: Nariroqda atrofi chipta bilan o'ralgan qo'ra. Sh.Xolmirzayev, Og'ir tosh ko'chsa.

CHIPTA II

ot. poyezd, avtobus, samolyot kabi transport vositalarida yurish, uchish huquqini beruvchi bilek: Andijonga borganimda, "Maksimka" poyizga (poyezdga) chipta ololmay, nachaylikning (nachalnik – boshliqning) oldiga kirdim. S.Ahmad, Hukm.

CHIQ

CHIQ I

fe'l. ustiga ko'tarilmoq: Maxsum bolani suvdan tashqariga, muz ustiga irg'itib yuboradi-da, o'zi dir-dir qaltirab hovuzdan chiqadi va darrov choponiga o'ralib oladi. Oybek, Bolalik. Mirvali uxlamayotgan ekan, bujir tutga tirmashib tomga chiqdi-yu, chorbog'ga o'zini otdi. S.Ahmad, Jimjitlik.

CHIQ II

taqlid. tomchining urilishidan chiqadigan va shunga o'xshash tovushni bildiradi: Ahmad cho'chib o'rnidan turdi, qulog'idagi qalam yerga

chiq etib tushdi. H. Nazir, Soʻnmas chaqmoqlar.

CHIRK

CHIRK I

sifat. yogʻ va qurum aralash yopishqoq massa: *Idish yuvadigan, ishchilar qoʻl yuvadigan joy chirk bosgan.* Gazetadan.

CHIRK II

taqlid. chirkillaydigan qush va qanotli hasharotlarning ovozi bildiradi.

CHIRMOV

CHIRMOV I

ot. *chirmamoq* feʼlining majhul nisbat shakli: *Ol xabar gulshanda gul ahvolidan, ey bogʻbon, Oʻt giyoh chirmoviga chirmaldi qiynoq ichra gul.* S.Abdulla.

CHIRMOV II

ot. devpechak, zarpechak, pechakgul singari chirmashib oʻsadigan oʻsimliklarning umumiy nomi: *Iskandar oʻzidan kichikroq bolaning qoʻchqorga chirmov oʻt berayotganini kuzatib turib, keyin oʻzi ham asta-sekin qoʻy oldiga bordi.* S.Nurov, Maysalarni ayozi urmaydi.

CHIRT

CHIRT I

ravish. shartta, keskin: *chirt oʻgirilmoq; Sevargul beixtiyor chinqirib, koʻzlarini chirt yumdi.* N.Qilichev, Chigʻiriq.

CHIRT II

taqlid. ip uzilishi, choʻpning sinishi va boshqalardan hosil boʻladigan keskin tovushlarni ifodalaydi: *Sherbek tishlari orasidan chiqarib, chirt etkazib tupurdi.* S.Anorboyev, Oqsoy.

CHITIR

CHITIR I

ot. choʻl-adirlarda oʻsadigan bir yillik yovvoyi oʻsimlik (ipak qurti pilla oʻrashi uchun dastalab

qo'yiladi): *Chitir (Strigosella) – butguldoshlar (karamdoshlar) oilasiga mansub bir yillik o'tsimon o'simliklar turkumi, begona o't.*

CHITIR II

taqlid. quruq xashak yonganda chiqadigan tovushga o'xshash kuchsiz tovushlarni bildiradi: Xashak chitir etib alanga oldi. So'zlashuv uslubi.

CHIYA

CHIYA I

ot. tog'li yerlarda o'sadigan yovvoyi olcha va uning mevasi: G'ir-g'ir shamol esadi, qoraqand, chiyalarning yoqimli isi anqiydi. S.Murodbekov, Yovshan isi.

CHIYA II

ot; folk. chiyasi chiqmoq – siri ochilmoq: Farzand bo'lar kishining mehrgiyosi, Ayrilganning chiqar ekan chiyasi. Orzigul.

CHIG'IRLAMO

Q

CHIG'IRLAMO *tex. chig'irdan o'tkazib yoymoq, yupqalamoq.*

Q

I

CHIG'IRLAMO *fe'l. chig'illamoq: Chumchuqlar zo'r berib chig'irlar edi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.*

QII

CHOP

CHOP I

fe'l. yugurmoq: uydan chopib chiqmoq; oldiga chopib kelmoq; Novlarning chelaklariga to'lgan suv balandlikdagi ariqchaga quyiladi-da, bobosini sog'inib kelgan nabirachaday bog' ichiga chopadi. H.G'ulom, Binafsha atri.

CHOP II

fe'l. zarb bilan urib kesmoq: qilich bilan chopmoq; tesha bilan (poytesha bilan, bolta bilan) chopmoq; Qochma, chopib tashlayman. Qudrat qochishni xayoliga ham keltirmagan edi. M.Ismoilij,

Fargʻona tong otguncha.

CHOP III

feʼl. yer sathini kesib agʻdarmoq: chopiqlarni ketmon bilan chopmoq; kartoshka chopmoq; Tong yorishgandan kun qorayguncha tinim yoʻq: sigir sogʻaman, molxona tozalayman, non yopaman, osh pishiraman, kir yuvaman, uy supuraman, hatto oʻtin yoraman, yer chopaman... H.Gʻulom, Binafsha atri.

CHOPISHMOQ

CHOPISHMOQ I *feʼl. chopmoq I feʼlining birgalik nisbati, yugurishmoq: Bolalar koʻchaga chopishib chiqishdi. Gazetadan.*

CHOPISHMOQ II *feʼl. chopmoq II feʼlining birgalik nisbati, kesishmoq: qilich bilan chopishmoq; gʻoʻzani ketmon bilan chopishdi.*

CHORA

CHORA I *ot. biror ishni roʻyobga chiqarish yoki uning oldini olish uchun puxta oʻylangan reja; iloj, tadbir: kasallikka qarshi kurash choralari; Zavod iqtisodini koʻtarish choralarini izlab topish eng dolzarb masala boʻlib turibdi. Gazetadan.*

CHORA II *ot. katta yogʻoch togʻora: Borida – chora-chora, yoʻgʻida – banda bechora. Maqol. Dasturxon yozilib, kattakon chora tovoqda arxar goʻshti keltirilganda, maxsum mehribonlik bilan soʻz boshladi. S.Anorboyev, Oqsoy.*

CHOV

CHOV I *ot; shv. eshkak: Chov bilan qayiqni harakatlantirib borar edi. Gazetadan.*

CHOV II

ot; anat. qorinning pastki qismi bilan son oralig'i; but: Qassoblarning qo'li tarozi bo'lib qolgan, qo'yning choviga qo'l yugurtirib turib, qancha yog', qancha go'sht qilishini aytib beradigan odamlar, deb o'yladi Shokirjon aka. S.Abdulla, Soyalar.

CHOG'

CHOG' I

ot. choq, vaqt, payt, on: Tong chog'i u birinchi marta ko'zlarini ochib, shiftga, derazaga sokin tikildi, behol tamshanib, suv so'radi. H.G'ulom, Binafsha atri.

CHOG' II

ot. chama, taxmin: Hosil mening chog'imdan biroz ko'p bo'ldi. So'zlashuv uslubi.

CHOG' III

sifat. hajmi kichik: Bu xona narigisidan chog'roq ekan. So'zlashuv uslubi. Etik oyog'imga bir oz chog'roq keldi. So'zlashuv uslubi. Jussasi chog' bo'lsa ham, chayirini, yuragida ishq o'ti ko'prog'ini tanlab oldik. Y.Shamsharov, Qahramonlik yo'li.

CHOG' IV

fe'l. yaxshi, ko'tarinki holatda: kayfi chog'; dimog'i chog'; vaqti chog'; dimog'ini chog' qilmoq. Uy ishlarini ham boshdan oxirigacha o'ta-onasi boshqarardi-yu, To'raxonov bu tashvishdan ozod bo'lganiga vaqti chog' edi. Sh.Rashidov, Qudratli to'lqin.

CHOG'LA

CHOG'LA I

fe'l. chamalamoq, taxminan belgilamoq: "Chog'lab ko'rsam, to'y qilishga hali ko'p narsamiz yetishmas ekan. So'zlashuv uslubi. Achinsang, yonimga kir, qizchalarga yordamlashaylik", – dedi O'ktam ketmonini qo'lida chog'lab ko'rib. Oybek, Oltin vodiyan

shabadalar.

CHOG‘LA II *fe‘l. [chog‘i+la] yaxshilamoq, ko‘tarmoq: Samimiy suhbatdan keyin kayfiyat biroz chog‘landi. So‘zlashuv uslubi. Aynoq belini mahkam bog‘ladi, kampirni siyladi, dimog‘ini chog‘ladi. Ravshan.*

CHOG‘LA III *fe‘l. hozirlamoq, tayyorlamoq, shay qilmoq: O‘zimni yo‘lga chog‘lasam, har kimdan so‘roqlasam, Toparmanmi, bolam, seni? Oysuluv.*

CHOG‘LA IV *fe‘l. o‘zini yoki kimsani xursand qilmoq; vaqtini, kayfini yoki dimog‘ini chog‘ qilmoq: Podsho dimog‘in chog‘ladi. Gulnorpari.*

CHOSH

CHOSH I *ot. tozalangan g‘alla, paxta va shu kabilarning xirmondagi uyumi; uyilgan g‘alla, xirmon: Qarindoshingni oshga chaqir, choshga chaqirma. Maqol. Haydar g‘alvirni olib, chosh boshiga kelib to‘ldirdi. S.Ayniy, Qullar.*

CHOSH II *ravish. limmo-lim, liq to‘la: Yaxshilab osh damlab, noz-ne‘matlaru bizning o‘zimizdan chiqqanlarini dasturxonga chosh etib, gurungni gullatib yubordik. M.M.Do‘st, Lolazor. Bir oz fursat o‘tib, kampir uyga ham katta tovoqqa chosh qilib solingan go‘sh t ko‘tarib kirib ketdi. N.Qilichev, Chig‘iriy.*

CHOCHIQ

CHOCHIQ I *ot. sochiq, lungi: Chochiq bilan yuz qo‘llarini artdi. So‘zlashuv uslubi.*

CHOCHIQ II *ot. to‘ylarda kelin-kuyov, yangi tug‘ilgan yoki xatna qilinayotgan bola boshidan sochiladigan va asosan, bolalar talashib-tortishib terib oladigan*

mayda pul, shirinlik va shu kabilar; sochqi: *Kuyov pochchangiz keldi, qochingiz, Chochiq chochingiz, yo 'lni ochingiz.* G'.G'ulom, Saylanma.

CHOCHIQ III

sifat. sochilgan, sochilib yotgan; parishon: Bu yozuv bo'sh, chochiq. Xuddi ho'l shohidek mayin edi. A.Chexov, Chiroqlar.

CHUMAK

CHUMAK I

ot. chumak urmoq, rang, tus olib, qizarib pisha boshlamoq (ertapishar uzum, chillaki haqida): Bizning tomorqadagi chillaki hammanikidan oldin chumak uradi. O'.Hoshimov, Ikki eshik orasi.

CHUMAK II

ot; shv. jo'mrak: Normat yana uyda qamalib qoldi, endi eski choriqlarni yamash, chumagi singan choynaklarni chegalash bilan ovunar edi. Yoshlik.

CHUQUR

CHUQUR I

ot. uyilgan, qazilgan yoki tabiiy chuqurlik: Birovga chuqur qazisang, o'zing yiqilasan. Maqol.

CHUQUR II

sifat. sathdan ancha past, cho'nqir: chuqur o'ra (ariq, daryo, hovuz, jarlik); Binoning rangi uniqib ketgan, ko'hna yog'och darvozasi oldidan chuqur ariq oqardi. N.Aminov, Qahqaha.

CHURRAK

CHURRAK I

ot. kavkaz xalqlarining to'rtburchak shaklli taram-taram milliy noni: "Lavash" so'zi aslida o'zbek tili uchun ham begona emas, "O'zbek xalq shevalari lug'ati" da Xorazmda qo'llanilishi aytilib, "lavash – churрак non" deb izohlangan. O'zbek xalq shevalari lug'ati.

CHURRAK II

ot. o'rdakdan kichikroq, ov qilinadigan yovvoyi qush: Kun chiqquncha ov qildi, shunday olg'ir

qushlar aqalli bir churrakni olmadi. Yusuf va Ahmad.

CHUV

CHUV I

ot. arava o‘qining g‘ildirakni tutib turuvchi qulog‘i: chuvi chiqdi (erkin bog‘lanishda – “ponasi chiqdi”; turg‘un bog‘lanishda – “siri ochildi, yashirin tomoni oshkor bo‘ldi”). Ahmadjon aka, juda qaltis ish-da... Bir chuvingiz chiqsa bormi... A.Qahhor, Qaltis hazil.

CHUV II

ot. qimor o‘yinida (to‘rt oshiq tashlashda) yutqiziqli holat: chuv tushmoq (yutqizmoq); Ochiq ko‘ksiga urib, Oshiq otadi. Chuv tushib nechalar, Kayftarqatadi. G‘ayraty.

CHUV III

undov. otni harakatlanishga chaqiruvchi xitob: Otliqlar gaplashmas, faqat har zamon otga shilt qamchi bosib, “chuv” deb qo‘yishardi. Mirmuhsin, Cho‘ri.

CHUV IV

taqlid. shovqin-suron tovushlarini bildiradi: Qiy-chuv, chag‘ir-chug‘ur quloqni kar qiladi. Qizdirilgan chirmandalar havoni yangratadi. Oybek, Qutlug‘ qon.

CHUVAK

CHUVAK I

ot. yozlik yengil oyoq kiyimi; shippak: Nihoyat, kimningdir taq etib polga tushgani, so‘ng yengil chuvak sudragan oyoq tovushi eshitildi. J.Abdullaxonov, Xonadon.

CHUVAK II

sifat. qotmadan kelgan, oriq kichkina, ozg‘in: Uxlovchilarning ikkisi pinagini buzmad, ammo do‘konning to‘rida yotgan chuvak bir yigit cho‘chib, boshini ko‘tardi... A.Qodiriy, Mehrobdan chayon.

CHUVLA

CHUVLA I *fe'l. "chuv-chuv" deb otni yurishga undamoq: Chuvlab ot qo'yadi ul zamon beklar. Malikayi ayyor.*

CHUVLA II *fe'l; shv. chuqurlashmoq, qiy-chuv ko'tarmoq: Qirq yigit shoshib, dami ichiga tushib, aqlidan adashib, barisi chuvlashib, to'rani o'rtaga olib, hay-haylab – Ko'zingni och! – dedi. Kuntug'mish.*

CHUVUR

CHUVUR I *ot; shv; ayn. chubur: Shu yomon chuvur bilan bizdan ilgari kelibsan. Alpomish.*

CHUVUR II *taqlid. qorishiq qiy-chuv, g'ovur-g'uvur gap, ovoz; chug'ur: Ko'chadagi xotinlar chuvuri, bolalar yig'isi yuragiga vahm solardi. M.Ismoiluy, Farg'ona tong otguncha.*

CHO'LPI

CHO'LPI I *ot. ayollarning sochga taqiladigan yoki ko'krakka tushirib yuriladigan, kumush yoki oltindan yasalgan buyumi: Shol ro'mol o'ragan kadxudo onalarning yelkasida kumush cho'lpi jiringlaydi. S.Siyoyev, Avaz.*

CHO'LPI II *ot; shv. chovlisimon savatcha: Laqqa baliqlar shu qadar ko'pki, cho'lpi suvga tiqilsa bas, to'lib chiqaveradi. E.Samandar, Tangri qudug'i.*

CHO'PCHAK

CHO'PCHAK I *ot. ertak: Cho'pchagim — cho'pchak, oltin belanchak, olti qizning onasi haligacha kelinchak. Topishmoq. Aytmagunimcha qo'yib yubormasligini bilaman-da, yod olganim ibratli bir*

cho'pchakni aytib beraman. Oybek, Bolalik. Nega zerikasan endi? Bir yil-yarim yil nay chalib, cho'pchak aytib berib yuraman. H.G'ulom, Mash'al.

CHO'PCHAK II *ot. (cho'b+chak – kichraytish ma'nosini ifodalovchi qo'shimcha). quruq shox-shabba: Cho'pchak terdim bir quchoq, Kulcha yopdi bir o'choq. Xalq qo'shiqlari. Yunus ota shitirlatmasdangina cho'pchak terib yuriydi. A.Qodiriy, Obid ketmon.*

CHO'QINMOQ

CHO'QINMOQ I *fe'l; din. qo'l uchini peshonasiga va ikki yelkasiga keltirib ibodat qilmoq, xudoga sig'inmoq: (xristianlarda) xristian diniga kirmoq: Ha, Abjal, cho'qindingmi, shapkani qanchaga olding?! – dedim. A.Qodiriy, Kichik asarlar.*

CHO'QINMOQ II *fe'l. cho'qimoq fe'lining o'zlik nisbati: Anovi Musulmonqul bo'lmasa, boshqa Alimqul bosh ko'tarishi aniq! – dedi qushbegi va dasturxondan cho'qinib davom etdi. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.*

CHO'T

CHO'T I *ot. arifmetik to'rt amalni bajarishda ishlatiladigan qurol: cho't qoqmoq; cho'tga solmoq; cho'tda ayiruv amalini bajarmoq; "Xohlasangiz, mana cho't". Boy tokchadan cho'tni olib, Muhammad Rasulga surdi. "Bizga baribir, cho'tsiz hisoblay beramiz". Oybek, Qutlug' qon. Keksagina odam damodam shaqillatib cho't qoqadi. Mirmuhsin, Yashiringan kuch.*

CHO'T II *ot; s.u. tesha: Daraxtlarni cho't bilan, bolta bilan qirqib, o'tni yoqib, famil choyni damlab, egarini kursi qip, aslahasini yerga qo'ydi. Yusuf va Ahmad.*

CHO‘G‘

CHO‘G‘ I

ot. yonib bo‘lib, alangasi so‘ngan o‘tin, ko‘mir va shu kabilar: Oshpaz oppoq xalatining yenglarini namoyishkorona shimarib, ko‘raga ko‘mir cho‘g‘ini terdi. Yoshlik.

CHO‘G‘ II

ot. salmoq, chama: (Nonni) Salmoqlab ko‘r, cho‘g‘i og‘irrog‘idan ol. G‘.G‘ulom, Shum bola.

OMONIM FRAZEMALAR VA TASVIRIY IFODALAR

AYNIB QOLMOQ

AYNIB QOLMOQ I

fe'l. ilgarigi fikridan, va'dasidan qaytish:
– *Rost, aytgan vaqtida, ... soat o'n ikki-yu nol-nolda keldim. Yo'q aynib qolibdi, unamadi. Uyg'un, Navbahor.*

AYNIB QOLMOQ II

fe'l. axloqi buzilish, noto'g'ri yo'lga kirish, nojo'ya harakatlar qilish: Sen anovi dangasaning ta'siriga berilib aynib qolding. Ko'zingni och, esingni yig'. Uyg'un, Oltin qo'l.

BOSH KO'TARMOQ

BOSH KO'TARMOQ I

fe'l. unib chiqmoq: Xinalar muhabbat ko'klamida qizlar qo'lini o'pish uchun yerdan bosh ko'taradi. G'.G'ulom, Qizaloq. Qir bo'ylab bosh ko'targan nimjon o't izg'irindan yashirinmoqchiday goh u, goh bu tomonga engashadi, yer bag'irlab to'lg'anadi. S.Abduqahhor, Hayotning boshlanishi.

BOSH KO'TARMOQ II

fe'l. qilib turgan ishni to'xtatmoq: Safarali stoldan b o s h k o ' t a r d i, haligi rus qiziga bir nima deb kuldi. Oydin, Kelin o'g'il tug'ibdi.

BOSH KO'TARMOQ III

fe'l. qo'zg'olmoq, harakat qilmoq: Toshkent hokimi bo'lgan Azizbek Qo'qonga qarshi bosh ko'targan. A.Qodiriy, "O'tkan kunlar"

BOSH KO‘TARMOQ IV

fe’l. sog‘aymoq: Bemor bir haftada kasaldan bosh ko‘tardi. So‘zlashuv uslubi.

BOSHIDAN

KECHIRMOQ

BOSHIDAN

KECHIRMOQ I

fe’l. o‘z hayotida ko‘rmoq, his qilmoq: ...boshimdan kechirganlarimni sizga qisqacha aytib qilib beray, dedi. N.Maqsudiy, Bola yo‘qotgan kishi.

BOSHIDAN

KECHIRMOQ II

fe’l. ma’lum bir muddat fikrlamoq: “Sarbozlar yo qamchilamay ketyabdimi?” – degan fikrni boshidan kechirar, ichidan tajang bo‘lardi. Sh.Toshmatov, Erk qushi.

BOSHIGA KO‘TARMOQ

BOSHIGA KO‘TARMOQ I

fe’l. hurmat qilmoq: Har doim sizni boshiga ko‘taradi. So‘zlashuv uslubi. Sharaflarga burkab ota nomini, Boshiga ko‘tardi onajonini. B.Boyqobilov, Sadoqat.

BOSHIGA KO‘TARMOQ II

fe’l. qattiq shovqin solmoq: Uyni boshiga ko‘targan bolalar tinchib qolishdi. So‘zlashuv uslubi.

BOSHINI YEMOQ

BOSHINI YEMOQ I

fe’l. boshini yemoq, halok qilmoq: – Aytmadimmi Hilola boshingni yeydi deb! – Ajab qilibdi, xo‘p tuzlabdi. Bu ham senga oz. I.Rahim, Hilola.

BOSHINI YEMOQ II

fe'l. juda ko'p hosil (meva) qilmoq: Tut o'lgur boshini yeb, tagi bilan bitta bo'lib to'kilib yotibdi. Mirmuhsin, Jamila.

BOSHINI QOVUSHTIRMOQ

BOSHINI QOVUSHTIRMOQ I

fe'l. kelin-kuyov q,ilmoq: Ko'zimiz tirikligida shularning boshini qovushtirib, orzu-havasini ko'raylik. Mirmuhsin, Jamila.

BOSHINI QOVUSHTIRMOQ II

fe'l. hamjihat bo'lib birlashtirmoq: Ba'zi kunlari esa Toshloq tumanida istiqomat qiladigan ichki ishlar organlari faxriylarining boshini qovushtirib, yo'qotgan boquvchisini faxriylar holidan xabar olinadi. Gazetadan.

BURNUNI SUQMOQ

BURNUNI SUQMOQ I

fe'l. kirmoq: Bu tajribangni sir tutaversang bo'lardi. Har bir eshikka burningni suqaverasanmi?! Sh.Rashidov, Bo'rondan kuchli.

BURNUNI SUQMOQ II

fe'l. aralashmoq: Oygiz bo'lsa haddan oshib ketdi, hamma ishga burnini suqyapti. Sh.Rashidov, Bo'rondan kuchli.

BO'YN(I)GA OLMOQ

BO'YN(I)GA OLMOQ I

fe'l. tan olmoq, e'tirof qilmoq: Saidova hamma aybini bo'yniga oldi. H.Nu'mon, Yoshlikda bergan ko'ngil. Otasining o'z xatosini bo'yniga oladigan darajada kuchli odam ekanidan quvonib ketdi. P.Qodirov, Uch ildiz.

BO'YN(I)GA OLMOQ II *fe'l. biror ishni bajarishga rag'batlanmoq, biror ishni bajarishga mas'ul bo'lmoq: zimma(si)ga olmoq:...kanal qazishga ajratilgan kishilarning chopiq normalarini bajarishni bo'yinlariga olibdilar. S.Nazar, Yashil boylik.*

**BO'YN(I)
BERMADI**

YORI

**BO'YN(I)
BERMADI I**

YORI *fe'l. izzat-nafsi yo'l qo'ymadi: Lekin birovni chaqirib, shoti qo'yib berishini so'rashga bo'ying yori bermaydi, or qilasan. S.Ahmad, Qaytish. Komiljonga itoat qilishga Umaralining bo'yni yori bermayotgan bo'lsa kerak. I.Rahim, Ixlos.*

**BO'YN(I)
BERMADI II**

YORI *fe'l. moyil bo'lmaslik, istamaslik (ish, mehnat haqida): Ergash uni: "Mehnatga bo'ying yori bermasa, hoziroq bo'shatib qo'yaman", – deb qattiq ogohlantirdi. A.Muxtor, Opa-singillar. Bu la'nati ayyor muridlarning ishga bo'yni yori bermaydi. N.Maqsudiy, Bola yo'qotgan kishi.*

DAM BERMOQ

DAM BERMOQ I

fe'l. havo oqimini kuch bilan haydab kiritmoq: O'choqning orqasidagi uyda ikki kishi zo'r berib, to'xtovsiz o'choqqa dam beradi. Oydin, Hazil emish.

DAM BERMOQ II

fe'l. istirohat qilishga imkon bermoq: Ko'nglingni kengroq qil, oshiqma, asabingga bir oz dam ber. A.Muxtor, Tug'ilish.

DAMINI KESMOQ

DAMINI KESMOQ I

fe'l. gapirtirmaslik: Ona bir qarash bilan gapirishga shaylangan qizning damini kesdi. So'zlashuv uslubi.

DAMINI KESMOQ II

fe'l. ta'sir kuchini qaytarmoq, yo'qotmoq: Issiqning va yog'liq ovqatlarning damini kesish uchun hech kim piyoladan, choynakdan qo'l uzmas edi. Oybek, Qutlug' qon.

DILGA TUGMOQ

DILGA TUGMOQ I

fe'l. o'rni kelganda aytishni mo'ljallab "gap"ini ichida saqlamoq: Roziya xola xuddi shu gapni kutib turganday, diliga tugib yurgan gaplarini birvarakayiga to'kib soldi. N.Nazarov, Zamon.

DILGA TUGMOQ II

fe'l. ahd qilmoq: Kasbidan qat'i nazar, insonga sidqidil xizmat qilishni diliga tukkan har kimga ham tegishli, Nigora. S.Anorboyev, Oqsaqol.

DONG QOTMOQ

DONG QOTMOQ I

fe'l. kutilmagan hodisaga duch kelib, karaxt bo'lib qolmoq: Munisaxon nima qilishini bilmay dong qotib qoldi. A.Qahhor, Sarob.

DONG QOTMOQ II

fe'l. hech narsani sezmaslik darajasida qattiq uxlamok: Boshi yostiqqa tegishi bilan dong qotib uxlab qoldi. S.Ahmad, Ufq.

DUNYODAN O'TMOQ

DUNYODAN O‘TMOQ I *fe’l. yashab o‘tmoq: Kim dunyodan toq o‘tibdiki, siz o‘tasiz? S.Ahmad, Ufq.*

DUNYODAN O‘TMOQ II *fe’l. qazo qilmoq, o‘lmoq: Tarxon janoblari dunyodan o‘tibdilar. Mirmuhsin, Me’mor.*

DUNYOGA KELMOQ

DUNYOGA KELMOQ I *fe’l. tug‘ilmoq: Nemis xalqining mashhur shoiri Gyote o‘zbekning Navoiy degan shoiridan uch yuz yil keyin dunyoga kelgan. M.Muhamedov, Kichik Garnizon.*

DUNYOGA KELMOQ II *fe’l. paydo bo‘lmoq, yaratilmoq: Tarixiy materializm, “kapital” dunyoga kelguncha, e-ha, inson necha ming yil o‘zi to‘g‘risida bosh qotirib, haqiqatni topomay yurdi. P.Qodirov, Uch ildiz.*

ENKA-TENKA(SI)

CHIQDI

ENKA-TENKA(SI)

CHIQDI I

fe’l. qiynalib ketmoq: Bosh bermay, olatasir qochgan otni to‘xtatib, qayirib olguncha Qudratning enka-tenkasi chiqardi. H.Nazir, Ko‘korol chiroqlari. Toza kishining enka-tenkasini chiqarishadi-da, kuni bilan ahvol shu... S.Abduqahhor, Nusxaoy.

ENKA-TENKA(SI)

CHIQDI II

fe’l. to‘satdan qattiq qo‘rqmoq: Jamilaning o‘z yonidan g‘oyib bo‘lganini payqamay qolibdi. Birdan enka-tenkasi chiqib o‘rnidan turgan edi, ikki oyog‘i uvushib qolgan ekan, chalishib yiqilib tushdi. Mirmuhsin, Jamila.

ESI KETDI

ESI KETDI I

fe'l. qiynalib holsizlanmoq: Nozanin qiz nuqul ilgarigi boshliqning bu kabinetni bezatguncha esi ketganligi haqida gapirardi. J.Abdullaxonov, To'fon.

ESI KETDI II

fe'l. esi og'moq, telba bo'lmoq: Siz aralashmang, er-xotinning o'rtasiga esi ketgan tushadi. S.Ahmad, Mullajon.

ES-HUSHIDAN AYRILMOQ

ES-HUSHIDAN AYRILMOQ I

fe'l. sevib qolmoq: Es-hushidan ayrilganmi bu ko'zyosh – bilmas qayda to'xtamoq lozim. She'rdan.

ES-HUSHIDAN AYRILMOQ II

fe'l. jinni bo'lmoq: Lekin odamning so'ziga, ko'zlariga qarab, es-hushi joyidaligini ajratish qiyin emas-ku. T.Malik, Shaytanat.

FE'L(I) AYNIDI

FE'L(I) AYNIDI I

fe'l. yaxshi kayfiyat o'rnini xafalik oldi: Haligi xotin nimaga kelgan ekan, – dedi – bulbuligo'yo, – domlangiz aytmadilar, so'ray desam, fe'llari aynib turgan edi, qo'rqdim... A.Qahhor, Sarob. "Tutunsoliq" deb eshik qoqqan mirshabboshiga... duch kelgan kunlari Sobirjonning qo'li ishga bormas, qoni qaynar, fe'li buzilar edi. A.Muxtor. Opasingillar.

FE'L(I) AYNIDI II

fe'l. xulq-atvorida o'zgarish yuz berdi: Tustovuqlar tozalanib, tuzlanayotganda

Qutbiddinovning fe'li aynidi, ya'ni bironta shinavanda ulfat bilan birpas dilqashlik qilgisi keldi. A.Qahhor, O'jar. U [Boboqul] odamlarga hayron edi. ...shunday zoti pokning yer-suvi, mol-mulkini tortib olishga qanday qilib betlari chidaydi?!. Ha, odamlarning fe'li aynigani aniq. S.Anorboyev, Oqsoy.

GAP TEGMOQ

GAP TEGMOQ I

fe'l. gapirishga imkon bermoq: Senga bir gap tegdimi, cho'zaverasan rezinka qilib. H.Nazir, "Pionerlar bog'i". "Tamom,– dedi ichida, – og'iz solgani payt poylab yurganlarga ham so'z tegdi". A.Qahhor, Sinchalak.

GAP TEGMOQ II

fe'l. tanbeh bermoq: Boring tezroq. Bitta-yarimta kelib qolsa, gap tegadi. P.Qodirov, Uch ildiz. Bunaqangi gap tegizadigan mushukning boridan yo'g'i. A.Muhiddin, Betob. Endi!.. sening bir pullik bolangni deb menday bir qopqa ustuniga so'z tegadigan bo'ldi. N.Maqsudiy, Ilon bolasining zahri.

ISH KO'RSATMOQ

ISH KO'RSATMOQ I

fe'l. maqtovg'a loyiq faoliyatni amalga oshirmoq: Ish ko'rsatib obro'yingizni tiklashingiz mumkin, ish ko'rsatib muhabbat qozonishingiz mumkin. S.Anorboyev, Oqsoy.

ISH KO'RSATMOQ II

fe'l. nojo'ya xatti-harakat qilmoq: Sen bola yana qanday ish ko'rsatding, nega ustozing meni chaqirtiryapti. So'zlashuv uslubi.

ISHGA SOLMOQ

ISHGA SOLMOQ I

fe'l. mehnat qilishga safarbar qilmoq, yoshlikdan ishga o'rgatmoq: Qani! Chiroqlar, ish qolib ketdi! – deya bolalarni ishga solib yubordi. H.Nazir, Ko'korol chiroqlari.

ISHGA SOLMOQ II

fe'l. o'z maqsadi yo'lida xizmat qildirmoq, o'rta odam yoki narsa qo'yib maqsadini amalga oshirmoq: Qarasaki, Po'latjon Nazokat bilan haligiday ekan, shularni ajrataman deb polvonni ishga solyapti. S.Ahmad, Qadrdon dalalar. Yaxshi ko'rinish uchun butun hunarini, farosatini ishga soladi. S.Anorboyev, Oqsoy. Kuchimni, g'ayratimni to'la-to'kis ishga solib yuribman. A.Qahhor, Ming bir jon.

IZIGA TUSHMOQ

IZIGA TUSHMOQ I

fe'l. zimdan yurib butun xatti-harakatini ta'qib qilmoq: Uyung kuygur mirshablar izingga tushib quvladimi? Oybek, Qutlug' qon.

IZIGA TUSHMOQ II

fe'l. chetga chiqishlar bartaraf bo'lib, me'yorga kelmoq: Beshinchi kun deganda ariqcha, yantoqzor, burganzor, baland-pastliklardab o'tib, eski iziga tushdi. I.Rahim, Chin muhabbat.

ICHAGI UZILMOQ

ICHAGI UZILMOQ I

fe'l. qotib-qotib kulmoq: Hammalari kulishib, ayniqsa, Xolmirza akaning xixilashidan ichagi uzilayozdi.

A.Qodiriy, Obid ketmon.

ICHAGI UZILMOQ II

fe'l. juda-juda ochiqmoq, och qolmoq: Qo'y, bolam, bunaqa behuda xayollarni... Ol, oshingni ich, ichaging uzilib ketgandir. S.Akbariy, Cho'ldagi parvoz.

ICH(I) QIZIDI

ICH(I) QIZIDI I

fe'l. qiziqish uyg'onmoq, qiziqua boshlamoq: Xabarim bor. Hammasini bilib yuribman, – dedi ichi qizib Rahim. H.Nazir, Ko'korol chiroqlari. ...bolalar ancha kitob topshirganlarini aytib, Rahimning ichini qizitdi. H.Nazir, So'nmas chaqmoqlar.

ICH(I) QIZIDI II

fe'l. zerikkanidan siqilmoq: Uyga kelsa, ichi qizib, o'zini qayerga qo'yishini bilmaydi, aylanay. S.Anorboyev, Eh, yomon bo'ldi.

JAVOB BERMOQ

JAVOB BERMOQ I

fe'l. berilgan savollarga munosabat bildirmoq: Ha, mayli, qani javob ber-chi, turmushimiz to'g'risida sening qanday fikrlaring bor? G'.G'ulom, Yodgor. Qizlarning ketma-ket yog'dirgan savollariga mukammal javoblar berib turishardi. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar. Bunga allaqayerdagi jo'jaxyo'roz shoshib-pishib javob berdi. A. Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari. Yulduzxon bergan javobining onasiga qattiqroq botganini sezdi. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi.

JAVOB BERMOQ II

fe'l. biror narsaga javoban ish tutmoq: Kimki bizning muhabbatimizga tikan sanchar ekan, mehnatim, Po'latjonga vafodorligim bilan javob beraman. S.Ahmad, Qadrdon dalalar. ...razilliklarini kechirib, yaxshilik qilsa, bular gazandadek zahar solish bilan javob bermoqda. Sh.Rizo, Qor yog'di, izlar bosildi. O'zini zo'rg'a mudofaa qilar, hujumga hujum bilan javob berishni xayoliga ham keltirmasdi. P.Qodirov, Uch ildiz. Bunga o'zicha ma'no berib, Saida ham qattiq xafa bo'ldi, ilgarigiday past tushmay, tegishli javobini berdi. A.Qahhor, Sinchalak.

JAVOB BERMOQ III

fe'l. qondirmoq: Soldatni buyurtish mumkin emas, uni yasash, maqsadga javob beradigan yo'sinda qo'yish kerak. Oybek. Quyosh qoraymas. So'ng Eshonqulov bu talablarga javob bera olmaganiga dalillar keltirgan edi. P.Qodirov, Uch ildiz.

JAVOB BERMOQ IV

fe'l. javobgarlikni o'z bo'yniga olmoq: Boshimdan soqit qilib aytib qo'ya qolay, oqibatiga Komiljonning o'zi javob beradi. I.Rahim, Ixlos. O'rtoq Qo'chqorov, bir begunohning shaxsiyatiga tegdingiz. Buning uchun javob berasiz. S.Anorboyev, "Oqsoy".

JAVOB BERMOQ V

fe'l. ruxsat bermoq: Axir Mehriga oldinroq javob beradigan bo'lsa, boshqalarning ko'ngliga kelmaydimi? Sh.Rashidov, Bo'rondan kuchli. Kelay desam, anavingiz hech qo'ymaydi. Bugun ham javob bermay qon qilib

tashladi. M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha.

JAVOBINI BERMOQ

JAVOBINI BERMOQ I

fe'l. kimgadir javob qilmoq: Bu savolning javobini o‘zim beraman. So‘zlashuv uslubi.

JAVOBINI BERMOQ II

fe'l. haydamoq; er-xotinlik holatini bekor qilishga rozilik bermoq: Mening hozir javobimni bering, xudo ko‘tarsin sizdek erni. G‘.G‘ulom. Aniq daromad.

JON BERMOQ

JON BERMOQ I

fe'l. astoydil kirishmoq: Musulmonlar! Yaxshi deb yo‘lida jon berganing Azizbek bu kun sizlarga yaxshiligingizni o‘ttiz ikki tanga soliq bilan qaytarmoqchi bo‘ldi. A.Qodiriy, O‘tgan kunlar.

JON BERMOQ II

fe'l. o‘lmoq: U mana shu baxt uchun kurashda mening ko‘zim o‘ngida jon berdi. A.Muxtor. Opa-singillar. “Tilsiz jonivordan qasos oldingiz-a. Hayf shu sovlatingizga!” – dedi Boboqul qiynalib jon berayotgan itiga kuyinib. S.Anorboyev, Oqsoy.

JON KUYDIRMOQ

JON KUYDIRMOQ I

ravish. astoydil: U piyonistalarni jinidan battar yomon ko‘rardi. Har gal ichkilik oqibatlari haqida jon kuydirib uqtirar ekan, bunga isbot sifatida ko‘z o‘ngida allaqanday mast shifokor operatsiya vaqtida bir ayolni so‘yib qo‘ygani

aytib berardi. Kishi bilmas savollar berib, qaysi kasalxonada amaliyot o'taganini surishtirdim. A.Kristi, O'nta negr bolasi.

JON KUYDIRMOQ II

fe'l. tirishmoq: Jon kuydirmasang, janona qayda, Tog'ga chiqmasang, do'lona qayda. Maqol.

JONI BOR

JONI BOR I

sifat. hali tirik: So'zdadur har yaxshiliqning imkoni bor, munda debdularki, nafasning joni bor. A.Navoiy, Mahbub ul-qulub.

JONI BOR II

sifat. asosga ega: O'ylab qarasam, uning gapida jon bor. Keyingi vaqtda paxtaning tonnasi ko'paydi-yu, tolasi uzaygani yo'q. I.Rahim, Hilola. Unday desa, Soliyaning pichingida ham jon bor. Axir ilgarilari "aka" demas edi-ku? S.Anorboyev, Sherali sevib qoldi. Ammo gapingning joni bor. Merganlikdan ham xabari bor. H.Nazir, Cho'l havosi.

JONI CHIQMOQ

JONI CHIQMOQ I

fe'l. o'lmoq: Sodiqjon ko'tarib qarasa, hali joni chiqmagan ekan, ko'zini ochibdi. A.Qahhor, Asror bobo. Bo'ridan bir qo'zini ajratib olgan edi. Joni chiqmagan ekan. S.Anorboyev, Oqsoy.

JONI CHIQMOQ II

fe'l. g'azablanmoq: Polvon kelganda, temirchi shunday qilgan edi, uning joni chiqib, tishini g'ichirlatdi. A.Qahhor, Sarob.

JONI CHIQMOQ III

fe'l. qo'rqmoq: Tuf-e, qurib ketsin, jonim chiqib ketti-ya. A.Qodiriy, O'tgan kunlar.

JONIGA TEGMOQ

JONIGA TEGMOQ I

fe'l. bezor qilmoq (har uch shaxsda tuslanadi): Gap tarqatinglar, xalaqit beringlar, ishqilib, joniga teginglar-da. S.Zunnunova, Yangi direktor. Endi bo'lsa uning ishi jonga tekkan bir kampirning chuchmol maqtoviga arziydi, xolos. A.Muxtor, Qanot juft bo'ladi.

JONIGA TEGMOQ II

fe'l. bezor bo'lmoq, zerikmoq: Oxiri stol chertish joniga tegib, tokchadagi kitoblardan birini qo'liga oldi. S.Ahmad, Hukm. Musofirchilik qursin, jonga tegdi. Oybek, Qutlug' qon.

JONINI OLMOQ

JONINI OLMOQ I

fe'l; din. o'ldirmoq: Ha-a, men Azroilman. Qo'chqor do'stingning jonini olgan edim. Endi sening joningni olgani keldim. S.Anorboyev, Oqsoy.

JONINI OLMOQ II

fe'l. 1. Ruhan juda qattiq ezib yubormoq: Yamoqchini bo'lsa Ismat hoji har kuni masjidga chaqirib, odamlar o'rtasida haqorat qilaverib, jonini oldi. Oydin, Yamoqchi ko'chdi.
2. Jismonan juda qattiq ezib yubormoq: Bezgak o'lgur jonimni oldi. S.Zunnunova, Gulxan.

KETIGA TUSHMOQ

KETIGA TUSHMOQ I

fe'l. zimdan yurib butun xatti-harakatini ta'qib qilmoq: Uning ketiga tushgan soqchilarga qarshi g'azot boshlashga fatvo so'rab kelganida ham... S.Anorboyev, Oqsoy.

KETIGA TUSHMOQ II

fe'l. manfaatdor bo'lgan holda berilib harakat qilmoq: "Xur-xur" uxlagani-uxlagan edi. Undan so'ng bozor-o'charning ketiga tushardi, yaxshi bo'ldi. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

KO'KKA SOVURMOQ

KO'KKA SOVURMOQ I

fe'l. behuda sarflamoq: O'rtoqlari ko'p vaqt undan qarz so'rashardi. Saidg'ozi berib ahmoqmi?! Bergani bilan, bari bir, ko'kka sovurishadi. S.Anorboyev, Oqsoy. Pul deganni topish qiyin, ko'kka sovurish oppa-oson. O'.Azimov, Aql chirog'i.

KO'KKA SOVURMOQ II

fe'l. butunlay yemirmoq, yo'q qilmoq: Dushmanlar shaharning kulini ko'kka soburdi. Gazetadan.

KO'ZGA KO'RINMOQ

KO'ZGA KO'RINMOQ I

fe'l. tanilmoq: U kombinatning ko'zga ko'ringan ip yigiruvchisi edi. S.Ahmad, Hasrat.

KO'ZGA KO'RINMOQ II

fe'l. o'ziga diqqat-e'tiborni jalb qilmoq: Sherbek ham. o'z tashabbusi bilan ko'zga ko'rinadigan nima ish qildi? S.Anorboyev, Oqsoy. Mana shu juda yomon bo'ldi, boshqa progullarni ham

ko'zga ko'rsatib yubordi. A.Qahhor, Qanotsiz chittak.

KO'Z ILG'AMAS

KO'Z ILG'AMAS I

sifat. bilinar-bilinmas, mayda: Ko'z ilg'amas qurt-qumursqalarning, chigirtkalarining chirillashi go'yo allalaydi. S.Abdugahhor, Hayotning boshlanishi. Uning kichkinagina o'z hayoti buning oldida ko'z ilg'amas bir qatraday edi. A.Muxtor, Tug'ilish.

KO'Z ILG'AMAS II

sifat. cheksiz, payoni ko'rinmaydigan: Bir tomoni — ko'z ilg'amas cho'l, bir tomoni — yashil dalalar... S.Ahmad, Qadrdon dalalar. Nihoyat, balandlikdan oshib, etagi ko'z ilg'amas uzoqlarga tutashgan va quyoshda ko'm-ko'k yongan maydonga tushdi yigit. Oybek, Oltin vodiya shabadalar.

KO'Z TIKMOQ

KO'Z TIKMOQ I

fe'l. tikilib qaramoq: Gavhar bu odamlarga ko'z tikib borardi. Ana u kassaning oldida turgan kim? P.Qodirov, Uch ildiz. ... uning atrofini o'rab, qopga ko'z tikib turgan jangchilarga qaradi. I.Rahim, Chin muhabbat. Bolalar ko'z tikib turishsa, g'ordan kattagina kul rang quyon quloqlarini dikkaytirib sakrab-sakrab chiqdi-yu... H.Nazir, So'nmas chaqmoqlar.

KO'Z TIKMOQ II

fe'l. umidvor bo'lib qaramoq: Elmurod bilan Fyodorov ikkalasi biron-bir tayinliroq javob kutib ko'z tikar edilar.

N.Maqsudiy, Dunyoda nima shirin? *Ha, ona o'shanda ham ovqati qozonda qolib, mijja qoqmay, qizining kelishiga ko'z tikib o'tirardi.* R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi. *Yem-xashakka tikdim ko'zim, ma!.. To'ydir qornim. qishda boqib, ba!..* S.Abdulla, Chorva ansambli.

KO'Z TIKMOQ III

fe'l. hirs bilan qaramoq: ...*bo'lmasa yeringizga ko'z tikkan o'sha qishloq sudxo'rlari oldiga boravering!* S.Ayniy, Sudxo'r. *Uyatsiz, yosh qizga tikkan ko'zlaringni o'yib olaman!* Oybek, Qutlug' qon.

KO'Z YUMMOQ

KO'Z YUMMOQ I

fe'l. ko'ra-bila turib e'tiborsiz qoldirmoq: "*Bizning vazifa, – dedi Saida, – hamma ko'nikib qolgan yoki noilojlikdan ko'z yumgan hamma illatlarga odamlarning diqqatini tortish, bu illatlarning sababini, natijasini el ko'ziga ko'rsatish, odamlarda fikr uyg'otish, ularni bu illatlarga qarshi kurashga yo'llash*". A.Qahhor, Sinchalak. *Men o'rtoq Ro'ziyevning bizga ko'rsatgan yordamidan ko'z yummoqchi emasman.* S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

KO'Z YUMMOQ II

fe'l. dunyodan ketmoq, o'lmoq, dunyodan o'tmoq: *Lekin chol hali baquvvat, iligi sog'. Bir kun ko'zini yumar axir.* Oybek, Qutlug' qon. *Kun yarimdan oqqanda o'ng qo'lini menga qarab bir cho'zdi-yu, ko'z yumdi.* R.Fayziy, Chanoqqa tomgan qon.

KO‘ZI OCHIQ

KO‘ZI OCHIQ I

sifat. tirik barhayot: Xudoga ming qatla shukr, ko‘zim ochiq paytda qizginamning to‘yini ko‘radigan bo‘ldim. A.Qahhor, Og‘riq tishlar.

KO‘ZI OCHIQ II

sifat. yaxshini yomondan farqlash: Yaralarimizga, dardlarimizga, malham qidirgan va olamdan xabarbdor, ko‘zi ochiq odamlarimiz bor. Oybek, Tanlangan asarlar.

KO‘ZI QIYMADI

KO‘ZI QIYMADI I

fe‘l. ko‘ngilchanlik va ayagani tufayli biror ishni qilishga botinolmaslik (bunda ibora jo‘nalish kelishigidagi harakat nomiga bog‘lanib keladi): Bolani nobut qilishga hech qaysimizning ko‘zimiz qiymadi. G‘.G‘ulom, Yodgor.

KO‘ZI QIYMADI II

fe‘l. 1. Rahmdillik bilan ayagani tufayli tashlab ketolmaslik (bunda ibora tushum kelishigidagi ot bilan bog‘lanadi): Sizni ko‘zim qiymaydi, sizdan uzoqlashgim kelmaydi, Gulnor! Oybek, Qutlug‘ qon. 2. Ko‘ngiltortar biror narsadan voz kecha olmaslik: Agar men bu yomon, yovvoyi tog‘larni ko‘zim qiymasa-chi?! O.Yoqubov, Tog‘ qizi.

KO‘ZGA

KO‘RINMASLIK

KO‘ZGA

KO‘RINMASLIK I

fe‘l. ro‘para bo‘lmaslik, duch kelmaslikka harakat qilmoq: Ular odamlarning ko‘ziga ko‘rinmaslik uchun dalama-dala yurib, devor oshib,

Maxsumning ichkari hovlisiga tushganlarida mehmonxonada chiroq ko'rindi. S.Anorboyev, Oqsoy. "O'sha polvonni yiqitib kelmaguncha, ko'zimga ko'rinma", – dedi. S.Ahmad, Cho'l burguti. Bundan keyin hech ko'zga ko'rinmang. A.Qahhor, Sarob.

**KO'ZGA
KO'RINMASLIK II**

fe'l. tatimaslik, e'tiborini tortmaslik: Saidiy o'zini endi chinakam muhtoij sezar, qo'lidagi ortiqcha yotgan minglar ko'ziga ko'rinmasdi. A.Qahhor, Sarob.

**KO'ZINI
QAMASHTIRMOQ
KO'ZINI
QAMASHTIRMOQ I**

fe'l. nur aks etib, ko'zi hech narsani ko'rmadi: Tik quyosh tog'laridan ko'zi qamashgan chol... chavandozlar kelayotgan tomonga yugurdi. H.G'ulom, Mash'al.

**KO'ZINI
QAMASHTIRMOQ II**

fe'l. go'zalligiga, ko'pligiga mahliyo bo'lmoq: Tabiiy, hammadan Nurining uyi hashamatli, qiymatli jihozlar bilan magazinday yasatilgan: ko'rgan odamning ko'zi qamashadi. Oybek, Qutlug' qon.

KO'NGLI BO'SHAMOQ

KO'NGLI BO'SHAMOQ I *fe'l. ruhiy kechinmalar ta'sirida yig'lab yuborish holatiga yetmoq: Burxon ota ham shuni esladimiyo boshqa narsadan ko'ngli bo'shab ketdimi, ishqilib, u ham ko'ziga yosh oldi. O.Yoqubov, Ota izidan.*

KO'NGLI BO'SHAMOQ II *fe'l. ichida yig'ilib qolgan hasrat-*

nadomatini aytmoq: *Ko'nglimdagilarni unga gapirib bersam, bir oy ichida to'plangan hasratlarimni to'kib, ko'nglimni bo'shatsam.* O.Yoqubov, Muqaddas.

KO'NGLINI OCHMOQ

KO'NGLINI OCHMOQ I *fe'l. ichidagi dardini aytmoq: Baliq uchun suv, qush uchun osmon qanchalar zarur va tabiiy bo'lsa, shoir uchun she'r bitish – ko'ngilni ochish shunchalar zarur ruhiy ehtiyojdir.* U.Nosir, Yana she'rimga.

KO'NGLINI OCHMOQ II *fe'l. xursandchilik qilmoq, dilxushlik qilmoq: Birorta ko'ngil ochadiga joy ham yo'q.* A.Muxtor, Tug'ilish.

ODAM QO'YMOQ

ODAM QO'YMOQ I *fe'l. oraga biror nozik masala bo'yicha o'zi bilan o'zga tomon orasida kimningdir vositachiligidan foydalanmoq: Sobirjon ismli yosh yigit nima ham bo'lib Gulra'noni ko'rib qoladi-yu, o'rta odam qo'yadi.* O.Yoqubov, Ota izidan. *Ayniqsa, keyingi kunlarda To'laganjon Farmonovlar qo'ygan odam ko'z ochirmayotganini ham aytdi.* Mirmuhsin, Jamila. *Nima bo'ladi-yu, usta Abdurahmon kishi qo'yganda darrov rozi bo'la qoladi.* A.Qahhor, Boshsiz odam.

ODAM QO'YMOQ II *fe'l. biror kishi yordamida kimnidir orqasidan ta'qib qilmoq: Orqasidan odam qo'ydim, uni, albatta, tutib*

qamaymiz. S.Abdulla, Muqimiy.

OYOQQA TURMOQ

OYOQQA TURMOQ I

fe'l. kasallikdan tuzalmoq: Dunyoning ishlarini qarangki, Oqsoqol o'sha kuni oyoqqa turib ketdi. O'.Hoshimov, Ikki eshik orasi.

OYOQQA TURMOQ II

fe'l. biror faoliyatni boshlamoq: Zardusht boboning nazarida otimdoshlari hozir oyoqqa turadi-yu, anov maxluqni tutib tilka-pora qiladigandek... X.Do'stmuhammad, Jajman.

OYOG'(I)GA TASHLAMOQ

OYOG'(I)GA TASHLAMOQ I

fe'l. o'ta xokisorlik bilan yalinib-yolvormoq: U endi o'zini Xayrining oyoqlariga tashlamoqchi, uzilgan ipni yana ulamoqchi. S.Ahmad, Begona.

OYOG'(I)GA TASHLAMOQ II

fe'l. tahqirlab munosabatda bo'lish huquqini berib qo'ymoq: To'g'ri, eri yomon odam emas. Ichmaydi, chekmaydi, chakki yurmaydi. Aybi – xotinini onasining oyog'iga tashlab qo'ygani, xolos. S.Zunnunova, Latta.

OG'IRLIK QILMOQ

OG'IRLIK QILMOQ

fe'l. ortiqchalik ma'nosida: U bu oilaga og'irlik qildi. Gazetadan.

OG'IRLIK QILMOQ

fe'l. vazn jihatdan og'irlik qilish.

OG'ZIGA OLMOQ

OG'ZIGA OLMOQ I

fe'l. umuman iste'mol qilish: O'z qo'ramizdagi quduqning suvini sira

OG‘ZIGA OLMOQ II

og‘ziga olib bo‘lmaydi. S.Ayniy, Qullar.

fe’l. gapirmoq: Yo‘ldosh novchaday biladigan sinchi yo‘qligiga iqrar bo‘lsa-da, biror marta nomini og‘ziga olmagan edi. S.Anorboyev, Oqsoy.

OG‘IZ OCHMOQ

OG‘IZ OCHMOQ I

fe’l. angraymoq: U, Valixonga izoh berishga astoyidil tayyorlangan edi, Valixonning qo‘l siltab, rad qilganini ko‘rgach, dami kesilib, og‘zini ochganicha, tek qarab qoldi. Sh.Toshmatov, Erk qushi.

OG‘IZ OCHMOQ II

fe’l. gap boshlamoq: “Bilaman, bunaqa maqtoV Parpivoy akaning o‘ziga ham yoqmaydi. Birov uni maqtasa, g‘o‘ra olcha yegandek aftini burishtiradi”. — “Hamma ham shunaqa emas-da, uka, ba‘zi raislar borki, tanqiddan og‘iz ochsang, naq tavba qilguningcha yoqalashadi”. S.Ahmad, Qadrdon dalalar. Chamasi, ikkimiz o‘tirganimizda bekinib gapimizni eshitgan. Men hammaga ovoza qilib yurmasin deb voqeani aytdim va zinhor birovga bu haqda og‘iz ocha ko‘rmang deb qayta-qayta iltimos qildim. H.Nu‘mon, Yoshlikda bergan ko‘ngil.

QULOG‘(I)NI QO‘YMOQ

BURAB

QULOG‘(I)NI QO‘YMOQ I

fe’l. nomaqbul ishni boshqa takrorlamaydigan qilib ta‘zirini bermoq: Kim o‘qishingizga xalaqit bersa,

*tortinmay ayting, qulog'ini burab
qo'yamiz. P.Qodirov, Uch ildiz.*

QULOG'(I)NI QO'YMOQ II

BURAB*fe'l. nima deyish, nima qilish haqida
oldindan maxsus tayinlamoq: Axir qo'li
lazzat-de. Xotirjam bo'ling, o'z ishini
xuddi askarday joyiga qo'yadi. Men
o'zim ham qulog'ini burab qo'ydim.
Oybek, Oltin vodiyan shabadalar. Hozir
ular komissiyani kutyapti.
O'qituvchilarning ham xo'p qulog'ini
buragandir. Biroz eslaridan chiqsin,
keyin boramiz. S.Zunnunova, Yangi
direktor.*

QO'LGA OLMOQ

QO'LGA OLMOQ I

*fe'l. o'z ixtiyoriga o'tkazmoq: ...
dehqonlar hokimiyatni o'z qo'llariga
olib, birinchi navbatda och xaloyiq
ovqat-oziq bilan ta'minlansin... P.
Tursun, O'qituvchi.*

QO'LGA OLMOQ II

*fe'l. hibbs qilmoq, qamash maqsadida
tutmoq (rasmiy): Bobomurod
tovlamachini qo'lga olishga qaror
qilinib, ijrosiga kirishildi. S.Ayniy,
Qullar. – Shu gaplar shartmidi?
Bolalarni gumon bilan emas, jinoyat
ustida qo'lga olishgan. Odamlar
yaralangan. Axir ota-onang... – E, –
Qodir qo'l siltadi. – Boraver, bugungi
so'roq tugadi, – dedi Jiyanboyev.
T.Malik, Charxpalak.*

QO'LGA OLMOQ III

*fe'l. biror yo'l bilan o'z xohishiga
bo'ysunadigan qilmoq: Nosirov bu
hovliqma nodonni xo'p o'rgangan,*

qo'liga olgan, ko'p ishlarni uning orqasiga o'tib turib qiladi. A.Qahhor, Sarob. Selpodagi Bozorovni yaxshi bilasiz. O'sha surbet otamni qo'lga olgan. I.Rahim, Chin muhabbat.

QO'L BERMOQ

QO'L BERMOQ I

fe'l. salomlashmoq: Saidiy hali o'rnidan turishga ulgurmagan edi, Salohiddin kelib qo'l berdi. A.Qahhor, Sarob.

QO'L BERMOQ II

fe'l. shogirdlikka olmoq: Bir kun Marg'ilondan bir eshon keldi. Boyimiz o'sha kishiga qo'l bergan ekan, ya'ni o'sha kishining muridi ekan. I.Rahim, Ixlos. Tavba-tazarru qilib, o'sha joydagi eshonga qo'l bering. Bir oz xayr-u ehson qiling. Qiyomat yaqin qoldi. I.Rahim, Olovkor.

QO'L OCHMOQ

QO'L OCHMOQ I

fe'l. duo qilmoq: Qani, qo'lni och. Omin. Allohu akbar. E.Vohidov, Oltin devor.

QO'L OCHMOQ II

fe'l. tilanchilik qilmoq.

QO'L KO'TARMOQ

QO'L KO'TARMOQ I

fe'l. urmoqchi bo'lmoq; urmoq: Ro'zimat uni: "Hozir...olib borib, tegishli joyga topshiraman", – deb sudrabdi, yigit ortiqcha qo'rslik qilib qo'l ko'targan ekan, Ro'zimat uni tutib olib rosa uribdi. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari. Ayol kishiga qo'l ko'tarish erkakning ishi emas. Haqorat qilishga tili bormaydi. R.Fayziy, Yodgor.

QO‘L KO‘TARMOQ II

fe‘l. ovoz ko‘tarmoq: Kimda-kim Nu‘mon Hoji Qalandarovning xo‘jaligi tugatilsin, o‘zi bu yerdan badarg‘a qilinsin desa, qo‘lini ko‘tarsin. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari.

SO‘Z BERMASLIK

SO‘Z BERMASLIK I

fe‘l. boshqalarga imkon bermay nuqul o‘zi gapirmoq: Xolmirza hammani og‘ziga qaratib olibdi, hech kimga so‘z bermay gap ma‘qullamoqda. I. Rahim, Hilola.

SO‘Z BERMASLIK II

fe‘l. itoat qilmaslik, o‘z bilganicha ish tutmoq: Qarib qolibsan, soqolingni ham oqartirib qo‘yibsan. Ha, soqolga so‘z berma, bemaza soqol oqaraveradi, qalbing salomat bo‘lsin, shuning o‘zi bas, oshnam. S.Ahmad, Qadrdon dalalar. Qudrat sigirni ko‘chaga haydarkan, sigir so‘z bermasdan maysaday o‘sib yotgan sabzi-piyozlarni bosib yubordi. H.Nazir, So‘nmas chaqmoqlar. Bu qizlarning avzoyi shunday bo‘ladigan bo‘lsa, Adolatga so‘z berishadimi?! I.Rahim, Chin muhabbat.

SO‘Z BERMASLIK III

fe‘l. biror narsa bo‘yicha bahslarda yutib chiqishga qodir bo‘lmoq: Egamberdi moshinaning quli. Tez orada uncha-muncha mexanikka ham so‘z bermay qo‘yadi u. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

SO‘Z BERMOQ

SO‘Z BERMOQ I

fe‘l. muzokarada gapirishga rasmiy ruxsat bermoq: “Menga so‘z bering,

o'rtoq Toshpo'latov", – dedi keksa brigadir Ortigov joyidan qo'zg'ala turib. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi. Kun tartibi tasdiqlangandan keyin, axborot uchun so'z o'rtoq Ubaydullayevga berildi. N.Nazarov, Zamon. So'zni berdim. U minbarga chiqib, qalin muqovali daftarini ochdi-da, so'z boshlamay qoshlarini chimirib qoldi. I. Rahim, Hilola. "Men ayta qolay, opa!" – degan edi, o'qituvchi so'z bermadi. H.Nazir, O'jar qizlar.

SO'Z BERMOQ II

fe'l. ahd-paymon qilmoq: Birovga aytmaslikka so'z beraman. S.Ahmad, Yulduzli tunlar.

SO'ZIDA TURMOQ

SO'ZIDA TURMOQ I

fe'l. o'z fikrini o'tkazishga harakat qilib, qaysarlik qilmoq: Dastlabki kunlardagi so'roqlardan natija chiqmadi. Qobil qaysarlik qilib, o'z so'zida turib oldi. H.G'ulom, Mash'al.

SO'ZIDA TURMOQ II

fe'l. ahdini saqlamoq: Xolbeka siymosi ham dostonida baxshi bobomiz tomonidan alohida mehr, iliqlik bilan tasvirlangan. U o'z so'zida turadigan barcha hunarlarga mohir qiz. Adabiyot, 8-sinf.

SO'Z OLMOQ

SO'Z OLMOQ I

fe'l. muzokarada gapirishga rasmiy ruxsat olmoq: Abdujabbor otadan keyin Bo'ston so'z oldi. S.Nazar, Yashil boylik. Bitta-bitta so'z olib gapirish kerak. Sh. Rizo, Qor yog'di, izlar

bosildi. *So‘zni Juman Sariyev oldi.*
A.Muxtor, Tug‘ilish.

SO‘Z OLMOQ II

fe‘l. ahd-u paymon qildirmoq: Biz unga vigovor berib, minba‘d o‘sha Saidova bilan aloqa qilmaslikka so‘z olaylik. H.Nu‘mon, Yoshlikda bergan ko‘ngil. Unsin akasini quchoqlab, bir kun kelishga undan so‘z olib, quvonch bilan chol orqasidan ketdi. Oybek, Qutlug‘qon.

TERISIGA SIG‘MAY

TERISIGA SIG‘MAY I

ravish. chegarasi yo‘q, haddan tashqari, cheksiz, hadsiz, behad: Bola shu onda portfelidan ajralmay qoldi. Shodligidan terisiga sig‘may maqtanib qorovulxonaning butun hovlisini aylanib chiqdi. Ch.Aytmatov, Oq kema.

TERISIGA SIG‘MAY II

fe‘l. behad sevinmoq, xursand bo‘lmoq: “E... Keling-keling, singlim!” – quvonch bilan qo‘l berib so‘rashdi. Terimga sig‘may ketdim, haligi diqqatbozliklar birpasda tarqaldi. Oydin. Uyaldi, shekilli, yerga qaradi. “Subhonqul Rahmonqulovich siz chiqib ketgandan keyinoq kadrlar bo‘limiga pasportlar egalariga tarqatib berilsin deb buyurdilar”. Haligina “Podumayesh passport”, — deb ketayotgan Elchibek bu xabardan terisiga sig‘may ketdi. Har holda, dastlabki g‘alaba. A.Muxtor, Tug‘ilish.

TER TO‘KMOQ

TER TO‘KMOQ I

ravish. mashaqqat bilan, qattiq: Hozir...

har qaysi oila o'z topgan-tutganini dasturxonga qo'yib, baham ko'radigan muqaddas payt. Bu mahalda kuni bilan ter to'kib ishlagan kishilar hordiq oladi. S.Anorboyev, Oqsoy.

TER TO'KMOQ II

fe'l. mashaqqatli jismoniy mehnat qilmoq: Dalada suqsurdek qiz-juvonlarimiz ter to'ksa-yu, Qo'chqorbeklar tog'ni tolqon qiladigan paytida idora qorovuli bo'lib o'tirsa. Mirmuhsin, Momo. Bu bedalarga ozmuncha terim to'kilganmi, eh-ha! Oybek, Qutlug' qon. Bu yerni siz peshana teri to'kib topgansiz. A.Qahhor, Sarob.

TILGA OLMOQ

TILGA OLMOQ I

fe'l. eslab aytmoq: Uning bu odati Erkinga ham ma'lum, shu sababli tilga olinmagan mehmonning kimligini so'rab-surishtirmas edi. T.Malik, Erkin.

TILGA OLMOQ II

fe'l. dastlabki marta gapirmoq: Hatto qori harom pullarni tilga olganda ham Asadbek tutoqmagandi. T.Malik, Shaytanat.

TIL(I) CHIQDI

TIL(I) CHIQDI I

fe'l. nutqqa ega bo'lmoq: Yodgoringning ham tili chiqib qoldi: "dada-dada"ni og'zidan qo'ymaydi. G'.G'ulom, Yodgor. Ha, darvoqe, To'tiqiz qalay, katta bo'lyaptimi? – O, uchga qadam qo'yib qoldi-ku. Tili biram shirin bo'lib chiqqanki, sira qo'ya berasiz. M.Ismoiliev, Farg'ona tong otguncha.

TIL(I) CHIQDI II

fe'l. indamay yurgan kishining gapiradigan bo'lib qolishi: Ko'zing qurmasin, – kampir jilmaydi, – endi tiling chiqib qoldi. Boyadan beri qovog'ingdan qor yog'ayotgan edi. Oydin, Kelin o'g'il tug'ibdi. Gap qaytarma! Tiling chiqib qolibdi, padar la'nat! Mirmuhsin, Jamila.

TOB(I) YO'Q

TOB(I) YO'Q I

fe'l. holsiz, o'zini yomon his qilmoq: Aka, nimaga jim bo'lib ketdingiz? – Tobingiz yo'qmi? Ozibsiz-a... Oybek, Qutlug' qon. Dalaga o'tayotgan edim, tobingiz yo'qligini eshitib, ko'rgani kirdim. Qalay, og'rig'i bosildimi? I.Rahim, Ixlos.

TOB(I) YO'Q II

fe'l. bardosh qilolmaslik: Doktor Shodiyevning janjalga tobi yo'q, u o'z odati bo'yicha mumkin qadar bosiq bo'lishga, gapni yotig'i bilan tushuntirishga urindi. A.Muxtor, Dog'. Borsam, spravka topa olaman, ammo bormayman, o'rtoqjon. Shunaqa ishlarga tobim yo'q. A.Qahhor, Qanotsiz chittak.

TURGAN GAP

TURGAN GAP I

sifat. aniq, shak-shubhasiz: Bunday taqdirda Eshonning Saida to'g'risida aytadigan har qanday gapini Qalandarov xusumat deb bilishi turgan gap. A.Qahhor, Sinchalak. Agar sevmaganida, har gapning birida dakki berishi turgan gap edi. R.Fayziy, Kuzatish.

TURGAN GAP II

modal. albatta, shak-shubhasiz: Iye, ishimiz chatoq-ku. Suvsiz qolsak turgan gap, hammamiz o'lamiz. O'. Azimov, Aql chirog'i. U sening boshingga ham o'sha xotinning kunini soladi, turgan gap. S.Zunnunova, Ikkinchi xotin. Turgan gapki, u "intizori"ning tayinlagan joyiga bormadi. P.Qodirov, Uch ildiz.

TUTDAY

(DEK)

TO'KILMOQ

TUTDAY

TO'KILMOQ I

(DEK)*fe'l. biror ta'sir natijasida nurash holatiga yetmoq: Yo'lchi uning orqasidan serdaraxt, lekin uy-joyi tutday to'kilib turgan katta hovliga kirdi. Oybek, Qutlug' qon. Xudoga shukur, men sizdaqa tishim tutday to'kilib, temir kiydirib olganimcha yo'q hali. H.Nazir, Ko'rmana.*

TUTDAY

TO'KILMOQ II

(DEK)*fe'l. qirg'in bo'lmoq, o'qqa uchrab, ko'p miqdorda o'lmoq: Qara, qara, ularning (nemislarning) tutdek to'kilishini qara! I.Rahim, Chin muhabbat.*

USTIDAN CHIQMOQ

USTIDAN CHIQMOQ I

fe'l. biror narsa qilinayotganida tepasiga borib qolmoq: Valixon endi uning bu yengiltakligi ustidan chiqib, butunlay o'zini yo'qotib qo'ygan edi. Sh.Toshmatov, Erk qushi. "Tixiy Don"ning to'rtovi ham kelibdi deng, ustidan chiqib qolsam bo'ladimi. A.Muxtor, Daryolar tutashgan joyda.

USTIDAN CHIQMOQ II

fe'l. bajarmoq: Va'damizning ustidan

chiqmasak, hamqishloqlarga qaysi yuz bilan qaraymiz: R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi. Demak, Hakimov telefonda bergan so'zining ustidan chiqibdi. P.Qodirov, Uch ildiz.

YENG SHIMARMOQ

YENG SHIMARMOQ I

ravish. astoydil, jiddiy ravishda: Sanab, vahima qilib o'tirmasdan, shartta yeng shimarib ishga tushib ketilaversa-chi, hammasi bajarilaverar ekan. A.Muxtor, Opa-singillar. Hamma jihatdan yordam beramiz, yengingizni shimarib ishga tushavering. S.Abdughahhor, Yangi uy.

YENG SHIMARMOQ II

ravish. biror yumushni bajarishga taxt bo'lmoq, biror ishni qilishga otlamoq: Nafasni rostlamay yeng shimarasiz-a, Nikolay Dmitriyevich, bir oz dam olinglar. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi. ...katta-kichik — bari, yeng shimarib, erta-kech qizg'in ish bilan, kurash va yaratish bilan band. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

YENGIL QO'L

YENGIL QO'L I

sifat. chaqqon: U tikuvchilikda yengil qo'l, tez tikadi. Gazetadan.

YENGIL QO'L II

sifat. o'g'ri: U yengil qo'l, do'kondan narsa o'g'irlabdi. Gazetadan.

YO'LGA TUSHMOQ

YO'LGA TUSHMOQ I

fe'l. jo'namoq, keta boshlamoq: Jo'ra otga yana bir oz dam berib, so'ng yo'lga tushajagini aytdi. Oybek. Oltin vodiyan

shabadalar. *Bu yerda bo'lgan ishlardan hikoya qilib bersam, o'zing ham "Farhod tog'i qaydasan?", — deya yo'lga tushib qolasan. Oydin, Shiringa maktub. Nainki shu tobda, osmon hamma tarnovlarini baravariga ochib yuborgan bir paytda yo'lga tushilsa! A.Qahhor, Oltin yulduz.*

YO'LGA TUSHMOQ II

fe'l. to'g'ri yo'lga tushmoq: Siz ham, ayajon, qattiq tursangiz, Rahimingiz yo'lga tushib qoladi. H.Nazir, So'nmas chaqmoqlar.

YURAGINI YORMOQ

YURAGINI YORMOQ I

fe'l. qattiq cho'chitib qo'rqitmoq: Shunisi g'alatiki, bu bolaning aft-angoriga qarab, adashib qolgan yoki nihoyatda horib-charchagan, qo'rquvdan yuragi yorilib, ochlik va tashnalikdan o'lar holga yetgan, deb bo'lmasdi. Antuan de Sent-Eksyuperi, Kichkina shahzoda.

YURAGINI YORMOQ II

fe'l. ichidagi istak yoki dardini aytmoq: Yaxshi ko'rgan kishi axir biroz yuragini yormaydimi?! Gazetadan.

YUZ O'GIRMOQ

YUZ O'GIRMOQ I

fe'l. boshini burib qaramoq: Keyin soqolmo'ylovi toza qilib qirilgani uchun o'smirlarnikiga o'xshash silliq yuzini qozi domlaga o'girdi. M.Ismoiliiy, Farg'ona tong otguncha.

YUZ O'GIRMOQ II

fe'l. qaramaslik uchun boshini boshqa

tomonga burmoq: *“Bor, bor, sen bilan gaplashayotganim yo‘q!” – deb Rahim undan yuz o‘girdi. H.Nazir, So‘nmas chaqmoqlar. U shartta oynadan yuz o‘girdi. Sh.Toshmatov, Erk qushi. Asalxon hovliga chiqqanida, chol undan yuzini o‘girib, ichida nimalarnidir pichirladi. Mirmuhsin. Dorbozlar. Qarab bosh-u oyoqqa, jirkanib siz yuzni tes burmang. S.Abdulla, Kekkaymang.*

YUZ O‘GIRMOQ III

fe’l. kechmoq, aloqa-munosabatini uzmoq: Allonbiy xonadonidagilarning serg‘azab bo‘lganicha bor. El yuz o‘girdi ulardan. X.Muxtor, Qoraqalpoq qissasi.

Mendan yuz o‘girgan butun yor-do‘stlarim, o‘rtoqlarim, esi bor odamning hammasi aytadi. A.Qahhor, Qo‘shchinor chiroqlari. O‘zingga o‘zing qilding, Saodat sendan yuzini o‘girib oldi. I.Rahim, Ixlos.

ZEB BERMOQ

ZEB BERMOQ I

fe’l. turli kiyim va taqinchoqlar yordamida ko‘rkam qilmoq: Qarilik o‘ziga zeb berishni yaxshi ko‘rgan bu satangnamo xotinni ham yenga boshlagan edi. O.Yoqubov, Tilla uzuk. (Yormat) otga chig‘anoqli asboblarni taqib, yolini qizil lattalar bilan o‘rab, otning atrofida aylanib, unga juda zeb berdi. Oybek, Qutlug‘ qon.

ZEB BERMOQ II

fe’l. o‘zini-o‘zi haddan tashqari ulug‘lamoq: O‘zingga zeb berganing shu darajaga yetib bordiki, izmingdan

tashqari suv ham oqmasa, shamol ham turmasa! Sh.Rashidov, Bo‘rondan kuchli.

ZIMMASIGA OLMOQ

ZIMMASIGA OLMOQ I

fe’l. 1. Biror ishni bajarishga rag‘batlanmoq, biror ishni bajarishga mas’ul bo‘lmoq: *Halok bo‘lganlarni do‘stlar asta ko‘tarib, biron chuqurga yotqizishar, ularning ishlarini ham o‘z zimmalariga olar edilar.* Oybek, Quyosh qoraymas.

2. Biror ish bajarishga rozilik bermoq: *Ustoz bergan topshiriqlarni taqsimlab olaylik, men devoriy gazeta chizishni o‘z zimmamga olaman.* So‘zlashuv uslubi.

ZIMMASIGA OLMOQ II

fe’l. biror “chiqim”ni qoplamoq, to‘lamoq: *Bolalarni o‘qitmoqchi bo‘lganlar xarajatlarini o‘z zimmalariga olsinlar.* Oybek, Qutlug‘ qon.

ZO‘R BERMOQ

ZO‘R BERMOQ I

fe’l. “kuch”ini to‘la-to‘kis safarbar qilmoq: *Baqirishning hojati yo‘q. Rahbar tomog‘iga zo‘r berdimi, obro‘yidan putur ketgani bo‘ladi.* A.Qahhor, Yangi yer. *Qazuvchilarning zo‘r berib ishlayotganlariga hayfi kelib qarab qoldi.* M.Ismoilov, Farg‘ona tong otguncha. *Zokirni boya leksiya paytida ham ko‘rgan, “Ha, barakalla, bir zo‘r beringlar”, — deb o‘tib ketgan edi.* P.Qodirov, Uch ildiz. *Biz zo‘r berib ishladik,.. ammo yana bir-bir yarim haftadan keyin ishimiz tag‘in og‘irlashadi.* R.Fayziy, Cho‘lga bahor

keldi.

ZO‘R BERMOQ II

fe‘l. biror narsaga boshqalaridan ko‘ra ortiqroq e‘tibor qilmoq, kuch sarflamoq: faqat traktor kultivatsiyasiga zo‘r bergan edilar. H.Nu‘mon, Fasllar. Paxtachilikda chinakam quloch otishi uchun endi ilmga zo‘r berish kerak. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar. Akam orqa-o‘nglariga qaramay qurt urug‘iga zo‘r beradilar. S.Ahmad, Hodivoy.

O‘ZIDAN KETMOQ

O‘ZIDAN KETMOQ I

fe‘l. haddini bilmay qolmoq: Samovarchi javobni nimadan boshlashini bilmay, andak o‘ylanib – E, ukam-e, bu hammasi o‘zidan ketish, haddan oshish, sendan qolsam, qulog‘imni kesganim bo‘lsin, degan nodonlikdan chiqqan narsa. S.Ahmad, Kiprikda qolgan tong.

O‘ZIDAN KETMOQ II

fe‘l. hushudan ketmoq, hushuni yo‘qotmoq: Mehri aya televizor ekranida tomosha qilayotgan xorazmcha raqs ham bir soniya to‘xtab, qotib, Mehri aya o‘zidan ketti. Haydar aka ketmonini itqitib, uyga qarab chopdi. N.Hoshimov, Qora yostiq.

CHEHRASINI OCHMOQ

CHEHRASINI OCHMOQ I

fe‘l. xafachiligining tarqaganini ko‘rsatmoq: Saodat egri-bugri so‘qmoqlarda har bir dovon oshgan sari, har bir yuz metrlik yangi-yangi stansiyalarni bosib o‘tgan sari o‘zini yengil his qilmoqda. Musaffo havo tobora uning chehrasini ochmoqda.

I.Rahim, Ixlos.

CHEHRASINI OCHMOQ *fe'l. go'zallashmoq: Roziya o'ziga yarashgan, chehrasini ochib yuradigan oq shohi ko'ylagini kiyib olgan edi. O.Yoqubov, Tilla uzuk.*

AQL GIMNASTIKASI

AQL GIMNASTIKASI I *shaxmat: Men shaxmat o'ynaganda xuddi eng mazmunli kitob o'qiyotgandek miriqib dam olaman, – deydi “aql gimnastikasi”da 1-o'rinni egallagan viloyat Bojxona boshqarmasi xodimi Jo'rabek Qurbonov. Uza.uz sayti.*

AQL GIMNASTIKASI II *matematika: Matematika – aql gimnastikasidir. Hikmatlar.uz sayti.*

ASR VABOSI

ASR VABOSI I *OITS: Aslida yosh avlodni jismonan sog'lom va barkamol qilib tarbiyalash, ular qalbida sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish, asr vabosi hisoblangan OITSga nafrat tuyg'usini jo etish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan sanaladi. Uzhurriyat.uz sayti.*

ASR VABOSI II *giyohvandlik: Giyohvandlikka “asr vabosi” deya ta'rif beramiz. Unga qarshi nafaqat illat, balki global ofat sifatida kurashamiz. Aniq.uz sayti.*

ASR VABOSI III *nomofobiya, telefondan uzoqlashishdan*

YIL2836

qoʻrqish: *Nomofobiya soʻzi – (Nomophobia – no mobile phone phobia) inglizchadan olingan boʻlib, oʻz telefonidan uzoqlashishdan qoʻrqish maʼnosini beradi. Fobiya yaʼni qoʻrquv kasalliklarining ommabop turi. Davolash mumkin boʻlgan xastaliklardan ham xavotirliroq bu yangi kasallik asr vabosi deb tan olingan. Oyina.uz sayti.*

BAHOR ELCHISI

BAHOR ELCHISI I

qaldirgʻoch.

BAHOR ELCHISI II

boychechak.

BAHOR ELCHISI III

sumalak: *Fargʻona viloyati Bagʻdod tumani markazida bahor elchisi – sumalak sotilmoqda. Xs.uz sayti.*

BAHOR ELCHISI IV

1985-yil 22-mart sonida ham 4-bet “Salom Navroʻz, Bahor elchisi” degan rangli, yaxlit sarlavha ostida qator materiallar berilgan. Xabar.uz sayti.

ILM MASKANI

ILM MASKANI I

YIL2836

maktab: *Shuningdek, “Yil maktabi”, “Yil psixologi” kabi tanlovlarda yutuqlarni qoʻlga kiritgan ilm maskanlari, ustoz-muallimlar ham munosib taqdirlandi. Daryo.uz sayti.*

ILM MASKANI II

kollej.

YIL2836

ILM MASKANI III

institut, universitet: *AQShdagi Harvard universiteti bir necha o'n yillikdan buyon jahon ta'lim tizimida o'zining muqim o'rniga ega, obro'li ilm maskanlaridan biri bo'lib qolmoqda. Kun.uz sayti.*

ILM MASKANI IV

kutubxona: *Bundan bir necha yil muqaddam universitet rektori Shuhrat Sirojiddinov ham Sulaymoniya kutubxonasiga tashrif buyurib, hamkorlik o'rnatgan edi. Bu gal ham delegatsiya a'zolari bu noyob ilm maskanini ziyorat qildilar. Uza.uz sayti.*

QORA OLTIN

QORA OLTIN I

neft: *Neft oqimi oradan to'qqiz oy o'tgach to'xtatilgan, bu vaqt ichida Meksika ko'rfaziga 460 ming tonnadan ortiq qora oltin oqib ketgan. Daryo.uz sayti.*

QORA OLTIN II

ko'mir: *Ular sotayotgan "qora oltin"ga aylanib borayotgan ko'mir mahallalarga ajratilgan va aholiga tarqatilishi zarur bo'lgan jamg'arma emasmikin? Uzhurriyat.uz sayti.*

SAMO LOCHINI

SAMO LOCHINI I

burgut.

SAMO LOCHINI II

uchuvchi: *Qarshi shahrida joylashgan O'zbekiston Respublikasi Oliy harbiy*

aviatsiya bilim yurtida ham samo lochinlari saflarga tantanali kuzatildi. Xabardor.uz sayti.

YETTI XAZINANING BIRI

YETTI XAZINANING BIRI I sigir.

YETTI XAZINANING BIRI II *tovuq: Tovuq – bu g‘ayrioddiy parranda, har bir kishi undan tuxum va go‘sh t orqali daromad olishi mumkin. Shu sababli ham uni yetti xazinaning biri, deyishadi. Spot.uz sayti. Farg‘ona viloyati Beshariq tumanida xalqimiz tomonidan “Yetti xazinaning biri” deya ta’rif etiladigan tarmoqlardan biri – parrandachilik hudud iqtisodiyotining asosiy drayveri hisoblanadi. Xs.uz sayti.*

YETTI XAZINANING BIRI III tegirmon.

YETTI XAZINANING BIRI IV objuvoz.

YETTI XAZINANING BIRI V mevali daraxt, o‘rmon.

YETTI XAZINANING BIRI VI *ipak qurti: Yetti xazinaning biri bo‘lgan ipak qurti boqish mashaqqatli ish ekanligi hech kimga sir emas. Bu mo‘jizakor jonivor oddiygina tut bargini yeb, sanoatimiz uchun qimmatbaho hisoblangan ipak mahsulotini yetishtiradi. Yuz.uz sayti.*

YETTI XAZINANING BIRI VII

asalari: *Asalarichilik ham odamni boy qiladi, yetti xazinaning biri*”, deydi *mirishkor dehqon*. Daryo.uz sayti.

YIL2836

YIL2836

YIL2836

YIL2836

FRAZEMA VA ERKIN BIRIKMA OMONIMLIGI

AMMAMNING BUZOG'I

AMMAMNING BUZOG'I

fr; sifat. landavur, lapashang: "Bektemirdan ko'nglim to'q, – dedi Ali tajang, – kallasi ishlaydi. Ammo Safar cho'tir – u ham qo'rq, ham ammamning buzog'i". Oybek. Quyosh qoraymas.

AMMAMNING BUZOG'I

s.b; ot+ot. moslashuvli birikma: Ertalab og'ilxonada ammamning buzog'i bo'shalib ketibdi.

ARAVA(SI)NI TORTMOQ

ARAVA(SI)NI TORTMOQ I

fr. fe'l. jo'nab qolmoq: Ha-ha, men senlarning xizmatkorlaring bo'laman, aravangni tort. Shuni bilib qo'y: och qolsam-qolamanki, bunaqa ishlarni qilmayman. R.Fayziy. Cho'lga bahor keldi. Men bundaylar bilan oftobda non-qatiq yeyolmayman. Aravasini tortsin, toshini tersin! S.Abduqahhor, Gap norda emas.

ARAVA(SI)NI TORTMOQ II

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma. Aravangni tortsang-chi. Gazetadan.

BAG'RI QON

BAG'RI QON

fr; sifat. g'am-alamli, ezilgan: Bizdan battar siz bag'ri qon ekansiz. S.Abdulla. Muqimiy.

BAG'RI QON

s.b; ot+ot. gapda murakkab bo'lak bo'lib keladi: Ali bag'ri qon murdaga qarashga betlamadi.

BARMOG'INI

TISHLAMOQ

BARMOG'INI

TISHLAMOQ

fr; fe'l. hech narsa qilolmay, natijaga erisha olmay qolmoq, afsuslanmoq: Tog'am mashina ortidan barmog'ini tishlagancha qolaverdi.

BARMOG'INI

TISHLAMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Kichik singlim doim barmog'ini tishlab o'ynar edi.

BELI OG'RIB

BELI OG'RIB

fr; fe'l. mehnat qilmoq, mashaqqat chekmoq: Beli og'rib qiynalmagan inson mashaqqat nimaligini bilmaydi.

BELI OG'RIB

s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli bog'lanish: Buvamning har zamonda beli og'rib turar edi.

BELIGA TEPMOQ

BELIGA TEPMOQ

fr; fe'l. istalmagan kutilmagan o'rinda xalal bermoq: Ko'cha tarafdin kelgan shovqin uyquning beliga tepdi.

BELIGA TEPMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Jahl ustida Anvarning qoq beliga tepdi, mushtladi, urdi.

BEL BOG‘LAMOQ

BEL BOG‘LAMOQ

fr; fe'l. astoydil kirishmoq: Elchibek uning ko'zlarining yiltirashidan jiddiy ishga bel bog'laganini angladi.

BEL BOG‘LAMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Onasi bergan yangi chorsi bilan bel bog'ladi.

BEL(I) OG‘RIYDI

BEL(I) OG‘RIYDI

fr; fe'l. og'rinmoq: Boylar kambag'aldan shilishga usta. Xayr ishiga beli og'riydi. Oybek. Qutlug' qon.

BEL(I) OG‘RIYDI

s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli bog'lanish: Salimaning o'sha sovuq kundan beri beli og'riydi.

BEL(I) OG‘RIMAYDI

BEL(I) OG‘RIMAYDI

fr; fe'l. mashaqqat chekmaslik, qiynalmaslik: Botmonni yigirma botmon taxminlasalar ham, beklarning beli og'rimaydi. S.Ayniy. Qullar.

BEL(I) OG‘RIMAYDI

s.b; ot+fe'l ega kesim munosabatli bog'lanish, murakkab bo'lak vazifasida ham kela oladi: Bu og'ir yuklarni ko'taraverib beli og'rimagan kishi qolmasligi aniq. So'zlashuv uslubi.

BESH BARMOG‘INI

OG‘ZIGA TIQDI

BESH BARMOG‘INI

OG‘ZIGA TIQDI

fr; fe'l. hovliqib, lozim bo'lganidan ko'ra ortig'ini xohlamoq: Sherigi besh barmog'ini og'ziga tiqib nimanidir isbotlamoqchi bo'ldi.

BESH BARMOG'INI OG'ZIGA TIQDI *s.b; son+ot+ot+fe'l. so'z birikma zanjiri: Kursidagi bolakay besh barmog'ini og'ziga tiqib o'tirar edi.*

BIR PAQIR BO'LDI

BIR PAQIR (PUL)BO'LDI *fr; fe'l. besamar bo'lmoq: Tuzgan barcha rejalari bir paqir bo'ldi.*

BIR PAQIR BO'LDI *s.b; son+ot+fe'l. so'z birikma zanjiri: Bog'dan tergan olmamiz bir paqir bo'ldi.*

BIR QOSHIQ SUV BILAN YUTIB YUBORGUDAY

BIR QOSHIQ SUV BILAN YUTIB YUBORGUDAY *fr; sifat. beqiyos go'zal, nihoyatda dilrabo: Ular bir qoshiq suv bilan yutib yuborguday bo'lib yasanishdi. S.Ahmad. Mastonbibi.*

BIR QOSHIQ SUV BILAN YUTIB YUBORGUDAY *s.b; son+ot+ot+ko'makchi+fe'l. so'z birikma zanjiri: Bemor dorini bir qoshiq suv bilan yutib yuborguday yutunib qo'ydi.*

BIR SHINGIL

BIR SHINGIL *fr; ravish. jindak, qittak, juda oz ("gap" yoki "gapirmoq"): Payti kelganda doktorlardan, professorlardan ham bir shingil-yarim shingil maslahat oldim. Oybek. Oltin vodiyan shabadalar.*

BIR SHINGIL *s.b; son+ ot. bitishuvli birikma: Hosili yig'ib bo'lingan ishqomning bir chekkasida bir shingil uzum suppayib turardi.*

BIR TIYIN

BIR TIYIN

fr; sifat. qadrsiz, qadri yo‘q, qiymatsiz: U juda quloqsiz bola bo‘lgan shuncha aytgan gaplarim bir tiyin, baribir ta’sir qilmaydi.

BIR TIYIN

s.b; son+ot. bitishuvli birikma: Shu qatordagi ruchkalarning narxi bir xil – bir tiyindan.

BIR YOQDA TURSIN**BIR YOQDA TURSIN**

fr; bog‘lovchi. zidlash ma’nosini ifodalab, bog‘lovchi vazifasida keladi: Shu paytda kapitan Gul endi keraksiz bo‘lib qolgan arqonni kesib tashladi, chunki jarohati og‘riganidan jinni bo‘layozgan maxluq qochish bir yoqda tursin, odamlardan qasos olmoqchi bo‘lib qolgan edi. J.Vern, O‘n besh yoshli kapitan.

BIR YOQDA TURSIN

s.b; olmosh+fe‘l. Tartibli bo‘l, daftar-kitoblaring doim bir yoqda tursin, shunda senga yozish qulay bo‘ladi.

BIR YOSTIQQA BOSH**QO‘YMOQ****BIR YOSTIQQA BOSH****QO‘YMOQ**

fr; fe‘l. oilaviy hayot kechirmoq: Duoyi salom o‘sha bachchalarning onasiga, umid bilan bir yostiqqa bosh qo‘yib, kecha-kunduz duoyi jonimda bo‘lganga! Oydin. Shiringa maktub.

BIR YOSTIQQA BOSH**QO‘YMOQ**

s.b; son+ot+ot+fe‘l. so‘z birikma zanjiri: Singlim bilan bir yostiqqa bosh qo‘yib uxladik.

BOSH EGMOQ**BOSH EGMOQ**

fr; fe‘l. itoatkor bo‘lmoq: “Men uni

oqlamayman, – dedi Mahkam aka Lyudmila Grigorevnaning yoniga o‘tirib, – lekin bosh egib, yalinib kelsa, nima qilay?” O.Yoqubov, Ota izidan.

BOSH EGMOQ

s.b; ot+ fe‘l. boshqaruvli birikma: Tohir aybini tan olgandek boshini egdi.

BOSH KO‘TARMOQ

BOSH KO‘TARMOQ

fr; fe‘l. kurashga chog‘lanmoq: U xo‘rlikka, adolatsizlikka, zulmga qarshi bosh ko‘targan edi, xolos. S.Zunnunova, Gulxan.

BOSH KO‘TARMOQ

s.b; ot+fe‘l. boshqaruvli birikma: Daydi kuchuk eshik ortidan bosh ko‘tardi-yu, g‘oyib bo‘ldi.

BOSH OG‘RIG‘I

BOSH OG‘RIG‘I

fr; ot. ortiqcha tashvish, daxmaza: Rostini aytsam, shu zamonda gap-so‘z qaynab ketgan... Hammasi bosh og‘rig‘i gaplar. Oybek, Qutlug‘ qon.

BOSH OG‘RIG‘I

s.b; ot+ot. moshlashuvli birikma: Qancha dori ichsam ham bosh og‘rig‘im hech ketmayapti.

BOSHI YOSTIQQA YETGANDA

BOSHI YOSTIQQA YETGANDA

fr; fe‘l. kasal bo‘lib yotib qolganda: Boshi yostiqaqa yetganda yolg‘iz qolgan kampir kuyunib dardi hol qildi.

BOSHI YOSTIQQA YETGANDA

s.b; ot+ot+fe‘l. so‘z birikma zanjiri: Chaqaloqning boshi yostiqaqa yetganida uyg‘otib yubordim.

BOSHIGA KO'TARMOQ

BOSHIGA KO'TARMOQ *fr; fe'l. baqirib janjallashmoq: Baqiraman!!! Dod deyman! Dunyoni boshimga ko'taraman! Uyg'un. Navbahor.*

BOSHIGA KO'TARMOQ *fr; fe'l. e'zozlamoq: Har doim sizni boshiga ko'taradi.*

BOSHIGA KO'TARMOQ *s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Kichikligidan hamma uni boshiga ko'tarib o'ynatgan.*

BOSH OLMOQ

BOSH OLMOQ *fr; fe'l. butunlay tashlab va qaytmas bo'lib ketmoq: Bu yerlardan bosh olib ketgim kelyapti.*

BOSH OLMOQ *s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: "Bug'doy zo'r pishgan, o'rsak, boshi sinib, uvol bo'ladi, shuning uchun boshini olsak yaxshi", – dedi dadam. "Yozning issig'ida tik belga bosh olish osonmi", – deb norozi bo'ldi onam.*

BOSHIGA YETMOQ

BOSHIGA YETMOQ *fr; fe'l. yo'q qilmoq, halok bo'lmoq: Lekin bu yerda ham aroq boshiga yetdi: juftak urmoqchi edi, oyog'i chalishib yiqildi; yolg'onlamoqchi bo'lgan edi, tili kalovlanib, o'zini o'zi tutib berdi. S.Anorboyev, Oqsoy.*

BOSHIGA YETMOQ *s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Haydar ota qarasa, shu yalanglikka yantoq bosib*

qo‘yishibdi. “Ha, hozir kartina qoldimi, – dedi Haydar ota o‘zicha, – biz o‘qigan yillari o‘yin-kulgi qilib qishloqni boshiga ko‘targan yoshlar”. Haydar ota shu o‘y bilan tegirmon boshiga yetganini ham bilmay qoldi. A.Qahhor, Asror bobo.

**BURNINI
ISHQALAMOQ**

YERGA

**BURNINI
ISHQALAMOQ**

YERGA *fr; fe‘l. qattiq jazoladi: Qilgan qilmishlari uchun burnini yerga ishqashdi.*

**BURNINI
ISHQALAMOQ**

YERGA *s.b; ot+ot+fe‘l. so‘z birikma zanjiri: Qizcha bexosdan burnini yerga ishqab yubordi.*

BO‘YI YETMOQ

BO‘YI YETMOQ

fr; fe‘l. yoshi oila qurish darajasiga yetmoq: Qizing bo‘yi yetsa, qizi yaxshi bilan qo‘shni bo‘l, O‘g‘ling er yetsa, o‘g‘li yaxshi bilan qo‘shni bo‘l. Maqol.

BO‘YI YETMOQ

s.b; ot+ fe‘l. ega kesim munosabatli bog‘lanish: Derazamizning oldida g‘arq pishgan giloslarga Imronbekning ham bo‘yi yetib qolibdi...

BO‘YIN EGMOQ

BO‘YIN EGMOQ

fr; fe‘l. itoatkor bo‘lmoq: Yo‘q, nima desa, xo‘p deb bo‘yin egib o‘tiraversak, hali hokim ekan-u, uning iti ham yelkamizga chiqib, ayri minib oladi. M.Ismoiliy, Farg‘ona tong otguncha.

BO‘YIN EGMOQ

s.b; ot+ fe‘l. Ikkalasi orasidagi bu sirdan birov voqif bo‘lishini istamagan Mansur bo‘ynini egib Shoqosimning qulog‘iga

sekingina shivirladi.

DOG‘ TUSHMOQ

DOG‘ TUSHMOQ

fr; fe’l. ijobiy holatga, mavqega zarar yetmoq: Egri yo’lga yurmagan, obro’siga dog‘ tushurmagan, axloqi toza, buning ustiga yaxshigina vrachlik kasbi bor yigitning qallig’i bo’lish – hozirgi qizlarning esi-dardi shu emasmi? S.Anorboyev, Oqsoy.

DOG‘ TUSHMOQ

s.b; ot+fe’l. boshqaruvli birikma: Tushlikda oq kiyimiga sho’rvani to’kib, dog‘ tushirib o’tiribdi-ya.

DUM(I)NI TUGMOQ

DUM(I)NI TUGMOQ

fr; fe’l. qaytmas qilib haydamoq, quvmoq: Bu yerdagi do’stlari ham jim o’tirmagandir: burjuyning dumini tukkandir. A.Muxtor, Opa-singillar.

DUM(I)NI TUGMOQ

s.b; ot+fe’l. Uyimizga har kuni keladigan daydi mushuk bilan o’ynab dumini tugib qo’yar edi.

DO‘PPI TOR KELDI

DO‘PPI TOR KELDI

fr; fe’l. boshqaruvli birikma: iloj-imkonsiz og’ir ahvolga tushmoq: Sandig’ingni ochib, bitta to’n bilan bir kiyimlik atlas o’rab qo’y. – To’xtamish shunday deb o’rnidan turib o’tirdi. Do’ppi tor kelib qolibdi-da, mayorning o’zi qadam ranjida qilayotgan bo’lsa, demak, akaxonim yaxshilab tuzlaganlar. T.Malik, Charxpalak.

DO‘PPI TOR KELDI *s.b; ot+sifat+fe’l. murakkab birikma: Akamga dadam yigitligida kiygan do‘ppi tor keldi.*

DO‘PPISINI OSMONGA OTMOQ

DO‘PPISINI OSMONGA *fr; fe’l. juda xursand bo‘lmoq: Sizni qarang, men “to‘rt” olsam, do‘ppimni osmonga otgan bo‘lar edim.*

DO‘PPISINI OSMONGA *s.b; ot+ot+fe’l. so‘z birikmasi zanjiri: Jahli chiqib boshidagi do‘ppisini ham osmonga otib yubordi.*

EGARDAN TUSHMASLIK

EGARDAN TUSHMASLIK *fr; sifat. qaysar: Qobilning dadasi otdan tushsa ham egardan tushmaydigan kishilardan edi.*

EGARDAN TUSHMASLIK

s.b; ot+fe’l. boshqaruvli birikma: Murabbiy shogirdiga egardan tushmay turishni buyurdi.

EGILGAN BOSH

EGILGAN BOSH

fr; ot. uyat-nomusdan bosh ko‘tarolmaydigan holatga tushmoq: Egilgan boshini endi gap bilan emas, ish bilan ko‘tarish mumkin ekanligini tushungan edi. S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

EGILGAN BOSH

s.b; sifatdosh+ot. bitishuvli birikma: Askar chaqqonlik qilib, egilgan boshi bilan tikanli to‘siq simlar tagidan o‘tib borardi.

ETINI YEMOQ

ETINI YEMOQ

fr; fe'l. ruhan azoblanmoq: Bu ishlarda o'zini aybdor bilgan yigit o'z etini o'zi yedi.

ETINI YEMOQ

s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Tabiat qonuni shunaqa etxo'r hayvonlar doim o'txo'rlarning etini yeydi.

IKKI QO'LLAB

IKKI QO'LLAB

fr; fe'l. hech qanday e'tirozsiz va xursandlik bilan: Abdug'afur ota raisning yo'qligini sezdirmay, mehmonlarni qo'sh qo'llab kutib olardi. R.Fayziy, Cho'lga bahor keldi.

IKKI QO'LLAB

s.b; son+ot. bitishuvli birikma: O'yin vaqtida ishtirokchi otilgan koptokni ikki qo'llab ilishi talab etiladi.

ILON

TASHLAYDI

ILON

TASHLAYDI

PO'ST

PO'ST fr; fe'l. chiday olmaslik, toqat qilib tura olmaslik: "O'zingiz ham ilon po'st tashlaydigan gap qildingiz-da", – dedi u xushomadgo'ylik qilib. I.Rahim, Ixlos.

ILON

TASHLAYDI

PO'ST s.b; ot+ot+fe'l. murakkab birikma: Yiliga necha marta ilon po'st tashlaydi?

ILONNING

YALAGAN

ILONNING

YALAGAN

YOG'INI

YOG'INI fr; sifat. juda ayyor, mug'ombir, quv: Ko'p ishni ko'rgan bu Zunnunov. Ilonning yog'ini yalagan. Juda nozik joyini topibdi. I.Rahim. Ixlos.

**ILONNING
YALAGAN**

YOG'INI *s.b; ot+ot+fe'l. so'z birikmasi zanjiri:
Tabib aytgan gapga ishonib ilon yog'ini
ham yalab ko'rdi boyaqish.*

ICHAGI UZILMOQ

ICHAGI UZILMOQ

*fr; fe'l. kulgidan qotib qolmoq: Mahmud
akaning bo'sh- bayovligi, nihoyat sodda
ko'ngilligi haqida ba'zi birovlar hatto
qiziq-qiziq latifalar ham to'qishib, ichagi
uzilguday kulishar edilar. N.Maqsudiy,
Bola yo'qotgan kishi.*

ICHAGI UZILMOQ

*s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli
birikma bo'lib, gapda murakkab bo'lak
ham bo'la oladi: Avtohalokatda uning
yog'on ichagi uzilgani aytiladi.*

ICH(I) ACHIMOQ

ICH(I) ACHIMOQ

*fr; fe'l. ayab kuyinmoq: Yo shunday
paxta shu bo'zga xas bo'libdi deb
ichingiz achirmidi? P.Qodirov, Uch ildiz.*

ICH(I) ACHIMOQ

*s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli
birikma bo'lib, gapda murakkab bo'lak
ham bo'la oladi: Kecha olib kelgan
mevalarning ichi achigan ekan.*

ICHI PISHDI

ICHI PISHDI

*fr; fe'l. ruhan bezovta bo'lmoq, dilgir
bo'lmoq: Qo'zi boyni ichi pishib
ketayotgan edi. U cho'qqiga chiqib,
"Toshbuloq"ni topishga ham, boshqa
vaqtdagiday, birinchi bo'lish payida edi.
H.Nazir, So'nmas chaqmoqlar.*

ICHI PISHDI

*s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli
birikma bo'lib, gapda murakkab bo'lak*

ham bo‘la oladi: *Cho‘g‘ga ko‘milgan kartoshkalarining ichi pishgan ekan, sal sovutib yeb oldik.*

ICHI QORA

ICHI QORA

fr; sifat. yomon niyatli, boshqalarga yaxshilikni ravo ko‘rmaydigan: E-e-e, bu ham boylar singari o‘z nafsini o‘ylaydigan, ichi qora odam ekan-da! H.Tursunqulov, Hayotim qissasi.

ICHI QORA

s.b; ot+sifat. ega kesim munosabatli bog‘lanish bo‘lib, gapda murakkab bo‘lak ham bo‘la oladi: Ichi qora qozonni oqartirish uchun olovga tutish kerak.

ICHIGA SIG‘MASLIK

ICHIGA SIG‘MASLIK

fr; fe‘l. xursandchiligi oshib-toshib ketmoq: Hamza shu asnoda yuz bergan dahshatli manzarani ko‘rib ezilib ketdi, u tutaqar, g‘azabi ichiga sig‘may g‘ijinar, “taqa-taq“ qilib o‘tib borayotgan vagonlardan ko‘z uzmasdi. K.Yashin, Hamza.

ICHIGA SIG‘MASLIK

s.b; ot+ fe‘l. boshqaruvli birikma: Bu yuk hozircha omborning ichiga sig‘maydi.

JAVOBINI BERMOQ

JAVOBINI BERMOQ

fr; fe‘l. haydab yubormoq: — Bo‘lmaydi! — dedi dadam keskin qo‘l siltab. — Sovchilar yana kelsa javobini berib yubor. O‘.Hoshimov, Dunyoning ishlari.

JAVOBINI BERMOQ

s.b; ot+ fe‘l. boshqaruvli birikma: Ustoz nazorat testining javobini berdi, tekshirsam, uchta xato qilibman.

JOYIGA Keltirmoq

JOYIGA Keltirmoq *fr; fe'l. o'rinlatmoq (ijobiy): Er-xotin bir-birovining fe'lini obdan tushunib, izzatini joyiga keltirganidan, shu choqqacha oraga andakkina bo'lsa ham sovuqchilik tushmagan edi. H.Nazir, Rashk.*

JOYIGA Keltirmoq *s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Avvalgi monumentni yana joyiga keltirib qo'yishganini hali hech kim sezmagan chog'i?*

JOYIGA Qo'ymoq

JOYIGA Qo'ymoq *fr; fe'l. bajarmoq: Bir haftaning ichida hamma rasm-rusumni joyiga qo'yib Hurinisoni nikohlab olibdi. A.Qahhor, Sinchalak.*

JOYIGA Qo'ymoq *s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Hozir joyiga qo'yib qo'y. Fig'onim chiqib turibdi... E.Vohidov, Oltin devor.*

Kalavaning uchini topmoq

Kalavaning uchini topmoq *fr; fe'l. jumboqni hal qilish yo'lini topmoq: Ko'p zamonlar murakkab bir muammo ustida bosh qotirib, axir kalavaning uchini topgan ixtirochilar o'zlarini xuddi shunday his qilsalar kerak. M.Muhamedov, Kichik garnizon.*

Kalavaning uchini topmoq *s.b; ot+ot+fe'l. so'z birikmasi zanjiri: O'g'lim, hozir ipimni yo'qotgandim, kalavaning uchini topdim, endi to'qishni oxirigacha qo'yay.*

KALAVA(SI)NING UCHINI YO‘QOTMOQ

KALAVA(SI)NING UCHINI YO‘QOTMOQ

fr; fe’l. qilib turgan ishini bilmay qolmoq, gangimoq: “Tushunish kerak-da, berilib leksiya o‘qiyotgan edi, birdan kalavasini yo‘qotib qo‘ydi”, – derdi. P.Qodirov, Uch ildiz.

KALAVA(SI)NING UCHINI YO‘QOTMOQ

s.b; ot+ot+fe’l. so‘z birikmasi zanjiri: Nevaramga chiroyli paypoq to‘qiyotgan edim, ammo qarichilik qursin, ip qo‘limdan tushib ketdi. Endi kalavaning uchini yo‘qotdim-da.

KALLA QO‘YMOQ

KALLA QO‘YMOQ

fr; fe’l. xato qilmoq, uyaltirib qo‘ymoq: Ukam! Sen bu bilan masalani yechmading, “kalla qo‘yding”.

KALLA QO‘YMOQ

s.b; ot+ fe’l. boshqaruvli birikma: Mehmonga borgan edik, qo‘y so‘yib, dasturxonga pishgan kalla qo‘ydi, yayrab yedik.

KAPALAG(I) UCHMOQ

KAPALAG(I) UCHMOQ

fr; fe’l. qattiq qo‘rqmoq: Fuzaylxonov og‘zidan oq ko‘pik chiqara boshladi. Kapalagi uchib ketgan Sayfuddinov yugurganicha koridorga chiqib, yordamga chaqira boshladi. Mirmuhsin, Jibilajibon.

KAPALAG(I) UCHMOQ

s.b; ot+ fe’l. ega kesim munosabatli bog‘lanish: Bolaning bog‘dan tutgan kapalagi uchib ketdi.

KATTA OG'IZ

KATTA OG'IZ

fr; sifat. soxta kibr-havoli; maqtanishni yaxshi ko'radigan: Qo'chqor firqaga o'xshagan katta og'izlarga "Ha, seniki ma'qul" deb qo'yib, savdo qilavermaydimi! S.Anorboyev, Oqsoy.

KATTA OG'IZ

s.b; sifat+ ot. bitishuvli birikma: Ot katta og'zini ochdi-da, biz bergan mevalarimizni yeb qo'ydi.

KAVUSH(I)NI

TO'G'RILAB QO'YMOQ

KAVUSH(I)NI

fr; fe'l. haydab yubormoq: Kavushini to'g'rilab qo'yaman men uning shu bugunoq! Sab otajchi! A.Muxtor, Opa-singillar.

KAVUSH(I)NI

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Akam bilan uyimizga kelgan mehmonlarning ostona tagidagi kovushlarini to'g'rilab qo'yar edik.

KESAK OTMOQ

KESAK OTMOQ

fr; fe'l. yomonlik qilmoq: Ba'zilar yog'li palov, bergan tuzingga do'stlar. Orqangdan kesak otar, ko'rsa, ko'zingga do'stlar. S.Abdulla, Ba'zi "oshno"lar haqida.

KESAK OTMOQ

s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Abdullajon bug'doyzorga yopirilgan chumchuqlarni kesak otib haydadi.

KIM BILADI

KIM BILADI

fr; fe'l. aniq aytib bo'lmaydi: "Yo'q-e! Qo'y og'zidan cho'p olmagan bola-ya!"

Yanglishayotgandirsiz”. — “Kim biladi, afandim. Balki yanglishayotgandirman”. S.Ahmad, Hukm.

KIM BILADI

s.b; olmosh+fe'l. ega kesim munosabatli bog'lanish: Ikkiga ikki qo'shsak nechchi bo'ladi? Qani bolalar, javobni kim biladi?

KO'Z QORACHIG'(I)

KO'Z QORACHIG'(I)

fr; ot. yakka-yu yagona va qadr-qiymati beqiyos yuksak kishisi: Ko'zimning qorachig'i qishloqda qoldi. Uni cho'qilashmaydi deb bo'ladimi? Hammadan ham Bozorov... I.Rahim, Chin muhabbat.

KO'Z QORACHIG'(I)

s.b; ot+ot. moslashuvli birikma: Shifokor ko'rigidan so'ng, ko'z qorachig'im kengayganini bildim. So'zlashuv uslubi.

KO'Z YUMMOQ

KO'Z YUMMOQ

fr; fe'l. vafot etmoq: Ko'z yumub andin burunkim bu jahondan ketkasan. S.Saroyi, Gulistoni bit-turkiy.

KO'Z YUMMOQ

s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Lola o'zini uxlaganga solib, ko'z yumib yotar edi.

KO'ZI TINDI

KO'ZI TINDI I

fr; fe'l. ruhiy holat: mamnunlik, xursandchilik natijasida ko'zi ilg'amaslik: Baxtdan ko'zi tindi. So'zlashuv uslubi.

KO'ZI TINDI II

fe'l. 1. Holsizlanish natijasida ko'z oldi xiralashmoq: Botirjon, sal mazam qochdi.

Boshim aylanib ko'zim tinyapti. Keta qolay. S.Ahmad, Hukm.

2. Ko'p va mayda narsaga tikilib, ko'z oldi xiralashmoq: *Ota tushunmasa ham, xaritadaagi jivir-jivir chiziqlarga ko'z yugurtirdi va darrov ko'zi tinib ketdi.* H.Nazir, Ko'korol chiroqlari.

KO'Z(I)NI BO'YAMOQ

KO'Z(I)NI BO'YAMOQ *fr; fe'l. aldamoq, laqillatmoq: Yo'qolinglar, ifloslar, bizning ko'zimizni bo'yay olmaysizlar.*

KO'Z(I)NI BO'YAMOQ *s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Kichkinaligimda dugonam bilan onamning xonasiga kirib, bir-birimizning ko'zimizni bo'yab qo'yardik.*

KO'Z(I)NI OCHMOQ

KO'Z(I)NI OCHMOQ *fr; fe'l. hushyor qilmoq: Dilbar Qosimning barcha ayblarini aytib ko'zini ochib qo'ydi.*

KO'Z(I)NI OCHMOQ *s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Operatsiyadan keyin ko'zini ochib birinchi so'ragani oyim bo'ldi.*

KO'Z(I)NING QORASI **OQ-U**

KO'Z(I)NING QORASI **OQ-U** *fr; ot. yakka-yu yagona va qadr-qiymati yuksak: Gulnora og'ir dardga giriftor bo'ladi-yu, ko'zining oq-u qorasi Shukurjonni kampirga qoldirib, dunyodan o'tadi.* O.Yoqubov. Ota izidan.

KO'Z(I)NING QORASI **OQ-U** *s.b; ot+sifat. moslashuvli birikma: Uning ko'zlaridan qo'rqar edim, ko'zining oq-u*

qorasi go 'yoki bir xil shaffof edi.

**LAB(I)GA
TOSHADI**

UCHUQ

**LAB(I)GA
TOSHADI**

UCHUQ*fr; fe'l. qattiq qo'rqish bilan cho'chimoq:
Endi bu usuldan gapirsang, eshitganning
labiga uchuq toshadi. Nega desangiz
yaxshi ishning obro'sini tushirib qo'ydik.
I.Rahim. Ixlos.*

**LAB(I)GA
TOSHADI**

UCHUQ*s.b; ot+ot+fe'l. murakkab birikma:
Sovuqdan labiga uchuq toshib ketdi.*

MISI CHIQDI

MISI CHIQDI

*fr; fe'l. asl mohiyati, asl qiyofasi fosh
bo'ldi: Biroq yanagi yilga bu
muruvvatning misi chiqibdi.... boylar bu
ishni knyaz bilan til biriktirib qilishgan
ekan. A.Qahhor, Qo'shchinor chiroqlari.*

MISI CHIQDI

*s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli
bog'lanish: Bozordan olgan yangi
idishimizning tezda misi chiqib ketdi.*

NISHONGA URMOQ

NISHONGA URMOQ

*fr; fe'l. mo'ljalni aniq olmoq, gapni topib
gapirmoq: Shu vaziyatni kutib turgan
Ahmad bir gap bilan nishonga urdi.*

NISHONGA URMOQ

*s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma:
Alpomish ming qadamdan nishonga urdi.*

OLIB QOCHMOQ

OLIB QOCHMOQ

*fr; fe'l. uddasidan chiqa olmaydigan ish
yoki narsa haqida ortiq darajada
maqtanmoq: Qo'ysangchi, olib
qochmasdan bo'ladigan ishni gapir.*

OLIB QOCHMOQ

s.b; fe'l+fe'l. bitishuvli birikma: Maktabning yuqori sinf yigitlari dugonamning sumkasini olib qochishdi.

OQ-QORANI

AJRATMOQ

OQ-QORANI

AJRATMOQ

fr; fe'l. yaxshini yomondan, foydani zarardan farqlamoq: Uni hayotga undagan, oq-qorani ajratishga o'rgatgan Usmonjon emasmi?! S.Zunnunova, Gulxan.

OQ-QORANI

AJRATMOQ

s.b; sifat+fe'l. boshqaruvli birikma: Qalamlarimizning oq-qoralarini ajrataylik, aralashib ketibdi.

OSMONDA UCHMOQ

OSMONDA UCHMOQ

fr; fe'l. juda xursand bo'lmoq, ichiga sig'maslik: Xushxabarni eshitgan Nuriddin aka go'yo osmonda uchardi.

OSMONDA UCHMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Mag'rur burgut qanotlarini keng yozib osmonda uchib yuribdi.

OTIB OLMOQ

OTIB OLMOQ

fr; fe'l. ichmoq: To'yda otib olgan Amir aka ariq ichida uxlab qoldi.

OTIB OLMOQ

s.b; fe'l+ fe'l. bitishuvli birikma: O'lmas uchib ketayotgan kakliklarni sochma o'q bilan otib oldi.

OYOG'(I)NI

OLMOQ

OYOG'(I)NI

OLMOQ

TIRAB

TIRAB

fr; fe'l. o'jarlik qildi: Salim hech gapga kirmasdan oyog'ini tirab oldi.

OYOG‘(I)NI OLMOQ **TIRAB** *s.b; ot+ fe’l. boshqaruvli birikma: Yigit yiqilib tushmaslik uchun avtobus o‘rindig‘iga oyog‘ini tirab oldi.*

OG‘ZIDAN OLMOQ

OG‘ZIDAN OLMOQ I *fr; fe’l. suhbatdoshning gapini bo‘lib, uning gapini davom ettirib ketish.*

OG‘ZIDAN OLMOQ II *s.b; ot+fe’l. og‘zidan biror predmetni olmoq.*

OG‘ZIGA SOLMOQ **TALQON**

OG‘ZIGA SOLMOQ **TALQON** *fr; fe’l. umuman gapirmaslik: Asir bir kundan beri og‘ziga talqon solib oldi.*

OG‘ZIGA SOLMOQ **TALQON** *s.b; ot+ot+fe’l. so‘z birikmasi zanjiri: Hali ancha yo‘l yurishi kerak bo‘lgan sayohatchi holdan toymaslik uchun yo‘l-yo‘lakay og‘ziga talqon solib olardi.*

OG‘Z(I)NI YUMMOQ

OG‘Z(I)NI YUMMOQ *fr; fe’l. gapirishini to‘xtatmoq, gapirishdan to‘xtatmoq: Bozorovdan boshqa kim bor qishloqda? Og‘zingni yum, ishingni qil. I.Rahim, Chin muhabbat.*

OG‘Z(I)NI YUMMOQ *s.b; ot+fe’l. boshqaruvli birikma: Sevinch tomog‘i og‘rib qolmasligi uchun og‘zini yumib yugurdi.*

PESHANA TERI

PESHANA TERI *fr; ot. mashaqqatli halol mehnat: Bir xizmatchining qizini o‘z qarindoshiga, o‘z eshigida halol ishlagan yigitga olib*

beradi, yana o‘z hamyonidan emas, yigitning peshona teri bilan topgan aqchasiga... Oybek, Qutlug‘ qon.

PESHANA TERI

s.b; ot+ot. moslashuvli birikma: Shoshib qolgan Zaynabni ter bosdi, peshona teri qoshlari ustiga keldi.

PICHOQ BORIB

SUYAKKA YETDI

PICHOQ BORIB *fr; fe‘l. ortiq chidab bo‘lmaydi: Muhiddinni chekkaroqqa chaqirdi-da, yalingansimon gapira boshladi: “Jon do‘stim, pichoq borib suyakka yetdi, bu kecha ham uxlamay chiqdim. Bo‘lar endi, menga ishonaver”. R.Fayziy, Cho‘lga bahor keldi.*

PICHOQ BORIB *s.b; ot+fe‘l+ot+fe‘l. murakkab birikma: Kiyikning boshiga zarb bilan urgandi pichoq borib suyakka yetib bosh chanog‘i parcha-parcha bo‘lib ketdi.*

QO‘L KO‘TARMOQ

QO‘L KO‘TARMOQ *fr; fe‘l. urmoqchi bo‘lmoq, urmoq: Ayol kishiga qo‘l ko‘tarish erkakning ishi emas. Haqorat qilishga tili bormaydi. R.Fayziy, Yodgor.*

QO‘L KO‘TARMOQ *s.b; ot+fe‘l. boshqaruvli birikma: Ustoz kim doskaga chiqishini so‘ramasdan oldin qo‘l ko‘tardim.*

QO‘L QO‘YMOQ

QO‘L QO‘YMOQ *fr; fe‘l. imzolamoq: Har bir qog‘ozni yaxshi tekshirib qo‘l qo‘yinglar. A.Muxtor, Opa-singillar.*

QO‘L QO‘YMOQ

s.b; ot+fe‘l. boshqaruvli birikma: Bahrom Ozodning yelkasiga do‘stona tarzda qo‘l qo‘ydi.

QO‘L SILTAMOQ

QO‘L SILTAMOQ

fr; fe‘l. diqqat-e‘tiborga noloyiq deb topmoq: Bo‘lmasa shunga fahmi yetsa, yangi kelayotgan odamlarga qo‘l siltab qararmidi! R.Fayziy, Cho‘lga bahor keldi.

QO‘L SILTAMOQ

s.b; ot+fe‘l. boshqaruvli birikma: Poyezd vagonlari harakatga kelgan vaqtida hamma bir-biri bilan qo‘l siltab xayrlashdi.

QO‘LGA OLMOQ

QO‘LGA OLMOQ

fr; fe‘l. hibs qilmoq, qamash maqsadida tutmoq: Shu gaplar shartmidi? Bolalarni gumon bilan emas, jinoyat ustida qo‘lga olishgan. Odamlar yaralangan. Axir otanonang... – E, – Qodir qo‘l siltadi. – Boraver, bugungi so‘roq tugadi, – dedi Jiyanboyev. T.Malik, Charxpalak.

QO‘LGA OLMOQ

s.b; ot+fe‘l. boshqaruvli birikma: Kechagina tug‘ilgan chaqaloqni asta qo‘lga oldi va bag‘riga bosdi.

QO‘LI KALTA

QO‘LI KALTA

fr; sifat. imkoniyati cheklangan: Salim amakining qo‘li kaltalik qilib, o‘g‘liga oddiygina to‘y qilib berdi.

QO‘LI KALTA

s.b; ot+sifat. ega kesim munosabatli

YIL2836

bogʻlanish boʻlib, gapda murakkab boʻlak vazifasida ham kela oladi: *Mashrab bir qoʻli kaltaligidan hech xafa emasdi.*

QOʻLI OCHIQ

QOʻLI OCHIQ

fr; sifat. saxiy, hotamtoy: Mirahmad juda sodda, qoʻli ochiq dehqon. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

QOʻLI OCHIQ

s.b; ot+sifat. ega kesim munosabatli bogʻlanish: Jasad choyshabga oʻralgan uning faqat qoʻli ochiq edi.

QOʻLI UZUN

QOʻLI UZUN

fr; sifat. ortiq darajada imkoniyatga ega: Eha, munday oʻylab qarasa, u chaqirgan odamlarning bari lakot, soqolli-soqolsiz, oriq-semiz, katta-kichik lakotlar — birortasining ham tayini yoʻq, kimning qoʻli uzun kelsa, oʻshaning tarafida... Sh.Boʻtayev, Qora tuman.

QOʻLI UZUN

s.b; ot+sifat. ega kesim munosabatli bogʻlanish: Akamning qoʻli uzun. Shkafdan boʻyim yetmagan narsalarimni olib beradi.

QOVUN TUSHIRMOQ

QOVUN TUSHIRMOQ

fr; feʻl. suhbat mavzusiga qovushmaydigan, nooʻrin gap-soʻz aytmoq: Sultonov, gap tamom, deganday orqasiga burildi. Boʻlim boshligʻi qovun tushirib qoʻrganini sezib, indamay chiqib ketdi. T.Malik, Charxpalak.

QOVUN TUSHIRMOQ

s.b; ot+feʻl. boshqaruvli birikma: Yigit juda charganiga qaramay yana bir arava

qovun tushirdi.

QULOG'IGA QUYMOQ

QULOG'IGA QUYMOQ *fr; fe'l. o'git bermoq, nasihat qilmoq: Shokir hamma gapni do'stining qulog'iga quyib jo'natdi.*

QULOG'IGA QUYMOQ *s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Hamshira dorini bemorning qulog'iga quydi.*

QULOG'INI BURAMOQ

QULOG'INI BURAMOQ *fr; fe'l. nasihat qilmoq, tanbeh bermoq: Xotirjam bo'ling, o'z ishini xuddi askarday joyiga qo'yadi. Men o'zim ham qulog'ini burab qo'ydim. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.*

QULOG'INI BURAMOQ *s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Sozanda sozini sozlash uchun qulog'ini buradi.*

QULOG'(I)NI TISHLAMOQ QULOG'(I)NI TISHLAMOQ

fr; fe'l. qiz bolani go'dakligidayoq bo'lajak qaylig'i deb belgilab qo'ymoq: Qizimni tilga olaverma, tug'ilgan kunida qulog'ini tishlagan kuyovi bor; o'g'ling kelib, kuyov bilan oramiz buzilay deb qoldi. S.Nazar, Yashil boylik.

QULOG'(I)NI TISHLAMOQ

s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Jangda ustunlikka erisholmagan Mayk Tayson Evendor Xolfitning qulog'ini tishlab oldi.

SO'LAGI OQMOQ

SO‘LAGI OQMOQ

fr; fe'l. havasi kelmoq: Bu uy-joy va qimmat mashinani ko'rib Diyorbekning so'lagi oqdi.

SO‘LAGI OQMOQ

s.b; ot+ fe'l. ega kesim munosabatli bog'lanish: Uch kun davomida och qolib ketgan itning Jonibekni qo'lidagi nonni ko'rib so'lagi oqdi.

SOCHINI YULMOQ**SOCHINI YULMOQ**

fr; fe'l. asabiylashmoq, o'zini qo'yishga joy topolmaslik: Bu mag'lubiyatdan keyin alamiga chidolmagan qizlar "sochlarini yulishdi".

SOCHINI YULMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Janjallashib qolgan qizlar biri-birining sochini yula boshladi.

SOVUNIGA**YUVMOQ****SOVUNIGA****YUVMOQ****KIR**

KIR fr; fe'l. nimaga qodirligini ko'rsatib qo'ymoq: Mening sovunimga kir yuvmabsiz! Shoshmay turing! M.Ismoiliy, Farg'ona tong otguncha.

SOVUNIGA**YUVMOQ**

KIR s.b; ot+fe'l. so'z birikmasi zanjiri: Nargiza opa bufetdan tush payti olib kelgan sovuniga kir yuvdi.

STOLNI EGALLAMOQ**STOLNI EGALLAMOQ**

fr; fe'l. birorta amalga ega bo'lmoq, birorta mansabni egallamoq: O'qish kerak, biror yerda o'qib, diplom olsang, "stolni egallaysan".

STOLNI EGALLAMOQ

s.b; ot+ fe'l. Yoningdagi stolni egallab

tur, men hozir kelaman.

SUVGA OQIZMOQ

SUVGA OQIZMOQ

fr; fe'l. befoyda sarflamoq; deyarli tekinga bermoq: Haligi dehqon qovun ekibdi. Qancha mehnat, qancha mashaqqat! Yolg'iz o'zi emas, butun uy ichi bilan ishlagan, albatta. Dastlabki sotish bu xilda bo'lib chiqdi. U molini sotmadi – suvga oqizdi. Oybek, Qutlug'qon.

SUVGA OQIZMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Bola qo'lidagi mevasini to'satdan suvga oqizib yubordi.

TAGIGA YETMOQ

TAGIGA YETMOQ

fr; fe'l. mohiyatini, sababiyatini oxirigacha aniqlab, anglab olmoq: Kimlardir qo'ltig'iga suv purkayapti. Albatta, buning tagiga yetaman. S.Ahmad, Hukm.

TAGIGA YETMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Quduqqa tashlangan chelak quduq tagiga yetdi, shekilli, suv loyqalandi.

TARVUZI QO'LTIG'IDAN TUSHMOQ

TARVUZI QO'LTIG'IDAN TUSHMOQ

fr; fe'l. umidi puchga chiqmoq, bo'shashmoq: Qarzga bergan pullarni ololmay tarvuzi qo'ltig'idan tushib uyiga qaytib keldi.

TARVUZI QO'LTIG'IDAN

s.b; ot+ot+fe'l. murakkab birikma: Hakimjon aka yo'lda qoqilib ketdi,

TUSHMOQ.

bozordan olgan ikkita tarvuzi qo'ltig'idan tushib yorildi.

TEMIRNI QIZIG'IDA

BOSMOQ

TEMIRNI

BOSMOQ

QIZIG'IDA *fr; fe'l. biror ishni ayni vaqtida qilmoq: "Aybni yashirmoq – nodonlar ishi, – dedi rais qizishib, – ko'pincha temirni qizig'ida bosolmay qoldim". Oybek. Oltin vodiyan shabadalar.*

TEMIRNI

BOSMOQ

QIZIG'IDA *s.b; ot+ot+fe'l. so'z birikmasi zanjiri: Agar temirni qizig'ida bosmasang, unga kerakli shakl bera olmaysan.*

TIL(I)NI TISHLAMOQ

TIL(I)NI TISHLAMOQ

fr; fe'l. o'zini gapirmaslikka majbur qilmoq: Bu gap qayoqdan chiqdi deganda, zinhor-zinhor tillaringni tishlalar!!! Bo'lmasa eshoni pirimning duoyi ba'diga qolasizlar. S.Ahmad, Hukm.

TIL(I)NI TISHLAMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Ovqatlanish paytida juda shoshdi, to'satdan tilini tishlab oldi va juda asabiylashdi.

TISHI O'TMASLIK

TISHI O'TMASLIK

fr; fe'l. eplay olmaslik, hal qila olmaslik: Zilola bu muammoga tishi o'tmasligini bilib jim qoldi.

TISHI O'TMASLIK

s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli bog'lanish: Buvimning yoshi o'tgani sayin tishlari o'tmaslashib bormoqda.

**TO‘NINI
KIYMOQ
TO‘NINI
KIYMOQ**

TESKARI

TESKARI *fr; fe’l. o‘chakishgan holda qaysarlik qilmoq: Uning, he yo‘q, be yo‘q, dabdurustdan to‘nini teskari kiyib olganligi Nasibaning nafsi izzatiga qattiq tegdi. H.Nu‘mon, Yoshlikda bergan ko‘ngil.*

**TO‘NINI
KIYMOQ**

TESKARI *s.b; ot+sifat+fe’l. so‘z birikmasi zanjiri: Shoshilinchda akam to‘nini teskari kiyib olibdi.*

**TOMIRIGA
URMOQ
TOMIRIGA
URMOQ**

BOLTA

BOLTA *fr; fe’l. payiga tushmoq: Doim haqiqatgo‘y insonlarning tomiriga bolta urishga harakat qilishgan.*

**TOMIRIGA
URMOQ**

BOLTA *s.b; ot+ot+fe’l. so‘z birikmasi zanjiri: Daraxtni tez qulatish uchun uning yer yuzasiga chiqib turgan tomiriga bolta urishdi.*

**TUMSHUG‘(I)NI
TIQMOQ
TUMSHUG‘(I)NI
TIQMOQ**

fr; fe’l. aralashmoq: “Masalaning tumshug‘ingni tiqma, sen faqat ijrochisan!” – Mannonovning metodi shumi? P.Qodirov, Uch ildiz.

**TUMSHUG‘(I)NI
TIQMOQ**

s.b; ot+fe’l. boshqaruvli birikma: Laylak balchiqqa uzun tumshug‘ini tiqib undagi umurtqasizlarni terib yedi.

XUDO BILADI

XUDO BILADI

fr. aniq aytib bo‘lmaydi: “Xudo biladi”

nimalar kutib turibdi bizni hali.

XUDO BILADI

s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli bog'lanish: Biz gunohlarimizni qanchalik yashirmaylik xudo hammasini bilguvchi va ko'rguvchidir.

YELKASIGA OLMOQ

YELKASIGA OLMOQ

fr; fe'l. e'tirof qilmoq, biror holatga rozi bo'lmoq: Mayli do'stlar, mas'uliyatni yelkamga olaman.

YELKASIGA OLMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Jami to'rt kishi ko'taradigan yukni bir kuchi bilan yelkasiga oldi, omborga qarab ketdi.

YENG ICHIDA

YENG ICHIDA

fr; ravish. ko'pchilikka oshkor qilmay, zimdan: Ammo buning singari to'y-nikohlarning yeng ichida, birov bilib-birov bilmaydigan bir yo'sinda bo'lishiga ishongani uchun tashvishi zo'rayar, hovliqar edi. Oybek, Qutlug' qon.

YENG ICHIDA

s.b; ot+ot. moslashuvli birikma: Yeng ichida nimadir qimirlagan bo'ldi, tanamni muz bosdi...

YENG SHIMARMOQ

YENG SHIMARMOQ

fr; fe'l. biror yumushni bajarishga taxt bo'lmoq, biror ishni qilishga otlanmoq: Kattalar kattalarning gapiga tezroq kiradi-da, men bo'lsam bu yil yeng shimarib astoydil o'qimoqchi edim, o'zimni bir ko'rsatib qo'yay, degan orzum bor edi. X.To'xtaboyev, Sariq

devni minib.

YENG SHIMARMOQ

s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Onasi xamir qoriyotgandi, kichkintoy yugurib bordi-da yengi shimarib onasiga qo'shilib xamirni mushtlay boshladi.

YER OSTIDAN

YER OSTIDAN

fr; ravish. yashiriqcha, sezdirmay ("qaramoq"): Muqaddas bir-ikki marta yer ostidan menga kulimsirab qarab qo'ydi. O.Yoqubov, Muqaddas.

YER OSTIDAN

s.b; ot+ot. moslashuvli birikma: Yer ostidan olib o'tilgan tunel qo'shni davlatga olib chiqar ekan.

YERDA QOLMOQ

YERDA QOLMOQ

fr; fe'l. e'tiborsiz qolmoq (so'zi): So'zi yerda qolganda, shu hislari yerda qolganday bo'lar va qattiq ozor chekardi. P.Qodirov, Uch ildiz.

YERDA QOLMOQ

s.b; ot+fe'l. Onam olib bergan muzqaymoq yerga tushib ketdi. Yarmi qo'limda, yarmi yerda qolgandi.

YERGA QARAMOQ

YERGA QARAMOQ

fr; fe'l. uyat-nomusdan bosh ko'tarolmaydigan holatga tushmoq: Yo'q, uning fermadan ko'ngli to'lmadi. Buni Ziyodaxon ham sezib, yerga qaradi. S.Anorboyev, Oqsoy.

YERGA QARAMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Qizcha yerga qaradi: asfaltga juda chiroyli rasm

chizib ketishibdi.

YERGA URMOQ

YERGA URMOQ

fr; fe'l. ortiq darajada kamsitmoq: Bundan yaxshi xonadonlar ham og'zinga tikilib o'tiribdi, bolam. Bunaqa o'z qadringni o'zing yerga urmasdan, bilib gapirgin, ha! O.Yoqubov, Tilla uzuk.

YERGA URMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Jahli chiqqan podsho qo'lidagi hassasini qattiq yerga urdi.

YERGA URMOQ

YOMON KO'RMOQ

fr; fe'l. sevmaslik, izzat-hurmat qilmaslik: Darveshgovni yomon ko'rishardi, ayniqsa, dorug'a Uzun Hasan ko'pdan beri unga kek saqlab yurardi. P.Qodirov, Yulduzli tunlar.

YOMON KO'RMOQ

s.b; ot+fe'l. bitishuvli birikma: Ko'zim uzoqni juda yomon ko'ryapti.

YOQASINI USHLAMOQ

YOQASINI USHLAMOQ

fr; fe'l. nihoyatda ajablanmoq: Tovba, – dedi Alim buva yoqasini ushlab, – bu o'sha hokim oldida suv chiqaraylik, deb o'lib turgan Teshavoy ekaniga hech aqlim yetmay qoldi. M.Ismoilij, Farg'ona tong otguncha.

YOQASINI USHLAMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Mahkam Zafarning yoqasini ushlab yoniga tortdi-da, do'pposlay ketdi.

YOSTIG'(I)NI QURITMOQ

**YOSTIG‘(I)NI
QURITMOQ**

fr; fe'l. o'ldirib yubormoq: O'z umrida ko'plarning yostig'ini quritgan, o'q yomg'irlaridan, olovlardan sog'-omon chiqqan bu odam endi yakkalanib qolgan edi. S.Ahmad, Hukm.

**YOSTIG‘(I)NI
QURITMOQ**

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Kecha bir amallab yuvgan yostig'ini quritdi.

YUZ O‘GIRMOQ

YUZ O‘GIRMOQ

fr; fe'l. muvaffaqiyatsizlikka uchramoq: Hozir ko'zlari qizarib-shishgan, betinim o'ylayotganidan peshonasi g'ijimlanib-tirishib ketgan, ko'rayotgan narsasi – qora, qop-qora tuman omad undan yuz o'girganidan nishon berardi. Sh.Bo'tayev, Qora tuman.

YUZ O‘GIRMOQ

s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Jahli chiqqan qiz arazlab yuz o'girib oldi.

YO‘LGA SOLMOQ

YO‘LGA SOLMOQ

fr; fe'l. ketish tomoniga to'g'rilab jo'natmoq, yurg'izmoq: Jon amaki, meni yo'lga solib qo'ying o'z yurtimga keta qolay ... S.Abdulla, Hasan bilan Kimsan.

YO‘LGA SOLMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Dehqonlar sholini yo'lga solib quritishdi.

ZAHAR SOCHMOQ

ZAHAR SOCHMOQ

fr; fe'l. zug'um qilmoq, g'azab bilan achitib-achitib gapirmoq: Qiltiriq maxsumning ham avzoyi o'zgardi, bora-bora toshday qotdi: Kirib kelishi bilan, og'zidan salom-alik chiqmay, nuqul zahar sochadigan bo'ldi. A.Muxtor, Opa-

ZAHAR SOCHMOQ

singillar.

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Ayrim o'simliklar xavf yaqinlashganda himoyalaniş uchun atrofga zaharini sochadi.

O'PKA(SI) TO'LDI

O'PKA(SI) TO'LDI

fr; fe'l. iztirob chekib, yig'lab yuborish holatiga yetmoq: Kelin, bir yumush bilan keldik. Opangizning dardi bor. Nozima ovsiniga qaradi: u quyi labini qimtib olgan, o'pkasi to'lgani o'pkasi to'lganidan gapirolmas edi. T.Malik. Charxpalak.

O'PKA(SI) TO'LDI

s.b; ot+fe'l. ega kesim munosabatli bog'lanish bo'lib, murakkab gap bo'lagi vazifasida ham kela oladi: Toza havoga chiqqan Adham o'pkasi to'lib nafas oldi.

O'RTAGA

TASHLAMOQ

O'RTAGA

TASHLAMOQ

fr; fe'l. fikrlashish maqsadida o'z mulohazalarini boshqalarga aytmq: Lekin o'sha sullohning bir gapida jon bor: "Jiddiyroq farazni o'rta tashlasang, avval "Unvoni bormi buning?" deb so'rashadi". T.Malik, Charxpalak.

O'RTAGA

TASHLAMOQ

s.b; ot+fe'l. boshqaruvli birikma: Qonun-qoidani eslatgandan so'ng bakovul uloqni o'rta tashladi.

O'Z

YOG'(I)GA

QOVURILMOQ

O'Z

YOG'(I)GA fr; fe'l. ruhan azoblanmoq, ezilmoq (fikir-

QOVURILMOQ

o'yini boshqalarga aytmay): *Qiz uzatishga ota ra'yi, ota so'zi shunday aziz bo'ladi, bolam. Mana hozir o'z yog'iga o'zi qovurilib, qorong'ida betoqat yuribdi. Oybek. Oltin vodiyan shabadalar.*

O'Z YOG'(I)GA *s.b; olmosh+ot+fe'l. so'z birikmasi*
QOVURILMOQ *zanjiri: Yangi qo'zichoq o'z yog'iga qovrildi.*

O'ZIDA YO'Q

O'ZIDA YO'Q

fr; sifat. benihoya, juda-juda (xursand): Mirazim o'zida yo'q, lekin endi anglayotibdiki, inson orzusiga yetish uchun yashaydi, "unga qovushtir!" deya kecha-yu kunduz Yaratganga iltijolar qiladi, lekin erishgach, o'zini har narsadan mosuvo etilgan sho'rlik banda o'laroq his qilar ekan. U.Hamdani, Muvozanat.

O'ZIDA YO'Q

s.b; olmosh+modal. boshqaruvli birikma: Bu kalit hatto o'zida yo'q, bu xonaga qandoq kirsin!

O'ZIGA KELMOQ

O'ZIGA KELMOQ

fr; fe'l. tinchlanmoq, o'zini bosib olmoq: Boshida butun g'ayrati, saxiyliги bilan porlagan qadrdon quyosh go'yo bir zumda so'ndi-yu, uning ko'z oldi qorayib ketgandek bo'ldi. Faqat yaqindan eshitilgan yangroq tovush uni o'ziga keltirdi. Oybek, Oltin vodiyan shabadalar.

O'ZIGA KELMOQ

s.b; olmosh+fe'l. boshqaruvli birikma: Bu

xat tong saharda yana o'ziga keldi.

O'ZIGA OLMOQ

O'ZIGA OLMOQ

fr; fe'l. beparvolik bilan qarash: Zarifa bu gaplarni o'ziga olib, juda xafa bo'ldi.

O'ZIGA OLMOQ

s.b; olmosh+ fe'l. boshqaruvli birikma: Hamma olmalarni o'zimga olaman.

CHILDIRMA(SI)GA

O'YNAMOQ

CHILDIRMA(SI)GA

O'YNAMOQ

fr; fe'l. birovning izmi bilan, yo'l-yo'rig'i bilan ish ko'rmoq: Senga kim qo'yibdi childirmasiga o'ynashni. S.Ahmad, Qadrdon dalalar.

CHILDIRMA(SI)GA

O'YNAMOQ

s.b; ot+ fe'l. boshqaruvli birikma: Gashtakda ayollar Saida opaning chalgan childirmasiga o'ynadilar.

CHIZGAN

CHIZIG'(I)DAN

CHIQMASLIK

CHIZGAN

CHIZIG'(I)DAN

CHIQMASLIK

fr; fe'l. barcha talablarini to'la-to'kis bajarmoq, ko'rsatmasiga ko'ra ish tutmoq: "Rustamjon juda esli chiqdi, aylanay, – bidirladi kampir qizi uzatgan choyni ola turib, – chizgan chizig'imdan chiqmaydi". S.Zunnunova, Birinchi qadam.

CHIZGAN

CHIZIG'(I)DAN

CHIQMASLIK

s.b; fe'l+ot+fe'l. so'z birikmasi zanjiri: O'yin qoidasi shu: ishtirokchi chizgan chizig'imdan chiqmasligi va bir qo'lini ishlatmasligi kerak.

AFFIKSAL OMONIMLAR

Shartli qisqartmalar:

s.yas. – soʻz yasovchi

sh.yas. – shakl yasovchi.

l.sh.yas. – lugʻaviy shakl yasovchi

s. sh.yas. – sintaktik shakl yasovchi

-a

-a I *s.yas.* Feʼl yasaydi: 1. Otlarga qoʻshilib, asosdan anglashilgan tushuncha bilan bogʻliq harakatni nomlaydi: *yosh/a; son/a;*
2. Sifatlardan asos holatga oʻtish maʼnosini ifodalovchi feʼllarni yasaydi: *boʻsh/a;*
3. Taqlid soʻzlarga qoʻshilib, oʻsha ovoz bilan xarakterlanadigan harakatni anglatuvchi feʼl yasaydi: *jildir/a.*

-a II *s.yas.* Feʼldan sifat yasaydi: *koʻtar/a (savdo), qoʻsh/a-qoʻsh/a (uyalar); toʻl/a.*

-a III *s.yas.* Yakka yoki takror taqlid soʻzlardan ot yasaydi: *qahqah/a, doʻmbir/a, jizz/a, sharshar/a.*

-a IV *s.yas.* Taqlid soʻzlardan ravish yasaydi: *shartt/a (toʻxtadi), tap/a- tap/a, gupp/a-gupp/a, laqq/a (ishondi).*

-a V *l.sh.yas.* Feʼllarga qoʻshilib, harakatning takrorlanishi, uzoq davom etishi, intensivlik, modallik kabi maʼnolarni ifodalaydi: *bur/a.*

-a VI *l.sh.yas.* Feʼllarga qoʻshilib, ravishdoshning davomiylik maʼnosini ifodalovchi shaklini hosil qiladi va mustaqil feʼllarni koʻmakchi feʼllarga bogʻlovchi vosita hisoblanadi va takror yoki juft feʼl asoslariga qoʻshilib, harakatning belgisini bildiruvchi ravishdosh shaklini hosil qiladi: *shosh/a-pish/a, kel/a qol; kut/a -kut/a, chop/a- chop/a, yoz/a tur, yur/a-yur/a.*

- a VII** *s.sh.yas.* Fe'llarga qo'shilib kelasi zamon ma'nosini ifodalaydi: *bor/a/man, kel/a/san, bil/a/san.*
- a VIII** *s.sh.yas.* Jo'nalish kelishigining qisqargan shakli (asosan badiiy uslubda uchraydi): *boshim/a, yonim/a.*
- ak**
- ak I** *s.yas.* Ot yasaydi: yakka yoki takror taqlid so'zlardan, otdan kichraytirish va o'xshatish ma'nosini ifodalovchi ot yasaydi: *varr/ak, guldur/ak, qars/ak, g'urr/ak, bizbiz/ak, dardar/ak, yo'l/ak.*
- ak II** *s.yas.* Sifat yasaydi: otlardan o'xshatish, holat, tur bildiruvchi sifatlar yasaydi: *qirmiz/ak, (olma), g'alvir/ak (yong'oq).*
- aki**
- aki I** *s.yas.* Sifat yasaydi: ot va taqlid so'zlardan (xarakter-xususiyyat bildiruvchi), shuningdek, sifatdan sifat yasaydi: *xom/aki, g'irg'ir/aki, shart(t)/aki, jirt(t)/aki, og'(i)z/aki, yuz/aki, qalb/aki, puch/aki, sho'r/aki.*
- aki II** *s.yas.* Ot yasaydi: otdan ot yasaydi: *burun/aki.*
- ala**
- ala I** *l.sh.yas.* Ba'zi sonlarga qo'shilib, birgalik ma'nosini anglatuvchi jamlovchi son shaklini yasaydi: *uch/ala, ikk/ala, uch/ala.*
- ala II** *l.sh.yas.* (-a+la) Fe'llarga qo'shilib, intensivlik ma'nosini ifodalaydi: *qayt/alamoq, quv/alamoq.*
- alla-**
- alla- I** *s.yas.* Ravish yasaydi: vaqt, mahal so'zlari oldidan kelib, payt ravishini yasaydi: *alla/vaqt, alla/mahal.*
- alla II** *l.sh.yas.* So'roq olmoshlari va *narsa* so'ziga qo'shilib, gumon olmoshini hosil qiladi: *alla/kim, alla/narsa, alla/qaysi.*
- ar**
- ar I** *s.yas.* Fe'l yasaydi: ayrim ot va sifatlarga qo'shilib, asos anglatgan holatga o'tishni ifodalovchi fe'llar yasaydi. *oq/ar/moq, ko'k/ar/moq, bo'z/ar/moq.*
- ar II** *l.sh.yas.* Undosh bilan tugagan fe'llardan kelasi zamon

sifatdoshi shaklini yasaydi: *ayt/ar so'z, qil/ar ish, oq/ar daryo*.

-ar III *l.sh.yas.* Undosh bilan tugagan fe'llardan fe'lning orttirma nisbat shaklini yasaydi: *ayt/ar, chiq/ar*.

-ar IV *s.sh.yas.* Undosh bilan tugagan fe'llardan kelasi zamon gumon shaklini yasaydi: *ber/ar/man, kir/ar/man, qayt/ar/man*.

-at

-at I *s.yas.* Ot yasaydi: fe'l asoslaridan ot, shuningdek, otdan ot yasaydi: *o'l/at, ko'ch/at, el/at*.

-at II Arab tilidan o'zlashgan ba'zi so'zlar tarkibida uchraydi va go'yo qo'shimcha tarzida ajraladi; aslida u o'zbek tilida so'z yasamaydi: *zarur/at, qat'iy/at, oxir/at*.

-ay

-ay I *s.yas.* Fe'l yasaydi: ot, sifat va ravishlardan asos bildirgan belgi, holatga o'tish ma'nosini ifodalovchi so'z yasaydi: *pas(t)/ay/moq, ko'p/ay/moq, oz/ay/moq, kuch/ay/moq, tor/ay/moq*.

-ay II *s.sh.yas.* Fe'l yasaydi: undosh bilan tugagan fe'llardan fe'lning buyruq-istak mayli shaklini hosil qiladi: *yo'z/ay, tur/ay, yur/ay, qur/ay, bor/ay, kelay*.

-b

-b I *l.sh.yas.* Unli bilan tugagan fe'l asosli so'zlarda payt, sabab va holat ravishdoshi shaklini hosil qiladi: *bo'zla/b, qara/b, o'yna/b, qari/b*. Bunday ravishdoshlarning ayrimlari ko'makchiga ko'chgan: *qishloqqa qara/b (tomon) ketdi*.

-b II *s.sh.yas.* Unli bilan tugagan fe'llarga qo'shilib, o'tgan zamon shaklini hosil qiladi: *o'ra/b/siz, kuyla/b/di, o'yla/b/siz*.

-da

-da I *s.sh.yas.* O'rin-payt kelishigining shakli bo'lib, o'zi qo'shilgan asosning ma'nosiga ko'ra harakatning (ba'zan predmetning) bo'lish nuqtasini, o'rin, payt, obyekt ma'nolarini ifodalaydi: *adir/da, dars/da, sen/da*,

- oy/da.*
- da II** *yuk.* Ta'kid, to'siqsizlik yuklamasi vazifasini bajaradi: *bitsa/-da, bo'lsa/-da, kelsa/-da, sen/-da.*
- da III** *bog'.* Vazifadosh bog'lovchi vazifasida kelib, *-u, va, ham* bog'lovchilari bilan sinonimik munosabatda bo'ladi (lekin ma'noviy jihatdan farqlanadi): *keldi/-da ketdi – keldi va ketdi; kelsa/-da ishlamadi – kelsa ham ishlamadi.*
- dak**
- dak I** *s.yas.* Ot yasaydi: kammahsul qo'shimcha: *kekir/dak, yugur/dak.*
- dak II** *l.sh.yas.* *-day* yoki *-dek* elementining so'zlashuv nutqidagi fonetik ko'rinishi: *sen/dak, men/dak.*
- dir**
- dir I** *s.yas.* III shaxs birlikdagi kesimlik shakli; fe'ldan boshqa so'z turkumlariga qo'shilib, ayni vazifani bajaradi: *Akam injener/dir. Singlim uchuvchi/dir. Ukam o'quvchi/dir.*
- dir II** *yuk.* Gumon yuklamasi vazifasida kelib, o'zi qo'shilgan so'zlarga gumon, taxmin, ishonmaslik ma'nolarini beradi: *bajargan/dir, bergan/dir* (bergan bo'lsa kerak), *kulgan/dir, talaba/dir* (talaba bo'lsa kerak), *urgan/dir, o'qigan/dir.*
- dir III** *l.sh.yas.* So'roq olmoshlariga qo'shilib, noaniq shaxs, predmet, belgi ma'nolarini anglatuvchi gumon olmoshi shaklini yasaydi: *qachon/dir, kim/dir, qayerdan/dir, nima/dir, qanday/dir.*
- dir IV** *l.sh.yas.* Fe'l asoslariga qo'shilib, uning orttirma nisbat shaklini hosil qiladi: *qol/dir, tol/dir, yoz/dir, kul/dir, ko'n/dir, o'l/dir.*
- dor**
- dor I** *s.yas.* Ot yasaydi: otdan ot yasaydi: *mulk/dor.*
- dor II** *s.yas.* Sifat yasaydi: otdan sifat yasaydi: *ayb/dor.*
- doq**
- don I** *s.yas.* Ot yasaydi: otlarga qo'shilib, biror predmetni saqlash uchun xoslangan narsa oti yasaydi: *suv/don,*

o'q/don, tuz/don, gul/don, kul/don, surma/don, siyoh/don, qalam/don.

-don II *s.yas.* Sifat yasaydi: otlarga qo'shilib, shaxsning xarakterini, xususiyatini, belgisini ko'rsatuvchi sifat yasaydi: *qadr/don, gap/don, bilim/don, hisob/don.*

-doq

-doq I *s.yas.* Ot yasaydi: fe'ldan narsa oti yasaydi: *qovur/doq, qo'n/doq.*

-doq II *s.yas.* Sifat yasaydi: u, bu, shu ko'rsatish olmoshlaridan sifat yasaydi (ko'proq so'zlashuv nutqida uchraydi): *shun/doq, bun/doq, un/doq.*

-ga

-ga I *s.sh.yas.* 1. Jo'nalish kelishigining asosiy shakli bo'lib, o'zi qo'shilgan asosning lug'aviy ma'nosiga ko'ra harakatning yo'nalish nuqtasini, obyekt, o'rin, payt kabi ma'nolarni ifodalaydi: *dala/ga, maktab/ga, men/ga, uy/ga.*

2. Ba'zan kelishik affiksi o'zi birikkan asos bilan qotgan holda ravishga o'tadi: *bekor/ga, bir/ga, go'r/ga* ("mayli" ma'nosida), *indin/ga, tekin/ga, erta/ga.*

3. -ga affiksi *bekorga, behudaga, jo'rttaga, qaytaga* kabi ravishlar tarkibida ham uchraydi. Shuningdek, III shaxs egalik affiksi bilan qo'shilgan holda, sifat, ravish, ba'zan otdan ravish yasaydi: *yalpi/siga, erkakcha/siga, ochiqcha/siga, tikka/siga, chappa/siga, qatora/siga.*

-ga II *l.sh.yas.* Ayrim fe'llarda intensivlikni ko'rsatish uchun xizmat qiladi: *sur/ga/moq.*

-gar

-gar I *s.yas.* Ot yasaydi: otdan ot yasaydi: *zar/gar.*

-gar II *s.yas.* Sifat yasaydi: otdan sifat yasaydi: *hiyla/gar.*

-gi

-gi I *s.yas.* Ot yasaydi: 1. Fe'l asoslaridan narsa-obyekt va qurol otlarini yasaydi: *supur/gi;*

2. Fe'l asoslariga qo'shilib, mavhum ot yasaydi: *kul/gi,*

sez/gi.

-gi II *s.yas.* Sifat yasaydi: unli yoki jarangli undosh bilan tugagan ot, ravishlarga qo‘shilib, paytga munosabat, xoslik bildiruvchi, ko‘pincha nisbiy sifat hosil qiladi: *kecha/gi, oldin/gi, burun/gi, yoz/gi, kunduz/gi, tong/gi, tun/gi, endi/gi, qadim/gi.*

-gi III *l.sh.yas.* Egalik affikslari bilan birlikda *kelmoq* fe‘li bilan qo‘shilganda, xohish ma’nosini anglatish uchun xizmat qiladi: *kul/gi + m keldi, kuyla/gi + si keldi.*

-gina

-gina I *l.sh.yas.* Modal munosabat yoki subyektiv baho shaklini hosil qiladi: 1. Otning erkalatish-kichraytirish shaklini yasaydi: *bola/gina, jon/gina/m, qiz/gina;*

2. Sifatning subyektiv baho shaklini hosil qilib, predmetga, shaxsga bo‘lgan ijobiy munosabat ma’nolarini anglatadi: *oddiy/gina, yengil/gina, jajji/gina katta/gina, kichkina/gina, shirin/gina, yaxshi/gina, qari/gina.*

-gina II *l.sh.yas.* Ravishga qo‘shilib, modal ma’no hosil qiladi: *kam/gina, tez/gina, endi/gina, hozir/gina.*

-gina III *l.sh.yas* Urg‘usiz holatda ayiruv-chegaralov yuklamasi vazifasini bajarib, ajratib ko‘rsatish, alohidalik ma’nolarini hosil qiladi: *sizlar/gina, sen/gina, so‘zlarni/gina, faqat/gina.*

-gir

-gir I *s.yas.* Sifat yasaydi: fe‘l asosiga qo‘shilib, biror harakat yoki xususiyatning ortiqqligini bildiruvchi sifat yasaydi: *bil/gir, sez/gir, tez/gir.*

-gir II *s.yas.* Ot yasaydi: otlarga qo‘shilib, asos anglatgan narsani tutib, ushlab oluvchi, o‘ziga bo‘ysundiruvchi ma’nosidagi shaxs otini yasaydi: *jahon/gir, olam/gir, fazo/gir.*

-i

-i I *s.yas.* Fe‘l yasaydi: ayrim so‘zlarga qo‘shilib, asosdan anglashilgan tushuncha bilan bog‘liq harakatning amalga oshishini bildiruvchi fe‘llar hosil qiladi:

tinch/i/moq, boy/i/moq, chang/i/moq.

-i II *s.yas.* Sifat yasaydi: boshqa tillardan kirgan soʻzlarda uchraydi, odatda, oʻrin-joyga munosabatni bildiruvchi sifat yasaydi: *kobil/i, samarqand/i, kashmir/i, xitoy/i.*

-i III *s.sh.yas.* Undosh tovush bilan tugagan otlarga qoʻshilib, asosdan anglashiluvchi predmetning III shaxs birlik yoki koʻplikka nisbat berilayotganini ifodalovchi egalik qoʻshimchasi: *vatani, doʻsti, kitobi, qalbi* kabi. Ularda asosan koʻplik maʼnosi oʻzidan oldin kelganlar orqali ifodalanadi: *doʻstlar/i, kitoblar/i, qalamlar/i.*

-i IV *s.sh.yas.* Badiiy uslubga oid matnlarda tushum kelishigining qisqargan shakli: *ahvolim/i – ahvolim/ni.*

-ib

-ib I *l.sh.yas.* Undosh bilan tugagan asoslardan feʼlning ravishdosh shaklini hosil qiladi: harakatni boshqa biror harakatdan oldin bajarilganligini yoki u bilan bir paytda bajarilganligini bildiradi: *kel/ib (turdi), bor/ib (oldi), yoz/ib (oldim), eshit/ib (keldi), qoʻzgʻal/ib (oʻtirdi).*

-ib II *s.sh.yas.* Feʼlning oʻtgan zamon shaklini hosil qilib, soʻzlovchining ish-harakat bajarilgani yoki bajarilmagani haqida birovdan eshitganligini ifodalab keladi. *qol/ib/di, kir/ib/di, kirit/ib/siz.*

-ik

-ik I *s.yas.* Ot yasaydi: undosh bilan tugallanuvchi feʼl asoslariga qoʻshilib, ot yasaydi: *koʻr/ik, tesh/ik.*

-ik II *s.yas.* Sifat yasaydi: undosh bilan tugallanuvchi feʼl asoslariga qoʻshilib, sifat yasaydi: *kes/ik, oʻl/ik.*

-ik III *s.yas.* Feʼl yasaydi: turli soʻz turkumlaridan feʼl yasaydi: *kech/ikmoq, ich/ikmoq, bir/ikmoq, koʻz/ikmoq.*

-il

-il I *l.sh.yas* feʼl. Feʼlning oʻzlik nisbat shaklini yasaydi: *Gul och/ildi.*

-il II *l.sh.yas* feʼl. Feʼlning majhul nisbat shaklini yasaydi: *Sir och/ildi.*

-im

-im I

s.yas. Ot yasaydi: undosh bilan tugagan fe'l asoslaridan jarayon, harakat natijasida hosil bo'ladigan faoliyat otlarini yasaydi: *ter/im, ko'ch/im, o'r/im, kes/im, chiq/im, bos/im, kir/im, til/im, tin/im, o'l/im, bil/im, qochir/im, kiy/im, bo'l/im, qo'n/im.*

-im II

s.yas. Sifatlar va daraja-miqdor ravishlari yasaydi: *ayr/im, siq/im, chek/im, qis/im.*

-im III

s.sh.yas. Undosh tovush bilan tugagan otlarga qo'shilib, asosdan anglashiluvchi predmetning I shaxs birlikka nisbat berilayotganini ifodalovchi egalik qo'shimchasi: *tog'im, xalq/im, oftob/im, qo'l/im, xona/m, aql/im, shah(a)r/im.*

-in

-in I

s.yas. Ot yasaydi: fe'l asosli so'zlardan asosdan anglashilgan ish-harakatni amalga oshirish natijasida hosil bo'lgan otlar yasaydi: *ek/in, yog'in, yig'in, tiq/in, qo'sh/in.*

-in II

s.yas. Sifat yasaydi: ot va fe'l asosiga qo'shilib, xarakter-xususiyat, holat bildiruvchi sifatlar hosil qiladi: *sog'in (sigir), g'isht/in (uy), to'lin (oy), otash/in (nutq), erk/in (qush), to'k/in (dasturxon), yashir/in (gap).*

-in III

s.yas. Ravish yasaydi: holat, paytga munosabat bildiruvchi juft ravishlar yasaydi: *och/in-to'q/in, yoz/in-qish/in, bir/in-ket/in, ertan-kech/in.*

-in IV

l.sh.yas. Fe'lning o'zlik nisbatini hosil qiladi: *yop/in/moq, chek/in/moq, bek/in/moq, il/in/moq, kiy/in/moq, yuv/in/moq.*

-in V

l.sh.yas. Fe'lning majhul nisbatini hosil qiladi: *ol/in/moq, qil/in/di.*

-in VI

l.sh.yas. Fe'l tarkibida kelib, ushbu fe'l tipidagi qo'shilmalarda ma'noni kuchaytiruvchi element sifatida qo'llanadi: *beray/in, yoray/in, to'qiy/in.*

-ing

-ing I *s.sh.yas.* Undosh bilan tugagan otlarga qo'shilib, asosdan anglashiluvchi predmetning II shaxs birlikka nisbat berilayotganini ifodalovchi egalik qo'shimcha: *maskan/ing, vatan/ing, fikr/ing, el/ing, kitob/ing, qalam/ing.*

-ing II *s.sh.yas.* qaratqich kelishigi qo'shimchasi; men, sen olmoshlaridan so'ng *-ing* shaklida (*men/ing, sen/ing*) bo'ladi, ya'ni bir *-n* tovushi tushib qoladi. Shuningdek, o'g'uz lahjasi qaratqich kelishigi *-ing* tarzida ishlatiladi: *daftar/ing – daftar/ning, bozor/ing – bozor/ning.*

-ing III *s.sh.yas.* Undosh bilan tugagan fe'l asoslariga qo'shilib, buyruq maylining II shaxs ko'plik ma'nosini ifoda qiladi: *ber/ing, yugur/ing, ishlat/ing, kel/ing, ko'mdir/ing, ol/ing, top/ing.*
Bu affiksning egalik shakli va tuslovchi affiks holatlari (*ko'z/ing — ko'r/ing*) tarixiy jihatdan aloqador: bular bir manbaga ega.

-ingiz

-ingiz I *s.sh.yas.* (*-ing + -iz*) ikkinchi shaxs egalik affiksining ko'pligi. Undosh bilan tugagan so'zlarga qo'shilib, asosdan anglashiluvchi predmetning II shaxs ko'plikka nisbat berilayotganini ifodalaydi: *maskan/ingiz, ilm/ingiz, kitob/ingiz, so'z/ingiz, uy/ingiz.*

-ingiz II *s.sh.yas.* Undosh bilan tugagan fe'l asoslaridan buyruq maylining II shaxs ko'plik shaklini hosil qiladi: *qayt/ingiz, kir/ingiz, o'qit/ingiz.* Bunda o'rni bilan hurmat ma'nosi ham bo'lishi mumkin. Nutqda ko'pincha *-inglar* shakli qo'llanadi: *qayt/inglar, kir/inglar.*

-iq

-iq I *s.yas.* *Ot* yasaydi: undosh bilan tugagan fe'llardan turli ma'nodagi otlar yasaydi: *yor/iq, sol/iq, tort/iq, tutantir/iq, chiz/iq, chop/iq.*

- iq II** *s.yas.* Sifat yasaydi: undosh bilan tugagan fe'llardan holat, shakl, xususiyat ifodalovchi sifatlar yasaydi: *cho'z/iq, sin/iq, burush/iq, siq/iq, tin/iq, qis/iq.*
- iq III** *s.yas.* Fe'l yasaydi: otlarga qo'shilib, biror predmetga, holatga munosabat bildiruvchi fe'l yasaydi: *yo'l/iq, chin/iq.*
- iq IV** *l.sh.yas* Fe'l asosiga qo'shilib, kuchaytirish, intensivlik ma'nolarini shakllantiradi: *tol/iq/moq, qon/iq/moq.*
- uq**
- uq I** *s.yas.* Ot yasaydi: fe'ldan ot yasaydi: *yut/uq.*
- uq II** *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'ldan sifat yasaydi: *yum/uq.*
- ir**
- ir I** *s.yas.* Fe'l yasaydi: ot va taqlid so'zlardan fe'l yasab, asosdan anglashilgan ma'no bilan bog'liq bo'lgan harakatni bajarishni bildiradi: *tup/ir, gap/ir, shop/ir.*
- ir II** *l.sh.yas* taqlid so'zlarga qo'shilib, uning kengaygan shaklini hosil qiladi: *taq-taq — taq/ir-taq/ir;*
- ir III** *l.sh.yas.* fe'llarga qo'shilib, orttirma nisbat shaklini hosil qiladi: *o'ch/irmoq, osh/irmoq, ich/irmoq, bit/irmoq, ko'ch/irmoq, pish/irmoq, qoch/irmoq.*
- ish**
- ish I** *l.sh.yas* fe'l. Undosh bilan tugagan fe'l asoslariga qo'shilib, harakat nomini hosil qiladi: *yugur/ish, bor/ish, yoz/ish, kel/ish, kul/ish, ol/ish, chiq/ish, ek/ish, o't/ish.*
- ish II** *l.sh.yas.* fe'llarga qo'shilib, birdan ortiq bajaruvchi tomonidan bajarilgan harakat yoki holatni ifodalovchi birgalik nisbatini hosil qiladi: *jo'nat/ish/di, yor/ish/di, ko'tar/ish/di, tekshir/ish/di, tik/ish/di, chiq/ish/di, yarash/ish/di, qaz/ish/di.*
- ish III** *l.sh.yas* Rang-tus bildiruvchi sifatlarga qo'shilib,

belgining me'yoriy darajaga yetmaganligini, kamligini ifodalovchi sifat shakllarini yasaydi: *oq/ish, ko'k/ish, sarg'ish*.

-ish IV

l.sh.yas fe'l. Ba'zi fe'llarga qo'shilib o'zlik nisbatini hosil qiladi: *ker/ishdi, joyla/shdi*.

-iy

-iy I

s.yas. Sifat yasaydi: Undosh tovush bilan tugagan otlardan xoslik, taalluqlilik ma'nosini anglatuvchi nisbiy sifat yasaydi: *tanqid/iy, amal/iy, markaz/iy, inson/iy, taqlid/iy, shakl/iy* kabi.

Bu affiks ba'zi so'zlar tarkibida ajratiladi, ba'zilarida esa mustaqil morfema sifatida ajratilmaydi: *madaniy, samimiy, siyosiy, haqqoniy*.

-iy II

s.yas. Ot yasaydi: toponimik nomlardan yoki boshqa ba'zi bir otlardan yoki sifatlardan atoqli otlar (laqablar) yasaydi: *Xorazm/iy, Navo/iy, Muqim/iy, Chust/iy* kabi. Bu affiks bilan yasalgan so'zlar nafaol bo'lib, shoir, olim va yozuvchilarning familiyasini ham ko'rsatadi: *Amin Umariy (Umarov), Dushan Fayziy (Fayziyev), Jalol Ikromiy (Ikromov), Rahmat Fayziy (Fayziyev), Yunus Rajabiy (Rajabov)*.

-jon

-jon I

s.yas. Ot yasaydi: *baqla/jon, maymun/jon, patli/jon*.

-jon II

s.yas. Sifat yasaydi: turli so'z turkumlariga oid birliklardan sifat yasaydi (bunday so'zlarning ba'zilari forsha yoki izofalardan iborat): *rohati/jon, nim/jon, oromi/jon, qaqa/jon*.

-jon III

l.sh.yas. Atoqli otlar, qavm-qarindoshlikni ifodalovchi shaxs otlariga qo'shilib, erkalatish, o'rni bilan kesatish ma'nosini bildiradi: *buvi/jon, opa/jon, amaki/jon, aka/jon; Ali/jon, Bobur/jon*.

-k

-k I

s.yas. Ot yasaydi: 1. Unli bilan tugagan fe'l asoslaridan narsa-qurol, natija yoki holat oti yasaydi: *to'sha/k, kura/k, tila/k, beza/k, ista/k, ela/k*.

2. Taqlid so'zlardan yasalgan fe'llarga qo'shilib,

asosdan anglashilgan harakatni bajaruvchi predmetlar nomini yasaydi: *bizbiza/k, guldura/k, pirpira/k*.

-k II *s.yas.* Sifat yasaydi: unli bilan tugagan fe'l asoslariga qo'shilib, xususiyat sifatlarini yasaydi: *chiri/k*.

-k III *s.sh.yas.* Fe'llarga qo'shilib, shaxs-son shaklining I shaxs ko'pligini hosil qiladi: *berdi/k, yordi/k, kezdi/k, to'qidi/k*.

-ka

-ka I *s.yas.* Fe'l yasaydi: ayrim otlardan fe'l yasaydi: *is/ka (iskabtopar)*.

-ka II *l.sh.yas* Otlar tarkibida kelib, kichraytish ma'nosini bildiradi: *yo'l/ka*.

-ka III *l.sh.yas.* Fe'lning kuchaytiruvchi affiksi bo'lib keladi: *sur/ka/moq*.

-ka IV *s. sh.yas* k, g tovushlari bilan tugagan so'zlarga qo'shiladigan jo'nalish kelishigi qo'shimchasi bo'lib, o'zi qo'shilgan asosning ma'nosiga ko'ra jo'nalish, obyekt, o'rin, payt kabi ma'no ottenkalarini ifodalaydi: *o'rdak/ka, bilak/ka, kapalak/ka, changak/ka, tilak/ka, eshik/ka, handalak/ka*.

-kan

-kan I *l.sh.yas.* Fe'lning harakat yoki holat ifodalovchi sifat-dosh shaklini hosil qiladi: *chek/kan, to'k/kan, buk/kan, tek/kan, ek/kan*.

-kan II *l.sh.yas* Og'zaki nutqda *ekan* to'liqsiz fe'lining qisqargan shaklida namoyon bo'ladi va u bajargan vazifani bajaradi: *aytar/kan (qiyos: aytar ekan), bilar/kan (qiyos: bilar ekan)*.

-kan III *s. sh.yas.* k undoshi bilan tugagan fe'llarga qo'shilib uzoq o'tgan zamon ma'nosini ifodalaydi: *tek/kan/man, ek/kan/san*.

-kan IV *s.yas.* Ot yasaydi: fe'ldan narsa oti yasaydi: *yel/kan*.

-kash

-kash I

s.yas. Ot turkumidagi soʻzlardan insonga xos turli xususiyat, holat belgilarni bildiruvchi sifatlar hosil qiladi; *zahmatkash, dilkash, jafokash, pastkash, sustkash.*

-kash II

s.yas. Ot yasaydi: 1. Otlarga qoʻshilib, kasb-hunar egasi boʻlgan shaxs oti yasaydi: *kira/kash, arava/kash, paxsa/kash, surat/kash;*

2. Biror narsa chekuvchi, biror voqea-hodisani boshidan oʻtkazgan, oʻtkazayotgan kishi maʼnolaridagi otlar yasaydi: *nos/kash, chilim/kash, balo/kash.*

-kach

-kach I

l.sh.yas. Asosi k undoshi bilan tugagan feʼllarga qoʻshilib, payt ravishdoshini hosil qiladi: *ek/kach, tek/kach, toʻk/kach.*

-kach II

s.yas. Ot yasaydi: *taxta/kach.*

-ki

-ki I

s.yas. Ot yasaydi: feʼllarga qoʻshilib, asosdan anglashilgan harakat natijasida vujudga keluvchi jarayon otlarini yasaydi: *tep/ki, koʻch/ki, turt/ki.*

-ki II

s.yas. Sifat yasaydi: ot, sifat va ravish turkumidagi soʻzlarga qoʻshilib, payt va oʻringa munosabatni bildiruvchi sifat hosil qiladi: *ogʻ(i)z/aki, ich/ki, kech/ki, past/ki, soya/ki, ust/ki, yuza/ki, qish/ki.*

-ki III

yuk. Kuchaytirish-taʼkid yuklamasi soʻzga yoki gapga kuchaytirish, taʼkid maʼnolarini qoʻshadi, baʼzan vazifadosh bogʻlovchi vazifasida ham qoʻllanadi: *demak/ki, jami/ki, hatto/ki, nimai/ki, afsus/ki, nahot/ki, xayriyat/ki, holbu/ki* kabi.

-ki IV

l.sh.yas. Asosi jarangsiz undosh bilan tugagan feʼl asoslariga qoʻshilib, egalik affikslari bilan birlikda

kelmoq fe'li bilan qo'shilganda, xohish ma'nosini anglatish uchun xizmat qiladi: *ko'rsat/ki/m keldi, kuzat/ki/m keldi*.

-kin

-kin I *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'l asosiga qo'shib, holat ma'nosini anglatuvchi sifat yasaydi: *kes/kin*.

-kin II *s.sh.yas.* Asosi k tovushi bilan tugagan fe'llariga qo'shib, buyruq maylining II shaxs birlik shaklini hosil qiladi: *tik/kin, so'k/kin, buk/kin*.

-kin III Og'zaki nutqda *ekan* to'liqsiz fe'li vazifasida ishlatiladi: *bilar/mi/kin – bilar ekanmi, yig'ar/mi/kin – yig'ar ekanmi*.

-kina

-kina I *l.sh.y.* Asosi k tovushi bilan tugagan ot va boshqa so'zlarga qo'shib, kichraytish, erkalash ma'nosini ifodalaydi: *bilak/kina, go'dak/kina, erkak/kina*. Bu affiks urg'uli oladi.

-kina II *l.sh.yas.* Sifatlarga qo'shib, subyektning shaxsiy modal munosabatini ifodalaydi: *kichik/kina, nozik/kina, pastak/kina, sergak/kina*.

-kina III *yuk.* So'zlarga qo'shib, butun gapga yoki so'zga chegaralash, ta'kidlash, ajratish ma'nolarini beruvchi affiks yuklama: *faqat handalak/kina, kurtak/kina, bezgak/kina*.

-kor

-kor I *s.yas.* Ot yasaydi: mehnat, faoliyat, qilmish, xatti-harakat kasb egasi, mutaxassislik, mashg'ulot bilan bog'liq bo'lgan shaxs oti yasaydi: *binokor, xizmatkor*.

-kor II

s.yas. Sifat yasaydi: ot turkumidagi so'zlarga qo'shib, asosdan anglashilgan tushunchaga egalik, u tushunchaning ortiqligini yoki unga xoslik, o'xshashlik, xususiyat, holat ma'nolarini ifodalovchi sifatlar yasaydi: *fusun/kor, shiddat/kor, naqshin/kor, riyo/kor*,

havas/kor.

-I

-I I *l.sh.yas.* fe'l. Fe'ning o'zlik nisbat shaklini yasaydi:
Kuy tara/ldi.

-I II *l.sh.yas.* fe'l. Fe'ning majhul nisbat shaklini yasaydi:
Soch tara/ldi.

-la

-la I *s.yas.* Fe'l yasaydi: 1. Otlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan narsa bilan bog'liq ishni yuzaga keltirish, amalga oshirish ma'nolarini bildiruvchi fe'l yasaydi: *moy/la, ish/la, arra/la, ko'z/la, qish/la;*
2. Sifat va ravishlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan holatga, tusga ega bo'lish ma'nolarini ifodalovchi fe'llar yasaydi: *tekis/la, yomon/la, sekin/la, tez/la, tik/la;*
3. Undov va taqlid so'zlarga qo'shilib, ularga xos his-hayajon, buyruq-xitob, murojaat, tovush yoki biror holat kabilarni amalga oshirish, bajarish ma'nolarini bildiruvchi fe'llar hosil qiladi: *hihi/la, dod/la, puf/la, chux/la, gumbur/la, shitir/la.*

-la II *l.sh.yas.* Fe'llarga qo'shilib, harakatning takrorlanishi, kuchayishi, uzoq davom etishi kabi ma'nolarni ifodalovchi shakl hosil qiladi: *sava/la, qash(i)/la, quv/la* kabi.

-la III *ko'm.* She'riyatda *bilan* ko'makchisi qisqartirilib, -la shaklida ishlatiladi, alohida morfema sifatida ajratiladi: *Qo'l-la sozlab bo'lmaydi yaratgan haykalimni* (A.S.Pushkin "Haykal"). Bu element fe'l yasovchi -la affiksidan urg'usizligi bilan ham farqlanib turadi. Qiyos: *ko'zla* (fe'l: *mo'ljallamoq*) — *ko'z-la* (*ko'z bilan: ot + ko'makchi*).

-lab

-lab I *s.yas.* Ravish yasaydi: turli xil so'z turkumlariga

qo'shilib, harakatning bajarilish holatini, paytini va miqdorini bildiruvchi ravishlarni yasaydi: *atay/lab, yil/lab, kun/lab, ko'p/lab, oy/lab, sahar/lab, yaxshi/lab*. Lekin -la + -b shaklida bo'lganda, ikki affiks sanaladi, bunda -b affiksi fe'lning ravishdosh shaklini hosil qiladi: *mayda/la/b*.

-lab II *l.sh.yas.* Asosan yirik miqdor ifodalovchi sanoq sonlarga qo'shilib, predmetning noaniq miqdorini, taxminiy hisobini bildiruvchi chama sonlar shaklini hosil qiladi: *o'n/lab, yuz/lab, ming/lab*.

-lar

-lar I *l.sh.yas.* 1. Otlarga qo'shilib, predmetning birdan ortiqqligini, ya'ni noaniq ko'plikni ko'rsatadi. -lar ko'plikning morfologik ko'rsatkichi bo'lib, u shakl yasovchidir: *uy/lar, darslik/lar, inson/lar, bino/lar, parranda/lar*.

-lar morfemasi ko'plikdan tashqari *hurmat, kesatish, mubolag'a* kabi ma'nolarni ham bildiradi.

2. Atoqli otlarga qo'shilib, ko'plik + o'xshashlik, aloqadorlik, qurshov ottenkali otlar yasaydi: *Ulug'bek/lar, Otabek/lar*;

3. Joy nomlarini anglatuvchi atoqli otlarga qo'shilib, shu joy qurshovida bo'lgan kattaroq hududni bildiradi: *Buxoro/lar, Mirzacho'l/lar*;

4. Sanalmaydigan narsani anglatuvchi otlarga qo'shilib, "kuchaytiruv", "mo'l-ko'l" kabi ma'nolarni ifodalaydi: *til/larim, yurak/larim; suv/lar, qum/lar*;

5. Ba'zi son, ravish turkumiga oid so'zlarga qo'shilib, chama-taxmin ma'nosini ifodalashga xizmat qiladi: *beshta/lar, yaqin/lar/da* kabi;

6. Sifatlarga qo'shilib, otlashish vujudga keltiradi: *katta/lar, kichik/lar, yaxshi/lar*.

-lar II *s.sh.yas.* Bu affiks fe'lga qo'shilib, shaxs-son shaklining III shaxs ko'pligini hosil qiladi: *Bolalar yig'ildi/lar*.

-larcha

-larcha I *s.yas.* Ravish yasaydi: mard/*larcha*, do‘st/*larcha*.

-larcha II *l.sh.yas* Chama son shaklini yasaydi: yuz/*larcha*, ming/*larcha*.

-lik

-lik I *s.yas.* Ot yasaydi: 1. Turli xil so‘z turkumlariga qo‘shilib, mavhum ma’noli ot yasaydi (belgi oti): do‘stlik, yaxshilik, qo‘rqoqlik, ko‘p/lik, zargar/lik, ota/lik, yosh/lik, tez/lik, eski/lik, yangi/lik, yetim/lik.

2. Ba’zan aniq predmet otini yasaydi: ichim/lik, dars/lik, kunda/lik, shirin/lik.

3. Geografik nomlarga qo‘shilganda, shaxsning o‘sha yerga tegishli ekanligi, u yerlik ekanligi anglashiladi: andijon/lik, toshkent/lik, qishloq/lik kabi.

-lik II *s.yas.* Sifat yasaydi: ayrim turdosh otlarga qo‘shilib, xarakter-xususiyat bildiruvchi sifatlar hosil qiladi: bola/lik (*chog‘lar*), ko‘ylak/lik (*chit*).

-lik III *l.sh.yas.* Harakat nomlariga qo‘shilganda, ma’noni bir oz kuchaytiradi, ta’kid bildiradi: aytish/lik, bormoq/lik, demak/lik, yozmoq/lik. Bunday hollarda u ma’no va vazifasiga ko‘ra shakl yasovchi affiksga to‘g‘ri keladi.

-liq

-liq I *s.yas.* Ot yasaydi: turli xil so‘z turkumlaridan mavhum ma’noli ot yasaydi: bo‘sh/liq, yo‘q/liq, ayri/liq, bor/liq, bosh/liq, ot/liq, oq/liq kabi.

-liq II *s.yas.* Otlarga qo‘shilib, o‘sha otdan anglashilgan predmetning o‘rni, joyi, shuningdek, idish ma’nosini bildiradi: Bo‘stonliq, Olmaliq, tuzliq (*tuzluq*) kabi.

-liq III *s.yas.* Sifat yasaydi: -ig‘ affikslari hamda -gan morfemasi vositasida yasalgan so‘zlar (*osig‘ // osilgan, yopiq // yopilgan*) anglatgan ma’noda kelib, predmet

holatini ko'rsatuvchi sifat hosil qiladi: *yopiq/liq, osig'/liq (qozon), solig'/liq.*

-loq

-loq I

s.yas. Ot yasaydi: otlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan predmetning o'rnini, ba'zan shu o'rinda (joyda) o'sha predmetning mo'lligi ma'nosini anglatadi: *suv/loq, tosh/loq, o't/loq, qum/loq.*

-loq II

s.yas. Sifat yasaydi: ot, sifat turkumidagi so'zlardan holat, xususiyat kabi ma'nolarni ifodalovchi sifat yasaydi: *baqa/loq (odam), ov/loq.*

-loq III

l.sh.yas. Otlarga qo'shilib, modallik shaklini hosil qiladi; kichraytirish va erkalash ma'nosini bildiradi: *toy/loq, bo'ta/loq, qiza/loq.*

-m

-m I

s.yas. Ot yasaydi: unli tovush bilan tugagan fe'l asoslaridan:

1. Holat oti (*alda/m, chida/m*);
2. Harakat natijasi oti (*to'pla/m, to'g'ra/m*);
3. Miqdor anglatuvchi otlar (*damlam, tishlam, ho'pla/m*) yasaydi.

-m II

s.yas. Sifat yasaydi: *qara/m.*

-m III

s.sh.yas. Unli tovush bilan tugagan otlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan predmetning I shaxs birlikka nisbat berilayotganini ifodalovchi egalik affiksi: *xola/m, parta/m, bog'cham, xona/m, amaki/m.*

-m IV

s.sh.yas. Zamon qo'shimchalaridan keyin kelib, shaxs-sonning I shaxs birlik shaklini hosil qiladi: *chizdi/m, kirdi/m, keldi/m, qoldi/m, sevdi/m, to'qidi/m.*

-ma

-ma I

s.yas. Ot yasaydi: fe'ldan ot hosil qiluvchi urg'uli morfema: *tug/ma, qotir/ma, yukla/ma, bostir/ma,*

terla/ma, gazla/ma, dimla/ma, yo'qla/ma, suz/ma, qo'lyoz/ma.

-ma II

s.yas. Sifat yasaydi: 1. Fe'llarga qo'shilib, ish-harakat natijasida hosil bo'lgan belgini bildiruvchi sifatlar yasaydi: *os/ma, tiz/ma, yasa/ma, soch/ma, ula/ma, ez/ma, qovur/ma;*
2. O'timsiz fe'llarga qo'shilib, xususiyat, xossa, holat, shakl, usul bildiruvchi sifatlar yasaydi: *aylan/ma, qot/ma, hovliq/ma;*
3. Taqlid so'zlardan *-illa* bilan yasalgan fe'llarga qo'shilib, xususiyat bildiruvchi sifat hosil qiladi: *lang'illa/ma (cho'g'), qirchillama (sovuq), g'irchilla/ma (qor).*

-ma III

Takror shakldagi ravishlarning birinchi qismi tarkibida kelib, holat, harakatning belgisini bildirish uchun xizmat qiladi: *yuz/ma-yuz, eshik/ma-eshik, yil/ma-yil, ket/ma-ket, ust/ma-ust, qo'l/ma-qo'l* kabi. Ushbu affiks forscha "ba" qo'shimchasi ta'sirida paydo bo'lgan. Qiyos: *daraja-ba/daraja // daraja/ma-daraja.*

-ma IV

l.sh.yas. Fe'lning bo'lishsiz shakli ko'rsatkichi sifatida ajratiladigan urg'usiz affiksdir. Inkor, taqiqlash, ogohlantirish, taxmin kabi ma'nolarni anglatadi: *bor/ma/di, yoz/ma/di, ko'r/ma/di, o'qi/ma/di; teg/ma, yaqinlash/ma.*

-man

-man I

s.sh.yas. Fe'llarga qo'shilib, shaxs-son shakllarining I shaxs birligini idodalovchi affiks: *tera/man, tishlay/man, ko'zlay/man, bila/man, seza/man.*

-man II

s.sh.yas. Fe'l bo'lmagan so'zlarga qo'shilib, o'zi qo'shilayotgan so'zni ot-kesim vazifasida shakllantiruvchi bog'lama shaklida qo'llanadi: *oshpaz/man, xizmatchi/man, bitta/man, kamtar/man, yomon/man.*

-mas

-mas I

l.sh.yas. -(a)r affiksi vositasida yasalgan sifatdoshning

bo'lishsiz shaklini hosil qiladi: *bo'l/mas, kir/mas, sez/mas, top/mas, qo'y/mas, o'zgar/mas, qayt /mas.*

-mas II Ba'zi so'zlarda -gan shaklli sifatdoshdan keyin *emas* to'liqsiz fe'lning qisqargan shakli sifatida ajratiladi. Bu, odatda, og'zaki nutqda, she'riyatda uchraydi. Qiyos: *yodlagan/mas – yodlagan emas, kirgan/mas – kirgan emas, yaxshi/mas – yaxshi emas, uzgan/mas – uzgan emas; yugurgan/mas – yugurgan emas, yupqa/mas – yupqa emas.*

-moq

-miz I *s.sh.yas.* Unli bilan tugagan otlardan keyin qo'shiluvchi egalik affiksining I shaxs ko'plik shakli: *uka/miz, opa/miz, xola/miz, so'ri/miz, mashina/miz.*

-miz II *s.sh.yas.* Fe'ldan ifodalangan harakat va holatni bajaruvchi I shaxsning ko'pligini ko'rsatuvchi shaxs-son affiksi: *bora/miz, chiza/miz, kira/miz, suza/miz, chiqa/miz, yugura/miz.*

-moq

-moq I *s.yas.* Ot yasaydi: fe'llarga qo'shilib, narsa-predmet oti yasaydi: *chaq/moq, il/moq, to'q/moq, quy/moq.*

-moq II *l.sh.yas.* Fe'llardan harakat nomi shaklini hosil qiladi: *boshla/moq, tishla/moq, oshla/moq, tashla/moq, qari/moq.*

-n

-n I *l.sh.yas.* Fe'lning o'zlik nisbat shaklini hosil qiladi: *beza/ndi, so'zla/n/di, kavsha/n/di, maqta/n/di, tara/n/di.*

-n II *l.sh.yas.* Fe'lning majhul nisbat shaklini hosil qiladi: *tayyorlandi (ovqat), to'plandi (ma'lumotlar).*

-n III *s.sh.yas.* She'riy asarlarda ba'zan III shaxs egalik affiksidan so'ng qo'shilgan tushum (-ni) kelishigi

ko'rsatkichi sifatida qo'llanadi: *Chiroylidir go'yo yosh kelin, ikki daryo yuvar kokili/n (kokilini)*. (H.Olimjon).

-n IV *s.sh.yas.* She'riy asarlarda ba'zan III shaxs egalik affiksidan so'ng qo'shilgan qaratqich (-ning) kelishigi ko'rsatkichi sifatida qo'llanadi: *Har oila o'chog'i/n (o'chog'ining) o'z qutlug' tarixi bor* (H.G'ulom).

-on

-on I *s.yas.* Ot yasaydi: fe'llardan natijaviy jarayon oti yasaydi: *to'z/on, qo'zg'ol/on*.

-on II *l.sh.yas.* -b (-ib) bilan hosil qilingan ravishdoshlarga qo'shib, kuchaytirish, zudlik bilan amalga oshirilgan harakat paytini ifodalovchi fe'l shaklini yasaydi: *bitirib/on, kirib/on, ko'ndirib/on*.

-oq

-oq I *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'llarga qo'shib, so'z asosidan anglashilgan ma'no bilan bog'liq holat, xususiyat bildiruvchi sifat yasaydi: *baqir/oq, qol/oq, qoch/oq, qo'rq/oq*.

-oq II *s.yas.* Ot yasaydi: fe'ldan ot yasaydi: *yot/oq, o'r/oq, qo'n/oq*.

-oq III *yuk.* O'zidan oldingi so'zlarga qo'shib, so'zga yoki butun gapga ta'kid, kuchaytirish ma'nosini beruvchi yuklama: *kilib/oq, turib/oq*.

-q

-q I *s.yas.* Ot yasaydi: Unli bilan tugagan fe'llardan narsa, qurol va jarayon bildiruvchi otlar, shu harakat bilan bog'liq turlicha belgini anglatuvchi otlarni yasaydi: *suvo/q, chanqoq, titro/q, yamo/q, o'to/q*. Bu qo'shimcha bilan yasalgan ba'zi so'zlar ham ot, ham sifat vazifasida qo'llana oladi.

-q II *s.yas.* Sifat yasaydi: unli bilan tugagan fe'llardan harakat va holat natijasida yuzaga kelgan belgini

bildiruvchi sifatlar yasaydi: *ach(ch)i/q, sovu/q, porlo/q, tarqo/q, xirilloq*.

-qa

-qa I *s.yas.* Sifat yasaydi: ba'zi fe'l va otlardan hajm, xususiyat bildiruvchi sifat yasovchi kammahsul affiks: *loy/qa, qis/qa*.

-qa II *s.yas.* Ot yasaydi: *quy/qa*.

-qa III *l.sh.yas.* Fe'lning modal shaklini hosil qiluvchi qo'shimcha: *chay/qa*.

-qi

-qi I *s.yas.* Ot yasaydi: jarangsiz undosh tovush bilan tugagan fe'l asoslariga qo'shib, narsa, qurol, obyekt oti yasaydi: *soch/qi, ivit/qi, sachrat/qi, chop/qi, achit/qi, qichit/qi*.

-qi II *s.yas.* Sifat yasaydi: so'zlarga qo'shib, asosdan anglashilgan harakat bilan bog'liq belgi, o'rin, vaqtga aloqadorlikni bildiruvchi sifat yasaydi: *vaysa/qi, sirt/qi, tash/qi*.

-qin

-qin I *s.yas.* Ot yasaydi: fe'lga qo'shib, ish-harakat natijasida yuzaga kelgan jarayon, holat nomini hosil qiladi: *bos/qin, tosh/qin, to's/qin*.

-qin II *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'l asosiga qo'shib, xoslik, xususiyat, holat ma'nolarini anglatuvchi sifat yasaydi: *yor/qin, jo'sh/qin, sot/qin*.

-qin III *s.sh.yas.* Asosi q undoshi bilan tugagan fe'l asoslaridan buyruq maylining II shaxs birlik shaklini hosil qiladi: *chiq/qin, taq/qin*.

-qoq

-qoq I *s.yas.* Ot yasaydi: fe'ldan o'rin-joy oti yasaydi: *bot/qoq*.

-qoq II *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'llardan xarakter-xususiyyat, holat ma'nolarini bildiruvchi sifatlar yasaydi: *qoch/qoq, burush/qoq, tirish/qoq, urush/qoq, qayish/qoq, uyush/qoq, yopish/qoq.*

-r

-r I *s.yas.* Fe'l yasaydi: ayrim sifatlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan holatga o'tishni ifodalovchi fe'llar yasaydi: *eski/r/moq, qisqa/r/moq.*

-r II *l.sh.yas.* Unli tovush bilan tugagan fe'llardan sifatdosh shaklini yasaydi: *bo'zla/r, boshla/r, ishla/r, qayna/r.*

-r III *s.sh.yas.* Unli bilan tugagan fe'l asosidan kelasi zamon gumon fe'lini hosil qiladi: *o'qi/r/man, boshla/r/siz.*

-sa

-sa I *s.yas.* Fe'l yasaydi: otlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan predmetni xohlash, istash ma'nosidagi fe'llar yasaydi: *suv/sa/moq.*

-sa II *s.sh.yas.* Fe'llarda shart mayli ko'rsatkichi: *bil/sa, oshla/sa, yot/sa, qishla/sa, kir/sa, tashla/sa* kabi.

-san

-san I *s.sh.yas.* Shaxs-son shaklining II shaxs birligini ko'rsatuvchi tuslovchi affiks: *ayta/san, yoza/san, qishlay/san, kela/san.*

-san II *s.sh.yas.* Ismlar tarkibida kesimlikni ko'rsatuvchi morfema sifatida bog'lama: *dehqon/san, yosh/san, kichik/san, odam/san, o'quvchi/san.*

-si

-si I *s.yas.* Fe'l yasaydi: unumsiz yasovchi qo'shimcha: *men/si/moq, garang/si/moq.*

-si II *s.sh.yas.* Unli tovush bilan tugagan so'zlarga qo'shiluvchi egalik affiksining III shaxs birlik shakli: *aka/si, opa/si, sumka/si, ota/si, tana/si, xola/si.* Ba'zan

egalik affiksidan so'ng qo'shilib, affiksali pleonazm yaratadi: *bir/i/si, yarm/i/si, singl/i/si* kabi.

-siz

-siz I *s.yas.* Sifat yasaydi: otlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan narsa, hodisa, holatning yo'qligi yoki kamligini bildiruvchi sifatlar yasaydi: *aql/siz, ish/siz, suv/siz, jon/siz, ilm/siz, maza/siz, ong/siz, rahmsiz, sabab/siz, tajriba/siz, rang/siz, qurol/siz.*

-siz II *s.yas.* Ravish yasaydi: ot va harakat nomi asosidan ravish yasaydi: *tinim/siz, to'xtov/siz, so'z/siz.*

-siz III *s.sh.yas.* Shaxs-son kategoriyasining II shaxs ko'plik shaklini hosil qiluvchi tuslovchi affiks: *bora/siz, yoza/siz.*

-siz IV *s.sh.yas.* Fe'ldan boshqa so'z turkumlariga qo'shilib, II shaxs ko'plikdagi kesimlik shaklini hosil qiluvchi bog'lama vazifasida keladi: *talaba/siz, xodim/siz, yaxshi/siz, shifokor/siz* kabi (q. -man, -san).

-un

-un I *s.yas.* Ot yasaydi: fe'ldan ot yasaydi: *tug/un.*

-un II *s.yas.* Sifat yasaydi: ravishdan ot yasaydi *ust/un.*

-xon

-xon I *s.yas.* Ot yasaydi: otlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan narsani o'qiydigan, o'qiyotgan shaxsni ko'rsatuvchi ot yasaydi: *gazet/xon, jurnal/xon, kitob/xon, namoz/xon, she'r/xon.*

-xon II *l.sh.yas.* Asosan, xotin-qizlar ismiga qo'shilib, erkalash yoki kesatish kabi ma'nolarni anglatadi: *Nazira/xon, Munira/xon, Asila/xon, Halima/xon, Adiba/xon.*

-y

-y I *s.yas.* Fe'l yasaydi: sifatlarga qo'shilib, so'z asosidan anglashilgan holatga o'tmoq shunga ega bo'lmoq kabi ma'noni ifodalovchi fe'llar yasaydi: *qora/y, keksa/y.*

-y II *l.sh.yas.* Unli bilan tugagan fe'llarga qo'shilib harakatning belgisini bildiruvchi, asosan, takroriy ravishdoshlar hosil qiladi: *izlay-izlay, so'ray-so'ray.*

- y III** *s.sh.yas.* Asosi unli bilan tugagan fe'llarga qo'shilib, istak maylining I shaxs birlik shaklini hosil qiladi: *ishla/y, tashla/y, to'qi/y.*
- y IV** *s.sh.yas.* Asosi unli bilan tugagan fe'llarga qo'shilib, hozirgi kelasi zamon shaklini hosil qiladi: *o'qi/y/man, ishla/y/siz.*
- g'ich**
- g'ich I** *s.yas.* Ot yasaydi: fe'l asoslariga qo'shilib, undan anglashilgan harakatni amalga oshiruvchi narsa-qurol otini yasaydi: *yelpi/g'ich, sava/g'ich, so'r/g'ich, tomiz/g'ich, to'gna/g'ich, chiz/g'ich, qashlag'ich, qir/g'ich.*
- g'ich II** *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'l asoslariga qo'shilib, xususiyat bildiruvchi sifatlar yasaydi: *boshlan/g'ich, yul/g'ich.*
- g'in**
- g'in I** *s.yas.* Ot yasaydi: fe'l asoslariga qo'shilib, ish-harakat natijasida hosil bo'lgan jarayon oti yasaydi: *yon/g'in, qir/g'in, quv/g'in.*
- g'in II** *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'l asoslaridan xoslik, xususiyat, holat ma'nolarini anglatuvchi sifat yasaydi: *ozg'in, so'lg'in, qizg'in.*
- g'oq**
- g'oq I** *s.yas.* Ot yasaydi: fe'l asoslariga qo'shilib, harakat-holat nomini bildiruvchi ot yasaydi: *to'l/g'oq.*
- g'oq II** *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'l asoslariga qo'shilib, belgi-xususiyat, holat ma'nolarini bildiruvchi sifat yasaydi: *toy/g'oq, to'z/g'oq, qur/g'oq.*
- sh**
- sh I** *l.sh.yas.* Unli bilan tugagan fe'l asosidan harakat nomi shaklini hosil qiladi: *fikrla/sh, yasha/sh, qara/sh.*
- sh II** *l.sh.yas.* Fe'llarga qo'shilib, harakat birdan ortiq

bajaruvchi tomonidan birgalikda amalga oshirilganligini ifodalovchi birgalik nisbatini hosil qiladi: *o'yla/sh/di*, *qishla/sh/di*, *so'ra/sh/di*, *pichoqla/sh/di*.

-sh III *s.yas.* Sifat yasaydi: Fe'l asosiga qo'shilib xususiyat sifatini hosil qiladi: *tani/sh* (*teraklar*).

-ch

-ch I *s.yas.* Ot yasaydi: fe'lning o'zlik nisbati shaklidan mavhum ot va sifatlar yasaydi: *tayan/ch*, *sevin/ch*, *o'tin/ch*, *quvon/ch*, *yupan/ch*.

-ch II *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'lga qo'shilib, sifat yasaydi: *irgan/ch*, *tin/ch* kabi.

-cha

-cha I *s.yas.* Sifat yasaydi: 1. Til yoki millat nomini anglatuvchi so'zlarga qo'shilib, tur, xil bildiruvchi sifatlar yasaydi: *kavkaz/cha* (*raqs*), *afg'on/cha* (*rubob*) *o'zbek/cha* (*odat*).

2. So'zlarga qo'shilib, hajm-miqdor bildiruvchi sifatlar hosil qiladi: *zarracha* (*foyda*), *zig'ircha* (*tuz*), *tariqcha*.

-cha II *s.yas.* Ravish yasaydi: ot, olmosh va sifatlarga qo'shilib, o'xshatish, tarz kabi ma'nolar bilan bog'langan ravishlar hosil qiladi: *yevropa/cha*, *eski/cha*, *o'zga/cha*, *qush/cha* (*urg'usi birinchi bo'g'inda*).

-cha III *l.sh.yas.* Son turkumiga oid so'zlarga ko'plik yoki -ta qo'shimchasidan so'ng qo'shilib, chama, taxmin, ortiqlik ma'nolarini bildiradi: *yuzlar/cha*, *o'nlar/cha*; *ellikta/cha*, *yuzta/cha*.

-cha IV *s.yas.* Ot yasaydi: belgi bildiruvchi so'zlarga qo'shilib, ot yasaydi: *qizil/cha* (*kasallik nomi*; *lavlagining shevadagi nomlanishi*), *ko'k/cha* (*qovun navi*).

-cha V *l.sh.yas.* Ot va sifatlarga qo'shilib, kichraytirish erkalash ma'nolarni beradi: *xona/cha*, *kitob/cha*, *shirin/cha*, *qush/cha*.

-chak

-chak I *s.yas.* Sifat yasaydi: fe'ning o'zlik nisbati shakliga qo'shilib, shu xususiyat bilan xarakterlanuvchi shaxsning belgisini anglatuvchi sifat yasaydi: *iyman/chak, kuyin/chak, erin/chak.*

-chak II *s.yas.* Ot yasaydi: *bur/chak, belan/chak.*

-chak III *l.sh.yas* Otlar tarkibida -cha affiksi anglatgan kichraytish ma'nosini bildiradi: *kelin/chak, tugun/chak.*

-chan

-chan I *s.yas.* Sifat yasaydi: otlarga, harakat nomlariga qo'shilib, xarakter-xususiyat, holat bildiruvchi sifat yasaydi va asosdan anglashilgan narsa, hodisa, tushunchalarga ortiqlik, faollik kabi belgi ma'nolarini qo'shadi: *ta'sir/chan, bo'y/chan, uyat/chan, urish/chan.*

-chan II *s.yas* Ravish yasaydi: Otlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan tushunchaga egalikni bildiruvchi ravishlar yasaydi: *ko'ylak/chan, mayka/chan, mahsi/chan, yaktak/chan.* Ba'zi hollarda -chan bilan parallel holda -chang qo'shimchasi ham ishlatilishi mumkin.

-chi

-chi I *s.yas* Ot yasaydi: 1. Sifatlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan belgi bilan xarakterlanuvchi shaxs otlarini yasaydi: *qiziq/chi.* Bunda asli sifatga ko'chish voqe bo'ladi;

2. Sonlarga qo'shilib, shaxs oti yasaydi: *beshming/chi* (asli: *besh ming kilogramm-chi*), *ikki/chi* (*ikki oluvchi*);

3. Otlardan shaxs oti yasaydi: *yordam/chi, ashula/chi, asalari/chi;*

-chi II *s.yas.* Sifat yasaydi: 1. Otlarga qo'shilib, asosdan anglashilgan ma'noga egalikni bildiruvchi sifatlar yasaydi: *yolg'on/chi* (*bola*), *o'yin/chi* (*qiz*), *hasad/chi* (*odam*). Bunday sifatlar asosan ot turkumiga oid so'z sifatida qo'llanadi;

2. Turli so'z turkumlaridan xususiyat bildiruvchi sifat yasaydi: *ayirma/chi* (*kishi*), *bekor/chi* (*odam*), *dangal/chi* (*xotin*), *uloq/chi* (*ot*).

- chi III** *yuk.* So‘roq, kuchaytiruv, taajjub ma’nolarini anglatuvchi yuklama: *Ahmad-chi, borsang-chi, yozsang-chi, biz-chi.*
- chil**
- chil I** *s.yas.* Sifat yasaydi: otlarga qo‘shilib, biror xususiyatga ega ekanlik va bundagi ortiqlikni anglatuvchi sifatlarni hosil qiladi: *dard/chil, iz/chil, xalq/chil, ep/chil.*
- chil II** *l.sh.yas.* Sifat va ravishlarga qo‘shilib, ularning ozaytirish-kuchsizlik ma’nosidagi shaklini hosil qiladi; bunda *-roq*, ba’zan *-ish*, *-imtir* affiksleri anglatgan ma’noga yaqin mazmun ifodalanadi: *kam/chil* – *kamroq*; *ko’k/chil* – *ko’kroq* – *ko’kish*; *oqchil* – *oqroq* – *oqish* – *oqimtir.*
- chiq**
- chiq I** *s.yas.* Ot yasaydi: ot, fe’l, sifatlarga birikib, kichraytirish ma’nosini anglatuvchi otlar yasaydi: *qop/chiq, suyan/chiq, yopin/chiq qora/chiq.*
- chiq II** *s.yas.* Sifat yasaydi: fe’lning buyruq shaklidan xarakter-xususiyat bildiruvchi sifat yasaydi: *sirpan/chiq, qizg’an/chiq* kabi.
- choq**
- choq I** *s.yas.* Sifat yasaydi: fe’lning buyruq shakllariga qo‘shilib, xususiyat, holat, shakl kabi ma’nolarni bildiruvchi sifatlarni yasaydi: *yalin/choq, cho’zin/choq.*
- choq II** *s.yas.* Ot yasaydi: *ovun/choq, o’yin/choq.*
- choq III** *l.sh.yas.* Otlarga qo‘shilib, kichraytirish va erkalash ma’nosidagi ot shaklini hosil qiladi: *qo’zi/choq, toy/choq.*
- ng I** *s.sh.yas.* Unli tovush bilan tugagan otlarga qo‘shilib, asosdan anglashiluvchi predmetning II shaxs birlikka nisbat berilayotganini ifodalovchi egalik qo‘shimchasi hisoblanadi: *lola/ng, sumka/ng, opa/ng.*
- ng II** *s.sh.yas.* Unli bilan tugagan fe’l asoslariga qo‘shilib, II shaxs ko‘plikdagi buyruq mayli shaklini hosil qiluvchi tuslovchi qo‘shimcha: *ishla/ng, boshla/ng, qara/ng,*

to‘qi/ng.

-ngiz

-ngiz I

s.sh.yas. Unli tovush bilan tugagan otlarga qo‘shilib, asosdan anglashiluvchi predmetning II shaxs ko‘plikka nisbat berilayotganini ifodalovchi egalik qo‘shimchasi hisoblanadi: *xola/ngiz, parta/ngiz, ona/ngiz, mavzu/ngiz, tog‘a/ngiz.*

-ngiz II

s.sh.yas. Fe’llarda II shaxs ko‘plik shaklini ko‘rsatuvchi shaxs-son shakli: *o‘qi/ngiz, izla/ngiz, bosma/ngiz*

MUNDARIJA

JAHON TILSHUNOSLIGIDA OMONIMLAR TALQINI VA AMALIY AHAMIYATI.....	3
LUG‘AT OMONIMLARINING TANLANISHI.....	25
LUG‘AT MAQOLASINING TUZILISHI.....	33
Shartli qisqartmalar	36
LUG‘AT	39
A.....	39
B	72
D.....	148
E	182
F.....	197
G.....	203
H.....	218
I.....	230
J	242
K.....	254
L	289
M	306
N.....	334
O	344
P.....	374
Q.....	402
R.....	441
S.....	452
T	489
U.....	539
V.....	561

X.....	566
Y.....	572
Z.....	597
O‘.....	601
G‘.....	614
SH.....	618
CH.....	633
OMONIM FRAZEMALAR VA TASVIRIY IFODALAR.....	657
FRAZEMA VA ERKIN BIRIKMA OMONIMLIGI	697
AFFIKSAL OMONIMLAR.....	733

**Sh.Rahmatullayev, H.Dadaboyev, Z.Xolmanova,
M.Abdurahmonova, D.Muhammadiyeva, I.O‘razova.**

O‘ZBEK TILI OMONIMLARI LUG‘ATI

Toshkent – 2025
«YASHIL YAPROQ NASHRIYOTI»

Muharrir: M.Sayfullayev
Muharrir: F. Zoyirov
Dizayner: B. Haydarov

Наш. литсензия № 189562, 18.12.2023
Нашрга чоп этишга рухсат этилди 20.10.2025 й.
Қоғоз бичими: 70x100 ¹/₁₆. “Times New Roman” гарнитураси.
Офсет босма. Наш. б.т.47.75 . Ҳажм б.т. 45,25. Адади: 1000.

"YASHIL YAPROQ NASHRIYOTI" MCHJ bosmaxonasida
chop etildi. Manzil: Toshkent shahri, Uchtepa tumani, Jurjoni
MFY, Yusuf Sakkokiy ko'chasi, 3-a-uy
Тел: (77) 016-66-61

YIL2836

YIL2836

YIL2836